

CONFERENCE BOOK

CUMHURİYET 13. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

CUMHURİYET
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 29, 2024
ANKARA

ISBN : 978-625-6283-91-6
Academy Global Conferences & Journals

www.cumhuriyetkongresi.org

*CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 29, 2024 – ANKARA*

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference : Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur

*Prof. Dr. Hülya Çiçek
Prof. Dr. Ali Bilgili
Prof. Dr. Naile Bilgili
Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Mehmet Özbaş
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof. Yakup Babayev
Prof. Dr. Suyatno
Assoc. Prof. Dr. Dhési Ari Astuti
Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
Assoc. Prof. Dr. Yegana Qəhrəmanova
Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərifxan oğlu
Assist. Prof. Dr. Mahruki Dovlatzade
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Dr. Dadash Mehravari
Dr. Gültekin Gürçay
Aynur Əliyeva
Khorram Manafidizaji*

All rights of this book belong to Academy Conferences Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global–2024 ©

CONFERENCE ID

CUMHURIYET
13TH INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
OCTOBER 29, 2024
ANKARA

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

Edited By
ASSOC. PROF. DR. FERAN AŞUR

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey - Iran. Azerbaijan- Malaysia – Indonesia - Czech Republic- India- Greece- Thailand,
Luxembourg, Saudi Arabia, Bangladesh, Malaysia, New Zealand, UK, Prague, Croatia, Japan,
Australia, Philippines, Egypt, Kazakistan, South Korea, Tunisia, Italy, Czech Republic, Canada,
Pakistan

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
- 38 Papers From Turkey And 52 Papers From Other Counteries .
- Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

Issued: 30.11.2024
ISBN: 978-625-6283-91-6

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BILGILI – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

- Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-99771277-100-422356
Konu : Eğitim - Öğretim İşleri (Genel)

26.09.2023

Sayın Doç. Dr. Feran AŞUR

İlgi : 20.09.2023 tarihli, 30097411-100-419400 sayılı yazınız.

Academy Global Conferens & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurulunda görevlendirilmeniz Dekanlığımızca uygun bulunmuştur.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Şevket ALP
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BSRZ65ADS8 Pin Kodu :87362 Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=4575&eD=BSRZ65ADS8&eS=422356>

Adres: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Dekanlığı Zeve Kampüsü 65080 Tuşba/VAN

Telefon No: +90 432 2251701-04 / +90 4445065 Faks No: +90 432 4865413

e-Posta: rektorluk@yyu.edu.tr İnternet Adresi: <http://www.yyu.edu.tr>

Bilgi için: Fatma TUNÇER

Unvanı: Bilgisayar İşletmeni

Tel No: 21112

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SOCIAL SCIENCES
CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON
APPLIED SCIENCES
CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
OCTOBER 29, 2024
ANKARA

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN	1	DO TERROR ATTACKS IMPACT FINANCIAL MARKETS? A GENERAL EVALUATION	Doç. Dr. Cumhur ŞAHİN
		2	AN INTEGRATED FUZZY SWARA-TOPSIS APPROACH FOR EXPORT MARKET ENTRY STRATEGY EVALUATION	Asst. Prof., Umut AYDIN
		3	PAZARLAMA ALANINDA Z KUŞAĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi, Ramazan ASLAN Yüksek Lisans Öğrencisi, Sibel ACARBAŞ
		4	A CONCEPTUAL EVALUATION ON INTERNAL CUSTOMER LOYALTY IN THE TRIADIC NETWORK OF RELATIONSHIPS IN THE SUPPLY CHAIN	Assoc. Prof. Dr. Hale Eda AKDURU
		5	ANALYSİS OF PUBLISHED STUDIES ON COMPUTATIONAL INTELLIGENCE, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING IN FINANCE (2001-2024)	Doç. Dr., Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI Doç. Dr., Mehmet ÖZÇALICI Doç. Dr., Ahmet KAYA
		6	ANALYSIS OF STUDIES ON DECISION MAKING IN ACCOUNTING AND AUDITING	Doç. Dr., Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI Doç. Dr., Ahmet KAYA Doç. Dr., Mehmet ÖZÇALICI

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ	1	Decoding Gender and Religion in News	Sr. Asst. Prof. Monisa Qadri
		2	DO GENERATIONAL DIFFERENCES AFFECT ORGANISATIONAL SILENCE? A STUDY ON HOTEL EMPLOYEES	Master of Science, Batuhan KARAKOYUNLU Assoc. Prof. Dr., Erkan TAŞKIRAN
		3	AI INFLUENCERS IN SOCIAL MEDIA MARKETING: THE CASE OF @VIRTUALALIN IN LOCAL CUSTOMER PERCEPTION	Research Assistant Dr. Bilal KIR Dr. Ayça YILMAZ
		4	2023 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİNDE 2. TUR SÜRECİNİN YAZILI BASINDA SUNUMU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ: SABAH VE SÖZCÜ	Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ
		5	İNTERNET TEKNOLOJİSİ İLE GELİŞTİRİLEN ARACI UYGULAMALARIN SOSYAL YANSIMALARI: SARI TAKSİ - UBER KAVGASI HABERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğr. Üyesi Cihan Necmi GÜNAL	1	Neoliberal Politikaların Gölgesinde İş Güvencesizliği; Fırsatlar Dünyasında Güvencesiz Yaşam	Dr. Öğretim Üyesi Erkan İNAN
		2	ÜRDÜN'DE HRİSTİYAN ARAPLAR VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİNE ETKİLERİ	Asım Şemsi Alan
		3	GOVERNANCE IN WATER SERVICES: THE EXAMPLE OF CONSUMER COUNCIL FOR WATER FROM THE UNITED KINGDOM	Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL Dr. Öğr. Üyesi Cihan Necmi GÜNAL
		4	ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED DISASTER PREVENTION AND RESPONSE PROGRAMS	Dr. Öğr. Üyesi Cihan Necmi GÜNAL Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL
		5	Oil and Energy in the Middle East: A Comparative Study of the Energy Policies of Iraq and Iran	Shaymaa Nawzat Azzat Attar Doç. Dr, Leman Erdal
		6	Guarantee of Individual Rights and Freedoms Under the 1995 Constitution of Azerbaijan	Osman İBRAHİMOV
		7	Freedom of Expression and Digital Media	Ali VALIYEV

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ	1	REFLECTION OF WOMEN'S LABOR IN FAMILY RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF PATRIARCHY AND GENDER	Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ
		2	THE IMPORTANCE OF MONOGRAPHS IN RURAL SOCIOLOGY	Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ
		3	BÜYÜK BALIK-KÜÇÜK GÖLET ETKİSİ: ÜSTÜN ZEKALI/YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BENLİK ALGISI	Dr. Asil DERİN KILIÇ
		4	PSYCHOLOGICAL MODELS OF NARCISSISM	PhD student Vusal İntiqam oğlu Alquliyev
		5	İKLİM ADALETİ VE ZORUNLU GÖÇ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE ADALET PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ	Dr., CUMHUR HAVAN
		6	FREİRE ELEŞTİREL PEDAGOJİ KİTABININ EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Seda YURTSEVEN

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ	1	HEYBELIADA SEMINARY FROM THE BYZANTINE MIDDLE AGES TO THE PRESENT: A PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF EDUCATION	Dr. Hayati DOKDEMİR Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ
		2	THE DEVELOPMENT OF LOCAL PRESS IN THE REPUBLICAN ERA: THE CASE OF ISPARTA (1923-1960)	Dr. Research Assistant Elif AŞCI
		3	MALTA SÜRGÜNLERİNİN BİR ŞİKÂYET MEKTUBU	Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
		4	1938 MUSSOLINI ALTIN KUPASINI KAZANAN TÜRK BİNİCİLER	Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ
		5	HADİSLER IŞIĞINDA FİLİBELİ AHMED HİLMİ'NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI: "BEŞERİYETİN FAHR-İ EDEBİSİ" VE "CİHÂD-I EKBER'E"	Arş. Gör. Dr., Ayşegül TOPRAK ŞAHİN

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Doç Dr. Aysel ARSLAN	1	ÖĞRETMEN ADAYLARININ DERS DIŞI ÇALIŞMA ALIŞKANLIKLARI	Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM Doç Dr. Aysel ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFÇİ
		2	ÖĞRETMEN ADAYLARININ DÖNÜT VE DÜZELTME ALGILARI	Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFÇİ Doç Dr. Aysel ARSLAN Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM
		3	10. SINIF “KARIŞIMLAR” ÜNİTESİ DENEYLERİNİN BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ GELİŞTİRME DÜZEYLERİNE GÖRE ANALİZİ VE YENİDEN DÜZENLENMESİ	Gamze ÖZATEŞ Prof. Dr. Canan NAKİBOĞLU
		4	A STUDY ON THE PROFESSIONAL BELIEFS OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS	Doçent Doktor, Yahya DOĞAR Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU
		5	EXAMINATION OF THE SPIRITUAL INTELLIGENCE STATUS OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS TEACHERS	Doçent Doktor, Yahya DOĞAR Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU
		6	ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ	Prof. Dr. Güneş SALI
		7	ÇOCUKLARDA RESİM GELİŞİMİNİN EVRELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Prof. Dr. Güneş SALI

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assistant Professor Dr. Noor A. Hossain	1	A CONTRASTING EXAMINATION OF ZOTERO AND MENDELEY REFERENCE MANAGEMENT SOFTWARE	Sujit K. Basak
		2	EXPLORING THE BENEFITS, RISKS, AND ETHICAL ISSUES IN SOCIAL MEDIA UTILIZATION AND COUNSELING	<i>Dr. Eleni P. Georgiou Lecturer: Markos K. Dimitriadis</i>
		3	META-ANALYSIS OF MATERNAL SMOKING AND ITS LINK TO CHILDHOOD OBESITY AND OVERWEIGHT	<i>Sophia Liu John H. Mitchell Kevin R. Smith</i>
		4	EFFECTS OF A PARENT TRAINING PROGRAM ON IMPROVING HEALTH BEHAVIORS AMONG SCHOOL-AGED CHILDREN WITH OBESITY	Assistant Professor Amina Khan
		5	UNDERSTANDING PRIMARY SCHOOL CHILDREN'S PERCEPTIONS ON EMBRACING ENVIRONMENTALLY FRIENDLY PRACTICES	Dr. Mia O. Anderson Dr. Samuel R. Turner
		6	PRELIMINARY RESEARCH ON THE CONNECTION BETWEEN SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN THE UNITED ARAB EMIRATES	Yasmin F. Al-Nasr Hana J. Al-Khalidi Omar T. Al-Mansoori
		7	FACTORS INFLUENCING VARIATIONS AMONG YOUNG WOMEN IN TRADITIONAL SAUDI FAMILIES WHO CONFORM TO OR CHALLENGE SOCIAL NORMS	Assistant Professor Dr. Noor A. Hossain
		8	PARENTING STYLE AS A KEY FACTOR IN COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN, IN CONTRAST TO FAMILY TYPE AND GENDER	Dr. Amina F. Rahman Fatima S. Ahmad Mohammed A. Zaman
		9	SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN TEACHERS' AND STUDENTS' PERSPECTIVES ON CLASSROOM MISBEHAVIOR	Professor Dr. Alex T. Johnson

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Amina Kovačević	1	KHAIRULLAH KHAN, BAHARUM B. BAHARUDIN, AURANGZEB KHAN, FAZAL_E_MALIK	Khairullah Khan, Baharum B. Baharudin, Aurangzeb Khan, Fazal_e_Malik
		2	AN APPROACH TO MONTE CARLO SIMULATION IN ANALYZING INVESTMENT UNCERTAINTIES	Maria Velasquez
		3	ARE E-AUCTIONS LEGITIMATE? AN EXAMINATION OF CONSUMER RIGHTS IN DIGITAL BIDDING	Liam McCarthy
		4	E-PROCUREMENT AS A STRATEGY FOR OPTIMIZING SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: NAVIGATING NEW BANKING REGULATIONS	Elena Novikova, Amir Hosseini
		5	ADVANCING TOWARD WEB INTELLIGENCE MATURITY: STRATEGIES AND CHALLENGES	Ava Petrov
		6	CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPLEMENTING E-GOVERNANCE SERVICES	Dr. Sofia Jovanović
		7	OPTIMIZING TRANSFER PRICING DURING ECONOMIC DOWNTURNS: INSIGHTS FROM THE CROATIAN CONTEXT	Thomas J. Murphy
		8	APPLICATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN INDEX ARBITRAGE WITHIN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS	Dr. Amina Kovačević
		9	A DECISION-MAKING MODEL FOR BID PRICE STRATEGIES IN COMPETITIVE ENVIRONMENTS	Nitin Sharma, Arjun Rao

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Assoc. Prof. Dr. Emma Watson	1	CONNECTING LIVES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM: WHY AND HOW TO INCORPORATE TECHNOLOGY IN THE LANGUAGE LEARNING CLASSROOM	Dr. Geoffrey Sinha
		2	IMPROVING LEARNING OUTCOMES FOR POSTGRADUATE STUDENTS: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE PRACTICES IN COMPUTER ENGINEERING EDUCATION	Dr. Laura Bennett, Prof. Samuel Carter
		3	EXPLORING THE EFFECT OF MODALITY ON THE ENGAGEMENT LOAD THEORY	Dr. Isabella Rodriguez
		4	EFFECTS OF GRADE AWARENESS ON STUDENT MOTIVATION AND ACADEMIC ACHIEVEMENT	Sarah El-Masri
		5	DESIGNING A PROGRAM FOR POSTGRADUATE STUDENTS IN JORDAN TO ENHANCE SKILLS IN CREATING VISUAL STORYTELLING TOOLS FOR PRESCHOOL EDUCATION	Dr. Omar Hossain, Dr. Fatima Nasir
		6	INFLUENCE OF THE SEVEN PHASES OF LEARNING MODEL ON STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL INTELLIGENCE	Dr. Hossam Khalil, Prof. Nadia Youssef
		7	YOUNG EDUCATORS IN AUSTRALIA: INNOVATING WITHIN TRADITIONAL EDUCATIONAL FRAMEWORKS	Assoc. Prof. Dr. Emma Watson

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Linda Johnson	1	HUBS AS TRIGGERS FOR SPATIAL COMMUNICATION IN KINSHIP NETWORKS	Sameer Kumar, Jariah Mohd. Jan
		2	THE ROLE OF FAITH IN U.S.-CENTRAL ASIA RELATIONS: POLITICAL AND IDEOLOGICAL PERSPECTIVES	Elena Petrova, Dmitry Ivanov, Aisha Tursunova, Nikita Smirnov
		3	GENDER DIFFERENCES IN SOCIAL NETWORK GAME ENGAGEMENT: AN ANALYSIS OF USER TRENDS	Soojin Lee, Minji Park
		4	ELECTRONIC VOTING IN DEMOCRACY: ASSESSING TRUSTWORTHINESS THROUGH TECHNOLOGICAL, POLITICAL, AND SOCIAL LENSES	Fatima Al-Mansoori, Amina Nasser
		5	MODELING FOOT SIZE PREDICTIONS USING NEURAL NETWORKS	Omar Khaled
		6	IMPACT OF FINANCIAL STRUCTURES ON MIXED-USE DEVELOPMENTS: CHALLENGES AND SAFETY PERCEPTIONS IN THE UK	Dr. Linda Johnson
		7	PERCEPTIONS OF POLITICAL FIGURES AND PARTICIPATION AMONG RESIDENTS OF THE BANGKOK METROPOLITAN AREA	Assoc. Prof. Vichai Suthipong
		8	TRANSFORMATION OF MEDITERRANEAN CITIES IN THE MODERN ERA: A STUDY OF URBAN ADVANCEMENTS	Dr. Fatima Zahra Benali
		9	SPATIAL ANALYSIS AND STATISTICAL APPROACHES FOR URBAN ZONING	Giovanni Russo, Carla Moretti

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assist. Prof. Eva Nováková	1	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA	Dr . Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		2	COLLABORATIVE STRATEGIES BETWEEN CUSTOMERS AND SUPPLIERS IN THE METAL CASTING SECTOR: AN EXAMINATION OF ORGANIZATIONAL AND HUMAN ELEMENTS	Dr. Elif Karaca, Dr. Oğuzhan Korkmaz
		3	THE INFLUENCE OF WEBSITE CHARACTERISTICS ON INITIAL CONSUMER TRUST IN E-COMMERCE PLATFORMS	Emily Carter, R. Alexander, Sofia Morales
		4	INCREASING EFFICIENCY THROUGH AN INTEGRATED MANAGEMENT APPROACH	Ali Rezaei, Fariborz Salehi
		5	IMPLEMENTING MANDATORY DIGITAL DOCUMENT EXCHANGE IN THE CZECH REPUBLIC: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EXPECTATIONS AND OUTCOMES	Assist. Prof. Eva Nováková
		6	THE ROLE OF CREDIT FACILITIES IN ENHANCING PRODUCTIVITY IN PAKISTAN'S AGRICULTURAL SECTOR: A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS	Ayesha Khan, Bilal Ahmed, Zahid Iqbal
		7	ANALYZING THE IMPACT OF SUSTAINABILITY INITIATIVES ON BUSINESS PERFORMANCE IN THE RESIDENTIAL SECTOR: A CONCEPTUAL FRAMEWORK	Prof. Laura Bennett
		8	KEY DRIVERS OF ISLAMIC BANKING GROWTH IN PAKISTAN	Imran Asif, Nadia Syed, Salim Raza

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Muteber Burunsuz	1	AN ANALYSIS ON THE STYLISTIC APPROACH AND WORKS OF ERCÜMENT KALMIK, ONE OF THE REPRESENTATIVES OF CONTEMPORARY TURKISH PAINTING	Doç. Muteber Burunsuz
		2	POLYSEMY IN LINGUISTICS: THEORIES AND APPROACHES	Kübra KUVAT Shalala RAMAZANOVA
		3	A STRUCTURAL LOOK AT TAHSİN YÜCEL'S STORIES	Assist. Prof. Dr. Mehmet Fetih YANARDAĞ
		4	A STUDY ON THE POETICS OF İNCİ OKUMUŞ	Assist. Prof. Dr. Mehmet Fetih YANARDAĞ
		5	THE EXAMINATION OF GREEN ENERGY FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN CONSUMERS	Master's Student, Zehra YEŞİLYURT Ass.Prof, Müzeyyen ÖZHAVZALI

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Assoc. Prof. Şükran UYGUN	1	SOME GENERATING TRIDIAGONAL MATRICES FOR GENERALIZED JACOBSTHAL AND JACOBSTHAL LUCAS POLYNOMIAL SEQUENCES	Assoc. Prof. Şükran UYGUN
		2	TWO DİMENSIONAL GAUSSIAN JACOBSTHAL AND GAUSSIAN JACOBSTHAL-LUCAS SEQUENCES	Assoc. Prof. Şükran UYGUN
		3	BIPOLAR GENERALIZED SET VALUED NEUTROSOPHIC QUINTUPLE SETS AND NUMBERS	Prof. Dr. Memet ŞAHİN Dr. Abdullah KARGIN Erdem UZUNYOLCU
		4	MULTIPLE INTERVAL GENERALIZED SET VALUED NEUTROSOPHIC QUADRUPLE SETS AND NUMBERS	Prof. Dr. Memet ŞAHİN Dr. Abdullah KARGIN Kübra ARITI ŞİĞVA
		5	ÖZEL SABİT-KÖŞEĞEN MATRİSLERİN ÖZDEĞERLERİ	Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN Betül Gamze AYANA
		6	AN EXPERIMENTAL INVESTIGATION ON TURBULENT DRAG REDUCTION IN PIPES	Yasemin Çeneli Pelin İlker Mehmet Sorgun
		7	PREDICTION OF CRITICAL VELOCITY FOR SLURRY TRANSPORT IN PIPES USING MACHINE LEARNING ALGORITHMS	Serra Elif AKYURT Pelin İLKER Mehmet SORGUN

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU	1	MERCİMEKTE TEBEŞİRLEŞMEYE NEDEN OLAN ZARARLILAR VE MÜCADELE OLANAKLARI	Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU
		2	ADİYAMAN İLİNDE MERCİMEKTE GÖRÜLEN ZARARLILAR VE MÜCADELE OLANAKLARI	Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU
		3	CONTROL OF PLANT DISEASES WITH ANTIMICROBIAL PEPTIDES	Dr. Öğr. Üyesi Meltem AVAN Araş. Gör. Mehmet ATAY
		4	FUNGAL ENDOPHYTES USED AGAINST PLANT PATHOGENS	Dr. Öğr. Üyesi Meltem AVAN Araş. Gör. Mehmet ATAY
		5	EFFECTS OF ZnO NANOPARTICLES EXPOSED ON ANTIOXIDANT PARAMETERS (CAT, SOD AND GST) IN BLOOD TISSUE OF MICE	Doç. Dr. Tüzün AYTEKİN Prof. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN
		6	NEW NATURAL FLAVONOID AGENT İN HEALTH FIELD: LUTEOLIN AND ITS BENEFITS	Dr. Öğr. Üyesi Suna KIZILYILDIRIM Doç. Dr. Özge TEMİZ Doç. Dr. Mehmet AKYÜZ Prof. Dr. Ahmet ÇAKIR Prof. Dr. Ferit KARGIN Prof. Dr. Hikmet Yeter ÇOĞUN

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr.Öğr. Üyesi Enes KAYMAZ	1	COMPARISON OF EXPERIMENTAL SHEAR, FLEXURAL AND TORSION CAPACITIES OF GEOPOLYMER RC BEAMS WITH THEORETICAL RESULTS CALCULATED ACCORDING TO DIFFERENT STANDARDS	Dr. Barış BAYRAK PhD Student, Serpil AĞIRMAN Prof. Dr. Abdulkadir Cüneyt AYDIN
		2	SODYUM BORHİDRÜRÜN HİDROLİZİNDEN HİDROJEN ÜRETİMİNDE KULLANILMAK ÜZERE Al-Cr SÜTUNLU BENTONİT DESTEKLİ KOBALT BORÜR KATALİZÖR GELİŞTİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet MÜDÜROĞLU Prof. Dr. İlker KIPÇAK
		3	Characterization of Polymer Nanocomposites by Mechanical Analysis	Aykut ILGAZ Mehmet BAYIRLI Orhan ZEYBEK
		4	Temperature Dependent Dielectric Properties of Nanotube Reinforced Polymer Nanocomposites	Aykut ILGAZ Mehmet BAYIRLI Orhan ZEYBEK
		5	GÜÇ SİSTEMLERİNDE ASEKRON MOTORUN GERİLİM KARARLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr.Öğr. Üyesi Enes KAYMAZ Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU
		6	SEKONDER GERİLİM KONTROLÜ VE TÜRBİN YÖNETİCİSİ MODELLERİN GÜÇ SİSTEMLERİNDE KÜÇÜK SİNYAL KARARLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Prof. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Dr.Öğr. Üyesi Enes KAYMAZ

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Assistant Professor, Kagan Sogut	1	SHEAR BEHAVIOUR OF RC BEAMS WITH LOW CONCRETE COMPRESSION STRENGTH	Assistant Professor, Kagan Sogut
		2	SHEAR STRENGTH PREDICTIONS OF TS500 DESIGN CODE	Assistant Professor, Kagan Sogut
		3	IN OCCUPATIONAL SAFETY PLANNING AND STUDIES DIFFERENCES BETWEEN THE CONSTRUCTION SECTOR AND OTHER SECTORS	Lecturer. Dr. Sıtkı Alper ÖZDEMİR Prof. Dr. Mustafa Tolga ÇÖĞÜRCÜ Res. Asst. Mehmet Akif ARSLAN Asst. Prof. Dr. Mustafa ONÜÇYILDIZ
		4	THE IMPORTANCE AND STATISTICAL ANALYSIS OF OCCUPATIONAL SAFETY AND HEALTH IN THE CONSTRUCTION SECTOR	Lecturer. Dr. Sıtkı Alper ÖZDEMİR Prof. Dr. Mustafa Tolga ÇÖĞÜRCÜ Res. Asst. Mehmet Akif ARSLAN Asst. Prof. Dr. Mustafa ONÜÇYILDIZ
		5	FOOTPRINTS OF THE DECLARATION OF THE REPUBLIC ON ANKARA AND URBAN SPACE ORGANIZATION	Prof. Dr., Mehmet Emin BARIŞ Arş. Gör., Seher Simay KUŞOĞLU

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Asst. Prof. İnalet GÜNTÜRK	1	SCIENTIFIC RESEARCH ON THE PHARMACOLOGICAL PROPERTIES OF RUDRAKSHA AND ITS THERAPEUTIC APPROACH	K.R.Padma K.R.Don
		2	THE EFFECT OF UNDERGOING BREAST AESTHETIC SURGERY ON SELF-CARE	Uzm. Hem. Ali Mert Güneş Dr. Öğr. Üyesi Hatice Erdoğan
		3	HEMODİYALİZ TEDAVİSİ ALAN HASTALARDA OKSİDATİF STRES VE ENFLAMASYON GELİŞİMİNDE MİYELOPEROKSİDAZİN ROLÜ	Mahmut Demirhan Prof. Dr. Kader KÖSE Asst. Prof. İnalet GÜNTÜRK Prof. Dr. Cevat YAZICI Prof. Dr. İsmail KOÇYİĞİT
		4	MS Hastalığındaki Denge Parametreleri Arasındaki İlişkinin Yapay Zekâ Destekli Ağ Analizi	Suna ÇELİK Meltem SEVİNÇ Gözde ZABZUN

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Dr. Emma J. Richards	1	ASSESSMENT OF SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF MODIFIED LOESS WITH COMMON ADMIXTURES IN GORGAN, IRAN	Seyed Erfan Hosseini Mohammad K. Alizadeh, Amir Mesbah
		2	ANALYSIS OF BIM (BUILDING INFORMATION MODELING) SOFTWARE DEVELOPMENT STRATEGIES IN A CLOUD ENVIRONMENT	Dr. Mia Torres
		3	SIMULATION AND PARAMETRIZATION OF A C-SHAPED ELECTROMAGNET USING FINITE ELEMENT METHODS FOR MAGNETIC CHARACTERIZATION	Dr. L. Rivera M. Castaneda
		5	THERMAL CONDUCTIVITY ANALYSIS OF LIGHTWEIGHT WOODEN STRUCTURES INSULATED WITH MINERAL WOOL	D. Hargreaves R. Baxter
		6	IDENTIFICATION OF CAUSES FOR INADEQUATE CONSTRUCTION SITE SAFETY AND PRIORITY ASSESSMENT FROM MULTIPLE VIEWPOINTS	Cheng Wei Ying Zhao
		7	STABILITY OPTIMIZATION FOR FUNCTIONALLY GRADED PIPES IN FLUID TRANSPORT APPLICATIONS	Nabil S. Asfour Dr. Zainab M. Ali
			DESIGN OPTIMIZATION OF THE LAUNCH NOSE IN INCREMENTAL LAUNCHING OF CONTINUOUS BRIDGES	Tianyu Liu Feng Zhou Liang Chen
		8	UTILIZATION OF "STREAMLINED" MATERIAL ACCOUNTING METHODS FOR ENVIRONMENTAL IMPACT ASSESSMENT	Dr. Emma J. Richards

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Dr. Emma Thompson	1	DEVELOPMENT OF MOLECULARLY IMPRINTED POLYMERS (MIPS) FOR THE SELECTIVE REMOVAL OF CARBAMAZEPINE FROM AQUEOUS SOLUTION	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld
		2	REMOVAL OF PENTACHLOROPHENOL THROUGH ADSORPTION AND BIODEGRADATION PROCESSES	Dr. Emma Thompson Dr. Liam Carter
		3	DEVELOPMENT AND ANALYSIS OF VAGINAL SUPPOSITORIES INCORPORATING LACTOBACILLUS STRAINS	Aisha M. Elshafie Sara H. Qureshi
		4	SERICIN FILM: IMPACT OF CONCENTRATION ON PHYSICAL CHARACTERISTICS	Fatima Zahra Ali R. Khan Zainab S. Malik Haroon J. Ahmad
		5	EVALUATION AND VALIDATION OF AN OPTIMIZED RP-HPLC METHOD WITH FLUORESCENT DETECTION FOR NORFLOXACIN	R. Smithson K. G. Cheng T. F. Moreno
		6	ANTIMICROBIAL PROPERTIES OF PLUMERIA ALBA FLOWERS	Omar Hassan Neha A. Mehta Clara S. Jennings Faisal K. Rahman
		7	PREEMPTIVE DETECTION OF FALSE ALERTS IN DRUG-DRUG INTERACTIONS	Dr. J. L. Martin Dr. S. K. Patel
		8	EFFECTS OF ETHANOLIC AND ISOPROPYL: HEXANE (7:3) EXTRACTS OF ZINGIBER OFFICINALE ROSE ON ANTIBACTERIAL ACTIVITY	Mei Chen Jie Li Xiaowei Wang
			NEUROGENIC POTENTIAL OF AQUEOUS ROOT EXTRACT OF CLITORIA TERNATEA: IMPLICATIONS FOR MEMORY ENHANCEMENT	Sara B. Johnson Layla K. O'Connor

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Prof. Dr. B. A. Okafor	1	CORPORATE GOVERNANCE STRUCTURES AND OVERLAPPING DIRECTORATES IN THE CZECH REPUBLIC	Assis. Prof. Dr. Ondşej Nowak
		2	THE IMPACT OF STAKEHOLDER ENGAGEMENT STRATEGIES ON CONSUMER ADOPTION AND FINANCIAL SUCCESS: A STUDY OF THE FERTILIZER SECTOR IN VIETNAM	Nguyen Thi Thanh Le Minh Khoa Tran Van Hai Hoang Thi Lan
		3	ANALYSIS OF RUBBER BYPRODUCTS UTILIZATION AT VIGOR MANUFACTURING COMPANY	Y. Chantarasiri T. Sokolov
		4	COMBATING MONEY LAUNDERING IN THE FINANCIAL SECTOR: LESSONS FROM THE INDONESIAN CONTEXT	Rani S. Kartika
		5	INTEGRATED ENERGY SOLUTIONS WITH A FOCUS ON RENEWABLE RESOURCES FOR SMALL INDUSTRIAL PARKS	Dr. Ivan Markovic Jovan Petrovic
		6	PREDICTIVE ANALYSIS OF POTENTIAL DISTRESS IN NIGERIA'S BANKING INDUSTRY USING MACHINE LEARNING TECHNIQUES	Prof. Dr. B. A. Okafor
		7	EFFECTIVENESS OF METROPOLITAN GOVERNANCE FOR SUSTAINABILITY AND ECONOMIC GROWTH: A CASE STUDY OF HO CHI MINH CITY	Nguyen Hoang Minh Le Thi Hoa
		8	A STUDY ON A NEURO-FUZZY INFERENCE MODEL FOR PROJECTING GROSS DOMESTIC PRODUCT GROWTH	Dr. A. Nikos
				CHALLENGES OF DELAYED PAYMENTS IN THE INDONESIAN CONSTRUCTION SECTOR

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Prof. Dr. Lara Thompson	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR VELOCITY REGULATION OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Dr. Roozbeh Molavi, Assis. Prof. Dr. Davood A. Khaburi
		2	OPTIMAL VOLTAGE/VAR CONTROL IN DISTRIBUTION NETWORKS WITH DISTRIBUTED GENERATION USING NSGA	Dr. Elena Petrovna, Dr. Amir Khalid
		3	HANDWRITING RECOGNITION THROUGH CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS: A SPECTRAL APPROACH TO SPEECH ANALYSIS	Prof. Dr. Lara Thompson
		4	ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION BY UTILIZING OCEAN THERMOCLINE AND HEAT RECOVERY	Rajesh Kumar, Aisha Malik, Arun Verma
		5	DEVELOPING AN IMAGE PROCESSING FRAMEWORK FOR OUTDOOR CHILDCARE ENVIRONMENTS	Dr. Sofia Cheng, Dr. Ryuichi Matsuda
		6	NETWORK MANAGEMENT SYSTEM COMPONENT: DEVICE DISCOVERY USING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Farhad Rezaei
		7	EXTRACTING THEMATIC ROLES THROUGH SHALLOW PARSING TECHNIQUES	Nisha Rao, Vikram Singh
		8	INNOVATIVE IMAGE PROCESSING STRATEGIES FOR OUTDOOR CHILDCARE SETTINGS	Layla Zare, Amir Rahmani

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Prof. Dr. A. R. Smith, Jane Doe	1	A CRITICAL ANALYSIS OF CHITOSAN UTILIZATION AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejadi Hafdani, N. Sadeghinia
		2	INVESTIGATING THE NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT – IMPLICATIONS FOR COGNITIVE ENHANCEMENT	Dr. Elena Petrovna
		3	FORMULATION AND EVALUATION OF VAGINAL SUPPOSITORIES CONTAINING LACTOBACILLUS	Amina Farooq, Riya Mehta
		4	ISOLATION OF β -SITOSTEROL DIARABINOSIDE FROM RHIZOMES OF ALPINIA GALANGA	Prof. Dr. A. R. Smith, Jane Doe
		5	UTILIZATION OF DATA MINING CLASSIFICATION METHODS IN PHARMACEUTICAL DESIGN	Carlos Ramirez, Dr. Anna Johnson
		6	PHARMACOKINETIC ANALYSIS OF SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: A CONVOLUTIONAL APPROACH	Assoc. Prof. Hamid Ali, Fatima Zahra
		7	ASSESSING THE ANTIMICROBIAL EFFECTS OF ETHANOL EXTRACTS FROM SELECTED THAI MEDICINAL HERBS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Sirin Chaiwong, Nattapong Poonpipat
		8		

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES CUMHURİYET 1st INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION OCTOBER 29, 2024 ANKARA				
Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
29 Ekim / October 29, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Mona Zadeh	1	EXERGY ANALYSIS OF MULTISTAGE REFRIGERATION CYCLES FOR HYDROCARBON RECOVERY	Mohammad Rahmani, Sima Tavakoli, Farhad Esfandiari
		2	ENHANCED SEPARATION OF WATER-SOLUBLE VITAMINS USING MODIFIED HPTLC	Dr. Layla Rashidi, Hassan Bahrami, Dr. Mona Zadeh
		3	ELECTRICAL CHARACTERIZATION OF POLYMER-BASED SCHOTTKY DIODES	Naveed Qureshi, Ayesha Khan
		4	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF SILVER NANOPARTICLES FOR ORGANIC MATRIX INCORPORATION	Rania Karim, Bassam Jaber, Layla Mahmoud
		5	ADSORPTION OF HEAVY METALS USING BIOCHAR DERIVED FROM COCONUT SHELL	Priya Sharma, Ravi Narayan, Deepa Kulkarni
		6	METHANE AND VOLATILE ORGANIC COMPOUND EMISSIONS FROM PETROLEUM REFINERIES IN THE MIDDLE EAST	Huda Al-Najjar, Ahmed Hassan, Samira El-Mohandes
		7	OPTICAL CHARACTERISTICS OF ZINC OXIDE THIN FILMS DOPED WITH TRANSITION METALS	Lamia Khaldoun, Ismail Al-Farsi, Zeinab Ahmadi, Omar Al-Yahya
		8	DECHLORINATION OF WATER POLLUTANTS USING PALLADIUM: MECHANISMS OF CATALYST DEACTIVATION AND REGENERATION	Amira Soliman, Khaled Abdelrahman, Mona Al-Mansouri

Contents

TERÖR EYLEMLERİNİN FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDE BİR ETKİSİ VAR MIDIR? GENEL BİR DEĞERLENDİRME	1
AN INTEGRATED FUZZY SWARA-TOPSIS APPROACH FOR EXPORT MARKET ENTRY STRATEGY EVALUATION.....	3
PAZARLAMA ALANINDA Z KUŞAĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ TEZLERİN BİBLİYOMERİK ANALİZİ.....	4
TEDARİK ZİNCİRİNDE OLUŞAN TRİADİK (ÜÇLÜ) İLİŞKİLER AĞINDA İÇ MÜŞTERİ SADAKATI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	15
ANALYSIS OF PUBLISHED STUDIES ON COMPUTATIONAL INTELLIGENCE, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING IN FINANCE (2001-2024).....	17
ANALYSIS OF STUDIES ON DECISION MAKING IN ACCOUNTING AND AUDITING	33
KUŞAKLAR ARASI FARKLILIKLAR ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ ETKİLER Mİ? OTEL İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	47
AI FENOMENLER SOSYAL MEDYA PAZARLAMASINDA: YERLİ MÜŞTERİ ALGISINDA @VİRTUALALIN ÖRNEĞİ	64
2023 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİNDE 2. TUR SÜRECİNİN YAZILI BASINDA SUNUMU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ: SABAH VE SÖZCÜ.....	73
İNTERNET TEKNOLOJİSİ İLE GELİŞTİRİLEN ARACI UYGULAMALARIN SOSYAL YANSIMALARI: SARI TAKSİ-UBER KAVGASI HABERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	83
Neoliberal Politikaların Gölgesinde İş Güvencesizliği; Fırsatlar Dünyasında Güvencesiz Yaşam	90
ÜRDÜN'DE HRİSTİYAN ARAPLAR VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİNE ETKİLERİ	101
SU HİZMETLERİNDE YÖNETİŞİM: BİRLEŞİK KRALLIK SU TÜKETİCİ KONSEYİ ÖRNEĞİ	102
YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ AFET ÖNLEME VE MÜDAHALE PROGRAMLARI	109
Orta Doğu'da Petrol Ve Enerji: Irak ve İran'daki Enerji Politikalarının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi.....	117
1995 AZERBAIJAN ANAYASASI KAPSAMINDA BİREYLERİN HAK VE HÜRRİYETLERİNİN GÜVENCESİ	119
İfade Özgürlüğü ve Dijital Medya	138
MONOGRAFİLERİN KIR SOSYOLOJİSİNDE YERİ	149
AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE ATAERKİ VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN KADIN EMEĞİNE YANSIMASI	160
BÜYÜK BALIK-KÜÇÜK GÖLET ETKİSİ:	169
ÜSTÜN ZEKAL/YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BENLİK ALGISI	169
NARSİZMİN PSİKOLOJİ MODELLERİ.....	172
İKLİM ADALETİ VE ZORUNLU GÖÇ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE ADALET PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ	184
BİZANS ORTAÇAĞI'NDAN GÜNÜMÜZE HEYBELİADA RUHBAN OKULU:.....	185
EĞİTİM TARİHİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ.....	185
CUMHURİYET DÖNEMİ YEREL BASININ GELİŞMESİ: ISPARTA ÖRNEĞİ 1923-1960	200
1938 MUSSOLINI ALTIN KUPASINI KAZANAN TÜRK BİNİCİLER.....	202
MALTA SÜRGÜNLERİNİN BİR ŞİKÂyet MEKTUBU	217

HADİS RİVÂYETLERİ İŞİĞİNDA FİLİBELİ AHMED HİLMİ’NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI: “BEŞERİYETİN FAHR-İ EDEBİSİ NEBİMİZİ BİLELİM” VE “CİHÂD-I EKBER’E”	230
ÖĞRETMEN ADAYLARININ DERS DIŞI ÇALIŞMA ALIŞKANLIKLARI	231
ÖĞRETMEN ADAYLARININ DÖNÜT VE DÜZELTME ALGILARI	233
10. SINIF “KARIŞIMLAR” ÜNİTESİ DENEYLERİNİN BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ GELİŞTİRME DÜZEYLERİNE GÖRE ANALİZİ VE YENİDEN DÜZENLENMESİ.....	235
BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ İNANÇLARINA YÖNELİK BİR İNCELEME	243
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN RUHSAL ZEKA DURUMLARININ İNCELENMESİ.....	251
ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ	261
ÇOCUKLARDA RESİM GELİŞİMİNİN EVRELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	278
ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİ TEMSİLCİLERİNDEN ERCÜMENT KALMIK’IN ÜSLUP ANLAYIŞI VE ESERLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER.....	290
DİL BİLİMİNDE ÇOK ANLAMLILIK: TEORİLER VE YAKLAŞIMLAR	301
TAHSİN YÜCEL’İN HİKÂYELERİNE YAPISAL BİR BAKIŞ	306
İNCİ OKUMUŞ’UN POETİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	319
YEŞİL ENERJİNİN KADIN TÜKETİCİ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ	331
TÜRK BASININDA TÜRKİYE’NİN UZAY YOLCULUĞU	342
İNCİ TANELERİ DİZİSİ HAKKINDA YAZILAN KÖŞE YAZILARI ÜZERİNE BİR ANALİZ.....	351
ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME HARCAMALARININ BOBİ FRS VE KUMİ FRS KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	358
EXPLORING THE BENEFITS, RISKS, AND ETHICAL ISSUES IN SOCIAL MEDIA UTILIZATION AND COUNSELING.....	370
META-ANALYSIS OF MATERNAL SMOKING AND ITS LINK TO CHILDHOOD OBESITY AND OVERWEIGHT	371
EFFECTS OF A PARENT TRAINING PROGRAM ON IMPROVING HEALTH BEHAVIORS AMONG SCHOOL-AGED CHILDREN WITH OBESITY.....	372
UNDERSTANDING PRIMARY SCHOOL CHILDREN’S PERCEPTIONS ON EMBRACING ENVIRONMENTALLY FRIENDLY PRACTICES.....	373
PRELIMINARY RESEARCH ON THE CONNECTION BETWEEN SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN THE UNITED ARAB EMIRATES	374
FACTORS INFLUENCING VARIATIONS AMONG YOUNG WOMEN IN TRADITIONAL SAUDI FAMILIES WHO CONFORM TO OR CHALLENGE SOCIAL NORMS	375
PARENTING STYLE AS A KEY FACTOR IN COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN, IN CONTRAST TO FAMILY TYPE AND GENDER	376
SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN TEACHERS’ AND STUDENTS’ PERSPECTIVES ON CLASSROOM MISBEHAVIOR	377
KHAIRULLAH KHAN, BAHARUM B. BAHARUDIN, AURANGZEB KHAN, FAZAL_E_MALIK	378
AN APPROACH TO MONTE CARLO SIMULATION IN ANALYZING INVESTMENT UNCERTAINTIES	379
ARE E-AUCTIONS LEGITIMATE? AN EXAMINATION OF CONSUMER RIGHTS IN DIGITAL BIDDING.....	380

Contents

TERÖR EYLEMLERİNİN FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDE BİR ETKİSİ VAR MIDIR? GENEL BİR DEĞERLENDİRME	1
AN INTEGRATED FUZZY SWARA-TOPSIS APPROACH FOR EXPORT MARKET ENTRY STRATEGY EVALUATION.....	3
PAZARLAMA ALANINDA Z KUŞAĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ TEZLERİN BİBLİYOMERİK ANALİZİ.....	4
TEDARİK ZİNCİRİNDE OLUŞAN TRİADİK (ÜÇLÜ) İLİŞKİLER AĞINDA İÇ MÜŞTERİ SADAKATI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	15
ANALYSIS OF PUBLISHED STUDIES ON COMPUTATIONAL INTELLIGENCE, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING IN FINANCE (2001-2024).....	17
ANALYSIS OF STUDIES ON DECISION MAKING IN ACCOUNTING AND AUDITING	33
KUŞAKLAR ARASI FARKLILIKLAR ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ ETKİLER Mİ? OTEL İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	47
AI FENOMENLER SOSYAL MEDYA PAZARLAMASINDA: YERLİ MÜŞTERİ ALGISINDA @VİRTUALALIN ÖRNEĞİ	64
2023 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİNDE 2. TUR SÜRECİNİN YAZILI BASINDA SUNUMU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ: SABAH VE SÖZCÜ.....	73
İNTERNET TEKNOLOJİSİ İLE GELİŞTİRİLEN ARACI UYGULAMALARIN SOSYAL YANSIMALARI: SARI TAKSİ-UBER KAVGASI HABERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	83
Neoliberal Politikaların Gölgesinde İş Güvencesizliği; Fırsatlar Dünyasında Güvencesiz Yaşam	90
ÜRDÜN'DE HRİSTİYAN ARAPLAR VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİNE ETKİLERİ	101
SU HİZMETLERİNDE YÖNETİŞİM: BİRLEŞİK KRALLIK SU TÜKETİCİ KONSEYİ ÖRNEĞİ	102
YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ AFET ÖNLEME VE MÜDAHALE PROGRAMLARI	109
Orta Doğu'da Petrol Ve Enerji: Irak ve İran'daki Enerji Politikalarının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi.....	117
1995 AZERBAIJAN ANAYASASI KAPSAMINDA BİREYLERİN HAK VE HÜRRİYETLERİNİN GÜVENCESİ	119
İfade Özgürlüğü ve Dijital Medya	138
MONOGRAFİLERİN KIR SOSYOLOJİSİNDE YERİ	149
AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE ATAERKİ VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN KADIN EMEĞİNE YANSIMASI	160
BÜYÜK BALIK-KÜÇÜK GÖLET ETKİSİ:	169
ÜSTÜN ZEKAL/YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BENLİK ALGISI	169
NARSİZMİN PSİKOLOJİ MODELLERİ.....	172
İKLİM ADALETİ VE ZORUNLU GÖÇ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE ADALET PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ	184
BİZANS ORTAÇAĞI'NDAN GÜNÜMÜZE HEYBELİADA RUHBAN OKULU:	185
EĞİTİM TARİHİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ.....	185
CUMHURİYET DÖNEMİ YEREL BASININ GELİŞMESİ: ISPARTA ÖRNEĞİ 1923-1960	200
1938 MUSSOLINI ALTIN KUPASINI KAZANAN TÜRK BİNİCİLER.....	202
MALTA SÜRGÜNLERİNİN BİR ŞİKÂyet MEKTUBU	217

HADİS RİVÂYETLERİ İŞİĞİNDA FİLİBELİ AHMED HİLMİ’NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI: “BEŞERİYETİN FAHR-İ EDEBİSİ NEBİMİZİ BİLELİM” VE “CİHÂD-I EKBER’E”	230
IMPLEMENTING MANDATORY DIGITAL DOCUMENT EXCHANGE IN THE CZECH REPUBLIC: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EXPECTATIONS AND OUTCOMES.....	232
THE ROLE OF CREDIT FACILITIES IN ENHANCING PRODUCTIVITY IN PAKISTAN’S AGRICULTURAL SECTOR: A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS	233
ANALYZING THE IMPACT OF SUSTAINABILITY INITIATIVES ON BUSINESS PERFORMANCE IN THE RESIDENTIAL SECTOR: A CONCEPTUAL FRAMEWORK.....	234
10. SINIF “KARIŞIMLAR” ÜNİTESİ DENEYLERİNİN BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ GELİŞTİRME DÜZEYLERİNE GÖRE ANALİZİ VE YENİDEN DÜZENLENMESİ.....	236
BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ İNANÇLARINA YÖNELİK BİR İNCELEME	244
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN RUHSAL ZEKA DURUMLARININ İNCELENMESİ.....	252
ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ	262
ÇOCUKLARDA RESİM GELİŞİMİNİN EVRELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	279
ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİ TEMSİLCİLERİNDEN ERCÜMENT KALMIK’IN ÜSLUP ANLAYIŞI VE ESERLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER.....	291
DİL BİLİMİNDE ÇOK ANLAMLILIK: TEORİLER VE YAKLAŞIMLAR	302
TAHSİN YÜCEL’İN HİKÂYELERİNE YAPISAL BİR BAKIŞ	307
İNCİ OKUMUŞ’UN POETİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	320
YEŞİL ENERJİNİN KADIN TÜKETİCİ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ.....	332
TÜRK BASININDA TÜRKİYE’NİN UZAY YOLCULUĞU	343
İNCİ TANELERİ DİZİSİ HAKKINDA YAZILAN KÖŞE YAZILARI ÜZERİNE BİR ANALİZ.....	352
ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME HARCAMALARININ BOBİ FRS VE KUMİ FRS KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	359
EXPLORING THE BENEFITS, RISKS, AND ETHICAL ISSUES IN SOCIAL MEDIA UTILIZATION AND COUNSELING.....	371
META-ANALYSIS OF MATERNAL SMOKING AND ITS LINK TO CHILDHOOD OBESITY AND OVERWEIGHT	372
EFFECTS OF A PARENT TRAINING PROGRAM ON IMPROVING HEALTH BEHAVIORS AMONG SCHOOL-AGED CHILDREN WITH OBESITY.....	373
UNDERSTANDING PRIMARY SCHOOL CHILDREN’S PERCEPTIONS ON EMBRACING ENVIRONMENTALLY FRIENDLY PRACTICES.....	374
PRELIMINARY RESEARCH ON THE CONNECTION BETWEEN SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN THE UNITED ARAB EMIRATES	375
FACTORS INFLUENCING VARIATIONS AMONG YOUNG WOMEN IN TRADITIONAL SAUDI FAMILIES WHO CONFORM TO OR CHALLENGE SOCIAL NORMS	376
PARENTING STYLE AS A KEY FACTOR IN COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN, IN CONTRAST TO FAMILY TYPE AND GENDER.....	377
SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN TEACHERS’ AND STUDENTS’ PERSPECTIVES ON CLASSROOM MISBEHAVIOR	378

KHAIRULLAH KHAN, BAHARUM B. BAHARUDIN, AURANGZEB KHAN, FAZAL_E_MALIK	379
AN APPROACH TO MONTE CARLO SIMULATION IN ANALYZING INVESTMENT UNCERTAINTIES	380
ARE E-AUCTIONS LEGITIMATE? AN EXAMINATION OF CONSUMER RIGHTS IN DIGITAL BIDDING	381
E-PROCUREMENT AS A STRATEGY FOR OPTIMIZING SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: NAVIGATING NEW BANKING REGULATIONS.....	382
ADVANCING TOWARD WEB INTELLIGENCE MATURITY: STRATEGIES AND CHALLENGES.....	383
CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPLEMENTING E-GOVERNANCE SERVICES	384
OPTIMIZING TRANSFER PRICING DURING ECONOMIC DOWNTURNS: INSIGHTS FROM THE CROATIAN CONTEXT.....	385
APPLICATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN INDEX ARBITRAGE WITHIN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS	386
A DECISION-MAKING MODEL FOR BID PRICE STRATEGIES IN COMPETITIVE ENVIRONMENTS	387
CONNECTING LIVES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM: WHY AND HOW TO INCORPORATE TECHNOLOGY IN THE LANGUAGE LEARNING CLASSROOM.....	388
IMPROVING LEARNING OUTCOMES FOR POSTGRADUATE STUDENTS: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE PRACTICES IN COMPUTER ENGINEERING EDUCATION	389
EXPLORING THE EFFECT OF MODALITY ON THE ENGAGEMENT LOAD THEORY	390
EFFECTS OF GRADE AWARENESS ON STUDENT MOTIVATION AND ACADEMIC ACHIEVEMENT.....	391
DESIGNING A PROGRAM FOR POSTGRADUATE STUDENTS IN JORDAN TO ENHANCE SKILLS IN CREATING VISUAL STORYTELLING TOOLS FOR PRESCHOOL EDUCATION	392
INFLUENCE OF THE SEVEN PHASES OF LEARNING MODEL ON STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL INTELLIGENCE	393
MILLENNIAL TEACHERS OF CANADA: INNOVATION WITHIN THE CONFINED CONSTRAINTS OF TRADITION	394
HUBS AS TRIGGERS FOR SPATIAL COMMUNICATION IN KINSHIP NETWORKS.....	395
THE ROLE OF FAITH IN U.S.-CENTRAL ASIA RELATIONS: POLITICAL AND IDEOLOGICAL PERSPECTIVES	396
GENDER DIFFERENCES IN SOCIAL NETWORK GAME ENGAGEMENT: AN ANALYSIS OF USER TRENDS .	397
ELECTRONIC VOTING IN DEMOCRACY: ASSESSING TRUSTWORTHINESS THROUGH TECHNOLOGICAL, POLITICAL, AND SOCIAL LENSES.....	398
MODELING FOOT SIZE PREDICTIONS USING NEURAL NETWORKS.....	399
IMPACT OF FINANCIAL STRUCTURES ON MIXED-USE DEVELOPMENTS: CHALLENGES AND SAFETY PERCEPTIONS IN THE UK.....	400
PERCEPTIONS OF POLITICAL FIGURES AND PARTICIPATION AMONG RESIDENTS OF THE BANGKOK METROPOLITAN AREA.....	401
TRANSFORMATION OF MEDITERRANEAN CITIES IN THE MODERN ERA: A STUDY OF URBAN ADVANCEMENTS.....	402
SPATIAL ANALYSIS AND STATISTICAL APPROACHES FOR URBAN ZONING.....	403
SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA	404

COLLABORATIVE STRATEGIES BETWEEN CUSTOMERS AND SUPPLIERS IN THE METAL CASTING SECTOR: AN EXAMINATION OF ORGANIZATIONAL AND HUMAN ELEMENTS	405
THE INFLUENCE OF WEBSITE CHARACTERISTICS ON INITIAL CONSUMER TRUST IN E-COMMERCE PLATFORMS.....	406
INCREASING EFFICIENCY THROUGH AN INTEGRATED MANAGEMENT APPROACH.....	407
ÖĞRETMEN ADAYLARININ DÖNÜT VE DÜZELTME ALGILARI	408
ÖĞRETMEN ADAYLARININ DERS DIŞI ÇALIŞMA ALIŞKANLIKLARI	423

TERÖR EYLEMLERİNİN FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDE BİR ETKİSİ VAR MIDİR? GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Cumhuri ŞAHİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, cumhur.sahin@bilecik.edu.tr, 0000-0002-8790-5851

ÖZET

Türk Dil Kurumu Sözlüğü 'ne göre terör, bezdirme, öldürme ve malı yakıp yıkma, korkutma, dehşet verme biçiminde tarif edilmektedir. Terör faaliyetlerinin ülke ekonomilerine çarpıcı zararlar vermesi inkâr edilemez, yadsınamaz bir olgudur. Terör faaliyetleri çağımızda ya da gelecek dönemde belirsizlik ortamı, risk ve korku sebebiyle, iktisadi değişkenlerde devamlı yahut kısa süreli değişikliklere yol açmaktadır. Güçsüz ekonomiye sahip ülkeler terör eylemlerinden daha fazla etkilenirken, ekonomisi sağlam temellere sahip olan ülkelerin ise bu eylemlerden daha az etkilendiği gözlenmektedir. Finans dünyası ekonominin belki de en dinamik unsurlarının başında gelmektedir. Sermayenin yapısı itibariyle ürkek olması, finansal piyasaların da terör gibi dehşet eylemlerinden etkilenmesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Finansal piyasa denince ilk akla gelen kurumların başında bilindiği üzere menkul kıymet borsaları gelmektedir. Dolayısıyla gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında terör eylemlerinin finansal piyasalar üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalarda haklı olarak menkul kıymet borsa endeks değerlerindeki değişimler ele alınmaktadır. Akademik çalışmalar incelendiğinde terör eylemlerinin finansal piyasalar üzerine gerçekleşen kısa vadeli negatif etkilerinin uzun vadede piyasa işleyişi tarafından düzeltildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terör, Finans, Finansal Piyasalar

DO TERROR ATTACKS IMPACT FINANCIAL MARKETS? A GENERAL EVALUATION

ABSTRACT

Terror means harassing, killing, plundering and intimidating according to the dictionary of Turkish Language Institution. It can not be denied that terror operations significantly harm economies. Terror attacks affect economic variables due to uncertainty, risk and fear. This effect can be long term or short term. Weak economies are the most affected countries from terror attacks. It is observed that strong economies are less affected. Financial world become one of the most dynamic elements of economies. The fact that capital is timid in its structure

makes it inevitable that financial markets will be affected by acts of fright such as terrorism. As it is known, stock exchanges are one of the leading institutions that come to mind when it comes to the financial market. Therefore, in studies examining the impact of terrorist acts on financial markets both at home and abroad, changes in the stock market index values have been discussed justifiedly. When academic studies have been examined, it had been concluded that the short-term negative effects of terrorist acts on financial markets have been corrected by market functioning in the long term.

Key Words: Terror, Finance, Financial Markets

AN INTEGRATED FUZZY SWARA-TOPSIS APPROACH FOR EXPORT MARKET ENTRY STRATEGY EVALUATION

Asst. Prof., Umut AYDIN

Bandırma Onyedi Eylül University, umut.aydin2506@gmail.com –

ORCID ID: 0000-0003-4802-8793

ABSTRACT

This study presents a comprehensive evaluation framework for export market entry strategies using a novel integration of Spherical Fuzzy SWARA (Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis) and TOPSIS (Technique for Order of Preference by Similarity to Ideal Solution) methods. In the context of international business expansion, selecting the right market entry strategy is critical for success, and decision-making is often challenged by uncertainty, incomplete information, and dynamic environments.

The proposed approach leverages Spherical Fuzzy SWARA to assess and weigh the importance of key criteria such as cost, market share potential, legal regulations, risk level, control, and time to market, allowing for more nuanced handling of uncertainty in expert judgments. TOPSIS is then employed to rank the alternative strategies—Direct Export, Joint Venture, Licensing, and Franchising—by comparing each option's performance against the ideal and anti-ideal solutions.

This methodology addresses the limitations of traditional decision-making techniques by integrating fuzzy logic to better capture the uncertainty inherent in complex decision-making problems. The combination of Spherical Fuzzy SWARA and TOPSIS offers an enhanced tool for evaluating multi-criteria export strategies, allowing decision-makers to make more rational and informed choices throughout the decision process. The approach ensures a more accurate representation of expert judgment and provides actionable insights into optimizing export market entry strategies, empowering firms to align their strategic objectives with the most suitable market entry method.

Keywords : Spherical Fuzzy Sets, Multiple Criteria Decision Making, Market Entry.

PAZARLAMA ALANINDA Z KUŞAĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ TEZLERİN BİBLİYOMERİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi, Ramazan ASLAN

Adıyaman Üniversitesi, ramazanaslan@adiyaman.edu.tr – 0000-0002-1427-8543

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sibel ACARBAŞ

Adıyaman Üniversitesi, sblacrbs0101@gmail.com – 0009-0007-7190-8568

ÖZET

Pazarlama kavramı çok uzun yıllardır insan hayatında olduğu gibi işletmelerin de hayatlarında da önemli bir yere sahiptir. Özellikle firmalar için büyük önem taşıyan pazarlama kavramı, küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve artan rekabet ortamıyla her geçen gün daha fazla önem arz etmektedir. Basit olarak pazarlama, hedef kitleyi iyi tanıyarak istek ve ihtiyaçlarına doğru cevaplar vermek için üretmek olarak tanımlanabilir. Özellikle zamanla değişen tüketicilerin ihtiyaçlarına ve isteklerine uygun çözümler üretmek gerekmektedir.

Pazarlama dinamik yapısı sebebiyle sürekli değişen bir anlayış içerisinde farklı dönemlerde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Pazarlamanın odak noktası olan insanlar doğum yıllarına göre farklı olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonucu ortaya çıkan kuşakların istek ve ihtiyaçları da farklılık göstermektedir.

Gelecekte pazarlama alanında Z kuşağı üzerine çalışma yapacak araştırmacılara yardımcı olmak amacıyla yapılmış bu çalışmada son 10 yılda (2014-2024) pazarlama alanında özellikle son dönemlerde popüler olan Z kuşağı ile ilgili YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki lisansüstü tezler nicel bir araştırma yöntemi olan bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu çalışma benzer bir çalışmaya rastlanılmaması açısından önemlidir. Çalışma kapsamında 45 adet lisansüstü tez incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pazarlama, Bibliyometrik Analiz, Z Kuşağı.

1. GİRİŞ

Pazarlamayı kısaca açıklamak gerekirse, hedef kitleden ürün, hizmet veya düşüncelere karşı istenilen tepkiyi almak amacıyla yapılan faaliyetlerdir (Tek, 1999: 7). Pazarlama, hedef kitlenin istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak ürün, hizmet ve fikirlerin uygun şekilde teminini sağlamayı amaçlamaktadır (Demirtaş, 2010: 2). Pazarlama dinamik yapısı sebebiyle sürekli değişen bir anlayış içerisinde farklı dönemlerde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Pazarlamanın odak noktası

olan insanlar doğum yıllarına göre farklı olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonucu ortaya çıkan kuşakların istek ve ihtiyaçları da farklılık göstermektedir.

Sınıflandırma yapılırken araştırmacılar arasında fikir ayrılıkları yaşandığı gözlemlenmektedir. Kuşakların başlama ve bitiş tarihleri bu sebeple netlik göstermemektedir. Örneğin, Oblinger ve Oblinger 2005 yılında yapmış olduğu çalışmasında 1995 yılı ve sonrasında doğanları Z kuşağı olarak sınıflandırırken (Reeves ve Oh, 2007: 3) Okçu çalışmasında Z kuşağını 2001-2020 yılları arasında kişiler olarak tanımlamaktadır.

Bu çalışmada, pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan 2014-2024 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü tezler incelenerek gelecekte bu alanda yapılacak çalışmalara yol haritası çizmek amaçlanmaktadır.

YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki tez araştırmalarının bibliyometrik analizlerinin yapılması amacıyla tez künyelerindeki “yazar cinsiyeti”, “tez düzeyi”, “tez dili”, “yayın yılı”, “araştırma tasarımı” ve “yayınlanan üniversitenin bulunduğu il” gibi kriterler esas alınmıştır. Bu sınıflandırma işlemi aşağıdaki araştırma sorularına yanıt bulunması amacıyla yapılmıştır;

1. Pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış tezleri hazırlayanların cinsiyet dağılımı nasıldır?
2. Pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış tezler hangi düzeyde tamamlanmıştır?
3. Pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış tezler Türkçe mi yoksa yabancı dillerde mi hazırlanmıştır?
4. Pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış tezler yapılırken hangi araştırma yöntemleri kullanılmıştır?
5. Pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış tezler hangi yıllarda yayınlanmıştır?
6. Pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış tezlerin hazırladıkları üniversitelerin bulunduğu iller hangileridir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bibliyometrik Analiz

Günümüzde teknolojiye gelişim ve değişim sayesinde bilginin ulaşılabilirliği oldukça kolaylaşmıştır. Bu durum ulaşılabilir bilgi miktarında da yükseliş meydana getirmiştir. Elde edilen bilgilerin sınıflandırılması, güncelliği gibi konular bilginin fayda sağlaması açısından önemlidir. Bu sebeple verilerin birer yığın olarak kalmaması için bibliyometrik analiz yöntemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bibliyometrik araştırmalar, herhangi bir bilim dalı hakkında halihazırda yapılmış olan araştırmaların durumunu göz önüne seren araştırmalardır (Üstüden ve Pasadeos, 1993; Zeren ve Kaya, 2020: 37).

“Bibliyometrik” kavramı, Alan Pritchard tarafından 1969'da ilk defa kullanılmış (Lawani, 1981; Zeren ve Kaya, 2020: 38) olsa da bibliyometrik araştırmaların 1900'lü yılların başlarında ortaya çıktığı bilinmektedir. Örneğin 1917 yılında Cole ve Eales, 1550-1860 tarihleri arasında yapılan çalışmaları taradıktan sonra çalışma alanlarının gelişimini bu analiz yöntemi ile ortaya

çıkaran ilk araştırmacılarıdır (Okubo, 1997). Alan Pritchard bibliyometriyi, “yazılı iletişimi analiz ederek bu iletişimin süreçlerine ve bir bilim dalının gerçekliğine ve gelişimine dair rehberlik sağlamak için matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin uygulanması” olarak ifade etmektedir (Lawani, 1981; Zeren ve Kaya, 2020: 38).

Bibliyometrik çalışmalar, incelenen literatürdeki araştırmaları yazar, konu, atıf sayısı ya da yayın türü dağılımına göre analiz etme imkânı tanır. Bu açıdan bibliyometrik çalışmalar, çalışılan bilim dalına karşı eğilim olup olmadığını, hangi konulara daha çok ilgi duyulduğunu ön plana çıkaran bir analiz türüdür (Zeren ve Kaya, 2020: 38). Son yıllarda Türkiye’de bibliyometrik analiz alanına gösterilen ilginin artmasıyla, bu konudaki araştırmaların sayısında da gözle görülür bir artış görülmektedir (Aslan, 2021: 702).

2.2. Pazarlama

Pazarlamayı kısaca açıklamak gerekirse, hedef kitleden ürün, hizmet veya düşüncelere karşı istenilen tepkiyi almak amacıyla yapılan faaliyetlerdir (Tek, 1999: 7). Pazarlama, hedef kitlenin istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak ürün, hizmet ve fikirlerin uygun şekilde teminini sağlamayı amaçlamaktadır (Demirtaş, 2010: 2). Pazarlama dinamik yapısı sebebiyle sürekli değişen bir anlayış içerisinde farklı dönemlerde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Pazarlamanın odak noktası olan insanlar doğum yıllarına göre farklı olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma sonucu ortaya çıkan kuşakların istek ve ihtiyaçları da farklılık göstermektedir. Pazarlama firmaların tüketicilerle ilişkilerinin sürekliliğini sağlamak, tüketici ihtiyaçlarını anlamak, bu ihtiyaçlara cevap vermeye yönelik ürün ve hizmet geliştirme etkinlikleridir (Kotler ve Levy, 1969: 15).

Pazarlama pazarın yönlendirme yetisi olan bir bilim dalıdır. Pazarlama insanların tutum ve davranışlarını etkilemektedir (İslamoğlu, 2002: 115). Pazarlama karmasının “ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma” şeklinde müşteri istek ve ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik dört temel elemanı vardır. Bu elemanlar yardımıyla müşteri tatmini sağlanmaya çalışılmaktadır (Demirtaş, 2010: 89). Bu elemanlardan ürün, firmalar açısından düşünüldüğünde ayrı ayrı tanımlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Kotler ve Levy 1969 yılında yapmış olduğu çalışmasında bu elemanı, “fiziksel ürün, hizmetler, kişiler, organizasyonlar ve fikirler” şeklinde tasnif etmişlerdir. Bu çalışmada, fiziksel ürün, para karşılığı alınabilen somut nesnelere iken hizmetler için okullar, hastaneler bu sınıfa örnek verilebilir. Kişiler için basın mensupları, siyasi adaylar örnek verilebilirken organizasyonlar için siyasi partileri ifade etmektedir. Son olarak fikirler ise kuruluşların toplumlara sunduğu fikirleri ifade etmektedir. Pazarlamada fiyat, tüketicilerin aldıkları ürün veya hizmet karşılığında ödenen parasal miktardır, şeklinde ifade edilebilir (Tek ve Özgül, 2005: 393). Pazarlamada dağıtım, müşteriyi satın alma konusunda ikna etmek için hazırlanmış faaliyetlerdir (Tek ve Özgül, 2005: 466). Pazarlamada tutundurma, “ürünleri, fikirleri, kavramları kabul etmeleri konusunda başkalarını ikna etmek için yürütülen iletişim faaliyetleri” olarak tanımlanmaktadır (Tek ve Özgül, 2005: 634).

2.3. Literatür Taraması

Biztatar’ın 2017 yılında yapmış olduğu “Olumsuz Elektronik Ağızdan Ağıza Pazarlama İletişimine Etki Eden Faktörler: Z Kuşağı Tüketicilerinin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma” adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, literatürde olumsuz ağızdan ağıza pazarlama

çalışmalarının az olduğu düşünölmüş ve olumsuz elektronik ağızdan ağıza pazarlamayı etkileyen unsurları tespit edebilmek amacıyla 1995 yılı ve üstü doğumlu olan 318 Z kuşağı bireyine yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır. Bu çalışmada, “teknik beceri ve sosyal medya, aile ve akran etkisi, elektronik ağızdan ağıza pazarlama deneyimi ve elektronik posta iletişimi” başlıklarıyla 5 boyut incelenmiştir. Bu çalışma kapsamında “aile ve akran etkisi” faktörünün olumsuz ağızdan ağıza pazarlamayı etkilemediği gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Karababa'nın 2019 yılında yapmış olduğu “Sosyal Pazarlamanın Z Kuşağı Üzerindeki Etkisi: Sosyal Pazarlama Uygulamalarının Gerekliği, Kurum ve Kuruluşlara Yönelik Algı ve Satın Alma Yönelimlerine Yönelik Bir Analiz” isimli Yüksek Lisans Tezi araştırmasında, Z kuşağının işletmelerden sosyal pazarlama uygulaması bekleyip beklemediği ve bu konuya Z kuşağının bakış açılarının nasıl olduğu belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma 1997 yılı ve sonrasında doğmuş Z kuşağı bireylerini kapsamaktadır ve çalışmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada, Z kuşağının işletmelerden sosyal pazarlama faaliyetleri gerçekleştirmesini beklediği ve Z kuşağının sosyal pazarlama faaliyetleri yapan işletmeleri daha insancıl ve demokratik buldukları gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Mammou'nun 2022 yılında yapmış olduğu “The Effect Of Green Marketing Strategy On Cosumer Purchasing Behaviour: A Research On The Tunisian Generation Z” adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, kolayda örneklemeye dayalı bir öz-yönelimli anket aracılığıyla 400 kişiden veri toplanmıştır. Çalışma sonucunda yeşil ürünler, fiyatlar veya promosyonların tüketicinin satın alma davranışına etkisinin olduğu ve tüketicileri promosyon kampanyaları aracılığıyla bu alana yönlendirmenin mümkün olduğu gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Tosun'un 2021 yılında yapmış olduğu “İletişim ve Pazarlamanın Postmodern Yüzleri: X, Y ve Z Kuşaklarının Youtube Kullanımı ve Anlamlandırması Üzerine Nitel Bir Araştırma” adlı Yüksek Lisans Tezi çalışmasında, sanal mecra ve post modern pazarlama araçlarından olan Youtube uygulamasının “hipergerçeklik ve imaj tüketimi”ni bireylerin anlamlandırma şekilleri araştırılmıştır. Bu bağlamda farklı kuşaklardan olan (X, Y ve Z kuşağı) bireyler içinden Youtube uygulaması kullanan bireylere derinlemesine yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi uygulanarak kuşakların Youtube bakış açılarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çalışmada katılımcılar, Youtube uygulamasının günlük hayatımızın vazgeçilmezi konumunda olduğu, teknolojinin gelişmesi ve akıllı telefonların hayatımıza dahil olmasıyla birlikte günde en az 1-2 saatlerini Youtube uygulamasına ayırdıklarını ve bu uygulamayı genellikle eğlence amaçlı kullandıklarını ifade etmişlerdir. Çalışmada sanal ve gerçek iç içe durumdadır gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Çalış'ın 2022 yılında yapmış olduğu “Gençlerin Müzelerle İlgisine Pazarlama İletişimi Yönlü Bir Yaklaşım: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma” adlı Doktora Tezi çalışmasında, Z kuşağının kişisel özellikleri dikkate alınarak müzelerdeki ürünlerden, müzecilik hizmetleri ve pazarlama iletişimi faaliyetlerinden ne gibi beklentileri olduğunu ortaya koymak amacıyla İstanbul'da bulunan vakıf ve devlet üniversitelerindeki öğrencilerden Z kuşağına mensup 251'i kadın toplam 469 bireye anket uygulanmıştır. Bu çalışmada, Z kuşağı bireylerinin “teknoloji kullanımıyla eğlenceli mekân algısı” arasında anlamlı bir ilişki vardır ve Z kuşağı bireyleri müzelerin daha eğlenceli yerler olmasını istemektedirler, gibi sonuçlar elde edilmiştir.

Kaya Güvercin'in 2024 yılında yapmış olduğu "X, Y, Z Kuşağı Tüketicilerinin Değer Algıları ve Ahlaki Olgunluk Dereceleri Ekseninde Pazarlama Etiğinin Değerlendirilmesi" adlı Doktora Tezi çalışmasında, X, Y ve Z kuşağına mensup bireylerin "değer algıları ve ahlaki olgunluk dereceleri"ni tespit etmek amacıyla İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde yaşayan 505 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmada, X kuşağının "kendini aşma" değerinin, Y kuşağının sahip olduğu "değişime açıklık" değeri ve Z kuşağının "kendini aşma" değerlerinin pazarlama etiğine karşı tutumlarına anlamlı ve pozitif etkisi olduğu gibi sonuçlar elde edilmiştir.

3. METODOLOJİ VE BULGULAR

3.1. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada 2014 ve 2024 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde bulunan pazarlama alanında Z kuşağı konulu lisansüstü tezleri nicel bir araştırma yöntemi olan bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonucunda ortaya çıkan veriler Excel ortamına aktarılmış ve bu program yardımıyla analiz edilmiştir.

3.2. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini YÖK Ulusal Tez Merkezi'ndeki "pazarlama" ve "Z kuşağı" kavramlarını beraber içeren doktora ve yüksek lisans tezleri oluşturmuştur. Bu kavramları birlikte içeren ve 2014-2024 yılları arasındaki döneme ait 45 tez analiz edilmiştir. Veri tabanında üzerinde çalışma kapsamında olup aktif bulunmayan tezlere rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmanın evreni 45 tane yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşmaktadır. Çalışmada, örneklem seçimi yapılmamış ve tüm evren analiz kapsamına alınmıştır.

3.3. Çalışmanın Verilerinin Toplanması

Çalışmadan kullanılan veriler, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> adresinden "gelişmiş tarama" uygulanarak, 03.06.2024 ve 06.08.2024 tarihleri arasında elde edilmiştir. Bu araştırma yapılırken, "pazarlama" ve "Z kuşağı" kavramları ayrı ayrı araştırılmıştır. Daha sonra tezler sistemde kayıtlı olan tezin yayın yılı, tezin düzeyi, yazım dili, yazarın cinsiyeti, tezlerin araştırma tasarımları ve yazıldığı üniversitenin bulunduğu il bilgileri şeklinde tasnif edilmiştir.

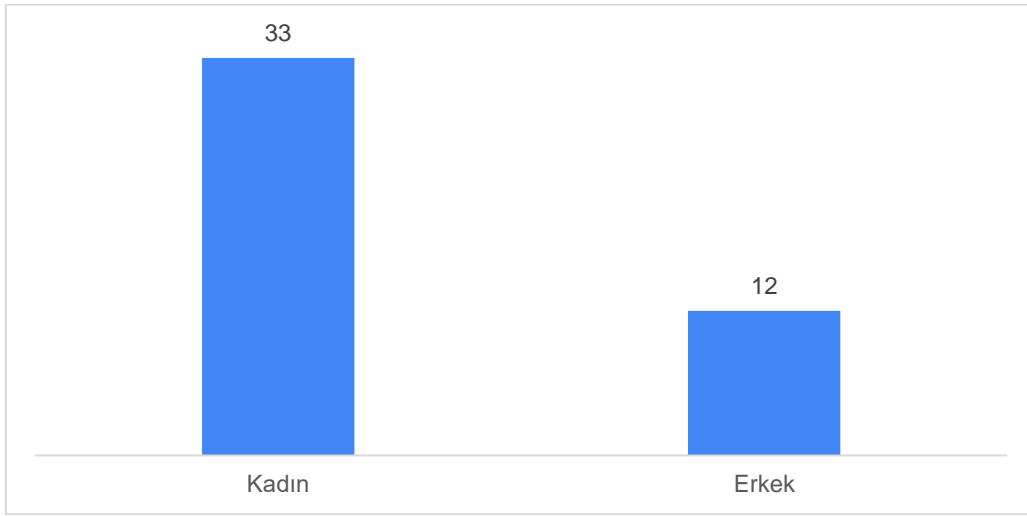
3.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın sınırlılığı 2014–2024 yılları arasında YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan pazarlama alanında Z kuşağı üzerine yapılmış lisansüstü tezler şeklinde oluşmaktadır.

3.5. Çalışmanın Bulguları

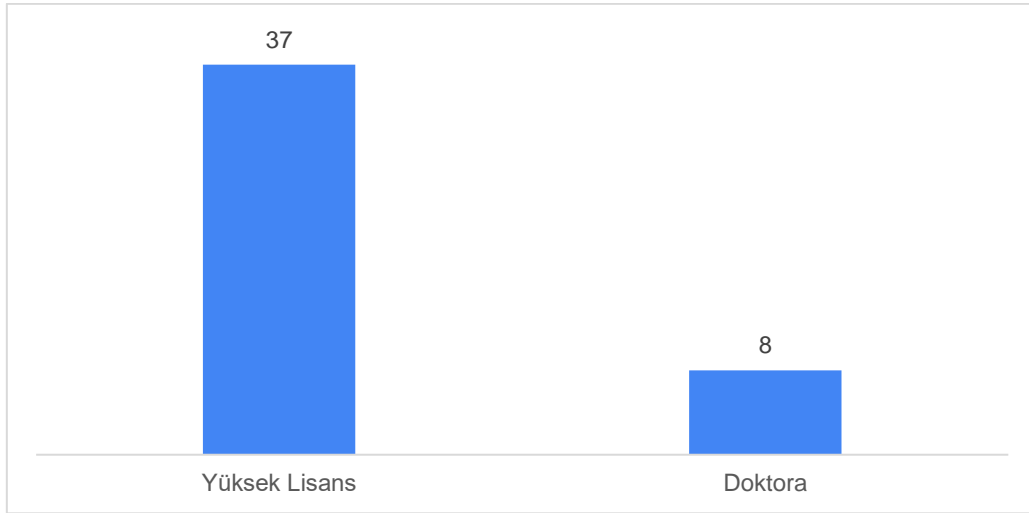
Çalışmanın bulgular kısmında YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde "pazarlama" ve "Z kuşağı" kavramlarını içeren 2014 ve 2024 yılları arasında yayınlanmış lisansüstü tezlerden elde edilen

veriler incelenmiştir. Araştırma kapsamında doktora ve yüksek lisans tezleri dahil olmak üzere 45 teze erişim sağlanmıştır.

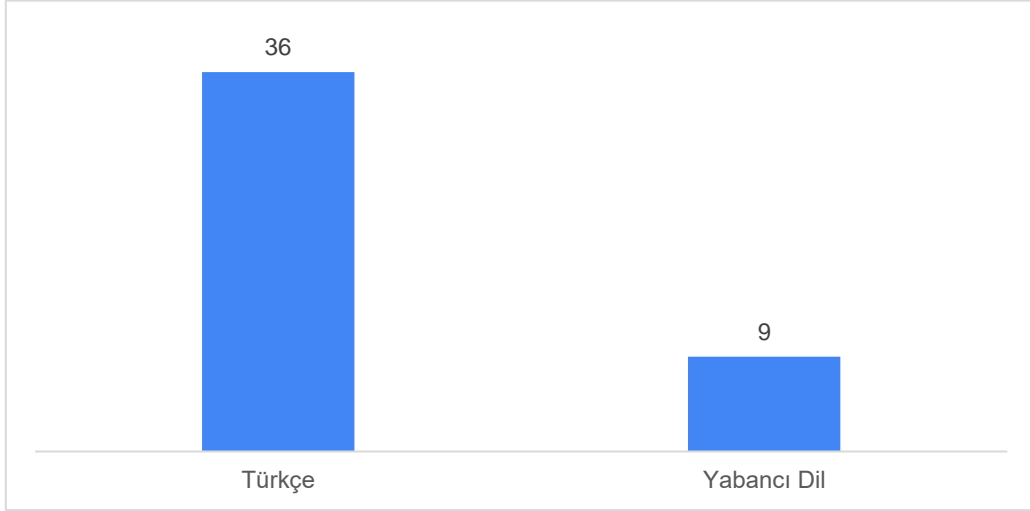
Görsel 1. Lisansüstü Tezlerinin Yazarlarının Cinsiyetlerine Göre Sınıflandırılması

Görsel 1’de YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde yayınlanan pazarlama ve Z kuşağı kavramlarını içeren ve erişim durumları aktif olan lisansüstü tezlerinin 33’ünün (%74) kadın geriye kalan 12’sinin (%26) ise erkek öğrenciler tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir.

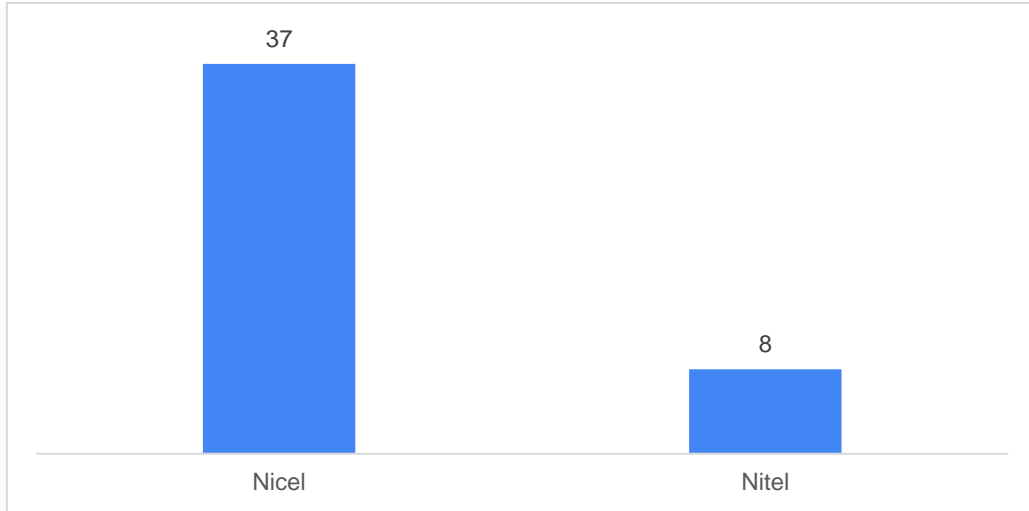
Görsel 2. Lisansüstü Tezlerinin Düzeylerine Göre Sınıflandırılması

Görsel 2’de çalışmalar lisansüstü düzeylerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırılma sonucunda tezlerin 37’si (%82) yüksek lisans düzeyindeyken 8’i (%18) doktora düzeyinde tezlerdir. Doktora düzeyindeki tez sayısının, yüksek lisans düzeyine göre daha az olması doktoranın daha uzun zaman almasıyla izah edilebilir.

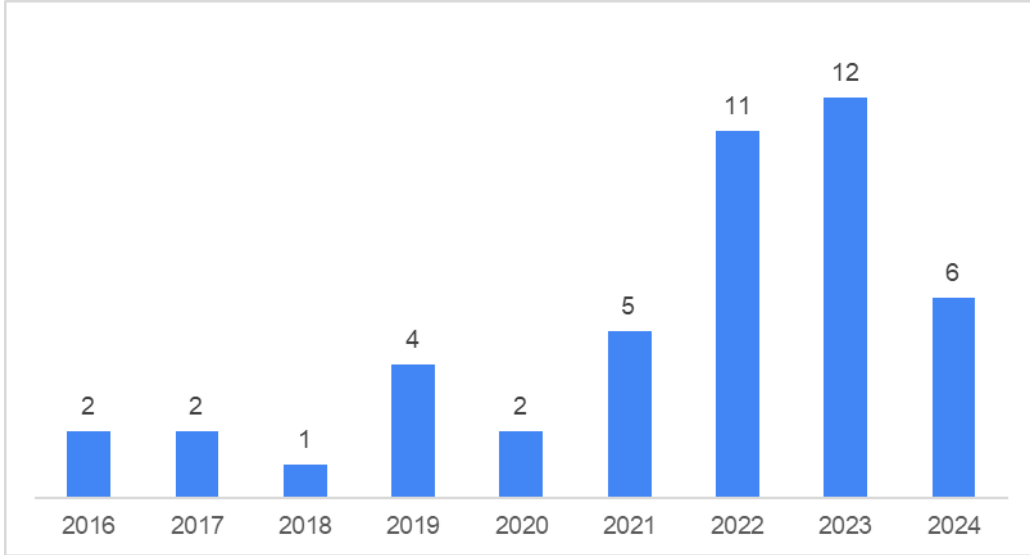
Görsel 3. Lisansüstü Tezlerinin Dil Türüne Göre Sınıflandırılması

Görsel 3'te lisansüstü tezler yazıldığı diller açısından incelenmiştir. Bu incelemeye göre yazılan lisansüstü tezlerinin 36'sı (%80) Türkçe diliyle geriye kalan 9'u (%20) yabancı dil kullanılarak yazılmıştır. Türkçe yazılan tezlerin daha fazla olması öğrencilerin eğitim dili Türkçe olan bölümleri tercih etmesi ile açıklanabilir.

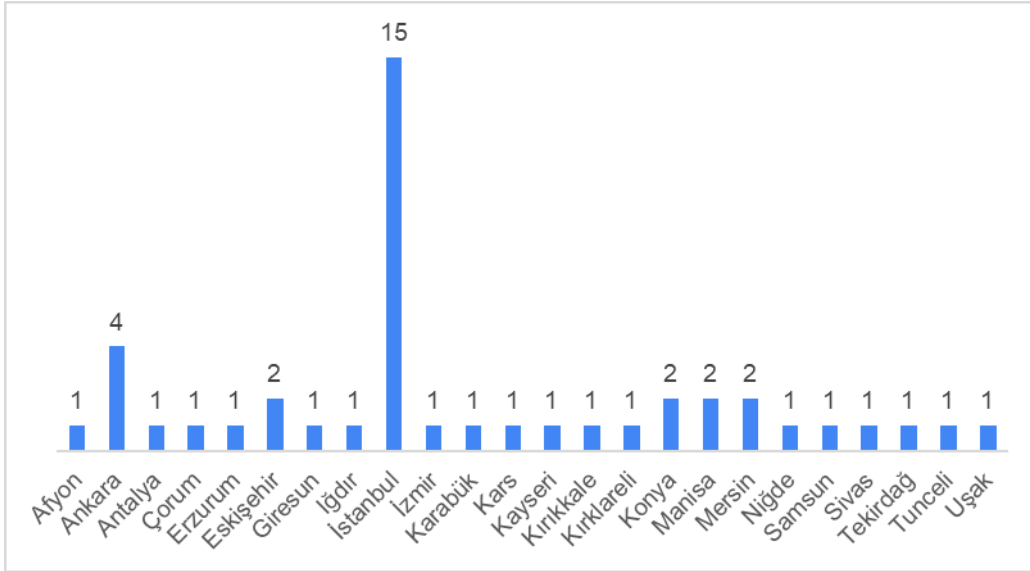
Görsel 4. Lisansüstü Tezlerinin Araştırma Tasarımlarına Göre Sınıflandırılması

Görsel 4'te lisansüstü tezlerinde kullanılan araştırma yöntemleri incelenmiştir. İncelenen tezlerden 37'si (%82) nicel tabanlı çalışmalardır. Geriye kalan 8'i (%18) nitel tabanlı çalışmalardır. Tez araştırmalarına bakıldığında yoğunluğun nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak yapıldığı gözlemlenmiştir.

Görsel 5. Lisansüstü Tezlerinin Yayınlandıkları Yıllara Göre Sınıflandırılması

Görsel 5'te tezlerin yayın yıllarına göre dağılımını gösteren veriler incelendiğinde, konuyla ilgili veri tabanında konuyla ilgili ilk çalışmanın 2016 yılında yayınlandığı gözlemlenmiştir. 2022 yılına dek bu alandaki çalışmalar yapılmış, 2022 yılında ise 11 adet lisansüstü tez yazılmıştır. Pazarlama alanında Z kuşağına 2022 yılından sonra konuya yönelik ilgi artmış ve tez sayısında da buna bağlı olarak artış meydana gelmiştir. Bu tarihten sonraki yıllarda ise konuya yönelik tezlerde önemli bir artış görülmemiş, aksine tez sayılarında azalma meydana gelmiştir.

Görsel 6. Lisansüstü Tezlerinin Hazırlandığı Üniversitelerin Bulunduğu İllere Göre Sınıflandırılması

Görsel 6'da incelenen 45 adet lisansüstü tezlerin hazırlandığı üniversitelerin bulunduğu iller alfabetik sıraya göre sıralanmıştır. Bu incelemeye göre Afyon, Antalya, Çorum, Erzurum, Giresun, Iğdır, İzmir, Karabük, Kars, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Niğde, Samsun, Sivas, Tekirdağ, Tunceli ve Uşak illerinde birer adet tez çalışması yapılmışken Eskişehir, Konya,

Manisa ve Mersin’de ikişer adet lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Ankara ilinde 4 adet tez çalışması yapılmıştır. En çok çalışma İstanbul ilinde 15 adet tez olarak gerçekleştirilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şöyledir:

YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde 2014-2024 yılları arasında yayınlanan pazarlama ve Z kuşağı kavramlarını içeren ve erişim durumları aktif olan lisansüstü tezlerinin 33’ünün kadın geriye kalan 12’sinin ise erkek öğrenciler tarafından hazırlandığı tespit edilmiştir.

Tezlerin 37’si (%82) yüksek lisans düzeyindeyken 8’i (%18) doktora düzeyinde tezlerdir. Doktora düzeyindeki tez sayısının, yüksek lisans düzeyine göre daha az olması doktoranın daha uzun zaman almasıyla izah edilebilir. İleride bu konuda yapılacak araştırmalarda literatüre fayda sağlamak amacıyla doktora seviyesindeki araştırmaların artması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Lisansüstü tezlerinin 36’sı (%80) Türkçe diliyle geriye kalan 9’u (%20) yabancı dil kullanılarak yazılmıştır. Türkçe yazılan tezlerin daha fazla olması öğrencilerin eğitim dili Türkçe olan bölümleri tercih etmesi ile açıklanabilir. Bu sonuçlardan yola çıkarak, tezlerin uluslararası literatüre katkıda bulunması amacıyla yabancı dillerde yayınlanan lisansüstü tezlerin çoğaltılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tezlerden 37’si (%82) nicel tabanlı çalışmalardır. Geriye kalan 8’i (%18) nitel tabanlı çalışmalardır. Tez araştırmalarına bakıldığında yoğunluğun nicel araştırma yöntemlerinden anket yöntemi kullanılarak yapıldığı gözlemlenmiştir.

Tezlerin yayınlandıkları yıllara göre dağılımına bakıldığında, veri tabanındaki ilk çalışmanın 2016 yılına ait olduğu görülmektedir. 2022 yılına kadar bu alanda az sayıda çalışma yayınlanmış, 2022 yılındaysa 11 tane lisansüstü tez yayınlanmıştır.

Pazarlama alanında Z kuşağına 2022 yılından itibaren araştırmacı ve akademisyenlerin odak noktası haline gelmiş ve tez sayısında bir yükseliş meydana gelmiştir. Sonraki dönemlerde ise bu alandaki tez sayısında anlamlı bir artış görülmemiş aksine azalma meydana gelmiştir.

İncelenen 45 adet lisansüstü tezlerinin hazırlandığı üniversitelerin bulunduğu illere göre sınıflandırma yapıldığında; Afyon, Antalya, Çorum, Erzurum, Giresun, Iğdır, İzmir, Karabük, Kars, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Niğde, Samsun, Sivas, Tekirdağ, Tunceli ve Uşak illerinde birer adet tez çalışması yapılmışken Eskişehir, Konya, Manisa ve Mersin’de ikişer adet lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. Ankara ilinde 4 adet tez çalışması yapıldığı gözlemlenmiştir. En çok çalışma İstanbul ilinde 15 adet tez olarak gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

Kitap

[1] İslamoğlu, A.H., *Siyaset Pazarlaması Toplam Kalite Yaklaşımı*, Beta Yayınları/İstanbul,2002

[2] Tek, Ö.B., *Pazarlama İlkeleri Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları* (8. bs.), Beta Basım Yayım/İstanbul, 1999.

[3] Tek, Ö.B. ve Özgül, E., *Modern Pazarlama İlkeleri: Uygulamalı Yönetimsel Yaklaşım*, Birleşik Matbaacılık/ İzmir, 2005.

Tez

[4] Baykoz, E., *Farklı Kuşakların Liderlik Davranışlarının ve Lidere Duydukları İhtiyacın Değerlendirilmesi: X, Y ve Z Kuşakları ile Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

[5] Biztatar, H., *Olumsuz Elektronik Ağızdan Ağıza Pazarlama İletişimine Etki Eden Faktörler: Z Kuşağı Tüketicilerinin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2017.

[6] Çalış, D., *Gençlerin Müzelere İlgisine Pazarlama İletişimi Yönlü Bir Yaklaşım: Z Kuşağı Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

[7] Demirtaş, M. C., *Seçmen Tercihlerinin Siyasal Pazarlama Karması Açısından Analizi: İzmir İlinde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

[8] Karababa, G., *Sosyal Pazarlamanın Z Kuşağı Üzerindeki Etkisi: Sosyal Pazarlama Uygulamalarının Gerekliliği, Kurum ve Kuruluşlara Yönelik Algı ve Satın Alma Yönelimlerine Yönelik Bir Analiz*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

[9] Kaya Güvercin, F., *X, Y, Z Kuşağı Tüketicilerinin Değer Alguları ve Ahlaki Olgunluk Dereceleri Ekseninde Pazarlama Etiğinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2024.

[10] Mammou, E., *The Effect Of Green Marketing Strategy On Cosumer Purchasing Behaviour: A Research On The Tunisian Generation Z*, Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2022.

[11] Okçu, Y., *Kuşaklararası Sanat Programının Kuşaklararası Etkileşimdeki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2023.

[12] Tosun, E.K., *İletişim ve Pazarlamanın Postmodern Yüzleri: X, Y ve Z Kuşaklarının Youtube Kullanımı ve Anlamlandırması Üzerine Nitel Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük, 2021.

Makale

[13] Aslan, R., *Türkiye’de Siyasal Pazarlama Alanında Yayınlanan Tezlerin Bibliyometrik Analizi*, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık, 14,39, 2021.

[14] Kotler, P. ve Levy, S.J., *Broadening The Concept Of Marketing*, Journal of Marketing, Ocak, 33,1, 1969.

[15] Zeren, D., Kaya, N., *Dijital Pazarlama: Ulusal Yazının Bibliyometrik Analizi*, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17,1, 2020.

[16] Reeves, T.C., Oh, E.J., Do Generational Differences Matter In Instructional Design?, In IT Forum, 1,1, 2007.

[17] Okubo, Y. (1997), "Bibliometric Indicators and Analysis of Research Systems: Methods and Examples", OECD Science, Technology and Industry Working Papers, No. 1997/01, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/208277770603>.

TEDARİK ZİNCİRİNDE OLUŞAN TRIADİK (ÜÇLÜ) İLİŞKİLER AĞINDA İÇ MÜŞTERİ SADAKATI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr.Hale Eda AKDURU

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Milas MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü,

haleedaakduru@mu.edu.tr- 0000-0003-4022-2364

ÖZET

Bu çalışmanın amacı işletmeler için oldukça önemli olan tedarik zinciri sürecinde tedarikçiler ile işletme arasında oluşan triadik ilişkiler ağının iç müşteri sadakati kavramının alt boyutları bağlamında kavramsal bir değerlendirilmesini yapmaktır. Tedarik zincirinde geleneksel olarak iki taraf olduğu varsayılmaktadır. Triadik ilişkide ise taraf sayısı üçe yükselmekte ve bu üç taraflı grubun aralarındaki ilişkiler ağı ön plana çıkmaktadır. Kavramsal olarak grubun sayıca büyümesi ona yeni özellikler kazandırırken, ilişkiler bağlamında bazı yeni dinamikler devreye girmektedir. Öncelikle üçüncü aktörün eklenmesi grupta köklü bir değişime yol açmaktadır çünkü bu durumda azınlık ve çoğunluktan bahsedilebilmektedir. Üçlü grup bağımsız bir grup yapısı oluşturmaya müsaittir. Bu grup yapısı üyeler üzerinde geniş bir etki yapabilir. Ayrıca üçüncü aktörün zincire eklenmesi, birçok yeni sosyal rolün ortaya çıkmasına imkan tanıyabilir. Üçüncü aktör grup içindeki tartışmalarda hakem ya da aracı rolünü üstlenebilir, diğer iki kişi arasındaki tartışmayı kendi lehine kullanabilir veya diğer iki kişi arasında rekabet unsuru olabilir. Üçüncü aktör, diğer iki aktör arasında kendi üstünlüğünü sağlamak için kasten bir çatışmayı teşvik edebilir. Bu bağlamda tabakalaşma sistemi ve otorite yapısı ortaya çıkabilir. İşletmelerin girdi süreçlerinin temininde karşılaşması olası sorunların önlenmesi ancak tedarik zincirindeki aktörlerle güven temelli etkili iletişim sağlanması ile mümkündür. Bu ilişkide tarafların birbirlerine karşı tutumları ilişkinin kalitesini ve yönünü belirler. Dolayısıyla ilişkinin devamlılığı taraflar arasındaki sadakat kavramının boyutlarından farklı şekillerde etkilenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Tedarik Zinciri Yönetimi, İç Müşteri Sadakati, Triadik İlişkiler, İşletme Yönetimi.

A CONCEPTUAL EVALUATION ON INTERNAL CUSTOMER LOYALTY IN THE TRIADIC NETWORK OF RELATIONSHIPS IN THE SUPPLY CHAIN

Assoc. Prof. Dr. Hale Eda AKDURU

Muğla Sıtkı Koçman University, Department of Management and Organization,

haleedaakduru@mu.edu.tr- 0000-0003-4022-2364

ABSTRACT

The purpose of this study is to make a conceptual evaluation of the triadic relationship network formed between suppliers and the business in the supply chain process in the context of the sub-dimensions of the concept of internal customer loyalty. Traditionally, it is assumed that there are two sides in the supply chain. In the triadic relationship, the number of parties increases to three and the network of relationships between this three-party group gains importance. Conceptually, the growth in the number of the actors gives it new characteristics, but in the context of relationships, some new dynamics come into play. First of all, the addition of a third actor leads to a radical change in the group, because in this case we can talk about minorities and majorities. The tripartite group is capable of creating an independent group structure. This group structure can exert a wide influence on members. In addition, the addition of the third actor to the chain can allow for the emergence of many new social roles. The third actor can act as a referee or mediator in discussions within the group, use the discussion between two other people to his/her advantage, or act as a competitor between two other people. The third actor may deliberately encourage a conflict between the other two actors in order to assert his or her superiority. In this context, a stratification system and authority structure may emerge. The prevention of potential problems that businesses may face in the procurement of input processes is only possible by ensuring effective trust-based communication with actors in the supply chain. In this relationship, the attitudes of the parties towards each other determine the quality and direction of the relationship. Therefore, the continuity of the relationship is affected in different ways by the concept of loyalty between the parties.

Keywords: Supply Chain Management, Internal Customer Loyalty, Triadic Relationships, Business Management.

ANALYSIS OF PUBLISHED STUDIES ON COMPUTATIONAL INTELLIGENCE, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING IN FINANCE (2001- 2024)

Assoc. Prof. Dr., Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI

Bitlis Eren University, ngkaryagdi@beu.edu.tr- Orcid: 0000-0003-3938-4147

Assoc. Prof. Dr., Mehmet ÖZÇALICI

Kilis 7 Aralık University, mozcalici@kilis.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0384-6872

Assoc. Prof. Dr., Ahmet KAYA

Akdeniz University, ahmetkaya@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0822-4549

ABSTRACT

Developments in the digitalisation process have also affected businesses and their processes. Artificial intelligence technologies, which have many subsystems such as machine learning, computational intelligence, artificial neural networks, fintech applications, are used effectively in finance processes as well as in all processes of enterprises. Artificial intelligence technologies used in many financial activities such as credit risk, market risk, detection of financial failures, customer satisfaction, detection and prevention of financial crimes, automation of repetitive systems are very popular. As a matter of fact, many studies have been carried out in this field in the literature. In this framework, in this study, a bibliometric analysis of the studies published on computational intelligence, artificial intelligence and machine learning in the field of finance for the years 2001- 2024 was conducted. The data in the study were retrieved and analysed from the Scopus database. As a result of the study, it was determined that the most publications in this field were made between 2019 and 2020. The results of the study revealed that the highest number of publications in this field were made between 2019 and 2020. The University of California was identified as the institution with the most publications. India was the country with the highest number of publications, with 2,666, while Singapore had the fewest, with 141 publications. The United States received the most citations. This indicates that countries such as the United States, China, and the United Kingdom dominate research in the fields of finance and artificial intelligence.

Keywords: Finance, computational intelligence, artificial intelligence, machine learning

1. INTRODUCTION

Computer technology is advancing day by day and new technologies are emerging. Real persons and legal entities in the society are trying to keep up with these developments and adapt to the competitive environment. The increasingly competitive environment has made it necessary for businesses to have more data and to use this data effectively in their processes. In this context, artificial intelligence technologies, which have developed rapidly in recent years, offer some opportunities to businesses at this point. The use of these technologies in the processes of businesses makes businesses more successful and prepares them for constantly changing market conditions. Artificial intelligence technologies, which are preferred to be used effectively in finance processes as in all processes of enterprises, offer convenience in the execution of financial activities and offer many alternatives.

Artificial intelligence technologies used in many financial activities such as credit risk, market risk, detection of financial failures, customer satisfaction, detection and prevention of financial crimes, automation of repetitive systems are very popular. Artificial intelligence technologies with many subsystems such as machine learning, computational intelligence, artificial neural networks, fintech applications are effectively used in the realisation of all these transactions and more.

In the light of this information, the study aims to analyse the studies published on computational intelligence, artificial intelligence and machine learning in the field of finance. In this context, artificial intelligence technology, computational intelligence and machine learning are mentioned in the first part of the study. In addition, information about the use of artificial intelligence in the financial field is also given. In the method part of the study, bibliometric analysis was carried out by obtaining data from the Scopus database for studies published on computational intelligence, artificial intelligence and machine learning in the field of finance. It is thought that the study will contribute to the literature as it reveals the studies showing the use of artificial intelligence technologies, which have gained importance recently, in the field of finance and their analysis.

2. CONCEPTUAL FRAMEWORK

In 1950, Alan Turing wrote an article about machines doing intelligent things. The author, who asked the question ‘can machines think?’ and tried to create a discussion within this framework, actually took the first steps towards the concept of artificial intelligence. However, it was John McCarthy who introduced it into the literature in 1956 (Smith et al., 2006). The concept of artificial intelligence is defined as a technology that is programmed to imitate the cognitive

abilities of individual(s) and is created to comprehend environmental clues. In this framework, artificial intelligence includes features such as decision-making, prediction and risk assessment (Munoko et al., 2020: 211). According to another definition, artificial intelligence is the display of a series of behaviours accepted by humans through computers (Şentürk, 2023: 63). Artificial intelligence, which has started to gain importance by showing continuous development since the time it first came to the agenda, has started to gain great momentum, especially in 2000. It has been seen as the most remarkable technological development of today. The use of artificial intelligence, which is accepted as a competitive tool by many famous companies, has increased considerably in 2020 and beyond (Yıldız, 2022: 49).

There are many reasons for the use of artificial intelligence by both individuals and businesses. Scientific, educational and development goals and engineering innovation and invention goals are among these reasons. Scientific goals include finding strategies and practical solutions based on the human mind and abilities in order to acquire, learn and create knowledge, and trying to understand the possibilities and stages through computer models. Education and development objectives, on the other hand, show the person's hunger for knowledge and his/her capacity to learn and understand knowledge. New ways of learning, development and acquisition give people the ability to experiment and solve problems in this way. It enables people to live in a more appropriate way to technological developments and aims to keep information more stable in the mind through various applications. Aiming to develop artificial intelligence based on intuition in order to understand human intelligence in all its aspects and aiming to make artificial intelligence applications more usable in human life by designing intelligent programmes and robots are the goals within the framework of engineering innovation (Yıldız, 2022: 20-21).

Artificial intelligence and its applications are manifested in many fields and have many high-level features. These features include the ability to recognise human speech, perfect network flow requiring content sorting, the ability to play strategic games, autonomous vehicles and the analysis of complex data. Especially recently, it has been used in military defence, photo and video analysis. In addition, artificial intelligence technology is also used in economics, statistics, probability, mathematical optimisation tools and neural networks (Çetin, 2016:42). Artificial intelligence deals with very complex and advanced processes in a comprehensive manner. Therefore, the field of study consists of many theories, methods and technologies.

With the development of artificial intelligence, one of the systems developed to be used in some processes of enterprises is computational intelligence. This concept is defined as intelligent systems that interact with people and other intelligent systems.

Computational intelligence systems are defined as computational methods inspired by nature and aimed at solving real-life problems that are so complex that traditional statistical methods are inadequate. Computational intelligence is also referred to as exosomatic computation. An exosomatic computing system is defined as a computerised scheme that works as an extension of the human mind. Exosomatic computing is often equipped with capabilities that mimic human thoughts, biological systems or other natural systems. It is also capable of performing complex calculations millions of times faster than the human brain. All these capabilities bring computational intelligence to the forefront as an important tool in decision-making processes. Computational intelligence deals with solving problems in business and economic life by using methods that aim to contribute scientifically for a century and go far beyond the traditional statistical and engineering methods that dominate scientific processes. Traditional methods mostly deal with solutions to problems in a theoretical framework. However, computational intelligence supports these solutions in an applied manner (Chen et al., 2007:12-13).

The characteristics of computational intelligence systems differ from those of artificial intelligence. AI (artificial intelligence) deals with symbolic knowledge representation, while CI (computational intelligence) deals with numerical representation of knowledge; AI deals with high-level cognitive functions, while CI deals with low-level cognitive functions. In addition, AI aims to analyse the structure of a particular problem and create an intelligent system based on this structure, i.e. it works in a top-down manner, whereas CI has a bottom-up working principle (Bezdek, 1994: 9). In the light of this information, there are some characteristics of computational intelligence. These are (Wu and Banzhaf, 2010: 25):

- Can make calculation,
- Can detect errors in calculations,
- Speed with human-like return,
- It is smart enough to calculate from the beginning when it exhibits error rates approaching human performance.

Computational intelligence is generally used in methods such as artificial neural networks, fuzzy sets, evolutionary computing, artificial immune systems, swarm intelligence and soft computing. These methods, with the exception of fuzzy sets, have the ability to autonomously acquire and integrate information and can be used as supervised or unsupervised learning (Craenen and Eiben, 2002). In addition to all these, it also has features that reduce costs,

increase efficiency and improve results while analysing data. Computational intelligence provides significant support to both individuals and businesses by improving their productivity and creativity (decision-making, connection, innovation and expansion) (Demirkan et al., 2017: 19).

One of the artificial intelligence subsystems is machine learning. Machine learning is defined as a way of learning in which machines can learn based on self-presented examples and inferences. According to another definition, machine learning is the way computers learn directly from data and learn to solve problems that arise (Ratner, 2000). Arthur Samuel, one of the pioneers of machine learning, defined machine learning in 1959. According to Samuel; ‘machine learning is the field of study that gives computers the ability to learn without explicit programming. According to another definition, machine learning is defined as the use of algorithms to parse information, learning and making determinations or predictions about anything. In this technology, instead of using programming, the model is trained with the existing data set and then the learned tasks are performed on new data. For this reason, the data to be used to train the model must be of sufficient size and quality (Domingos, 2012:80). In machine learning technology, when any picture is shown to the machine, it can identify this picture through its own acquired data (Heller, 2017).

Machine learning techniques, regardless of differences in learning, often attempt to mimic nature based on the knowledge and experience that humans have acquired since the existence of the province. Machine learning techniques are derived from human brain functions, human evolutionary processes, sociological theories of knowledge acquisition and reasoning, and human behaviour.(Min, 2010: 15; Aylak et al, 2021:78). Machine learning technology strategies are analysed under three main headings. These are (Atalay and Çelik, 2017:161) :

Supervised machine learning: In this method, the target values corresponding to the input values are presented with the model created and the aim is to obtain the output closest to the target values based on the relationship between them. In supervised learning, the process in which the computer programme is trained is in the foreground.

Unsupervised learning: Unsupervised learning involves a system that can discover information. Here the target values are unlabelled. The best task of this method, also referred to as unsupervised learning, is clustering. The method identifies similarities between inputs in order to classify them.

Reinforcement learning: In this method, at the very beginning of the learning phase, the system The optimal solution is not obvious, so solutions have to be determined iteratively. In the

process, the logical step is rewarded, while the wrong steps are penalised. It is possible for the system to consider mixed environmental effects and react accordingly (Aylak et al., 2021: 78). Artificial intelligence technology is used effectively in the field of finance as it is used in every field. The use of artificial intelligence has gradually increased, especially in the areas most affected by the continuous changes in financial instruments and financial markets and this evolution. Again, it is seen that artificial intelligence technologies have been used intensively in the field of banking recently.

Artificial intelligence technologies have the ability to categorise all jobs in the financial system. Artificial intelligence technologies can show the relationship between how to process financial data and how to make income-expense calculations. Artificial intelligence technologies such as computational intelligence, machine learning, artificial neural networks, fintech applications, etc. provide information about the scale, quality and quantity of future monetary situations in an easy way (Ranjan et al., 2020: 25). Again, artificial intelligence technologies are utilised in the detection of financial failures of enterprises. The increasing number of failed businesses in the markets will cause financial failures and will also have a negative impact on the growth of the country's economy. There are many internal and external factors that cause financial failure. Predicting financial failure in advance and taking measures in this context and getting rid of the troubled situation should be considered by businesses. Artificial intelligence technologies come into play here and provide benefits to businesses by developing many models for predicting financial failure (Yürük & Ekşi, 2019: 393). Artificial intelligence technologies are utilised in the realisation of transactions related to stocks, which is one of the financial transactions. Machine learning is one of the artificial intelligence technologies that have been used effectively for the prediction of stock returns in financial markets recently. Forecasting stock prices in the stock market is quite difficult for both researchers and practitioners. Considering that financial markets are affected by current economic, political and psychological factors, it is seen that it is a complex system. In this framework, effective analyses are required for both successful pricing and trading of financial instruments. At this point, machine learning regulates factors such as the continuous price volatility of financial instruments by controlling them with algorithms and helps investors (Karacan & Kırdar, 2021:672).

Artificial intelligence technologies are also used as an effective tool to prevent financial crimes such as forgery and fraud. Algorithms that can detect abnormal transactions can detect and intervene in suspicious situations within seconds. Thus, although such transactions cannot be completely eliminated, they can be reduced in number. Artificial intelligence and its sub-technologies can also create more accurate and detailed risk profiles in credit scoring and credit

risk assessments. Especially in recent times, it provides a great advantage in automating operational processes in the banking and finance sector. Algorithms perform operations with speed and accuracy, reducing human errors and reducing transaction costs. Artificial intelligence systems, which contribute to the acceleration of these processes and enable financial institutions to work more efficiently, provide significant time and cost savings, especially in the automation of back office operations and repetitive tasks. Artificial intelligence also opens up opportunities in the development of financial products and services. Innovations such as personalised investment strategies, automated portfolio management and dynamic pricing are made possible by the analytical power provided by artificial intelligence. This increases competition in the financial sector and offers more attractive alternatives to customers. Examples of these services include algorithmic trading, investment portfolios optimised by artificial intelligence and real-time risk management (Finanskulup, 2024).

3. DATA SET AND METHODS

On 30 September 2024, a search was made from the scopus database ('finance' AND ('computational intelligence' OR 'artificial intelligence' OR 'machine learning')) with the search key and it was determined that there were 7478 academic studies.

It was determined that 8 of the studies examined within the scope of the analysis belong to the year 2025. In order to ensure the accuracy and validity of the analysis results, these 8 studies were excluded from the analysis. In addition, it was determined that there were 101 studies belonging to 2001 and before. These studies cover a time period extending back to 1985. The reason for excluding these older studies from the analysis is that the methodological and technological approaches of the relevant period are significantly different from today's standards and have the potential to create inconsistencies with current results. Therefore, the inclusion of these studies in the analysis may prevent an accurate reflection of current trends and findings. Therefore, these 101 studies were also excluded from the scope of the analysis. After this stage, 7377 academic studies remained in the data set.

Within the scope of the study, academic publication types were analysed. As a result of the analysis, less common types such as data article (1), editorial (42), erratum (14), letter (1), note (18), retracted article (26) were also identified (the numbers in parentheses indicate the number of documents in the relevant type). However, it was decided to exclude these publication types from the analysis. The main reason for this is that these types have a qualitatively and quantitatively different structure compared to standard research articles. Since they provide

limited data in terms of research results and methodological evaluations, these types of publications were excluded in order to provide a more homogeneous and consistent basis for the analysis processes in terms of generally accepted scientific inferences.

In the final dataset, there are 7196 academic studies including books, book chapters, conference presentations and reviews. Basic information about the data set is presented in Table 1.

Table 1. Basic information about the data set

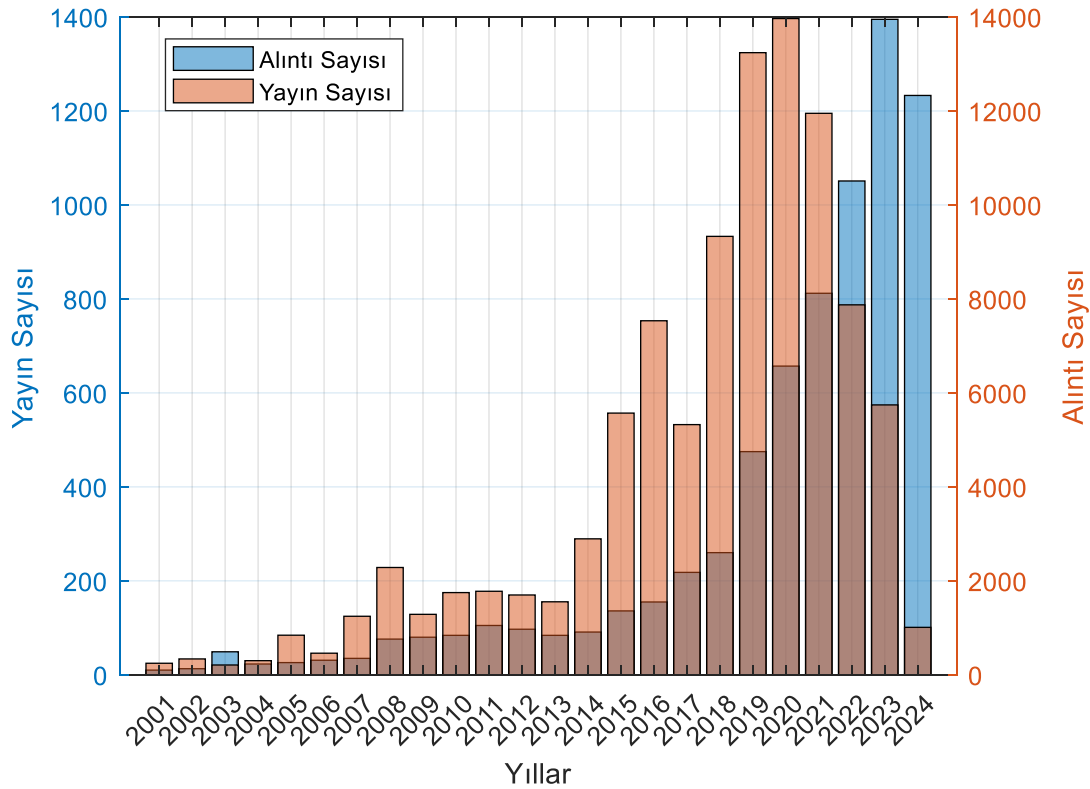
Time Interval	2001-2024
Number of documents	7196
Number of sources	3246
Average source age	3.90
Average citations per document	13.68
Average number of citations per document per year	22.03
Document types	
Article (%36,13)	2600
Book (%2,47)	178
Book chapter (%7,21)	519
Conference text (%51,04)	3673
Compilation (%3,14)	226
Number of authors	20872
Number of author names in the articles	23423
Number of single author publications	1051
Number of publications with two authors	1740
Number of publications with three authors	1803
Number of publications with four authors	1170
Five and above	1432
Number of authors per publication	3,26
Number of publications per author	1,12
Degree of collaboration	1,39
Collaboration index	3,26
Percentage of international publications	26,70
Percentage of annual publication increase	23,29

According to the information in Figure 1 below; it shows the annual development between academic publications in the field of finance and artificial intelligence and the number of citations these publications receive. This data is evaluated in the following commentary:

- From 2001 to 2005, a relatively low trend is observed in the number of publications and citations, but a significant increase is observed in 2005 (843).
- In 2008, with the number of publications and citations reaching 2284, it is seen that the studies in this field have gained a significant momentum.

- Since 2014, a great leap has been realised and it has become much more evident especially after 2015. The number of publications, which reached 5570 in 2015, reached peak values of 13241 in 2019 and 13967 in 2020. This shows that studies in the field of finance and artificial intelligence attracted great interest at that time and followed a rapidly increasing trend.
- In 2021, although a slight decrease in the number of publications was observed, there is still a very high volume (11950).
- The lower figures in 2023 and 2024 may be due to the fact that these years have not yet been completed or due to deficiencies in data entry.

In general, publications in the field of finance and artificial intelligence and citations to these publications have increased rapidly, especially in the last 10 years, and it is seen that this field has an increasing importance in academic circles. The number of citations and publications that peaked in 2020 also shows that the pandemic may have accelerated the studies in this field.

Figure 1. Number of publications and citations by years

Table 2 analyses the academic studies on artificial intelligence in finance and shows that the institutions are ranked according to the number of publications. According to the table, University of California has the highest number of publications with 60 publications. This

shows that the US has assumed an important leadership role in artificial intelligence and finance. In addition, other leading American universities such as Stanford and Columbia are also in the top 20. Indian universities such as Amity University, Chitkara University, Uttaranchal University, and Chandigarh University stand out with high rankings. This result shows that India's interest in artificial intelligence research and financial technology (FinTech) is growing rapidly and has global competitiveness in this field. Chinese institutions such as Tsinghua University, Wuhan University, University of Chinese Academy of Sciences, Zhejiang University, and Beihang University also made the list. It is seen that China has made a worldwide impact by investing heavily in artificial intelligence research. Moreover, the presence of a Singaporean university such as Nanyang Technological University confirms that Asia in general is a strong player in this field. Prestigious British universities such as the University of Oxford, University College London and the University of Cambridge demonstrate Europe's contribution to research in finance and artificial intelligence. The fact that the University of Johannesburg made the list with 29 publications shows that Africa has also started to take part in this field and contributes to global research. In summary; Table 2 shows that academic studies in the field of artificial intelligence and finance are concentrated especially in countries such as the USA, India, China and the UK. Significant contributions from developing countries (India, South Africa) increase the global interest and diversity in this field. The intersection of AI and finance continues to grow as a strategic research area impacting the global economy.

Table 2. Top twenty universities with the highest number of publications

Sequence No	Institution	Number of Publications	Percent
1	University of California	60	0.609261
2	Amity University	55	0.558489
3	Chitkara University	49	0.497563
4	Uttaranchal University	38	0.385865
5	University of Oxford	37	0.375711
6	Tsinghua University	37	0.375711
7	Chandigarh University	37	0.375711
8	Nanyang Technological University	36	0.365556
9	Wuhan University	35	0.355402
10	University of Chinese Academy of Sciences	34	0.345248
11	Lovely Professional University	33	0.335093
12	Bina Nusantara University	33	0.335093
13	Zhejiang University	30	0.30463

14	Beihang University	30	0.30463
15	University of Johannesburg	29	0.294476
16	Stanford University	29	0.294476
17	Columbia University	28	0.284322
18	University College London	28	0.284322
19	University of Cambridge	28	0.284322
20	Galgotias University	27	0.274167

Table 3 above contains a bibliometric analysis of academic studies on artificial intelligence in finance on a country basis. It evaluates the contributions of countries in this field with the number of publications and percentages. According to the table India has been in the leading position with 2666 publications, making 19.19% of the total contribution. This is followed by China with 2621 publications and 18.87% contribution rate. The high contribution of these two countries shows how they have become important players globally in the field of artificial intelligence and finance. Especially India's rising FinTech sector and China's huge investments in technology can be interpreted as the most important factors behind these results. The United States ranks third with 1862 publications (13.40%). The influence of the USA in this field can be considered as a reflection of Silicon Valley's huge investments in technology innovations and the use of artificial intelligence in financial services. The United Kingdom ranks fourth with 672 publications (4.83%). This reflects the leading role of London, Europe's financial centre, and the UK in technology development.

Table 3. Top twenty countries with the highest number of publications

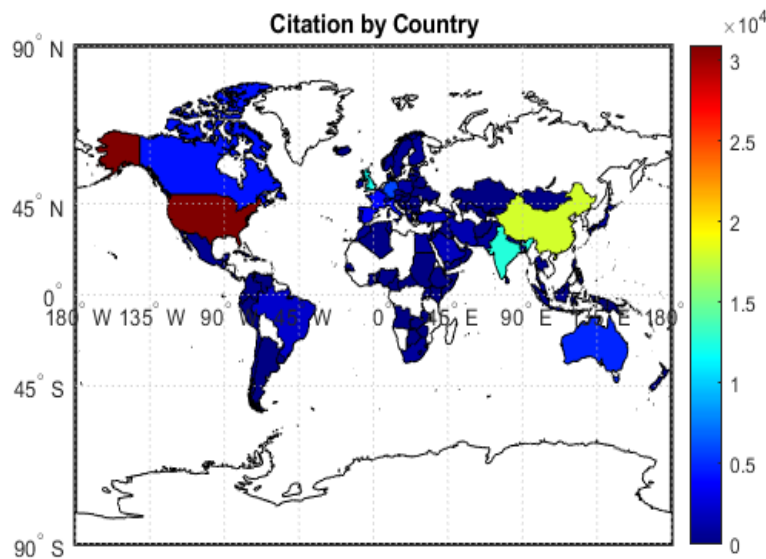
Sequence No	Country	Number of Publications	Percent
1	India	2666	19.1909
2	China	2621	18.86697
3	United States	1862	13.4034
4	United Kingdom	672	4.837316
5	Italy	344	2.476245
6	Germany	341	2.45465
7	Australia	298	2.145119
8	Canada	261	1.878779
9	Spain	260	1.871581
10	France	250	1.799597
11	Malaysia	220	1.583645
12	Turkey	214	1.540455
13	Saudi Arabia	208	1.497265
14	Brazil	206	1.482868
15	Japan	191	1.374892

16	Greece	156	1.122948
17	United Arab Emirates	155	1.11575
18	Morocco	149	1.07256
19	Indonesia	146	1.050965
20	Singapore	141	1.014973

Figure 2 shows the distribution of citations to academic studies in the field of finance and artificial intelligence by country.

- The United States is by far the most cited country with 30,965 citations, reflecting the country's leadership in academic work and the significant impact its research has on the world.
- China is second with 17,988 citations, reflecting the rapidly increasing momentum China is gaining in finance and AI research.
- The United Kingdom continues to be strong in this field with 12,068 citations, reflecting the UK's traditional strength in academia.

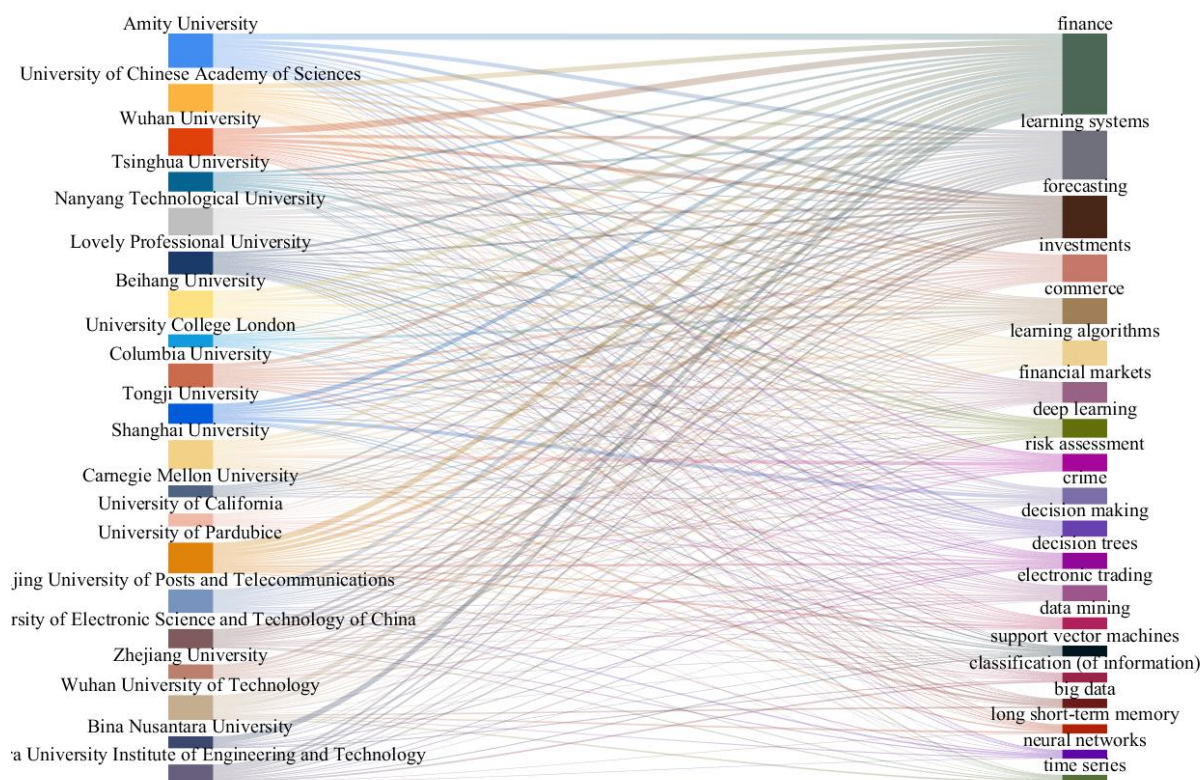

Figure 2. Number of citations by country

Figure 3 shows the relationship between the top twenty universities with the highest number of publications in AI-written works in the field of finance and the top twenty most frequently used keywords. The keywords consist of concepts frequently used in financial research, and it is possible to examine the types of studies that universities focus on at the intersection of AI and finance through these keywords. For example, Amity University is one of the universities with the highest number of publications in total, and is particularly strongly represented in keywords

such as "finance", "learning systems" and "forecasting". At the same time, it is seen that widespread studies are carried out in more specific areas such as "investments" and "decision making". However, it is noteworthy that this university's contribution is limited in more technical terms such as "long short-term memory" (LSTM). The University of Chinese Academy of Sciences is very active in the intersection of artificial intelligence and finance, and has done extensive work in broad areas such as "finance", "investments", and "crime". However, it has limited publications in technical terms such as "support vector machines" and "decision trees". Wuhan University, on the other hand, has a high number of publications in areas such as "finance", "forecasting", and "learning systems" and makes significant contributions in these areas. It is also observed that it is involved in studies focusing on risk and decision-making processes such as "risk assessment" and "decision making".

Focusing particularly on technical fields, Nanyang Technological University and Beihang University have made significant contributions to the development of AI-based financial analysis by focusing on keywords such as "learning systems", "learning algorithms" and "deep learning". These universities also stand out with their studies on classification and machine learning methods such as "classification (of information)" and "support vector machines". As a result, the figure provides a comprehensive summary of the work done by different universities in the field of AI and finance, and it is observed that studies focusing on basic keywords such as "finance", "learning systems", and "forecasting" stand out. The differentiating contributions of universities in technical and applied fields show that there is a multifaceted development in the interaction between AI and finance.

Figure 3. Most frequently used keywords in the top twenty universities

4. CONCLUSION

Artificial intelligence technology has caused an irresistible change in the lives of both businesses, institutions and individuals. The finance sector has been one of the areas most affected by this change. This study aims to determine the extent to which these issues are covered in the academic community by conducting a bibliometric analysis of studies on artificial intelligence technology and related topics in the field of finance.

In the study, the data in the study was taken from the Scopus database and bibliometric analysis was performed. As a result of the study, a relatively low course was observed in the number of publications and citations from 2001 to 2005, but a significant increase was observed in 2005. A big leap occurred from 2014 and became much more pronounced especially after 2015. The number of publications, which reached 5570 in 2015, reached peak values such as 13241 in 2019 and 13967 in 2020. This situation shows that the studies in the field of finance and artificial intelligence attracted great attention in those periods and followed a rapidly increasing trend. In summary, it was determined that the highest number of publications in the field of finance and artificial intelligence were made between 2019 and 2020. In the study, it was

determined that the universities with the most publications were University of California, Amity University and Chitkara University, respectively. When the distribution of publications by country is examined in the study, it is seen that the countries with the most publications are India with 2666, China with 2621, and the United States with 1862. The country with the least publications is Singapore with 141 publications. The most used keywords are "finance", "learning systems", and "forecasting", respectively. The country with the most citations is the United States in the first place, China in the second place, and the United Kingdom in the third place. This situation reveals that countries such as the United States, China, and the United Kingdom dominate research in the fields of finance and artificial intelligence.

REFERENCES

- Atalay, M., Çelik, E., “Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ ve Makine Öğrenmesi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Dergisi, 2017, 9 (22), 155-172.
- Aylak, B. L, Oral, O & Yazıcı, K. (2021). Yapay zekâ ve makine öğrenmesi tekniklerinin lojistik sektöründe kullanımı, *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi* 8 (1); 74-93.
- Bezdek, J.C. (1994). What is computational intelligence? Computational intelligence imitating life, IEEE Press, 4, 1-12
- Chen, S.H., Wang, P.P. & Kuo, T.W. (2007). computational intelligence in economics and finance, 1-23
- Craenen, B., & A. Eiben (2002). Computational intelligence. encyclopedia of life support sciences. *Encyclopedia of Life Support Sciences*, (Erişim Tarihi: 03.10.2024). https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=tr&user=i8JsL7QAAAAJ&citation_for_view=i8JsL7QAAAAJ:YsMSGGLbcyi4C
- Çetin, E. (2016). Yapay Zekâ Uygulamaları, Seçkin Yayınevi, 3, Ankara.
- Demirkan, H., Earley, S. & Harmon, R. R. (2017), Cognitive Computing, *IT Professional*, 19 (4), 16-20.
- Domingos, P., (2012). A few useful things to know about machine learning, *Communications of the ACM*, 55 (10), 78-87.
- Finanskulup (20224). Yapay zekâ Finans Sektörünün Geleceğini Nasıl Etkileyecek? <https://finanskulup.org.tr/fintek/3177/yapay-zekâ-finans-sektorunun-gelecegini-nasil-etkileyecek/#:~:text=Finans%20sekt%C3%B6r%C3%BCnde%20yapay%20zekâ%2C%20veri,eli%5%9Ftirilmesi%20gibi%20bir%C3%A7ok%20alanda%20kullan%C4%B1lmaktad%C4%B1r.> (Erişim Tarihi: 07.10.2024).

- Karacan, S& Kırdar, M.(2021).Hisse senedi fiyat tahmininde makine öğrenmesi ve yapay zekâ kullanımı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(76),667-674.
- Min, H., (2010). Artificial intelligence in supply chain management: Theory and applications, *International Journal of Logistics: Research And Applications*, 13 (1), 13-39.
- Munoko, I., Brown-Liburd, H. L., & Vasarhelyi, M. (2020). The ethical implications of using artificial intelligence in auditing. *Journal of Business Ethics*, 167, 209-234.
- Heller, M. (2017). What is machine learning? Software derived from data. *Info World* <https://www.infoworld.com/article/3214424/machineearning/what-is-machine-learningsoftware-derived-fromdata.html>. (Erişim Tarihi: 05.10.2024).
- Ranjan, S., Gupta, D. R., & Gupta, D. A. (2020). Artificial intelligence in financial acumen: Challenges and opportunities. *Cosmos Journal of Engineering & Technology A Refereed Research Journal*, 10(1), 23-27.
- Ratner, B., (2000). A comparison of two popular machine learning methods, DM STAT-1 Online Newsletter about Quantitative Methods in Direct Marketing, 4. <http://dmstat1.com/res/17ComparisonTwoPopularMLMethods.html> (Erişim Tarihi: 05.10.2024)
- Smith, C., McGuire, B., Huang, T. & Yang, G. (2006). The history of artificial intelligence. University of Washington, [tps://courses.cs.washington.edu/courses/csep590/06au/projects/history-ai.pdf](https://courses.cs.washington.edu/courses/csep590/06au/projects/history-ai.pdf), (Erişim Tarihi: 05.10.2024).
- Şentürk, Ö. (2023). İç denetim faaliyetlerinde yapay zekâdan beklentiler: Chatgpt uygulaması örneği, *TİDE Academia Research*, 4, 51-82.
- Yıldız, A. (2022). Finans alanında yapay zekâ teknolojisinin kullanımı: Sistematik literatür incelemesi. *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52, 47-66.
- Yıldız, M. (2022). Yapay zekâ ve yeni sayı sistemlerinin muhasebe ve finans alanında uygulaması, (Ed .Murat Karahan), İksad Yayınevi, Ankara.
- Yürük, M.F.& Ekşi, H.İ.(2019). Yapay zekâ yöntemleri ile işletmelerin finansal başarısızlığının tahmin edilmesi: Bist imalat sektörü uygulaması, *Mukaddime*, 10(1), 393-422.
- Wu, S.X& Banzhaf, W. (2010) The use of computational intelligence in intrusion detection intrusion detection systems: A review. *Applied Soft Computing*, 10, 1-35.

ANALYSIS OF STUDIES ON DECISION MAKING IN ACCOUNTING AND AUDITING

Assoc. Prof. Dr., Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI

Bitlis Eren University, ngkaryagdi@beu.edu.tr- Orcid: 0000-0003-3938-4147

Assoc. Prof. Dr., Ahmet KAYA

Akdeniz University, ahmetkaya@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0822-4549

Assoc. Prof. Dr., Mehmet ÖZÇALICI

Kilis 7 Aralık University, mozcalici@kilis.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0384-6872

ABSTRACT

This study aims to examine the scientific studies on decision making in accounting and auditing. Within the scope of the study, considering the studies between 1965 and 2024, the study data were scanned in the Scopus database using the relevant keywords, and the data obtained were analysed and interpreted with the help of bibliometric analysis. As a result of the study, it has been determined that the studies on decision making in accounting and auditing have increased as it approaches the present day, and it is noteworthy that concepts such as decision making and cost accounting, sustainable development and investments, environmental impact and optimisation are used more, the most studies are in 2013, the university with the highest number of publications is the University of California, and the authors with the highest number of publications are from the United Kingdom.

Keywords : Accounting, Auditing, Decision Making, Scopus

1. INTRODUCTION

Today, making a decision about a subject has become quite difficult and complex. Globalisation, development of technology, social, economic and political situations in the countries of the world are indicators of this. The decision-making stage, which is an important stage for both individuals and institutions/organisations and businesses, refers to choosing the most appropriate one from various activities in order to achieve a goal. Individuals tend to choose the most appropriate one among the alternatives when making a decision in situations such as themselves, relatives, etc. Just like individuals, businesses, institutions and

organisations also try to make the most ideal choice by being very sensitive in the decision-making stage in terms of reputation, prestige, sustainability, profit, etc.

Especially in recent years, businesses want to make the most appropriate and correct decisions in many areas such as production, supplier selection, purchasing, accounting and financial transactions, auditing activities in order to protect their economic structures and provide competitive advantage. Businesses, which have a large place in the economy, prefer to work with expert personnel in order to make the most effective decisions in accounting and auditing processes as in all processes of their activities. Defining the problems related to the processes of the business, selecting the criteria, creating solutions, determining the most appropriate solution by determining the results of the solutions created are important stages of decision making. Multi-criteria decision-making methods are used in order to successfully manage complex processes in enterprises, to compare conflicting criteria and to make the most appropriate selection.

Within the framework of this information, the study aims to make an evaluation about the importance of decision making in accounting and auditing processes, which play an important role in ensuring the continuity of enterprises, and the most preferred decision making techniques. In the study, firstly, the concept of decision making is mentioned and then information about decision making in accounting and auditing is presented. In the application part of the study, a literature review was conducted on the most preferred decision-making techniques in the field of accounting and auditing of enterprises and the results obtained were evaluated.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

2.1. General Information on Decision Making

One of the most common activities of human beings is decision making. Every human being constantly makes decisions on a wide variety of issues (Mendoza & Gutiérrez-Peña, 2010: 119). In this framework, decision making can be defined as the process of evaluating alternatives and choosing an action (Attwood et al., 2004:29). According to another definition, decision making is making a judgement about which of a number of potential options is best at a given time (Wehmeyer, 2010: 858). People who always want to make the most advantageous choice for themselves are aware that criteria play an important role in the decision-making process. Criteria are not always the same and may differ according to the situation. For example, the

level of education may be a criterion in the recruitment process of human resources, while when we want to buy a product, one of the criteria may be the lowest cost (Phua and Minowa, 2005:209). People who have to make a lot of decisions very quickly have to balance between the speed of decision making and the accuracy of the decision result. In addition, the time to make a correct decision is related to the amount of uncertainty in the decision (Attwood et al., 2004:29). Making effective judgements/decisions about an issue includes (Wehmeyer, 2010: 858):

- (1) Identification of alternative courses of action,
- (2) Identification of the possible consequences of each action,
- (3) Assessment of the likelihood of each outcome,
- (4) Selection of the best alternative,
- (5) Implementation of the decision.

Multi-criteria decision making is analysed under two main headings. The first one is known as multi-objective decision making (MODM) and the second one is known as multi-qualified decision making (MQDM). If the problem is based on the evaluation of alternatives and selection of the best one by assigning points to a number of characteristics, such problems are called multi-qualified decision making problems. A multi-objective decision making problem is concerned with the selection of the best alternative based on conflicting objectives. In both problem types, there is one or more decision makers (Phua and Minowa, 2005:2010).

In multi-criteria decision making, a number of alternatives are encountered that need to be selected on the basis of criteria or attributes. In this case, the comparison of these alternatives is seen as the key to decision making in such situations. However, in the presence of conflicting alternatives, a decision maker must also consider imprecise or uncertain data in such decision problems (Aouam et al., 2003: 320, Dalbudak and Rençber, 2022:3). Multi-criteria decision-making methods can be defined as ‘algorithms developed to enable people to make decisions that will benefit them’. According to multi-criteria decision making techniques, different algorithms can be used to choose among multiple alternatives. If the available information is complete and clear, then classical multi-criteria decision making methods are used, and if the information is incomplete and unclear, fuzzy multi-criteria decision making methods have been developed to make a choice.

2.2. Decision Making in Accounting and Auditing

Decision-making in accounting and auditing is a central factor of internal accountability and is crucial for managing company performance. Managers need to make decisions on an ongoing basis, but different criteria need to be used, taking into account time and the impact of decisions. Long-term decision-making based on value-based criteria and investment evaluation techniques are some of them (Arnaboldi et al., 2015:111).

In auditing as well as in accounting, research on judgement and decision-making is critical to understanding, evaluating and improving judgements, decisions or choices, and to the audit process and quality. Decision making in auditing is categorised into three broad areas. These are (Nelson and Tan, 2005:43).

- (1) Audit engagement,
- (2) Auditors and their qualifications
- (3) Interaction between the auditor and other stakeholders in task performance.

A lack of attention to uncertainty in management accounting techniques, auditing procedures and financial reporting can lead to a diminished role of accounting information in decision-making processes. This is because information plays an important role in economic decision-making, and there is no doubt that its quality, including the accuracy with which it is presented to a wide range of users, can be useful for decision-making. Therefore, one of the characteristics of multi-criteria decision-making techniques is that they reduce the need for accurate data in decision making (Imeni, 2020: 67).

Business accounting systems traditionally should provide most of the financial data and most of the analyses of that data for decision-making purposes. Today, however, there are signs of management dissatisfaction with the existing accounting systems. Therefore, the use of multi-criteria decision-making techniques in the field of accounting and auditing involves a certain way of viewing the process of managing managers in enterprises. The selection of the best alternative should be the criteria by which various possibilities will be evaluated. The choice requires information on the various alternatives, information that is cast in a form consistent with the criteria. In order for the information flow to be intelligently designed, the decisions to be made by an organisation must first be determined. The identification of these decisions precedes the identification of the data that must be provided. For example, an organisation that does not recognise that it has a weak system for routine inventory decisions and does not audit it will suffer from reduced profits. Therefore, decision making plays a very important role in the healthy operation of accounting and auditing processes (Davidson and Trueblood,

1961:577). The accounting and auditing discipline increasingly recognises that judgement and decision making (JDM) are extremely important attributes in the profession, as individuals such as managers, auditors, financial analysts, accountants and standard setters make crucial judgements and decisions (Mala and Chand, 2015: 2).

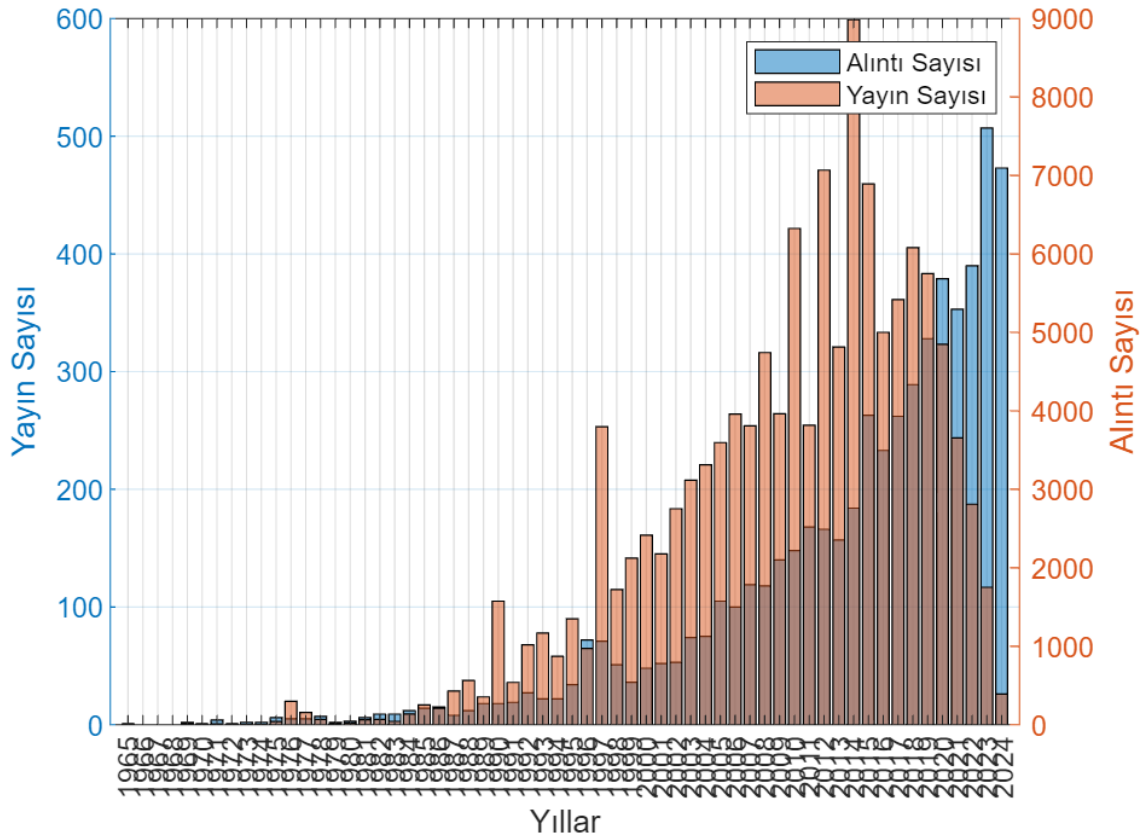
3. DATA SET

Data were obtained from the Scopus database. While searching the documents, a search was made with the phrase ‘decision making’ and (Accounting or Auditing) and thus, studies focusing on decision making processes in accounting and auditing were brought together. As a result of the search, it was found that studies on this topic were carried out in different disciplines. However, the focus of the study was limited to accounting and auditing and the scope of the search was narrowed to the following disciplines:

- Business, Management and Accounting
- Social Sciences
- Economics, Econometrics and Finance
- Decision Sciences

4. FINDINGS

The data obtained within the framework of the study were supported by bibliographic analyses and presented in figures and tables. In the study, general findings regarding the studies on the subject were analysed. As a result of the research, only one publication dated 2025 was found, so the publication in question was excluded from the scope of the study. Therefore, the studies between 1965 and 2024 were included in the analysis.

Figure 1. Number of publications and citations by years

Considering the number of publications according to the years in the study, it is seen that 2013 ranks first with the highest number of publications and 2011 ranks second. According to the information in Figure 1, it was determined that the number of citations ranked first in 2023.

Table 1. Top twenty universities with the highest number of publications

Sequence No.	University	Number of Publications	Percent
1	University of California	54	0.6882
2	University of South Australia	35	0.4461
3	Monash University	34	0.4333
4	Macquarie University	32	0.4079
5	University of Michigan	30	0.3824
6	University of Maryland	29	0.3696
7	Griffith University	29	0.3696
8	University of New South Wales	28	0.3569
9	University of Waterloo	26	0.3314
10	Arizona State University	25	0.3186

11	University of Oxford	25	0.3186
12	Queensland University of Technology	25	0.3186
13	The University of Sydney	25	0.3186
14	University of Florida	24	0.3059
15	University of Melbourne	24	0.3059
16	Deakin University	23	0.2931
17	University College London	23	0.2931
18	RMIT University	22	0.2804
19	University of Pennsylvania	22	0.2804
20	Cornell University	21	0.2677

Table 1 shows the number of publications and their percentage ratios of universities around the world. The universities in the first five ranks attract attention with their high number of publications:

‘University of California’ has the highest number of publications with 54 publications. This shows that the academic productivity of the University of California is quite high. ‘University of South Australia’ ranks second with 35 publications. This situation reveals that this university also makes a significant academic contribution. Monash University ranks third with 34 publications. This shows that Monash University's research and publication capacity is strong. Macquarie University ranks fourth with 32 publications. University of Michigan ranks fifth with 30 publications. This university has an important place especially among universities in the USA. Other universities have similarly remarkable publication numbers. In particular, we can assume that some universities (e.g. University of Oxford and University of Florida) are influential in different fields, although they have an equal number of publications with 25. Overall, this table shows how research activities and academic productivity are distributed among universities around the world. The number of publications can be an indicator of the research quality and academic reputation of universities, but other factors (e.g. impact factor, number of citations) should also be considered alongside these data.

Table 2. Top twenty most published authors

Sequence No.	Author (s)	Number of Publications	Percent
1	Rodgers, Waymond (7101658499)	11	0.0703
2	Cohen, Sandra (55227748100)	11	0.0703
3	Sutton, Steve G. (7202739909)	11	0.0703
4	Hensher, David A. (7006695697)	9	0.0575
5	Schaltegger, Stefan (6602922601)	9	0.0575
6	Brusca, Isabel (14068574100)	8	0.0511

7	Trotman, Ken T. (6603322413)	8	0.0511
8	Edwards, John Richard (55450032000)	8	0.0511
9	Arnold, Vicky (7007169342)	8	0.0511
10	Vardon, Michael (6603248019)	7	0.0447
11	Tsai, Wen-Hsien (15081916000)	7	0.0447
12	Wongsim, Manirath (36563094900)	7	0.0447
13	McGuigan, Nicholas (35731885000)	6	0.0383
14	Boyns, Trevor (55065096500)	6	0.0383
15	Yang, Chih-Hao (56144677500)	6	0.0383
16	Giannetti, B.F. (7004145174)	6	0.0383
17	Almeida, C.M.V.B. (55658463300)	6	0.0383
18	Hunton, James E. (7004658591)	6	0.0383
19	Smith, Malcolm (55698416900)	6	0.0383
20	Weißberger, Barbara E. (55908713200)	5	0.032

Table 2 shows the number of publications by specific authors and their percentage distribution within the total. According to the data in Table 2; the first three authors (Rodgers, Cohen, Sutton) have 11 publications each, which shows that they have the highest number of publications in this list. This may indicate that these authors have intensive production in a particular field. Authors such as Hensher in fourth place and Schaltegger in fifth place have 9 publications, while others have 6 or fewer publications. This indicates that there may be a certain intensive competition among authors with high number of publications.

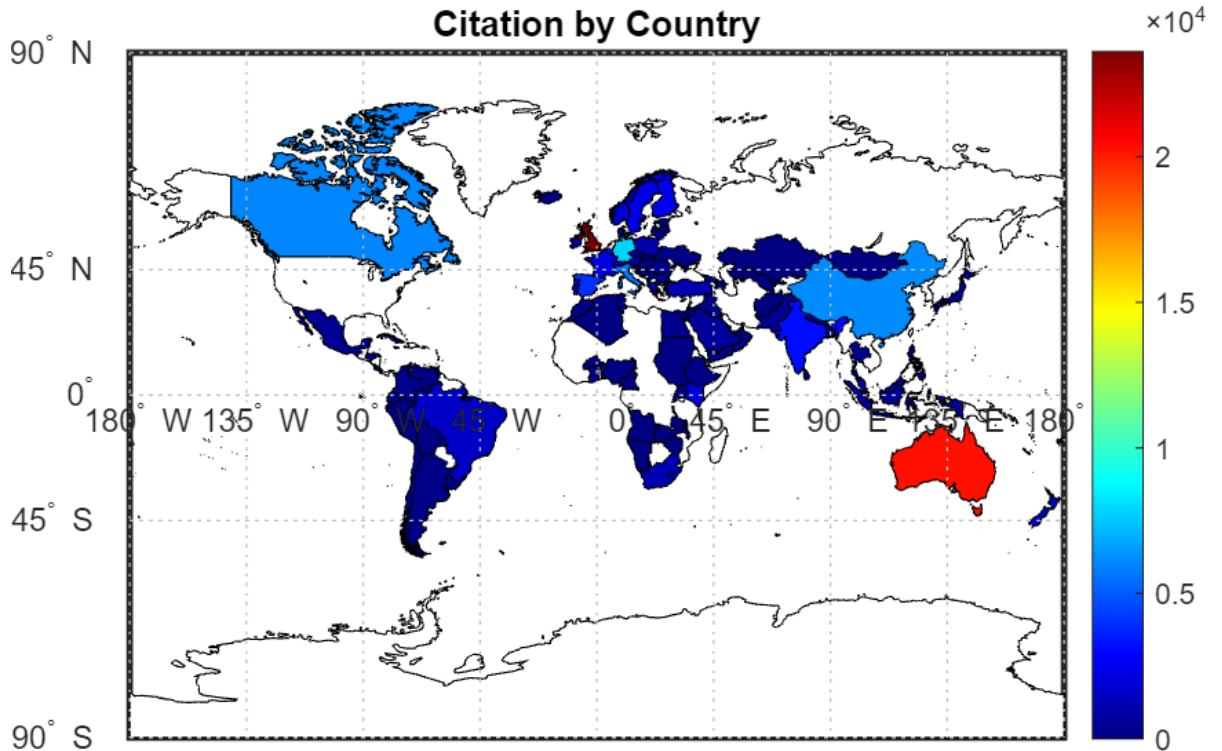
Table 3. Distribution and Number of Publications of Scientists by Country

Sequence No.	Country	Number of Publications	Percent
1	United Kingdom	898	11.4981
2	China	748	9.5775
3	Australia	699	8.9501
4	Brazil	387	4.9552
5	Spain	343	4.3918
6	Germany	334	4.2766
7	Italy	322	4.1229
8	Canada	322	4.1229
9	India	282	3.6108
10	Indonesia	200	2.5608
11	France	189	2.4200
12	Portugal	179	2.2919
13	Malaysia	154	1.9718
14	Greece	128	1.6389
15	Ukraine	124	1.5877
16	Sweden	115	1.4725

17	South Africa	113	1.4469
18	Iran	108	1.3828
19	New Zealand	105	1.3444
20	Finland	105	1.3444

Table 3 shows the number of publications of specific countries and the ratio of these publications to the total number of publications. These data are analysed below:

- The United Kingdom has the highest number of publications with 898 publications. China and Australia are also noteworthy with 748 and 699 publications respectively. These countries are important centres in terms of academic and scientific publications.
- The UK accounts for 11.5% of total publications, while China and Australia account for 9.6% and 9% respectively. This shows that these countries attach great importance to scientific research and publishing.
- Countries such as Brazil, Spain and Germany also produce a certain level of publications. However, the number of publications in these countries lags far behind the first three countries.
- As we move towards the bottom of the list, the number and percentage of publications decrease. For example, Finland and New Zealand each have 105 publications, which corresponds to a low percentage of 1.3 per cent.
- The inclusion of countries from different continents shows the global diversity in science and research. However, some countries (e.g. some countries from Africa and Asia) are under-represented in the publications
- Publication numbers of countries are generally associated with the academic research infrastructure, the quality of universities and the effectiveness of scientific societies in that country. Therefore, high publication numbers are a positive indicator for scientific research and development.

Figure 2. Number of citations by country

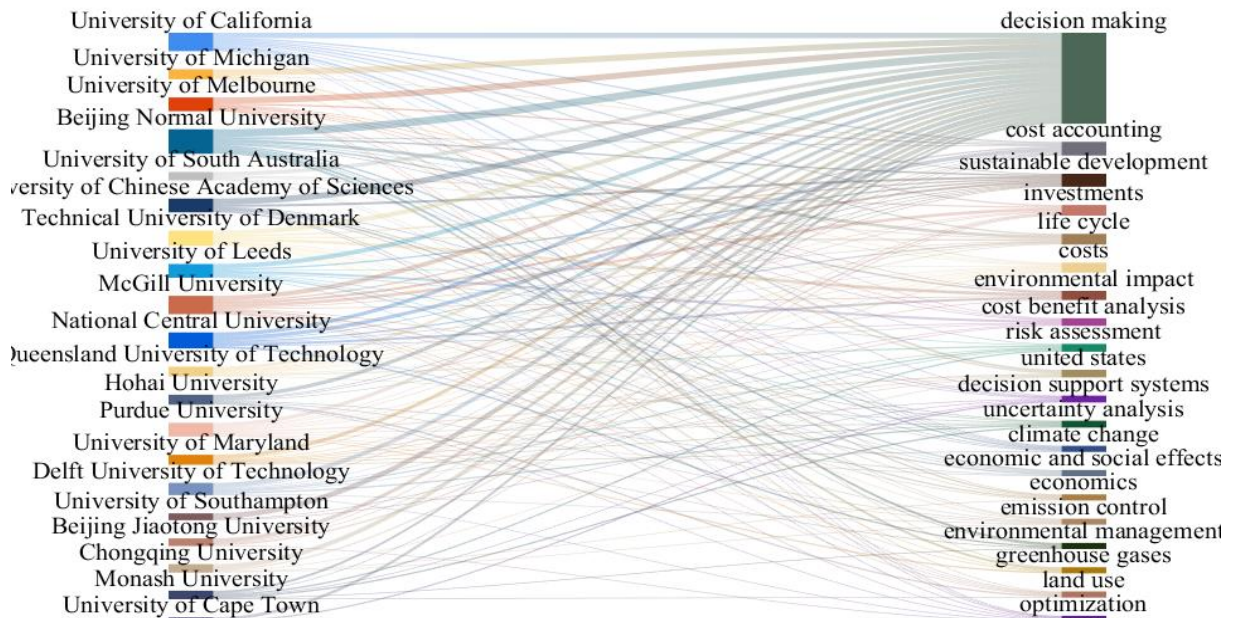
According to the bibliometric analysis of the studies in the field of decision making in auditing and accounting (Figure 2), the number of citations received by countries can be interpreted as follows:

- The UK and Australia stand out: The UK and Australia lead the field with 23,621 and 20,276 citations respectively. This means that both countries have made a significant impact on auditing and accounting research and their academic output is highly cited.
- China's growing contribution: China ranks third with 6,081 citations. This shows that China's academic influence in this field continues to grow and is contributing more and more to global research.
- Medium contributing countries: Countries such as Germany (7,780), Italy (5,641), Canada (5,989), Spain (3,979) and Sweden (2,319) have medium citation counts in auditing and accounting. Despite their strong academic infrastructure, these countries are not as influential as the UK and Australia.
- Emerging economies: Countries such as Brazil (1,533), India (3,185) and Turkey (1,215) are making rising contributions in this area. These countries are increasingly involved in global academic research and their influence is growing.
- Low citation countries: While some countries such as Indonesia (591), Portugal (963), Malaysia (883) receive low citations, countries such as Iran (790), South Africa (1,087)

and Finland (2,486) contribute relatively more. This suggests that their academic activity varies according to regional differences.

- Underrepresented and developing countries: Many African and Asian countries have very low citation counts. For example, Kenya has 2,139 citations, Benin 99 and Tanzania 258, while countries such as Venezuela, Uganda and Namibia have much lower citation numbers.
- Countries with almost no citations: Some countries have received almost no citations in this field. For example, countries such as Puerto Rico, Sudan, Mongolia, Maldives, etc. have received no citations at all, while some countries have received only a few citations (e.g. Malta 15, Barbados 27, Iceland 237).

These results show that English-speaking countries, especially the United Kingdom and Australia, have shown strong academic leadership in research on decision-making in auditing and accounting, with China rising rapidly and contributions from emerging economies increasing. However, it is also evident that many countries lag behind in terms of academic production and impact in this area.

Figure 3. The most frequently used keywords in the universities with the most publications

Figure 3 shows the intensity of research activities of various universities based on specific academic topics and keywords. This assessment reveals the academic focus areas of universities and the diversity of their research activities.

Key Findings

- **Decision Making and Cost Accounting:** The keyword ‘decision making’ has been extensively covered by many universities. Especially Beijing Normal University (10 times), University of California and University of Michigan (8 times) stand out in this field. This shows that these universities carry a significant academic weight in the field of decision-making processes and strategic management. On the subject of ‘cost accounting’, National Central University (5 times) and University of California (2 times) stand out.
- **Sustainable Development and Investments:** The word ‘sustainable development’ is most frequently used by McGill University (3 times) and University of Chinese Academy of Sciences (3 times). This shows that these universities have active research activities in the fields of sustainability and environmental management. The word ‘Investments’ is used most frequently by McGill University (4 times), indicating a significant interest in investment analyses and financial strategies.
- **Environmental Impact and Climate Change:** In the field of ‘environmental impact’, Technical University of Denmark (4 times) and National Central University (3 times) stand out. This shows the diversity and depth of the research of these universities in environmental management and policy development. The keyword ‘climate change’ was frequently used by Beijing Normal University (2 times) and McGill University (2 times), highlighting the academic interest and contribution to climate change.
- **Risk Assessment and Optimisation:** The keyword ‘risk assessment’ is addressed by a few universities in the table, with institutions such as Queensland University of Technology and University of Maryland leading the way. The keyword ‘optimisation’ is particularly highlighted by institutions such as Delft University of Technology and University of California, indicating work in the areas of operational research and process improvement.

5. CONCLUSION

In every moment and in every field of life, decision-making for both individuals and businesses arises from the need to seize an opportunity, eliminate problems that may be encountered, or improve an ongoing situation.

The existence of a goal and the existence of more than one option that can be applied to achieve the goal, the results achieved by the application of these options are different from each other, and most importantly, the situation of indecision or doubt about which option to choose brings up the decision-making situation. For this reason, decision-making methods related to healthy decision-making are used in enterprises. Decision-making methods are used in all areas of businesses, especially in recent years, the use of these methods is preferred in accounting and auditing processes. For this reason, the studies on decision making, which are thought to contribute to these processes of enterprises, were determined as the subject of the research and the studies conducted between 1965-2024 were examined in this context. For this purpose, studies on decision making in accounting and auditing were examined for 59 years and interpreted with the help of bibliometric analysis.

As a result of the analysis, it is seen that the highest number of publications was in 2013 and the highest number of citations was in 2023. When the universities with the highest number of publications in the research are evaluated, it is seen that 'University of California' ranks first with 54 publications, 'University of South Australia' ranks second with 35 publications and the university with the lowest number of publications is 'Cornell University' with 21 publications. When the authors of the publications are analysed, it is seen that the most publications were made by Waymond Rodgers Sandra Cohen and Steve G. Sutton with 11 publications. When we look at the countries where the publishing scientists are located, it is determined that the United Kingdom is in the first place with 898 publications. With 748 publications, the second country is China and the country with the least number of publications is Finland.

One of the important results of the study is that the keywords decision making and cost accounting are used extensively. These keywords have been intensively studied especially by Beijing Normal University. Another keyword that has gained importance within the scope of the study is sustainable development and investments. The word sustainable development is mostly used by McGill University and University of Chinese Academy of Sciences. Environmental impact and climate change are also keywords used within the scope of the study and are mostly emphasised and used by Technical University of Denmark. The keywords risk assessment and optimisation were also of interest to the authors within the framework of the subject and were addressed by several universities, especially Queensland University of Technology and University of Maryland. Most of the studies analysed within the framework of the research were written in English. For this reason, new studies can be conducted in Turkey by taking into account the studies related to this field. The data were obtained from the Scopus. Studies can be conducted using different databases. Finally, this study covers studies within a

period of 59 years. Expanding this process and conducting new studies can be a guide for those who want to study on this subject in the future.

REFERENCES

- Arnaboldi, M., Azzone, G.& Giorgino,M.(2015). Long- and Short-Term Decision Making, Performance Measurement and Management for Engineers, 107-115.
- Aouam, T., Chang, S. I., & Lee, E. (2003). Fuzzy MADM: An Outranking Method. *European Journal of Operational Research*, 145(2), 317-328.
- Attwood,D.A., Deeb, J.M.& Danz-Reece, M.E. (2004), Personal Factors, Ergonomic Solutions for the Process Industries, 29-63.
- Dalbudak, E., & Rençber, Ö. F. (2022). Çok kriterli karar verme yöntemleri üzerine literatür incelemesi. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 1-17
- Davidson, H.J.& Trueblood,R.M.(1961). Accounting for decision-making., *Accounting Review*,36(4), 577-581.
- Mala, R&Chand, P.(2015). Judgment and Decision-Making Research in Auditing and Accounting: Future Research Implications of Person, Task, and Environment Perspective, *Accounting Perspectives*, 14(1), 1-50.
- Mendoza,M& Gutiérrez-Peña,E.(2010). Decision Theory, *International Encyclopedia of Education*, 3,119-124.
- Nelson, M.& Tan, H.T.(2005). Judgment and Decision Making Research in Auditing: A Task, Person, and Interpersonal Interaction Perspective, *AUDITING: A Journal of Practice & Theory* , 1, 41-71.
- Phua, M. H., & Minowa, M. (2005). A GIS Based Multi Criteria Decision Making Approach to Forest Conservtaion Planning and a Landscape Scale: A Case Study In the Kinabalu Area, Sabah, Malaysia. *Landscape and Urban Planning*, 71, 207-222.
- Wehmeyer, M.L. (2010). Self-Determination, *International Encyclopedia of Education (Third Edition)*, 857-864.
- İmen,M. (2020). Fuzzy logic in accounting and auditing, *Journal of Fuzzy Extension and Applications*, 1(1), 66-72.

KUŞAKLAR ARASI FARKLILIKLAR ÖRGÜTSEL SESSİZLİĞİ ETKİLER Mİ? OTEL İŞLETMELERİNDE ÇALIŞANLAR ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA¹

Bilim Uzmanı, Batuhan KARAKOYUNLU

Düzce Üniversitesi, bthnkrkynlu@gmail.com - <https://orcid.org/0000-0001-5522-1108>

Doç. Dr., Erkan TAŞKIRAN

Düzce Üniversitesi, erkantaskiran@duzce.edu.tr – <https://orcid.org/0000-0001-9696-9358>

ÖZET

Günümüz iş yaşamını farklı yaş grupları ve buna bağlı özellikler içeren kuşaklara mensup bireyler oluşturmaktadır. Farklı kuşaklara ait bireylerin aynı iş ortamlarını paylaşması, bu kuşaklara ait bireylerin örgütlerde sergiledikleri davranışları analiz etme gereği doğurmaktadır. Bu durum örgütlerin daha verimli ve etkili yönetilebilmesi için önemli görülmektedir. Bu bağlamda bireylerin örgüt içi davranışları, örgütlerin gelişmesinde ve başarıya ulaşmasında bir engel olarak kabul gören örgütsel sessizlik tutumunun açığa çıkmasını etkileyebilmektedir. İlgili literatürde örgütsel sessizlik kavramı üzerine yapılmış araştırmalar incelendiğinde kuşak kavramının, örgütsel sessizliğe etki eden bir değişken olarak incelendiği araştırmaların sayısının sınırlı olduğu görülmüştür. Turizm sektörünü konu alan araştırmalarda ise bu iki değişkeni inceleyen bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Bu kapsamda araştırmanın amacı farklı kuşaklardaki çalışanların örgütsel sessizlik tutumlarının farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Araştırmanın çalışma evrenini İstanbul ilinin Taksim ve çevresi bölgelerindeki dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri oluşturmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemiyle söz konusu otel işletmelerinde görev yapan çalışanlardan yüz yüze, topla-bırak ve online uygulamalar yardımıyla 404 anket formu toplanmıştır. Elde edilen veriler, betimleyici istatistikler, faktör analizi, güvenilirlik analizi ve farklılık testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, çalışanların mensubu oldukları kuşaklara göre bireysel sessizlik, örgütünü korumaya yönelik sessizlik ve çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik örgütsel sessizlik boyutlarına ilişkin elde ettikleri puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kuşak, Örgütsel Sessizlik, Otel Çalışanları

¹ Bu çalışma 2023 yılında Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Turizm ve Otel İşletmeciliği Anabilim Dalında yazılan “Kuşaklar Arası Farklılıkların Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: İstanbul’daki Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

DO GENERATIONAL DIFFERENCES AFFECT ORGANIZATIONAL SILENCE? A STUDY ON HOTEL EMPLOYEES

Master of Science, Batuhan KARAKOYUNLU

Duzce University, bthnkrkynlu@gmail.com - <https://orcid.org/0000-0001-5522-1108>

Assoc. Prof. Dr., Erkan TAŞKIRAN

Duzce University, erkantaskiran@duzce.edu.tr – <https://orcid.org/0000-0001-9696-9358>

ABSTRACT

Today's business life consists of individuals belonging to different age groups and generations with related characteristics. The fact that individuals belonging to different generations share the same work environments leads to the need to analyse the behaviours of individuals belonging to these generations in organisations. This situation is considered important for more efficient and effective management of organisations. In this context, the behaviours of individuals in organisations can affect the emergence of organisational silence attitude, which is accepted as an obstacle in the development and success of organisations. When the studies on the concept of organisational silence in the related literature are examined, it is found that the number of studies in which the concept of generation is examined as a variable affecting organisational silence is limited. In the studies on the tourism sector, there is no study examining these two variables. In this context, the aim of the study is to examine whether the organisational silence attitudes of employees of different generations differ. The study population of the research consists of four and five star hotel establishments in Taksim and surrounding areas of Istanbul. Using convenience sampling method, 404 questionnaire forms were collected from the employees working in these hotel establishments with the help of face-to-face, pick-and-drop and online applications. The data obtained were analysed using descriptive statistics, factor analysis, reliability analysis and difference tests. As a result of the research, it was understood that there is a significant difference between the scores obtained by the employees regarding the individual silence, silence to protect the organisation and silence to protect colleagues organisational silence dimensions according to the generations they belong to.

Keywords: Generation, Organizational Silence, Hotel Employees

1. GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin hedeflerine ulaşabilmesi, buldukları rekabet ortamındaki rakiplerine karşı üstünlük kurabilmesi için hızlı ve sürekli meydana gelen değişimlere ve gelişimlere ayak uydurmaları gerekmektedir. İşletmelerin bu durumu sağlayabilmesi için sahip oldukları en önemli faktör insan unsurudur. İşletmelerin söz konusu başarı ve hedeflere ulaşması çalışanlarının, özgüven sahibi, yeni fikir ve düşüncelere sahip, olumlu yönde fark yaratabilen, işletme içi ve dışı tehditlere karşılık verebilen, fırsatları değerlendirebilen ve sahip olduğu bilgileri işletme yararına paylaşmaya açık bireylerden oluşmasına bağlıdır. Ancak son

yıllarda yapılan araştırmalar çalışanların, kişisel, örgütsel veya yönetsel nedenlere bağlı olarak iş ile ilgili konular ve sorunlar hakkında düşüncelerini, bilgilerini kasıtlı olarak paylaşmadığını veya gizlediğini ortaya koymaktadır. Çalışanların sergilediği bu davranış biçimi, literatürde örgütsel sessizlik adıyla yer bulmaktadır.

Örgütlerin gelişimine ve büyümesine negatif yönlü etki eden bu davranış biçimi, önceleri çalışanların örgütlerine olan bağlılıkları ile ilişkilendirilmiştir. Sonraları bu davranış biçiminin örgütlerdeki karar alma sürecini yavaşlattığı ve zayıflattığı, örgüt süreçleri arasında aksaklıklar ortaya çıkarttığı, çalışanların örgütlerine olan bağlılık düzeylerini zayıflattığı, iletişim kopukluklarına sebep olduğu ve çalışanlarda tükenmişliğe neden olduğu yapılan araştırmalar neticesinde ortaya konmuştur. Başarılı olarak nitelendirilebilecek işletme örneklerinde örgütsel sessizlik olgusuna az rastlanmaktadır ya da rastlanmamaktadır. Başarı faktörünü büyük ölçüde etkileyebilen örgütsel sessizlik olgusuna etki edebilecek ve işletmeler açısından bakıldığında dikkat edilmesi gereken bir diğer olgu ise kuşaklar arası farklılıklardır. Çünkü günümüzde işletmeler farklı kuşaklara ait bireylerden oluşan komplike ve organik yapılarıdır. İşletmelerde farklı kuşaklara ait bireylerin olması, farklı kişilik özelliklerine, ayrışabilen düşünce yapılarına, farklı yaşam tarzlarına ve hayat beklentilerine, farklılık gösterebilen algılama ve yargı mekanizmalarına sahip bireylerin bir arada bulunmasına neden olmaktadır. Tüm bu farklılıklar neticesinde örgütlerin başarısını olumsuz yönde etkileyebilen örgütsel sessizlik olgusu açığa çıkabilmektedir.

Alanyazında örgütsel sessizlik kavramı üzerine yapılmış araştırmalar incelendiğinde bu kavramın çoğunlukla liderlik tarzları, örgütsel adalet, örgüt kültürü, örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sinizm gibi kavramlarla ilişkilendirildiği görülmüştür. Kuşak kavramının, örgütsel sessizliğe etki eden bir değişken olarak incelendiği araştırmaların sayısı ise sınırlıdır. Turizm sektörünü konu alan araştırmalarda ise bu iki değişkeni inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. İşletmelerin, farklı kuşaklara ait bireyleri bir araya getiren yapılar olduğu göz önünde bulundurulduğunda kuşak ile örgütsel sessizlik kavramlarının bir arada incelendiği ve sadece söz konusu iki kavrama odaklanan araştırmaların önemi ve gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Kuşaklar arası farklılıkların, örgütsel sessizliğe etkisini ölçümleyen araştırmaların az sayıda bulunması, ayrıca işletmeler için başarıya ulaşmada bir engel olarak kabul edilen çalışanlardaki örgütsel sessizlik tutumunun kuşak farklılıklarına göre değişkenlik göstermesi bu araştırmanın hedef aldığı problem olarak nitelendirilebilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kuşak Kavramı

Strauss ve Howe (1991), kuşak kavramını, aynı dönemde doğan, yaşayan bireylerin, kendilerine özgü ve kendi aralarında benzer inanç, değer, karakteristik özellikler kazanmasıyla oluşturdukları topluluklar olarak tanımlamıştır (Gürbüz, 2015:41). Türk Dil Kurumu tarafından ise bu kavram, benzer dönemlerde doğan, benzer şartlarda yaşayan, benzer sorunlarla, görev ve sorumluluklarla karşı karşıya kalan bireylerin oluşturdukları topluluk olarak tanımlanmıştır (TDK, 2019). Bireylerin, yaşadıkları dönemde aynı beşeri, doğal, ekonomik, kültürel koşullar ile politik olaylardan etkilenerek meydana getirdikleri gruplar olarak ifade edilebilir (Hansen ve Leuty, 2012:35).

Kuşak kavramını ilk ortaya atan araştırmacı Alman bir sosyolog olan Dr. Karl Mannheim'dır. Araştırmacı bu kavramı ilk olarak 1923 yılında "Kuşakların Problemi (Problem of Generations)" isimli çalışmasında tanımlamıştır (Bayramoğlu, 2018:15). Araştırmada Mannheim, kuşak kavramını, aynı yaş grupları içinde bulunan ve sosyal ya da tarihsel süreç olarak ortak bir konumu paylaşan kişiler şeklinde tanımlamıştır. Bu sayede bireylerin davranışları araştırılırken, kişilerin yaşadıkları dönemlerdeki deneyimler söz konusu olan sınıflandırmanın yapılmasını sağlayacaktır (İlic ve Yalçın, 2017:137).

Gardner ve Davis (2013:39), bir kuşağı tanımlarken söz konusu kuşağın tarihsel aralığında, meydana gelen teknolojik gelişmelere ve o kuşağın gençlerinin, mevcut teknolojiyi doğal bir biçimde özümseyerek kullanmaya başlamasına değinmenin gereğini vurgulamıştır. Bu açıklamanın günümüzdeki Z kuşağı ile bağlantılı olduğunu ifade etmek mümkündür. Howe ve Strauss (2000:29), bir kuşağın üyelerini tanımlarken bulunulan dönemdeki, aile yaşantılarını, toplumdaki cinsiyet rollerini, örgütleri, politikaları, dinleri ve kültürleri, bireylerin hayat şekillerini ve gelecek hakkındaki yaklaşımlarını içine almaktadırlar.

2.2. İş Hayatında Kuşakların Sınıflandırılması

2.2.1. İş Hayatında X Kuşağı

X kuşağı kavramı, 1991 yılında Douglas Coupland tarafından ortaya atılmıştır (Fettahlıoğlu ve Sünbül, 2015: 31). 1965 – 1979 yılları arasında doğan bireyler X kuşağını oluşturmaktadır (Bayramoğlu, 2018: 17). İş yaşamında X kuşağı profesyonel gelişim için sürekli fırsat sağlayan kurumları tercih etmektedirler. Kendilerine verilen işleri tek başlarına yapmayı tercih etmektedirler ve verilen işleri birer görev olarak görmektedirler. Görevlerini bağımsız bir şekilde tamamlamak için kendi yetkinlik ve becerilerine güvenmektedirler. Karşılaştıkları olaylara karşı mantıksal muhakeme yapan ve durumsallık yaklaşımını benimseyen X kuşağı, kendinden daha önceki kuşakların yaptıklarından daha fazlasını yapmayı aramaktadır ve fark yaratmayı amaçlamaktadır. İş yaşamlarına teknolojinin entegre olması nedeniyle teknolojik gelişmelerin takipçisi konumundadırlar (Kian and Yusoff, 2012: 398).

X kuşağı bireyleri, işyerlerindeki çalışanların birbirleri ile fazla samimi olması ve çalışanların sosyal hayatlarında da sürekli ikili ilişkiler kurması gibi örgütsel adalet algısını negatif yönde etkileyebilecek, kayırmacılık algısını tetikleyebilecek davranışlardan kaçınırlar. X kuşağı bireyleri, saygı kavramına diğer kuşaklara göre daha az değer vermektedirler. İş yaşamlarında disiplinli ve katı olan bu kuşak bireyleri, görev tanımlarının yanı sıra kişisel gelişimlerini de fazlasıyla önemsemektedirler. Bu nedenle kişisel gelişimi etkileyecek eğitimler vermek, bireysel çalışma ortamı sağlamak, ek maddi ödüller veya terfiler vermek bu kuşağın bireylerini motive etmektedir. Bilinen geleneksel örgüt yapılarına uyum sağlayabilmektedirler (Sayers, 2007: 482).

2.2.2. İş Hayatında Y Kuşağı

Y kuşağı, 1980-1999 yılları arasında dünyaya gelmiş bireylerin oluşturduğu gruptur. Günümüzde Y kuşağı bireyleri 23-42 yaşları arasındadır. Literatürde "internet kuşağı, echo-boomers, millennials, nexter" isimleriyle de ifade edilmektedir (Akdemir vd., 2013: 15). Y kuşağını oluşturan bu bireyler, günümüzde iş hayatının potansiyel çalışanlarını ve yöneticilerini oluşturmaktadır (Taşlıyan vd., 2015: 20). Teknolojinin hızla geliştiği dönemde dünyaya gelen

Y kuşağı, küçük yaşlarından itibaren bilgisayarı hayatlarına entegre etmiştir. Bu kuşağın bireylerinin karakterlerini şekillendiren en önemli faktörler, dönemin siyasi olayları ve teknolojinin gelişimi olmuştur. Anlık iletişim teknolojilerinin, sosyal ağların ortaya çıkmaya başladığı bu dönem çalışma ve sosyalleşmenin klasik anlam ve anlayışlarında değişikliğe neden olmuştur. İnternet teknolojisinin gelişimi bu kuşağa yön veren en büyük etkidir (Levickaite, 2010: 173)..

Hayata karşı sorgulayıcı ve sürekli “neden” sorusunu soran Y kuşağının iş hayatındaki bazı özellikleri aşağıdaki gibidir (Koç vd., 2016: 72):

- İş yaşamlarında eğlence faktörüne önem verirler.
- Kişisel iletişime önem verirler.
- Takım çalışmalarını severler ve katılımcı olurlar.
- Çoklu görevleri yerine getirebilirler.

Y kuşağı genel olarak takım odaklı çalışma biçimini benimsemesi nedeniyle çok görevlidir. Kariyerlerinde öğrenme ve büyüme kavramları konusunda inatçıdırlar. İletişim kanallarının ileri seviyede olmasının bilincinde olmaları, bu kuşağı sabırsızlığa ve işlerin hızlı bir şekilde bitirilmesini istemelerine neden olmaktadır (Lapoint ve Liprie-Spence, 2017: 121).

2.2.3. İş Hayatında Z Kuşağı

2000 yılı ve sonraki yıllarda dünyaya gelen bireylerin oluşturduğu grup, Z kuşağı olarak ifade edilmektedir. Günümüzde iş hayatına yeni atılmaya başlayan bu kuşağın üyeleri, teknolojinin günlük hayatın bir parçası haline geldiği dönemde çocukluk dönemlerini geçirmişlerdir. Aşırı derecede bireyselleşme nedeniyle yalnız kalacağı tahmin edilen, gelişmiş teknoloji nedeniyle tepkilerini teknoloji aracılığı ile gösteren bu kuşak üyeleri literatürde “Suskun Kuşak, Yeni Sessiz Kuşak, Kristal Kuşak” olarak da isimlendirilmektedir (Kavalcı ve Ünal, 2016: 1036). Z kuşağının çalışma hayatına henüz girmesi nedeniyle yazın alanında yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu durum, kurumların Z kuşağı çalışanlarına kanalize olma stratejilerini farklılaştırmaktadır. Z kuşağının toplumsal sorunlara karşı sergileyecekleri tutum zamanla netlik kazanacaktır (Ayhan ve Saral, 2018: 167-168).

Günümüzde iş hayatına yeni girmeleri nedeniyle, işyerindeki tutumları ve davranışları yeterince araştırılmamıştır. Ayrıca günümüzde Z kuşağının sosyal çevreleriyle aralarındaki ilişki yazın hayatında sınırlı kalmıştır (Öz, 2015: 14). Teknolojik cihazların hayatlarının her anında yanında olması nedeniyle, sosyal ağlarda daha fazla yer bulmaktadırlar. Bu durum da Z kuşağının fiziksel olarak yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Birçok görevi aynı anda yerine getirme konusunda bir önceki kuşak olan Y kuşağına göre daha çok zorlanmaktadırlar (Bako, 2016: 37).

Z kuşağı teknolojiye yeni ve heyecan verici bir kavram olarak bakmaktansa hayatın sıradan bir parçası olarak bakmaktadır. Sürekli yeniliklere ve gelişmelere şahitlik etmeleri sebebiyle, ortaya yeni bir fikir, ürün veya düşünce atmanın sorun getirmeyeceğini düşünmektedirler ve bunu yapmakta isteklidirler. Buldukları dünyanın rekabetçi şartlarını gördükleri ve farkında oldukları için kendilerinin mücadeleci olmaları gerektiğini savunurlar. Bir diğer görüşe göre ise Z kuşağı bireyleri, aynı anda birden fazla alanda kariyer yapmayı hedeflemektedir. Z kuşağının

sürekli bilgiye maruz kalması durumu, bu kuşağın karmaşık bilgileri çözümlenmesinde kolaylık sağlamaktadır. Z kuşağı üyelerinin teknoloji aracılığı ile eğitim hayatlarında ve iş hayatlarında çoklu görevleri yerine getirebilmesi beklenmektedir (Sönmez, 2016: 114).

2.3. Örgütsel Sessizlik

Örgütsel Sessizlik, çalışanların örgütsel konularla ya da sorunlarla ilgili görüş ve fikirlerini açıkça ifade etmeyerek kendilerine saklamasıdır. Kolektif düzeyde bir fenomen olan örgütsel sessizlik, çalışanlar arasındaki farklılıkları değerlendiren ve yansıtan, birden fazla perspektif ve görüşlerin ifadesine izin veren çoğulcu örgütlerin gelişmesinde önemli bir engel oluşturabilir. Örgütsel sessizliğin nedenlerini izleyip anlayarak, örgütlerde çoğulculuğa ilişkin engellerin doğru ve kapsamlı bir şekilde anlaşılması sağlanabilir (Morrison ve Milliken, 2000: 706 -707).

Durak'a (2012:43) göre sessizlik, ortamdaki sükut durumundan farklı bir kavramdır. Sükut, bir bireyin konu hakkında gerekli bilgiye sahip olmaması nedeni ile sessiz kalması durumunu da kapsayan bir kavramdır. Örgütsel sessizlik ise bireyin, sözü edilen konu hakkında bilgisinin olması fakat çeşitli nedenlere bağlı ve kasıtlı olarak sessiz kalması durumunu ifade etmektedir. Ayrıca literatürde bu kavramın tanımı, insan davranışı bilimlerinin haricinde, psikoloji, antropoloji, biyoloji, felsefe gibi başka bilim dallarında da yapılmıştır.

Örgüt içerisindeki algılanan adaletsizliğe karşı bir tepki olarak ortaya çıkan örgütsel sessizlik, örgüt üyelerinin örgütsel koşullar ile ilgili davranışsal, bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini, bu durumu etkileyecek ya da değiştirebilecek kişilere kasıtlı olarak söylememesidir. Örgütsel sessizlik kavramından söz edebilmek için, örgüt üyelerinin, hali hazırda sahip olunan koşulları değiştirme isteğinin olmaması veya bu koşulları iyileştirme kabiliyetine sahip olup çevresiyle iletişiminin kopuk veya olmaması gerekmektedir (Pinder ve Harlos, 2001:334).

Örgüt içerisindeki en doğru bilgilere erişmenin yolu işgörenlerden geçmektedir. Örgütün stratejik kısımlarında çalışmakta olan örgüt üyeleri örgütsel davranışa rehberlik edebilirler (Calpham ve Cooper, 2005:307). Çalışan sesliliği, örgüt kararları üzerinde etkili olarak olumlu değişiklikler sağlayabilir. Bu durum örgüt üyelerinin motivasyonu üzerinde de pozitif bir etki yaratarak örgüt içi ikliminde olumlu etkilenmesine neden olur (Mcfarlin ve Sweeney, 1996:291).

2.4. Örgütsel Sessizlik Türleri

Kabullenici sessizlik, korunma amaçlı sessizlik ve korumacı sessizlik kavramları, örgütsel sessizlik kavramının türlerini oluşturmaktadır. Araştırmacıların, sessizlik türlerini bu şekilde ayrıştırmalarındaki amaç, işgörenlerin sessizlik tutumlarının sınıflandırılmasını sağlamak ve işgörenleri bu davranışlara iten nedenleri açıklamak gösterilmiştir.

2.4.1. Kabullenici Sessizlik

Bir bireyin sessiz biri olarak tanımlanması, genelde bireyin aktif bir iletişim içerisine girmemesi olarak ifade edilebilir. Birey kabullenici sessizlik tutumunu sergilediğinde kendisini çekerek sahip olduğu fikirleri, bilgileri ve düşünceleri saklayabileceği için kişinin iletişim becerilerinin, sahip olduğu bilgi birikimine göre değerlendirilmesi yanlış sonuçlar verebilir. Kabullenici sessizlikte, bireyin bilgi sahibi olduğu halde iletişim kurmamayı tercih etmesi söz konusudur. (Özgen ve Sürgevil, 2009:311). Kabullenici sessizlik (acquiescence) kavramı, pasif sessizlik

veya sineye çekme (quiescence) kavramlarından daha derin bir anlama sahiptir. Sineye çekme veya pasif sessizlik davranışı, kabullenici sessizliğin farklı bir türü olsa da kabullenici sessizliğin aksine kasıtlı bir ihmal etme durumu söz konusudur. Sineye çekme veya pasif sessizliğin (quiescence) azaltılabilmesi veya ortadan kaldırılabilmesi, kabullenici sessizliğe göre daha az zahmetlidir. Kabullenici sessizlik davranışında bulunan iş görenler, sessizlikleri hakkında daha az bilinçlidirler. Bu nedenle de değişimlere karşı daha az istekli ve daha az hazır gözüktürler (Pinder ve Harlos, 2001:349-350).

2.4.2. Korunma Amaçlı Sessizlik

Korunma amaçlı sessizlik, bireylerdeki korku faktörüyle ortaya çıkan, bireyin kendini dış tehditlerden koruma eğiliminde olarak sahip olduğu bilgileri, fikirleri ve düşünceleri saklaması şeklinde tanımlanabilir (Dyne ve diğ., 2003:1366).

Korunma amaçlı sessizliğin ortaya çıkardığı bir başka örnek davranış ise sessizlik etkisidir. Bu davranış türüne göre, işgörenler olumlu haberleri, olumsuz haberlere göre daha çok üstlerine bildirme eğilimindedirler. İşgören olumsuz haber ileteceği durumlarda, korku faktörüne bağlı olarak, ileri süreçteki yaşayabileceği potansiyel sorunlardan dolayı haberi filtreleyerek vermeyi veya olumsuz bilgiyi en aza indirecek şekilde vermeyi tercih etmektedir (Karacaoğlu ve Cingöz, 2008:158).

Korunmaya dayalı sessizliğin temelini, örgüt üyelerinin motive olmasına neden olan korku faktörü oluşturmaktadır. Bu nedenle işgörenler fikir, bilgi ve düşüncelerini paylaşmak konusunda isteksizdir. Ayrıca yöneticilerin bu korku faktörünü astlarına empoze etmelerinin kasıtlı bir nedeni daha vardır. Yöneticiler, kendi yaptıkları yanlışları veya hatalı davranışları, oluşturdukları korku iklimi ile perdeleyebilmektedirler. Bu sayede kendilerini yetersiz veya savunmasız hissettirebilecek tehditleri engellemiş olurlar (Morrison ve Milliken, 2000:708).

2.4.3. Koruma Amaçlı Sessizlik

Fedakarlık ve işbirliğine varma güdülerinden doğan korunma amaçlı sessizlik, bireyin karşısındakini düşünmesi neticesinde susma davranışını kapsamaktadır. Bu bakımdan korunmacı sessizlikle ayrılmaktadırlar. Örgüt içerisindeki bireylerin, iş arkadaşlarında gözlemledikleri eksiklik ve zayıflıkları üst yönetime aktarmaması ve sessiz kalması tutumu bu duruma örnek gösterilebilir. Yöneticilerin bahsi geçen güdülerin ardında yatan sebepleri anlaması kolay değildir (Çakıcı, 2010:34).

Örgütsel sessizlik; örgütteki bilgi birikiminin gereksiz ve yoğun olmasını engellemesi, örgüt içi çatışmaları azaltması, iş birliğini gözeterek örgütsel bilgilerin gizliliğinin korunması bakımlarından yararlı görülebilmektedir. Örgütlerdeki yardımlaşma ve dayanışma davranışlarının sergilenmesi çalışanların ve örgütlerin performansını artırmaktadır. Bu sebeple korunma amaçlı sessizlik, üretilen ürüne ve sunulan hizmete dolayısı ile müşterilerle ilişkilere pozitif yönlü etkiler bırakabilir. Çalışanların, kendileri aralarında dayanışma iklimini hissetmesi ve kolektif olarak birlik oldukları düşüncesini kazanmaları neticesinde farklı fikirlerin dile getirilme şansı artabilir hatta pozitif yönde çalışan sesliliği gözlemlenebilir (Alparslan, 2010: 50).

2.5. Hipotez Geliştirme

Çalışmanın hipotezlerini geliştirmek üzere yapılan literatür taraması sonucu ulaşılan araştırmalar ve sonuçları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Kinter (2020) çalışmasında liderlik tarzları ile örgütsel sessizlik ilişkisini, örgütsel adalet ve kuşak farklılıklarının etkisi ile incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre liderlik tarzlarının örgütsel sessizliğe olan etkisinde kuşak farklılıkları düzenleyici etkiye sahip olmamaktadır. Başka bir araştırmada Köprülü (2000), X ve Y kuşakları bağlamında örgütsel sessizlik ile presenteeism ilişkisini incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, örgütsel sessizliğin boyutları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Erer, 2020 yılında çalışanların örgütsel sessizlik tutumlarını incelemek ve demografik özelliklerin bu tutumda etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla X, Y ve Z kuşakları üzerine yaptığı çalışma sonucunda örgütsel sessizliğin alt boyutlarından olan korunma amaçlı ve koruma amaçlı sessizlik boyutları ile çalışanların mensubu olduğu kuşaklar arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiş ancak kabullenici sessizlik boyutu ile söz konusu kuşaklar arasında anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. X kuşağı çalışanları, Y ve Z kuşakları çalışanlarına göre daha fazla kabullenici sessizlik tutumunu benimsemektedir. Y ve Z kuşakları bireylerinin iş hayatından kariyer beklentilerinin ve başarı isteklerinin, X kuşağına göre daha fazla olması bu konuda bir değişken görevi görmektedir. Ayrıca X kuşağı bireylerinin, Y ve Z kuşakları bireyelerine oranla büyük bir bölümünün medeni hal durumlarının evli olması da demografik bakımdan X kuşağı bireyelerinin kabullenici sessizlik tutumunu benimsemelerine neden olmuştur. Diğer bir araştırmada Daboval (1998), Sessiz kuşak ile X kuşağını karşılaştırdığı çalışmada, Sessiz Kuşak bireyelerinin, X Kuşağı bireyelerine göre buldukları örgüt içerisinde daha çok sessizlik tutumu sergilediklerini ortaya koymuştur. Benson ve Brown (2011), yaptıkları araştırmada bebek patlaması kuşağı bireyelerinin, X Kuşağı bireyelerine göre iş anlamında daha tatminkar, ama daha çok sessizlik tutumu sergilediklerini ortaya koymuştur. Jorgensen (2003), yaptığı araştırmada savunma sanayisinde çalışan farklı kuşak bireyelerinin sessizlik tutumlarını ve buna bağlı olarak işten ayrılma niyetlerini incelemiştir. Örgütsel anlamda, X Kuşağı bireyelerinin kendisinden önce gelen kuşaklardan anlamlı bir farklılığa sahip olmadığına rastlanılmıştır fakat konu çalışanların buldukları örgütlerden ayrılma oranlarına geldiğinde ise X Kuşağı çalışanlarının, sessiz kuşak ve bebek patlaması Kuşağı çalışanlarına oranla üstünlük sağladığı ortaya çıkmıştır. Araştırmacı, örgütsel sessizlik kavramını diğer değişkenler ile inceleyip yorumladığında, Sessiz Kuşak ve Bebek Patlaması Kuşağı üyelerinin, X Kuşağı üyelerine oranla örgüt içinde daha çok sessizlik tutumuna sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Smola ve Sutton (2002), yaptıkları araştırmada X Kuşağının kişisel kariyer konularında, mesai arkadaşlarının yetkinliği ve işleyişteki aksamalarla ilgili konularda sessizlik tutumu sergilemediği ortak sonuç olarak nitelendirilebilir. Costanza ve diğerlerinin (2012), yaptıkları araştırmada yaşlı kuşakların genç kuşaklara oranla örgütsel sessizlik, iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna benzer bir bulgu Özer ve diğerlerinin 2013 yılında yaptıkları araştırmada da ortaya çıkmaktadır. Bu bulguya göre X kuşağının sadakat düzeyi zayıftır ve önceki kuşaklara göre daha az sessizlik tutumu sergilemektedirler.

Kuşaklar arası farklılıkların örgütsel sessizlik üzerine etkisinin incelendiği araştırmalar 2000’li yılların başlarından itibaren günümüze kadar incelenmiştir ve halen incelenmeye devam etmektedir. Bu alanyazınına katkı yapan araştırmacılar örgütsel sessizliğin oluşmasını tetikleyen faktörlerin hangi kuşaklar üzerinde yoğunlaştığını ve hangi boyutları kazandığını incelemiştir. Yapılan araştırmaların hedef aldığı kuşaklar, araştırmaların yapıldığı dönemdeki güncel kuşaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıdaki çalışmalar göz önünde bulundurularak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H1: Kuşaklar arası farklılıklara göre çalışanların örgütsel sessizlik tutumları farklılaşmaktadır.

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırma Anakütlesi ve Örneklem

Araştırma kapsamında ulaşılan sonuçların genellenebileceği bütün, çalışmanın evrenini oluşturmaktadır (Kozak, 2015: 111). Buna göre İstanbul ilinin Taksim ve çevresi bölgelerdeki dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmanın evreninden belirli durum ve kriterlere göre seçilen, aynı özelliklere sahip kişilerin oluşturduğu topluluk ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Söz konusu otel işletmelerinde hiyerarşik yapının en üstünde yer alan çalışanlar (işverenler) hariç olmak üzere tüm alt, orta ve üst kademedeki yer alan çalışanlar araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu araştırmada ulaşılabilen örneklem sayısı 402 olmuştur.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak nicel araştırma yöntemlerinin bir tekniği olan anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, kuşak, medeni durum, kurumdaki çalışma süresi, ücret-maaş) tespit etmeye yönelik sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde ise otel işletmelerinde çalışan X, Y ve Z kuşaklarına mensup bireylerin örgütsel sessizlik tutumlarını ölçümlemek amacıyla Dyne ve diğrleri (2003) tarafından geliştirilmiş ve Demiralay’ın (2014) Türkçeye uyarladığı “Örgütsel Sessizlik Ölçeği” kullanılmıştır. İlgili ölçek kabullenici sessizlik, korunmacı sessizlik ve korumacı sessizlik boyutlarını ölçümlemektedir. Kullanılan ölçeklerin ifadeleri 5’li Likert (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) sorulardan oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Süreci

Kuşaklar arası farklılıkların örgütsel sessizlik üzerine etkisini incelemek amacıyla hazırlanan anket İstanbul’daki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan bireylere uygulanmıştır. Yüz yüze anket uygulaması, topla-bırak anket uygulaması ve online anket (Google Form) uygulaması yapılmıştır. Kâğıt anket doldurmak istemeyen çalışanların ve otel ziyaretleri sürecinde ulaşamayan çalışanların daha sonra yanıtlanabilmeleri için online Google Form anket hazırlanmış ve kurumsal e-posta adreslerine gönderilmiştir. Anket uygulaması 1 Ekim 2022 – 30 Kasım 2022 tarihleri arasında yapılmıştır. Anket uygulama sürecinde otel işletmelerine bırakılan 400 kâğıt anketten 341, internet üzerinden gönderilen anketlerden ise 61 anket verisine ulaşılmıştır. Toplamda ise 402 ankete ulaşılmıştır.

3.4. Veri Analiz Yöntemi

Anket çalışması sürecinin sonunda elde edilen veriler istatistik programı yardımı ile analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek ve dağılımlarını incelemek amacıyla frekans ve yüzde analizleri yapılmıştır. Örgütsel sessizlik ölçeğinde yer alan sorulara verilen yanıtların dağılımını incelemek için de frekans ve yüzde analizi yapılmıştır. Kullanılan ölçeğin yapı geçerliliğini tespit etmek için Açıklayıcı Faktör Analizi uygulanmıştır. Faktör analizi ile birlikte açığa çıkan boyutlara Cronbach alpha güvenilirlik testi yapılmıştır. İki örneğin ortalamalarının anlamlı ölçüde farklı olup olmadığını karşılaştırmak için iki faktörlü varyans analizi Anova kullanılmıştır. Gruplar arası karşılaştırmalarda anlamlı farklılıkların tespiti için Post Hoc testi uygulanmıştır. Gruplar arası farklılaşmaların homojenliğini tespit etmek için Tukey HSD uygulanmıştır. Hipotez testlerini uygulayabilmek ve gruplar arasında anlamlı farklılıkları tespit etmek için bağımsız örneklem için iki faktörlü varyans analizi testi yapılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan otel işletmeleri çalışanlarının demografik özelliklerine ilişkin bulgular Çizelge 1.'de yer almaktadır. Ortaya çıkma sıklığı (frekans) ve yüzde analizi uygulanarak ankete katılanların demografik bulgularına ulaşılmıştır.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Faktörler	Frekans (f)	Yüzde (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Erkek	343	85,3
Kadın	59	14,7
<i>Kuşak</i>		
X Kuşağı	103	25,6
Y Kuşağı	171	42,5
Z Kuşağı	128	31,8
<i>Medeni Durum</i>		
Evli	190	47,3
Bekar	212	52,7
<i>Kurumdaki Çalışma Süresi</i>		
1 Yıldan Az	91	22,6
1-2 Yıl Arası	133	33,1
3-5 Yıl Arası	96	23,9
5 Yıldan Fazla	82	20,4

Çizelge 1'deki bulgulara göre katılımcıların çok büyük çoğunluğu (%85,3) erkektir. Medeni durum açısından dengeli bir dağılım görülmele birlikte çoğunluğun %52,7 ile bekar olduğu görülmektedir. Kuşak dağılımı açısından katılımcıların çoğunluğu %42,5 ile Y kuşağı çalışandır, diğer katılımcıların %25,6'sı X kuşağı ve %31,8'i ise Z kuşağı çalışandır. Son olarak kurumdaki çalışma süresi açısından katılımcılar değerlendirildiğinde hemen hemen dengeli bir dağılım olmakla birlikte çoğunluğun %33,1 ile 1-2 yıl arası, %23,9'unun 3-5 yıl

arası, %22,6'sının 1 yıldan az ve son olarak %20,4'ünün 5 yıldan fazla çalışma süresi olduğu belirlenmiştir.

4.2. Faktör Analizi

Çizelge 2'de örgütsel sessizlik ölçeği için yapılan açımlayıcı faktör analiz sonuçları bulunmaktadır.

Çizelge 2. Örgütsel Sessizlik Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi ve Güvenirlik Analizi Sonuçları

Faktör	İfade	Faktör Ağırlıkları		Faktörün Açıklayıcılığı	Cronbach α
Bireysel Sessizlik	<i>Kendimi korumak için kurumumuzun gelişimi ile ilgili fikirlerimi ifade etmekten kaçınıyorum.</i>	0,909		%48,523	0,94
	<i>Kurumdaki yöneticilerin tepkisinden korktuğum için değişime ilişkin fikirlerimi önermem ve söylemem.</i>	0,906			
	<i>Çalışma ortamında kendimi korumak amacıyla işimle ilgili bilgilerimi kendime saklarım.</i>	0,905			
	<i>Kurumdaki yöneticilerin tepkisinden korktuğum için işimle ilgili bilgileri bir başkasıyla paylaşmam.</i>	0,903			
	<i>Kurumumuzda korkutulduğum (cezalandırılma, terfi edememe vb.) için sorunların çözümlerine ilişkin fikirlerimi ifade etmem.</i>	0,901			
	<i>Kendimle bağlantılı olmadığımı düşündüğüm için kurumdaki işlerin iyileştirilmesine yönelik fikirlerimi paylaşmak istemem.</i>	0,585			
	<i>Kurumumuzdaki problemlerin çözümüne yönelik fikirlerimi kendime saklarım.</i>	0,557			
	<i>Fark yaratacak bir fikir ortaya koyabileceğimi düşünmediğim için kendimi geliştirmeye yönelik fikirleri ifade etmek istemem.</i>	0,537			
	<i>Kurumumuzda yönetim tarafından alınan kararlara rıza gösteren bir yapım olduğu için fikirlerimi kendime saklarım.</i>	0,524			
	<i>Kurumumuzda benimle ilgili olmayan konularda değişim önerileri ile ilgili konuşmakta isteksizimdir.</i>	0,517			
Örgütünü Korumaya Yönelik Sessizlik	<i>Kurumumuz için sır sayılabilecek bilgileri açıklamam konusunda başkalarının baskısına direnirim.</i>	0,892		%17,094	0,90
	<i>Kurumumuza zarar verebilecek bilgileri açıklamayı reddederim.</i>	0,892			
	<i>Kurumumuz adına kaygılarımdan dolayı gizli kalması gereken bilgileri en iyi şekilde muhafaza ederim.</i>	0,881			
Çalışma Arkadaşını Korumaya Yönelik Sessizlik	<i>Kurumumuzun yararına olduğu için özel bilgileri saklarım.</i>	0,909		%13,208	0,90
	<i>Kurumumuzdaki işbirliğini korumak için gizli bilgileri kendime saklarım.</i>	0,875			
Toplam Varyansı Açıklama Yüzdesi:					%78,825
KMO örneklem yeterliliği testi:					0,904
Barlett Küresellik testi Ki-kare:					5584,414
sd:					105
p değeri:					0,000

Toplanan verilerin faktör analizine uygunluğu KMO örneklem yeterliliği ve Barlett küresellik testi ile incelenmiştir. KMO değeri 0,904 olup, Barlett testi sonuçları da anlamlı çıkmıştır (5584,414 ve $p < 0,001$). Her iki testin de sonuçlarına bakıldığında, örgütsel sessizlik ölçeğine ilişkin verilere faktör analizi yapılmasının uygun olacağına karar verilmiştir.

Yapılan faktör analizi sonucunda, öncelikle örnekleme yeterliliği ölçüsü 0,50 değerinin altında kalan, tek bir soru olarak faktör oluşturan, birbirine yakın faktör ağırlıkları olan sorular

araştırılmış ve hiçbir sorunun bu nitelikte olmadığı görülmüştür. Daha sonra tekrar yapılan faktör analizi sonucunda, örgütsel sessizlik ölçeğine ilişkin özdeğerleri 1 ve üzerinde olan üç faktör tespit edilmiştir. Faktörlerin güvenilirlik analizleri yapıldığında üç faktörün de 0,70 güvenilirlik düzeyinin üzerinde olduğu saptanmıştır. Güvenilirlik analizlerinin sonucunda herhangi bir sorunun çıkarılmasına bağlı olarak güvenilirlik değerinin yükselmediği de gözlenmiştir. Elde edilen üç faktöre ilişkin toplam açıklanan varyans %78,825 olarak bulunmuştur. Faktörler “Bireysel Sessizlik”, “Örgütünü Korumaya Yönelik Sessizlik” ve “Çalışma Arkadaşını Korumaya Yönelik Sessizlik” olarak adlandırılmıştır. Faktörlerin içsel tutarlılıklarının hesaplanmasında Cronbach alpha değerleri kullanılmıştır. Bu değerler bireysel sessizlik boyutu için 0,94; örgütünü korumaya yönelik sessizlik boyutu için 0,90; çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik boyutu için ise 0,90 olarak hesaplanmıştır.

Örgütsel sessizlik ölçeği için belirlenen faktörlerin madde yüklerine bakıldığında, bireysel sessizlik faktörü madde yüklerinin 0,90 ile 0,51 arasında; örgütünü korumaya yönelik sessizlik faktörü madde yüklerinin 0,89 ile 0,88 arasında; çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik faktörü madde yüklerinin 0,90 ile 0,87 arasında değiştiği görülmektedir.

4.3. Hipotez Testi

Bu başlık altında, otel işletmelerindeki çalışanların örgütsel sessizlik tutumlarının ait oldukları farklı kuşaklara göre 0,05 anlamlılık düzeyinde farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur.

Aşağıda yer alan Çizelge 3’de otel işletmeleri çalışanlarının “bireysel sessizlik”, “örgütünü korumaya yönelik sessizlik” ve “çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik” boyutlardaki örgütsel sessizlik tutumlarına ilişkin elde ettikleri puanların, kuşaklar arası farklılıklara göre farklılık gösterip göstermediklerine yönelik bağımsız örneklem için yapılan tek faktörlü Anova testi (F testi) sonuçları verilmiştir.

Çizelge 3. Kuşaklarına Göre Çalışanların Örgütsel Sessizlik Tutumlarının Karşılaştırılması

Sessizlik Boyutları	Kuşaklar	N	Ort	s.s.	s.d.	F	p	Fark (Tukey Testi)
Bireysel Sessizlik	1 - X Kuşağı	103	3,95	0,70	2	58,814	0,000*	1-2, 1-3, 2-3
	2 - Y Kuşağı	171	3,25	1,23				
	3 - Z Kuşağı	128	2,55	0,76				
Örgütünü Korumaya Yönelik Sessizlik	1 - X Kuşağı	103	3,47	1,03	2	137,26	0,000*	1-2, 1-3, 2-3
	2 - Y Kuşağı	171	2,71	1,14				
	3 - Z Kuşağı	128	1,96	0,85				
Çalışma Arkadaşını Korumaya Yönelik Sessizlik	1 - X Kuşağı	103	2,04	1,18	2	61,292	0,000*	1-2, 1-3, 2-3
	2 - Y Kuşağı	171	2,57	1,19				
	3 - Z Kuşağı	128	4,20	0,72				

* $p < 0.05$

Yapılan analiz sonucunda, çalışanların mensubu oldukları kuşaklara göre bireysel sessizlik ($F=58,814$ ve $p=0,000 < 0,05$), örgütünü korumaya yönelik sessizlik ($F=137,26$ ve $p=0,000 < 0,05$) ve çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik ($F=61,292$ ve $p=0,000 < 0,05$) örgütsel sessizlik boyutlarına ilişkin elde ettikleri puanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu anlaşılmıştır.

Çalışanların mensubu olduğu kuşaklara göre, farklılık saptanan söz konusu bu boyutlara ilişkin örgütsel sessizlik boyutlarının hangi kuşaklardan kaynaklandığını belirlemeye yönelik yapılan Tukey testi sonucunda söz konusu bu farkın, bireysel sessizlik boyutunda, X kuşağı ile Y kuşağı, Y kuşağı ile Z kuşağı ve X kuşağı ile Z kuşağına mensup bireylerin aldıkları puanların farklılaşmasından; örgütünü korumaya yönelik sessizlik boyutunda X kuşağı ile Y kuşağı, Y kuşağı ile Z kuşağı ve X kuşağı ile Z kuşağına mensup bireylerin aldıkları puanların farklılaşmasından; çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik boyutunda ise, yine X kuşağı ile Y kuşağı, Y kuşağı ile Z kuşağı ve X kuşağı ile Z kuşağına mensup bireylerin aldıkları puanların farklılaşmasından kaynaklandığı anlaşılmıştır.

X kuşağına mensup bireylerin hem bireysel hem de örgütü korumaya yönelik sessizlik boyutlarında puanlarının diğer gruplara oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Z kuşağına mensup bireyler ise çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik tutumu boyutunda diğer kuşak mensuplarına göre daha fazla puan almıştır. Bu bulgulara göre çalışmanın **birinci hipotezi desteklenmiştir**.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Geçmişten günümüze kadar geçen tüm işletmecilik süreci ve bireysel yaşamlar dikkate alındığında aktif iş yaşamındaki tüm bireyler her zaman bir örgüte bağlı olarak hayatta varlığını sürdürmüştür. Genelde insanın ilk bağlı olduğu örgüt aile, daha sonra okul, daha sonra da işyeri olmaktadır. Aile içerisinde sağlıklı bir iletişimin başarılı bir örgütsel yapıyı oluşturabileceği gibi iş hayatında da yine sağlıklı iletişimin başarıyı ve gelişimi getirebileceğinden söz edebiliriz. Günümüzde bu sağlıklı iletişimin oluşmasını engelleyen bir kavram olarak karşımıza çıkan örgütsel sessizlik; çalışanların, sorumlu oldukları işleri veya örgütün diğer faaliyetleri ile ilgili konularda düşüncelerini, önerilerini, fikir ve kaygılarını saklaması şeklinde örgütlerde sıklıkla karşılaşılmaktadır. Çalışanların daha fazla sorumluluk ve inisiyatif almalarıyla yakalanan örgütsel başarının oluşmasına engel olan örgütsel sessizliğin açığa çıkmasını tetikleyen değişkenlerden birisi kuşaklar arası farklılıklardır. Örgütlerin, farklı kuşaklara ait bireyleri bir araya getiren organik yapılar olması nedeniyle farklı düşünce ve bakış açılarına sahip bireyler aynı iş ortamını paylaşabilmektedirler. Farklı düşünce ve bakış açıları iş yerinde potansiyel çatışma ortamının oluşmasına neden olabilmektedir. Söz konusu olgular da örgütsel sessizliğin oluşması için bir tetik görevi görebilmektedir.

Kuşaklar arası farklılıkların örgütsel sessizliğe ilişkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilen çalışma kapsamında İstanbul ili Taksim bölgesi ve çevresinde yer alan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarına uygulanmak üzere anket çalışması yapılmıştır. Çalışma sonucunda 402 adet anket elde edilmiştir. Elde edilen veriler istatistik programı üzerinden analiz edilmiştir.

Kuşaklar arası farklılıkların örgütsel sessizliğe etkisinin incelendiği bu çalışmada araştırma kapsamında yapılan testlerin verdiği sonuçlara göre farklı kuşaklara sahip bireylerin örgütsel sessizlik tutumları da farklılaşmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın birinci hipotezi desteklenmiştir. Söz konusu hipotez ile aynı yönlü sonuçlar veren araştırmalar aşağıda derlenmiştir;

- Özer ve diğerleri (2013) yaptıkları araştırmada söz konusu iş hayatındaki başarı olduğunda Y kuşağı bireylerinin, diğer kuşaklara göre daha az sessizlik tutumu sergilediklerini ifade etmişlerdir.
- Jorgensen (2003), yaptığı araştırmada farklı kuşak bireylerinin sessizlik tutumlarını ve işten ayrılma niyetlerini ele almıştır. Araştırma sonuçlarına göre sessiz kuşak ve bebek patlaması kuşağı, X kuşağına oranla örgüt içerisinde benzer olaylara karşı daha fazla sessizlik tutumu göstermektedir.
- Daboval (1998) yaptığı araştırmada, sessiz kuşak bireylerinin X kuşağı bireylerine göre daha fazla sessizlik tutumu sergilediklerini ifade etmiştir.

Araştırma sonuçlarından görüldüğü üzere daha geçmiş zamanlı kuşaklara gidildikçe bireysel sessizlik ve örgütünü korumaya yönelik sessizlik tutumları artmaktadır. Buna göre bireysel sessizlik ve örgütünü korumaya yönelik sessizlik tutumu açısından X kuşağı hem Y kuşağı hem de Z kuşağından daha sessiz tutum sergilemiştir. Yine Y kuşağı Z kuşağından bireysel sessizlik ve örgütünü korumaya yönelik sessizlik tutumu açısından daha sessiz bir tutum göstermiştir. Bunun temel nedeni X ve Y kuşağının ilişkilere daha fazla önem vermeleri ve örgütlerine karşı daha fazla bağlılık göstermeleri ile açıklanabilir. Diğer taraftan çalışma arkadaşını korumaya yönelik sessizlik boyutu açısından Z kuşağı hem Y hem de X kuşağına göre daha fazla sessizlik tutumu sergilemiştir. Bunun temel nedeni ise Z kuşağının kurum içindeki işbirliğini ve çalışanlar arasındaki özel bilgileri korumaya yönelik X kuşağından ve Y kuşağından daha istekli olması işlerine olduğu kadar çalışanlar arasındaki bağa odaklanmaları ile açıklanabilir. Tüm bu bilgiler ışığında çalışanların kuşaklar arasındaki farklılıklar açısından sessizlik tutumlarının farklılaştığı ifade edilebilir.

Çalışmanın bazı kısıtları söz konusudur. Öncelikle çalışma sadece İstanbul ilinde ve belli bir bölgede yürütüldüğü için, araştırma sonuçlarının genellenebilmesi olanaklı değildir. Bundan sonraki araştırmalarda farklı destinasyonlar ve bölgeler incelenebilir. Ayrıca çalışmanın otelcilik alanında belli bir ölçekteki otel işletmelerinde yürütülmesi de çalışma sonuçlarının genellenebilirliği açısından bir kısıt oluşturmaktadır. Dolayısıyla yapılacak yeni araştırmalarda farklı ölçeklerdeki otel işletmelerini araştırmak faydalı olabilir. Diğer taraftan çalışmada tüm kuşakları içeren bir örneklem incelenememiştir. Sessiz kuşak, bebek patlaması kuşağı ve hatta alfa kuşağını da içerebilen bir örneklem üzerinden farklı araştırmaların yapılması literatüre katkı sağlayabilecektir. Son olarak bu çalışmada kuşaklar açısından farklılık sadece örgütsel sessizlik davranışı üzerinden incelenmiştir. Gelecek araştırmalarda örgütsel vatandaşlık davranışı, işe katılım, kendini örgüt içinden hissetme gibi farklı değişkenler üzerinden incelemeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Akdemir, A., Konakay, G. ve Demirkaya, H., Y Kuşağının Kariyer Algısı, Kariyer Değişimi ve Liderlik Tarzı Beklentilerinin Araştırılması, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 11-42, 2013.
- Alparıslan, A. M., *Örgütsel Sessizlik İklimi ve İşgören Sessizlik Davranışları Arasındaki Etkileşim: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğretim Elemanları Üzerinde Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010.
- Ayhan, A. ve Saral, G. S., Farklı Kuşakların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yönelik Tutumları: X ve Y Kuşakları Üzerine Betimsel Bir Analiz, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 29, 161-182, 2018.
- Bako, M., *The Leadership Style Preferences of Academics From Different Generations: Baby Boomers, Generation X, Generation Y and Generation Z*, Unpublished Master Thesis, İstanbul Kemerburgaz University, Graduate School of Social Sciences, İstanbul, 2016.
- Bayramoğlu, G., X ve Y Kuşağının Liderlik Davranışı Açısından Karşılaştırılması, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 18 (1), 5-30, 2018.
- Benson, J. ve Brown, M., Generations at Work: Are There Differences and Do They Matter? *The International Journal of Human Resource Management*, 22 (9), 1843-1865, 2011.
- Clapham, S.E. ve Cooper, R.W., Factors of Employees' Effective Voice in Corporate Governance, *Journal of Management Governance*, 9 (3), 287-313, 2005.
- Costanza, D. P., Badger, J. M., Fraser, R. L., Severt, J. B. ve Gade, P. A., Generational Differences in Work-Related Attitudes: A Meta-Analysis, *Journal of Business and Psychology*, 27 (4), 375-394, 2012.
- Çakıcı, A., *Örgütlerde İşgören Sessizliği Neden Sessiz Kalmayı Tercih Ediyoruz?* Detay Yayıncılık, Ankara, 2010.
- Daboval, J. *A Comparison Between Baby Boomers and Generation X Employees' Bases and Foci of Commitment*, Unpublished Doctorate Thesis, Nova SouthEastern University, Fort Lauderdale, 1998.
- Demiralay, T., *Hekimlerde Örgütsel Sessizliğin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2014.
- Durak. İ., *Korku Kültürü ve Örgütsel Sessizlik*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2012.
- Dyne, L. V., Ang, S. ve Botero, I. C., Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs, *Journal of Management Studies*, 40 (6), 1359-1392, 2003.
- Erer, B., Örgütsel Sessizlik Davranışının X, Y ve Z Kuşağı Açısından Değerlendirilmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 23 (2), 577-589, 2020.

Fettahlıoğlu, S. ve Sünbül, M. B., Tüketici Etnosentrizmi ve Tüketici Husumetinin X, Y, Z Kuşakları Açısından İncelenmesi, *Uluslararası Akademik Değer Çalışmaları Dergisi*, 1, 26-45, 2015.

Gardner, H. ve Davis, K., *App Kuşağı: Dijital Dünyada Kimlik, Mahremiyet ve Hayal Gücü*, Optimist Yayınevi, İstanbul, 2013.

Gürbüz, S., Kuşak Farklılıkları: Mit mi, Gerçek mi? *İş ve İnsan Dergisi*, 2 (1), 39-57, 2015.

Hansen, J. I. C. ve Leuty, M. E., Work Values Across Generations, *Journal of Career Assessment*, 20 (1), 34-52, 2012.

İlic K. D. ve Yalçın, B., Y Jenerasyonunun Farklılaşan İş Değerleri ve Liderlik Algılamaları, *Yaşar Üniversitesi Dergisi*, 12 (46), 136-160, 2017.

Jorgensen, B., Baby Boomers, Generation X and Generation Y? Policy Implications for Defence Forces in the Modern Era, *Foresight*, 5 (4), 41-49, 2003.

Karacaoğlu, K. ve Cingöz, A., *Örgütsel Davranışta Seçme Konular: Organizasyonların Karanlık Yönleri ve Verimlilik Azaltıcı Davranışlar*, İlke Yayınevi, Ankara, 2008.

Kavalcı, K. ve Ünal, S., Y ve Z Kuşaklarının Öğrenme Stilleri ve Tüketici Karar Verme Tarzları Açısından Karşılaştırılması, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (3), 1033-1050, 2016.

Kian, T. S. ve Yusoff, W. F. W., Generation and Their Work Motivation, *Proceedings International Conference of Technology Management, Business and Entrepreneurship*, 396-408, 2012.

Kinter, O., *Liderlik Tarzları ve Örgütsel Sessizlik İlişkisinde Örgütsel Adalet ve Kuşak Farklılıklarının Etkisi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2020.

Koç, M., Öztürk, L. ve Yıldırım, A., X ve Y Kuşağının Örgütsel Bağlılık Farklılıklarını Belirlemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma, *Küresel İş Araştırmaları Kongresi*, 2, 69-78, 2016.

Köprülü, M. N., *X ve Y Kuşağı Bağlamında Örgütsel Sessizlik ve Presenteeism İlişkisinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2020.

Lapoint, P. A. ve Liprie-Spence, A., Employee Engagement: Generational Differences in the Workforce, *Journal of Organizational Psychology*, 17 (5), 118-128, 2017.

Levickaite, R., Generations X, Y, Z: How Social Networks Form The Concept Of The World Without Borders (The Case Of Lithuania), *Vilnius Gediminas Technical University Institute of Humanities Department of Philosophy and Political Theory*, 3 (2), 170-183, 2010.

McFarlin, D. B. ve Sweeney, P. D., Does Having a Say Matter Only if You Get Your Way? Instrumental and Value-Expressive Effects of Employee Voice, *Basic and Applied Social Psychology*, 18 (3), 289-303, 1996.

Morrison, E. W. ve Milliken F. J., Organizational Silence: A Barrier To Change And Development In A Pluralistic World, *Academy of Management Review*, 25 (4), 706-725, 2000.

Öz, Ü., *XYZ Kuşaklarının Özellikleri ve Y Kuşağının Örgütsel Bağlılık Düzeyi Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Özer, P., Eriş, E. D., ve Özmen, Ö. N., Kuşakların Farklılaşan İş Değerlerine İlişkin Emik Bir Çalışma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 38, 123-142, 2013.

Özgen, I. ve Sürgevil, O., *Örgütsel Sessizlik Olgusu ve Turizm İşletmeleri Açısından Değerlendirilmesi*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011.

Pinder, C. C. ve Harlos, K. P., Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Responses to Perceived Injustice, *Research in Personnel and Human Resources Management*, 331-369, 2001.

Sayers, R., The Right Staff From X to Y, *Library Management*, 28 (8), 474-487, 2007.

Smola, W. K. ve Sutton, C. D., Generational Differences: Revisiting Generational Work Values for the New Millennium, *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23 (4), 363-382, 2002.

Sönmez, F., *Sosyal Medyanın, Z Kuşağı Tüketicilerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2016.

Strauss, W. ve Howe, N., *Generations: The History of America's Future*, Quil William Morrow Publishing, New York, 1991.

Strauss, W., Howe, N., *Millennials Rising: The Next Great Generation*, Vintage Books, New York, 2000.

Taşlıyan, M., Eytmiş, A. M. ve Gündüğü, E., Y Kuşağı İş Yaşamından Ne Bekliyor? *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 19-32, 2015.

TDK (Türk Dil Kurumu Sözlüğü), <http://www.tdk.gov.tr>, (Erişim Tarihi: 01.01.2023)

AI FENOMENLER SOSYAL MEDYA PAZARLAMASINDA: YERLİ MÜŞTERİ ALGISINDA @VİRTUALALİN ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Dr. Bilal KIR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, bilal.kir@omu.edu.tr - Orcid: 0000-0001-9778-1453

Dr. Ayça YILMAZ

Araştırmacı, aycayilmazakademik@gmail.com – Orcid: 0000-0002-9350-4675

ÖZET

Bu araştırma, yapay zekâ destekli sanal fenomenlerin sosyal medya pazarlamasındaki rolünü ve tüketici algısını incelemektedir. Araştırmanın amacı kullanıcıların yapay zeka ile oluşturulan fenomene karşı sergiledikleri tepkileri, fenomen aracılığıyla bir markaya olan yakınlık eğilimlerinin olup olmadığını ve kullanıcı yorumlarının genel yapısını anlamaktır. Araştırmada örnek olarak seçilen ve incelenen "Virtual Alin" adlı sanal fenomenin, markalarla tüketici arasındaki etkileşimi nasıl etkilediği ve tüketicilerin bu tür fenomenlere olan yaklaşımları analiz edilmiştir. Sosyal medya fenomenleri, modern pazarlama stratejilerinde markaların hedef kitleleriyle daha derin bağlar kurmasını sağlayan önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. AI fenomenler, insan fenomenlere kıyasla daha tutarlı bir marka mesajı sunabilme ve her zaman kontrol edilebilir olma avantajlarına sahiptir. Araştırmada, "Virtual Alin" tarafından Instagram üzerinde yapılan 18 farklı gönderiye kullanıcıların verdikleri tepkiler tematik içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Kullanıcıların yorumları, AI fenomenin gerçekliği, estetik duruşu ve genel olarak yapay zekâ konusundaki algıları üzerine yoğunlaşmıştır. Bulgular, sanal fenomenlerin estetik ve yenilikçi yapılarıyla kullanıcıların dikkatini çektiğini, ancak bu ilginin doğrudan markaya yönelmediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, AI fenomenlerin etkili bir pazarlama aracı olduğunu, fakat markaların bu fenomenlerin potansiyelini tam olarak kullanabilmesi için daha ürün odaklı ve stratejik yaklaşımlar geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Markaların, bu fenomenlerin yaratıcı yönlerini ürün tanıtımıyla birleştirerek tüketici sadakatini ve marka bağlılığını güçlendirmelerinin gerekliliği önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Fenomen, İletişim, Reklam.

AI INFLUENCERS IN SOCIAL MEDIA MARKETING: THE CASE OF @VİRTUALALIN IN LOCAL CUSTOMER PERCEPTION

Research Assistant Dr. Bilal KIR

Ondokuz Mayıs University, bilal.kir@omu.edu.tr - Orcid: 0000-0001-9778-1453

Dr. Ayça YILMAZ

Researcher, aycayilmazakademik@gmail.com – Orcid: 0000-0002-9350-4675

ABSTRACT

This research examines the role of AI-powered virtual influencers in social media marketing and their impact on consumer perception. The study aims to explore users' reactions to AI-generated influencers, their tendencies to develop affinity towards brands through these influencers, and the general structure of user comments. The virtual influencer "Virtual Alin" was selected as a case study to analyze how such figures influence the interaction between brands and consumers, as well as how consumers approach these virtual influencers. Social media influencers have emerged as a critical tool in modern marketing strategies, enabling brands to establish deeper connections with their target audiences. AI influencers, compared to human influencers, possess advantages such as delivering a more consistent brand message and being controllable at all times. In this study, the thematic content analysis method was employed to examine users' reactions to 18 different Instagram posts by "Virtual Alin." User comments focused primarily on the reality of the AI influencer, its aesthetic appeal, and general perceptions of artificial intelligence. The findings reveal that while virtual influencers captivate users with their aesthetic and innovative qualities, this interest does not directly translate into brand engagement. This suggests that AI influencers are an effective marketing tool, but brands need to adopt more product-focused and strategic approaches to fully capitalize on their potential. It is crucial for brands to integrate the creative aspects of these influencers with product promotion in order to strengthen consumer loyalty and brand attachment.

Keywords: Social Media, Influencer, Communication, Advertisement.

1. GİRİŞ

1.1. Sosyal Medya Reklamcılığı ve Müşteri Bağlılığı

Sosyal medya hızla yaygınlaşan kullanımı sonrasında günümüz pazarlama stratejilerinin merkezî unsurlarından biri hâline gelmiştir. Özellikle Facebook, Instagram ve TikTok gibi platformlar, her gün milyonlarca kullanıcının aktif etkileşimde bulunduğu mecralar olarak markalara hedef kitlelerine doğrudan erişim sağlama olanağı sunmaktadır. Statista verilerine göre, 2024 yılında dünya genelindeki sosyal medya kullanıcı sayısı 4,9 milyarı aşmıştır ve bu rakam artmaya devam etmektedir (Statista, 2024). Bu durum, markaların pazarlama faaliyetlerini daha fazla sosyal medya odaklı hâle getirmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda, sosyal medyanın markaların büyüme stratejilerindeki rolü giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Markalar, sadece ürün ve hizmet tanıtımı yapmakla kalmamakta, aynı zamanda tüketicilerin duygusal ihtiyaçlarını karşılamak ve onlarla güçlü bağlar kurmak için de sosyal medyayı kullanmaktadır.

Sosyal medya platformları, yalnızca geniş kitlelere ulaşmayı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda markaların müşteri bağlılığı oluşturma, geri bildirim toplama ve marka sadakatini güçlendirme gibi işlevleri de üstlenmesini mümkün kılmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010, s. 60-61). Bu platformlar, tüketicilere ürünler hakkında bilgi edinme, deneyimlerini paylaşma ve markalarla etkileşimde bulunma fırsatı sunarak pazarlama sürecini daha etkileşimli ve dinamik bir hâle getirmektedir (Carlson vd., 2019, s. 1735). Bu durum, markaların yalnızca reklam vermekten öte, tüketicilerle duygusal bağ kurarak ve topluluklar oluşturarak marka kimliğini

güçlendirmeyi amaçladıkları bir yaklaşıma evrilmelerine yol açmıştır (Ashley ve Tuten, 2015, s. 17). Markaların bu şekilde duygusal bağlar kurma ve topluluk oluşturma stratejileri, tüketicilerin markalarla özdeşleşmesini sağlamakta ve böylece müşteri sadakatini artırmaktadır. Markaların bu şekilde duygusal bağlar kurma ve topluluk oluşturma stratejileri, tüketicilerin markalarla özdeşleşmesini sağlamakta ve böylece müşteri sadakatini artırmaktadır. Sanal fenomenlerin markalarla çalışırken istenmeyen durumların ortaya çıkma riskinin daha düşük olduğu da alanyazında belirtilmektedir. Angmo ve Mahajan (2023, s. 289), yapay zekâ destekli fenomenlerin her zaman kontrol edilebilir olmaları nedeniyle markaların mesajlarını daha güvenli bir şekilde iletebildiklerini ve bu sayede istenmeyen durumların ortaya çıkma olasılığının azaldığını vurgulamaktadır. Örneğin, Britney Spears'ın Pepsi ile olan iş birliğinde Coca-Cola içerken görülmesiyle yaşanan olayların, sanal fenomenlerde yaşanma olasılığı çok daha düşüktür. Tüketici sadakatinin artması, marka savunuculuğunun güçlenmesine ve markanın pazar payının sürdürülebilir şekilde genişlemesine katkıda bulunmaktadır.

Buna ek olarak, sosyal medyanın sunduğu veri analizi ve hedefleme yetenekleri, markaların potansiyel müşterilerine daha etkili bir şekilde ulaşmasını sağlamaktadır. Sosyal medya platformlarının sağladığı veri analiz araçları sayesinde markalar, tüketici davranışlarını ayrıntılı bir şekilde analiz ederek buna uygun stratejiler geliştirebilmektedir (Dwivedi vd., 2021, s. 291). Tüketici davranışlarının ayrıntılı analizi, kişiselleştirilmiş pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine olanak tanımakta ve bu da markaların hedef kitleleriyle daha anlamlı ilişkiler kurmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, sosyal medya pazarlaması, markaların geleneksel pazarlama yaklaşımlarına kıyasla dijital çağın gereksinimlerine uygun, hızlı, esnek ve kişiselleştirilmiş bir iletişim stratejisi sunmaktadır.

1.2. Sosyal Medya Reklamcılığında Fenomenlerin Rolü

Sosyal medya fenomenleri, çağdaş pazarlama stratejilerinde giderek artan bir öneme sahiptir. Fenomenler, geniş takipçi kitleleri sayesinde markaların mesajlarını hedef kitlelerine daha etkili bir şekilde iletebilmektedir. Araştırmalar, tüketicilerin fenomenler tarafından önerilen ürün ve hizmetlere daha fazla güvendiğini göstermektedir (Jin ve Phua, 2014, s. 181). Fenomenlerin, takipçileri ile kurdukları samimi ve güvene dayalı ilişki, markaların tüketiciler üzerinde daha güçlü bir etki yaratmasına olanak tanımaktadır. Araştırmalara göre sosyal medya fenomenlerinin ürün tanıtımları, markaların satışlarını ve bilinirliklerini büyük ölçüde artırmaktadır (Belanche vd., 2021, s. 186). Bu durum, fenomenlerin etkisinin somut bir göstergesidir. Bu durum, fenomenlerin pazarlama kampanyalarının vazgeçilmez bir unsuru hâline gelmesine yol açmıştır (De Veirman vd., 2017, s. 805).

1.3. Yeni Bir Reklam Stratejisi Olarak AI Fenomenler

Son yıllarda, yapay zekâ destekli sanal fenomenler, sosyal medya pazarlamasında yeni bir trend olarak ortaya çıkmıştır. AI fenomenler, insan fenomenlere benzer şekilde takipçilerle etkileşim kurmakta ve markaların pazarlama kampanyalarında etkili bir rol oynamaktadır. Sands vd. (2022, s. 1721-1747) belirttiği gibi, sanal fenomenler markalar için teknolojiye duyarlı bir kitleyle bağlantı kurarken aynı zamanda marka mesajlarını tam olarak kontrol etme ve insan

ünlülerle ilişkili risklerden kaçınma fırsatı sunmaktadır. Bu fenomenler, markaların mesajlarını hedef kitleye daha etkili bir şekilde iletmesini sağlamakta ve tüketici etkileşimini artırmaktadır. AI fenomenlerin, insan fenomenlere kıyasla bazı avantajları bulunmaktadır; örneğin, her zaman kontrol edilebilir olmaları, büyük olaylardan uzak kalmaları ve markaların mesajlarını daha tutarlı bir şekilde iletibilmeleri gibi (Wang vd., 2022, s. 67-90). Bu avantajlar, AI fenomenlerin markalar için daha güvenilir ve yönetilebilir bir pazarlama aracı olarak görülmesini sağlamaktadır.

AI fenomenler, aynı zamanda tüketici etkileşimini artırma konusunda da başarılı sonuçlar vermektedir. Yapay zekâ destekli bu sanal karakterler, markaların hedef kitlelere yaratıcı ve ilgi çekici içerik sunmasına olanak tanımakta, böylece pazarlama sürecine yenilikçi bir boyut kazandırmaktadır (Sung vd., 2023, s. 75). AI fenomenler, kullanıcıların dikkatini çeken görsel ve hikâye tabanlı içerikler üretebilmekte ve bu içerikler aracılığıyla markaların mesajlarını daha etkili bir şekilde iletibilmektedir. Bu bağlamda, AI fenomenler, sosyal medya pazarlamasında gelecekte daha da önemli bir yer edinecek gibi görünmektedir ve markaların reklam stratejilerinde kendilerine yer bulmaktadır.

Marka tarafında avantajlar sunan AI fenomenlere hedef kitlenin yaklaşımı da reklamın işe yararlığı konusunda belirleyici bir unsurdur. Marka takipçilerinin, yeni medya okuryazarlığı, dijital kimliklere olan bakış açısı, reklamı yapanın gerçek olmadığını bildiği bir durumda gerçek bir ürünün pazarlanmasına yönelik tutumunun ne olacağı yanıtlanması gereken sorulardandır. Bu araştırma, Ford markasının sanal reklam yüzü olan “@virtuaalin” AI fenomeninin takipçilerinin marka iletişimine katılımını inceleyerek, tüketici tarafında yer alan soruları yanıtlamayı amaçlamaktadır.

2. AMAÇ

Araştırmanın amacı, kullanıcıların yapay zeka ile oluşturulan fenomene karşı sergiledikleri tepkileri, fenomen aracılığıyla bir markaya olan yakınlık eğilimlerinin olup olmadığını ve kullanıcı yorumlarının genel yapısını anlamaktır. Özellikle, markanın AI fenomen kullanımıyla elde ettiği tüketici etkileşiminin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

3. YÖNTEM

Araştırmada, sanal fenomen "Virtual Alin" tarafından yapılan sosyal medya paylaşımları üzerine yapılan kullanıcı yorumları analiz edilmiştir. Toplamda 18 farklı Instagram gönderisi kullanılmış, bu gönderilere yapılan yorumlar tematik içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

3.1. İncelenen Temalar:

AI Fenomenin Gerçekliği ve Yapay Zeka Tartışmaları: Kullanıcıların çoğu, AI fenomenin gerçek olup olmadığını sorgulamakta ve yapay zekâ tabanlı bu sanal karakterle ilgili kafa

karışıklığını dile getirmektedir. Çok sayıda kullanıcı yorumu, sanal fenomenin "gerçek mi yoksa yapay mı" olduğu sorusuna odaklanmaktadır. Bu sorgulamalar, sanal fenomenin varlığı ve nasıl çalıştığı hakkında kullanıcıların bilgi eksikliğini ve merakını ortaya koymaktadır. Bu tartışmalar, AI teknolojilerinin toplumsal algıda henüz tam olarak kabul edilmediğini ve bu konuda belirsizliklerin var olduğunu göstermektedir.

Fiziksel Görünüş ve Estetik: AI fenomenin fiziksel görünüşü, estetik duruşu ve tasarımsal detayları kullanıcılar tarafından sıklıkla yorumlanmaktadır. Kullanıcılar fenomenin gözle görülür efektlerini ve estetiğini beğenmekte, bu konudaki yorumlar genellikle iltifat içermektedir. Sanal fenomenin çekici ve göze hitap eden bir tasarıma sahip olması, kullanıcıların ilgisini çekmekte ve olumlu görüş bildirmelerine neden olmaktadır. Bu durum, markaların AI fenomenlerini kullanarak estetik ve ilgi çekici bir imaj yaratma stratejisini başarıyla uyguladığını göstermektedir.

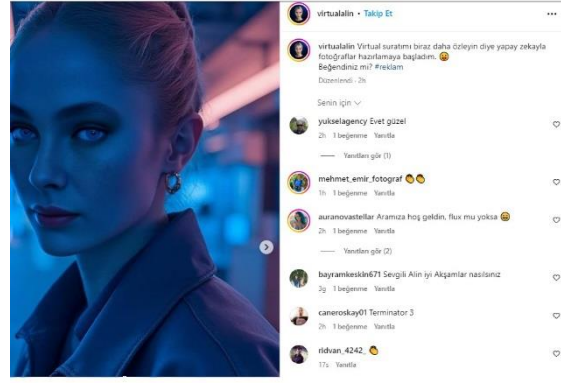
Yapay Zeka ile Mizahi Yorumlar: Kullanıcıların bir kısmı, yapay zeka olgusuna mizahi bir yaklaşımla değerlendirmeler yapmış, fenomenin yapay zeka olmasının hem çelişkili hem de çekici yanlarına dikkat çekmiştir. "Robot musun?" veya "Yapay zeka olduğunu kanıtlayamam ama yemin edebilirim" gibi mizahi ifadeler, kullanıcıların bu tür dijital karakterleri çözülemez ama bir o kadar da komik bulduklarını göstermektedir. Bu tür yorumlar, sanal fenomenlerin kültürel ve toplumsal olarak da özellikle mizah ögesi olarak kabul gördüğünü ortaya koymaktadır.

Marka ile İlgili Yorumlar: Kullanıcıların bazıları, doğrudan markaya veya tanıtılan ürünlere yönelik yorumlar yapmış olsalar da bu yorumlar genel olarak sınırlı kalmıştır. Markaya dair yapılan yorumlar, genellikle tanıtılan ürünün özellikleri veya fenomenin tanıttığı ürünle ilgili sorular çerçevesinde olmuştur. Örneğin, Ford Puma model aracı hakkında yorumlar yapılmış fakat bu yorumların sayısı sınırlı kalmış, kullanıcılar daha çok fenomenin estetiğine ve sanallığına odaklanmıştır. Bu durum, markanın mesaja olan ilgisinin sanal fenomenin çekiciliği altında geri planda kaldığını göstermektedir.

4. BULGULAR

4.1. AI Fenomenin Toplumsal Algısı ve Etkileşim

Kullanıcıların yapay zekâ destekli sanal fenomenlere olan yaklaşımı, toplumsal bir anlamda dönüşüm geçirmektedir. Yapay zekâ fenomenlerin topluluklar üzerindeki etkisi ve insan fenomenlerle karşılaştırıldığında sahip olduğu avantajlar, dijital dünyanın gelecekteki trendlerinin bir öngörüsü olarak ele alınabilir. Kullanıcılar bu fenomenlerin insanı taklit etme yeteneğini bazen çarpıcı bazen de komik bulmakta, bu durum AI fenomenlerin markaların pazarlama stratejilerinde etkili bir yer edinmesini sağlamaktadır.

Görsel 1(a,b,c,d). “@virtuualin” AI fenomeninin Instagram hesabı ekran görüntüleri, 2024

4.2. AI Fenomene İlgisi

Kullanıcı yorumlarının büyük bir bölümü, fenomenin yapay zeka olmasıyla ilgilidir. Özellikle "Yapay zeka mısın?" veya "Gerçek misin?" gibi sorular kullanıcıların AI fenomene yönelik merak ve sorgulamalarını ortaya koymaktadır. Bu yorumlar, kullanıcıların sanal fenomene dair güçlü bir ilgi ve merak duyduğunu göstermektedir. Bu durum, sanal fenomenlerin gizemli ve yenilikçi yapısı sayesinde dikkat çektiğini ve kullanıcıların bu yeniliğe olan ilgisinin artış gösterdiğini göstermektedir.

4.3. Marka İlgisinin Sınırlılığı

Markaya ve tanıtılan ürünlere yönelik yorumlar, genel olarak sınırlı kalmıştır. Kullanıcılar daha çok fenomenin görsel sunumuna ve sanallığına odaklanmış, markayla ilgili yorumların oranı düşük kalmıştır. Markaya yönelik bu sınırlı ilgi, sanal fenomenlerin henüz ürünlere dair doğrudan bir bağ oluşturamadığını ve daha fazla stratejik adım atılması gerektiğini göstermektedir.

4.4. Yapay Zeka ile Mizahi Yaklaşım

Kullanıcıların birçoğu, AI fenomenin yapay zeka olmasıyla ilgili mizahi yorumlar yapmıştır. Bu yorumlar, kullanıcıların yapay zekaya dair merak ve şaşkınlıklarını mizahi bir dille ifade ettiklerini göstermektedir. Bu durum, sanal fenomenlerin kullanıcılarda pozitif bir algı yarattığını ve bu mizahi yaklaşımın kullanıcı etkileşimini arttırdığını ortaya koymaktadır. Bu tür yorumlar, AI fenomenlerin toplumsal olarak kabul görmesine katkı sağlamakta ve onlara karşı olan önyargıları yumuşatmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, AI fenomenlerin kullanıcıların ilgisini çekme ve etkileşim yaratma konusunda başarılı olduğunu göstermektedir. Ancak bu etkileşimin markaya yönelmesi konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Sanal fenomenler gizemli, çekici ve mizahi yönleriyle öne çıksa da markaya olan ilgiyi arttırmak için daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Markalar, bu fenomenlerin etkisini daha çok ürün odaklı stratejilerle birleştirerek tüketici sadakatini ve marka bağlılığını arttırabilir.

4. SONUÇLAR

Bu araştırmada, yapay zekâ destekli sanal fenomenlerin sosyal medya pazarlamasındaki rolü ve kullanıcıların bu fenomenlere yönelik tepkileri ele alınmıştır. Bulgular, AI fenomenlerin kullanıcılarda büyük oranda merak ve eğlence odaklı bir ilgi uyandırdığını göstermektedir. Kullanıcılar, sanal fenomenin yapay zekâ olup olmadığını sorgulamakta ve fenomenin estetik sunumuna yoğun bir ilgi göstermektedirler. Benzer biçim de Bayçu ve Artukarslan (2023) da çalışmalarında kullanıcıların sanal fenomenleri anlamlandırmaya çalıştığı bir süreci gözlemlemişlerdir. Bu durum, AI fenomenlerin yenilikçi ve gizemli yapılarının kullanıcıları çektiğini ve markaların bu sayede dikkat çekici bir pazarlama stratejisi geliştirebildiğini ortaya koymaktadır.

Ancak, kullanıcıların ilgisinin çoğunlukla fenomenin kendisine ve onun estetiğine yöneldiği; markaya olan ilginin ise sınırlı düzeyde kaldığı gözlemlenmiştir. Benzer biçimde Angmo ve Mahajan (2024, 292) sanal ortamda "üretmiş" bir fenomenin gerçek dünya deneyimine sahip olmaması nedeniyle tüketicide güven unsurunu beslemediği görüşündedir. Bu durum, markaların yapay zekâ fenomenleri kullanarak tüketici etkileşimi yaratma konusunda başarılı olduğunu, fakat bu etkileşimin markaya yönlendirilmesi için daha fazla stratejik çaba sarf edilmesi gerektiğini göstermektedir. Markaların, AI fenomenlerin etkisini artırarak tüketici ilgisini markaya yönlendirebilmesi için ürün odaklı stratejiler geliştirmesi ve fenomenlerin marka ile daha güçlü bir bağ kurmasını sağlaması gerekmektedir.

AI fenomenlerin pazarlama stratejilerinde etkin bir şekilde kullanılması, markaların kontrol edilebilirlik ve güvenilirlik avantajlarını elde etmelerine olanak tanımaktadır. Sanal fenomenler, insan fenomenlerle kıyaslandığında istenmeyen durumların ortaya çıkma riskinin düşük olması ve markanın mesajını tutarlı bir şekilde iletme imkânı sunması nedeniyle markalar için cazip bir seçenek haline gelmiştir. Ancak, bu avantajların tam anlamıyla tüketiciye yansması ve markaya yönelik bir bağlılık yaratılması için, kullanıcıların AI fenomenlerin tanıttığı ürünlerle daha anlamlı bir bağ kurmalarını sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda, markaların AI fenomenlerin yaratıcı ve dikkat çekici yönlerini kullanarak daha ürün odaklı içerikler üretmeleri ve bu içeriklerin tüketicilerin duygusal ihtiyaçlarına hitap edecek şekilde tasarlanması önemlidir. AI fenomenlerin tüketici etkileşimi üzerindeki olumlu etkisinin, markaya olan ilgiyi artıracak stratejik adımlarla desteklenmesi, marka bağlılığı ve tüketici sadakatini güçlendirebilir. Ayrıca, AI fenomenlerin kullanıcılarla olan etkileşimini daha kişiselleştirilmiş ve samimi bir şekilde sunmak, markaların bu dijital araçlardan en iyi şekilde yararlanmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak, yapay zekâ fenomenlerin sosyal medya pazarlamasında dikkat çekici ve yenilikçi bir unsur olarak yer aldığı, ancak bu etkileşimin markaya yönlendirilmesi konusunda eksikliklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Markaların, bu fenomenlerin etkisini artırmak ve tüketici ilgisini markaya yönlendirmek için daha doğrudan ve ürün odaklı yaklaşımlar geliştirmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, AI fenomenlerin sunduğu fırsatların, pazarlama stratejileri içinde daha etkili ve kullanıcı odaklı bir şekilde değerlendirilmesi, markalar için uzun vadeli başarı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- [1] Abidin, C. Visibility labour: Engaging with influencers' fashion brands and #OOTD advertorial campaigns on Instagram. *Media International Australia*, 161(1), 86-100, 2016.
- [2] Angmo, D., ve Mahajan, R. Virtual influencer marketing: Opportunities and challenges. *Journal of Digital Marketing Research*, 15(4), 275-295, 2023.
- [3] Ashley, C., ve Tuten, T. Creative strategies in social media marketing: An exploratory study of branded social content and consumer engagement. *Psychology & Marketing*, 32(1), 15-27, 2015.
- [4] Bayçu, S., ve Artukarslan, B. Sanal bir influencer üzerine duygu analizi: Ay Pera. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi), 8(1), 189-205, 2023.
- [5] Belanche, D., Casalo, L. V., Flavián, C., ve Ibáñez-Sánchez, S. Understanding influencer marketing: The role of congruence between influencers, products, and consumers. *Journal of Business Research*, 132, 186-195, 2021.
- [6] De Veirman, M., Cauberghe, V., ve Hudders, L. Marketing through Instagram influencers: The impact of number of followers and product divergence on brand attitude. *International Journal of Advertising*, 36(5), 798-828, 2017.
- [7] Dwivedi, Y. K., Kapoor, K. K., ve Chen, H. *Social Media Marketing and Advertising*. In *Social Media: The Good, the Bad, and the Ugly* (pp. 289-300). Springer, 2021.
- [8] Sands, S., Campbell, C.L., Plangger, K., ve Ferraro, C. Unreal influence: Leveraging AI in influencer marketing. *European Journal of Marketing*, 56(6), 1721-1747, 2022.
- [9] Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K., ve Freberg, L. A. Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. *Public Relations Review*, 37(1), 90-92, 2011.

- [10] Jin, S. V., ve Phua, J. Following celebrities' tweets about brands: The impact of Twitter-based electronic word-of-mouth on consumers' source credibility, brand attitude, and purchase intention. *Journal of Advertising*, 43(2), 181-195, 2014.
- [11] Kaplan, A. M., ve Haenlein, M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), 59-68, 2010.
- [12] Statista. Number of social media users worldwide from 2017 to 2024 (in billions). <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>, 2024.
- [13] Sung, Y., Kim, E., ve Choi, S. M. The rise of AI influencers and their impact on consumer behavior. *Journal of Interactive Marketing*, 62, 71-82, 2023.
- [14] Carlson, J., Gudergan, S. P., Gelhard, C., ve Rahman, M. M. Customer engagement with brands in social media platforms: Configurations, equifinality and sharing. *European Journal of Marketing*, 53(9), 1733-1758, 2019.
- [15] Wang, X., Lee, Y., ve Hou, P. Artificial intelligence influencers in marketing communication: Exploring consumer perceptions and brand effectiveness. *Computers in Human Behavior*, 135, 107350, 2022. Abidin, C. Visibility labour: Engaging with influencers' fashion brands and #OOTD advertorial campaigns on Instagram. *Media International Australia*, 161(1), 86-100. 2016.

2023 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMİNDE 2. TUR SÜRECİNİN YAZILI BASINDA SUNUMU ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ: SABAH VE SÖZCÜ

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ

Karabük Üniversitesi,

mesutyilmaz@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0053-5147

ÖZET

Kitle iletişim araçları, tarih boyunca siyasetle iç içe olmuştur. Etkili söylemler kullanıldığında toplumu yönlendirebilir ve önemli konularda fikirler verebilir. İletişim araçlarından en önemlisi, her ne kadar günümüzde yazılı basında tiraj düşük olsa da gazetelerdir diyebiliriz. Bu bağlamda demokratik toplumlarda seçim dönemlerinde gazetelerde yer alan haberlerin söylemleri de önemli hale gelmektedir. Etkili olduğunda haber söylemleri; insanları oy vermeye teşvik edebilir, fikirlerini değiştirebilir ve gerçekleri görmelerine yardımcı olabilir. İşte bu anlamda özellikle seçim dönemlerinde gazetelerde yer alan haberler araştırılmaya değerdir.

Bu çalışmada 14 Mayıs 2023 tarihinde Türkiye’de gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi’nde Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nin ikinci tura kalması ile 28 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı Seçimi’nde ikinci tur süreci sırasında Sabah ve Sözcü gazetelerinde yer alan haberlerin nasıl sunulduğu karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda Sabah ve Sözcü gazetelerinin 15 Mayıs 2023 ve 29 Mayıs 2023 tarihlerindeki vitrin sayfalarındaki manşetteki siyasi haberler sınırlılığında haberler analiz edilmiştir. Çalışmada yöntem olarak Teun A. van Dijk’in eleştirel söylem analizi metodu kullanılmıştır. Bu yöntem ile farklı ideolojik görüşlerde olduğu düşünülen iki farklı gazete olan Sabah ve Sözcü gazetelerinin seçim döneminde manşetlerine taşıdıkları siyasi haberlerde ürettikleri söylemler analiz edilmiştir. Analizin sonucuna göre Sabah gazetesi mevcut cumhurbaşkanının çeşitli yerlerdeki söylemlerini doğrudan manşetine taşıdığı görülürken Sözcü gazetesinin mevcut iktidarın icraatlarını ve halkı da seçiminden dolayı eleştirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Sabah, Sözcü, Seçim, 2. Tur, Eleştirel Söylem Analizi

GİRİŞ

Medya ve siyaset her zaman iç içe olmuştur. Özellikle demokratik toplumlarda seçim dönemlerine girildiğinde, medyanın yaptığı haberler, gazetelere atılan manşetler bir hayli önem kazanır. Seçim süreci yaklaştıkça bireylerin politize olma düzeyi de artacağı için medya içeriklerinin hangi mesajları barındırdığı yüksek önem seviyesine gelir. Çünkü medyanın insanları yönlendirebilme gücü vardır. Örneğin gazetenin atacağı bir başlık oy vermemeyi düşünen bir bireyi oy vermeye yönlendirebilir.

Bu çalışmada da 14 Mayıs 2023 tarihinde Türkiye’de gerçekleştirilen Cumhurbaşkanı Seçimi ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi’nde Cumhurbaşkanı Seçimi’nin ikinci tura kalması ile 28 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleşen Cumhurbaşkanı Seçimi’nde ikinci tur süreci sırasında Sabah ve Sözcü gazetelerinde yer alan haberlerin nasıl sunulduğu karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

MEDYA VE SİYASET İLİŞKİSİ

İletişim kurmaya yarayan her türlü teknik ve teknolojik araç medyadır (Pettman, 2021: 34). Medya veya iletişim araçlarının tümü var olduğundan bu yana siyasetle iç içedirler. Medyanın gündem belirleme gücünün olması da bireylerin kamuoyu oluşturdukları mekânlarda konuşacakları konulara da yön vermesini sağlamaktadır.

İletişim kuramlarından gündem belirleme kuramına göre, “medya insanların çoğunun ne hakkında konuşacağına ve izleyicilerin/okuyucuların gerçekleri ne olarak düşüneceğini, kuracağı gündemle etkiler” (Yaylagül, 2018: 78). Bu açıdan medyanın (bu çalışma açısından yazı basının) vitrin sayfasına taşıdığı manşetler/başlıklar ile gündemi belirleyeceği yani insanların ne hakkında düşüneceklerine karar verdikleri unutulmamalıdır.

“Aslında medya organları halkın bilgilenmesinden ziyade haberleri manşetlerinde ve ana haber bültenlerinde kendi önem sıralarına göre vermektedirler. Fakat insanların büyük bir kısmı onların verdiği önem sırasını benimseyerek haberleri önemliden önemsizye doğru değerlendirmektedirler. Çünkü bireylerin çevresinde olup bitenlerin tamamını öğrenmeleri veya kendilerini yönetecek siyasi vekillerin her birini birebir tanımaları mümkün değildir. Özellikle siyasi seçimlerin (yerel veya genel) olduğu dönemlerde medya organlarının siyasi partilerin haberlerine verdikleri önem sırası ya da her hangi bir siyasi partinin görüşleri diğerine göre daha fazla ya da daha az yer vermesi o ülkenin geleceği için önemli rol oynayabilmektedir. Çünkü medya organlarının, ülkenin geleceğinde söz sahibi olacak siyasi parti veya partilerinin alacakları oy miktarını belirleyecek seçmen kitlesini, verdikleri haberlerle yönlendirmeleri mümkün olabilmektedir” (Şimşek, 2009: 125).

Her bir medya aracı bu önem verme sırasını da kendi sermaye yapısının sahip olduğu ideolojiye göre yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gazetelerin haberlerinde yer alan söylemler, başlıklara taşınan ifadeler o gazetenin ideolojisini açığa çıkartmaktadır. Bu açıdan medya ve

siyaset ilişkisine bir de “sermaye” eklenmektedir. Bu medya-siyaset-sermaye üçlü sac ayağı medyada yer alacak haberlerdeki söylemleri de şekillendirmektedir.

SÖYLEM

Söylem’in tanımına baktığımızda, “etimolojik olarak söylem terimi, Latince ‘discurrere’ (oraya buraya koşuşturma, gidiş gelişler) kelimesinden ve/veya uzaklaşma, eritme yayılma ile discursus kelimesinin muhtelif versiyonlarına karşılık gelir; mecazi anlamda da; özne hakkında uzun uzadıya konuşma ve bir şey hakkında iletişim anlamına gelir” (Sözen, 2017: 17).

Söylemlerde kullanılan kelimelerin anlamları ‘neyi açıkladıkları’na ve ‘nerede açıkladıkları’na göre değişir. Bir diyalog süreci olarak söylemin değişebilirliğinde, aynı kelime birbiriyle zıtlaşan iki içeriği gösterebilir (Sözen, 2017: 22). Aynı iş yerindeki patron ile işçinin söylemleri çelişebilir.

ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

Sosyal bilimler ve toplum bilimlerinin bir çalışma alanı içerisinde olan söylem çözümlemesi, politik ve kültürel ayrıca sosyal bağlamlarında konuşma ve metin işlevleri yapılarını sistemsel olarak ele almaktadır (Özer, 2015: 201-202).

Teun A. van Dijk, Norman Fairclough, Gunter Kress, Theo van Leeuwen ve Ruth Wodak 1991’de Amsterdam’da yapılan bir sempozyumun ardından bir araya gelerek eleştirel söylem çözümlemesinin temel ilkelerini belirlemişlerdir. Eleştirel söylem çözümlemesinin belirlenen temel ilkeleri özetle güç ilişkilerine ve toplumsal sorunlara yöneliktir. Tarihsel olarak yapılan söylemin toplumsal bir eylem biçimi olduğundan söz etmektedirler. Aynı açıdan, toplumsal eylemleri koşullama gücü bağlamında ideolojik düşünceyi etkilemeye sahip olduğunu vurgulamaktadırlar (Büyükkantarçioğlu, 2012: 166-167).

Eleştirel söylem çözümlemelerinden van Dijk’ın modeli, medyada yer alan metinlerin yapılarını açıklamaya çalışmaktadır ve medya söyleminin arkasındaki güç ilişkileri, ideolojiler, değerler ve kimlikler gibi yapıların dilsel kurgulara dönüşümünü kapsamaktadır (Solak, 2011: 3).

“Van Dijk’ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli makro ve mikro yapının çözümlendiği iki ana bölümden oluşmaktadır. Makro yapı incelemesi haber anlatısında işlenen temayı yansıtan, haber üretiminde kullanılan şemanın incelenmesidir. Haber üretimi profesyonel rutinler altında sürekli olarak yapılmakta ve bu üretim bir şema tarafından organize edilmektedir” (Özer, 2001: 83).

Ömer Özer van Dijk modelinin ayrıntılarına şu şekilde değinmiştir;

“Van Dijk’ın eleştirel söylem çözümlemesi modeli makro ve mikro yapının çözümlendiği iki ana bölümden oluşmaktadır. Makro yapı incelemesi haber anlatısında işlenen temayı

yansıtın, haber üretiminde kullanılan şemanın incelenmesidir. Haber üretimi profesyonel rutinler altında sürekli olarak yapılmakta ve bu üretim bir şema tarafından organize edilmektedir” (Özer, 2001: 83).

Van Dijk haber çözümlemesini sentaktik ve semantik olarak iki türde yapmaktadır. Mikro yapı içinde olan bu durum Özer’in aktardığına göre şu şekildedir;

“Mikro yapı ise sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve retorik çözümlenmeleri yapılmaktadır. Sentaktik çözümlemede, analiz birimi olarak haber metninde kullanılan cümlelerin kullanım yapılarına bakılmaktadır. Aktif ya da pasif yapıyla kurulan bir cümlenin anlamı farklı olabilmektedir. Bundan önce bir anlamı olmaktadır. Bölgesel uyumda ardarda gelen cümlelerin ve cümlenin bölümlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine bakılmaktadır...Ayrıca burada ideolojik bulgulara da rastlanabilmektedir...” (Özer, 2015: 246).

Sözcük seçimleri, ideolojik inceleme yapıldığından büyük önem teşkil etmektedir. Bir kişinin iyi veya kötü yansıtılması buna örnek verilebilir. Sözcük seçimleri, temel inançları ve ideolojileri ortaya koymaktadır (Özer, 2015: 247).

Eleştirel haber çözümlemesindeki “tercihli anlamlandırma” ya da “tercihli anlayış”, bazı model kavramlaştırmasında açıklanabilir. Haberde, başlıklarda, haber girişlerinde ya da fotoğraflarda gösterme yoluyla hangi enformasyonun önemli olduğu yönündeki manipülasyondur (van Dijk, 1996: 14).

ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE SINIRLILIĞI

Bu çalışmanın amacı gazetelerin seçim dönemindeki sunumlarını araştırmaktır. Haberde kullanılan sözcükler temel alındığından dolayı nitel araştırma yöntemlerinden, Teun A. van Dijk’in eleştirel söylem çözümlemesi modeli kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini nitel araştırmalarda sıkça kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın örneklemini birbirleriyle farklı ideolojileri sahip olduğu düşünülen *Sabah* ve *Sözcü* gazeteleri olarak belirlenmiş olup bu gazeteler karşılaştırılmıştır. Araştırmanın sınırlılığı ise haber başlıklarıdır. Haber spotu, girişi vs. dahil edilmemiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bulgular kısmında tarih, incelenen gazeteler ve başlıkları ele alınacaktır.

15 Mayıs 2023 Pazartesi

Sabah: “Milli İradeden Erdoğan’a Güven” (Sabah, 15 Mayıs 2023)

Sözcü: “Sonuçları geç vererek manipülasyon yaptılar: Yine Aynı Film” (Sözcü, 15 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, seçimlerin hemen ertesi günü Cumhuriyet İttifakı adayı Recep Tayyip Erdoğan’ın Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu’na 2.5 milyon fark atması nedeniyle toplumun hür bir şekilde seçimini Erdoğan’dan yana yaptığına ve hangi adaya güvendiğine vurgu yapmaktadır.

Sözcü gazetesinde, seçim sonuçlarının geç verilmesinin bir manipülasyon olduğu eleştirisi yer alırken bunun alışılmış bir durum olduğuna yönelik “yine aynı film” ifadesi yer almaktadır.

16 Mayıs 2023 Salı

Sabah: “Vatandaş boş lafa değil icraata oy verdi” (Sabah, 16 Mayıs 2023)

Sözcü: “Demek ki millet Toggmüş” (Sözcü, 16 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, seçmenlerin hizmet yapana oy verdiği manşete taşınarak, yapılan hizmetin seçmen üzerindeki önemine vurgu yapılmıştır.

Sözcü gazetesinde, yerli ve milli otomobil markası olan “TOGG” ile aç olmamak anlamındaki “tok” sözcüğü birleştirilerek mikro anlamda özellikle yapılmış bir sözcük seçimi yer almaktadır.

17 Mayıs 2023 Çarşamba

Sabah: “Tarihi fark attık ama rehavete kapılmayın” (Sabah, 17 Mayıs 2023)

Sözcü: “Millet ittifakına önemle duyurulur... Kazanma hesabı!” (Sözcü, 17 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, seçimin ikinci tura kalması sebebiyle seçmene ikinci tur hatırlatması yapılmaktadır.

Sözcü gazetesinde, Millet İttifakı’na açıkça nasıl kazanacaklarına dair bilgi verilmektedir.

18 Mayıs 2023 Perşembe

Sabah: “Çok daha güzel günler göreceğiz” (Sabah, 18 Mayıs 2023)

Sözcü: “10 Günde kenetlenin değişim için 5 yıl daha beklemeyin” (Sözcü, 18 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Cumhur İttifakı adayı Erdoğan'ın söylemi aktif bir yapıda başlığa taşındığı görülmektedir.

Sözcü gazetesinde, 2. tur seçimine 10 gün kaldığı belirtilerek, bir değişim çağrısı yapıldığı görülmektedir.

19 Mayıs 2023 Cuma

Sabah: “Dün ‘bedava ev’ dediler şimdi kapıya koydular” (Sabah, 19 Mayıs 2023)

Sözcü: “Ulu Önder Atatürk’ün mücadele ruhu örnek olsun O hiç pes etmedi, Samsun’a çıktı, Kurtuluş Savaşı’nı kazandı, Cumhuriyet’i kurdu” (Sözcü, 19 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın muhalefete karşı yaptığı eleştiriyi başlıklarını taşımaktadırlar.

Sözcü gazetesinde, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı nedeniyle Atatürk’ün mücadele ruhunun örnek olmasının özellikle seçim döneminde vurgulandığı görülmektedir.

20 Mayıs 2023 Cumartesi

Sabah: “Milletimiz bizi yanıltmayacak” (Sabah, 20 Mayıs 2023)

Sözcü: “Bunları Kemal Kılıçdaroğlu mu yaptı?” (Sözcü, 20 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın söylemi aktif bir yapıda başlığa taşınarak seçmenin kendilerini yanıltmayacağı meclisteki çoğunluğa da bakıp ona göre tercih yapılacağı vurgusu yer almaktadır.

Sözcü gazetesinde, gazete yazarı Uğur Dündar’ın konuk olduğu programdaki sözü başlığa taşınmıştır.

21 Mayıs 2023 Pazar

Sabah: “Bay Bay Kemal’in demokrasi maskesi 15 Mayıs’ta düştü” (Sabah, 21 Mayıs 2023)

Sözcü: “Kimi seçeceksiniz?” (Sözcü, 21 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın söylemleri aktif bir yapıda başlığa taşınmıştır. İlk tur sürecinde meydanlarda Kılıçdaroğlu’nun sonuna kadar mücadele edeceğini belirterek “buradayım be, buradayım” demesini eleştiren Erdoğan’ın miting meydanındaki söylem başlığa taşınmıştır.

Sözcü gazetesinde, haber başlığıyla birlikte Cumhur ve Millet ittifakının politikalarının karşılaştırıldığı bir tablo sunulmuştur. Seçmene farkındalık kazandırma amacı güdülmüştür.

22 Mayıs 2023 Pazartesi

Sabah: “Tercihinden ötürü kimseyi tehdit etmedik” (Sabah, 22 Mayıs 2023)

Sözcü: “Akp’liler ilk seçimde yaptıkları gibi yine halkı aldatıyor Yalan, dolan, iftira damarlarına işlemiş” (Sözcü, 22 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın söyleminin aktif bir yapıda başlığa taşındığı görülmektedir.

Sözcü gazetesinde, AKP’nin açık bir biçimde eleştirildiği görülmektedir.

23 Mayıs 2023 Salı

Sabah: “28 Mayıs’ta rekor oy alacağız” (Sabah, 23 Mayıs 2023)

Sözcü: “Sinan Oğan ‘Cumhur’ dedi Erdoğan’ı seçen Oğan kendisini yumruklayan AKP’lilere ‘Ak it’ demişti” (Sözcü, 23 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde Erdoğan’ın söylemi aktif bir yapıda başlıkta yer almaktadır.

Sözcü gazetesinde, Cumhur ittifakını seçen Sinan Oğan’ın eleştirildiği ve başlıkta haber retoriği kullanıldığı görülmektedir.

24 Mayıs 2023 Çarşamba

Sabah: “Teröristle yürüyen sandığa gömülecek” (Sabah, 24 Mayıs 2023)

Sözcü: “Merhum yazarımız Bekir Coşkun böyle uyarıyordu: Yatma!” (Sözcü, 24 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın Malatya ziyaretindeki söylemi başlığa taşındığı görülmektedir.

Sözcü gazetesinde, seçim sürecinin yaklaşması üzerine Bekir Coşkun’un “yatma” isimli yazısı gazetenin vitrininde sunulmuştur.

25 Mayıs 2023 Perşembe

Sabah: “Bay bay Kemal sahte milliyetçiliğini kimse yutmaz” (Sabah, 25 Mayıs 2023).

Sözcü: “Kılıçdaroğlu’na destek açıklayan Özdağ böyle dedi: Göçmenistan olmayız ülkemizi geri alacağız” (Sözcü, 25 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın Kılıçdaroğlu’nu eleştirdiği söylemleri başlığa taşındığı görülmektedir.

Sözcü gazetesinde, Millet İttifakı’nı desteklediğini açıklayan Özdağ’ın söylemi başlığa taşınmıştır.

26 Mayıs 2023 Cuma

Sabah: “Teröristle yürüyene millet hesabını sorar” (Sabah, 26 Mayıs 2023)

Sözcü: “İlk turda % 5.17 oy aldıktan sonra Erdoğan’a destek açıklayan Sinan Oğan... Adayken TRT’ye çıkmadı, seçim otobüsüyle kapısına dayanıp protesto etti, Erdoğan’dan yana olunca TRT’ye çıktı” (Sözcü, 26 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın söylemi aktif bir yapıda başlığa taşınmıştır.

Sözcü gazetesinde, Cumhur İttifakı’nı seçtiği için ayrıcalık Sinan Oğan’a TRT’ye çıkma ayrıcalığı tanındığı vurgusu yapılarak haberde yine Sinan Oğan üzerinden retorik kullanılmıştır.

27 Mayıs 2023 Cumartesi

Sabah: “Büyük Türkiye zaferi için hep birlikte sandığa” (Sabah, 27 Mayıs 2023)

Sözcü: “İktidar “Beka sorunu var” diyor ama bunu görmüyor: Türkiye mülteci işgali altında” (Sözcü, 27 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın söylemi aktif bir yapıda başlığa taşınmıştır.

Sözcü gazetesinde, mülteci sorununa dikkat çek

28 Mayıs 2023 Pazar

Sabah: “Darbelerin bittiğini müjdelemek için sabırsızlanıyoruz” (Sabah, 28 Mayıs 2023)

Sözcü: “Türkiye bugün 13. Cumhurbaşkanı’nı seçiyor: Boş verme, oy ver ülkene sahip çık” (Sözcü, 28 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın söylemi aktif bir yapıda başlığa taşınmıştır.

Sözcü gazetesinde, halka oy verme çağrısı yapılmıştır.

29 Mayıs 2023 Pazartesi

Sabah: “Halkın adamı kazandı” (Sabah, 29 Mayıs 2023)

Sözcü: “Her şeye rağmen sandıktan yine Erdoğan çıktı: Bu yola devam!” (Sözcü, 29 Mayıs 2023)

Sabah gazetesinde, Erdoğan’ın seçim zaferinin ilk turda olduğu gibi milli iradenin ülkenin bütününde tesir ettiği vurgusu yapılmıştır.

Sözcü gazetesinde, çoğunlukla mevcut ekonomik alandaki pahalılık vs. durumlarına rağmen yine de Erdoğan'ın seçilmesine vurgu yapılmış ve böyle devam şeklinde sitemkâr bir başlık atıldığı görülmektedir.

YORUM

Sabah gazetesi ele alınan günlerde makro açıdan incelendiğinde haberlerinin genel temasını Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemleri oluşturmaktadır. Bu anlamda haberlerde Erdoğan'ın fotoğrafları kullanılmaktadır. Fotoğraflarda; halkı selamlarken, önünde veya elinde mikrofon bulunurken miting alanlarından çekilmiş bir fotoğraf kullanılmaktadır.

Sabah gazetesi mikro açıdan incelendiğinde Erdoğan'ın ziyaretlerde, buluşmalarda, mitinglerde yani halkla bir araya geldiği yerlerde ve bunun yanı sıra röportajlarında verdiği demeçler, katıldığı TV programlarında söylediği sözler, gazetenin başlığında doğrudan bir şekilde aktif bir yapıda yer almaktadır. Başlıklarda yer alan sözcük seçimleri ile gazete de doğrudan ideolojisini yansıtmaktadır.

Sözcü gazetesinde, Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu'nun söylemlerine yer verilmemiştir. Sadece tek bir gün Millet İttifakı'na desteğini açıklayan Ümit Özdağ'ın söylemi başlığa taşınmıştır. Sözcü gazetesi seçmeni incelenen süreç boyunca seçmeni oy vermeye yönlendirmeye gayret ettiği görülse de Cumhur İttifakı seçmenini attığı başlıklarla açıkça eleştirdiği görülmektedir.

Sözcü gazetesine incelenen süreç boyunca makro açıdan bakıldığında genel olarak haberlerinin teması halkı oy vermeye çağrı, farkındalık oluşturma gayretinin olduğu söylenebilir. Bunun dışında mikro açıdan incelendiğinde özellikle sözcük seçimlerinin eleştirel bir şekilde belirlendiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda halkın da tercihlerinden dolayı haber başlıklarında eleştirildiği görülmektedir. Başlıklardaki “Demek ki millet Toggmuş”, “bu yola devam” gibi ifadeler bunu göstermektedir. Yine aynı şekilde seçilen sözcükler gazetenin ideolojisini yansıtmaktadır. Aynı zamanda haber başlıklarında retoriğe yer vererek geçmişte ve günümüzde neler yapıldığına dair hatırlatmalar yapıldığı görülmektedir.

SONUÇ

Medya ve siyaset her zaman iç içe olmuştur. Siyasalların medya üzerinde etkili olması, kitlelere mesajlarını daha kolay biçimde iletebilmelerini sağlamıştır. Asıl vazifesi “kamu yararı” olan basın organlarının sahipleri de birer insan olduğundan dolayı, basında etik unsurlardan biri olan -tarafsızlık ilkesinin ihlali- meydana gelebilmektedir. Bu çalışmada da seçim döneminde iki gazetenin başlıkları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Seçim dönemlerinde gazeteler manşetlerine taşıdıkları başlıklar ile ideolojilerinin ne olduğunu açıkça belirttikleri dönemlerdir. Bu anlamda çalışma kapsamında ele alınan Sabah ve Sözcü gazeteleri açıkça ideolojilerini belli ettikleri görülmektedir.

Teun A. van Adrian'ın eleştirel söylem çözümlemesi metodu ile makro ve mikro düzeyde haberlerin başlığının ele alındığı bu çalışmada Sabah gazetesinin Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın

söylemlerini başlıklarına taşıdıkları görülmektedir. Sözcü gazetesi ise Millet İttifakı seçmenine yinelenen oy çağrılarını yapmaktadır. Sözcü gazetesinin mevcut iktidarın icraatlarını ve halkı da seçiminden dolayı eleştirdiği görülmekteyken, Millet İttifakı seçmenine oy verme çağrısı yaptığı görülmektedir.

Sonuç olarak incelenen gazeteler, vitrinlerinde vermiş oldukları manşetler/başlıklar ile 2023 Cumhurbaşkanlığı Seçiminin 2. tur sürecini tamamen farklı haberlerle sundukları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Büyükkantarcıoğlu, S. N. (2012). “Söylem İncelemelerinde Eleştirel Dilbilimsel Boyut: Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Ötesi”, *Haber Eleştirmek: Araştırma Alanlarına Göre Eleştirel Haber Çalışmaları*, Ed: Ömer Özer, Konya: Literatürk, s. 161-198.
- Özer, Ö. (2001). *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Konya: Literatürk.
- Özer, Ö. (2015). “Teun Adrian Van Dijk Örneğinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, *İletişim Araştırmalarında Yöntemler*, Ed: Besim Yıldırım, Konya: Literatürk.
- Pettman, D. (2021). *Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak*, 4. bs, Çev. Yunus Çetin, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Sabah gazetesi (15 Mayıs 2023 – 29 Mayıs 2023).
- Solak, Ö. (2011). “Küçük Ağa Romanı’nın Eleştirel Söylem Analizi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 26, Eylül-Ekim 2011, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat, s. 3.
- Sözcü gazetesi (15 Mayıs 2023 – 29 Mayıs 2023).
- Sözen, E. (2017). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Profilkitap.
- Şimşek, S. (2009). Medya-siyaset-iktidar üçgeninde medya gerçeği. *Selçuk İletişim*, 6(1), 124-143.
- van Dijk, T. A. (1996). “Power and the News Media”, *Political Communication and Action*, L. David Paletz, Cresskill NJ, Hampton press.
- Yaylagül, L. (2018). *Kitle İletişim Kuramları*, (9. Basım), Ankara, Dipnot Yayınları.

İNTERNET TEKNOLOJİSİ İLE GELİŞTİRİLEN ARACI UYGULAMALARIN SOSYAL YANSIMALARI: SARI TAKSİ - UBER KAVGASI HABERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Mesut YILMAZ

Karabük Üniversitesi,

mesutyilmaz@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0053-5147

ÖZET

İnternet teknolojisi kamuya açılmasının ardından hızlı bir gelişim göstermiştir. Web 1.0'ın ardından Web 2.0 teknolojisi ile interaktif web siteleri hayat bulmuş ve internet kullanıcı sayısında yüksek derecede artış başlamıştır. Gelişen internet teknolojisi gerçek hayattaki araçları ortadan kaldırarak sanal bir şekilde alıcının ve satıcının buluşturulduğu ortamlar olarak da kullanılmaya başlanması ile olağan şekilde işleyen bazı sektörlerde sıra dışı bir giriş yapılmıştır. Özellikle emlak ve yolculuk sektörlerinde ortaya çıkan aracı uygulamalar, girdikleri sektörde bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'de hizmet vermeye başlayan aracı konumundaki Uber adlı taksi çağırma uygulaması ile sarı taksiciler arasında yaşanan tartışmalar ve kavgaların haber olarak yansımaları incelenmiştir. Nicel ve nitel içerik analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada polis-adliye haberleri ile öne çıkan Show TV televizyon kanalının haberleri ele alınmıştır. İncelemeye göre taksici ve Uber şoförleri arasında yaşanan tartışmaların rutin bir haber olarak verildiği ve suçun sıradanlaştırıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnternet, Uber, Taksi, İçerik Analizi, Show TV

İNTERNET

Modern internet, 1969'da Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından araştırmacıların birbirleriyle bağlantı kurmasını sağlayacak ARPANET ile başlamıştır. ARPANET, UCLA ve Stanford Üniversitesi'ndeki bilgisayarları bağlayan ilk paket anahtarlama ağını oluşturmuştur. Bu girişim, ulusal savunma endişeleri doğrultusunda merkezi olmayan bir iletişim ağı oluşturma arzusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. ARPANET, internetin gelişiminde temel bir rol oynamış ve birçok kişi tarafından internetin tohumu olarak kabul edilmektedir (Miller, 2014: 5).

“İnternet'in ilk ortaya çıkışından bu zamana kadar geçen 50 yılda, toplumsal hayatı birçok yönden etkileyen yeni teknolojiler geliştirilmiştir. Ancak günümüzde internet denilince akla ilk gelen şey sosyal medya olmaktadır. 1980'li yıllarda yaşanan teknolojik ilerlemeler ile toplumsal yaşamın dinamiklerinde bazı değişim ve dönüşümün ardından sosyal medya da dijital teknoloji ile ön plâna çıkan ve bir sosyalleşme aracı olarak bu dönüşümün içerisinde yer almıştır. Toplumsal hayatın içine giren ve bireylerin iletişim eylemlerinde gün geçtikçe rol alan sosyal medya, mevcut kapitalist sistemin ve ideolojilerin sürdürülebilmesi doğrultusunda sakinleştirici etki oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle kapitalist sistem, toplumu kontrolü altında tutmak ve oluşturulan sisteme bireylerin karşı çıkmasına engel olmak için bireyselliği ve yalnızlığı sosyal medya üzerinden çekici kılmaya çalışmaktadır” (İnce ve Yılmaz, 2020b: 1112-1113).

İnternetin yaygın kullanımının en önemli nedenlerinden biri, birçok işin online olarak yapılabilmesidir. Günümüzde fatura ödeme, sinema bileti alma gibi işlemleri mobil cihazlardan kolayca gerçekleştirebiliyoruz. Ayrıca, işletmelerin geliştirdiği özel mobil uygulamalar, tüketicilere çeşitli hizmetler sunuyor. Örneğin, "Yemeksepeti," "Getir" ve "Sanal Market" gibi uygulamalar, evden çıkmadan her türlü ihtiyacı karşılamamıza olanak tanıyor. Bu durum, internetin ve sosyal medya platformlarının hayatımızın merkezinde yer almasına neden olmaktadır (İnce ve Yılmaz, 2020b: 1113).

İnternet ekonomide bazı mutasyonlar oluşturmaya başlayarak, bazı hizmetlerde aracıları ortadan kaldırmıştır. Bu avantaj ile alıcı ile satıcı arasındaki ilişkiyi sağlayacak gelişmiş platformlar ortaya çıkmaktadır. Bu platformlar da kendileri bir şey üretmezler ve büyük riskler almazlar. Uber, Airbnb veya Blablacar gibi çevrim içi platformlar, iş dünyasında ticari şirketler gibi işlev görürken aracıları ortadan kaldırarak rakiplerinin işlerini bozmuşlardır. Uber bilinen tarzda taksicilik yapmaktadır (Lafargue ve Burniat, 2019: 48-49). Uber'in kendi aracı yoktur, Airbnb'nin kendi evi yoktur, Blablacar'ın da kendi aracı yoktur. Bu sistemlerin işleyiş bakımından emlakçılık ve yolculuk hizmetleri gibi işlemektedir. Ancak ürünün sahibi sistemin katılımcıdır. Uygulama yalnızca aracı konumundadır.

ANA HABER BÜLTENLERİ

Günümüzde akşam haber sunumu bir ritüel haline gelmiştir. CBS tarafından 15 Ağustos 1948 tarihinde ilk TV haber bülteni yayını yapılmıştır (Atabek, 2001: 77). Ana haber bültenleri genellikle 45 dakika sürmekte ve ayrı bölümler halinde yayınlanmaktadır. Siyasi içerikli haberler çoğunlukla bültenin başında sunulurken, büyük afetler, şehit haberleri veya terör olayları başlangıç haberi olabilmektedir. Özellikle önemli bir doğal afet yaşandığında, bu haber bültenin tamamına yayılabilmektedir. Bu durum, ana haber bültenlerinin toplumda yankı uyandıran en önemli haberleri ekranlara getirmeye çalıştığını göstermektedir. (İnce ve Yılmaz, 2020a: 426).

Televizyon haberciliğinin en önemli özelliği, haberin geniş kitlelere ulaşabilmesidir. Gazetelere kıyasla daha fazla izleyiciye hitap ettiği için etkisi de daha yüksektir. Ana haber bültenleri, "prime time" olarak adlandırılan en çok izlenen yayın kuşağında yer aldığı için özel bir öneme sahiptir. Bu dönemde televizyon programlarının izleyici sayısı ile içeriklerinin dikkat çekiciliği arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu nedenle, aynı haber kaynaklarından beslenen haber yayıncılarının, sundukları bültenlerde görsellik, içerik ve sunuş tarzında farklılıklar göstermeleri önemlidir (Vural, 2004: 1051).

ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı internet teknolojileriyle geliştirilen aracı uygulamalardan birisi olan taksi çağırma platformu UBER'in faaliyete geçtiği bölgede oluşturduğu sosyal yansımaların (tartışmaların) ana haber bültenlerindeki sunumunu incelemektir. UBER ve sarı taksiciler arasında yalnızca ülkemizde tartışmalar çıkmamıştır, şöyle ki; "Uber, konseptini taşıdığı her büyük şehirde gerilimli tartışmalara yol açar" (Lafargue ve Burniat, 2019: 48) ifadesi ile başka ülkelerde de tartışmalara yol açtığı anlaşılmaktadır.

Çalışmada hem nicel hem de nitel içerik analizi kullanılmıştır. Nitel içerik analizi, araştırmada var olan verinin örtük anlamlarını ortaya koymak için kategoriler geliştirmektedir (Schreier, 2012). İçerik analizi yönteminin birçok tanımlaması bulunsa da bu çalışma özelindeki en uygun tanımı şu şekildedir: "İçerik analizi, bir metnin öğelerinin önceden saptanmış bulunan kategorilere göre sınıflandırılmasına dayanmaktadır" (Duverger, 1990: 144).

KODLAMA CETVELİ

"Kodlama cetvelinin temel amacı, sınıflandırma sisteminin metne (bu çalışma için taksici-uberci kavgası) nasıl uygulanacağı, hangi bilgilerin hangi kategori içinde nasıl kodlanacağı yönünde standart bir ölçü kullanılması için açık ve ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Çünkü bir araştırmanın güvenilirliğinin temeli buraya dayanmaktadır" (Gökçe, 2001: 172).

Türkiye'de yayın faaliyetine devam eden Ciner Grubu'nun sahibi olduğu "Show TV" televizyon kanalına ait Show Ana Haber YouTube kanalında bulunan videolar sekmesinde arama çubuğuna girilen "taksi uber", "uber", "taksi uber kavgası" gibi ifadeler yazılarak çalışmanın kodlama cetveli oluşturulmuştur.

ARAŞTIRMANIN UYGULAMASI VE ÖRNEKLEM

Nitel içerik analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniği kullanılmıştır. Siyasi ve ekonomik haberlerin aksine yaşam, sağlık magazin ve polis-adliye haberleri ile ön plâna çıkan Show Ana Haber örneklem olarak alınmıştır.

BULGULAR

Show TV ana haber bülteninin YouTube kanalından elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sıralanmıştır.

1-	Taksiciler “Uber” çağırıp, sürücüsünü dövdü (Show Ana Haber, 8 Mart 2018)
2-	Uber’e bu kez de silahlı saldırı! (Show Ana Haber, 12 Mart 2018)
3-	UBER sürücüsünün dişlerini döktüler! (Show Ana Haber, 19 Mart 2018)
4-	UBER aracına yine saldırdılar (Show Ana Haber, 20 Nisan 2018)
5-	Yine Taksici – UBER kavgası! (Show Ana Haber, 14 Mayıs 2018)
6-	1 UBER’e 7 taksici! (Show Ana Haber, 21 Mayıs 2018)
7-	İki havalimanında UBER – Taksi kavgası (Show Ana Haber, 22 Mayıs 2018)
8-	Bu kez UBER’ci taksiciyi dövdü (Show Ana Haber, 23 Mayıs 2018)
9-	Taksiciler UBER aracına saldırdı! (Show Ana Haber, 18 Temmuz 2018)
10-	UBER – taksi meydan savaşı (Show Ana Haber, 19 Ekim 2018)
11-	Yine İstanbul... Yine UBER’ciye dayak! (Show Ana Haber, 24 Ekim 2018)
12-	UBER kavgasının perde arkası (Show Ana Haber, 25 Ekim 2018)
13-	Havaalanında UBER – Taksi gerilimi (Show Ana Haber, 13 Kasım 2018)
14-	Aşırı nazik Taksici – UBER’ci tartışması (Show Ana Haber, 17 Aralık 2018)
15-	Sağ köşede Uberciler, sol köşede taksiciler (Show Ana Haber, 22 Mart 2019)
16-	Taksiciler UBER şoförüne saldırdı (Show Ana Haber, 22 Mayıs 2019)

Çizelge 1. Show Ana Haber UBER-Sarı taksi kavgası haberleri

YORUM

Sarı taksi-UBER kavgası haberlerini nicel olarak analiz ettiğimizde Show Ana Haber bülteninde toplamda 16 habere ulaşılmış oluyoruz. Bu haberlerin 14’ü 2018 yılında iken 2’si 2019 yılındadır. 4 haberle en çok Mayıs 2018’de sarı taksi-UBER kavgası haberi sunulmuştur.

Nitel olarak analizi ettiğimizde çalışmanın kodlama cetvelinde de belirtildiği üzere taksici-uberçi kavgası bize aynı zamanda temayı vermektedir. Taksici-UBER kavgası haber başlıklarında öne çıkan kelimeler; “dövdü”, “silahlı saldırı”, “dişlerini döktüler”, “yine

saldırdılar”, “kavga”, “1 UBER’e 7 taksici”, “saldırdı”, “meydan savaşı”, “Yine İstanbul”, “Yine UBER’ciye dayak”, “Uber-Taksi gerilimi”, “tartışma” şeklindedir.

Bu kelimelerin haber başlıklarında kullanımı UBER-sarı taksici kavgası haberlerinin özeti şeklindedir. Haberlerde yoğun ve yinelenen bir şekilde “saldırı”dan söz edilmektedir. Üstelik bu saldırıların “yine” sözcüğü ile verilmesi tekrarlanan ve alışılan bir durum olduğu anlamına gelmektedir. “Meydan savaşı” ve “1 UBER’e 7 taksici” başlıklı haberlerde şiddetin büyüklüğüne vurgu yapılmaktadır. Aynı şekilde “dişlerini döktüler” başlıklı haberde bu kavgaadaki şiddetin vahşileştiğini belirtmektedir. “silahlı saldırı” başlıklı haberde taraflar arasındaki kavganın hangi noktaya geldiği anlatılmaktadır. “Yine UBER’ciye dayak” taksi şoförlerinin değil de bu kavgada yenilen/dövülen tarafın UBER’ciler olduğu şeklinde sunulmaktadır. 16 haberin 2’sinde bu kavgaların havaalanlarında gerçekleştiği ifade edilmektedir.

Haberlerin sunumunda öne çıkan söylemler UBER ve taksici şoförleri arasında yaşanan kavgaların ve tartışmaların sıradanlaşmış olmasıdır. Öyle ki haber spikeri haberlerin girişlerinde, “UBER ve taksiciler gün geçmiyor ki karşı karşıya gelmesinler” ifadelerini kullanmaktadır. “Taksici UBER’ci kavgası bitmiyor”, “İstanbul’da UBER – sarı taksi gerginliği bitmiyor”, yine spikerin “Taksici – UBER’ci gerginliğinde sular durulmuyor, durulacak gibi de durmuyor” gibi bir ifade kullanması bu haberlerin artık sıradan rutin haberler olarak sunulduğunu göstermektedir. “Taşlı sopalı kavgalar bitmek bilmiyor”, “Taksiciler yine terör estirdi” gibi haberde geçen başlıklarla da yine tartışmaların bitmek bilmediği anlatılmaya çalışılmaktadır.

“Taksici UBER’ci gerilimi giderek daha korkutucu bir hal alıyor”, “Saldırılarına kurşunlama da eklendi”ve “İstanbul’da bir UBER saldırısı daha yaşandı, tekme ve yumruklarla dövülen şoför canını zor kurtardı” ifadelerinde kavganın şiddetinin arttığı belirtilmiştir.

Haberlerde geçen “UBER sürücülerine yönelik şiddet bitmiyor” ifadelerinde ise bu UBER-sarı taksici kavgasındaki mağdurun UBER şoförü olarak sunulması önemlidir. “Bu kez UBER’ci taksiciyi dövdü” haberinde ise “bu kez” ifadesi nadiren karşılaşılan bir durumu ifade etmektedir.

“Taş yok sopa yok inanmayacaksınız belki ama küfür kıyamet de yok” sert bir şekilde hatta kurşunların daha yer aldığı bu kavganın medeni bir şekilde sürdürülmesi oldukça şaşırtıcı bir şekilde sunulmuştur.

SONUÇ

1970’li yıllardan beri sarı taksilerin İstanbul’da olması, internet teknolojisi aracılığıyla geliştirilen aracı konumundaki UBER uygulamasının 2016 yılında ani bir giriş yapması taksicilerin İstanbul’daki yolcu pastasından aldıkları paya ortak çıkan UBER’cilere yönelik ters tepki vermeleri olağan gözükmemektedir. Taksicilerin UBER’e karşı çıkmasının diğer nedeni ise UBER şoförlerinin vergi ödememeleridir. Ancak UBER’ciler gelir vergisi ödediklerini belirtmektedirler.

Genellikle şehirler arası yolcu taşımacılığında kullanılan Blablacar uygulamasında buna benzer kavga durumu bulunmamaktadır. Örneğin otobüs firmalarından belirli bir grup belirli bir rotada düzenli yolculuk ilanı açan bireysel kullanıcı ile sorun yaşaması ile ilgili bir haber yoktur. Aynı zamanda emlakçılar ile Airbnb kullanıcıları arasında da böyle bir kavga-tartışma haberleri yer almamaktadır. Bunların sebebi işlerin dinamikleriyle ilgili olmasındadır.

Genel olarak bakıldığında sarı taksi ve UBER’ciler arasında yaşanan kavgaların yüksek derecede şiddet içerikli sunumlar içerdiği, en önemlisi bu şiddet haberlerinin sıradanlaştırılması, UBER’cilerin mağdur/dayak yiyen olarak, taksicilerin maganda/kabadayı/çete olarak sunulması dikkat çekmektedir. Aynı zamanda iki tarafın gruplaştırılması, gruplar arasında geçen sakin tartışma diyalogunun şaşırtıcı bir şekilde sunulması gruplar arasında sürekli bir gerginliğin var olduğunu aksi durumların normal olmadığını incelenen ana haber bülteninde karşılaşılan sunum şekilleridir.

Sonuç olarak sarı taksi – UBER’ci kavgaları iki grup arasında yüksek seviyede şiddetin sıradanlaştığı, UBER’cilerin dayak yiyen taksicilerin döven olarak sunulduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Atabek, N. (2001). İletişim ve Teknoloji, Ankara: Seçkin Yayınevi.

Duverger, M. (1990). Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş, Çev. Ünsal Oskay, Ankara: Bilgi Yayınları.

Gökçe, O. (2001). İçerik Çözümlemesi, Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

- İnce, M., & Yılmaz, M. (2020a). ANA HABER BÜLTENLERİNDE HABERLERİN KONUSU VE SUNUM TARZI İLE REYTING ARASINDAKİ İLİŞKİ ÜZERİNE BİR İNCELEME. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(1), 416-441.
- İnce, M., & Yılmaz, M. (2020b). ERGENLİK ÇAĞINDAKİ ÇOCUKLARIN SOSYAL MEDYA KULLANIM ALIŞKANLIKLARININ YALNIZLAŞMAYA ETKİSİ. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(2), 1111-1144.
- Lafargue, J. N. & Burniat, M. (2019). İnternet, Çev. Tolga Üyken. İstanbul: Karkarga.
- Miller, J. B. (2014). Internet Technologies and Information Services, (2. Revised), Santa Barbara, CA: ABC-CLIO.
- Schreier, M. (2012). Qualitative Content Analysis in Practice. Thousans Oaks, CA: Sage.
- Show Ana Haber (t.y.). <https://www.youtube.com/@showanahaber/videos>
- Vural, İ. Keskin (2004). “Televizyon Haberciliğinde Bir Mesleki Kişilik Olarak “Anchor” Türkiye’deki Uygulama Biçimine Yönelik Bir Değerlendirme”, İstanbul, 2th. International Symposium Communication in the Millenium, s.1047-1067.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN GÖLGESİNDE İŞ GÜVENCESİZLİĞİ; FIRSATLAR DÜNYASINDA GÜVENCESİZ YAŞAM

Dr. Öğretim Üyesi, Erkan İNAN

Avrasya Üniversitesi, erkaninan85@gmail.com - 0000-0002-8950-8251

ÖZET

İş güvencesizliği, Neoliberal politikalar sonucu ortaya çıkan modern yönetim sistemlerinin modern dünyaya vermiş olduğu kötü bir hediye olarak kabul edilebilir. Bu hediye hazırlanmasında iktisadi istikrarsızlık, işsizlik sayısındaki önemli artış, esnek çalışma modellerinin günümüz iş hayatında kabul görmesi gibi faktörler önemli rol oynamaktadırlar. Bunun doğal bir sonucu olarak ise emekçilerin iş ve gelecek kaygıları artış göstermektedir.

İş güvencesi kavramı, çalışan bireylerin keyfi sebepler ile işinden uzaklaştırılmasını engelleyen, geleceğe güven içinde bakabilmelerini sağlayan, sosyal devlet olgusunun en büyük kazanımlarından biridir. İş güvencesizliği kavramı ise işveren ile iş gören arasında hukuki bir sözleşme bulunmadığı ve bu sebeple iş görenin kendisini güvende hissetmediği bir istihdam biçimidir.

İş güvencesi terimi ile amaçlanan, emeği ile geçinen bireyin yapmış olduğu işin güvence altına alınmasıdır. İş güvencesi kavramı, hayatını emeğiyle devam ettirmek zorunda kalan çalışan kesimin, haksızlık karşısında sığınacağı bir liman olarak değerlendirilebilir. İşçi ile köle arasındaki ayrımı sağlayan en önemli kazanımlardan biri iş güvencesinin çalışma hayatına eklenmesidir. İş güvencesizliği kavramı literatürde hukuki, iktisadi ve psikolojik açılardan ele alınmaktadır. Buna göre çalışma hakkının uygulamada değer kazanabilmesi için emekçilerin uygun bir işe yerleştirilmeleri yeterli olmamaktadır. Emeğiyle geçinen kişilerin iş kurallarına uygun olarak çalıştıkları sürece işlerini kolayca kaybetmelerinin engellenmesi iş güvencesi kavramının teorik altyapısının merkezindedir.

İş ilişkileri insanlık tarihi kadar eski olsa bile işçi statüsünün çalışma hayatında yer alışı 18. Yüzyıl sonlarında gerçekleşen “Sanayi Devrimi” ile gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi, toplum yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır. Feodalizm, atölye ve fabrikaların kurulmasıyla birlikte başlayan süreçte yöneten – yönetilen ilişkilerdeki belirleyici rolünü günden güne yitirmiştir. Teknolojinin ilerlemesi ile üretim süreçleri basitleşmeye başlamıştır. Yeni buluşlar işgücünün değişmesine olanak tanımıştır. Beceri, güç, tecrübe gibi kavramlar değer kaybetmeye başlamış bunların yerini mümkün olduğunca ucuz iş gücü sağlama anlayışı almıştır. Bu süreç iş güvencesizliğinin de köklerini oluşturmuştur. Süreç bireylere feodalizmde bulunmayan özgürlükler sağlamaktaydı. Bunlardan belki de en önemlisi bireyin çalışma yerini seçebilme özgürlüğüydü. Buna rağmen Feodalizmden keskin bir kopuşun gerçekleştiği konusu tartışmalıdır. Yöneten – yönetilen ilişkilerinde burjuvazi yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmış ve başrol rolünü üstlenmiştir. İş ilişkilerinin ve toplumsal yaşamın kuralları artık bu sınıf tarafından

belirleniyordu. Yeni dünyanın yaratıcısı bu sınıf iş güvencesi kavramını zamanın ve mekânın şartlarına göre pragmatist olarak yorumlamıştır.

2. Dünya Savaşı sonrası süreçte ülkeler, ulusal kalkınmalarına öncelik vermiş ve kötü çalışma şartlarını düzeltmeyi, ücretleri verimliliğe göre ayarlamayı, insancıl bir çalışma hayatı oluşturmayı amaç edinmişlerdir. İki büyük dünya savaşından çıkmış yorgun halkların refah talebi, SSCB'nin eşitlik politikalarının Batı bloku ülkelerini etkileyerek kapitalizmi dizginleme uğraşları bu amacın oluşmasında kilit rol oynamıştır. Çalışma hakkının kişinin elinden keyfi sebeplerle alınmasını önlemek için Sanayi Devrimi'nin ardından günümüze kadar gelen sürede çeşitli hukuk kuralları uygulanmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan hümanist düşünce anlayışı, insana verilen değer artmasına, 1960'larla birlikte gelen özgürlük, eşitlik gibi kavramların hayatın her alanına yayılmasına, çalışma ilişkilerinde de birçok değişim yaşanmasına neden olmuştur. 1945 – 1980 arası bu dönem çalışan haklarının güvence altına alındığı, tüm dünya sendikalarının geliştiği, sosyal politikaların uygulandığı, rüzgârın emekçiden yana estiği bir dönem olarak ele alınabilir.

1980 sonrası dönem yeni bir dünyanın inşası olarak ele alınabilir. Liberalizmin neoliberalizme evrilmesi, SSCB'nin zayıflaması ve yıkılmasıyla ABD önderliğindeki Batı blokunun tek güç haline gelmesi, küreselleşmenin üretim araçlarına sahip sınıf için zaman ve mekân kavramlarını ortadan kaldırması gibi birçok faktör yeni bir dünyayı anlamamızı sağlayacak anahtar kelimeler olarak seçilebilirler. Bu anahtar kelimeler üzerinden inşa edilen yeni dünyada iş güvencesi önce popüleritesini kaybetti ardından ise sistem tarafından yok sayıldı. Yeni dünyada iş güvencesinin yerini “riskler dünyası” aldı. Fırsatlar dünyasında güvencesiz yaşamlar, hayaller ve gerçekler arasında yeni bir yaşam formu oluştururdular.

Anahtar Kelimeler: İş güvencesizliği, Neoliberalizm, Piyasa ekonomisi

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, iş güvencesizliği kavramının Neoliberal düzlem üzerinden irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda iş güvencesizliğinin tarihsel süreci, eleştirel perspektif yardımıyla sorgulanmaktadır. İş güvencesizliğinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasını sağlayan teorik arka plan irdelenmektedir. Bu bağlamda en önemli uğrak olarak, Neoliberalizm belirlenmiştir. Çalışmada, Neoliberalizm ve iş güvencesizliği arasındaki bağ sorgulanmaktadır. Neoliberalizm, üretim araçlarına sahip olan sınıfın 1945 – 1970 arası korumacı devlet anlayışına bir başkaldırısı şeklinde okunabilir. Bu başkaldırı, iktisadi başlığın altında politik alanın dönüşümü üzerinden okunabilir. Özelleştirme, devletin ekonomiye müdahalesinin ortadan kalkması, devletin küçülmesi, piyasanın kutsanması gibi ekonomik faaliyetler, iktisadi süreçler üzerinden Neoliberal sistem için gerekli politik koşulların oluşumunu beraberinde getirmiştir.

1945 - 1970 arası dönem değerlendirmesinde iki büyük dünya savaşından yorulmuş halkların varlığı göz ardı edilemez. Çift kutuplu olarak dizayn edilen yeni dünyada Sovyetler Birliği eşitlik ve özgürlük kavramlarını diğer kutbun yaratıcıları Batı bloku ülkelerinden farklı yorumlamaktaydı. Bu yorumlama ve dönemin ruhu, Batı bloku ülkelerinin de ekonomiyi tam anlamıyla görünmez ele bırakmamalarında önemli rol oynamıştır. Nihayetinde, kamu gücü bireylerin önemli bir güvence dayanağı olarak kaldı. 1970 sonrası dönemde Sovyetler'in zayıflaması ve yıkılması ile başlayan süreç üretim araçlarına sahip olan sınıfın sahip olmayan sınıf üzerinde çok büyük bir hegemonya kurmasını sağlamıştır. Piyasa ekonomisi üzerinden okunabilen yeni dönem, yeni bir dünyanın kapılarını aralamıştır. Hayek'e göre (2009: 209), fırsat ve risk dolu yeni bir döneme giriş yapılmıştı. Bu dönemde artık devlet koruması olmayacak, yeterliğine güvenen her bireye ise fırsatlar kendisini gösterecekti. Girişimciliğin kutsandığı bu dönemde başta emekçiler olmak üzere bireyler herhangi bir güvenceye sahip olamayacaklar ve cesur yeni dünyada amansız bir rekabetin içerisinde bulunacaklardı. Bireyler, riskler ve fırsatlarla dolu yeni dünyayla karşı karşıya kalmışlardı. Sennett (2008: 84), bu sistemde emekçilerin yaşamlarının her anında büyük riskler ile burun buruna yaşadığını ifade etmektedir. Güçlü olan, riskleri ortadan kaldıracak ve yoluna devam edecektir. Evrim teorisi üzerinden şekillenen yeni dünya anlayışı, yeterince güçlü olmayan bireylere ise figüran rolünün ötesine geçmelerine izin vermemektedir. Neoliberal sistem; korumacı devlet anlayışına karşı çıkararak rekabetçi piyasa ekonomisi üzerinden yeni bir yaşam formu inşa etmiştir (Fişek 1977: 104). Görünmez el nihayetinde iş güvencesi kavramını da dönüşüme uğratarak, iş güvencesizliği zamanını başlatmıştı.

İş güvencesi kavramı, çalışan bireylerin keyfi sebepler ile işinden uzaklaştırılmasını engelleyen, geleceğe güven içinde bakabilmelerini sağlayan, sosyal devlet olgusunun en büyük kazanımlarından biridir. "İş Güvencesizliği" kavramı ise işveren ile iş gören arasında hukuki bir sözleşme bulunmadığı ve bu sebeple iş görenin kendisini güvende hissetmediği bir istihdam biçimidir.

İş güvencesi ile üretim araçlarına sahip olmayan bireylerin gerçekleştirmiş oldukları işin sürekliliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda emekçilerin, geçerli bir nedene dayanmayan sebeplerle işine son verilmesi engellenir, üretim araçlarına sahip sınıfın keyfi ve sadece kâr odaklı anlayışı sınırlandırılmaya çalışılır (Taşkent, 2002: 8).

İş güvencesi ile amaçlanan, emekçilerin iş hukuku kurallarına uymaması dışında işinden uzaklaştırılmaması gerekliliğidir. Bu bağlamda koşulların oluşum aşamasında önceden belirlenen kurallar iç ve dış çevre tarafından belirlenir. Bu da iş güvencesinin kapsama alanını ve sınırlarını sınırlarının ülkeden ülkeye farklılıklar göstermesine sebebiyet verir (Güzel, 2004:14).

İş güvencesi kavramı, hayatını emeğiyle devam ettirmek zorunda kalan çalışan kesimin, haksızlık karşısında sığınacağı bir liman olarak değerlendirilebilir. İşçi ile köle arasındaki

ayrımı sağlayan en önemli kazanımlardan biri iş güvencesinin çalışma hayatına eklenmesidir.

İşveren tarafından keyfi sebeplerle işten uzaklaştırılmayacağını bilen iş görenin, geleceğine dair uzun vadeli plan yapabilme hakkı üzerinden iş güvencesi okuması gerçekleştirilebilir. Sosyal adalet üzerinden temellenmiş bir hukuk devletinde emekçiler, iş güvencesi kavramının koruması altında yaşamlarına devam edebilmektedirler. Tüm bunlara ek olarak, iş güvencesi, emekçi ile üretim araçlarına sahip kişi ya da grupların arasındaki iş sürekliliğinin her koşulda devam edeceği anlamını vermez. İş güvencesini yasal yollarla güvence altına alan herhangi bir yerde çalışan emekçi işten çıkartılabilecektir; ancak burada kritik nokta bunun için yasada belirtilen belirli nedenlerin varlığının aranacak olmasıdır. Belirtilen sebepler iş güvencesi sınırlarını ihlal etmiyorsa ya da işveren tarafından bu ispat edilemiyorsa, emekçi işine iade edilebilecek ya da tazminatını alacaktır. Bu doğrultuda iş güvencesi kavramı, iş görene sınırsız özgürlükler tanıyan, yapacağı her türlü sorumsuzluğa rağmen yaşam boyu istihdamı zorunlu kılan bir anlayış değildir. İş güvencesi, işveren ile iş gören arasında bir hukuksal bağıdır. Bu bağ çalışma ortamının profesyonelleşmesini beraberinde getirir. Bu sayede keyfiliğin yerini kurallar alacak, çalışma ilişkilerinin çerçevesi belirlenebilecektir.

. W. Blomeyer (1990: 305), iş güvencesinin emekçileri yeterince koruyamadığı bir sistemin çağdaş hukuk devleti normlarını karşılayamayacağı görüşündedir (Çelik, 2006: 203).

İşletmenin faaliyetlerine devam etmesi ve çalışanların belli bir güvence içinde geleceğe dair kaygılar barındırmaması konusunda, ortak bir noktada işveren ile iş görenin uzlaşması gerekmektedir. Bu uzlaşma hem kuruluşun daha verimli çalışmasına hem çalışanın daha iyi bir hayat standardında yaşayarak geleceğe daha güvenli bakmasına hem de ülkedeki toplumsal sosyal dayanışmanın gelişmesine yardımcı olur. Tüm bunları iş güvencesi kavramının çalışma hukukunda etkin bir şekilde geçerliliğinin olmasına bağlıdır.

İş güvencesi kavramı, emekçilerin sendikal faaliyetler nedeniyle işlerinden uzaklaştırmalarını engelleyen bir emniyet kemeridir. Hak ve özgürlükler mücadelesinin temel yapı taşlarından bir tanesidir. İş güvencesinin etkin bir şekilde uygulandığı bir sistemde; sendika üyeliği, sendikal faaliyette bulunmak gibi eylemler emekçinin işten çıkarılmasına sebep olamaz. Ek olarak hastalık veya kaza gibi nedenlerden dolayı da iş sözleşmesi fesih edilemez (Taşkent, 2002: 24). İş güvencesi kavramı bazı çevrelere göre ise işverenlere ve ülke ekonomisine negatif etki yapmaktadır. Bu şekilde düşünen kesimler iş güvencesi kavramının, işverenlerin hareket alanını daralttığını ve sonuç olarak ülke ekonomisine negatif etki doğurduğunu ifade etmektedirler. İş güvencesinin negatif sonuçlar doğurabileceğini söyleyen kesime göre, iş güvencesi olmasaydı, işverenler daha fazla eleman alacak ve ülkedeki işsizlik oranı azalacaktı. İş güvencesi kavramının işverenleri korkuttuğunu; bunun sebebi olarak da dilediği zaman eleman çıkartarak işgücünden tasarruf yapmasının engellendiğini öne sürmektedirler. Buna göre işler hızlandığında, piyasa ekonomisi uygulandığında ve eleman açığı baş gösterdiğinde tekrardan çalışanları istihdam etmeyi öngörmektedirler. Bu anlayışa göre İşverenin, bu kısır döngü içinde, işten çıkarttığı eleman için herhangi bir tazminat ödemesi gerekmemektedir. İş Güvencesi kavramının ekonomiye büyük zarar getirebileceğini ve çalışma hayatında esnek bir anlayışın egemen olması gerektiğini düşünen bu kesim; esnek çalışma modellerinin istihdamı arttırdığını ifade etmektedirler. Güncavdı (2002: 35) “Türkiye İşverenler Sendikası Dergisi’nde, emek merkezli politikaların işçi lehine düzenlemeler gerçekleştireceğini ve nihayetinde bu politikaların iktisadi istikrarı engelleyeceğini ifade etmektedir. Bu görüşe göre, emek merkezli politikaların orta ve uzun vadede yüksek oranlı işsizliği artıracığı ve toplumun genelinde geleceğe dair umutların sönmelenmesine sebep olacağı varsayılmaktadır.

1. İş Güvencesizliğinin Tarihsel Gelişimi

İş güvencesizliği kavramının tarihsel gelişimi uzun bir evrimsel sürecin ürünüdür. Greenhalgh ve Rosenblatt (1984: 438) iş güvencesizliğini, işin sürekliliğiyle ilgili kuşku duyan ve geleceğini tehdit altında hisseden emekçilerin yaşamış oldukları psikolojik güçsüzlük üzerinden okumaktadırlar. Bireyin çalışma sürekliliğini tehdit altında görmemesi iş güvencesinin merkezindedir (Davy vd., 1997: 325). Bu doğrultuda çalışma hakkının uygulamada değer kazanabilmesi için emekçilerin herhangi bir işe yerleştirilmeleri yeterli değildir. Emegiyle geçinen kişilerin iş kurallarına uygun olarak çalıştıkları sürece işlerini kolayca kaybetmelerinin engellenmesi de iş güvencesinin temel ilkelerindedir.

Altan (2004: 18), “Sosyal Politika” adlı eserinde iş güvencesi kavramının tarihsel kökenini incelemiştir. Altan, iş ilişkileri tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu belirtse de işçi statüsünün çalışma hayatında yer almasını 18. Yüzyıl sonlarında gerçekleşen “Sanayi Devrimi” ile başladığını ifade etmektedir.

Sanayi Devrimi, toplum yapısında büyük değişikliklere yol açmıştır. Feodalizm; atölye ve fabrikaların kurulmasıyla gücünü kaybetmeye başlamıştır. Zanaatkârlar ve küçük meslek erbapları, açılan büyük işyerleriyle mücadele edememiş; sonuçta işyerlerini kapatmış ve fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Fakat teknolojinin ilerlemesi ile üretim her geçen gün kolaylaşmıştır. Yeni buluşlar işgücünün değişmesine olanak tanımıştır. Beceri, güç, tecrübe gibi kavramlar değer kaybetmeye başlamış bunların yerini mümkün olduğunca ucuz iş gücü sağlama anlayışı almıştır.

Polanyi, etkileyici eseri “Büyük Dönüşüm”de (2010: 80) sanayi devrimini farklı açılardan ele almaktadır. Polanyi’ye göre sanayi devrimi emekçilere her ne kadar yeni bir yaşam formu sunsa bilir bu yaşam büyük yıkımları da içerisinde barındırmaktaydı. Sanayi bölgesindeki yaşam koşulları günümüz dünyasıyla kıyaslanamayacak ölçüde kötüydü. Sanayi kentlerinin kötü koşullarında yaşayan emekçiler, çalışma koşullarının da çok kötü durumda olması gibi sebeplerle hem kendilerine hem de çevrelerine yabancılaşıyor ve nihayetinde yalnızlaşıyorlardı (Polanyi, 2010, s. 81). Simmel (1950: 413-414) de süreci benzer açıdan irdelemiştir Simmel’e göre emekçiler, zor koşullar altında, piyasaya bağımlı ve mesai saatleri boyunduruğu altında yaşamaktadırlar.

İşyerlerinin buhar gücü ve gaz lambaları ile geceleri de aydınlanabilmesi yeni bir sürecin oluşumunu sağlamıştır. Bu süreç ile birlikte emekçiler için gece vardiyası yolu açılmış ve çalışma saatleri 15 – 16 saati aşmıştır (Altan, 2004: 41). Tüm bunlar toplum vicdanında büyük tahribatlara yol açmış ve sendika gereksinimi zaruri hale gelmiştir. Standart istihdam ilişkisinin hâkim olduğu ve altın çağ olarak ifade edilen 1945–1970 döneminde çalışanlar açısından istihdam, sosyal koruma ve örgütlenme gibi konularda yüksek düzeyde yasal ve kurumsal güvenceler söz konusuydu (Temiz, 2004: 56).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yaşanan hümanist düşünceler ve üretim hızının artması çalışanlar lehine bir takım gelişmeler yaşanmasına sebep olmuştur. İş ilişkilerinin belirli yasalar dâhilinde gerçekleşmesi, işverenin keyfi sebeplerle çalışan kişiyi işinden uzaklaştıramamasına olanak tanımıştır. Çalışanlar için, güvence anlamında “Altın Çağ” olarak adlandırabileceğimiz bu dönem çok uzun sürmemiştir.

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak işçi ayaklanmaları sanayi ülkelerinde boy göstermeye başladı. İş görenin, işverenin kölesi olmadığı ve haklarının olduğu, sendikalar önderliğinde seslendirildi. Ve tüm bu mücadeleler iş güvencesi kavramının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

2. Dünya Savaşı sonrası süreçte ülkeler, ulusal kalkınmalarına öncelik vermiş ve kötü çalışma şartlarını düzeltmeyi, ücretleri verimliliğe göre ayarlamayı, insancıl bir çalışma hayatı oluşturmayı amaç edinmişlerdir. İki büyük dünya savaşından çıkmış yorgun halkların refah talebi, SSCB’nin eşitlik politikalarının Batı bloku ülkelerini etkileyerek kapitalizmi dizginleme uğraşları bu amacın oluşmasında kilit rol oynamıştır. Çalışma hakkının kişinin elinden keyfi

sebeplerle alınmasını önlemek için Sanayi Devrimi'nin ardından günümüze kadar geçen sürede çeşitli hukuk kuralları uygulanmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan hümanist düşünce anlayışı, insana verilen değerin artmasına, 1960'larla birlikte gelen özgürlük, eşitlik gibi kavramların hayatın her alanına yayılmasına, çalışma ilişkilerinde de birçok değişim yaşanmasına neden olmuştur. 1945 – 1970 arası bu dönem çalışan haklarının güvence altına alındığı, tüm dünya sendikalarının geliştiği, sosyal politikaların uygulandığı, rüzgârın emekçiden yana estiği bir dönem olarak ele alınabilir. Sendikal haklar gibi emekçiler için büyük önem taşıyan kazanımlar bu dönemde yukarıya ivme kazanmıştır. Sendikalar, iş güvencesizliğine, ayrımcılığa karşı, çalışanların çıkar ve haklarını korumaya çalışan sivil toplum kuruluşları olarak bu dönemin önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir.

2. İş Güvencesizliği Unsurları

İş güvencesizliği unsurlarının merkezinde güvencesizliğin hissedilme boyutları yer almaktadır. Emekçinin yaşamış olduğu güvencesizliği ortaya çıkartan koşullar bu noktada kritik öneme sahiptir. Bu koşulların oluşumunda iç ve dış çevre önemli role sahiptir. Nihayetinde emekçinin sürece olan tepkisi ya da tepkisizliği bu unsurların son halkasını oluşturmaktadır. Tüm bu unsurlar iş güvencesizliğini etkileyen değişkenleri açığa çıkarmaktadır (Çakır, 2007: 123).

İş güvencesizliği unsurları nesnel ve öznel olmak üzere iki grupta sınıflandırılabilir. Nesnel iş güvencesizliği, geçici, kayıt dışı ve sözleşmeli iş ilişkisi üzerinden örgütlenmektedir. Öznel iş güvencesizliği ise çalışanların işlerini kaybetme korkusu ile işlerinin devamlılığı konusundaki kaygılarını içeren güvencesizlik algılarını ifade etmektedir (De witte & Naswall, 2003: 150). Eğer birey işinin risk altında olduğunun farkında değilse ya da olası risklere karşı koyabilecek gücü kendisinde görüyorsa dışsal ve içsel faktörlerin oluşumu bile iş güvencesizliği yaşamasına engel olabilir (Seçer, 2007: 172). Ekonomik kriz, işletmenin küçülmesi gibi durumlarda bile birey olası tehlikeyi algılamaz. Nesnel koşulların gerçekleşmeye başlaması ve bunu çalışan kişinin algılaması öznel iş güvencesizliğini beraberinde getirmeye başlamaktadır. Bütünsel-çok boyutlu iş güvencesizliği, çalışan kişinin istikrarlı bir şekilde yapmış olduğu işi devam ettirmesi olarak değerlendirilir. Yaşanılan durumların nasıl algılandıkları psikolojide tek bir teoriye atfedilemez. Çeşitli psikolojik yaklaşımlar, teoride benimsenen davranışı açıklayıcı unsurlarıdır (Berntson, 2008: 12). Bu yaklaşımda iş güvencesizliği bütünsel ve çok boyutlu olmak üzere iki alt yaklaşımla ifade edilmektedir. Bütünsel yaklaşım, iş güvencesizliğini işten çıkarılmanın bir ön aşaması olarak ele almaktadır. Buna göre işin gelecekte devam edip etmeyeceği ile ilgili olup, iş güvencesizliğine bütünsel yaklaşmaktadır (Çakır, 2007: 124).

Çalışan bireyin gelecekteki kariyer durumunu kendi iş yerinde ve kendi alanında ilerlemek olarak algılayıp bunun gerçekleşebilme ihtimaline inanması, yaşamış olduğu bütünsel iş güvencesizliğinin alt seviyelerde olduğuna işarettir. Bu bağlamda emeğiyle geçinen bireyin işin sürekliliğine karşılıklı duyguları kilit rol oynamaktadır. Endişe, umut, korku gibi duygular bu sürecin kilit anahtar kelimeleridir. Bu anahtar kelimeler belirsizlik ortamında kendisine sıklıkla yer bulabilmektedirler.

2.1. Belirsizlik

İş güvencesizliği, çalışma sürekliliğinde yaşanan belirsizlik ortamının bir ürünüdür. De Witte (1999: 156), iş güvencesizliğini, emekçinin işinin sürekliliği konusundaki belirsizlik duyguları olarak tanımlamaktadır. Emekçinin, mevcut iş istikrarına yönelik bir tehdit algılamaya başlamasıyla birlikte iş güvencesizliğinin ana unsurlarından biri olan belirsizlik süreci başlar. Belirsizliğin en temel göstergesi, çalışan kişinin, işin devamlılığı hakkında yaşadığı bilgi eksikliğidir. İşten ayrılıp ayrılmayacağı ya da sürecin nasıl işleyeceği konusunda yeterli derecede bilgi sahibi olmayan emekçi, iş güvencesizliğini derin olarak yaşar.

Belirsizlik içinde çalışan bireylerin bu durumu algılamaları ve iş tatmini yönünden etkilenmeleri kişilerin bazı özelliklerine göre değişir. Çalışan kişinin sosyo - ekonomik durumu, eğitimi, çevresi gibi bazı faktörler belirsizlik durumunun sonucu olan kaygı seviyesinin şiddetini daha çok hissetmesi sonucunu doğurabilir. Belirsizliği derinden hisseden birey

çalıştığı işin yanında, gelecek umudu konusunda da çaresizliğe kapılabilecek ve iş bulamama korkusuyla yaşayabilecektir

2.2. Algılanan Tehdit

İş güvencesizliği unsurlarından bir diğeri ise işin sürekliliğini tehdit eden bazı faktörlerin algılanmasıdır. Çalışan kişinin bireysel ve çevresel özellikleri, iş güvencesizliği tehdidini algılama boyutunda farklılıklar yaratmasına sebep olur. İş güvencesizliği, iş durumunun sürekliliği hakkında algılanan tehdit üzerinden okunabilir (Susan J vd., 1989: 804).

Ülkedeki ekonomik sistem, sendika durumu, ailenin ekonomik durumu, eğitim seviyesi, bölgesel işgücü piyasası, yaş ve cinsiyet gibi durumlar da iş güvencesizliği yaşamada algılanan tehdidi etkileyen faktörlerdir.

İş güvencesizliği tehdidini algılama derecesinde önemli rol oynayan çevresel özellikleri, yakın ve uzak çevresel özellikler olarak iki grupta inceleyebiliriz. Yakın çevresel özellik olarak, kişinin çalıştığı iş yerinde küçülme gibi faktörleri söyleyebilirken; uzak çevresel özelliklerde, ekonomik kriz, teknolojik değişimler gibi faktörler ortaya çıkmaktadır. Günümüz dünyasında sıklıkla karşılaşılan ekonomik krizler, işten çıkarmaların oranını arttırmanın yanında çalışan kesimin, iş güvencesizliği tehdidini algılamalarını da sağlamıştır.

2.3. İşsizlik Kaygısı

İş güvencesizliği kaygısı, çalışan kişinin işini kaybetmeden önceki son evresidir. Bu evre başta çalışan birey olmak üzere ailesi, yakın çevresi için de en sıkıntılı dönemdir. Belirsizliğin tehdide dönüşmesinin ardından gelen kaygı dolu günler, güvencesizlik seviyesinin en yüksek olduğu dönemdir.

Çalışan kişilerin, belli bir amacı gerçekleştirmek için kendi arzu ve istekleri ile çalışmalarını yani yaptıkları işe motive olmaları, işin kalitesini etkileyen sebeplerin başında sayılabilir. İşin sürekliliği konusunda derin kaygılar taşıyan çalışan kişi umutsuzluğa düşer ve motive olma sorunu yaşayabilir. Bu bağlamda kendini güçsüz hisseden iş görenden mutlak verim alabilmek, hayalperest bir anlayışın ürünü olduğu aşıkardır.

Kaygı içinde olan bireyin motivasyonunu sağlayabilmek çok güçtür. Bu noktada iş kazalarıyla karşılaşılabilir.

Farklı çalışan gruplarının, iş güvencesizliği kaygı düzeyleri farklılık göstermektedir. Çalışan kişinin sosyal güvenlik hakları ve kendi kişisel özellikleri(yaş, eğitim durumu vb) yaşanan kaygının boyutunu belli eden faktörlerdir. İstihdam sürekliliği hakkında kaygı duyan çalışanlar arasında değerli özellikleri daha çok bulunan çalışanlar, daha az kaygı hissederler.

3. Neoliberalizmin İş Güvencesizliğine Etkisi

Sennett, İş gücü piyasalarındaki büyük dönüşümün bireyler üzerindeki etkisini “Karakter Aşınması” isimli eserinde açıklamaktadır. Sennett, eserinde kilit nokta olarak “zaman” kavramını belirlemiştir. Bu noktada yeni süreci, “Uzun vade yok” şeklindeki slogan üzerinden çözümlemektedir. Bu noktada geleneksel iş ilişkilerinin ortadan kalktığını artık emekçilerin uzun yıllar aynı kuruluşta görev yapamadıklarını ifade etmektedir (Sennett, 2008: 20-21).

İşgücü piyasaları, globalleşmenin etkisiyle artan rekabet ortamında daha fazla kâr elde edebilmek, en azından ayakta kalabilmek için yapısında çeşitli değişikliklere gitmiştir. İşverenler ve yöneticiler rekabet ortamında başarıyı yakalayabilmek için çeşitli yönetim yaklaşımlarını uygulamanın yanı sıra işletme için radikal kararlar da almışlardır.

Temiz, “Eğreti İstihdam” isimli eserinde yakın geçmişteki ekonomik yapılandırmanın çalışma ilişkilerinde önemli değişiklikler meydana getirdiğini ifade etmektedir. Temiz, özellikle 1990 ve 2000’li yıllarla birlikte istihdamın istikrarlı ve güvenceli olmasına yeni yapılandırmanın müsaade etmediğini vurgulamıştır. Bu yapı güvencesiz, geçici istihdam niteliklerine sahiptir. Eğreti istihdam olarak ifade edilen bu yeni yapılanma sadece birinci dünya ülkeleri olarak gösterilen gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de kendisini göstermektedir (Temiz, 2004: 55).

İş gücü piyasalarının değişmesi, çalışan kişinin işyeri istikrarını olumsuz etkileyecek bir oluşum halini almıştır. Artan rekabet koşulları çalışma ilişkilerinde zaman boyutunu ve ekonomik boyutu değiştirecek bir takım yeni düzenlemeler meydana getirmiştir.

1980'lerle birlikte, çalışma istikrarı bakımından "sürprizlere yer olmayan" iş ilişkilerinin yerini "Risk Dünyası" sloganı ele geçirmiştir. Neoliberal politikaların geleneksel istihdam ilişkisine göre çalışanlara çok daha fazla güvencesizlik, istikrarsızlık, belirsizlik ve değişkenlik içermesi bu yeni istihdam biçiminin eğreti istihdam olarak tanımlanmasına neden olmuştur (Andersen, 2013: 14-16).

Yeniden yapılandırılan işgücü piyasaları, çalışanlar için güvencesiz istihdam anlayışını öngörmektedir. Bunun nedeni olarak, artan rekabet koşulları ve dünya ekonomisinin yaşadığı krizler gösterilmektedir. Güvence, insani bir gereksinimdir. Çalışan kişilerin yapmış olduğu iş hakkında gelecek planları kurabildiği, istikrarın hüküm sürdüğü bir iş ilişkisinin mimarı iş güvencesi kavramıdır. Ancak, yeniden yapılandırılmış işgücü piyasaları "Uzun vade yok" sloganıyla güvence kavramını arka plana atmaktadır.

3.1. Esnek İstihdam Yapısı ve Güvencesizlik

İş gücü piyasalarındaki yapılanma sonucu meydana gelen esneklik kavramı iş ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Çalışma hayatının yeniden yapılandırılmasında esneklik teriminin büyük rolü vardır. Üretim esnekliği, teknolojik gelişmelerle birlikte başlamıştır. Teknolojideki gelişmeler sayesinde üretim hızlanmış, ürün çeşitliliği artmış ve farklı taleplere karşı anında cevap verebilme yeteneği gelişmiştir. Bu özellikler sonunda, örgütün ihtiyaçları ekseninde çeşitli yönetim anlayışları doğmuştur. Esnek istihdam bu yönetim anlayışlarından biridir.

Çalışma ilişkilerinin değişmesi ile meydana gelen süreçte birçok çalışma biçimi ortaya çıkmıştır. Belirli süreli çalışma, mevsimlik işgücü, taşeron çalışma, uzaktan çalışma gibi yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır (Uyanık, 2008: 215).

Esnek istihdam modelleri ile güvencesizlik arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çalışma ilişkilerini dönemlere ayıracak olursak, birinci dönem "Serbestlik Dönemi"dir. Endüstri devriminden hemen sonra oluşan, çalışma şartlarının çalışanlar için olumsuz koşullarda olduğu, devletin bu kötü şartlara müdahale etmediği dönem serbest dönem olarak tanımlayabiliriz. İkinci dönem ise devletlerin çalışanları kötü çalışma koşullarından kurtarmak için yürürlüğe koydukları yasaları içeren müdahaleci dönemdir. Üçüncü dönem ise teknoloji devriminin yaşandığı dönemdir. Teknolojinin etkisiyle üretimin yapısı değişmiş ve esnek dönem zamanı başlamıştır. Bu dönemde çalışma koşullarında farklılıklar yaşanmıştır. Rekabet ortamının büyümesiyle işgücünden yararlanma şeklinde de değişiklikler olmuştur. Bu dönemde devletin çalışma ilişkilerine müdahalesi minimum seviyeye inmiştir. Bu anlamda, esnekliğin doğal sonuçlarından biri olan işgücü piyasasının heterojen niteliği ücret, çalışma koşulları ve sosyal korumaya erişim bakımından birbirinden farklı istihdam biçimleriyle ortaya çıkmaktadır (Erdut, 2005: 17).

Esnekliğin getirdiği farklı çalışma biçimleri ile iş ilişkileri farklı bir boyut kazanmıştır. Örnek vermeme gerekirse, dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan birey, hayatında hiç gitmediği büyük bir ülkenin şirketinde evinden çıkmadan çalışabilmektedir. Thomas L. Friedman, "Dünya Düzdür" kitabında bu çalışma şeklini incelemiştir. Hindistan'daki bir çağrı merkezinin çalışma koşulları üzerinden çözümlenmesini gerçekleştirmiştir (Friedman, 2006, s. 30).

Çalışma hayatında rekabet ortamının etkisiyle artan esneklik oranı, çalışanların iş güvencesizliği olgusunu daha derinden hissetmelerine neden olmaktadır. Esnekliğin etkisiyle çalışanların işe bağlılıkları azalıp çalıştığı kuruluşa karşı aidiyet duygusu zayıflamaktadır. İşverenler, esnek istihdamı kendi açılarından kısa vadeli değerlendirip, kâr artırıcı bir unsur olarak görmektedir. Esnek istihdam yapısında, çalışanların hukuksal iş güvencesi bulunmamaktadır. Bu sebepten dolayı iş görenler, olası bir işten çıkarılmadan dolayı

tazminat gibi bazı temel haklardan faydalanamamaktadırlar. İşverenler için bunun kısa vadede bir diğer getirisi, işgücü devir oranını yüksek tutabilmeleridir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, iş güvencesizliği kavramı Neoliberal düzlem üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda işçi – işveren ilişkilerinin temel prensipleri iş güvencesizliği temelinde irdelenmiştir. Neoliberalizm çözümlemesi çalışmanın merkezinde bulunmaktadır. İş ilişkilerinde yaşanan dönüşümler bu bağlamda ele alınmıştır. Neoliberalizm, iş ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerde önemli bir uğrak olarak değerlendirilmiştir.

1980 sonrası dönem yeni bir dünyanın inşası olarak ele alınabilir. Liberalizmin Neoliberalizme evrilmesi, SSCB'nin zayıflaması ve yıkılmasıyla ABD önderliğindeki Batı blokunun tek güç haline gelmesi, küreselleşmenin üretim araçlarına sahip sınıf için zaman ve mekân kavramlarını ortadan kaldırması gibi birçok faktör yeni bir dünyayı anlamamızı sağlayacak anahtar kelimeler olarak seçilebilirler. Bu anahtar kelimeler üzerinden inşa edilen yeni dünyada iş güvencesi önce popüleritesini kaybetti ardından ise sistem tarafından yok sayıldı. Yeni dünyada iş güvencesinin yerini “riskler dünyası” aldı (Erdoğan, 2005: 30). Sosyal devlet olgusu zayıfladı. Bireyleri olası risklere karşı koruyacak, bariyer işlevi görece, güvence kavramını emeğiyle yaşayanların hayatlarına entegre edecek bir yapı ortadan kalktı.

Sosyal devletin korumacılık anlayışına karşıt bir anlayış, sosyal ve ekonomik yönlerden güçsüz olan bireylerin süreç içerisinde durumlarının daha da kötüye gitmesini tetikleyici bir etki yaratmıştır. Bauman, bu durumu, piyasa ekonomisinin paradan para kazanma yöntemiyle eşitsizliği keskinleştirdiğini böylelikle de parası olmayan ve üretim araçlarına sahip olamayan kişilerin bu süreçten faydalanamayacağı çözümlemesiyle açıklamaktadır. Süreç içerisinde iş güvencesinden de yoksun kalan bu kesim için riskler toplumu kavramı yeni bir yaşam formu üretmiştir.

Sonuç olarak, Neoliberal politikalar, iş güvencesizliğini derinleştiren yapısal dönüşümleri teşvik ederek toplumsal eşitsizlikleri kalıcı hale getirmektedir. Bu doğrultuda, Neoliberalizmin vaat ettiği "fırsatlar dünyası" aslında işçilerin sürekli olarak daha güvencesiz ve esnek çalışma koşullarına sürüklendiği bir sömürü alanı yaratmaktadır. Bu sistemde, emek giderek "kullan-at" bir meta haline gelirken, sermaye sahipleri daha yüksek kâr oranlarına ulaşmak için işçi haklarını budamakta ve ücretleri baskılamaktadır.

KAYNAKÇA

Altan, Ö. Z. (2004). Sosyal Politika (No:790). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Andersen, G. E. (2013). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri (Burcu Yakut Çakar & Utku Barış Balaban, Çev.). İçinde Ayşe Buğra & Çağlar Keyder (Ed.), Sosyal Politika Yazıları (6. Baskı). İletişim Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). Modernite, kapitalizm, sosyalizm: Küresel çağda sosyal eşitsizlik. Say Yayınları.
- Berntson, E. (2008). Employability perceptions: Nature, determinants, and implications for health and well-being [Doctoral dissertation]. Stockholm Universty.
- Çakır, Ö. (2007). İşini kaybetme kaygısı: İş güvencesizliği. Çalışma ve Toplum Dergisi, 1(12), 117-140.
- Çelik, N. (2006). İş Hukuku Dersleri (19. Baskı). Beta Yayınları.
- Davy, J., Kinicki, A. J., & Scheck, C. L. (1997). A test of job security's direct and mediated effects on withdrawal cognitions. Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior, 18(4), 323-349.
- De de Witte, H. (2017). Does job insecurity affect the union attitudes of workers and their participation in unions? İçinde Job Insecurity: Union Involvement and Union Activism (ss. 1-9). Routledge.
- De witte, H., & Naswall, K. (2003). Objective'vssubjective'job insecurity: Consequences of temporary work for job satisfaction and organizational commitment in four European countries. Economic and industrial democracy, 24(2), 149-188.
- Erdoğan, M. (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni. İçinde Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Birinci Baskı, 1-7). İletişim Yayınları.
- Erdut, T. (2005). İşgücü piyasasında enformelleşme ve kadın işgücü. Çalışma ve Toplum Dergisi, 3(6), 11-49.
- Friedman, .Thomas L. (2006). Dünya Düzdür (L. Cinemre, Çev.). Boyner Yayınları.
- Greenhalgh, L., & Rosenblatt, Z. (1984). Job Insecurity: Toward Conceptual Clarity. The Academy of Management Review, 9(3), 438-448.
- Günçavdı, Ö. (2002). Türkiye Ekonomisinin İstihdam Yaratma Kapasitesi ve İş Güvencesi Yasası. İşveren Dergisi, 9.
- Güzel, A. (2004). İş Güvencesine İlişkin Yasal Esasların Değerlendirilmesi. İstanbul Barosu Yayınları.
- Hayek, F. A. (2009). Liberalizm (Ünsal Çetin, Çev.). Liberal Düşünce Dergisi, 14(55), 197-224.
- Özdevecioğlu, M. (2003). İş tatmini ve yaşam tatmini arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. 1, 90-97.

- Polanyi, K. (2010). Büyük Dönüşüm (Ayşe Buğra, Çev.; 9. Baskı). İletişim Yayınları.
- Seçer, B. (2007). Kariyer Sermayesi ve İstihdam Edilebilirliğin İş Güvencesizliği Üzerindeki Etkisi [Doctoral dissertation]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Sennett, R. (2008). Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri (3. Basım). Ayrıntı Yayınları.
- Simmel, G. (1950). The Sociology of Georg Simmel (Kurt H. Wolf, Çev.). The Free Press.
- Susan J, A., Lee, C., & Bobko, P. (1989). Content, cause, and consequences of job insecurity: A theory-based measure and substantive test. *Academy of Management journal*, 32(4), 803-829.
- Taşkent, S. (2002). İş Güvencesi ve Yeni Yasal Düzenlemeler. Belediye İş Sendikası Eğitim Yayınları.
- Temiz, H. E. (2004). Eğreti istihdam: İşgücü piyasasında güvencesizliğin ve istikrarsızlığın yeni yapılanması. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(2), 55-80.
- Uyanık, Y. (2008). Neoliberal Küreselleşme Süresince İşgücü Piyasaları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 209-224.
- Witte, H. D. (1999). Job insecurity and psychological well-being: Review of the literature and exploration of some unresolved issues. *European Journal of work and Organizational psychology*, 8(2), 155-177.
- Wolfgang, B. (1990). (Ö. Eyrenci, Çev.). *Avrupa Topluluğu İş Hukuku*, 301-324.

ÜRDÜN'DE HRİSTİYAN ARAPLAR VE GÜVENLİKLEŞTİRME SÜRECİNE ETKİLERİ

Asım Şemsi Alan

İstanbul Aydın Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrencisi

asimalan@stu.aydin.edu.tr

ORCID İD: 0009-0008-5580-6139

ÖZET

Orta Doğu coğrafyası tarih boyunca siyasi karışıklıklar, ekonomik problemler, göç, savaş gibi birçok insani krizle yüz yüze kalmıştır. Bu yaşanan krizler günümüzde de hâlâ etkisini sürdürmektedir. Levant bölgesi Orta Doğu coğrafyasının bir alt bölgesi olarak, devletlerin iç karışıklıkları yanısıra devletler arası çatışmaların da yoğun olarak yaşandığı bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgesinde ki devletlere nazaran daha dengeli bir siyasi iklime sahip olduğu gözlemlenen Ürdün Haşim Krallığı'nın bu farklılığına rağmen güvenlik çalışmaları literatüründe yeterince araştırılmadığı görülmektedir.

Bölgede tarihi konuma sahip olan Hristiyan Arapların, Ürdün'de ülkenin kuruluşundan itibaren güvenlik politikalarına etkileri üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bu amaç doğrultusunda Kopenhag Okulunun "Güvenlikleştirme" teorisi merkezinde hareket edilmiştir. Teorinin askeri, siyasi ve ekonomik merkezli yaklaşımı ile Ürdün'ün güvenlik dinamikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, Uluslararası İlişkiler Disiplini içerisinde yer alan güvenlik çalışmalarına ilişkin kısa bir teorik inceleme yapıldıktan sonra, Hristiyan Arapların ve Ürdün'ün tarihi ile kısa bilgilendirme yapılmıştır. Ardından ülkenin güvenlik politikaları Kopenhag Okulu merkezinde askeri, siyasi ve ekonomik sektörlerdeki güvenlikleştirme dinamikleriyle analiz edilecektir.

Hristiyan nüfusun, Ürdün devletinin kuruluşunda itibaren devleti oluşturan esas bileşenleri arasında yer aldığı görülmektedir. Hükümetin politikalarını belirlerken günümüzün coğrafi ve siyasi gerçekleriyle de örtüşen tarihsel gerçekliği göz ardı etmeyen bir yaklaşımla Müslüman ve Hristiyan nüfus arasında hukuki, siyasi ve kamusal alanlarda toplumsal uyum için yaptığı yerel ve uluslararası çalışmalara da değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Hristiyan Araplar, Ürdün Haşimi Krallığı, Kopenhag Okulu, Güvenlikleştirme Teorisi

SU HİZMETLERİNDE YÖNETİŞİM: BİRLEŞİK KRALLIK SU TÜKETİCİ KONSEYİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL

Kocaeli Üniversitesi, ramazan.sengul@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3164-9676

Dr. Öğr. Üyesi Cihan Necmi GÜNAL

Kocaeli Üniversitesi, cihan.gunal@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6541-623X

ÖZET

Su, günlük hayatımızda ihtiyaç duyduğumuz en temel kaynaklardan birisidir. İçmekten, yemek pişirmeye, hijyenden eğlenmeye kadar su, günlük yaşantımızda ve sağlığımızda önemli bir rol oynamaktadır. Kıt kaynak olması nedeniyle suya erişim ve suyun yönetimi günümüzde oldukça stratejik öneme haizdir. Kamu yönetimi disiplini içerisinde son 20 yılda önemi giderek artan yönetişim, su yönetiminin etkin şekilde yapılmasında gittikçe daha fazla tercih edilen ve kullanılan bir mekanizmadır. OECD ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar tarafından su yönetişimi olarak tanımlanan suyun yeni yönetim biçimi, diğer tüm yönetişim türlerinde olduğu gibi mümkün olan tüm aktörlerin su yönetiminin karar alma mekanizmalarında yer alması gerektiği üzerine kurulmuş olup bu kuruluşlar tarafından tavsiye edilmektedir. Birleşik Krallık'taki birçok tüketici, yüksek faturalar, düşük su kalitesi ve tatmin edici olmayan müşteri hizmetleri gibi su kaynaklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların çözümü için ülkede Su Tüketicileri Konseyi adlı bir yapı oluşturulmuştur. Çalışmamız bu konseyin bir aktör olarak su yönetişimindeki önemini doküman analizi yöntemi ile ele almaktadır. Analizler sonucunda bu konseyin yapısı ve su yönetişimindeki rolü değerlendirilmektedir. Ayrıca Su Tüketicileri Konseyi örneğinin Türkiye'de uygulanabilirliğine ilişkin tespitler ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Su, su yönetişimi, Su Tüketicileri Konseyi, demokratik yönetim, katılım.

GOVERNANCE IN WATER SERVICES: THE EXAMPLE OF CONSUMER COUNCIL FOR WATER FROM THE UNITED KINGDOM

ABSTRACT

Water is one of the most fundamental resources we need daily. Water plays a significant role in our daily lives. Water is one of the most essential resources required in our daily lives. Water plays a crucial role in our daily routines and health, from drinking and cooking to hygiene and recreation. Due to its scarcity, access to water and its management are of strategic importance today. Within the discipline of public administration, governance—whose significance has grown over the past 20 years—has become an increasingly preferred and utilized mechanism for effective water management. Defined as "water governance" by international organizations such as the OECD

and the United Nations, this new approach to water management is based on the principle that all possible stakeholders should be involved in water management decision-making processes and is recommended by these organizations. Many consumers in the United Kingdom face issues related to water resources, such as high bills, low water quality, and unsatisfactory customer service. To address these issues, a body called the Consumer Council for Water has been established in the country. Our study examines the importance of this council as an actor in water governance through document analysis. The structure of the council and its role in water governance are evaluated based on these analyses. Additionally, insights are provided on the applicability of the Consumer Council for Water model in Türkiye.

Keywords: Water, water governance, Consumer Council for Water, democratic management, participation.

1. GİRİŞ

Yaşamın sürdürülebilirliği söz konusu olduğunda su vazgeçilmesi düşünülemeyen bir kaynaktır. Üzerinde yaşadığımız dünyanın olduğu kadar vücudumuzun da büyük bir kısmı sudan oluşmaktadır. Bireysel açıdan bakıldığında su, vücudumuzdaki besinlerin taşınmasını ve hücrelerin işleyişinin desteklenmesini sağlamaktadır. Makro ölçekte ise tüm ekosistemlerin yaşamı, tarımsal üretim ve sanayi faaliyetleri su ile doğrudan ilişkilidir. Tüm bunlara ek olarak suyun yeterli miktarda ve temiz bir şekilde canlılara ve sanayiye sunulması halk sağlığı açısından da çok büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle su kaynaklarının korunması, bu kaynakların güvenilir ve sürdürülebilir biçimde topluma ulaştırılması üzerinde dikkatle durulması gereken bir kamu politikası alanıdır.

Başta OECD olmak üzere uluslararası kuruluşlar suyun yönetiminde yeni bir paradigma olarak su yönetişimini gündemlerine almışlardır. Kamu yönetimi disiplini içinde son otuz yılda kendisine yer bulan yönetişim kavramı temel olarak yönetsel karar alma mekanizmasına söz konusu karar veya politika ile ilgili tüm ağların dahil edilmesi olarak ifade edilmektedir (Rhodes, 2007). Buradaki ağların her biri birer aktör olarak düşünülmelidir. Eğer bir yerel yönetim politikası gündeme gelmişse bu politikayla ilgili tüm aktörlerin süreç içerisinde yer alması gerekmektedir. Diğer ifadeyle yerel yönetim birimi, sivil toplum kuruluşları, toplum, medya vb. tüm aktörler politika yapım sürecinin parçası olmalıdır.

Bu çalışmada öncelikle su yönetişiminin kavramsal çerçevesi ele alınacaktır. Daha sonra su yönetişiminde bir aktör olarak Birleşik Krallık'ta oluşturulan Su Tüketicileri Konseyi'nin (Customer Council for Water) yapısı ve işleyişi incelenecektir. Çalışmamızda doküman analizi yapılacaktır.

2. SU YÖNETİŞİMİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Su yönetişi, OECD tarafından su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde kullanılması, bu kaynakların korunması ve geliştirilmesi için yapılan tüm faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2011). Bu faaliyetler suyun yalnızca toplumlara aktarılma süreçlerini kapsamamaktadır. Bu süreçlere ek olarak su yönetişi tüm sosyal, ekonomik ve çevresel etkileşimlerin de yönetilmesini içermektedir (OECD, 2011). Son derece yalın ve açıklayıcı bu tanıma göre su kaynaklarının sürdürülebilir bir biçimde yönetimi için yürütülen faaliyetlerin temelinde su yönetişimindeki çeşitli eksikliklerin giderilmesi yatmaktadır. OECD'ye göre (2015:2) eksiklikler şu başlıklarda altında özetlenebilir:

- Politika eksiklikleri
- Hesap verebilirlik eksiklikleri
- Finansman eksiklikleri
- Kapasite eksiklikleri
- Bilgi eksiklikleri
- İdari eksiklikler
- Amaç eksiklikleri

Yukarıda sayılan eksikliklerin ortadan kaldırılması suyun sürdürülebilir bir biçimde topluma sunulması için önemlidir. Bu noktada mümkün olan tüm aktörlerin su yönetim sürecinde yer alması suyun en etkin ve en verimli şekilde yönetilmesiyle mümkün olacaktır. OECD dokümanlarından elde edilen ve dikkat çeken bulgu su yönetişimine atfedilen önemdir.

Küresel ısınma, nüfus artışı, sanayileşme gibi faktörler nedeniyle su kaynakları büyük bir baskı altındadır (OECD, 2012). Bu baskı su kaynaklarının büyük bir hızla tükenmesine yol açmaktadır. Dahası başta insanlar olmak üzere tüm canlılar suya erişimde sıkıntılar yaşıyorlar. Bu problemler, OECD tarafından tanımlanan eksikliklerin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Mevcut durum göz önünde bulundurulduğunda su yönetişiminin neden önemli olduğu konusunda şöyle bir gruplandırma yapmak mümkündür (OECD, 2015):

- **Sürdürülebilirlik:** Su kaynaklarının mevcut canlılar ve gelecek nesiller için sürdürülebilir bir biçimde kullanımı.
- **Eşitlik:** Suya erişimin tüm canlılar için eşit ve adil olması.
- **Sürdürülebilir Kalkınma:** Su kaynaklarının etkin kullanımı sayesinde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması.
- **Çevre Koruma:** Su ekosistemlerinin güvenliğinin sağlanması ve kirliliğin önlenmesi.
- **Afet Risklerinin Azaltılması:** Sel, taşkınlar ve kuraklık gibi su kaynaklı afetlerin azaltılması.

OECD tarafından yayımlanan dokümanların ortaya koyduğu üzere su yönetişi yalnızca teknik bir konu değildir. Su yönetişi, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları olan bir paradigmadır. Söz konusu su kaynakları olduğunda bu yönetim biçimi yalnızca günümüz canlılarının su ihtiyacının giderilmesine odaklanmamakta, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurmaktadır.

3. SU HİZMETLERİNİN YÖNETİŞİMİNDE BİR AKTÖR: SU TÜKETİCİ KONSEYİ

Su hizmetlerinin bedellerinin tamamen veya kısmen suyu tüketenler tarafından ödenmesi yönünde genel kabul ve uygulama pratikleri olduğundan bu hizmetin yönetiminde tüketicilerin de haklara sahip olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde olmak üzere İngiltere'de tüketicilerin suyu yönetiminde paydaşlığını sağlamak üzere idari yapılar oluşturulmuştur (Esen, 2020:19). Su Tüketici Konseyi (Consumer Council for Water), İngiltere ve Galler'deki su endüstrisinde tüketicilerin çıkarlarını temsil eden bağımsız bir yasal kuruluştur. 2005 yılında, su endüstrisini düzenlemeyi ve tüketicilerin çıkarlarının korunmasını sağlamayı amaçlayan 1991 Su Endüstrisi Yasası uyarınca kurulmuştur. Su Tüketici Konseyi, 1999'dan 2005'e kadar İngiltere ve Galler'de faaliyet gösteren benzer bir kuruluş olan WaterVoice'un yerini almıştır (CCW, t.y.a, WaterUK, 2017).

Su Tüketici Konseyi, su şirketleri tarafından finanse edilmektedir. Ancak tüketici çıkarlarını koruma misyonu nedeniyle finansörlerinden bağımsız hareket etmektedir. Çevre, Gıda ve Kırsal İşler Bakanı tarafından atanan bir başkan ve icracı olmayan direktörler de dahil olmak üzere bir yönetim kurulu mevcuttur. CCW ayrıca tüketicilere destek sağlamak ve su şirketleriyle etkileşim kurmak için çalışan bir personel ekibine sahiptir (Ofwat, 2019).

Su Tüketici Konseyi'nin temel rolü, tüketicilerin çıkarlarını temsil etmek ve su endüstrisinde seslerinin duyulmasını sağlamaktır. Yapılan doküman analizlerine göre konsey bu görevi aşağıda şekillerde yürütmektedir (CCW, t.y.b; Ofwat 2109):

- Yüksek faturalar, düşük su basıncı veya kötü su kalitesi gibi su teminiyle ilgili sorunları olan tüketicilere tavsiye ve destek sağlayarak. Su Tüketici Konseyi'nin, tüketicilerin ücretsiz tavsiye ve yardım alabileceği özel bir yardım hattı vardır.
- Tüketiciler ve su şirketleri arasındaki şikayetleri ve anlaşmazlıkları araştırarak. Su Tüketici Konseyi, şikayetleri inceleme ve anlaşmazlıkların çözümü için tavsiyelerde bulunma yetkisine sahiptir.
- Su şirketlerinin tüketicilere karşı yükümlülüklerini yerine getirdiğinden emin olmak için onlarla etkileşim kurarak. Su Tüketici Konseyi, su şirketleriyle yakından çalışarak performanslarını izler ve tüketicilerin çıkarlarını savunur.
- Su endüstrisi hakkında tüketici farkındalığını ve eğitimini teşvik ederek. Su Tüketici Konseyi, tüketicilerin su teminiyle ilgili haklarını ve sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olmak için bilgi ve kaynak sağlar.
- Su endüstrisini etkileyen politika ve düzenleyici kararları etkileyerek. Su Tüketici Konseyi, hükümet ve düzenleyici kuruluşlarla yapılan görüşmelerde tüketicilerin çıkarlarını temsil eder ve politikaların ve düzenlemelerin adil ve etkili olmasını sağlar.

Görüldüğü üzere Su Tüketici Konseyi, tüketicilerin korunmasını ve çıkarlarının su endüstrisinde temsil edilmesini sağlamaya yardımcı olan önemli bir kuruluştur. Su teminiyle ilgili sorun yaşayan ve su şirketleriyle anlaşmazlıkların çözümünde yardıma ihtiyaç duyan tüketicilere çok önemli bir hizmet sunmaktadır. Tüketicilerin çıkarlarını savunarak, su şirketlerinden alınan hizmet kalitesinin iyileştirilmesine yardımcı olmakta ve tüketicilerin adil bir şekilde muamele görmelerini güvence altına almaktadır.

Ayrıca, Su Tüketici Konseyi su endüstrisinde şeffaflığı ve hesap verebilirliği teşvik etmektedir. Su şirketlerinin performansını izleyerek ve şikayetleri araştırarak, su şirketlerinin tüketicilere karşı yükümlülüklerini yerine getirdiğinden ve sorumlu ve etik bir şekilde faaliyet gösterdiğinden emin olunabilmesi için bir güvence olarak görülmektedir.

Genel olarak Su Tüketici Konseyi, İngiltere ve Galler'deki su yönetiminde kritik bir rol oynayan önemli bir kuruluştur. Yaptığı çalışmalar, tüketicilerin yüksek kaliteli su hizmetlerine erişimini ve çıkarlarının temsil edilip korunmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle OECD tarafından tanımlanan su yönetişimi paradigması bağlamında önemli bir aktör olarak görülmektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tüm canlılar için hayati derecede önemli bir yeri olan suyun yönetiminde su hizmetlerinin sağlayıcılarına ek olarak suyun tüketicilerinin de karar alma süreçlerine dahil olmaları demokratik bir yönetim için elzemdir. OECD tarafından geliştirilen sürdürülebilirlik ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda tüm canlıların ve gelecek nesillerin suya erişimlerinin önündeki engellerin kaldırılması gereklidir.

Su Tüketici Konseyi, yurttaşların su hizmetinden yararlanırken karşılaşmaları muhtemel sorunların çözümü için bir aktör olarak Birleşik Krallık'ta oluşturulmuştur. Bu konsey yurttaşların su hizmeti alırken yaşadıkları sorunların çözümü kadar su hizmeti sağlayan özel kuruluşların da taahhütlerini yerine getirdiklerini denetleyen bir aktördür.

Ülkemizde yerel yönetimler suyun yönetiminde öne çıkan aktörlerdendir. Su hizmeti sağlayıcısı olarak özel sektör diğer OECD üyelerindekiler kadar aktif değildir. Yerel yönetimler su havzalarının yönetiminden suyun konutlara ve sanayi kuruluşlarına ulaştırılmalarından sorumludurlar (Yıldız ve Ateş, 2024:10). Çok geniş çapta hizmet sunan bu birimler ile su tüketicilerinin yaşayacakları sorunlarda Su Tüketici Konseyi gibi bir yapılanmaya gidilmesi hususu üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

Ülkemizdeki su hizmeti kullanıcıları su kesintileri, yüksek faturalar, suyun kalitesi ve benzeri alanlarda yaşayacakları sorunlarda Su Tüketici Konseyi'ne benzer bir modelle sorunlarını daha aktif bir biçimde yerel yönetimlere iletme fırsatı bulabileceklerdir. Su tüketimi üzerine uzmanlaşmış bir aktör olarak böylesi bir yapı politika geliştirme süreçlerinde merkezi ve yerel yönetimlerle yurttaşlar arasında bir diyalog mekanizması oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca Birleşik Krallık örneğinde görüldüğü üzere sürdürülebilirlik açısından da suyun israf edilmemesi ve kirletilmemesi yönünde bilinç oluşturulmasında etkili rol oynayabilecektir. Su tüketicilerinin haklarını korumak, su hizmetlerinin kalitesini artırmak ve su hizmeti yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlamak için su yönetişimi aktörü rolünü üstlenecek Su Tüketici Konseyi modeli oldukça pozitif çıktılar sunabilecek bir modeldir.

KAYNAKÇA

Consumer Council for Water (CCW). (t.y.a). About us. Erişim Tarihi: 15 Ekim 2024.
<https://www.ccw.org.uk/aboutus/>

Consumer Council for Water (CCW). (t.y.b). How we help. Erişim Tarihi: 15 Ekim 2024.
<https://www.ccwater.org.uk/how-we-help/>

ESEN, Adem (2020),"Türkiye'de Su ve Atıksu İdareleri", **Şehirlerde Su ve Atıksu Hizmetlerinin Yönetimi (içinde)**, Adem ESEN, Orhan Veli ALICI (Editörler), https://www.tbb.gov.tr/online/kitaplar/Su_ve_Atıksu_Hizmetlerinin_Yonetimi/index.html (Erişim Tarihi:02/11/2024).

OECD. (2011). *Water Governance in OECD Countries: A Multi-level Approach*. OECD Studies on Water, OECD Publishing, Paris.

OECD. (2012). OECD environmental outlook to 2050: the consequences of inaction key facts and figures.

OECD. (2015). *OECD Su Yönetişimi İlkeleri*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/topics/policy-sub-issues/water-governance/oecd-principles-on-water-governance-en.pdf/_jcr_content/renditions/original./oecd-principles-on-water-governance-en.pdf (Erişim Tarihi: 13.10.2024).

Ofwat. (2015). The Water Industry Act 1991. https://www.ofwat.gov.uk/wp-content/uploads/2015/09/ft_water_industry_act_1991_uk_public_general_act_1991018_en.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2024).

Ofwat. (2019). CCW's role in the water industry. <https://www.ofwat.gov.uk/regulated-companies/markets/ccws-role-in-the-water-industry/> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).

Rhodes, R. A. (2007). Understanding governance: Ten years on. *Organization studies*, 28(8), 1243-1264.

Water UK. (2017). Water Industry Act 1991: a summary. <https://www.water.org.uk/publication/water-industry-act-1991-a-summary/> (Erişim Tarihi: 15.10.2024).

Yıldız, M., ve Ateş, H. (2024). Marmara Havzasındaki Büyükşehir Belediyelerinin Su Yönetim Stratejileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(25), 7-16.
<https://doi.org/10.55589/bsbd.1410103>

YAPAY ZEKÂ DESTEKLİ AFET ÖNLEME VE MÜDAHALE PROGRAMLARI

Dr. Öğr. Üyesi Cihan Necmi GÜNAL

Kocaeli Üniversitesi, cihan.gunal@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6541-623X

Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL

Kocaeli Üniversitesi, ramazan.sengul@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3164-9676

ÖZET

Son 10 yıldır giderek artan bir hızla geliştirilen yapay zekâ araçları kamu yönetiminde karar alma süreçlerini hızlandırmakta, kamu politikası geliştirme ve kriz yönetimi alanlarında etkin çözümler sunmaktadır. Özellikle afet yönetiminde, yapay zekâ destekli programlar erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi, afet sonrası hızlı müdahale ve kaynakların en verimli biçimde yönetimi gibi hayati alanlarda devreye girerek afet sonrası çalışmalarda çok kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada doküman analizi yöntemiyle dünyada çeşitli ülkelerde uygulanan yapay zekâ tabanlı afet önleme ve müdahale programları incelenmektedir. İncelenen somut örnekler, afetlerin öngörülmesi ve yönetilmesinde yapay zekânın sunduğu katkıları ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan analiz sonuçlarına göre söz konusu programların afetlere hazırlıklı olma ve müdahale süreçlerinde etkinliği artırmada önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, yapay zekâ destekli afet yönetimi uygulamaları, kamu yönetiminde geleceğin yönetim stratejileri için kaçınılmaz bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, afet yönetimi, afetler ile mücadele, kamu politikası, verimlilik.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE-SUPPORTED DISASTER PREVENTION AND RESPONSE PROGRAMS

ABSTRACT

Artificial intelligence tools, developed at an increasingly rapid pace over the last 10 years, are accelerating decision-making processes in public administration and offering effective solutions in the areas of public policy development and crisis management. In particular, AI-supported programs play a critical role in disaster management, contributing to essential areas such as the development of early warning systems, rapid response post-disaster, and the optimal management of resources. This study examines AI-based disaster prevention and intervention programs applied in various countries worldwide using the document analysis method. The concrete examples reviewed demonstrate the contributions of AI in predicting and managing disasters. According to the analysis results, these programs have been found to play a significant role in enhancing the effectiveness of preparedness and response processes for disasters. In this

context, AI-supported disaster management applications are considered an indispensable tool for future governance strategies in public administration.

Keywords: Artificial intelligence, disaster management, disaster recovery, public policy, efficiency.

1. GİRİŞ

Yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi hemen hemen tüm sektörlerde etkisini göstermektedir. Kamu sektörü de yapay zekâ teknolojilerinin getirdiği yenilikleri kendi uygulamalarına adapte etmektedir. Eğitimden sağlığa, e-devletten akıllı şehirlere kadar birçok alanda yapay zekâ uygulamaları kullanılmaktadır. İnsan zekâsını genişletmeye yönelik uygulamalar (Uysal ve Aldemir, 2023:210) olarak da ifade edilen yapay zekâ Boden'e (2018) göre insanlar tarafından yapılabilecek faaliyetlerin bilgisayarlar tarafından yapılması olarak tanımlanmaktadır.

Yapay zekâ kamu sektöründe sunulan hizmetlerin daha etkin ve verimli bir biçimde kullanılması için önemli bir araç olarak görülmektedir (Misuraca ve vanNoordt, 2020). Kamu sektöründe etkinlik ve verimlilik arayışı yeni kamu yönetimi ekolü sonrasında giderek daha fazla önem kazanmıştır. Bu nedenle daha etkin ve verimli bir kamu yönetimi tesis edebilmek için yeni teknolojilerden yararlanan kamu kurum ve kuruluşlarının sayısının artması tartışmaların doğal bir sonucudur.

Daha önce de ifade edildiği üzere kamu sektörünün birçok alanında yapay zekâ teknolojileri oldukça etkin bir biçimde kullanılmaktadır. Kamu hizmetinin web tabanlı uygulamalarla çevrimiçi sunulması olarak tanımlanan e-devlet (Howard, 2001) kamu hizmetlerini kendisinden önceki döneme göre daha etkin ve verimli bir hâle kavuşturmuştur. Yapay zekâ uygulamaları ise yönetsel etkinlik ve verimliliği bir adım daha öteye taşımıştır. Dünya üzerinde birçok ülkede yapay zekâ uygulamaları yolsuzlukların tespitinden yurttaşlara yedi gün yirmi dört saat hizmet sunan sohbet robotlarına kadar çok çeşitli branşlarda kullanılmakta ve çoğu zaman e-devlet sistemlerine entegre biçimde çalışmaktadır.

Bu çalışma afet önleme ve müdahale programlarında yapay zekânın kullanımına odaklanmaktadır. Çeşitli ülkelerde kullanımı tespit edilen afet önleme ve müdahale programlarına ait dokümanların analizi ile söz konusu uygulamaların amacı ve nasıl kullanıldığı analiz edilmiştir.

2. AFET ÖNLEME VE MÜDAHALE PROGRAMLARINDA YAPAY ZEKÂNIN KULLANIMI

Türkiye’de afet önleme ve müdahale programları Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından yürütülmektedir. AFAD (t.y.) afeti şu şekilde tanımlamaktadır: “*Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur.*” Bu tanımın da işaret ettiği üzere afetler yurttaşların hayatlarını doğrudan etkileyen olayların sonuçlarıdır. Günlük yaşamı önemli derecede akamete uğratan ve geleceğe yönelik olumsuz sonuçlar ihtiva eden afetlerin önlenmesi hususu birçok politika belgesinde sıklıkla gündeme gelmektedir. Yapılan doküman analizlerine göre birçok ülkede afetlerin önlenmesi için çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Genel hatlarıyla afet önleme olası bir afetin meydana gelmeden önce veya gerçekleşikten sonra etkilerini en aza indirmek için alınan tüm önlemler olarak tanımlanmaktadır (Sena ve Michael, 2006:4). Dünyada AFAD modeline benzeyen ve odağında afetler olan birçok sivil toplum kuruluşu olduğu görülmektedir. Bu kuruluşların yayımlamış oldukları çeşitli dokümanların analizi sonucunda afetleri önlemenin amaçları şu şekilde tespit edilmiştir (AFAD, t.y.; APDC, t.y., Concern, 2023):

- **Can kayıplarını önlemek:** Afetlerin en büyük sonuçlarından birisi can kayıplarıdır. Can kayıpları sadece insanlarla sınırlanmayıp diğer canlıları da kapsayacak şekilde yorumlanmaktadır. Afetler tüm ekosistemi etkilemektedir. Afet önleme çalışmaları sayesinde can kayıplarının olmaması veya minimuma indirilmesi hedeflenmektedir.
- **Mal kayıplarını önlemek:** Afetler, evleri, iş yerlerini ve diğer yapıları tahrip ederek büyük ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Afet önleme çalışmaları, bu tür kayıpları azaltmayı amaçlamaktadır.
- **Toplumsal yaşamın normalleşmesini hızlandırmak:** Afetler, toplumsal yaşamı, insanların psikolojilerini ve kurum ve kuruluşların işleyişini olumsuz etkilemektedir. Afet önleme faaliyetleriyle afetin etkilerinin mümkün olduğunca kısa sürede aşılması ve hayatın normale dönmesi hedeflenmektedir.

Dünya üzerinde afet önleme ve müdahale ile ilgili çok sayıda proje ve program yürütülmektedir. Bu programların ortak amacı insanların önlenebilir olaylar nedeniyle olası çeşitli sıkıntılara maruz kalmalarını engellemektir. Bu amaca ulaşabilmek için yapay zekâ uygulamalarının afet önleme ve müdahale programlarını daha etkin hâle getirebilmesi mümkündür. Dolayısıyla yapay zekâ destekli afet önleme ve müdahale programlarının analiziyle gerek Türkiye ve gerekse de diğer ülkelerde bu programların nasıl etkili sonuçlar üretebileceği görülmüş olacaktır. Çalışma kapsamında seçilen iki örnek Türkiye’de de sıklıkla karşılaşılan iki afet türü olan deprem ve sele dair programlardır.

Seçilen örneklerden birincisi Japonya’da kullanılan Deprem Erken Uyarı Sistemi’dir (Earthquake Early Warning System). Japonya Meteoroloji Ajansı (The Japan Meteorological Agency, JMA) tarafından geliştirilen bu sistem Japonya’da yaşayan insanlara depremler için erken uyarı hizmeti sağlamakta olup (JMA, t.y.) 1 Ekim 2007 tarihinde halkın kullanımına açılmıştır.

Deprem Erken Uyarı Sistemi, tahmini sismik yoğunlukların ve ana hareketin beklenen varış saatinin önceden duyurulmasını sağlamaktadır. Bu tahminler, merkez üssüne yakın sismograflar tarafından gözlemlenen dalga formu verileri kullanılarak depremin odak noktasının ve büyüklüğünün hızlı bir şekilde analiz edilmesine dayanmaktadır. Deprem Erken Uyarısı, trenleri derhal yavaşlatma, tehlikeden kaçınmak için asansörleri kontrol etme ve insanların fabrikalar, ofisler, evler ve uçurumların yakınları gibi çeşitli ortamlarda kendilerini hızla korumalarını sağlama gibi karşı önlemlere izin vererek depremle ilgili hasarı azaltmayı amaçlamaktadır (JMA, 2007).

JMA tarafından yayımlanan dokümanlarda bu sistemin karar alma mekanizmaları için bir yapay zekâ kullanımı henüz söz konusu değildir. Yapay zekâ bu sisteme entegre edilmiştir ve veri analizlerinde kullanımı başlamıştır. Sistemin web sayfasında yayımlanan dokümanlarına göre yapay zekâ Deprem Erken Uyarı Sistemi için Japonya özelinde henüz araştırma ve geliştirme aşamasında kullanılmaktadır. JMA'ya (t.y.) göre araştırmacılar, deprem tespiti ve tahmin doğruluğunu artırmak için makine öğrenimi (machine learning) ve derin öğrenme (deep learning) gibi yapay zekâ tekniklerini sisteme entegre etme çabası içindedirler.

Japonya'da geliştirilen bu sistem dünyanın farklı yerlerindeki araştırmacılar için ilham kaynağı haline gelmiştir. Yapay zekânın büyük veri içeren erken uyarı sistemlerine entegrasyonu ile depremlerin önceden tahmin edilebilmesine dair çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalardan birisi RECAST adı verilen sistemdir. Martin'e (2023) göre deprem modellerinde statükoyu sarsacak bir çaba olarak tanıtılmaktadır.

RECAST, yalnızca afetlerin önlenmesi için değil müdahalesi için de kullanılması hedeflenen bir sistemdir. Modelin gelişmiş tahminlerle ilerlemesi, ABD Jeoloji Araştırması ve diğer yerlerdeki benzerleri gibi kurumların bilmesi gerekenlere daha iyi bilgi sunmasına yardımcı olabilecek bir potansiyel ortaya koymaktadır. Bu potansiyelle ilgili tasarlanan bir senaryoda, hasarlı binalara giren itfaiyeciler ve diğer ilk müdahale ekipleri artçı şoklar hakkında daha güvenilir tahminlerden faydalanabilmekte ve müdahale esnasında hem kendilerini hem de müdahalede buldukları kişileri etkin bir biçimde koruyabilmektedir (Martin, 2023).

Çalışmamızda sunulacak diğer örnek Hindistan'dan seçilmiştir. Sel Tahmini ve Erken Uyarı Sistemi adıyla 2022 yılında tanıtılmıştır. Hindistan'ın, Google ve Merkez Su Komisyonu (MSK, Central Water Commission - CWC) iş birliğiyle geliştirilen yapay zekâ destekli sel tahmin modelleri, sel risklerini öngörmek, erken uyarılar sağlamak ve hasarı en aza indirmek amacıyla tasarlanmıştır. Muson yağmurlarıyla bağlantılı sel baskınlarına karşı hassas olan Hindistan'da, bu modeller, yüksek riskli bölgelerde hayat kurtarmak ve mülkleri korumak için kritik öneme sahiptir (PIB, 2022).

Sel tahmini sistemi 2022 yılında ülkenin 20 büyük nehir havzası için web portalı <https://ffs.india-water.gov.in/>² üzerinden beş günlük, neredeyse gerçek zamanlı tavsiye

² İlgili kaynaktaki bu web sitesi: ffs.india-water.gov.in olarak geçmektedir. Ancak güncel halinde sitenin adresi ffs.india-water.gov.in olarak kullanılmaktadır. Bu web sitesine erişim için Hindistan üzerinden çalışan bir VPN hizmeti kullanılmıştır. Bu çalışmanın kaleme alındığı tarihte VPN kullanılmadan Türkiye'den siteye erişilememektedir.

niteliğinde sel tahmini sağlamaktadır. Beş gün öncesine ait tahmin, model sistemine ana girdi olarak Hindistan Meteoroloji Departmanı tarafından sağlanan Küresel Tahmin Sistemi ve Hava Araştırma ve Tahmini gibi çeşitli mevcut yağış veri çıktıları, yağış tahminleri olarak bilinen Küresel Uydu Yağış Haritalama ve Küresel Yağış Ölçümü kullanılarak üretilmektedir. Sistem, sel tahmini için modelleme yazılımı kullanılarak kurum içinde geliştirilmiştir ve muson mevsimi boyunca tüm istasyonlar için üç saatte bir otomatik modda güncellenmektedir (PIB, 2022).

Google desteği ile yapay zekâ araçlarıyla güçlendirilen bu sistem için Android işletim sistemine sahip cihazlara yönelik bir mobil uygulama da tasarlanmıştır. Yapay zekâ araçlarıyla sisteme şu modellerin kazandırılması sağlanmıştır (Google Research, t.y.):

- Tarihsel Örüntülerin İşlenmesi: Yapay zekâ geçmişteki sel olaylarını, yağışları, nehir seviyelerini ve tarihsel olarak sel ile ilişkili diğer faktörleri inceleyerek sel riski taşıyan alanları belirler.
- Sel Örüntülerinin Modellenmesi: Yapay zekâ, hidrolojik ve hidroluk modellerin bir kombinasyonunu kullanarak, arazi değişikliklerini hesaba katarak yağmur suyunun manzaralar boyunca nasıl akacağını simüle eder. Bu, suyun muhtemelen nerede birikeceğini tahmin etmesini sağlar.
- Sel Seviyelerini ve Zamanlamasının Tahmini: Yapay zekâ, su seviyeleri ve sel sularının savunmasız yerleşim yerlerine ulaşmasından önceki zaman dahil olmak üzere yaklaşan bir selin şiddetini tahmin eder. Bu tahmin, önemli yağış olaylarından 48 saat öncesine kadar erken yapılabilir.

Yapay zekâ destekli Sel Tahmini ve Erken Uyarı Sistemi sayesinde Hindistan, sel risklerini proaktif bir şekilde ele alma, can kaybını azaltma ve muson kaynaklı sel baskınlarının ekonomik etkisini yönetme konusunda önemli ilerleme kaydetmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Afet yönetiminde yapay zekâ uygulamaları, afet öncesi ve sonrası müdahalelerde kritik bir rol oynamakta, öngörü ve müdahale yeteneklerini önemli ölçüde artırmaktadır. Dünyadaki örneklerden Japonya'nın Deprem Erken Uyarı Sistemi ve Hindistan'ın Sel Tahmin ve Erken Uyarı Sistemi, yapay zekâ destekli afet yönetiminin başarılı uygulamaları olarak öne çıkmaktadır. Japonya'da yapay zekâ tabanlı sismik verilerle çalışan sistem, depremin büyüklüğünü ve beklenen etkisini hızlıca analiz ederek uyarılar göndermekte, böylece can ve mal kaybını en aza indirmektedir. Hindistan'daki sistem ise yağış verilerini analiz ederek, özellikle muson dönemlerinde meydana gelebilecek sel felaketlerine yönelik erken uyarılar sağlamaktadır. Her iki ülkenin de afet yönetiminde yapay zekâyâ dayalı stratejileri, hayat kurtarıcı önlemler alınmasını sağlamakta ve toplumsal dayanıklılığı güçlendirmektedir.

Türkiye için yapay zekâ destekli afet yönetim sistemlerinin geliştirilmesi, afet riski yüksek bölgelerde büyük faydalar sağlayacaktır. Özellikle AFAD öncülüğünde, Türkiye'de deprem, sel ve yangın gibi yaygın afet türlerine karşı erken uyarı ve müdahale sistemlerinin kurulması bu örneklerden sağlanabilecek önemli bir katkıdır. Söz konusu sistemler için yapay zekâyâ entegre

edilen makine öğrenimi ve veri analiz teknikleri kullanılarak afet öncesinde hassas tahminler yapılabileceği görülmüş, kaynakların en etkili şekilde yönlendirilmesinin sağlanabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca, erken uyarı sistemleriyle vatandaşların riskten korunmalarını sağlamak, afet sonrası toparlanma sürecini hızlandıracaktır.

Son tahlilde, Türkiye'de yapay zekâ destekli afet yönetim sistemlerinin kurulması, hayat kurtarmanın yanı sıra ekonomik kayıpları da azaltacaktır. Bu bağlamda, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerin başarılı örnekleri incelenerek, ülke genelinde uygulanabilecek afet uyarı sistemleri geliştirilmelidir. Türkiye'de afet yönetimi ve müdahale süreçlerinde kullanılan teknolojik altyapı, yapay zekâ ile desteklenerek güçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

AFAD. (t.y.). *Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> (Erişim tarihi: 12.10.2024).

Asian Disaster Preparedness Center (APDC). (t.y.). *The Asian Preparedness Partnership*. Erişim Tarihi: 13 Ekim 2024. <https://app.adpc.net/>

Boden, M. A., (2018) *Artificial Intelligence: A Very Short Introduction* (Illustrated ed.), New York, Oxford University Press.

Concern (2023). *What is disaster risk reduction, and why do we need it?*. <https://www.concern.net/news/what-is-disaster-risk-reduction> (Erişim Tarihi: 11.10.12024).

Google Research (t.y.). Flood Forecasting. <https://sites.research.google/floodforecasting/> (Erişim Tarihi: 16.10.2024).

Howard, M. (2001). E-government across the globe: how will'e'change government. *e-Government*, 90, 80.

Martin, S. (6 Ekim 2023). *Keeping an AI on Quakes: Researchers Unveil Deep Learning Model to Improve Forecasts*. <https://blogs.nvidia.com/blog/earthquakes-deep-learning-forecasts/#:~:text=Researchers%20from%20the%20Universities%20of,a%20paper%20describing%20a%20new> (Erişim Tarihi: 14.10.2024).

Misuraca, G. ve Van Noordt, C. (2020). *Overview of the use and impact of AI in public services in the EU*. Publications Office of the European Union.

Press Information Bureau (PIB). (2022). Flood Forecasting and Early Warning System. <https://pib.gov.in/PressReleaseIframePage.aspx?PRID=1849954> (Erişim Tarihi: 16.10.2024).

Sena, L. ve Michael, K. W. (2006). *Disaster prevention and preparedness*. Ethiopia public health train
initiat 1.
<http://diglib.globalcollege.edu.et:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1626/DisasterPreventionPreparedness.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).

The Japan Meteorological Agency (JMA). (t.y.). Earthquake Early Warning System. <https://www.jma.go.jp/jma/en/Activities/eeew.html> (Erişim Tarihi: 12.10.2024).

The Japan Meteorological Agency (JMA). (2007). What is an Earthquake Early Warning?
<https://www.jma.go.jp/jma/en/Activities/eew1.html> (Erişim Tarihi: 12.102024).

Uysal T. U. ve Aldemir C. (2023). *Kamu Yönetimi ve Denetiminde Verimliliğin Artırılması: Kamu Sektörü Veri Analitiğinde Yapay Zekânın Rolünün İncelenmesi*, ed. Murat Önder ve Hacı Ömer Köse, *Kamu Yönetiminde Denetim: Temel Paradigmalar, Değişim Ve Yeni Yönelişler*, T. C. Sayıştay Bakanlığı, Ankara.

ORTA DOĞU'DA PETROL VE ENERJİ: İRAK VE İRAN'DAKİ ENERJİ POLİTİKALARININ KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEMESİ

Shaymaa Nawzat Azzat Attar

İstanbul Medeniyet üniversitesi,

shaemanoozat996@gmail.com - ORCID ID: 0009-0005-7959-1249

Doç. Dr, Leman Erdal

İstanbul Medeniyet üniversitesi,

leman.erdal@medeniyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9388-659X

Özet

Bu çalışma, iki önde gelen Orta Doğu ülkesi olan Irak ve İran'daki enerji ve petrol politikalarını incelemeyi amaçlamakta, bu endüstrinin siyasi arka planına ve her iki ülkedeki stratejik rolüne odaklanmaktadır. Realist bir analiz aracılığıyla, iki ülkenin enerji politikaları karşılaştırılmakta, petrol ve doğalgaz gibi enerji üretimindeki benzerlikler ve farklılıklar ile bu kaynakların düzenlenmesi ve uluslararası katılımdaki rolleri vurgulanmaktadır. Çalışma, Orta Doğu'nun jeopolitik manzarasının önemini ve geniş petrol rezervleri nedeniyle büyük bir enerji tedarikçisi olarak oynadığı merkezi rolü vurgulamaktadır.

Çalışma, petrol ve doğalgazın Irak'ın siyasi tarihine ve modern ekonomisine ayrılmaz bir parça olarak kabul edildiği Irak'a odaklanmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na (IEA) göre, Irak, dünyadaki beşinci en büyük petrol rezervine sahiptir. Ayrıca, Osmanlı döneminin Irak politikalarını şekillendirmedeki etkisi ile yabancı yatırımları çekme ve artan nüfus ile enerji üretimi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla petrol ve doğalgaz üretimini artırma çabaları ele alınmaktadır. İran'a gelince, çalışma, uluslararası yatırımların petrol sektörüne etkisini ve İran'ın enerji kaynaklarını çeşitlendirerek, rafinaj kapasitesini geliştirerek ve yatırımların etkilerini azaltmak ve enerji çıkarlarını korumak amacıyla bölgesel ve uluslararası ortaklıkları güçlendirerek bu ekonomik ve siyasi baskılarla nasıl başa çıktığını tartışmaktadır.

Araştırma bulguları ışığında, Irak ve İran'ın enerji stratejilerinin Orta Doğu'nun istikrarıyla karmaşık bir şekilde bağlantılı olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu iki ülkenin, petrol talep güvenliği ifade eden petrol/ enerji ihracatına olan bağımlılığı, iç ve dış politikalarını ciddi ölçüde etkilemektedir. Sonuç olarak, yenilenebilir enerjinin ortaya çıkışı, fosil yakıtlara bağımlılık ve jeopolitik dinamikler gibi çok sayıda faktör, Irak ve İran'daki enerji politikalarını şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Enerji Politikaları, Ortadoğu'da Petrol, Enerji Güvenliği, Irak ve İran.

Oil and Energy in the Middle East: A Comparative Study of the Energy Policies of Iraq and Iran

Abstract

This study aims to review the energy and oil policies of two prominent countries in the Middle East, Iraq and Iran, with a focus on the political background of the industry and its strategic role in both countries. Through a realistic analysis, the energy policies of the two countries are compared, examining the similarities and differences in the production of energy such as oil and natural gas, the regulation of these resources, and their role in international participation.

The study highlights the importance of the Middle East's geopolitical significance, its pivotal role as a major energy supplier due to its vast oil reserves, and its impact on global energy security. The study focuses on Iraq, where oil and gas are integral to its political history and modern economy. According to the International Energy Agency (IEA), Iraq holds the fifth-largest oil reserves in the world. The influence of the Ottoman era in shaping Iraqi policies is also discussed, alongside ongoing efforts to attract foreign investment and increase oil and gas production to keep pace with population growth and energy generation demands. As for Iran, the study examines the impact of international sanctions on its oil sector and how it manages economic and political pressures by diversifying its energy sources, developing refining capacities, and strengthening regional and international partnerships to mitigate the effects of sanctions and safeguard its energy interests.

In light of the research findings, the study concludes that the energy strategies of Iraq and Iran are intricately linked to the stabilization of the Middle East. The dependence of these two countries on oil/energy exports, which represents oil demand security, significantly influences their domestic and foreign policies. Ultimately, factors such as the rise of renewable energy, dependence on fossil fuels, and geopolitical dynamics play crucial roles in shaping the energy policies of both Iraq and Iran.

Keywords : Energy Policies, Oil in the Middle East, Energy Security, Iraq and Iran.

1995 AZERBAIJAN CONSTITUTION IN THE SCOPE OF THE RIGHTS AND GUARANTEES OF FREEDOMS

Osman İBRAHİMOV

KBÜ/KMY/YL öğrencisi

Orcid no: 0009-0001-4005-4682

Mail: ibragimvosman249@gmail.com

ÖZET

Azerbaycan Anayasası, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alan kapsamlı bir hukuk belgesidir. Anayasanın özellikle insan haklarıyla ilgili maddeleri, evrensel normlar çerçevesinde düzenlenmiş olup, bireyin özgürlüklerini koruma altına almak amacıyla tasarlanmıştır. Bu bağlamda, anayasal düzenlemeler, vatandaşların özgürlüklerini sınırlandırırken devletin yetkilerini de belirlemekte ve bu sınırlamaların meşru gerekçelere dayanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Anayasanın insan hakları ve hürriyetleri ile ilgili temel düzenlemeleri, öncelikle Anayasa'nın 12. maddesinde belirlenmiştir. Bu maddeye göre, "İnsan ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin en yüksek amacı, bireyin haklarını ve özgürlüklerini tanımak, korumak ve garanti altına almaktır." Bu düzenleme, Azerbaycan devletinin insan hakları alanında taşıdığı sorumluluğun altını çizer ve bireylerin haklarının, devletin anayasal varlık sebebi olduğunu ortaya koyar.

Anayasa'da yer alan temel hak ve hürriyetler, klasik anlamda medeni ve siyasi hakları içerdiği gibi, sosyal, ekonomik ve kültürel hakları da kapsamaktadır. Örneğin, Anayasa'nın 24. maddesi, "Herkesin yaşama hakkı vardır" hükmünü içerir ve bu madde, devlete vatandaşlarının yaşam hakkını koruma yükümlülüğünü açıkça yükler. Bu kapsamda, yaşama hakkı, ulusal ve uluslararası hukukun temel prensiplerinden biri olarak kabul edilmiş ve devletin müdahalesine karşı korunmuştur.

Azerbaycan Anayasası'nda, ayrıca düşünce, vicdan ve din özgürlüğü gibi temel özgürlükler de düzenlenmiştir. Anayasa'nın 47. maddesi, "Herkesin düşünce ve ifade özgürlüğü vardır" ifadesiyle düşünce özgürlüğüne vurgu yapar. Bununla birlikte, Anayasa'nın 48. maddesi ise vicdan ve din özgürlüğünü güvence altına alır. Bu maddeye göre, her birey, dini inançlarını serbestçe seçme, değiştirme ve bu inançları özgürce ifade etme hakkına sahiptir. Aynı zamanda, bireylerin dini inançları doğrultusunda ibadet etme veya etmeme hakkı da garanti altına alınmıştır.

Anayasa'daki hak ve özgürlükler sadece bireylerin devlete karşı korunmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda sosyal ve ekonomik hakların da teminat altına alınması yönünde düzenlemeler içerir. Örneğin, Anayasa'nın 35. maddesi çalışma hakkını tanımakta ve her bireyin serbestçe meslek seçme ve çalışma hakkını garanti etmektedir. Bunun yanı sıra, sosyal güvenlik hakkı da Anayasa'nın 38. maddesiyle düzenlenmiş ve her vatandaşın yaşlılık, hastalık, sakatlık gibi durumlarda sosyal güvenlik haklarından yararlanabileceği ifade edilmiştir.

Hak ve hürriyetler konusundaki bu anayasal düzenlemeler, aynı zamanda belirli sınırlamalara tabidir. Anayasa'nın 71. maddesi, bireylerin hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının, başkalarının haklarını ihlal etmeyecek şekilde sınırlanabileceğini belirtmektedir. Bu sınırlamalar, kamu düzeni, milli güvenlik, ahlak ve diğer kişilerin haklarının korunması amacıyla uygulanabilir. Ancak bu tür sınırlamaların, demokratik bir toplumda zorunlu ve orantılı olması gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak, Azerbaycan Anayasası, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini geniş kapsamda düzenlemekte ve bu hakların korunması amacıyla devlete belirli sorumluluklar yüklemektedir. Hem medeni ve siyasi haklar hem de sosyal, ekonomik ve kültürel haklar, anayasa tarafından güvence altına alınmış, ancak bu hakların kullanımı, belirli sınırlandırmalar ve kamu yararı ilkeleri doğrultusunda düzenlenmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan Anayasası, insan hakları alanında uluslararası normlara uyum sağlama gayreti içerisinde olup, vatandaşlarının haklarını koruma altına almayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Azarbaycan Anayasası, hak, hürriyet, sınırlamalar, güvence,

Guarantee of Individual Rights and Freedoms Under the 1995 Constitution of Azerbaijan

ABSTRACT

The Constitution of Azerbaijan is a comprehensive legal document that safeguards the fundamental rights and freedoms of individuals. The articles concerning human rights, in particular, are formulated within the framework of universal norms and are designed to protect individual freedoms. In this context, the constitutional provisions not only set limits on citizens' freedoms but also define the powers of the state, emphasizing that such limitations must be based on legitimate grounds.

The fundamental regulations concerning human rights and freedoms are primarily outlined in Article 12 of the Constitution. According to this article, "The highest objective of human and citizen rights and freedoms is to recognize, protect, and guarantee individual rights and freedoms." This provision underscores the responsibility of the Azerbaijani state in the field of human rights and highlights that the protection of individual rights is the primary purpose of the state's constitutional existence. The fundamental rights and freedoms enshrined in the Constitution include not only classical civil and political rights but also social, economic, and cultural rights. For instance, Article 24 of the Constitution states, "Everyone has the right to life," which clearly places the obligation on the state to protect the right to life of its citizens. In this context, the right to life is recognized as a fundamental principle of both national and international law, safeguarded from state interference.

Additionally, the Constitution of Azerbaijan guarantees fundamental freedoms such as freedom of thought, conscience, and religion. Article 47 of the Constitution emphasizes freedom of thought with the statement, "Everyone has the right to freedom of thought and expression." Similarly, Article 48 guarantees freedom of conscience and religion. According to this article, every individual has the right to freely choose, change, and express their religious beliefs. Furthermore, individuals are guaranteed the right to practice or abstain from practicing religious worship in accordance with their beliefs. The rights and freedoms outlined in the Constitution not only protect individuals from state interference but also provide for the assurance of social

and economic rights. For instance, Article 35 of the Constitution recognizes the right to work and guarantees each individual the freedom to choose their occupation and work. In addition, the right to social security is outlined in Article 38, which states that every citizen is entitled to social security benefits in cases of old age, illness, or disability.

These constitutional provisions concerning rights and freedoms are subject to certain limitations. Article 71 of the Constitution states that the exercise of individual rights and freedoms may be restricted if it infringes on the rights of others. Such limitations may be applied in the interest of public order, national security, morality, and the protection of the rights of others. However, it is emphasized that these limitations must be necessary and proportionate in a democratic society. In conclusion, the Constitution of Azerbaijan extensively regulates the fundamental rights and freedoms of individuals and places certain responsibilities on the state to protect these rights. Both civil and political rights, as well as social, economic, and cultural rights, are safeguarded by the Constitution, though the exercise of these rights is regulated within the framework of specific limitations and the principles of public interest. In this regard, the Constitution of Azerbaijan aims to align with international norms in the field of human rights and seeks to protect the rights of its citizens.

Keywords: Azerbaijan constitution, rights, freedoms, limitations, guarantee.

GİRİŞ

Azerbaycan, bağımsız bir devlet olarak, vatandaşlarının hak ve özgürlüklerini korumak ve güvence altına almak için mevzuata büyük önem vermektedir. Bu amaçla Azerbaycan Anayasası, modern ve demokratik norm ve ilkelere dayalı bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu belge, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının toprak bütünlüğünü, ulusal egemenliğini ve insan haklarını koruyan ve sağlayan ana belgedir. Azerbaycan Anayasası, tarih boyunca ulusal bağımsızlık iradesini ifade eden önemli bir belge olarak kayıtlara geçmiştir. Bu anayasa, Azerbaycan vatandaşlarına sadece kalkınmanın, refahın ve adaletin yolunu göstermekle kalmamakta, aynı zamanda onların bağımsız görüş ve ifade özgürlüğünü, hukukun uygulanmasını ve adil mahkemeler tarafından adaletin sağlanmasını da temin etmektedir.

Azerbaycan, kültürel ve tarihi gelenekler açısından zengin bir bölgede, Türkiye ile Rusya arasında yer alan bağımsız bir devlettir. Azerbaycan Cumhuriyeti, kendi milli yaşam tarzı, dili ve kültürüyle bağımsız bir varlık olarak varlığını sürdürmektedir. Devletin bu varlığı ve hızlı gelişimi, hak ve özgürlükler kavramını da kapsamaktadır. Azerbaycan Anayasası, ülkenin bağımsızlığının sağlanması ve korunması amacıyla oluşturulmuş en önemli belgelerden biridir. Bu belge, Azerbaycan vatandaşlarının en temel insan haklarının korunmasına ve sağlanmasına adanmıştır. Aynı zamanda, devlet teşkilatının, yargı sisteminin, siyasi süreçlerin ve daha birçok farklı alanın ilke ve işlevleri Anayasa'da ayrıntılı olarak tanımlanmıştır. Azerbaycan Anayasası, kolluk kuvvetleri ile idari yapılar arasında pozitif bir köprü görevi görmektedir. Bu belge, devlet organları arasındaki kuvvetler ayrılığının düzgün bir şekilde düzenlenmesini sağlamak ve kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması için elverişli bir ortam yaratmaktadır.

Bu makalede, Azerbaycan Anayasası'nın yasama yoluyla korunmasını ve vatandaşların haklarının korunmasında nasıl önemli bir rol oynadığını ve bu belgenin modern devlet

teşkilatının ve vatandaş haklarının geliştirilmesinde nasıl temel bir rehber olduğunu ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

AZERBAJCANIN TARİHİ İZLERİ

Azerbaycan'ın tarihi izleri derin ve zengindir. İlk yerleşim izleri Paleolitik döneme kadar uzanıyor. Ancak daha doğru bir tarihsel kayıt M.Ö. 4 yüzyılda Pers İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında yaşayan medler ve Sasani imparatorluğu'nun egemenliği altındaki bu bölgeye işaret eder (Memmedova vd., 2021: 4-6). M.Ö.7.yüzyılda İslam'ın yayılmasıyla birlikte bu bölge Müslüman egemenliği altına girmiştir. Bu dönemde Arap fethinden sonra müslüman dini ve arap kültürü etkilenmiştir. Daha sonra 9.ve 10. yüzyıllarda Şirvanşahlar devletin kurulmasıyla birlikte bir yerel yönetim biçimi ortaya çıktı . Bundan sonra büyük Selçuk imparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir (Memmedov ve Elizade, 2015: 36).

13. yüzyılda Moğol istilası olmuş ve bölge Moğol egemenliğine girmiştir.15 yüzyılda Timur imparatorluğuna ve ardından Safavi İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçti.Safevilerin bölgedeki etkisiyle Şii İslam yayıldı ve bu dönem arefelerinde Tebriz başta olmak üzere çeşitli önemli şehirler kültürel merkezler haline geldi (Eliyev vd., 2018: 72).

İran ve Rus İmparatorluğu arasındaki savaşlar sonucunda Azerbyacan toprakları Rus imparatorluğu'nun egemenliğine girdi. 20 yüzyılda Rusya'daki Ekim Devrimi ve sonrasında yaşanan olaylar neticesinde Sovyetler Birliği'nin bir parçası haline geldi.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Mayıs 1918'de Bakü'de Azerbaycan Milli Şurası tarafından ilan edildi. Bu, Sovyetler Birliği'ndeki Türk ve Müslüman halkların ulusal haklarının korunması amaçlıydı. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti esas olarak Muhammed Emin Rasulzadeh, Memmedhuseyn Hacinsky, Efendi Çimcioğlu, Ali bey Huseynzadeh, Nasib bey Usubov, Fatali Khan Hoyski, Ali Memmedbeyov, Cafer Khan Yavari, Memmed Emin Resulzadeh ve diğer ulusal liderler tarafından yönetiliyordu (Bunietov, 2024).

1991 yılında Sovyetler birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Azerbaycan günümüze kadar bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir.Bu süreçte bölgede çeşitli siyasi , kültürel ve ekonomik gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler Azerbaycan'ın tarihi izlerini şekillendirmiştir. Azerbaycan Anayasası 12 Kasım 1995'te kabul edildi. Bu, Azerbaycan'ın bağımsızlık döneminde onaylanmış son Anayasasıdır. Bu Anayasadan önce farklı dönemlerde Azerbaycan'ın farklı Anayasaları mevcuttu. Ancak 1995 yılında onaylanan Anayasa şu anda Azerbaycan'ın temel hukuk sanatıdır.

1. AZERBAJCAN CUMHURİYETİ ANAYASASININ HÜKME BAĞLADIĞI TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Azerbaycan Anayasası, Azerbaycan'ın tarihteki ilk bağımsız devlet olmasından sonra oluşturulmuştur. Azerbaycan SSC'nin dağılmasının ardından Azerbaycan Cumhuriyeti Ekim 1991'de bağımsız bir devlet olarak yasama faaliyetine başladı. Azerbaycan Anayasası ilk kez 1995 yılında kabul edildi. Bu anayasa Azerbaycan'ın bağımsızlığını sağlayan ve devlet yönetiminin temel ilkelerini belirleyen ana belgedir. Bu Anayasa daha sonra çeşitli değişikliklere, eklemelere ve güncellemelere tabi tutuldu. Son değişiklikler Eylül 2016'da yapıldı. Bu değişiklikler arasında cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlandırılması, parlamentonun rolünün artırılması, insan haklarının ve Azerbaycanlıların sorumluluğunun artırılması vb. yer alıyor (İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin bəzi məsələləri haqqında, 2002).

Bu Anayasa Kanunu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde insan hak ve özgürlüklerinin uygulanmasının "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin" Sözleşme ile uyumlu hale getirilmesi amacıyla kabul edilmiştir (İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin bəzi məsələləri haqqında, 2002).

Anayasanın 1. maddesine göre, insan hak ve özgürlüklerinin gerçekleşmesinin temel koşulları şu şekilde ifade edilmiştir:

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın ve bu Anayasa Kanunu'nun hiçbir hükmü, insan ve sivil hak ve özgürlüklerin devlet organları, kuruluşları veya bireyler tarafından ortadan kaldırılmasına veya bunların daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına yönelik faaliyet veya eylemler için yasal değildir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında ve bu Anayasa Kanununda öngörülen hükümler kurucu hüküm olarak yorumlanamaz ve anlaşılabilir.

Hiç kimse hak ve özgürlüklerini kötüye kullanmamalıdır.

Anayasanın 2. maddesine göre, insan haklarının kısıtlanması yasaktır.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 27. maddesi, savaşın hukuka uygun şekilde yürütülmesinden kaynaklanan ölüm halleri dışında, ölümü yasaklamaktadır. Ayrıca, Anayasanın 28., I. Kısımının 46., III. Kısımının 63. ve 64., VIII. Kısımının 71. maddeleri de dahil olmak üzere, Anayasa'da saklı tutulan haklar sınırlandırılmaz ve bu haklara çekince konulamaz.

Anayasanın 3. maddesine göre, İnsan hak ve özgürlüklerinin hukuka dayalı olarak sınırlandırılmasının şartları şu şekilde ifade edilmiştir:

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nda ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda öngörülen insan hak ve özgürlükleri ancak kanunla sınırlandırılabilir.

İnsan hak ve özgürlüklerini kısıtlayan kanunda, kısıtlanan hak veya özgürlüğün yanı sıra Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının ilgili maddesinin de belirtilmesi gerekir.

İnsan hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar, bu hak ve özgürlüklerin özünü değiştirmemelidir.

İnsan hak ve özgürlüklerine getirilen kısıtlamalar, Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında ve bu Anayasa Kanununda öngörülen hukuki amacı hedeflemeli ve bu amaç ile orantılı olmalıdır.

Başkalarının hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve korunması amacıyla Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasının 71. maddesinin III. kısmında belirtilen sebeplere ek olarak insan hak ve özgürlükleri kısıtlanabilir.

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası'nın 28. maddesi kapsamında belirtilen hak ve özgürlükler, devlet güvenliği, sağlık ve ahlakın korunması, diğer kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması, suçun önlenmesi ve isyanların bastırılması gibi nedenlerle sınırlanabilir. Bu kapsamda, Anayasanın III. Kısmının 32, 33, 49, 50 ve 58. maddeleri ile 47. maddenin ifade özgürlüğü özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca, 48. maddenin II. Kısmında yer alan her dinin uygulanması ve bu dinlere karşı tutumun kamu güvenliği açısından korunması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, dini inançların açıklanması ve yayılması, Anayasanın 32. ve 33. maddeleri ile 48. maddenin II. Kısmında belirtilen dinî gereklerin yerine getirilmesi de dahil olmak üzere, kamunun güvenliğinin sağlanması amacıyla sınırlanabilir. Anayasanın 47. maddesindeki ifade özgürlüğü ve 50. maddesindeki bilgi edinme özgürlüğü, devletin toprak bütünlüğünü koruma, başkalarının şöhret veya haklarını koruma ve mahremiyetin korunması amacıyla kısıtlanabilir. Ayrıca, 48. maddenin II. Kısmında her dini yaşama ve bu inançları açıklama hakkı, başkalarının sağlığı, ahlakı veya hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla sınırlanabilir.

Anayasanın 24. maddesine göre insan ve sivil hak ve özgürlüklerin temel ilkesine değinilmiş ve şu şekilde ifade edilmiştir:

İnsan onuru korunur ve saygı duyulur

Herkes doğuştan ve doğuştan dokunulmaz, dokunulmaz ve devredilemez haklara özgürlüklere sahiptir.

Herkesin toplum ve diğerleri nezdinde hak ve özgürlükleri sorumluluk ve görevleri içerir.

Hakların kötüye kullanılmasına izin verilmez.

1.1.Eşitlik Hakkı

Anayasanın 25. maddesi, herkesin kanun ve mahkeme önünde eşit olduğunu belirtmektedir. Bu eşitlik, kadın ve erkek arasında da aynı hak ve özgürlüklerin sağlanması şeklinde tezahür eder. Devlet, ırk, etnik köken, din, dil, cinsiyet, mülkiyet durumu, görev ve pozisyon gibi değişkenlere bakmaksızın bireylerin hak ve özgürlüklerinin eşitliğini garanti altına alır. Bu bağlamda, ırk, etnik köken, din, dil, cinsiyet, köken, inanç, siyasi ve sosyal bağlılıklar nedeniyle herhangi bir sınırlama yapılması yasaklanmıştır.

Ayrıca, bu maddenin III. bölümünde belirtilen sebeplerle hiçbir kimseye zarar verilmemesi, taviz veya ayrıcalık verilmemesi ya da reddedilmemesi gerektiği vurgulanır. Devlet organları ve yetkilileri ile olan ilişkilerde, tüm bireylerin haklarının eşit olarak korunduğu ve sağlandığı garanti edilir. Sağlık imkanları sınırlı olan bireyler, bu anayasal düzenlemeye göre, zorunlu hak ve görevlerin yerine getirilmesiyle birlikte, diğer tüm haklara sahiptirler ve görevleri üstlenirler (Gönenç, 1998: 198).

1.2. İnsan ve Sivil Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Anayasanın 26. maddesine göre, her birey kanunlarca yasaklanmamış yöntemlerle kendi haklarını ve özgürlüklerini savunma hakkına sahiptir. Devlet, tüm bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasını garanti altına alır.

1.3.Yaşama Hakkı

27. maddede belirtilen yaşama hakkı, herkes için temel bir hak olarak tanımlanmıştır. Ancak, yaşama hakkı, silahlı saldırı durumlarında düşman askerlerin öldürülmesi, mahkeme tarafından yürürlüğe konulan ve kanunda öngörülen cezaların gereği olarak ölüm cezasının uygulanması gibi istisnai durumlar hariç dokunulmazdır. Ölüm cezası, istisnai bir ceza tedbiri olarak, tamamen kaldırılana kadar yalnızca en ciddi suçlar için ve yasal sınırlamalar çerçevesinde uygulanabilir. Ayrıca, tutuklama ve gözaltı gibi koruma önlemleri, zorunlu hallerde, tutuklunun kaçmasını önlemek, devlete karşı ayaklanmayı bastırmak veya darbe teşebbüsünü engellemek gibi durumlar dışında, insanlara karşı silah kullanımını yasaklar. Bu hükümler, devletin vatandaşlarının yaşam ve güvenliğini koruma yükümlülüğünü pekiştirir (Gönenç, 1998: 201).

1.4.Özgürlük Hakkı

Anayasanın 28. maddesi, her bireyin özgürlük hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu hak, yalnızca hukuka uygun olarak gerçekleştirilen tutuklama ve gözaltına alma işlemleri veya diğer yasal yollarla özgürlükten yoksun bırakılma durumlarında kısıtlanabilir. Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde yasal olarak bulunan herkes, hareket özgürlüğüne sahiptir; ikametgâhını seçme, ülke içinde serbestçe dolaşma ve ülke dışına çıkma hakkına sahiptir. Aynı zamanda, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşları her zaman ülkelerine engelsiz şekilde giriş yapabilir ve geri dönme hakkına sahiptirler. Bu hükümler, bireylerin özgürlüklerinin temelini oluşturur ve devlet tarafından korunur.

1.5.Mülkiyet Hakkı

Anayasanın 29. maddesi, her bireyin mülkiyet hakkına sahip olduğunu garanti altına alır. Bu hak, herhangi bir mülkiyet türünün diğerlerine göre tercih edilmemesi ilkesiyle desteklenir ve özel mülkiyet dahil olmak üzere, tüm mülkiyet hakları kanunla korunur. Bireyler, taşınır ve taşınmaz malların tek başlarına veya başkalarıyla ortaklaşa sahibi olabilirler. Mülkiyet hakları, malın kullanım, yönetim ve tasarruf haklarını içerir. Hiç kimse, mahkeme kararı olmaksızın mülkünden yoksun bırakılamaz ve mülkiyetin tamamen müsadere edilmesine izin

verilmez. Mülk, devlet veya kamu ihtiyaçları için ancak değerinin adil ve önceden ödenmesi koşuluyla kamulaştırılabilir. Özel mülkiyet, sahiplerine sosyal yükümlülükler de yükler. Sosyal adalet ve arazinin verimli kullanımı amacıyla, arazi mülkiyeti kanunla sınırlandırılabilir. Ayrıca, devlet miras hakkını garanti eder (Gönenç, 1998: 203).

1.6.Gizlilik Yasası (Dokunulmazlık)

Anayasanın 32. maddesi, her bireyin dokunulmazlık hakkına sahip olduğunu ve özel ile aile hayatının gizliliğinin korunmasını garanti eder. Bu hak, yalnızca kanunda öngörülen durumlar hariç, özel hayata ve aile hayatına yapılabilecek müdahalelere karşı koruma sağlar. Bireylerin özel ve aile hayatına yapılan hukuka aykırı müdahalelere karşı korunma hakkı da bulunmaktadır. Kişisel bilgilerin, kişinin rızası olmaksızın toplanması, saklanması, kullanılması ve dağıtılması genel olarak yasaktır ve yalnızca kanunlarda öngörülen hallerde mümkündür. Buna ek olarak, kimse, rızası olmadan gözlemlenemez ve kanunların izin vermediği durumlarda fotoğraf veya video çekilemez, ses kaydı yapılamaz. Devlet, herkesin yazışmaları, telefon görüşmeleri, posta, telgraf ve diğer iletişim araçlarıyla iletilen gizli bilgilerini koruma hakkını garanti eder. Ancak, suç önleme veya ceza davasında gerçeğin ortaya çıkarılması gibi hallerde, bu hak, yasaların izin verdiği ölçüde sınırlandırılabilir. Üçüncü kişiler hakkında bilgi edinme çabaları da kanunların öngördüğü haller dışında, elektronik ortamda veya kağıt üzerindeki bilgi kaynaklarına erişimi yasaklar.

İNSAN VE SİVİL HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SAĞLANMASI ALANINDAKİ TEDBİRLER

1.7.Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Kararı

Bağımsızlığını kazandıktan sonra, Uluslararası Devletler Birliği'nin tam üyesi olan Azerbaycan Cumhuriyeti, yüzyıllardır direnen evrensel değerlerin önceliğini kabul etmiş ve kalkınma yolu olarak demokratik, hukuksal ve laik devlet inşasını seçmiştir. Günümüzde demokrasiye ve insan haklarına saygı olmadan her toplumun ve devletin gelişmesi mümkün değildir. Demokrasi, kalkınma, insan hak ve özgürlüklerine saygı organik olarak birbiriyle bağlantılıdır ve birbirini koşullandırır. Farklı ekonomik ve siyasal sistemlerin, ideolojilerin ve kültürlerin yer aldığı modern dünyamızda, insanları ve toplumları birleştiren ve onları insanlaştıran en temel kriter insan haklarıdır. İnsan uygarlığının en bilge keşiflerinden biri olarak kabul edilen insan hakları, bugün herkesin anladığı ve anlaması gereken paha biçilemez bir başarıdır. İnsan haklarına saygı, insan haklarının korunması modern dünyaya katılmanın temel yoludur. Barış ve güvenlik olmadan insan haklarına tam anlamıyla riayet edilmesinin mümkün olmadığı bilinmektedir (Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında, 2000).

Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı on yıldır süren silahlı saldırısı sonucunda topraklarımızın yüzde 20'si işgal edilmiş, bir milyondan fazla yurttaşımız olağan insan haklarından mahrum bırakılmıştır. Geçmişte ülkemizde insanların hayatını tehlikeye atan şiddet, yasa dışı silahlı grupların varlığı, yasa dışı silahların nüfusta yoğunlaşması, terör ve organize suçun ortaya çıkması büyük insan hak ve özgürlüklerinin ihlallerine yol açmıştı. Bu durum Azerbaycan halkını iç savaş noktasına getirmiş ve milli devletlerini kaybetme

tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu zorlu sınavlardan çıkan Azerbaycan halkı güçlü bir irade, dayanışma ve azim göstermiş, insanlık medeniyetinin idealleri olan özgürlüğü, adaleti ve barışı kalkınma yolu olarak seçmiştir (Azerbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında, 2000).

Ülkemizde son yıllarda insanların özgür ve güvenli yaşaması, bağımsızlığımızın güçlenmesi yönünde çok ciddi tedbirler alındı. Azerbaycan devleti, toprak bütünlüğünün tam olarak restorasyonu, mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin ihlal edilen haklarının tam olarak yeniden tesis edilmesi için barışçıl bir politika izleyerek ateşkesi sağlamış olup, AGİT Minsk Grubu ve diğer uluslararası kuruluşlar çerçevesinde tutarlı ve amaçlı çalışmalar yapmaktadır. Bahsedilen sosyo-politik sahureçlerin ağır sonuçları, iç savaş tehlikesi ortadan kaldırılmış, Ekim 1994 ve Mart 1995'te gerçekleşen darbe girişimleri kararlılıkla önlenmiş, yasa dışı silahlı çeteler, terörist ve yıkıcı gruplar etkisiz hale getirilmiş, ve şiddete son verilmiş, kapsamlı ordu inşa çalışmalarlarıyla anavatanımızı saldırılara karşı koruyabilecek düzenli bir ordu oluşturulmuştur.

İnsan haklarının her insanın yaşamında ve toplumunda gerçeğe dönüştürülmesi sürecini yaşayan Azerbaycan devleti, insan hakları alanında 20'ye yakın uluslararası sözleşme ve anlaşmaya katılmıştır. Bugün amaç, insan haklarının uygulanması ve korunmasında her bireyin üzerine düşen sorumluluğun farkına varmasıdır. 10 Aralık 1948 tarihli BM İnsan Hakları Genel Beyannamesi'nin kabulünün 50. yıldönümü eşiğinde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde insan ve sivil hak ve özgürlüklerin sağlanmasını devletin görevi olarak kabul ederek, amacı daha ileri taşımaktır. Ülkemizde demokrasinin geliştirilmesi ve insan haklarının korunması alanında alınan tedbirlerin yaygınlaştırılmasına şu şekilde karar verilmiştir :

- Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisine teklifte bulunmak, Kanun tasarılarının hazırlanmasında ve kanunların kabulünde Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasında yansıtılan insan hak ve özgürlükleri ana kriter olarak yönlendirilmelidir. Milli Meclis temsilcileri, AGİT ve Avrupa Konseyi Parlamenter Asambleleri, Avrupa Parlamentosu, Bağımsız Devletler Topluluğu Parlamentolararası Asamblesi, Karadeniz Ekonomik Birliği Parlamenter Asamblesi, Karadeniz Ekonomik Birliği Parlamenter Asamblesi, Avrupa Parlamentosu oturumlarına aktif olarak katılmalıdır. Parlamentolararası Birlik, bu kuruluşların ilgili komitelerinin çalışmaları ve etkinlikleri, insan hakları ve özgürlükler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin koruma alanındaki devlet politikasını geliştirmekte, mültecilerin ve zorla yerinden edilenlerin haklarının restorasyonu için yürütülen çalışmaları güçlendirmektedir. Ermenistan-Azerbaycan ihtilafının bir sonucu olarak kişiler (Azerbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında, 2000).
- Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın İcra Dairesine ilgili devlet organlarıyla birlikte aşağıdaki talimatlar verilmelidir: Azerbaycan Cumhuriyeti'nin insan haklarına ilişkin yetkili temsilci kurumunun yanı sıra insan hak ve özgürlüklerinin korunmasını uygulayan diğer kurumların kurulması konusunu görüşmek ve bununla ilgili önerileri bir ay içinde

Azərbaycan Cümhuriyyəti Cümhurbaşkanına sunmaq (Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında, 2000).

- Azərbaycan Cümhuriyyəti Dışışleri Bakanlığına ilgili devlet organlarıyla birlikte aşğıdaki talimatlar verilmelidir. Azərbaycan Cümhuriyyəti'nin 18 Aralık 1990 tarixli "Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına İlişkin" BM Uluslararası Sözlüşmesine, 23 Mart tarixli "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözlüşme" BM Birinci İhtiyari Protokolüne , 1976, BM'nin 15 Aralık 1989 tarixli "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözlüşmesi"nin ikinci isteğe bağlı protokolüne ve insan hakları alanında mevcut diğler uluslararası anlaşmalara katılma olasılığı konusunu incelemek ve ilgili önerilerde bulunmak iki ay içinde Azərbaycan Cümhuriyyəti Cümhurbaşkanına sunsunlar.

1.8.Konut Dokunulmazlığı

Anayasanın 33. maddesi, her bireyin barınma dokunulmazlığı hakkını tanıır. Bu hak, kanunla belirlenen durumlar ve mahkeme kararları dışında, dairede yaşayanların rızası olmaksızın, herhangi bir kişinin daireye girmesini yasaklar. Bu düzenleme, bireylerin özel yaşam alanlarına yapılabilecek müdahalelere karşı güçlü bir koruma sağlamaktadır ve kişisel özgürlüklerin temel bir unsuru olarak kabul edilir.

1.9.Evlenme Hakkı

- Anayasanın 34. maddesi, her bireyin yasal yaşa ulaşınca (18) aile kurma hakkına sahip olduğunu belirtir. Evlilik, ancak tarafların gönüllü rızasına dayanmalıdır; zorla evlilik yasaktır. Evlilik ve aile, devlet tarafından korunur ve bu koruma çerçevesinde, annelik, babalık ve çocukluk kanunlarla desteklenmektedir. Devlet, çok çocuklu ailelere özel yardım sağlar. Karı ve koca eşit haklara sahiptir, çocukların bakımı ve eğitimi ise ebeveynlerin hem hakkı hem de görevidir. Çocuklar, ebeveynlerine saygı göstermek ve onlara ilgi göstermekle yükümlüdür. Ayrıca, 18 yaşını doldurmuş sağlıklı çocuklar, engelli ebeveynlerine bakma konusunda sorumludurlar (Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında, 2000).

1.10. İş Hukuku

Anayasanın 35. maddesi, çalışmanın hem bireysel hem de toplumsal refahın temel bir unsuru olduğunu vurgular. Her birey, yeteneklerine ve becerilerine uygun olarak iş türünü, mesleğini ve çalışma yerini serbestçe seçme hakkına sahiptir. Hiç kimse işe zorlanamaz ve iş sözleşmeleri gönüllü olarak yapılır; iş sözleşmesi yapmaya zorlama yasaktır. Ancak, askerlik hizmeti gibi özel durumlar ve mahkeme kararıyla belirlenen sınırlı koşullar dışında zorla çalıştırma genel olarak yasaktır. Bu durumlar, olağanüstü haller veya sıkıyönetim süreçlerini de kapsayabilir. Herkes, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarında çalışma hakkına sahip olup, yaptığı iş karşılığında, ayırım yapılmaksızın, devletin belirlediği asgari ücretten az olmayacak

şekilde ücret alma hakkına sahiptir. İşsiz bireyler, sosyal yardım alma hakkına sahiptir ve devlet, işsizliği ortadan kaldırmak için gereken tüm imkanları seferber eder (Hanahmedov, 2016: 7).

1.11. Tatil Hakkı

Anayasanın 36. maddesi, her bireyin tek başına veya başkalarıyla birlikte tatil yapma hakkını tanıır. Bu hak, işçilerin iş sözleşmesi çerçevesindeki grev hakkı ile ilişkilendirilir; ancak grev hakkı, yalnızca kanunun öngördüğü hallerde sınırlanabilir. Özellikle, Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinde görevli askeri personel ve ilgili siviller için tatil yapma hakkı genellikle mümkün değildir. Bireysel ve toplu iş uyuşmazlıklarının çözümü hukuka uygun şekilde gerçekleştirilmelidir. Lokavt, yani işverenin işçileri işten çıkarma hakkı, sadece kanunla belirlenen özel durumlar dışında yasaktır.

1.12. Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Anayasanın 47. maddesi, her bireyin düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olduğunu belirtir. Bu özgürlük, bireylerin düşüncelerini veya inançlarını açıklamak zorunda bırakılmamalarını da garanti altına alır. Irk, milliyet, din, sosyal statü veya diğer benzer kriterlere dayalı olarak düşmanlık yaratmayı veya teşvik etmeyi amaçlayan her türlü ajitasyon ve propaganda yasaktır. Bu düzenleme, toplumsal uyumu ve bireyler arası saygıyı teşvik etmeyi amaçlar (Kazımlı, 2016: 199).

1.13. Vicdan Özgürlüğü

Anayasanın 48. maddesi, her bireyin vicdan özgürlüğüne sahip olduğunu vurgular. Bu özgürlük kapsamında, herkes kendi tutumunu bağımsız bir şekilde belirleyebilir; istediği dinin uygulamalarını tek başına veya başkalarıyla birlikte sürdürebilir veya bu uygulamalardan kaçınabilir. Ayrıca, her birey dini inançlarını açıkça ifade etme ve yayma hakkına sahiptir. Dini törenlerin düzenlenmesi, kamu düzeni veya genel ahlaka aykırı olmadığı sürece serbesttir. Ancak, dini inanç ve kanaatler, hukuka aykırı davranışlar için mazeret olarak kabul edilmez. Hiç kimse, dini inançlarını açıklamaya, dini törenler düzenlemeye veya bu törenlere katılmaya zorlanamaz (Mürselov, 2015: 132).

1.14. Toplanma Özgürlüğü

Anayasanın 49. maddesi, her bireyin başkalarıyla birlikte serbestçe toplanma hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu hakkı kullanırken, bireylerin kamu düzeni ve genel ahlaka uygun hareket etmeleri, ayrıca ilgili devlet yetkililerine önceden bildirimde bulunmaları gerekmektedir. Bu bildirim şartıyla, herkes barışçıl ve silahsız şekilde toplanma, toplantı, miting, gösteri yürüyüşü, sokak yürüyüşü ve grev yapma hakkına sahiptir.

1.15. Oy Kullanma Hakkı

Anayasanın 56. maddesi, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının devlet organlarına seçme, seçilme ve referanduma katılma haklarına sahip olduğunu belirtir. Ancak, iş göremezlik durumu mahkeme kararıyla kesinleşen kişilerin seçimlere ve referanduma katılma hakları bulunmamaktadır. Ayrıca, askeri personel, hakimler, devlet görevlileri, dini şahsiyetler ve mahkeme kararıyla hürriyetinden mahrum bırakılan kişiler ile Anayasa ve kanunlarda öngörülen diğer kişilerin seçilme hakları, yasal sınırlamalarla kısıtlanabilir.

1.16. Yabancıların Ve Vatandaşlığı Olmayan Kişilerin Hakları

Anayasanın 69. maddesi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde bulunan yabancılar ve vatandaşlığı olmayan kişilerin, kanun veya Azerbaycan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalar aksini öngörmedikçe, Azerbaycan vatandaşlarıyla eşit haklara sahip olduğunu belirtir. Bu kişiler, Azerbaycan topraklarında buldukları sürece, tüm haklardan yararlanabilir ve tüm görevleri yerine getirebilirler. Yabancıların ve vatandaşlığı olmayan kişilerin hak ve özgürlükleri, yalnızca uluslararası hukuk normlarına ve Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarına uygun olarak sınırlandırılabilir. Bu düzenlemeler, Azerbaycan'da daimî olarak yaşayan veya geçici olarak bulunan yabancılar için de geçerlidir.

1.17. İnsan Ve Sivil Hak Ve Özgürlüklerin Sağlanması

Anayasanın 71. maddesi, yasama, yürütme ve yargı organlarının insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerini koruma görevini vurgular. Hiç kimse, bu Anayasa ve kanunlarca belirlenen sınırlar çerçevesinde, insan ve sivil hak ve özgürlüklerin kullanımını engelleyemez. Bu hak ve özgürlükler, yalnızca başkalarının hak ve özgürlükleri ile sınırlıdır ve kısıtlamalar, devletin beklediği sonuçlarla orantılı olmalıdır (Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında, 2000).

Özellikle, savaş, sıkıyönetim, olağanüstü hâl ve seferberlik durumlarında, uluslararası yükümlülükler dikkate alınarak, insan ve sivil haklar geçici olarak sınırlandırılabilir ve bu durum halka önceden bildirilir. Ayrıca, hiçbir durumda bireyler din, vicdan, düşünce ve inançlarını açıklamaya zorlanamaz ve bunlar nedeniyle suçlanamaz. Anayasanın hiçbir hükmü, insan ve vatandaş hak ve özgürlüklerinin ortadan kaldırılmasını amaçlayacak şekilde yorumlanamaz. Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında bu hak ve özgürlükler doğrudan geçerlidir ve mahkemeler, hak ihlalleriyle ilgili anlaşmazlıkları çözer. Suç olmayan fiiller için kimse sorumlu tutulamaz ve suçun işlenmesinden sonra bu fiillerden doğan sorumluluk azaltılmış veya kaldırılmışsa, yeni kanun uygulanır. Herkes, kanunlarca yasaklanmayan eylemleri serbestçe yapabilir ve kanunlarca öngörülmeyle eylemlere zorlanamaz. Devlet organları, yalnızca Anayasa'ya ve kanunla belirlenen şekil ve sınırlar dahilinde faaliyet gösterir (İbrahim, 2022: 42).

İnsan ve vatandaş haklarının ve özgürlüklerinin sağlanması, modern demokratik toplumların temel taşlarından biridir. Bu haklar ve özgürlükler, bireylerin kişisel özgürlüklerini, adil yargılanma hakkını, ifade özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü ve diğer birçok temel hak ve özgürlüğü kapsar. Bu hakların ve özgürlüklerin güvence altına alınması, bir ülkenin hukukun

üstünlüğü ilkesine, demokrasiye ve insan haklarına olan bağlılığını gösterir. Sonuç olarak, insan ve vatandaş haklarının ve özgürlüklerinin teminat altına alınması, demokratik bir toplumun işleyişinin temel bir parçasıdır. Bu haklar ve özgürlükler, bireylerin haysiyetlerini korurken, adil ve eşit bir toplumun oluşumunu teşvik eder. Bu nedenle, bu hakların ve özgürlüklerin korunması ve teşvik edilmesi, her toplumun ve hükümetin öncelikli görevlerinden biridir (İbrahim, 2022: 238).

1.18. Dernek Kurma Hakkı

Anayasanın 58. maddesi, her bireyin başkalarıyla ilişki kurma ve siyasi parti, sendika, kamu dernekleri de dahil her türlü dernek kurma veya bu derneklere katılma hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu derneklerin faaliyetleri, yasal çerçeveler içinde serbestçe yürütülebilir ve garanti altına alınmıştır. Aynı zamanda, hiç kimse herhangi bir derneğe üye olmaya veya üyeliğini sürdürmeye zorlanamaz. Ancak, meşru devlet iktidarını zorla devirmeyi, suç oluşturan diğer amaçları gütmeyi veya suç teşkil eden yöntemleri kullanmayı amaçlayan dernekler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin herhangi bir yerinde yasaktır. Anayasa ve kanunlara aykırı hareket eden sendikaların faaliyetleri, sadece mahkeme kararıyla sonlandırılabilir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1995).

1.19. Hak Ve Özgürlüklerin İdari Ve Yargısal Olarak Korunması

Anayasanın 60. maddesi, her bireyin hak ve özgürlüklerinin hem idari hem de mahkeme düzeyinde korunmasının garanti altına alındığını belirtir. Bu, herkesin davalarının tarafsız bir şekilde ele alınması ve makul bir süre içerisinde idari ve yargı işlemlerinde görülmesi hakkını kapsar. Ayrıca, her bireyin idari ve yargı süreçlerinde dinlenme hakkı vardır. Bireyler, devlet organları, siyasi partiler, tüzel kişiler, belediyeler ve yetkililerin idari ve yargısal işlemlerdeki her türlü eylem ve eylemsizlikleri hakkında şikâyetle bulunma hakkına sahiptir.

1.20. Adli Yardım Hakkı

Anayasanın 61. maddesi, her bireyin yüksek kalitede hukuki yardım alma hakkını güvence altına alır. Kanunlarda belirlenen durumlarda, hukuki yardım devlet tarafından karşılanacak şekilde ücretsiz olarak sağlanır. Bu, özellikle tutuklanma, gözaltına alınma veya devlet makamları tarafından suçlama anından itibaren geçerlidir; bu durumlarda herkes bir savunma avukatının yardımından faydalanma hakkına sahiptir (Aleskerli, 2005).

1.21. Yargı Yetkisinin Değiştirilmemesi

Anayasanın 62. maddesi, her bireyin kendi davasının yalnızca kanunla kurulmuş bir mahkemede görülmesi hakkını tanıır. Kişinin açık rızası olmaksızın, davasının başka bir mahkeme tarafından görülmesine izin verilmez. Bu düzenleme, herkesin hak ve özgürlüklerinin hem idari hem de yargısal düzeyde etkili bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla getirilmiştir.

1.22. Fikri Mülkiyet Hakkı

Anayasanın 30. maddesi, her bireyin fikri mülkiyet haklarının olduğunu vurgular. Bu haklar, telif hakkı, buluş hakları ve diğer fikri mülkiyet unsurları da dahil olmak üzere, kanunlarla korunmaktadır. Böylece, yaratıcı çalışmaların ve yeniliklerin korunması teşvik edilir ve bireylerin bu çalışmalarından kaynaklanan hakları güvence altına alınır.

1.23. Güven İçinde Yaşama Hakkı

Anayasanın 31. maddesi, her bireyin güvenlik içinde yaşama hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu hakkın korunması altında, kişinin canına, beden ve ruh sağlığına, malına ve yaşam alanına yönelik her türlü saldırı, zor kullanım ve tehdit yasaktır. Ancak, kanunlarda özel olarak belirlenen durumlar dışında bu yasaklar devreye girer. Bu düzenlemeler, herkesin kişisel güvenliğini sağlamak ve huzur içinde yaşamasını garantilemek amacıyla konmuştur.

1.24. Dinlenme Hakkı

Anayasanın 37. maddesi, her bireyin dinlenme hakkına sahip olduğunu vurgular. Bu kapsamda, iş sözleşmesiyle çalışan kişilere, kanun tarafından belirlenen çalışma koşulları altında, günlük çalışma süresinin sekiz saati aşmaması sağlanır. Ayrıca, çalışanlara tatil ve bayram günlerinde dinlenme hakkı tanınır ve yılda en az bir defa, 21 takvim gününden az olmayan ücretli izin hakkı verilir. Bu düzenlemeler, çalışanların sağlık ve refahını korumayı amaçlar ve iş ile özel yaşam arasında dengeli bir ilişki kurulmasını teşvik eder (Aleskerli, 2005).

1.25. Sosyal Güvenlik Hakkı

Anayasanın 38. maddesi, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğunu belirler. Bu hak, özellikle yardıma muhtaç durumda olan bireyler için, ilk olarak aile üyeleri tarafından sağlanma sorumluluğunu içerir. Bireyler, kanunla öngörülen yaşa ulaştıklarında veya hastalık, sakatlık, aile reisinin kaybı, çalışma gücünü yitirme, işsizlik gibi durumlarla karşılaştıklarında sosyal güvenlik haklarına sahiptirler. Emeklilik maaşı ve sosyal yardımların asgari tutarları kanunla belirlenmektedir. Devlet, hayırseverlik faaliyetlerini, isteğe bağlı sosyal sigortaları ve sosyal güvenliğin diğer türlerini destekler ve bu alanlarda gelişim için imkanlar yaratır (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1995).

1.26. Sağlıklı Çevrede Yaşama hakkı

Anayasanın 39. maddesi, her bireyin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu hakkın bir parçası olarak, herkes çevrenin gerçek durumu hakkında bilgi toplama hakkına sahiptir ve çevre hukukuna aykırı hareketler sonucu sağlık veya mal varlığına verilen zararlar için tazminat talep etme hakkını kullanabilir. Bu düzenlemeler, çevresel sorunların şeffaf bir şekilde ele alınmasını sağlamak ve çevresel zararların bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmek amacıyla getirilmiştir.

1.27. Kültür Hakkı

Anayasanın 40. maddesi, her bireyin kültürel hayata aktif olarak katılma, kültür tesislerinden yararlanma ve kültürel değerlerden faydalanma hakkına sahip olduğunu belirtir. Ayrıca, herkesin tarihi, kültürel ve manevi mirasa saygı göstermesi, bu mirasa özen göstermesi ve koruması gerektiği vurgulanır. Bu hükümler, kültürel mirasın korunması ve kültürel yaşama katılımının teşvik edilmesini amaçlamaktadır, böylece kültürel zenginliklerin gelecek nesillere aktarılması sağlanır.

1.28. Sağlıkın Korunması Hakkı

Anayasanın 41. maddesi, her bireyin sağlığını koruma ve tıbbi yardım alma hakkını garanti altına alır. Bu kapsamda, devlet çeşitli mülkiyetteki sağlık kuruluşlarının gelişimini desteklemek, hıfzıssıhha ve epidemiyolojik düzenini sağlamak ve sağlık sigortası imkanlarını genişletmek için gerekli tedbirleri alır. Ayrıca, insanların hayatı ve sağlığına zarar veren gerçekleri ve durumları gizleyen yetkililer, kanunlar çerçevesinde sorumlu tutulur. Bu hükümler, sağlık hizmetlerinin etkinliğini artırmayı ve tüm vatandaşların sağlık hizmetlerine adil erişimini sağlamayı amaçlar.

1.29. Eğitim Hakkı

Anayasanın 42. maddesi, her vatandaşın eğitim alma hakkına sahip olduğunu belirtir. Devlet, parasız ve zorunlu genel ilk öğretimi temin etmekle yükümlüdür. Eğitim sistemi devletin denetimi altındadır, bu da devletin asgari eğitim standartlarını belirlemesini ve özel yetenekli bireylerin maddi durumlarına bakılmaksızın eğitimlerini sürdürebilmeleri için gerekli destekleri sağlamasını içerir. Bu düzenlemeler, tüm vatandaşların adil ve eşit eğitim fırsatlarına erişimini garanti altına almayı amaçlar (Aleskerli, 2005).

1.30. Konut Hakkı

Anayasanın 43. maddesi konut hakkını ele almıştır (Rehimli, 2020: 369). Bu maddeye göre, hiç kimsenin yaşadığı yerden kanunsuz olarak yoksun bırakılmayacağını garanti altına alır. Devlet, toplu konutlar ve evlerin inşasını teşvik ederek kişilerin konut hakkını gerçekleştirmek için gerekli tedbirleri alır. Bu düzenlemeler, vatandaşların barınma ihtiyaçlarını karşılamayı ve herkesin güvenli bir yaşam alanına erişimini sağlamayı hedefler.

1.31. Milli Mensubiyet Hakkı

Anayasanın 44. maddesi, her bireyin kendi milli mensubiyetini koruma ve muhafaza etme hakkına sahip olduğunu vurgular. Ayrıca, hiç kimse milli mensubiyetini değiştirmeye zorlanamaz. Bu hükümler, kültürel kimlik ve kişisel tercihlerin korunmasını garanti altına alarak, herkesin kendi kimliğini özgürce ifade etme özgürlüğünü destekler.

1.32. Ana Dilini Kullanma Hakkı

Anayasanın 45. maddesi, her bireyin ana dilini kullanma hakkını güvence altına alır. Bu, herkesin istediği dilde eğitim görme, öğrenme ve yaratıcı faaliyetlerde bulunma hakkını içerir. Ayrıca, hiç kimse, hangi dilde konuştuğuna bakılmaksızın, ana dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz. Bu düzenlemeler, dil çeşitliliğini korumayı ve her bireyin kültürel ve dil haklarını desteklemeyi amaçlar.

1.33. Şeref ve Onurun Korunması Hakkı

Anayasanın 46. maddesi, her bireyin kendi şeref ve onurunu savunma hakkına sahip olduğunu vurgular. Devlet, kişi onurunu korur ve hiçbir durum, kişi onurunun aşağılanmasına hak vermez. Ayrıca, hiç kimseye işkence yapılamaz, eziyet edilemez ve insan onurunu alçaltan muamele veya cezalara maruz bırakılamaz. Kendisinin rızası olmadan, hiç kimse üzerinde tıbbi, bilimsel veya başka tür deneyler yapılamaz.

1.34. Bilgilenme Özgürlüğü

Anayasanın 50. maddesi, her bireyin istediği bilgiyi yasal yollarla arama, elde etme, ulaştırma, hazırlama ve yayınlama özgürlüğüne sahip olduğunu belirtir. Kitleli bilgilenme özgürlüğü güvence altına alınmıştır ve kitle iletişim araçlarında, ayrıca basında devlet sansürü yasaktır. Bu düzenlemeler, bilgiye erişim ve ifade özgürlüğünü korumayı amaçlamaktadır.

1.35. Yaratıcılık Özgürlüğü

Anayasanın 51. maddesi, her bireyin yaratıcılık özgürlüğüne sahip olduğunu vurgular. Devlet, edebi, sanatsal, bilimsel, teknik ve diğer değer yaratıcı faaliyetlerin serbestçe yapılmasını güvence altına alır.

1.36. Vatandaşlık Hakkı

Anayasanın 52. maddesi, Azerbaycan devletine mensup olan, onunla siyasi ve hukuki bağılılığı, ayrıca karşılıklı hak ve ödevleri olan kişiyi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlar. Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarında doğmuş veya Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarından doğmuş kişi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşıdır. Ayrıca, ebeveynlerinden birisi Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı olan kişi de Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşıdır (Aleskerli, 2005).

1.37. Vatandaşlık Hakkının Güvencesi

Anayasanın 53. maddesi, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşının hiçbir durumda Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlığından mahrum edilemeyeceğini belirtir. Aynı şekilde, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı hiçbir koşulda Azerbaycan Cumhuriyeti'nden kovulamaz veya yabancı bir devlete teslim edilemez. Azerbaycan Cumhuriyeti, toprakları dışında geçici veya sürekli olarak yaşayan vatandaşlarının hukuki korunmasını güvence altına alır ve onları himaye eder.

1.38. Toplumun ve Devletin Siyasi Yaşamına Katılma Hakkı

Anayasanın 54. maddesi, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının toplum ve devletin siyasi yaşamına serbestçe katılma hakkına sahip olduğunu belirtir. Ayrıca, her bir Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşı, devlete isyan veya darbe girişimine karşı serbestçe direnme hakkına sahiptir.

1.39. Müracaat Hakkı

Anayasanın 57. maddesi, Azerbaycan Cumhuriyeti vatandaşlarının devlet organlarına şahsen başvuruda bulunma, ayrıca bireysel ve toplu yazılı müracaatlar gönderme hakkına sahip olduğunu belirtir. Her müracaat, kanunla belirlenmiş usul ve sürede yazılı olarak cevaplanmalıdır. Ayrıca, vatandaşlar, devlet organları ve yetkilileri, siyasi partiler, sendikalar ve diğer toplumsal örgütler ile bireylerin faaliyetlerini eleştirme hakkına sahiptir. Eleştiri nedeniyle kimse takip edilemez. Ancak hakaret ve iftira eleştiri kapsamında değerlendirilmez.

1.40. Hür Teşebbüs Hakkı

Anayasanın 59. maddesi, herkesin kanunla öngörülen usuller çerçevesinde, kendi imkanlarını, yeteneklerini ve malvarlığını serbestçe kullanarak tek başına veya başkaları ile serbest teşebbüs faaliyeti veya kanunla yasaklanmamış diğer ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkına sahip olduğunu belirtir.

1.41. Suçsuzluk Karinesi

Anayasanın 63. maddesi, herkesin suçsuzluk karinesi hakkına sahip olduğunu belirtir. Bu ilke gereğince, bir kişi suçu kanunla öngörülen şekilde ispat edilmedikçe ve bu konuda mahkemenin kesinleşmiş bir kararı olmadıkça suçsuz sayılır. Kişinin suçlu olduğuna dair esaslı şüpheler bulunsa bile, bu kişi suçlu olarak kabul edilemez. Suç işlemekle suçlanan kişi, kendisinin suçsuzluğunu ispat etmek zorunda değildir. Ayrıca, yargılama sürecinde kanuna aykırı şekilde elde edilmiş deliller kullanılamaz. Mahkeme kararı olmadan hiç kimse suçlu sayılamaz.

1.42. Aynı Suçtan Tekrar Makumiyet Kararı Verilmemesi

Anayasanın 64. maddesi, hiç kimsenin aynı suçtan dolayı tekrar mahkum edilemeyeceğini belirtir.

1.43. Mahkemeye Tekrar Başvuru Hakkı

Anayasanın 65. maddesi, mahkeme tarafından mahkum edilen herkesin, kendisi hakkında verilmiş bir hükmün, kanunla öngörülen usuller çerçevesinde yeniden üst merci

mahkemede incelenmesini isteme, ayrıca affedilme ve cezanın hafifletilmesi için başvuru hakkına sahip olduğunu belirtir.

1.44. Akrabalar Aleyhine İfade Verme Yasağı

Anayasanın 66. maddesi, hiç kimsenin kendisine, eşine, çocuklarına, ebeveynlerine, erkek ve kız kardeşlerine karşı ifade vermeye zorlanamayacağını belirtir. Aleyhinde ifade verilmesi zorunlu olmayan akrabaların tam listesi kanunla belirlenir.

SONUÇ

Azerbaycan Anayasası, sadece bir hukuk metni değil, aynı zamanda toplumun değerlerini ve ideallerini yansıtan bir belgedir. İnsan onurunu ve temel hakları koruma amacıyla yazılmış olan bu Anayasa, demokratik bir toplumun temel taşlarından biridir. Anayasa, her vatandaşın eşitlik, adalet ve özgürlük içinde yaşama hakkını güvence altına alarak toplumsal refahın ve uyumun temel bir aracıdır. Sağladığı haklar ve özgürlükler, bireylerin potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerine, fikirlerini ifade etmelerine, inançlarını serbestçe yaşamalarına ve adil bir şekilde yargılanmalarına olanak tanır.

Ancak, bu hakların ve özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi, yalnızca Anayasa'yı yazanların değil, aynı zamanda tüm vatandaşların da sorumluluğundadır. Demokratik bir toplumun sürdürülebilirliği, bireylerin aktif katılımına, hukukun üstünlüğüne olan bağlılığa ve insan haklarına saygıya dayanır. Bu nedenle, Anayasanın değerlerine ve ilkelerine bağlı kalınması, toplumun her kesimi için daha adil, özgür ve demokratik bir geleceğin inşasında kilit bir rol oynar. Anayasa, tüm vatandaşların ortak çıkarlarını korurken, aynı zamanda farklılıklara saygı göstererek bir arada yaşamının önemini vurgular. Bu nedenle, Anayasanın sağladığı hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi, toplumun her ferdi için bir görev ve onurdur. Çünkü Anayasa, herkesin yaşamını daha iyi hale getirmek için ortak bir çabanın temelini oluşturur ve bu çaba, demokratik, adil ve özgür bir toplumun inşasında en değerli varlığımızdır.

Anayasa, bireylere ifade, inanç, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü gibi temel hakları tanıyarak, demokratik bir ortamın oluşturulmasına katkıda bulunur. Ayrıca, hukukun üstünlüğünü ve adil yargılanma hakkını garanti altına alarak, herkesin eşit ve adil bir şekilde muamele görmesini sağlar. Bu temel ilkeler doğrultusunda Anayasa, Azerbaycan toplumunun gelişimine ve refahına katkıda bulunmak için önemli bir araçtır. Bu nedenle, Anayasanın hükümlerine saygı duymak ve korumak her vatandaşın sorumluluğundadır; çünkü Anayasa, vatandaşların haklarını ve özgürlüklerini garanti altına alarak, adil ve özgür bir toplumun oluşturulmasına yol gösterir.

KAYNAKÇA

- Aleskerli Alesker (2005) "Azerbaycan Anayasası", www.anayasa.gen.tr/azerbaycan-aleskerli.htm; (Erişim Tarihi: 03.05.2024).
- Aliyev, K., Behremova, S., Alishova, H., Kubrayov, B., Hüseynova, L., Mahmudlu, S. (2018). Azerbaycan Tarixi Derslik 7. Azerbaycan Respublikası Elm ve Tehsil Nazirliyi.
- Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi. (1995). Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Erişim tarihi: 5 Haziran 2024, <https://e-qanun.az/framework/897>.
- Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi. (2000, 14 Temmuz). Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında. Erişim tarihi: 5 Haziran 2024, <https://e-qanun.az/framework/360>.
- Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi. (2002, 24 Aralık). İnsan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin bəzi məsələləri haqqında. Erişim tarihi: 5 Haziran 2024, <https://e-qanun.az/framework/1881>.
- Buniyatov, Z. M. "Azerbaycan", Azad Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/azerbaycan>, (Erişim Tarihi: 02.06.2024).
- Gönenç, L. (1998). "Azerbaycan Anayasası Üzerine Notlar". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:47, S:1., 185-220.
- Hanahmedov, N. (2016). "Çalışma Hukukunda Kadın Çalışanların Yeri ve Önemi". ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, C:3, S:6, 5-10.
- İbrahim, A. (2022) "Hak ve Hürriyetler Bakımından Osmanlı Anayasal Belgelerinin Irak 1925 Kanun-i Esasiyeye Tesiri". Sosyal ve Beşeri İlimler Dergisi, C:6, S:1, 39-56.
- İbrahim, A. (2022). İnsan Hakları Uyarınca Eski ve Yeni Ahitte Düzenlenen Ortak Haklar Ankara: Adalet Yayınevi, 1. Baskı.
- Kazımlı, E. (2016). "Azerbaycan Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler", TDKA Avrasya Etüdüleri, 191-205.
- Memmedov, R. M. ve Elizade E. K. (2015). Azerbaycan Respublikasının Coğrafyası – I, Bakü: Avrupa Neşriyyatı.
- Memmedova, A., Ceferov, H., Babayev, İ., Aliyev, V. (2021). Azerbaycan Tarixi Derslik 6. Azerbaycan Respublikası Elm ve Tehsil Nazirliyi.
- Mürselov, C. (2015). "Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan'da Dinin Hukuki Çerçevesi ve Teşkilat Yapısı". Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:6, S:11, 127-150.
- Rehimli, R. (2020). "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Devlet Yönetimi Yapısı ve Siyasal Sistemi". Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C:3, S:2, 364-384.

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE DİJİTAL MEDYA

Ali VALIYEV

Karabük Üniversitesi Yüksek Lisans Kamu Yönetimi öğrencisi

0009-0009-0351-7359

veliyeveli9@gmail.com

Özet

İfade özgürlüğü, demokratik toplumların temel haklarından biridir ve bireylerin düşüncelerini serbestçe dile getirebilmesini sağlar. Bu hak, özellikle dijital medya platformlarının yükselmesiyle birlikte, yeni bir bağlam kazanmıştır. Dijital medya, kullanıcıların farklı fikirleri hızlı ve geniş kitlelere yayabilmesine olanak tanıyarak ifade özgürlüğünü önemli ölçüde güçlendirmiştir. Ancak, dijital medya üzerindeki bu serbest ifade ortamı, aynı zamanda bir dizi hukuki, etik ve toplumsal sorunu da beraberinde getirmektedir.

İnternet ve sosyal medya platformları, ifade özgürlüğünün genişlemesine büyük katkılar sağlamıştır. Bireyler, artık geleneksel medya kanallarına ihtiyaç duymadan düşüncelerini milyonlarca insana ulaştırabilmekte, toplumsal hareketler ve politik söylemler bu platformlar aracılığıyla hızla şekillenebilmektedir. Özellikle baskıcı rejimlerde ya da sansürün yaygın olduğu ülkelerde, sosyal medya alternatif bir ifade alanı sunarak, insanların seslerini duyurmasına yardımcı olmaktadır. Ancak bu genişleme, aynı zamanda dezenformasyon, nefret söylemi ve kişilik haklarının ihlali gibi sorunlara da yol açmaktadır.

Dijital medyada ifade özgürlüğünün sınırları üzerine yapılan tartışmalar, bu alandaki düzenlemelerin ve hukuki çerçevelerin ne şekilde şekillendirilmesi gerektiği konusunda önemli soruları gündeme getirmektedir. Sosyal medya platformları, bir yandan kullanıcıların özgürce ifade edebilmesi için geniş alanlar sunarken, diğer yandan da bu platformlarda yayılan zararlı içeriklerle mücadele etmek zorundadır. Özellikle nefret söylemi, sahte haberler ve manipülasyon içerikli paylaşımlar, hem bireylerin hem de toplumların zarar görmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle, devletler ve uluslararası kuruluşlar, dijital medyada ifade özgürlüğü ile güvenlik ve etik standartların nasıl dengeleneceği konusunda yoğun tartışmalar yürütmektedir.

Sosyal medya şirketlerinin içerik düzenlemedeki rolleri de tartışmanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Bu platformlar, çoğunlukla otomatik algoritmalar ve kullanıcı raporları aracılığıyla içerik denetimi yapmaktadır. Ancak, algoritmik filtreleme ve içerik kaldırma politikalarının zaman zaman ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı sonuçlar doğurduğu eleştirisi getirilmektedir. Örneğin, politik olarak hassas veya toplumsal olarak tartışmalı içerikler, yanlışlıkla sansürlenebilmekte ya da bazı kullanıcı grupları haksız yere hedef alınabilmektedir. Bu durum, dijital platformların tarafsızlığı ve şeffaflığı konusunda ciddi endişeler yaratmaktadır.

Dijital medya, ifade özgürlüğü açısından önemli fırsatlar sunduğu gibi, sorumlulukları da beraberinde getirir. Platformların ve kullanıcıların, özgür ifade ile sorumlu paylaşım arasındaki dengeyi gözetmeleri gerekmektedir. Özellikle hukuki düzenlemeler açısından, ifade özgürlüğü

hakki ile toplumsal güvenlik, kişilik hakları ve kamu düzeni arasındaki dengeyi koruyacak mekanizmaların geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bu çerçevede, uluslararası hukuk normları ve insan hakları sözleşmeleri, dijital medyada ifade özgürlüğünün korunması ve sınırlandırılması konusundaki tartışmalara ışık tutmaktadır.

Sonuç olarak, dijital medya, ifade özgürlüğünü küresel çapta genişleten bir araç olmakla birlikte, yeni düzenlemeler ve etik sorumluluklar getiren karmaşık bir alan haline gelmiştir. Dijital platformlar, ifade özgürlüğünü desteklemenin yanı sıra, zararlı içeriklerin yayılmasını engellemek ve bireylerin haklarını korumak için sorumluluk üstlenmelidir. Bu alandaki hukuki ve etik çerçevenin dinamik bir şekilde gelişmesi, dijital çağda ifade özgürlüğü ile güvenlik arasında dengeli bir yaklaşım sağlanması açısından elzemdir.

Anahtar Kelimeler: İfade Özgürlüğü, Dijital Medya, Sosyal Medya, Hukuki Düzenlemeler, Nefret Söylemi, Dezenformasyon, Algoritmik Filtreleme, İnsan Hakları, Etik Sorumluluk, İçerik Denetimi

Freedom of Expression and Digital Media: Abstract

Freedom of expression is one of the fundamental rights in democratic societies, allowing individuals to freely express their thoughts. This right has taken on a new dimension with the rise of digital media platforms. Digital media significantly enhances freedom of expression by enabling users to rapidly disseminate diverse ideas to large audiences. However, this open environment for free expression on digital platforms also brings forth a range of legal, ethical, and societal challenges.

The internet and social media platforms have greatly contributed to the expansion of freedom of expression. Individuals can now reach millions without relying on traditional media channels, and social movements and political discourse can quickly take shape through these platforms. In countries where censorship is prevalent or under oppressive regimes, social media offers an alternative space for expression, allowing people to make their voices heard. Yet, this expansion also gives rise to issues like disinformation, hate speech, and violations of personal rights.

Discussions about the boundaries of freedom of expression in digital media raise important questions about how regulations and legal frameworks should be shaped. While social media platforms provide vast spaces for users to express themselves, they also face the challenge of combating harmful content. Hate speech, fake news, and manipulative content can harm both individuals and societies. As a result, governments and international organizations engage in intense debates on how to balance freedom of expression with security and ethical standards in digital media.

The role of social media companies in content regulation forms another dimension of this debate. These platforms often monitor content through automated algorithms and user reports. However, there is criticism that algorithmic filtering and content removal policies sometimes produce restrictive outcomes for freedom of expression. For example, politically sensitive or socially contentious content may be censored by mistake, or certain user groups may be unfairly

targeted. This situation raises serious concerns about the neutrality and transparency of digital platforms.

While digital media offers significant opportunities for freedom of expression, it also entails responsibilities. Both platforms and users need to balance free expression with responsible sharing. Particularly in terms of legal regulations, it is crucial to develop mechanisms that balance the right to freedom of expression with public safety, personal rights, and social order. In this context, international legal norms and human rights conventions provide essential guidance in debates about protecting and limiting freedom of expression in digital media.

In conclusion, while digital media is a tool that globally expands freedom of expression, it has also become a complex area that brings new regulations and ethical responsibilities. Digital platforms must not only support freedom of expression but also take responsibility for preventing the spread of harmful content and protecting individual rights. The legal and ethical framework in this area needs to evolve dynamically to ensure a balanced approach between freedom of expression and security in the digital age.

Keywords: Freedom of Expression, Digital Media, Social Media, Legal Regulations, Hate Speech, Disinformation, Algorithmic Filtering, Human Rights, Ethical Responsibility, Content Moderation

GİRİŞ

İfade özgürlüğü, demokratik toplumların temel ilkelerinden biri olup bireylerin düşüncelerini, inançlarını ve görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını güvence altına alır. Bu hak, yalnızca bireylerin kendilerini ifade etme özgürlüğünü değil, aynı zamanda toplumsal tartışmaların, eleştirilerin ve çeşitli fikirlerin ortaya konmasını da sağlar. Ancak, ifade özgürlüğü, her zaman mutlak bir hak olarak değerlendirilemez; belirli sınırlarla korunması gereken bir alandır. Nefret söylemi, bu sınırlamaların en belirgin örneklerinden biridir. Irk, etnik köken, din, cinsiyet veya diğer kimlik özelliklerine dayanan düşmanca söylemler, sadece hedef alınan bireyler üzerinde değil, toplumsal dokuda da derin yaralar açabilir. Bu tür söylemler, ayrımcılığı, nefreti ve kutuplaşmayı körükleyerek sosyal barışa ve uyuma zarar verebilir.

Dijital medya, ifade özgürlüğü açısından hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır. İnternet ve sosyal medya platformları, bireylere düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırma imkânı tanırken, aynı zamanda nefret söyleminin hızla yayılmasına ve toplumsal huzuru tehdit eden bir araç haline gelmesine de zemin hazırlamıştır. Öte yandan, bu platformlar, içerik moderasyonu ve sansürle ilgili karmaşık meselelerle karşı karşıya kalmakta, hangi içeriğin kaldırılması gerektiği veya hangi durumların ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirileceği konusunda tartışmalara yol açmaktadır. Bu bağlamda, dijital ortamda ifade özgürlüğü ile toplumsal güvenlik arasındaki dengeyi sağlamak, yalnızca hukuki bir mesele değil, aynı zamanda etik bir sorumluluk olarak da karşımıza çıkmaktadır.

İfade Özgürlüğünün Anlamı, Önemi ve Hukuki Boyutu

İfade etmek, insan zihninde şekillenen düşüncelerin uygun araçlar kullanılarak dış dünyayla paylaşılması anlamına gelen doğal bir insan eylemidir. Bu eylem, kişinin düşüncelerini, duygularını ve isteklerini serbestçe ifade edebilme kapasitesine sahip olduğunda, ifade özgürlüğünden söz edebiliriz. Örneğin, bir kişi arzu ve taleplerini, korku veya baskı altında kalmadan, serbestçe dile getirebiliyorsa, bu kişinin ifade özgürlüğüne sahip olduğu sonucuna varılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, ifade özgürlüğünün bu haliyle bir hukuk terimi olmayıp, yalnızca özgürce gerçekleştirilebilen bir insan eylemi olmasıdır (Yayla, 2009).

Demokratik toplumların vazgeçilmez unsurlarından biri olan düşünce ve ifade özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin en başında gelir ve halkın bilgi edinme hakkını hayata geçirme işlevini yerine getirir. Bu özgürlük, toplumun her kesiminin bilgiye erişimini sağlayarak, kamunun bilinçli ve sağlıklı bir şekilde bilgilendirilmesine hizmet eder. Aynı zamanda, demokratik bir toplumda farklı görüşlerin ve fikirlerin özgürce ifade edilmesi ve tartışılması için gerekli ortamı sağlar ve böylece toplumsal diyalog ve katılımın gelişmesine katkıda bulunur (Duran, 2006).

İfade özgürlüğü hukuk sistemi tarafından tanınıp düzenlendiğinde, artık bu kavram sadece bir eylem olmaktan çıkıp, bir hak niteliğine bürünür. Özgürlükler, bir toplumun hukuk düzeni oluşmadan önce de var olabilen doğal durumlardır; ancak haklar, varlıklarını ve geçerliliklerini hukuk düzeninden alırlar. Bu bağlamda, ifade özgürlüğü hukuk sistemi tarafından kabul edilip düzenlenirse, bu özgürlük, kişinin yalnızca serbestçe düşüncelerini ifade etme yetisi olmaktan öteye geçer ve bir hak olarak karşımıza çıkar. Hukuk düzeni, bu hakkın sınırlarını, güvence altına alınma biçimini ve ihlal durumunda uygulanacak yaptırımları belirler. Böylece, ifade özgürlüğü toplumsal düzende korunan ve devlet tarafından güvence altına alınan bir hak olarak tanımlanır ve bu sayede bireyler, görüşlerini ifade ederken yasal bir korumaya sahip olurlar (Yayla, 2009).

İnsan olmanın temelinde düşünmek ve bu düşünceleri ifade etmek yatar. İnsan, çevresini ve toplumunu bu yetenek sayesinde şekillendirebilmiştir. İfade özgürlüğünde, insanı diğer canlılardan ayıran ve sadece ona özgü olan bu özelliklerin ifadesidir. Bu özgürlük, bireyin kendini ifade edebilmesi açısından son derece önemlidir. Düşüncelerini serbestçe dile getirebilme, insanın varoluşunu anlamlandırır ve kimliğini ortaya koyan bir eylemdir. Bu yüzden ifade özgürlüğü, yalnızca bireyin kendini gerçekleştirme için değil, aynı zamanda toplumsal gelişim için de hayati bir öneme sahiptir. Toplumun farklı görüşlerin serbestçe paylaşılmasına olanak tanınması hem bireysel özgürlüğü hem de toplumsal ilerlemeyi güvence altına alır (Sağar, 2024).

İfade özgürlüğü, insanların düşüncelerini, inançlarını, görüş ve taleplerini herhangi bir baskı veya cezalandırılma korkusu olmadan özgürce dile getirebilme hakkıdır. Bu özgürlük, bireylerin başlarına kötü bir şey gelmesi ya da özellikle kamu otoritelerinin müdahalesi gibi tehditler altında kalmadan düşüncelerini ifade edebilmesi anlamına gelir. Kişiler, görüşlerini rahatça açıklayabildiklerinde, fikirlerinden dolayı ayrımcılığa uğrama ya da cezalandırılma endişesi taşımadıklarında, gerçek anlamda bir ifade özgürlüğünden bahsedebiliriz. Bu durum,

toplumda demokratik ve özgür bir ortamın varlığını da pekiştirir ve bireylerin kendilerini açıkça ifade edebilmelerini sağlar (Abdülazim, 2024).

Nefret Söylemi: Tanımı, Etkileri ve İfade Özgürlüğü ile İlişkisi

Düşünce özgürlüğü hakkı, bireylerin içsel düşüncelerini özgürce geliştirmelerine olanak tanırken; ifade özgürlüğü hakkı mutlak bir hak olarak değerlendirilmez ve belirli koşullar altında kısıtlanabilir. İfade özgürlüğü, geniş bir çerçevede ele alınması gereken bir haktır; ancak bu hakkın sınırlarının aşıldığı durumlar da söz konusu olabilir. Bu bağlamda, nefret söylemi önemli bir konu olarak öne çıkar (Roels, 2017).

Nefret söylemi, demokratik bir toplumun ve birlikte yaşama kültürünün inşası ile sürdürülebilirliğini tehdit eden en ciddi sorunlardan biridir. Nefret suçlarının ortaya çıkışında tetikleyici bir rol oynayan bu tür söylemler, bir bireyi veya grubu; ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, din, mezhep, siyasi tercih, ideoloji, sosyo-ekonomik statü, fiziksel görünüm, engellilik durumu veya sağlık durumu gibi özelliklerinden dolayı ayrımcılığa uğratma, dışlama, ötekileştirme, aşağılayıcı ifadelerle hedef gösterme ve düşmanlaştırma gibi olumsuz tavır ve davranışları teşvik eden dilsel ifadeleri içerir. Bu tür söylemler, toplum içinde hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığı körükleyerek, gruplar arası kutuplaşmayı derinleştirir ve toplumsal barışı zedeler. Nefret söylemi, sadece bireysel bir hakaret ya da aşağılama olarak kalmayıp, toplumsal düzeyde kin ve nefret duygularının yayılmasına yol açar. Böylece, farklı kimliklere sahip bireyler kendilerini güvensiz ve tehdit altında hissederken, toplumsal bağlar da ciddi şekilde zayıflar. Bu tür söylemlerin engellenmesi, toplumsal huzurun ve demokratik değerlerin korunması açısından büyük önem taşır. Hukuki ve toplumsal düzeyde alınacak önlemlerle, nefret söylemlerinin etkisiz hale getirilmesi, toplumu bir arada tutan hoşgörü ve karşılıklı saygı kültürünün gelişimine katkı sağlar (Öztekin, 2015).

Hakaret içeren ifadelerin veya ima yoluyla yapılan yorumların doğrudan nefret söylemi olarak değerlendirilmeden önce göz önünde bulundurulması gereken bazı kriterler bulunmaktadır. İlk olarak, nefret söylemi olup olmadığını anlamak için ifadenin taşıdığı şiddet derecesi, neden olabileceği zararın boyutu ve bu söylemin yoğunluğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca, ifadeyi kullanan kişinin niyeti de önemlidir; zira söylemin amacı ve içerdiği mesaj, dinleyiciler üzerinde belirli bir tepki ya da harekete geçme çağrısı oluşturup oluşturmadığını belirler. Bu noktada, ifade sahibinin durumu ve otoritesi de göz önünde bulundurulmalıdır; özellikle, bu kişinin toplumsal etkisi ve takipçileri üzerindeki nüfuzu, nefret söylemi değerlendirmesinde belirleyici olabilir. İfadenin kamusal alanda söylenmiş olması da önemli bir kriterdir. Nefret söylemi, yalnızca belirli bir kişiye ya da gruba değil, geniş bir topluluğa hitap ettiğinde ve bu topluluğun huzurunu bozma potansiyeline sahip olduğunda nefret söylemi olarak nitelendirilir. Bu bağlamda, söylemin genel halka veya kamusal bir alanda geniş bir grup insana yönelmiş olması, nefret söylemi değerlendirmesinde dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur (Mrabure, 2016).

Bir toplum, ifade özgürlüğüne saygı duysada, bu özgürlüğe mutlak bir kısıtlama olmaksızın sahip olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Her zaman bazı kısıtlamalar mevcuttur. Sağlıklı bir toplum, belirli koşullarda kısıtlamaların gerekliliği üzerine kamusal bir tartışma ve

müzakere ortamının varlığı ile değerlendirilebilir. Kendi varlığını tehlikeye atan bir toplum, sağlıklı bir yapıya sahip olarak kabul edilemez. Bireysel davalarda, ifade özgürlüğü ile diğer değerler arasında dikkatli bir denge kurulmalıdır. İfade özgürlüğü, ayrımcılığa, bağnazlığa ve hoşgörüsüzlüğe karşı mücadelede kritik bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, ifade özgürlüğü, her zaman eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele gibi diğer hayati değerlerle dengelenmelidir. Irkçılık, bağnazlık ve ayrımcılıkla mücadele gerekliliği hususunda toplumda bir fikir birliği mevcut olduğundan, nefret söylemi ve nefret suçları dahil olmak üzere bu olgularla etkin bir şekilde mücadele edilmesi elzemdir (Roels, 2017).

Medya Dönüşümü: Geleneksel ve Yeni Medya Arasındaki Etkileşim

İletişim ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, yeni kitle iletişim araçlarının ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu araçlar sayesinde farklı bir medya ekosistemi doğmuştur. Bu gelişmeler, yeni bir medya ortamının oluşumuna zemin hazırlamış ve geleneksel medya kanallarının yanında, yeni ve dinamik bir kitle iletişim platformu yaratmıştır (Okur, 2020).

Medya, iletişim dünyasının en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Kelime kökenine bakıldığında, "medya" terimi (ingilizce: media) latince "medium" kelimesinin çoğul formudur ve "aradaki şey" veya "araç" anlamına gelmektedir. Medyanın geleneksel yönü, bu araçların geniş kitlelere hitap etme yeteneğidir. Geleneksel medya, genellikle kitle iletişim araçları olarak tanımlanırken, yeni medya ise internet teknolojilerinin öne çıktığı bir alandır. Ancak, yeni medyanın geleneksel medyadan tamamen bağımsız olduğu söylenemez; aksine, yeni medya, geleneksel medyanın ağ teknolojileri ile entegre olmuş bir uzantısı olarak değerlendirilebilir (Aydemir, 2022).

İletişim teknolojilerinin ağ temelli yapısı, bu ağlarda yeni ve çeşitli iletişim mecralarının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bloglar, sosyal medya platformları, dijital haber siteleri, çevrimiçi gazeteler ve eğitici dijital içerikler gibi birçok farklı alan, yeni medya ekosisteminde kendine önemli bir yer edinmiş ve geniş bir görünürlük kazanmıştır. Bu çeşitlilik, hem bireylerin kendilerini ifade etme yollarını artırmış hem de bilginin dolaşımını hızlandırarak toplumsal etkileşim biçimlerini dönüştürmüştür (Aydemir, 2022).

Günümüz dijital çağında, akıllı televizyonlar, internet radyoları ve dijital gazetecilik gibi yeni oluşumlar, geleneksel ve yeni medya arasındaki sınırları bulanıklaştırmaktadır. Bu iki alan arasındaki farkları daha iyi anlayabilmek için üç temel düzlem üzerinde durulabilir: hesaplama, telekomünikasyon şebekeleri ve içeriğin sayısallaşması. "Hesaplama" olgusu, medyadaki içeriklerin işlenmesi ve iletişimin yapılandırılması için önemli bir zemin sunar. Bu içeriklere erişim ve diğer bireylerle bağlantı kurma olanağını ise telekomünikasyon şebekeleri sağlar. İçeriğin dijital formda sunulması ve metin, ses ile görüntünün bir araya getirilmesi ise içeriklerin sayısallaşması sayesinde mümkün olmaktadır. Sonuç olarak, bu iletişim süreci, geleneksel medyadaki tek yönlü iletişim yapısını çok yönlü bir etkileşim biçimine dönüştürmektedir. Medya ortamındaki bu dönüşüm hem bireylerin bilgiye erişim biçimlerini hem de toplumsal etkileşimleri köklü bir şekilde değiştirmekte; böylece medya, daha interaktif ve katılımcı bir platform haline gelmektedir (Aydemir, 2022).

Sosyal Medya ve İfade Özgürlüğü

Modernizmin ilerlemesiyle birlikte medya, özellikle basın, dördüncü güç olarak adlandırılmış ve diğer yasal kurumlarla birlikte modern demokratik devletin bağımsız yapılarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu idealize etme biçimine göre, haber medyası yurttaşları bilgilendirmekte ve kamusal alanda demokratik bir tartışma yapılmasını sağlamaktadır (Şen ve Şen, 2015).

Sosyal medya, bireylere geniş bir katılım fırsatı sunması ve ifade özgürlüğünü teşvik etmesi nedeniyle demokratik bir alan olarak değerlendirilir. Ancak bu durum, bazı eleştirmenler tarafından sorgulanmaktadır; zira bu özgürlüklerin, büyük teknoloji şirketleri tarafından uygulanan çeşitli kontrollerle sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, sosyal medyanın demokratikleşmeye ve ifade özgürlüğüne olan katkıları, farklı perspektiflerden tartışılmaya devam etmektedir (Esra ve Yılmaz, 2019).

Dijital çağın olgunlaşmasıyla birlikte, sosyal medya platformları, siyasi katılım ve etki sağlama açısından önemli bir savaş alanı konumuna gelmiştir. Bu bağlamda, vatandaşlar, politikacılar ve çeşitli çıkar grupları, sosyal medya araçlarını, mevcut siyasi anlatıları sorgulamak, destek toplamak ve kamuoyunu etkilemek amacıyla etkin bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu süreç, toplumun dinamiklerini değiştiren ve siyasi etkileşimleri dönüştüren güçlü bir mecra sunmaktadır (Sharma, 2012).

Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, sıradan bireylerin küresel ölçekte önemli diyaloglara katılımını sağlayarak siyasi ifade sürecinin demokratikleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm, kamu ve özel alanlar arasındaki sınırların giderek belirsizleşmesine yol açmış ve farklı seslerin bir araya geldiği, fikirlerin çatıştığı ve siyasi hareketlerin filizlendiği sanal bir agora oluşturmuştur. Bireyler, daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar, kendi düşüncelerini paylaşma, köklü anlatıları sorgulama ve sosyal ve siyasi değişim için örgütlenme yetisine sahip olmuşlardır (Sharma, 2012).

Medya ile doymuş toplumlarda, özel yaşam artık gerçek anlamda özel kabul edilmemektedir. Twitter, televizyon sohbet programları ve dinleyici katılımlı radyolar gibi platformların etkisiyle, 'sıradan insanlar' sürekli bir geçit töreni halinde, kişisel olarak onları heyecanlandıran veya üzen durumları kamuoyuna açık bir şekilde paylaşmaktadır. Milyonlarca kişi, Facebook gibi sosyal medya platformlarında özel hayatlarını sergileyerek, adeta birer ünlü gibi davranma eğilimi göstermektedir. Bu durum, özel yaşamın sınırlarını belirsizleştirerek, bireylerin iç dünyalarını ve deneyimlerini geniş kitlelerle paylaşmalarını sağlamaktadır (Keane, 2011).

Dijital Sansür ve İçerik Moderasyonu

Sansür, genellikle çeşitli ifade biçimlerinin resmi makamlar tarafından engellenmesi veya yasaklanması anlamında kullanılır. Hukuki bağlamda ise daha dar bir kapsamda tanımlanır: kitaplar, dergiler, tiyatro oyunları, filmler, müzik eserleri ve diğer birçok popüler medya türünün, hükümetlerin belirlediği yasal düzenlemelere aykırı olup olmadığını değerlendirmek amacıyla yayınlanmadan önce (ön yayın) denetlenmesi sürecidir. Bu tür bir

denetim, özellikle toplumsal ahlak, güvenlik ve düzeni koruma gerekçesiyle uygulanır ve sansür mekanizmasının temel işlevini oluşturur. Bu bağlamda, sansürün kapsamı, uygulandığı bağlama ve yasalara göre değişiklik gösterebilir ve bu da onun ne şekilde ve ne ölçüde uygulandığını etkiler (Nicole, 2016).

Son yüzyılda sansür, çoğunlukla basılı ya da elektronik kitle medyası aracılığıyla uygulanmaktayken, son yıllarda internetin yaygınlaşması, birçok ülkede internet sansürünün geniş bir ölçekte hayata geçirilmesine neden olmuştur. Sansür uygulamaları, genel olarak bir ülkenin otoriter ve demokratik yapılar arasındaki konumunu gösteren önemli bir belirteç olarak değerlendirilir. Bu durum, haberlerin ve fikirlerin çeşitli medya platformlarında nasıl yayıldığını etkileyen bir olgudur ve dolayısıyla, her türlü iletişim aracı için geçerliliğini korur (Akgül ve Kırıldıoğ, 2015).

Bir moderasyon mekanizması, bir medya web sitesinin yöneticisinin, yararlı veya bilgilendirici katkılarla ilgisiz, müstehcen, yasa dışı veya hakaret içeren katkıları ayırmak için kullandığı yöntemdir. Başka bir deyişle, kullanıcı tarafından üretilen içeriğin yayınlanmaya uygun olup olmadığına karar vermesidir (Veglis, 2014).

Sosyal medya platformları için moderasyon, hangi içeriğin kaldırılacağını ve dolayısıyla kullanıcıların ne paylaşabileceğini ve okuyabileceğini belirler. Sosyal medya platformlarının sunduğu temel ürün, kullanıcı tarafından üretilen içerik olduğundan, bu içeriklerden bazıları kaldırılmak, diğer kullanıcılara sunulan ürünün tasarımını aynı anda değiştirmekte ve hangi kullanıcıların bu içeriklerden yeterince hoşlanarak sosyal medya platformunda kalacaklarını da belirlemektedir. Başka bir deyişle, bir sosyal medya platformu için içerik moderasyonu, sunulan içeriği ve platformun ılımlı veya aşırı içerik platformu olarak konumlanmasını belirleyen bir karardır (Yi, Yıldırım ve Zhang, 2021).

Sosyal medya platformlarında sansür olmaması gerektiği savunulsada, medya organlarının devlete karşı "4. güç" rolü üstlenmesi ve devletin de medya üzerindeki denetim sorumluluğu gibi, sosyal medyanın da belirli bir denetim altında tutulması gerekmektedir. Ancak, bu denetim uygulamasının sosyal medya üzerinde sağlanması oldukça zordur. Sosyal medya, yalnızca doğru bir şekilde kullanılmadığı durumlarda değil; aynı zamanda sahte kimlikler ve içerikler aracılığıyla da kötüye kullanılmakta ve bilgi yerine doğruluğu belirsiz, yanlış, provokatif ve önyargılı içeriklere yer verilmektedir. Bu durum, haberleşme özgürlüğu ile birbiriyle çelişiyor gibi görünsede, aynı zamanda dezenformasyon ve diğer birçok olumsuz sonucu da beraberinde getirmektedir (Yegen, 2013).

Dijital Medyada Dezenformasyon

Sosyal medya, coğrafi engelleri ve zaman kısıtlamalarını ortadan kaldırarak, dünya genelinde etkileyen konular hakkında anlık diyaloglar kurulmasına olanak tanımış ve farklı geçmişlere sahip bireyler arasında bir aidiyet duygusu yaratmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca bireylerin güçlenmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda siyasi hareketler ve savunuculuk kuruluşları için de kendi takipçileriyle etkileşim kurma ve örgütlenme imkânı sunarak destek olmuştur. Ancak, bu dijital devrimin beraberinde getirdiği karmaşıklıkları göz ardı etmemek önemlidir. Dijital kamu alanındaki bilgi akışının sınırsızlığı, ülkeleri dezenformasyon

kampanyalarına, algoritmik filtre balonlarına ve demokratik ilkeleri koruma ile özgürce ifade etme hakkı arasında süregiden bir çatışmaya maruz bırakılmaktadır (Sharma, 2012).

Dezenformasyon, genellikle izleyicileri yanıltmak veya aldatmak amacıyla, bilerek yanlış ya da manipüle edilmiş bilgilerin oluşturulması ve paylaşılması olarak tanımlanır. Bu durum, zarar vermek veya siyasi, kişisel ya da maddi kazanç sağlamak amacıyla yapılabilir. Özetle, dezenformasyon, bir kuruluşa zarar vermek amacıyla kasıtlı olarak yanıltıcı ve hatalı bilgilerin yayılmasıdır (İlgin, 2021).

Yanlış bilgilendirme, bilgilerin hata sonucu kasıtsız bir şekilde paylaşılması anlamına gelirken, dezenformasyon ise yanlış olduğu bilinen bilgilerin bilerek üretilip kasıtlı bir şekilde yayılması demektir (İlgin, 2021).

Dezenformasyonu ortaya çıkaran ekonomik, siyasi ve kültürel etmenler, toplumların dezenformasyona verdiği tepkilerde de kendini gösterebilmektedir. Dijitalleşme ile ilişkili olmasına rağmen, çok katmanlı bir olgu olan dezenformasyon, aslında daha geniş bir yelpazede yer alan teknolojik, sosyal ve siyasi faktörlerin yarattığı gerilimlerin ve dönüşümlerin bir yansımasıdır (Şahin, 2023).

Dezenformasyon, ifade özgürlüğü ve bilgiye erişimle ilgili insan haklarını ciddi şekilde etkileyebilir. Yanlış ya da yanıltıcı bilgilerin yayılması, farklı düşünceleri bastırabilir ve toplumda korku ve güvensizlik ortamı yaratabilir. Bu durum, bireylerin ifade özgürlüğü ve doğru bilgiye ulaşma haklarını kullanma kapasitelerini sınırlar. Ayrıca, dezenformasyon, savunmasız veya dezavantajlı grupları hedef alarak var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirebilir (Teyit, 2023).

SONUÇ

İfade özgürlüğü, bireylerin düşüncelerini serbestçe dile getirebilme yetisi olarak demokratik toplumların temel taşı oluşturur. Bu hak, bireylerin kendilerini ifade etme, toplumsal tartışmalara katılma ve kamuoyunun şekillenmesine katkıda bulunma gibi hayati işlevlere sahiptir. Ancak, ifade özgürlüğü mutlak bir hak değildir; nefret söylemi gibi toplumsal barışı tehdit eden durumlarda sınırlandırılması gerekebilir. Nefret söylemi, ayrımcılığı teşvik ederek bireyler ve gruplar arasında kutuplaşmaya yol açmakta ve bu da demokratik değerleri zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, ifade özgürlüğünü korurken nefret söylemiyle mücadele etmek, hem bireylerin hem de toplumun güvenliğini sağlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Dijital medyanın yükselişi, ifade özgürlüğü tartışmalarına yeni bir boyut eklemiştir. Sosyal medya platformları, başlangıçta ifade özgürlüğünün ve katılımcı demokrasinin güçlü araçları olarak öne çıkarken, günümüzde dezenformasyon, nefret söylemi ve aşırı kontrol gibi sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Bu platformlar, bireylerin seslerini duyurabilmesi için yeni fırsatlar sunarken, aynı zamanda içerik moderasyonu ve algoritmik filtreler gibi araçlarla da kullanıcıların hangi bilgilere erişeceğini belirlemekte ve bu durum yeni sansür biçimlerine yol açmaktadır. Böylece, kamuoyunda bilginin serbestçe dolaşması ve demokratik tartışmaların sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından ciddi bir tehdit oluşmaktadır.

Dijital medya ortamında, ifade özgürlüğü ile dezenformasyon arasındaki ilişki de önem kazanmaktadır. Kullanıcıların paylaşılan bilgilere eleştirel bir yaklaşım geliştirmesi ve doğru bilginin yayılmasına katkıda bulunması, bu çağın en önemli gerekliliklerinden biri haline gelmiştir. Dijital platformların, şeffaflık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun bir moderasyon politikası uygulaması, toplumsal güveni artırmak için zorunlu hale gelmektedir.

İfade özgürlüğü, demokratik toplumların sürdürülebilirliği için vazgeçilmez bir haktır. Ancak bu özgürlüğün sorumlu bir şekilde kullanılması ve nefret söylemi ile dezenformasyon gibi olgularla etkin bir şekilde mücadele edilmesi gerekmektedir. Dijital medya çağında hem bireylerin hem de medya platformlarının sorumluluk taşıdığı bir denge sağlanmalı ve bu amaçla yeni hukuki düzenlemeler geliştirilmelidir. Böylece, ifade özgürlüğü korunarak, toplumsal barış ve demokratik değerler sürdürülebilir.

KAYNAKÇA

- Abdülazim, İ. (2024). İnsan Hakları Kavramının Gelişimi Ve Tarihsel Aşamaları. 9. *International Göbeklitepe Scientific Research and Innovation Congress*, (s. 164-184). Şanlıurfa.
- Akgül, M., ve Kırılıdoğ, M. (2015). Internet Censorship in Turkey. *Internet Policy Review*, 4(2), s. 1-22.
- Aydemir, D. (2022). İyi, Kötü ve Eleştirel Yeni Medya. *Bir Yaşam Alanı Olarak Dijital Medya* (s. 31-54). içinde Eğitim Yayınevi.
- Duran, H. (2006). İfade Özgürlüğü ve Türkiye. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(1), s. 57-81.
- Esra, İ., ve Yılmaz, E. (2019). İfade Özgürlüğü Bağlamında Sosyal Medyanın Olanakları ve Sınırlıkları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(64), s. 773-794.
- İlgin, H. (2021). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Halkla İlişkiler İlişkisi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 7(2), s. 303-322.
- Keane, J. (2011). Democracy in the age of Google, Facebook and WikiLeaks. *University of Melbourne*(18), s. 1-16.
- Mrabure, K. (2016). Counteracting hate speech and the right to freedom of expression in selected jurisdictions. *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence Journal*(7), s. 160-169.
- Nicole, M. (2016). Censorship İs. *Oxford Research Encyclopedia of Literature*(54), s. 45-65.
- Okur, A. (2020). Güzellik algısı üzerinden sosyal medyada linç kavramı: Armine Harutyunyan örneği. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(10), s. 119-140.
- Öztekin, H. (2015). Yeni Medyada Nefret Söylemi: Ek Sözlük Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(38), s. 925-936.

- Roels, J. (2017). *The Battle against Hate Speech and Freedom of Expression Online*. Prague Faculty of Law Research Series: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2954422> adresinden alındı
- Sağar, E. (2024). İfade Özgürlüğüne Genel Bir Bakış. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi*(1), s. 57-75.
- Şahin, Z. (2023). Dezenformasyonla Mücadelede İfade Özgürlüğü: İçeriğin Korunması ve 29. Madde. *Yeni Medya Dergisi*(15), s. 282-299.
- Şen, A., ve Şen, Y. (2015). Sosyal Medya, İletişim Hakkı ve İfade Özgürlüğü Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(17), s. 122-136.
- Sharma, M. (2012). Freedom of Expression in social media: A Political Perspective. *International Journal for Research Publication and Seminar*(3), s. 7-14.
- Teyit. (2023). *İfade Özgürlüğü ve Doğru Bilgiye Erişim Bağlamında Google'ın Dezenformasyon ve Medya Politikaları*.
- Veglis, A. (2014). Moderation Techniques for Social Media Content. *Lecture Notes in Computer Science*(8531), s. 137-148.
- Yayla, A. (2009). İfade Hürriyeti Nedir, Niçin Gereklidir. *Liberal Düşünce Dergisi*(50), s. 159-175.
- Yayla, A. (2009). İfade Hürriyeti Nedir, Niçin Gereklidir? *Liberal Düşünce Dergisi*(50).
- Yegen, C. (2013). Demokratik ve Yeni Bir Kamusal Alan Olarak Sosyal Medya. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), s. 119-135.
- Yi, L., Yıldırım, P., ve Zhang, J. (2021). *Social media, content moderation, and technology*. 28.09.2024 tarihinde <http://dx.doi.org/10.48550/arXiv.2101.04618> adresinden alındı

MONOGRAFİLERİN KIR SOSYOLOJİSİNDE YERİ THE IMPORTANCE OF MONOGRAPHS IN RURAL SOCIOLOGY

Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat

Fakültesi Sosyoloji Bölümü,

ssaritas@balikesir.edu.tr- ORCID 0000-0001-

8422-9950

ÖZET

Kırsal bölgelerde toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri, insanlar arasındaki sosyal ve kültürel ilişkileri, sorunları ve sorunlara yönelik çözümleri kendisine konu edinen kır sosyolojisi, âdeta kırsalın bilimsel bir resmini çizer. Kavramsal ve kuramsal araştırmalar ile kırsal alanları bütüncül bir bakış açısı ile ele alan kır sosyolojisi, Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan sonra ortaya çıkmış bir alt disiplindir. Türkiye’de kalkınmanın hızlı yaşandığı bu dönemlerde, kır çalışmalarında daha çok kuramsal aynı zamanda derleyici çalışmaların yoğun olduğu görülür. Köy, kasaba veya kentlerin sosyo-kültürel ve fiziki özelliklerini bütüncül ve sistematik olarak ele alan monografiler, sosyal bilimlerin her zaman en verimli örneklerini oluşturur. Başta halkbilimi olmak üzere sosyal ve kültürel antropoloji ve sosyolojide mikro düzeyde çalışmalar olarak kabul edilen monografiler bu disiplinlerin kurumsallaşma aşamalarında en fazla yer alan araştırmalar olmuştur. Özellikle toplumsal yapının en küçük birimini oluşturan ve ilk kalkınma birimi olan köylere dair monografiler, Türk toplumunun geçirdiği değişim ve dönüşümü anlamak açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada Türkiye’de kır sosyolojisi araştırmalarında önemli yeri olan bazı monografi örneklerinden yola çıkarak monografi türünün ne olduğu, özellikleri ve önemi üzerinde durulmaktadır. Makalenin amacı günümüzde sosyal bilimciler arasında geçmişteki ilginin azaldığı bu türe dikkat çekmek ve alana katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: monografi, köy, kır sosyolojisi

ABSTRACT

Rural sociology that deals with the changes in the social structure in rural areas, the social and cultural relations between people, problems and solutions to the problems, draws a scientific picture of the countryside. As a sub-discipline, rural sociology focuses on rural areas

with a holistic perspective with conceptual and theoretical research that emerged in Turkey especially after the 1950s. When development was rapid in Turkey in those periods, there were more theoretical and compilation studies in rural studies done in rural sociology. Monographs concentrate on socio-cultural and physical characteristics of villages, towns or cities in a holistic and systematic way. They always constitute the most productive examples of social sciences. Monographs that are accepted as micro-level studies in social and cultural anthropology and sociology, especially in folklore have been the most common studies in the process of institutionalization of these disciplines. Monographs, specifically on villages which constitute the smallest unit of the social structure and the first unit of development, are extremely important in terms of understanding the change and transformation what Turkish society has gone through in the past. Since think has been receiving less attention from social scientists in recent years, the aim of this study is to emphasize the importance of monographic research and to contribute to this field.

Key Words: monography, village, rural sociology

1. GİRİŞ

Kırsal bölgelerdeki sosyal, kültürel ve ekonomik yapı ile ilgili hemen her türlü konuyu araştıran kır sosyolojisi, bu bölgelerde meydana gelen değişimleri ve sorunları kendine özgü araştırma, yöntem ve teknikleri kullanarak tespit eden ve bu sorunların çözümlerine yönelik uygun politikalar geliştirilmesini sağlayan bir disiplindir. Ayrıca bu bölgelerde yaşayan insanlar arası ilişkiler, kurumlar ve kültüre dair unsurlar bu alt disiplinin konularından sadece bazılarıdır. Kırsal bölgeler olarak bilinen başta köy olmak üzere, mahalle, oba, yayla, mezra gibi çeşitli köy altı yerleşim bölgeleri kır sosyolojinin kapsadığı alanlardır.

Son yıllarda kırsal alanları araştırmak pek çok açıdan giderek önem kazanmaktadır. Öncelikle dünyanın her yerinde kırsal nüfusun, kentsel nüfustan daha fazla olduğu gerçeğinden yola çıkarak, kırsal alanlar toplumun ekonomik yapısını yansıtan aynı zamanda ekonomiyi besleyen üretim merkezleri özelliğine sahiptir. Bu nedenle kırsal bölgeler, günümüz modern toplumlarda kentsel alanları besleyen kaynaklara sahip olmaları ile kır sosyolojisi araştırmaları için son derece önemlidir. Ayrıca bir toplumda sosyal, ekonomik ve çevresel sorunların çözümünde olduğu kadar sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinde kırsal alanlar ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Kırsal alanları çalışmak bir toplumunun üretimde, teknolojiye, sistematik bilgi ve yenilikler elde etmek açısından da önemlidir. Bir başka deyişle, kırsal alanlar toplumunda endüstriler arası ilişkilerin oluşmasına ve gelişmesine yardımcı olan merkezlerdir.

Kır sosyolojisi araştırmaları 1820 yılında Sanayi Devrimi sonrasında başlamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, İtalya, Hollanda ve İngiltere gibi ÷lkelerde kentleşme ve yaşam kalitesi arttıka kentler ve kırsal bölgeler arasında sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkması ile kır sosyolojisi araştırmaları hızlanmıştır. Bu konuda ilk araştırmaların çoğunlukla Fransa, İrlanda, Prusya, İskandinavya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ÷lkeler olduğu gör÷lür. Ancak kır sosyolojisinin kurumsallaşma sürecinin Amerika'da başladığını kabul edilir. Bunun nedenlerinden biri o dönemde Amerika'da birçok üniversitesinin bu alana ilgi göstermesidir. Ayrıca o dönem devlet ideolojisinin hem bilim insanlarını hem de çeşitli kurumlarını bu yönde araştırmaya teşvik etmesidir. ÷lkede kitlesel yoksulluk ve ekonomik kriz nedeniyle iktidarda bulunan Amerikan Başkanı Theodore Roosevelt Büyük Buhran'dan kurtulmanın çarelerinden biri olarak 1907 yılında Amerika'nın kırsal yaşamının araştırılması ve iyileştirilmesi için Kırsal Yaşam Komisyonu (Country Life Commission) adlı bir komisyon kurulmasını sağlar (Hoffer, 1926: 95). Komisyonun sunduğu rapordaki bulgular 1912 yılında düzenlenen Amerikan Sosyoloji Derneği'nin toplantısına katılan üyelere iletilir. Bu, dönemin sosyologlarına kırsal toplumları araştırmak için önemli bir motivasyon sağlar. Nihayetinde kır sosyolojisine yönelik büyük verilerin, araştırmaların, monografilerin ve tezlerin toplanması ile ilk kez 1917 yılında Amerikan Sosyoloji Derneği üyeleri tarafından "kırsal sosyoloji" adı altında bir alan doğar.

Amerika'dan sonra Avrupa'da da büyük ilgi gören kır sosyoloji araştırmalarının gelişiminde Fransa'da ortaya çıkan "Science Sociale" adlı ekolün önemli etkisi gör÷lür. Ekolün temsilcisi olan Frederic Le Play (1806-1882) tarafından geliştiren monografi türünün ilk örneğini Le Play verir. Le Play, "hakiki sosyal birim" adını verdiği aile kurumunu temel alarak otuz altı işçi sınıfı ailesi üzerine niceliksel verileri detaylıca inceleyerek, emek, örgütlenme biçimi, sosyal yaşam gibi pek çok konuyu irdeleyen monografiler yayınladı. Bu yüzden Le Play genel olarak hem monografi tekniğini sosyoloji disiplinine kazandırması ile hem de Türk sosyolojisi araştırmaları tarihinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kırsal alanlar içinde yer alan köyler kır sosyoloji araştırmalarında ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü köyler her zaman kalkınmanın ve kültürün merkezi olmuş ve toplumda değişim ve dönüşümlere ayna tutmuştur. Nitekim Türkiye'de 1930-1940'lı yıllar arasında köy araştırmalarının büyük artış gösterdiği dönemlerdir ve bu çalışmalarda değişimin yanında kalkınma olgusu da ana temalardan biri olmuştur. Amerika'daki kır sosyoloji araştırmaları tarihinde olduğu gibi, Türkiye'de başta halkbilimi olmak üzere, sosyal ve kültürel antropoloji ile köylere yönelik çalışmalarda mikro düzeyde araştırmalar olarak kabul edilen monografiler, her zaman köy sosyolojisinin en verimli örneklerini olmuştur. Türkiye'de ilk dönemde ortaya

çıkan monografi örneklerinde, hangi disiplin kapsamında yer alırsa alsınlar, köylerdeki sosyal ve kültürel yapı, sosyal ilişkiler, gelenek-görenek ve örfleri, din, aile, ekonomi, eğitim gibi temel kurumlar ele alınmıştır. Kısaca Türkiye’de köylerdeki gündelik yaşamın resmi çizen monografiler hem ilk dönem sosyoloji hem de kır sosyolojisi araştırmalarına damga vurmuştur.

Bu çalışmada Türkiye’de kır sosyolojisi araştırmalarında önemli yeri olan bazı monografi örneklerinden yola çıkarak monografi türünün ne olduğu, özellikleri ve önemi üzerinde durulmaktadır. Makalenin amacı günümüzde sosyal bilimciler arasında geçmişteki ilginin azaldığı bu türe dikkat çekmek ve alana katkı sağlamaktır.

2. MONOGRAFİ

Sosyal bilimciler tarafından yaygın olarak kullanılan monografi türünün geçmişi oldukça eskidir. Etimolojik olarak monografi Yunanca kökenli olup *mono* tek; *grapı* çizim, betim, yazı anlamına gelir. Özel bir konunun incelenmesi anlamına gelen monografi belli bir tarih, konu ya da kişi üzerinde yazılan yazı demektir. Monografi herhangi bir olay veya konu üzerinde derinlemesine incelemesi (Erginer, 1980:257) ya da tek birimli örneklerden yola çıkarak kırsal yapının ortalama kültürel özelliklerine ilişkin olarak genellemelere ya da hükümlere ulaşmayı amaçlayan bilimsel araştırmalardır (Sencer ve Irmak,1984:402). Monografilerin en temel özelliği “tek konulu araştırmalar” olmalarıdır ve ele alınan konu detaylı bir şekilde irdelenir.

Monografik araştırmalarda genellikle küçük sosyal gruplar gözlem ve örneklemeler çeşitli alt gruplara ayrılarak derinlemesine irdelenir. Monografi, betimleyici bir çalışma olabileceği gibi, bazı varsayımların doğrulanabilmesi için girişilen bir araştırma da olabilir (Erginer, 1980:262). Bu yüzden monografik araştırmalarda ele alınan konu tümevarım yöntemiyle ele alınır. Böylece belli bir konu üzerinden başka konulara ya da sorunlara da ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla bir monografik araştırma ele alınan konudan başka konulara da bakmayı ya da sorunları da görmeyi ve çözüm önerileri getirmeyi sağlar. Monografi, analitik tahlile yönelik olarak alan araştırmasıyla derlenen malzemenin kendi iç bütünlüğünü taşıyan ve içinde yer aldığı sosyo-kültürel ve fiziki çevreye dair bilgilerle birlikte sistematik olarak tasnif edilmesi bakımından monografiler son derece önemli bir halkbilimi çalışma türüdür (Çobanoğlu, 2012:56).

Monografik araştırma türleri konusunda araştırmacılar farklı görüşler ortaya atar. Halkbilimi alanındaki monografik araştırmalar dört gruba ayrılır: durum saptayıcı monografiler; dikey boyutlu monografiler; yatay boyutu ya da coğrafi genişliği ön planda tutan monografiler; her üç biçimin kullanıldığı monografiler (Erginer, 1980: 266-267).

Monografik araştırma tekniğinde seçtikleri belirli bir konu, birey, aile, köy, kasaba ya da mahalle ile ilgili çalışmada gözlem tekniğinin yanında çoğunlukla görüşme tekniğine başvururlar. Derinlemesine yapılan görüşmelerde bölgenin sosyal ve kültürel dokusu aktarılır. Araştırmacıdan konu ile ilgili elde ettiği bulguları, bölgenin sorunlarını ve çözüm önerilerini özgün düşünceleri ile yorumlaması ve ortaya koyması beklenir.

3. TÜRKİYE’DE MONOGRAFİK ARAŞTIRMALAR

Türkiye’de 1940’lı yılların sonuna kadar köy çalışmalarına yoğun ilginin devam ettiği görülür. Bu dönem köy çalışmalarının en önemli özelliği, köylerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını ortaya koymayı hedefleyen, detaylı monografik yöntemin kullanılmasıdır. Fransa’da ortaya çıkan ve sosyolojide ilk monografik çalışmaların ortaya çıkmasına öncülük eden Le Play ekolünün Türkiye’deki temsilcisi Prens Sabahattin olmuştur. Prens Sabahattin uygulamalı ya da sahaya yönelik araştırmalar yapmamasına ve çalışmalarını daha çok teorik düzeyde gerçekleştirmesine rağmen son Osmanlı ve sonraki dönemlerde yaşadığı dönemin sosyal sorunları dile getirmiş ve bu sorunların savunucusu olmuştur. O topluma *kurtuluş reçeteleri* sunmak amacıyla eserler yazmış bir düşünür (Berkes, 2002:397) olarak kabul edilir. Belki dönemin hızlı ve yoğun siyasi çalkantıları arasında buna fırsat bulamamış olması veyahutta siyasi bir elit olarak verili pozisyonu, onun toplum kesimleriyle, bireylerle doğrudan ve yoğun sosyal bağlantılar, görüşmeler yapmasını olanaklı kılmamıştır (Aytaç, 2018:89-90).

Le Play ekolünü takip ederek eserler veren Mehmet Ali Şevki kır sosyolojisinde monografik araştırmalarda öncü isimlerden biridir. *Kurna Köyü Monografisi* (1931) adlı eserinde Şevki aile, köy, kent, eğitim olgularını çözümler ve “aile” birimini “zirai işletme ünitesi” olarak kabul eder ve evlilik, evden ayrılma gibi durumların bu üniteye etkisini açıklar. Mehmet Ali Şevki Bey, *Memleketi Tanıma Yolu (Monografik Tetkiklere Doğru)* (1931) monografik çalışması ile de memleketin nasıl tanınabileceğini anlatır. Ona göre memleket hayatını anlamak için yapılmış istatistikler yeterli değildir, toplumsal incelemeler için ilim adamlarının alan çalışmalarına önem vermesi gerektiğini ileri sürer (Şevki, 1931:4). Bunun için Şevki, 77 soruluk bir anket ile özellikle geçinme, evlenme, çocuk yetiştirme, aile bütçesi, miras, işçi aile ve komşuluk gibi konular üzerinde durur. Bu konulara uygun sorular hazırlayan Şevki, aynı zamanda değişen toplum yapısını daha iyi değerlendirmek için anket planının nasıl yapılması gerektiğine dair çeşitli öneriler ileri sürer (1931:4).

Le Play ekolünün bir diğer temsilcisi ise Sadri Aran’dır. Aran, özellikle ekonomik sorunlara odaklanarak *Evedik Köyü Monografisi* (1938) adlı bir çalışma gerçekleştirir. Bu araştırma tarımı, iktisadi bir bakış açısı ile alan, monografi türüne katkı sağlayıcı bir eser olarak kabul edilir. Le Play ekolünün bir başka önemli ismi ise Selahattin Demirkan’dır.

Araştırmacının, Celaliye, Kestel ve Küçükçekmece (1946) olmak üzere İstanbul civarında yaptığı araştırmalarında köy monografilerinin nasıl olması gerektiğini açıklar.

1940'lı yıllardan sonra Türkiye'de monografik araştırmalarıyla öne çıkan dönemin üç önemli sosyoloğu Niyazi Berkes, Behice Boran ve İbrahim Yasa'dan söz etmek gerekir. *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma* (1942) başlıklı araştırması ile Niyazi Berkes ile incelediği 13 köyü konum, nüfus, ekonomik faaliyet, iş bölümü, tarım teknikleri, aile ve akrabalık ilişkileri üzerinden değerlendirir. Berkes'in elde ettiği önemli bulgulardan biri köylerin şehir ile olan uzaklıklarının köylerin yapısı, devletle olan bağları ve bireylerin köy halkı açısından statüleri ile bağlantılı olduğunu belirtmesidir (1942:7-8).

Diyalektik bir bakış açısı ile Niyazi Berkes gibi Karl Marx'ın etkisinde kalan Behice Boran ise *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* (1945) başlıklı monografisinde Manisa çevresindeki 8 köyü değişim olgusu üzerinden inceler. Ayrıca Boran, dağ ve ova köylerinin alt yapılarını esas alarak toplumun doğayla ilişkisi, halkın kullandığı araç gereç ve teknikler, üretim ilişkileri, iş bölümü ve mülkiyet durumlarını karşılaştırır.

Türkiye'de erken Cumhuriyet döneminin en önemli eğitim kurumlarından biri olarak kabul edilen Köy Enstitüleri de monografik araştırmalar açısından oldukça önemlidir. 1935 yılında hazırlıklarına başlanıp 1937 yılında denemesi yapılan ve yasal olarak 1940 yılında faaliyete geçen, ülkenin hemen her bölgesinde, özellikle de verimli topraklara sahip kırsal alanlarda kurulan yirmi adet Köy Enstitüsü ülkede 1948 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu enstitülerin birinde yetişen Mahmut Makal'ın eseri *Bizim Köy* (1961), öğretmenlik yaptığı köyde uzun zaman geçirerek ortaya çıkan, içinde, "Gıda," "Kadının Mevkii," "Nüfus ve Sağlık Durumu" gibi başlıklar altında köy gerçekliğini ve sosyal yaşamın çeşitli boyutlarını eleştirel bir bakış açısı ile ele alındığı monografik bir eserdir. Gene dönemin önemli köy enstitülerinden biri olan Hasanoğlan Köyü üzerine *Hasanoğlan Köyü'nün İçtimai İktisadi Yapısı* (1955) başlıklı monografi ile *Sindel Köyünün İçtimai ve İktisadi Yapısı* (1955) adlı monografiler İbrahim Yasa tarafından kaleme alınır. Sonrasında Yasa'nın, köyü kent üzerinden irdeleyip değişim olgusuna odaklandığı görülür. *Hasanoğlan Köyü-Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (1969) başlıklı monografisinde Yasa, 25 yıl sonra değişim olgusunu yeniden irdeler. Araştırmada aile yapısının değişimini, geçim kaynaklarında farklılıklar, taşıt ve haberleşme araçları, nüfus ve toplumsal hareketliliği, aile harcamalarındaki ve boş zamanların değerlendirilmesindeki değişimler, eğitim ve öğretimde din ve inanışlarda değişimler ele alınır (1969).

Türkiye'de sonraki dönemlerde de monografik araştırmaların devam ettiği görülür. Cavit Orhan Tütengil'in *İhsaniye ve Keçiller* (1954) köylerine yönelik monografik araştırmaları sonucunda *Türkiye'de Köy Sorunu* (1969) ve *Köy Sorunu ve Gençlik* (1967) adlı eserlerinden

de söz edilebilir. *Manisa ili Kayahöğlü Köyü Monografisi* (1956) ile *Manisa ili Mütevelli Köyü Monografisi* (1956) adlı monografileri ile Rahmi Taşçıoğlu alana katkı sağlar. Ayrıca Yusuf Kurhan'ın *Yenibedir ve Eskitaşlı Köyü* monografileri (1955-1956) diğer örnekler olarak verilebilir. Türk folklor araştırmaları tarihinde olduğu kadar Türk sosyolojisi araştırmaları tarihinde de önemli bir yeri olan Ziyaettin F. Fındıkoğlu, *Bir Kestaneci Köyü* (1957), bu alandaki önemli eserlerden bir diğeridir. Bir Alman sosyolog olarak Gerhard Kessler ise Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ve Orhan Tuna ile birlikte Karabük ve Zonguldak'ta bulunan maden ocakları çevresindeki araştırmaları monografik araştırma örnekleri olarak verilebilir. Hilmi Ziya Ülken'in Edremit (1942) ve Bilecik (1942) ile Cahit Tanyol ve Ülken'in Nurettin Şazi Kösemihal ile birlikte ortaya koydukları *Karataş Köyü Monografisi* (1948), Hamit Zübeyr Koşay'ın *Alacahöyük* (1951), Nedim Göknil'in *Garbi Anadolu Köy Monografisi: Bilecik, Kasımlar Köyü* (1943) çalışmaları ekleyebiliriz.

Nermin Erdentuğ, Elazığ'da tamamladığı *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki* (1956) ve *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki* (1959) adlı çalışmaları antropoloji alanında öne çıkan monografik araştırmalardır. Bu çalışmalarda köylerdeki çiftçilik, kullanılan tarım aletleri ve uygulamaları, ürünlerin türleri, doğada meydana gelen tabiat olaylarına köylülerin yükledikleri anlamlar, hayvancılık faaliyetleri ile köydeki tüketime, ekonomiye dayalı faaliyetler ve giyim-kuşam gibi maddi kültür ürünleri hakkında bilgiler yer alır. Aile ve akrabalık ilişkileri, kadın erkek ilişkileri ve toplumsal yaşama dair konular yanında inanç, âdet, gelenek-görenek ve töreler de yer almıştır.

Türkiye'de monografi türünde araştırmalar yerli olduğu kadar pek çok yabancı araştırmacı tarafından da oldukça rağbet görür. Özellikle 1950 yılından sonra Türkiye'yi ziyaret eden Avrupalı ve Amerikalı antropolog ve sosyologların monografik araştırmaları dikkat çeker. John F. Kolars (1963) Antalya ilinde, Daniel Lerner (1958) Ankara'daki araştırmalarıyla sosyo-kültürel değişmeye odaklanır. *Sosyolojik ve İstatistikî Bakımdan Türkiye'de Köy* (1956) adlı çalışmaları ile sosyologlar George ve Barbara (Burns) Helling (1966) başlıklı bibliyografik bir eser yayımlarlar. Evans-Pritchard'ın öğrencisi İngiliz antropolog Paul Stirling'in *Türk Köyü (Turkish Village)* (1965) adlı eseri de köy çalışmalarında örnek gösterilen monografik bir araştırmadır. Stirling'in Kayseri'nin Sakaltutan ve Elbaşı köylerinde yürüttüğü saha çalışmaları ile hem köylerin sosyo-ekonomik ve kültürel boyutlarını ele alır hem de köy kavramını sorgular (1963). *Bir Türk Köyünde Yaşam (Life in a Turkish Village)* adlı monografisinde ise Amerikalı antropolog Jeo Pierce, (1965) Kırşehir'in Demirciler köylüsünü kendi köylüsü ile karşılaştıran bir başka çalışmadır. Ayrıca Amerikalı antropolog Richard Robinson (1955, 1965) daha önce J.A. Morrison tarafından (1932) incelenen Alışar köyünü yeniden inceleyerek köydeki sosyal

değişimi bütün yönleri ile analiz eder (Planck, 1971: 229). Bir diğer Amerikalı antropolog Richard Scott (1968) ise Türkiye’de köy muhtarları üzerinden köyü inceler. Frederick Frey (1962) ve ekibi Türkiye’nin 67 il ve bu illere bağlı 458 köyü evren ve örnekleminde büyük bir köy araştırması; bir antropolog ve sosyolog Llyod A. Fallers ile Margaret C. Fallers (1964) Konya’da saha çalışması yürütürler. Brian W. Beeley (1969) *Köysel Türkiye Bibliyografyası* hazırlar. Bu dönemlerde Türkiye’de köy çalışması yürüten bu yabancı bilim insanlarına ilave olarak şu isimler de verilebilir: Nicholas Helburn, John Kingsley Birge, W.C Brice, John Hiltner, Jr. Eva Hirsch, Peter Suziki ve Wolfram Eberhard.

1960’lı yıllar sonrası monografik araştırmalarda köy ve köylünün problemleri ekonomik bakış açısı ile ele alan çalışmaların varlığından söz edebiliriz. Köylünün üretim biçimlerine ve üretim biçimlerindeki değişimine odaklanan bir araştırma örneği olarak Muzaffer Sencer’in *Köylülüğün Maddi Temelleri* (1971) verilebilir. Leo J. Fenske ve Şefkati Gülten’in 1963-64 yıllarında birlikte yürüttükleri *Kemaliye İlçesinde Bir Dağ Köyü: Kabataş* adlı araştırmaları da bir diğer örnek olarak verilebilir. Bu çalışmalar aynı zamanda köy ve kent arasında yapılan kuramsal ayırmadan yola çıkarak çeşitli analizlerin yapıldığı “modernleşme” ve “gelişme” anlayışına yönelik araştırmalardır.

1970’li yıllara ait ise *Yenimahalle ve Kayadibi: Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması* (1972) başlıklı Erdoğan Güçbilmez’in monografisi örnek olarak verilebilir. Ayrıca bu dönemde ortaya çıkan bir başka monografi ise *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme: Erzurum’un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (1979) başlıklı Altan Eserpek’in çalışmasıdır. Araştırmacı Hasankale’nin Alvar ve Çat’ın Tüysüz köylerinde aynı coğrafi bölgede yer alan köyleri iletişim olanakları ve normlarından sapma süreci ve sosyal yapıdaki değişim olgusu üzerinden analiz eder.

1980’li yıllarda ise Feridun Merter tarafından yapılan *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği* başlıklı monografide hem köyler hem de aile kurumu irdelenmiştir. Tülay Uğuzman’ın *Dörtdivan Kasabası’nın Sosyal ve Kültürel Araştırması* (1990) adlı çalışmasını yirmi beş yıl sonra, Dörtdivan ve Beypazarı ilçelerinde tekrar ederek *Yirmi Beş Yıl Sonra Dörtdivan Dörtdivan’da Değişme, Değişime Uyum ve Direnç Bir Yeniden Ziyaret* (2020) adıyla yayımlar. Araştırmacı bu köylerdeki maddi ve manevi alanlardaki değişime odaklanır. Ali Arslan tarafından kaleme alınan *Bir Ankara Köyü Kavaközü’nün Sosyolojik İncelemesi* (2003), İç Anadolu’nun kırsalına dikkat çeken bir monografi örneği olarak alana katkı sunan bir çalışmadır. Son olarak, Çanakkale’nin merkez ilçesine bağlı Serçiler köyü üzerine yaptığı araştırmasında Mehmet Devrim Topses *Serçiler*

Köyünün Sosyo-Kültürel Monografisi (2013) köydeki aile kurumu, evlenme biçimlerini, aile içi ilişkiler, köydeki sosyal ve ekonomik yapı gibi unsurları derinlemesine analiz eder.

4. SONUÇ

Monografi, küçük toplulukların yaşam biçimlerini, kültürel unsurlarını, sosyal ve ekonomik yapılarını kayıt altına alan araştırma tekniği ve türüdür. Bu türe ait veriler, toplulukta yaşayanların birbirleri ile ilişkileri, din, ekonomi, siyaset ve diğer kurumlar arası ilişkileri, gelenek-görenek, örf ve âdetlerini en iyi yansıtan örnekler olarak karşımıza çıkar. Bu yüzden monografi tekniği sadece kır sosyoloji açısından değil, pek çok sosyal disiplin için önemli bir veri toplama aracı ve kaynağıdır.

Geçmişte özellikle de değişme, kalkınma ve kültür odaklı araştırmalar olarak görülen monografiler kültürel unsurların ve değerlerin kayıt altına alınması ve korunmasında son derece önemlidir. Akademik araştırmalarda halka ait kültürel unsurların derlenerek kayıt altına alınması ve gelecek kuşaklara aktarımı, unutulmaması, yaşatılmasında monografilere daha fazla yer verilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Çünkü monografiler geçmiş, şimdi ile birleştirerek geleceği yansıtan, kültürel mirasın korunmasına aracılık eden önemli araştırmalardır.

KAYNAKÇA

Aran, S. (1938). *Evedik Köyü Monografisi*, Ankara: Yüksek Ziraat Enstitüsü.

Arslan, A. (2004). "Bir Ankara Köyü Kavaközü'nün Sosyolojik İncelemesi," *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17: 53-70.

Aytaç, Ö., (2018). "Türk Sosyolojisinde Bir Öncü İsim: Prens Sabahattin," *Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı:12: 75-102.

Beeley, B. W. (1969). *Rural Turkey: A Bibliographic Introduction*, Ankara: Hacettepe University Pub. No 10:120.

Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berkes, N. (1942). *Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCFFE Yayınları.

Boran, B. (1945). *Toplumsal Yapı Araştırmaları, İki Köy Çeşidinin Mukayesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

Çobanoğlu, Ö. (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Demirkan, S. (1946). "Köyün Sosyal Tetkikinde Monografya Usulü," *Köye Doğru Mecmuası*, İstanbul: Sayı 111-3.

- Erdentuğ, N. (1956). *Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara: DTCF Yayınları.
- Erdentuğ, N. (1959). *Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Erginer, G. (1980). “Monografi Yönteminin Ana Nitelikleri (Halkbiliminde Monografik Araştırmalar),” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (12): 257-267.
- Eserpek, A. (1979). *Sosyal Kontrol, Sapma ve Sosyal Değişme: Erzurum’un İki Köyünde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Ankara: Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Fenske, L. J. ve Gülten, Ş. (1972). “Kemaliye İlçesinde Bir Dağ Köyü: Kabataş”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2.
- Göknül, N. (1943). “Garbi Anadolu Köy Monografisi: Bilecik, Kasımlar Köyü”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 2 (2):312-357.
- Güçbilmez, E. (1972). *Yenimahalle ve Kayadibi: Karşılaştırmalı Bir Köy Araştırması*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Hoffer, C.R. (1926). “The Development of Rural Sociology,” *American Journal of Sociology*, Jul. Vol, 32, No.1: 95-103.
- Kurhan, Y. (1955). “Eskitaşlı Köyü Monografisi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyolojisi Dergisi*, Cilt 2, Sayı:10-11:44-59.
- Kurhan, Y. (1955). “Yenibedir ve Eskitaşlı Köyü Monografisi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyolojisi Dergisi*, Cilt 2, Sayı:10-11:60-71.
- Makal, M. (1950). *Bizim Köy (Bir Öğretmenin Notları)*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Merter, F. (1980). *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği*, Ankara: Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Pierce, J.E. (1965). *Life in Turkish Village*, New York: Holt, Rinehart and Winston, USA.
- Scott, R.B. (1968). *The Village Headman In Turkey: A Case Study*, Ankara: T.O.D.A.I.E.
- Sencer, M. ve Irmak, Y. (1984). *Toplum Bilimlerde Yöntem*, İstanbul: Say Kitap Pazarlama Yayıncılık.
- Sencer, M. (1971). *Türkiye’de Köylülüğün Maddi Temelleri*, İstanbul: Ant Yayınları.
- Stirling, A.P. (1965). *A Turkish Village*, London.
- Şevki, M.A. (1931). *Memleketi Tanıma Yolu-Monografik Tetkiklere Doğru*, İstanbul: Muallimler Birliği.

Taşçıoğlu, R. (1956). “Manisa ili Mütevelli Köyü Monografisi,” *Sosyoloji Dergisi*, (10-11), 28-31.

Taşçıoğlu, R. (1956). “Manisa ili Kayalıoğlu Köyü Monografisi,” *Sosyoloji Dergisi*, (10-11), 32-35.

Topses, D. M. (2013). “Serçiler Köyünün Sosyo-Kültürel Monografisi,” *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, Cilt 5, No, 2: 192-201.

Tütengil, O. C. (1967). *Köy Sorunu ve Gençlik*, İstanbul: Özyayın Matbaası.

Tütengil, O. C. (1969). *Türkiye’de Köy Sorunu*, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi.

Uğuzman, T. (1990). *Dörtdivan Kasabası’nın Sosyal ve Kültürel Araştırması*, Ankara: Ürün Yayınları.

Ülken, Z. ve vd. (1950). “Karataş Köyü Monografisi,” *Sosyoloji Dergisi*, 6:85-103.

Yasa, İ. (1969). *Yirmi beş yıl sonra Hasanoğlan Köyü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Yasa, İ. (1955). *Hasanoğlan Köyü’nün İçtimai İktisadi Yapısı*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Âmme İdaresi Enstitüsü.

Yasa, İ. (1955). *Sindel Köyünün İçtimai ve İktisadi Yapısı*, Ankara: Doğuş LTD.

AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE ATAERKİ VE TOPLUMSAL CİNSİYETİN KADIN EMEĞİNE YANSIMASI

REFLECTION OF WOMEN'S LABOR IN FAMILY RELATIONSHIP IN THE CONTEXT OF PATRIARCHY AND GENDER

Prof. Dr. Süheyla SARITAŞ

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü, ssaritas@balikesir.edu.tr-

ORCID 0000-0001-8422-9950

ÖZET

Tüm dünyada ilk toplumsal örgütlenme biçimi olarak gösterilen aile kurumu, sahip olduğu pek çok işlevi ile sosyal bir dengeleyicidir. Aile kurumu, Türk toplumunda tarihsel süreçte çeşitli değişim ve dönüşümlere rağmen her zaman değerini ve önemini korumaya devam etmiştir. Ataerki ve toplumsal cinsiyete dair kabuller geleneksel Türk aile yapısının en karakteristik özellikleridir. Toplumsal ve kültürel olarak kadın ve erkeğe yüklenen rol ve sorumlulukların öncelikli olarak aile içinde başladığı görülür. Bu yüzden son yıllarda kadınların kamusal yaşamda yer almaları ile aile içindeki konumlarının sosyal bilimciler tarafından daha fazla sorgulanır hale gelmiştir. Özellikle emek kavramı kapsamında kadınların görünmez emek olarak kabul edilen ev içi sorumluluklarında, ataerkinin ve toplumsal cinsiyetin belirgin izleri görülür. Bu çalışmada kadınların evde ve aile içi ilişkilerde yoğun emek biçimleri üzerine bir değerlendirme yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: kadın emeği, ataerki, toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

As the first form of social organization in the world, family institution which is shown as the first form of social organization in the world is a social balancer with its many functions. Despite various changes and transformations in the historical process, family institution has always maintained its value and importance in Turkish society. Patriarchy and gender issues are accepted as the most characteristic features of the traditional Turkish family structure. It is seen that the roles and responsibilities assigned socially and culturally to women and men begin

primarily within the family. Therefore, in recent years, because of participation of women to the public life, their positions within the family have become more questioned by social scientists. Especially within the scope of the concept of labor, patriarchy and gender are obvious traces in women's domestic responsibilities. This study aims to evaluate the intensive labor styles of women at home and in their family relations.

Key Words: woman labor, patriarchy, gender

1. GİRİŞ

Aile ataerkinin ve toplumsal cinsiyete ilişkin rollerin öncelikle öğrenildiği temel kurumdur. Biyolojik cinsiyetten ayrı olarak, toplumun kadınlığa ve erkekliğe atfettiği beklenti ve anlamları içeren toplumsal cinsiyet ve ataerki ideolojinin temelleri ilk ailede atılır. Bu yüzden ailede tüm bireyler toplumsal yaşamda girdikleri ilişkilerde önce ev içinde gördükleri ve kazandıkları deneyimleri tüm yaşamları boyunca sürdürürler. Özellikle geleneksel toplumlarda ataerki ile erkekliğe ve kadınlığa yüklenen yerleşik algılar ve kalıplaşmış yapılar bireyler tarafından daha fazla içselleştirilir ve uzun süre devam ettirilir.

Ataerki ve toplumsal cinsiyet söz konusu olduğunda aile içindeki bireyler açısından değerlendirildiğinde şüphesiz ki kadınların aile içindeki konumları öncelikle ele alınması gerekir. Özellikle kadınların evdeki konumları emek kullanım biçimleri açısından sorunlu bir alan olarak karşımıza çıkar. Ayrıca ev içi sorumluluklar kadar otorite ve güç ilişkileri açısından ataerki ile toplumsal cinsiyete dayalı roller, değerler, kalıplar, yargılar kadınların ev içinde gündelik yaşamlarının tamamını kapsayan emek faaliyetlerine de doğrudan yansır. Çünkü bu alanlarda aile bireyleri arasında eşitsiz ve dengesiz bir iş bölümü ya da görev paylaşımı olduğu kadar kadınların da bütün bunları doğallaştırmaları söz konusudur. Bu yüzden ailede kadınların emek kullanım biçimlerini toplumsal cinsiyet ve ataerki özelinde incelemek hem ailenin varlığı ve hem de aile içi ilişkiler açısından önemlidir.

Bu çalışma, kadınların ev içinde görünmez ve değersiz emek olarak görülen tüm faaliyetlerin ataerki ve toplumsal cinsiyet açısından bir değerlendirmesidir. Araştırmada öncelikle ataerki ve toplumsal cinsiyet kavramları üzerinde durulacaktır. Sonrasında aile içinde kadın emeği olgusu ilgili kavramlar çerçevesinde ele alınarak bu alandaki literatüre katkı sağlanacaktır.

2. ATAERKİLLİK

Ataerkillik tanımı oldukça zor bir kavram olup geçmişi oldukça eski olan ve günümüzde tüm dünyaya hâkimdir. Buna rağmen ataerki son iki asırdan beri sosyal bilimciler tarafından bir sorun olarak irdelenmeye başlanan bir kavramdır. Bu kavramın kökeni Antik Yunanca'da

πατριάρχης (patriarkhēs), “patriarka” kelimesine dayanır. Kelime bir soyun reisi, babanın yönetimi-egemenliği anlamına gelir. Daha sonraki dönemlerde bu kelime pek çok tarım toplumunda sadece soyun reisi (patriarch) değil, aynı zamanda din ve kilise lideri ve toprak sahibi anlamında kullanılmıştır. En basit ve genel tanımıyla ataerki erkeğin tahakküm kurma ve yönetme gücünü elinde bulundurması olarak tanımlanır.

Ataerkilliğin ortaya çıkışı konusunda ortak görüş avcı toplayıcı ilk insan topluluklarında ortak mülkiyete, ortak bölüşme ve iş bölümüne dayalı üretim ilişkilerine dayalı sosyal yapının zaman içinde değişimidir. Üretim araçlarındaki değişimler ile tarıma dayalı üretim biçiminin ortaya çıkması ile ataerkilliğin tohumlarının atıldığı iddia edilir. İnsanlık tarihinde ilk defa üretim fazlalığı ya da ihtiyaç fazlası ürünün ortaya çıkması ile sınıflı toplum yapısı ile özel mülkiyetin ortaya çıktığı varsayılır. Ataerkilliğin mülkiyet rejimlerindeki değişime paralel olarak servet ile gücün erkeklerin elinde bulunduğu ve soyun babaya göre belirlendiği bir toplum yapısını ortaya çıkardığı belirtilir (Can, 2018:37).

Ataerkilliğin izlerinin ilk görüldüğü zamanı tarihçiler ve arkeologlar M.Ö. 5000'den sonrasına özellikle yukarı Mısır'dan başlayıp, bugünkü İsrail, Filistin, Lübnan üzerinden geçen Güneydoğu Anadolu'da dokunup İran Körfezi'nde sona eren Bereketli Hilal'a götürürler (Gross, 2006). Tarihsel kökeni ise ilk uygarlıkların başladığı Mezopotamya'da kent devletlerinin ortaya çıkışına ve o dönemde kentler arasındaki mücadelelerin erkek egemenliğinin kurumlaşmasına ve kadınların baskı altına girmelerine neden olduğu öne sürülür (Berktaş 1996:81).

Ataerkilliğe sosyal ilişkiler çerçevesinde yaklaşan ve erkeklerin kadınlar üzerinde baskı kurmalarını sağlayan bir kavram olduğunu belirten araştırmacılar, özellikle ataerkilliğin maddi temellerine vurgu yapar. Farklı sınıf, ırk ve etnik gruptaki erkeklerin hiyerarşik olarak farklılıkları bulunmasına rağmen erkeklerin kadınlar üzerinde egemenlik kurmada birleştikleri ve bu açıdan birbirlerine bağımlı oldukları belirtilir (Hartmann, 2008: 174). Buna ilaveten ataerkilliğin kadınların erkekler tarafından birbirine bağlı sosyal yapılar vasıtasıyla sömürüldüğü bir sistem olduğu belirtilir (Walby, 1990:51).

İlk yerleşik toplumlardan başlayarak günümüze kadar olan süreçte ataerkillik, hemen bütün toplumlarda başta aile olmak üzere siyaset din, hukuk, eğitim gibi birçok alana sirayet eden bir ideolojidir. Kadınlar tarafından da fazlasıyla kabüllenen ve içselleştirilen ataerki kültür, kuşaklar boyunca varlığını sürdürmektedir. Bütün feminist yaklaşımlar, erkeklerin belirlediği bir sistem ve onların kadınlar üzerindeki yüzyıllar boyunca fiziksel, siyasal ve ideolojik hakimiyet kurmalarını sağlayan ataerkilliği sorgulamaya halen devam etmektedir. Bu sorgulamanın en fazla yapıldığı alanlardan biri ise kadınların ev içinde ve dışındaki (özel ve

kamusal alan) emek biçimlerine yönelik sorgulamalardır. Bir toplumsal cinsiyet rejimi olan ataerkillik toplumsal bir yapı oluşturur. Bu yüzden ataerkillik ve toplumsal cinsiyet birbirlerine bağlı olup her ikisi de toplumsal yaşamın her kesitinde varlığını gösterir.

3. TOPLUMSAL CİNSİYET

Ataerkillik gibi toplumsal cinsiyet de uzun zamandan beri akademide oldukça fazla tartışılan kavramlardan biridir. Amerikalı psikanalist Robert Stoller tarafından ilk kez 1968 yılında kullanılan toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkekler arasındaki toplumsal ve kültürel farklılıklara odaklanır. Araştırmalarda dişilik ve erillik kavramlarının, biyolojik cinsiyetten ayrı olarak farklı toplumlarda ve kültürlerde nasıl inşa edildiği; kadın ve erkeklerin toplumdaki statü, konum, rol ve sorumlulukları ve bunlara dair sorunları derinlemesine irdelenir. Çünkü toplumsal yaşamın her kesitinde toplumsal cinsiyetin pek çok bileşeni bulunur. Bunların başında aile, hukuk, sağlık, eğitim, ekonomi, din ve buna benzer kurumlar gelir.

Her toplumun kendine özgü yaşam biçimi olarak tanımlanan kültür şüphesiz ki insanoğlunun yaşamını şekillendiren en belirleyici unsurdur. Toplumdan topluma farklılık arz eden kültür, bireylerin yaşam tarzları, davranışları ve rollerinin örüntüleşmiş halidir. Kültürel yaşam içerisinde yer alan pek çok uygulama, ritüel, inanç ve benzeri unsurlar bireyin sosyalleşme süreci boyunca öğrendiği ve devam ettirdiği örüntülerdir. Toplumsal cinsiyete dair söz konusu kalıplaşmış algı ve yargılar sosyalleşme ile kültürden kültüre aktararak devam eder. Çünkü kadınlar ve erkeklerin toplumdaki davranış ve rolleri ve bunlar arasındaki farklılıklar toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanmaktadır (Suğur, 2012:4).

Kültürden kültüre değişen toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetin kültürel olarak ifadesidir. Bir başka deyişle cinsiyet bireyin biyolojik yapısı ile ortaya çıkan dişil ve eril kimliği iken, toplumsal cinsiyet kadına ve erkeğe içinde bulunulan toplum tarafından atfedilen kültürel anlamlar doğrultusunda kazandırılan toplumsal bir olgudur (Şenol, 2020:15). Sosyal ve kültürel yapıya göre şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri bireylerin aynı zamanda çocukluktan başlayan kişilik kazanımında da etkili olur. Örneğin, farklı oyuncaklar ile kız ve erkek çocukları kültürün uygun gördüğü kişilik özelliklerini kazanmaya başlarlar ve ilerdeki cinsiyet rollerine hazırlanırlar (Bhasin, 2003:4). Toplumda kadınlar doğurganlık, erkekler kaslı, iri, güçlü özellikleri ile ya da kız çocukları narin ve duygusal, erkek çocukları sert ve savaşçı mizaçları ile tanınır. Oysaki toplumsal cinsiyet farklılıklarının arkasında çok daha derin anlamlar yüküldür. Toplumsal cinsiyetin kadın ve erkeğe yüklediği rollerin biyolojik farklılıklara dayalı olarak açıklamak mümkün değildir. Belirli mesleklerin ya da davranış kalıplarının kadın ve erkeklere atfedilmesini, biyolojik farklılıklara dayalı olarak izah etmek zordur. Toplumsal cinsiyet klişeleri ve yargıları nedeniyle kadınlar belli mesleklere ve alanlara yönelirler. Daha

çok erkekler siyasete atılır ya da bilim yapmak erkeklerin işi hâline gelir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine vurgu yapan çalışmalarda erkek ve kadın arasında farkların biyolojik temelli olmadığı ısrarla belirtilir.

Sosyalleşme süreçlerinde öğrenilen toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpları cinsiyete dayalı eşitsizliğin oluşmasında etkin rol oynarlar. Sosyalleşme süreçleri ile ilgili yapılan çalışmalarında belirtildiği üzere, bireylerin cinsiyet kimliklerini, rollerini ve bu rollerin gerektirdiği davranış modellerini öğrenme süreci, birtakım araçlar ile gerçekleşmektedir (Suğur, 2012:5). Günümüz modern toplumlarında aile, okul, sosyal çevre, çalışma yaşamı, gelenek-görenek ve örfler, kitle iletişim araçları ve medya gibi birçok sosyalleşme kanalları ile oluşan toplumsal cinsiyet kalıpları, aynı zamanda bireylerin özellikle de kadınların yaşamları boyunca toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadele etme alanları haline gelebilirler.

4. KADIN EMEĞİNİN AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE GÖRÜNÜMÜ

Aile, insanlığın en erken dönemlerinden beri var olduğu kabul edilen ve bu dönemlerde daha çok biyolojik zorunluluklarla ortaya çıktığı düşünülen temel kurumlardan biridir. Aile, cinsel ilişkilerin düzenlendiği, insan neslinin devamının sağlandığı, çocukların sosyalleştiği, üyelerinin sevgi ihtiyaçlarının karşılandığı, tüketimin gerçekleştiği, belirli kuralları olan, üyelerine sorumluluklar veren, genel olarak anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük ve en temel birimidir (Tire, 2020:8).

En ilkelinden en modernine kadar tüm toplumlarda varlığını gösteren aile kurumu, toplumdaki topluma ve kültürden kültüre farklı özelliklere ve işlevlere sahip bir kurum olma özelliğini her daim korumuştur. Bir başka deyişle, toplumsal ve kültüre yapı, ailenin işlev ve yapısal özelliklerini belirlemede oldukça etkilidir. Nitekim aile gerek emek gerekse doğurganlık açısından yeniden üretimin ve sosyalleşmenin ilk gerçekleştiği kurumdur.

Geçmişten günümüze kadar süreçte her dönemde aile, toplumsal değişim ve dönüşümlerle birlikte yeniden inşa edilmiştir. Özellikle ekonomik ve kültürel yönden değişimler beraberinde aile içi ilişkiler ve etkileşimleri yeniden biçimlendirmiştir. Yani bir taraftan hem içinde bulunduğu topluma göre inşa edilirken hem de aile içi ilişki, iletişim ve etkileşimler açısından dönemin egemen değerler sistemi etrafında biçimlenmektedir (Önür, 2013:122). Örneğin, ailedeki anne, baba, çocuk, karı-koca ve diğer tüm bireylerin buldukları konuma göre belirli rol ve sorumlulukları beklendiği biçimde yerine getirmeleri beklenir. Bu açıdan ailede kadınlar gerek konumları gerekse diğer bireylerle ilişkileri açısından ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Çünkü kadınlar hem ailenin var olması hem de devamlılığı bakımından kilit aktörlerdir. Bu yüzden kadınların ev içindeki dış rolleri hem aile içi ilişkiler hem de emek biçimleri açısından sorgulamayı gerektirir.

Literatürde kadın emeği konusunda farklı tanım ve sınıflandırmalar mevcuttur. Kadın emeği genellikle *piyasa* ve *piyasa-dışı* ya da *hane içi emek* ve *hane dışı emek* şeklinde iki açıdan ele alındığı ve çalışmalarda bu tür bir sınıflandırmanın arkasında şüphesiz ki kadının hane içinde yeniden üretim faaliyetlerinden sorumlu tutulması ve hane dışındaki emeğinin toplumda var olan başka kurumlarca gerçekleştiriliyor olmasının yattığı sıklıkla vurgulanır (Alkan, 2019:14).

Kadınların hane içi emeği, kadının hane içinde sarfettiği, nitelik itibariyle *yoğun, görünmeyen ve karşılıksız* bir emek türü olarak tanımlanır ve bu emek üç grupta ele alınır: birinci grupta temizlik, yemek, alışveriş gibi ev işleri; ikinci grupta kendine bakamayacak konumda olanlar (çocuklar, yaşlılar ve hastalar) için harcanan emek; üçüncü grupta ise tarımda çalışan ücretsiz aile işçileri ve kentte küçük aile işletmelerinde çalışan kadınların emeği yer alır (Alkan, 2019: 14-15).

Kadınların hane içindeki yukarıda söz edilen tüm gruptaki emekleri arasında sınırları çizmek ya da belirlemek imkânı bulunmamaktadır. Çünkü yukarıdaki emek biçimleri birbirilerinin içine geçtiği gibi fiziksel, psikolojik ve maddi olarak bir değeri yoktur. Kadınların yaşamlarının büyük bir kısmını kaplayan, aralıksız ve düzenli olarak yapılan evdeki aile bireyleri için yapılan işler görünmez emektir. Özellikle ev kadınları söz konusu olduğunda onların emekleri tamamen değersizdir. Çünkü ev kadınları çalışmayan kadınlar olarak tanımlanır. Ayrıca kadınlar da ailede yaşayan diğer fertler için yerine getirdikleri temizlik yapmak, yemek pişirmek, çamaşır ve bulaşık yıkamak gibi sonu gelmeyen ve bitmeyen işleri *sevgi* karşılığı yerine getirirler. Gerçekte çoğu kadın için bütün bu işleri yapmanın temel nedeni sevgiye dayalı ilişkidir.

Aile içinde kadın emeğinin, *bakım emeği* açısından da aile içi ilişkilerde önemli bir rol oynar. Dar anlamda ev işlerinin yanı sıra kadınların hane içi emeğinin önemli bir bileşeni olan bakım emeği literatürde “duygusal emek”, karşılıksız emek”, “ödenmeyen bakım işi”, “piyasa dışı çalışma”, “sosyal yeniden üretim” olarak da tanımlanır (Savran, 2009:18). Bakım emeği fiziksel olduğu kadar duygusal mesaiyi de kapsayan bir yeniden üretim emeğidir. Çünkü kadın aileyi oluşturan çocuk, yaşlı, engelli veya hasta bireylerin bakımı için özel ilgi ve dikkat harcayandır.

Toplum dokusuna sinen ve âdeta görünmez hale gelen ataerkil ideoloji ve toplumsal cinsiyet yargıları ile kadınların aile içindeki konumları “sevgi” altında masum ve meşru bir zemine oturur. Öyleki ailede kadınlık ve annelik kutsal ve ulvi bir görevdir. Kadınların ailedeki konumları aynı zamanda cinsler ve diğer bireyler arasındaki iş bölümünü ve dolayısıyla kadın emeğinin kullanımını da yansıtır. Kimi araştırmacılara göre ise içinde insanların bulunduğu

sevimli, mutlu ailenin ardında yatan çarpıcı gerçek, aile içinde kadın emeğinin hoyratça tüketildiği gerçeği kabul edilir (Rowbotham, 1998:5).

Ailede yaşayan bakıma ve ilgiye muhtaç diğer bireylerin başta beslenme, temizlik olmak üzere temel ihtiyaçları toplumsal cinsiyet kalıplarının ve ataerkinin etkisi ile sadece kadınlar tarafından karşılanır. Kadınlar çocuk bakarken diğer taraftan da ev içinde yapılması gereken birçok işi de yapmak zorunda kalırlar. Çünkü kadınlık, annelik, gelinlik ya da erkeğin eşi olmak gereği, bu işler kadınlara yüklenir. Dolayısıyla kadının aile içerisindeki asimetrik ilişkileri de bu algılar üzerinden kurulur (Atasü-Topçuoğlu, 2011: 45). Çünkü toplumsal ve kültürel kabullere göre kadınlık demek anneliktir, duygusallıktır, hassas olmaktır.

Oysaki ataerkil ideolojide “sıcak aile ortamı” olarak idealize edilen aile kurumu ve evliliğin daha çok kadınların bunun yanında erkeklerin de pek çok olumsuzluğu ve sıkıntıyı yaşamalarına neden olduğu belirtilir (Bora ve Üstün, 2008). Özellikle sosyal kontrolün güçlü olduğu birincil toplumsal ilişkilerde, akraba, eş-dost ve çevre ne der düşüncesi insanların davranışlarının şekillenmesinde belirleyici bir yere sahiptir (Can, 2018:43). Bu yüzden kadınların ailedeki bir erkeğe ya da eşe “tâbi” olan olması ataerkinin ve toplumsal cinsiyetin bir yansımasıdır. Şüphesiz ki kadınların aile içinde statülerinin temelinde yukarıda sözünü ettiğimiz emek biçimlerinin önemli bir yeri vardır. Ayrıca kadınlara atfedilen rol ve değerler özellikle kapitalizmin olmadığı veya geleneksel toplumlarda da fazla görünür haldedir. Kimi araştırmacılar ataerki ve kapitalizmin birbirlerinden bağımsız olarak irdelenmesi gerektiğini önererek kadınlar için karşılıksız emek sadece özel alandaki işlerle sınırlı olmadığını, aile içinde üretilen ve piyasa değeri bulunan ürünler için de söz konusu olduğunu belirtir (Delphy, 1992: 92-94).

Geleneksel toplumlarda bakım işlerinin genellikle kadınların omuzlarına yüklenmesi ise doğrudan ataerkinin ile toplumsal cinsiyetin örtüşmesi sonucudur. Sosyal ve kültürel yapı bağlamında, annelik rolü kadının çocuğa, engelliye, yaşlıya ve hastaya bakma sorumluluğunu yükler. Özellikle neslin üremesi ve toplumun yeniden üretimi söz konusu olduğundan annelik ve diğer bakım işleri karşılıksız emeğe dönüşür. Oysaki kadınların ev içinde tüm üretim faaliyetleri ve sarf ettikleri emek en az erkeklerin emeği kadar değerlidir.

Aile içi ilişkilerde kadın emeği ile ilgili üzerinde durulması gereken hususlardan bir diğeri de ailede cinsiyete dayalı iş bölümü olgusudur. Zaten cinsiyete dayalı iş bölümü en başta evi kadına, kamusal alanı da erkeğe uygun kıldığından evdeki tüm işler *doğal* olarak kadınlara aittir. Evi çekip çeviren kadın, aile içinde eşitsizliği yaşayan birey konumundadır. Ayrıca ataerkil sistemde kadınlara yüklenen ev içi görevler ve sorumlulukların maddi bir karşılığı olmaması veya ücret almamaları ve aynı zamanda ailedeki diğer fertlerin ve toplumun söz

konusu görev ve sorumluluklar konusunda kadının yalnız bırakılması ve bu sistemin “normalleştirilmesine” yol açmaktadır.

Son olarak, ailede kadın emeğini sorgulamada dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise aile içindeki diğer bireyler ve özellikle de çocukların yetiştirilme süreçleri açısından ataerki ve toplumsal cinsiyete dair anlamların ve değerlerin yansımaları ve aktarımıdır. Çünkü aile sadece bir kurum ya da hane değil, aile tüm bireylerin ortak yaşam biçimi, onların varoluşunu, paylaşımlarını, ortak bağlar kurdukları bir yerdir. Bütün bunlar aynı zamanda kadına ve emeğine verilen değerlerin bir göstergesidir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada ilk toplumsal örgütlenme biçimi olarak gösterilen aile kurumunda kadının emeğine yönelik çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Birçok işlevi bulunan aile bireyleri arasında sosyal dengeleyici bir kurumdur. Ancak kadın emeği kapsamında ele alındığında kadınlar açısından birçok eşitsizliğin biçimlendiği bir kurum olduğu görülür. Çünkü kadınların tüm yaşamlarını kapsayan ev içindeki üretim ve yeniden üretime yönelik sorumluluklar ve yürüttükleri “görünmez” ve “değersiz” tüm faaliyetlerde ataerkinin ve toplumsal cinsiyetin izleri açıkça görülür. Ataerki ve toplumsal cinsiyet aile içinde kadın emeğini silikleştiren ve değersizleştiren ve kadınları zor şartlar altında çalışmaya mahkûm eden ideolojilerdir. Kadınların da ataerki ve toplumsal cinsiyeti içselleştirmeleri söz konusudur. Çünkü toplumsal cinsiyet kodları nesiller boyunca aktarılma özelliği gösterir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet hem geçmiş ve şimdiki hem de geleceği kapsayan bir süreçler zinciridir. Şüphesiz ki toplumsal cinsiyet kalıpları değişmez değildir. Zaman ve kültüre göre değişirler, ancak bu değişiklikler uzun sürer ve söz konusu yargılar, klişeler, kabuller direnç gösterir.

Sonuç olarak, kadınlar toplumun kendilerine biçtikleri rolleri benimsedikçe ve ataerkilliği içselleştirdikleri sürece, ataerki ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin özneleri olmaya devam edeceklerdir. Bu yüzden ailede adil ve eşit iş paylaşımına dayalı aile yapısına kavuşmak son derece önemlidir. Böylece öncelikle kadınların aile içindeki emekleri değerli ve görünür hale gelmeli ki bu sayede ataerkinin ve toplumsal cinsiyet yargılarının silindiği bir toplum yapısına kavuşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Atasü, Topçuoğlu, R. (2011). “Kadın Emeği ve İşgücü Piyasasında Yeni Eğilimler: Kısmi Zamanlı Çalışma ve Ev Eksenli Çalışma”, Kadın Emeği Konferansı: Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları, Ankara: 42-53.

Alkan, I. (2019). *Tarım Sektöründe Kadın Emeği*, Ankara: Gazi Kitabevi.

Berktaş, F. (1996). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. Hristiyanlık'ta ve İslamiyet'te Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, İstanbul: Metis Yayınları.

Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet, Bize Yüklenen Roller*, (Çev.) K. Ay, İstanbul: Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları.

Bora, A. ve Üstün, İ. (2008). *Sıcak Aile Ortamı Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler*, İstanbul: TESEV Yayınları.

Can, Y. (2018). "Ataerkil İdeoloji Tartışmaları," *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (iç.), (Ed.) D. Şenol ve H.E. Kaya, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 35-61.

Delphy, C. (1992). Baş Düşman. *Kadının Emegi*, (Der.) G. Acar Savran ve N. Tura Demiryontan, İstanbul: Kardelen.

Gross, R.M. (2006). "Ataerki-Öncesi Hipotezi: Bir Değerlendirme," (Eds.) S. Marcos, *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Ütopya Yayınları.

Önür, N. (2013). "1990'dan Günümüze Ailedeki Yapısal Dönüşümlerin Türk Sinemasında Temsili: Değişen Aile İçi İletişim ve Etkileşim Örüntüleri", Uluslararası Aile Konferansı (iç.), (Ed.) Prof. Dr. İlhan Yıldız, Ankara: MUHDER.

Rowbotham, S. (1998). *Kadın Bilinci Erkek Dünyası*, İstanbul: Payet Yayınevi.

Suğur, S. (2012). "Toplumsal Cinsiyet", *Toplumsal Yaşamda Kadın*, (Ed.) G.Y. Oğuz, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Şenol, D. (2020). "Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet", *Akademiden Uygulamaya Adli Sosyal Hizmet*, (Ed.) R. Akgün, Ankara: Nika Yayınevi:51-75.

Tire, O. (2020). "Geçmişten Günümüze Aile ve Evlilik", *Aile ve Sosyoloji* (iç.), (Ed.) E. Dikici, O. Tire, Z.S. Adıgüzel, Konya: Eğitim Yayınevi.

Walby, S. (1990). *Theorising Patriarchy*, Basil Blackwell, Cambridge.

BÜYÜK BALIK-KÜÇÜK GÖLET ETKİSİ:

ÜSTÜN ZEKALI/YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BENLİK ALGISI

Dr. Asil DERİN KILIÇ

Kafkas Üniversitesi,

asilderin@yahoo.com - 0000-0003-2195-9889

ÖZET

Önemli olan göletin size nasıl hissettirdiği değil, ne kadar ileriye atlayabileceğinizdir.

Plucker vd., 2004

Marsh ve Parker (1984) tarafından ortaya konulan büyük balık-küçük gölet etkisi (BBKGE) hipotezinde (üstün yetenekliler için bireyselleştirilmiş programlar ya da özel sınıflar ve akademik hızlandırma ya da diğer ileri yerleştirme biçimlerinin yer aldığı) seçici okul sistemlerinin öğrencilerin akademik benlik algılarını olumsuz yönde etkilediği varsayılmaktadır. Sosyal karşılaştırma teorisine dayanan bu hipoteze göre öğrenciler kendilerini başkalarıyla karşılaştırarak değerlendirmekle birlikte benlik kavramlarını oluşturma noktasında okulun/sınıfın ortalama yetenek/başarı düzeyini spesifik bir referans çerçevesi olarak belirlemektedir. Nitekim bu bağlamda okulun/sınıfın ortalama yetenek/başarı düzeyi arttıkça (düzey gruplaması olan) homojen sınıflarda benzer yetenek düzeyindeki öğrencilerin olumsuz bir akademik benlik kavramı oluşturdukları varsayılırken, tam tersi durumda ise (düzey gruplaması olmayan) karma sınıflarda bu öğrencilerin olumlu bir akademik benlik kavramı oluşturdukları varsayılmaktadır. Ayrıca BBKGE hipotezinde üstün zekalı/yetenekli öğrencilerin akademik benlik algı düzeylerinin seçici eğitim ortamlarında başlangıçta bu ortamlara seçilmiş olmanın etkisiyle arttığı (asimilasyon) iddia edilirken, zamanla bu öğrencilerin akademik benlik algı düzeylerinin düştüğü (zıtlık) iddia edilmektedir. Çünkü bu hipotezde zıtlık etkisinin asimilasyon etkisine göre daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığı savunulmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, öğrencinin kendisini büyük bir balık olarak algılama durumunun, göldeki diğer balıkların büyüklüğüne (başka bir ifadeyle, diğer balıkların ortalama büyüklüğüne) bağlı olduğu düşünülmektedir.

Marsh ve meslektaşları tarafından yol (path) analiziyle gerçekleştirilen araştırmalarda bireysel yeteneğin (veya başarının) pozitif etkisi kontrol edilerek okulun/sınıfın ortalama yeteneğinin (veya başarısının) öğrencilerin akademik benlik kavramı üzerindeki etkisi açıklanmaktadır. İlgili alan yazının analitik ve bütüncül bir yaklaşımla incelenmesi durumunda ise bu yol modeline dayalı olarak gerçekleştirilen araştırmalarda BBKGE hipotezini destekleyici sonuçların elde edildiği görülmektedir. Nitekim ilgili uzmanların bu araştırma sonuçları ışığında çocuklarını seçici okullara göndermeye hevesli ebeveynleri BBKGE hipotezinde varsayılan olası olumsuz sonuçlara ilişkin uyarması büyük bir önem taşımaktadır. Üstelik Marsh ve meslektaşları tarafından okullarda kaynaştırma/bütünleştirme uygulamalarının özel

eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin akademik benlik kavramlarını olumsuz yönde etkilediği savunulmaktadır. Öte yandan eğitime yön veren gerek ulusal gerekse de uluslararası yaklaşımların esas alındığı ilgili alan yazında bu hipotezin üstün zekalıların/yeteneklilerin eğitimi bağlamında incelendiği görülmektedir. Çünkü öğrencilerin üstün zekalı/yetenekliler için düzenlenen bir programa katılması veya üst sınıflara hızlandırılmış olarak geçmesi durumu; küçük bir göldeki büyük bir balığın, bir sürü büyük veya daha büyük balığın bulunduğu büyük bir göle atılmasıyla birlikte aniden daha küçük balık haline gelmesi metaforunu somut bir hale getirmektedir. Esasen Marsh ve meslektaşları (1995) tarafından gerçekleştirilen yarı deneysel bir araştırmada üstün zekalı/yetenekliler sınıfına katılan 29 öğrencinin akademik benlik algı düzeylerinde dikkat çekici bir düşüşün olduğu tespit edilmesine rağmen bu düşüşün kalıcı bir değişimi yansıtmama durumu halen tartışılmaya açık bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu bağlamda araştırmacılar BBKGE hipotezine ilişkin *“benlik kavramında gözlemlenen düşüşün geçici bir durum mu olduğu yoksa bireyin motivasyonu ve benlik saygısı üzerinde kalıcı bir etkiye mi sahip olduğu”* sorusuna halen yanıt aramaya devam etmektedir. Bu soruya yanıt aranması amacıyla Marsh ve meslektaşları tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda üstün zekalı/yetenekliler sınıfına dahil olan öğrencilerin akademik benlik algı düzeylerinin kalıcı olarak düştüğü tespit edilirken, diğer araştırmalarda üstün zekalı/yetenekliler program(lar)ının, bu öğrencilerin akademik benlik kavramları üzerindeki uzun soluklu etkilerinin ise genellikle olumlu yönde (olumlu benlik kavramı, yüksek motivasyon, temel düşünme becerilerinin gelişmesi ve özerk öğrenme gibi) olduğu bulgulanmıştır. Üstelik onur programına kayıtlı olan üstün zekalı/yetenekli üniversite öğrencileri ile bu programa kayıtlı olmayan üstün zekalı/yetenekli üniversite öğrencilerinin akademik benlik algı düzeylerinin karşılaştırıldığı başka bir araştırmada, bu programa kayıtlı olan üstün zekalı/yetenekli üniversite öğrencilerinin (akademik başarılarının önemli bir belirleyicisi olan SAT puanları kontrol edildikten sonra dahi) akademik benlik algı düzeylerinin daha yüksek olduğu başka bir ifadeyle üstün zekalı/yetenekli üniversite öğrencilerinin onur programına katılması halinde akademik benlik algılarının olumlu yönde olduğu saptanmıştır. Ayrıca Cunningham ve Rinn (2007) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada üç haftalık bir yaz programına katılan üstün zekalı/yetenekli öğrencilerin program başlangıcında ve sonunda akademik benlik kavramları ölçülmüş olup zaman içerisinde bu öğrencilerin akademik benlik kavramlarında önemli değişiklikler olmadığı tespit edilmiştir. Bu araştırma bulgularından hareketle BBKGE hipotezinde metaforlaştırıldığı üzere büyük balığın, gölet büyüklüğünün farkında olarak yüzebildiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Başka bir ifadeyle üstün zekalı/yetenekli öğrencilerin seçici eğitim ortamlarında olumsuz bir akademik benlik kavramı oluşturduklarına dair kesin bir kuralın yer almadığı görülürken, bu bilgi(ler) ışığında üstün zekalı/yetenekli öğrencilerin eğitim ortamlarına göre uyarlanabilir bir akademik benlik kavramı oluşturdukları söylenebilmektedir.

Yukarıda yer verilen bilgilerin holistik bir yaklaşımla ele alınması durumunda öğrencilerin yalnızca üstün zekalı/yetenekli akran gruplarıyla bir arada bulunmalarının akademik benlik kavramlarını olumsuz yönde etkilemediği sonucuna ulaşılabilmektedir. Çünkü bu öğrencilerin genel anlamda sınıf arkadaşlarının performanslarından bağımsız bir şekilde oluşturdukları içsel bir referans çerçevesinden yararlanarak akademik becerilerini değerlendirebildikleri görülmektedir. Sonuç olarak öğrencilerin sosyal karşılaştırma bilgisini nasıl yorumladıklarının

başka bir ifadeyle belirli bir sosyal durumun nasıl yorumlandığına dair bireysel farklılıkların benlik kavramındaki olumlu ve olumsuz değişiklikleri etkilediği düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle BBKGE hipotezinin eleştirel ve çok yönlü bir perspektiften ele alındığı bu geleneksel derleme araştırması kapsamında bireylerin kendilerini değerlendirme olgusuna dayanan teorilerden (sosyal karşılaştırma ve öz değerlendirme gibi) yararlanılarak bu hipotezin üstün zekalı/yetenekli öğrenciler için neden/niçin, ne zaman, nerede, nasıl ve hangi koşullar altında pratik bir öneme sahip olduğunun tartışılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Balık-Küçük Gölet Etkisi, Üstün Zekalı/Yetenekli Öğrenciler, Akademik Benlik Algısı

NARSİZMİN PSİKOLOJİ MODELLƏRİ

Doktorant Vüsal İntiqam oğlu Alquliyev

Odlar Yurdu Universiteti,
vusal.alquliyev@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-3551-48318>

ÖZET

Məqalədə narsizmin psixoloji modelləri təhlil olunur. Burada əsas diqqət narsist şəxsiyyətin struktur komponentlərinə yönəldilir. Bunun əsasında ortaya çıxarılmış modellər ayrı –ayrılıqda təhlil edilir, hər bir modelin üstün cəhətləri və çatışmazlıqları göstərilir. Tədqiqatların təhlidən aydın olur ki, narsist şəxsiyyətin öyrənilməsində müxtəlif modellər var. Təbii ki, əksər modellər psixoanalitik konsepsiyaya əsaslanır. Lakin empirik tədqiqatların son illərdə dinamikasını artması psixoanalitik modellərin aparıcı model olmadığını, lakin onun əsasında ayeni modellərin yarana biləcəyini proqnozlaşdırır. Müəllif tədqiqatda belə bir nəticəyə gəlir ki, narsist şəxsiyyətin əsas modelləri liderliklə bağlı modellərdir. Çünki narsist şəxsiyyət özünüifadə üsullarını həyatının əsas məqsədinə çevirdiyi üçün o daha çox liderliyə can atır. Tədqiqatlar göstərir ki, narsist şəxsiyyətin təqdir olunma ehtimallarını azaltmaq üçün onun gördüyü işin faktiki qiymətləndirməyə uyğun olmadığını anlatmaqdır. Bu zaman narsist şəxsiyyət özünün narsist meylərindən uzaqlaşa bilir. Məqalədə həmçinin narsist şəxsiyyətin öyrənilməsində və ya narsizmin ölçülməsində ortaya çıxan çətinliklər və zəruri metodikalar da təhlil olunur. Müəllif belə qənaətə gəlir ki, narsizmin şəxsiyyət konstruksiyasının yalnız qaranlıq tərəflərini işıqlandırmaq çətinidir. O, digər insanların diqqətini asanlıqla çəkməyi bacardıqları üçün tez-tez cazibədar və gözəgəlimli olur, ünsiyyətçil, eyni zamanda başqalarının hisslərinə qarşı həssaslıq nümayiş etdirilər. Lakin onların şəxsiyyət strukturları tammalanmır. Bu narsizmin patoloji elementlərinin ortaya çıxmasına zəmin yaradır.

Açar sözlər: narsizm fenomeni, narsist şəxsiyyət strukturu, psixoloji modellər, narsizmin patoloji elementləri

PSYCHOLOGICAL MODELS OF NARCISSISM

PhD student Vusal İntiqam oğlu Alquliyev

Odlar Yurdu University,
vusal.alquliyev@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0005-3551-48318>

ABSTRACT

The article analyzes psychological models of narcissism. The main focus in here is on the structural components of the narcissistic personality. Based on this, the models are analyzed separately, the advantages and disadvantages of each model are shown. From the analysis of studies, it is clear that there are different models in the study of narcissistic personality. Of course, most models are based on psychoanalytic concepts. However, the increasing dynamics of empirical research in recent years predicts that psychoanalytic models are not the leading model, but new models can be created based on it. The author concludes in the research that the main models of narcissistic personality are models related to leadership. Because the narcissistic personality makes self-expression the main goal of his life, he strives for leadership more. Research shows that to reduce the likelihood of a narcissistic personality being appreciated, it is important to explain that what the narcissist is doing does not match the actual

evaluation. At this time, the narcissistic personality can distance itself from its narcissistic tendencies. The article also analyzes the difficulties and necessary methodologies in studying narcissistic personality or measuring narcissism. The author concludes that it is difficult to illuminate only the dark sides of the personality structure of narcissism. He is often charming and charming, sociable, but at the same time sensitive to the feelings of others. However, their personality structures are not complete. This creates the basis for the emergence of pathological elements of narcissism.

Key words: narcissism phenomenon, narcissistic personality structure, psychological models, pathological elements of narcissism

Məlumdur ki, narsizim psixoloji fenomen kimi müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq olunmuşdur. Narsizmə həsr olunmuş tədqiqatların metodoloji əsasları psixanalitik istiqamətə əsaslanırsa da, müasir dövrdə tam fərqli yanaşmalar ortaya çıxmışdır. Psixoloji mənbələrdə narsizim ən çox görülən şəxsiyyət strukturu kimi qeyri-etik davranış və səmərəsiz liderlik strategiyaları ilə bağlı olduğu vurğulanmışdır (30;45).

Narsissizmin konseldasiyasını izah etməyə çalışan çox saylı nəzəri məqalələr və modellər olsa da (11;15;16;17;34), yalnız bir neçə müəllif (26;43;47) təşkilati şəraitdə narsizim və digər davranış növləri arasındakı əlaqəni araşdırma bilmişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, müasir dövrdə narsizim qeyri-əxlaqi və səmərəsiz davranışlara töhfə verən, şəxsiyyətlərarası performans və dürüstlüyə mənfi təsir göstərən “günahkar şəxsiyyət konstruksiyasına” çevrilmişdir (12). Bu tədqiqatlar narsizmin başa düşülməsində ən müasir tələbləri təmin etmək üçün əsas təriflərin, narsizmin əsas nəzəri modellərinin, təsnifatlarının və ən çox istifadə olunan qiymətləndirmə meyarlarının qısa təqdimatını aparmaqla narsizmə müəyyən aydınlıq gətirməyə çalışıblar.

Narsizim – əsas təriflərləri narsizim pozuntularının diaqnostik və statistik təlimatında (7;9) “geniş əzəmətlilik nümunəsi (fantaziya və ya davranışda), cəlbətmə ehtiyacı və erkən yetkinlik dövründən başlayan və müxtəlif kontekstlərdə mövcud olan empatiyanın olmaması” kimi səciyyələndirilir (7,s. 669).

Narsissizmin geniş bir şəxsiyyət strukturu kimi təsviri limitsiz uğur və ya güc fantaziyaları, daimi heyranlıq ehtiyacı, haqq qazanma, empatiya çatışmazlığı, şişirdilmiş özünəönəm hissi və başqalarının istismarı daxildir (7). Burada narsizmin şəxsiyyət konstruksiyasının yalnız qaranlıq tərəfləri işıqlandırılır. Digər insanların diqqətini asanlıqla çəkməyi bacardıqları üçün narsist insanlar tez-tez cazibədar və gözəgəlimli olur, ünsiyyətçi, eyni zamanda başqalarının hissələrinə qarşı həssas deyillər (34). Bu cəhət narsizmi cəmiyyətə yaramayan bir şəxsiyyət konstruksiyası kimi təqdim etməyə zəmin yaradır.

Aparılmış tədqiqatların təhlili göstərir ki, narsistlər tez-tez cazibədar olurlar, çünki onlar bir sıra uyğun olmayan xüsusiyyətlərə malikdirlər - onları "körpə xüsusiyyətlərinə malik böyük versiyaları" kimi başa düşmək olar. Narsistlər “özünü inşa etmənin xroniki vəziyyəti”nə malikdirlər (34, s.177-178). Buraya uyğun olmayan özünüinkışaf strategiyalarına (37), şişirdilmiş hüquq hissi, güc istəyi və aşağı empatiya daxildir (17).

Narsissizmin əsas nəzəri modelləri narsissizmin mürəkkəbliyinə görə onun əlamətləri, quruluşu və fəaliyyəti haqqında məsələlərin öyrənilməsinə yönəlmişdir. Ümumiyyətlə, narsissizmin təzahürləri haqqında müxtəlif modellər var. Dinamik özünü tənziqləmə əməl modeli narsissizmi sosial, koqnitiv və affektiv özünü tənziqləmə proseslərindən ibarət dinamik bir sistem olaraq sosial həyatda arzu olunan özünüyaşatma mexanizmi kimi üçün təsvir edir. Bu modeldə vurğulanan ən mühüm cəhət ondan ibarətdir ki, narsistik fərdlər “özünü qurulmamaqda olan xroniki vəziyyətə” gətirib çıxara bilən şəxsiyyətdaxili və şəxsiyyətlərarası özünü tənziqləmə strategiyalarından istifadə edirlər (34, s. 178).

Bu modelin əsas anlayışları özünütənzimləmə strategiyaları, şəxsiyyətlərarası və şəxsiyyətdaxili proseslər, özünüdərkətmə komponenti və sosial münasibətlər komponentidir (34, s.179). Bu yanaşmanın tərəfdarları belə qənaətə gəlirlər ki, narsissizm sosial intellektin bir forması kimi özünü göstərir və onun əsas məqsədi kontekstləri manipulyasiya etməklə, müsbət hadisələri vurğulamaqla, özünəməxsus baxışları saxlamaqla və hər bir təhlükəni aradan qaldırmaqla yüksək səviyyədə qavranılan özünənəzarəti nümayiş etdirməkdir (34).

Genişləndirilmiş agentlik modeli narsistlərin özünütənzimləməsinin şəxsiyyətlərarası və şəxsiyyətdaxili formalarına istinad edir. Modelin əsas fərziyyələri narsistin keyfiyyətləri və özünütənzimləmə strategiyalarının bir sistem kimi fəaliyyət göstərməsidir. Müsbət hisslər yaradan –“narsistik hörmət” əsas prinsipdir (15, s. 121).

Modelin mərkəzi elementləri narsistik şəxsiyyət, şəxsiyyətlərarası bacarıqlar, intrapsixik və şəxsiyyətlərarası özünütənzimləmə strategiyaları və narsistik hörmətdir (15,s.122). Model, sistemdəki hər bir elementin qarşılıqlı gücləndirilməsini nəzərdə tutan komponentlər arasında qarşılıqlı asılılığa əsaslanır və narsistik insanın heç bir ümumi məqsədlərə sahib olmadığını iddia edir (15;16;17).

Kontekstual gücləndirmə modeli izah edir ki, narsistik özünüinkışafətdirmə başqalarının köməyi ilə mümkündür. Bu, narsistik təzahürləri və özünə və başqalarına mümkün faydaları izah etmək üçün sosial kontekst əlavə edir. Modelin əsas anlayışları bunlardır : “İnkışaf edən mühit, yaranan zona (qısa müddətli kontekstlərdə və naməlum insanlarla erkən əlaqələrdə görüldüyü kimi narsissizmin faydaları) və “davamlı mühit, davamlı zona (məlum insanlarla uzunmüddətli əlaqələrdə görüldüyü kimi narsissizmin xərcləri) (14, s. 218).

Müəlliflər, inkışaf edən zonada narsistik liderlərin faydaları olduğu qənaətinə gəlirlər və bu uğurlu performansda, transformasiya liderlik üslubunda və liderliyin ortaya çıxmasında özünü göstərir. Beləliklə, narsistlər davamlı münasibətlərdə əziyyət çəkirlər və adətən diqqət mərkəzində olduqları fəvqəladə zonaya qayıtmaq üçün yeni əlaqələrə başlamaq üçün daim axtarış aparırlar. Bununla belə, kontekst yeni olduqda, narsissizm çoxlu faydalar yaradır və narsistik insan inkışaf edir (14).

Asılılıq modeli narsissizmin “özünü böyüdən inflyasiya mərhələləri ilə işarələnmiş nisbi normalıq dövrləri” ilə səciyyələnən bir model kimi təqdim olunur. Bu modelə görə narsissizm adekvat olmayan, qeyri-adekvat yüksəldilmiş özünəhörmət hissəsinə malik, daha çox daxili istəklərə söykənən və başqalarının onları bəyənməsinə yönəlmiş cəhətlərlə xarakterizə olunur (11, s. 206).

Narsissizmin izahında “şokoladlı tort modeli” özünəməxsus əhəmiyyətə malikdir. Narsistik insanlarla inkışaf edən əlaqələri təhlil etməyə çalışdığımız zaman narsissizmin “şokoladlı tort modeli” nə əsaslanırıq (17). Bu nə deməkdir? Və bu modeli necə izah etmək olar? Təbii ki, modeli metafora ilə izah etmək daha başa düşülən olar. Bu modelə görə narsistik insanlar şokoladlı tort yeməyə bənzəyirlər – əvvəlcə çox dadlı olur, lakin zaman keçdikcə toksik təsirini göstərməyə başlayır. Çünki şokoladlı tortu yedikdən sonra özünüzü depressiyaya uğramış və xəstə hiss edirsiniz. Bu modeli belə şərh etmək olar ki, narsistik insanlar əvvəlcə çox gözəl təssürat bağışlayırlar. Ancaq müəyyən müddətdən sonra onların daxili motivasiyası və ya istəkləri həyata keçmədiyi halda artıq onların davranışı dəyişir və başqalarını zəhərləyirlər (16).

Qeyd olunan modellər olduqca maraqlı və empirik tədqiqatlara əsaslanan modellərdir. Xüsusilə də özünütənzimləmə modeli narsissizmin izahında özünəməxsus əhəmiyyətə malikdir. Ancaq bununla belə bu modellərin əksəriyyətinin tam işə yarayacağına müəyyən etmək və onların onların etibarlılığı təmin etmək üçün daha çox tədqiqatlar aparılması tələb olunur. Bununla belə, bu modellər bizə narsissizmin əsas xüsusiyyətlərini və müəyyən sosial kontekstlərdə narsistik şəxsiyyətin davamlılığını izah edə bilən xüsusi proseslər dəstini daha yaxşı başa düşməyə kömək edə bilər. Nəticə olaraq demək olar ki, bütün bu modellər təşkilati kontekstlərdə, iş yoldaşları ilə münasibətlərdə və ya menecerlərin liderlik üslublarında narsistik davranışları konseptuallaşdırarkən faydalıdır. Bu baxış gözdən qaçan və ya səhv başa

düşülən bəzi münasibətləri aydınlaşdırmağa kömək edə bilər. Bununla yanaşı narssizmin öyrənilməsində klinik psixoloji modellər də yetərincədir. Bu baxımdan subklinik narsizmin konseptuallaşdırılmasına görə, böyüklər müntəzəm olaraq "öz-özünə birliyi və real mənlilik hissini dəstəkləmək və saxlamaq üçün yaşa uyğun şərtlər tələb edən narsisistik ehtiyaclarla uşaqları təmin edirlər" (20, s.640). Deməli böyüklər özləri də bilmədən uşaqları narsist ruhda böyüdürlər. Bəs görəsən belə mühitdə hər bir uşaqda narssizm inkişaf edirmi?

Faktlar göstərir ki, patoloji narsizim "özünüinkişafetdirmənin normal prosesində pozuntu olduqda inkişaf edir, nəticədə özünü bütövləşdirə bilməmə fonunda özünəhərmətin tənzimlənməsinin artması baş verir ki, bu da narsizmin yaranmasını şərtləndirir (20, s. 640).

Nəzərə almaq lazımdır ki, narssizmdə özünü göstərən heyranlıq ehtiyacları və özünütəkmilləşdirmə motivləri şəxsiyyətin normal tərəfləridir və insanların özlərini müsbət tərəfdən görməyə çalışması və nailiyyətlər, qələbələr kimi özünü təkmilləşdirmə təcrübələri axtarması normaldır (36). Əksər insanlar, yetkin tənzimləmə mexanizmlərindən istifadə edərək, mədəni və sosial cəhətdən məqbul olan yollarla öz imicini yaxşılaşdırmaq üçün məmnunluq axtarırlar. Bu yetərli bir normal şəxsiyyətin formalaşmasının şərtlərindən biridir. Bəs onda narsizmin ortya çıxmasını şərtləndirən əsas amil hansıdır?

Psixoloji tədqiqatlar göstərir ki, normal narsizmdən fərqli olaraq patoloji narsizim özünütənzimləmə qabiliyyəti pozulduqda baş verir. Bu zaman pozulmuş özünütənzim başqalarına heyranlığa, onlarla manipulyasiyaya və istismara transformasiya edir (36;38). Təbii ki, patoloji narsistlərə elə gəlir ki, özünütənzimləmənin yolu başqalarına nəzarətdən keçir. Təbii ki, bu yol yalnızdır.Ümumilikdə başqalarına belə nəzarət etmək üçün özünüəzarətin gücləndirilməsi vacibdir. Əksər tədqiqatlar narsizmin çoxsaylı formalarını təhlil edirlər. Onlar içərisində narsizmin istinad edilən formaları özünəheyranlıq və həssas narsizmdir (37).

Özünəheyranlıq narsissizmi özünü qeyri-real gözləntilərdə, açıq özünü təsdiqləmədə, haqq qazanmada, reallığın müsbət illüziyalarında və özünəməxsus zəif cəhətlərin inkarında özünü göstərir (33). Bütün bunlar subklinik istiqamətdə aparılmış tədqiqatlarda rast gəlinən məqamlardır. Narsizmin öyrənilməsinə həm də qeyri-klinik tədqiqatlar da həsr olunmuşdur.

Qeyri-klinik tədqiqatçılar tərəfindən narsizmin təşkilati kontekstində narsizmə dair çox fərqli perspektivləri ölçmək üçün istifadə edilən ən ümumi ölçü narsisistik şəxsiyyət sorgusudur. O, avtoritet, üstünlük, sərgiləmə, boşluq, istismar etmə, hüquq və özünütəminat kimi müəyyən edilmiş yeddi amil əsasında narsizmin ümumi strukturunu ölçən 40 müddədən ibarətdir (38).

Bu metodikada məcburi seçim öz-özünə hesabat qiymətləndirməsidir ki, burada insanlardan davranışlarını ən yaxşı təsvir edən iki cəhətdən birini, narsistik ifadə və neytral (narsisistik olmayan) ifadədən birini seçmək istənilir. Məsələn, A: "Mən əksər insanlardan daha yaxşı və ya pis deyiləm" və ya B: "Düşünürəm ki, mən xüsusi bir insanam". Müasir tədqiqatlarda bu metodikadan narssizmi öyrənmək üçün, həmçinin şəxsiyyət tədqiqatlarda geniş istifadə olunur (10). Bununla yanaşı narssizmi ölçmək üçün heyranlıq və rəqabət sorğusundan geniş istifadə olunur (10). Bu alət möhtəşəm narsissizmin agent (heyranlıq) və antaqonist (rəqabət) hissələrini fərqləndirən 18 maddədən ibarət möhtəşəm narsizmin ölçüsüdür. Həssas (gizli) narsissizmdə məqsədə çatmaq üçün utancaqlıq, həddindən artıq həssaslıq və xarici rəydən həddindən artıq asılılıq, özünütəsdiq birlikdə özünü göstərir (48).

Həssas narsist sıxıntıdan, kövrəklikdən, eqoistlikdən, səhv davranışdan və emosional labillikdən əziyyət çəkir (32). Strucke və Sporer (2002) iddia edirlər ki, möhtəşəm və həssas narsissizm arasındakı fərq sosial qarşılıqlı təsirlərə müxtəlif reaksiyalardır (həssas narsissizm vəziyyətində ikrah hissi; möhtəşəm narsissizm vəziyyətində yeni sosial kontekstlərin daimi axtarışı) (44).

Campbell (2001) klinik narsistin daha xoşbəxt və daha enerjili olan subklinik narsistdən fərqli olaraq real mənlilikdən uzaq, boş və bəzən tükənmiş olduğunu və sosial cəhətdən daha az narahat olduğunu qeyd edir (17). Yalnız həssas (gizli) narsizmi ölçmək üçün çox vaxt

Hipersensitiv Narsisizm Ölçüsü istifadə olunur (25). Şkala Murreyin “Narsisizm Ölçüsü” metodikasından (1938) əldə edilmişdir və hiperhəssas narsisistik xüsusiyyətləri qiymətləndirən vahid ölçüdə cəmlənən 10 müddədən ibarətdir.

Çoxölçülü patoloji narsisizmi ölçmək üçün Patoloji Narsisizm Sorğusundan istifadə olunur (37). Burada narsisizmin həm açıq, həm də gizli təzahürlərini, yəni onun möhtəşəm və zəif cəhətlərini qiymətləndirir. Sorğu 52 müddədən ibarətdir və istismarçı davranış, fədakar özünütədiq, möhtəşəm fantaziya (narsisistik möhtəşəmlik üçün birləşmələr), şərti özünəhörmət, özünügizlətmə, devalvasiya və imtiyaz qəzəbini (narsisistik zəiflik üçün kompozitlər) ölçür (37).

Burada bir sıra cəhətləri xülasə şəklində diqqət mərkəzinə gətirmək istərdik. Təhlillər göstərdi ki, narsisizmin tanınmış nəzəri modelləri, əsas anlayışları, keçmiş tədqiqatlarda istifadə olunan əsas təsnifatları və bu konstruksiyanı ölçmək üçün ən ümumi üsulları yetərincədir. Bu tədqiqatlar göstərdi ki, narsisizm həm əhalinin yetkin təbəqələrində, həm də uşaqlarda inkişaf edə bilir.

Narsisizmin təzahürlərinin öyrənilməsinə də çox sayda tədqiqatlar həsr olunmuşdur. Bu tədqiqatlar təhsildə və ya ailə münasibətlərində deyil, istehsalat təşkilatlarında aparılmışdır və əsas məqsəd narsisizmin bu münasibətlərdə təzahürlərinin öyrənilməsi olmuşdur.

Gardner və Pierce (2011) mədən və istehsalat təşkilatında 236 işçi üzərində sahə tədqiqatı aparıblar. İştirakçılar təşkilatda müxtəlif vəzifələrdə çalışırdılar (menecerlər, mühəndislər, təhlükəsizlik müfəttişləri, nəzarətçilər, istehsalat işçiləri). Nəticələr narsisizm və təşkilata əsaslanan özünəhörmət arasında əhəmiyyətli korrelyasiya olduğunu göstərir. Həmçinin, narsisizmlə iş məmnuniyyəti, işə cəlb olunma, daxili motivasiya, rol, performans və kömək davranışları arasında əlaqənin olduğu da aşkar edilmişdir (24).

Müəlliflər narsisizm, işdən məmnunluq, işə qoşulma və daxili iş motivasiyası arasında mənfi bir əlaqə olacağını fərz etsələr də, nəticələr əksini göstərdi. Beləliklə, onlar narsisizm və işdən məmnunluq, işə cəlb olunma və daxili motivasiya arasında əhəmiyyətli müsbət korrelyasiya tapdılar. Bundan əlavə, narsisizm roldaxili performans, başqalarına kömək etmək və mənfi rəy aldıqdan sonra belə əlavə rol davranışının göstərilməsi ilə əlaqəsiz idi.

Müəlliflər iddia edirlər ki, narsistlər öz seçimlərinə uyğun təşkilatlar və rollar tapmaqda səmərəlidir və onlara böyük ehtiyaclarını ödəməyə imkan verir. Bununla birlikdə, həmkarları tərəfindən narsistlər narsist olmayanlara nisbətən (kömək etmək üçün əlavə rol davranışları, səs və roldaxili davranışlar ölçülərinə istinad etməklə) nə daha yaxşı, nə də daha pis qiymətləndirilmişlər (24). Nəhayət, narsisizmin düşmənçilik və mənfi rəyə inamsızlıqla müsbət əlaqəsi təşkilati kontekstdə narsisizmin müxtəlif perspektivləri ilə izah edilə bilər ki, insanlar mənfi rəy aldıqda və ya işlərinə görə tənqid olunduqda əsəbiləşirlər (24).

Zitek və Jordan (2016) 301 işçidən ibarət nümunəni təhlil etdilər və narsisizm, iyerarxiyaya dəstək və iyerarxiyada mövcud qəbul edilən dərəcə arasında müsbət korrelyasiya olduğuna dair sübutlar əldə etdilər. Müəlliflər iddia edirlər ki, narsisist işçilər hazırkı yüksək təşkilati rütbələrinə görə biznesdə iyerarxiyanı dəstəkləyirlər. Nəticələri narsistin həddən artıq özünəinamı və yüksəlmə qabiliyyətini həddən artıq qiymətləndirməsi səbəbindən liderliyin ortaya çıxması ilə əlaqələndirilə bilər (50).

Brunell və başqaları (2008) lidersiz qrup müzakirəsində iştirak edən 153 praktik menecer nümunəsi üzərində liderin meydana çıxmasını təhlil etdi və aşkar etdilər ki, narsisizm ekspert müşahidəçilər tərəfindən edilən liderliyin ortaya çıxması reytinglərini əhəmiyyətli dərəcədə proqnozlaşdırır. Bu nəticələrə uyğun olaraq, Hakim et al. (2006) 134 iştirakçı üzərində apardıqları ilk araşdırmada narsisizmin həm özünü, həm də liderliyin digər reytinglərini əhəmiyyətli və müsbət proqnozlaşdırdığına dair sübutlar tapdılar (13).

Maraqlıdır ki, 131 çimərlik patrul üzvünün fərqli nümunəsi üzərində apardıqları ikinci araşdırmada nəticələr göstərir ki, narsisizm liderliyin özünü qiymətləndirməsini əhəmiyyətli dərəcədə və müsbət proqnozlaşdırır, lakin liderliyin digər reytinglərini mənfi proqnozlaşdırır.

Bundan əlavə, narsissizm özünüqiymətləndirmə və iş yerindəki sapmanın digər reytingləri ilə müsbət şəkildə əlaqəli idi. Fərqli nəticələr onların müstəqil mənbələrdən (narsisizm haqqında öz hesabatları və digərləri narsisizm haqqında məlumat verir) gəlmələri ilə əlaqədar ola bilər (13).

Digər mühüm tapıntı odur ki, narsisizm tapşırıqların yerinə yetirilməsi ilə deyil, kontekstli performansın digər reytingləri ilə daha çox mənfəi əlaqəli idi. Beləliklə, belə nəticəyə gələ bilər ki, narsisist işçilərə inkişaf etmək, pərildamaq və möhtəşəm şəxsiyyətlərini qorumaq üçün sosial səhnəyə ehtiyacı var. Onlar təşkilati kontekstlərdə ortaya çıxanda liderlik mövqeyini əldə etmək və rütbədə yüksəlmək imkanlarına həddən artıq arxayındırlar (13). Ancaq nəzərə almaq lazımdır ki, bu aspektdə inkişaf etmiş özünüqavrama başqalarının özünüqavramasına zərər verə bilər (28). Bunun nəzərə alınması vacibdir.

Əlavə araşdırma, qiymətləndirilən narsistlər güc mövqeyində olduqda başqaları və ya həmyaşdaları tərəfindən verilən sosial cəhətdən arzu olunan cavabları nəzərə almalıdır. Başqa bir vacib cəhət, özünü qiymətləndirmələrin diqqətlə şərh edilməsinə ehtiyac olmasıdır, çünki insanlar özlərini daha çox əlverişli fonda - narsistik fərdlərdə göstərməyə meyillidirlər.

Wang və Jiang (2014) narsistik tabeliyində olan nəzarətçilərin təhqiramiz rəftarlarını təhlil edərkən, narsistik olmayanlarla müqayisədə 403 işçi nümunəsində olanlar, narsistik tabeliyində olanlar daha az sui-istifadə etdiklərini bildirdilər (47).

Wang və Jiang (2014) kiçik, lakin əhəmiyyətli əmsallar bildirsələr də, nəticələr narsissizmin sui-istifadəli nəzarətlə mənfəi əlaqəli olduğunu və sui-istifadə nəzarətinin tabeliyində olanların rəhbərə qarşı laqeydliyi ilə müsbət korrelyasiya olduğunu irəli sürdülər (47).

Maraqlıdır ki, Blair və b. (2008), narsissizmlə nəzarətçilərin iştirakı, qarşdurma effektivliyi, komanda qurmaq reytingləri ilə əhəmiyyətli və mənfəi şəkildə əlaqəli olduğunu müəyyən etdilər. Bununla birlikdə, narsissizm və şəxsiyyətlərəsas performansın tabeli reytingləri əlaqəli deyildir (12).

Nəzarətçi və ya tabeliyində olan işçilərin arasında mühakimə və qərar qəbul etmə, planlaşdırma və təşkil etmə və ya təşəbbüslə əhəmiyyətli dərəcədə əlaqəli olduğu aşkarlandı. Onların araşdırmasından belə nəticəyə gəlmək olar ki, narsissizmin konseptual fəaliyyətin supervayzer reytingləri, şəxslərəsas fəaliyyətin subordinasiya reytingləri, konseptual performansın aşağı qiymətləri və dürüstlüyün tabeli reytingləri ilə əhəmiyyətli dərəcədə əlaqəsi yoxdur.

Treadway və b. (2017) 184 işçidən ibarət nümunə üzərində işçi narsissizminin paxıllıq hissi üzərində təsiri, narsisizm və lider-üzv münasibətlərinin paxıllıq hissi üzərində qarşılıqlı təsiri və paxıllıq hissi ilə performans arasındakı əlaqəni öyrənmək üçün araşdırma aparmışlar (45). Narsisizm paxıllıq hissini gücləndirir, bu da öz növbəsində performansla mənfəi təsir göstərir. Müəlliflər tərəfindən təklif olunan model narsist işçilərin özlərinə dəyər vermələri şişirdilmiş əsaslara malikdir. Bu zaman həmkarlarının paxıllığı onların performansına təsir göstərə bilər. Çünki şəxsi sosial qarşılıqlı əlaqə narsistlərə həmkarları üzərində üstünlüklərini gücləndirmək üçün imkanlar verir (45).

İşçi narsissizmi yalnız işçilər yüksək lider-üzv münasibətlərini qəbul etdikdə paxıllıq hissi ilə əlaqəli idi. İşçilər aşağı lider-üzv münasibətlərini qiymətləndirəndə narsisizm paxıllıq hissini təsir etmədi. Bu nəticələr rəhbər və tabeçiliyində olanlar arasındakı əlaqənin mühüm rolunu və qruplarda təşkilati işlərdə balanslaşdırılmış keyfiyyətli lider-üzv əlaqələrinin saxlanması ehtiyacını ortaya qoyur. İşçilərdə paxıllıq hissi ilə mübarizə strategiyasının şəffaflığı, real tərəqqiyə əsaslanan təcrübələr və mükafatlar, işdə sosial müqayisənin azaldılması və komanda işinə təşviq müsbət nəticələr verə bilər.

Cen və b. (2013) apardığı tədqiqatlar öz dəstəyini iki tədqiqatda tapdı. Onlar tədqiqatlarında 439 nəfər işçi və 300 müdir anketlərini təhlil etdilər. Onlar müəyyən etdilər ki, iş cəlb olunmada kobudluq amilindən istifadə işin yerinə yetirilməsində vasitə kimi çıxış edir və bu ancaq güclü narsistlərdə özünü daha çox biruzə verir (22). Tədqiqat göstərdi ki, nəzakətsizlik işin yerinə

yetirilməsinə və işəcəlbolunmaya mənfi təsir göstərir. Narsisizm kobudluğun təsirlərini yumşaldır. Çünki narsistlərin özünü təsdiqləmə ehtiyacı onları həssas, kobudluğa və mənfi rəylərə meyilli edir.

Zagenczyk və b. (2017) tərəfindən aparılmış və 262 işçini əhatə edən bir nümunədə, işçilər aşağı səviyyədə deyil, yüksək səviyyədə psixoloji müdafiə pozuntusu barədə məlumat verdikdə, narsisizm və təşkilatdan ayrılma (məsələn, iş dəyişdirmək, işdən çıxarılma və ya nə haqqında düşünmək) arasındakı əlaqənin daha güclü olduğunu müəyyən etdi (49).

Müəlliflər iddia edirlər ki, psixoloji müdafiənin pozulması işçilərin müəyyən dispoziya xüsusiyyətlərini aktivləşdirən bir vəziyyətdir və bu da öz növbəsində təşkilatın işinə təsir göstərə bilər. Bununla belə, əlavə olaraq bu fakt araşdırılmadı. Çünki hər bir işçi təhlükə hiss etdikdə və ya yüksək səviyyədə psixoloji müdafiə pozuntusu barədə məlumatlandıqda işdən çıxış hərəkətlərini düşünür. Təşkilati kontekstdə narsisizmə dair müxtəlif perspektivlər üçün iş yerindəki situasiya faktorlarını nəzərə alaraq, narsisizmin iş performansının proqnozlaşdırılmasına təsirini araşdırmaq bizə təhlükə hiss etdikdə narsisist insanların necə davrandıqlarını daha yaxşı anlamağa imkan verə bilər. Bu olduqca vacib faktordur (49).

Bütün bunlara rəğmən belə bir sual ortaya çıxır ki, bu işçilər, yəni narsistlər mənsub olduqları təşkilata müsbət təsir göstərə biləmi? Klimçak və başqalarının araşdırmasında (2016) 167 işçidən ibarət bir nümunə üzərində narsisizmin hüquq və aktiv davranış arasındakı əlaqənin moderatoru olduğuna dair sübutlar təqdim edir. Başqa sözlə, narsisizm səviyyəsi aşağı olan işçilər daha az aktivlik nümayiş etdirirlər (29).

Narsisizmin yüksək səviyyələri ilə müqayisədə aşağı səviyyəli narsizmə malik insanlar öz davranışa görə başqalarını günahlandırır. Müəlliflərin sitat gətirdiyi mümkün izahat budur ki, yüksək narsisistik işçilər aldıklarından daha çox borclu olduqlarını hiss etdikdə, məsuliyyətli davranışlardan çəkinə bilərlər. Bu çox maraqlı faktır və narsisizmin azaldılmasında mühüm rol oynaya bilər. Əlavə tədqiqatlar narsisizm və hüquqlar arasındakı əlaqəni araşdırmalıdır, çünki Klimçak və həmkarlarının (2016) nəticələri göstərir ki, insanlar yüksək səviyyədə narsisizmə və aşağı hüquqlara malik ola bilər. Bəlkə də bu xüsusiyyətlərin birləşməsi bir sıra müsbət təşkilati nəticələrə səbəb ola bilər (29).

Klimçaq və başqaları (2016) 323 işləyən tələbələr üzərində narsisizm və işgüzarlıq arasındakı əlaqəni araşdırdı. Onlar tapdılar ki, narsizm ümumi işgüzarlıq, səbirsizlik və işə təzyiqlə müsbət əlaqələndirilir. Bu nəticələr üçün əgəlabatan bir fərziyyə narsisist insanların güc və özünüinkışafetdirmə ehtiyacı ola bilər (29). Bu nəticələrə uyğun olaraq, Andreassen və b. (2012) 235 bank işçisi nümunəsində narsisizmin işdən həzz almaq və məşğul olmaq ilə əhəmiyyətli və müsbət əlaqədə olduğunu aşkar etdi. Bundan əlavə, narsist nəzarətçilər işdən həzz almaq və tabeçiliyində olan səviyyələrə nisbətən daha yüksək səviyyələrdə işləmək istədikləri barədə məlumat verdilər (9).

Rode və başqalarının nəticələri (2012) təməl özünüqiymətləndirmə və narsisizmin müsbət əlaqəli olduğunu, lakin əks təsirlərə səbəb olduğunu qeyd edir. Daha dəqiq desək, reqressiya təhlilində narsisizm iş məmnunluğunun hər üç ölçüsü ilə (ümumi iş məmnunluğu, daxili və xarici iş məmnunluğu) mənfi, təməl özünüqiymətləndirmə isə onlarla müsbət əlaqələndirilmişdir. Həmçinin, narsisizm və tükənmişlik arasında müsbət əlaqə olduğu aşkarlanmışdır (41). Lakin özünəhərmət tükənmişliklə mənfi əlaqəli idi. Bu nəticələr bəzi suallar doğurur. Birincisi, təməl özünüqiymətləndirmələr şəxsiyyətin müsbət əlavə məhsulu hesab edilən yüksək səviyyəli konstruksiyadır (28; 39).

Problemlə bağlı araşdırmalar göstərir ki, təməl özünüqiymətləndirmə işdə daha yüksək performans, daha uğurlu karyera və daha yüksək məmnunluq kimi bir neçə münasibətlə əlaqələndirilir (41). İkincisi, yüksək özünəhərməti olan liderlə yüksək narsisizmə malik lider arasında paralel aparmaq maraqlıdır. Özünəhərməti yüksək olan lider özünəinamlı, müsbət imici və hərəkətlərinin nəticələrinə nəzarət etdiklərinə güclü inamla xarakterizə edilə bilər (39).

Yüksək narsisizm səviyyəsinə malik liderlər təşkilatın əvvəlki liderlərindən daha yaxşı çıxış etmək qabiliyyətinə malik olmaları və yüksək inamla xarakterizə olunurlar. Onlar strategiyadan istifadə edərək tanınmaq üçün performansla əlaqəli dinamik fəaliyyətlərə investisiya qoymağa diqqət yetirirlər. (28).

Əlavə tədqiqatlar narsisizm və liderlərin təməl özünüqiymətləndirməsi arasındakı əlaqəni araşdırmalıdır. Çünki bu anlayışlar liderlərin davranışını daha yaxşı başa düşməyə kömək edə biləcək bir çox ümumi elementləri bölüşür. Strateji təsir kimi transformasiya narsisistik lideri başqalarını probleminin həllinə yaxınlaşmağa təşviq etməklə təşkilatın vizyonuna sadıqlığı yarada bilər (39).

Narsist lider özünün böhran yaradan şəxsi təcrübələrindən xəbərdar ola bilər və özlərini yenidən kəşf etməklə düşüncə və hərəkətlərinə rəhbərlik edən hərəkətverici qüvvələri anlaya bilər. Beləliklə, onların özlərini dərk etmələrinə kömək etsək, narsist liderlər daha təvazökar, başqalarının ehtiyaclarına həssas və işdə məhsuldar ola bilərlər (42).

Narsisistik patologiyanın formalaşmasında ailədə daimi qiymətləndirmə mühiti mühüm rol oynayır. Əgər uşağa özünə hörmət etmək üçün zəruri olan həyatı bir obyekt kimi güvənildirsə, uşaq nə vaxt məyus olarsa, o, birbaşa və ya dolayısı ilə tənqid olunacaq. Daimi tərif və bəyənmə mühiti eyni dərəcədə real özünüqiymətləndirməni tələb edir. Uşaq həmişə mühakimə olunduğunu, daimi təsdiq əlaqəsinin yalan olduğunu hiss edir. Ancaq uşağın qayğıya ehtiyacı var. Onu sevmək, rəhbərlik etmək, faydasızlıq və tənhalıq hissələrindən qorumaq lazımdır. Təhlükəsizliyin, çarəsizliyin və düşmənçilik hissəsinin öhdəsindən gəlmək üçün uşaq müdafiə strategiyalarına əl atmağa və ya konkret (ölməkdə olanın xilaskarı, günah keçisi və s.) rolunu götürməyə məcbur olur. Bu nəzərə alınmalıdır. Valideynlər nəzərə alınmalıdır ki, narsist şəxsiyyət yetişməsinin qarşısını almaq onların öz əlindədir və bu prosesdə onlar daha çox məsuldurlar. Uşağa qayğının və hörmətin ölçüsünü nəzərə almamaq və ya onu nahaqdan tənqid etmə narsist şəxsiyyətin formalaşması üçün zəmin hazırlayır.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov Ə.S. Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı: 2003, 540 s.

2. Cabbarov R.V. Geçeklik terpaiyası. Bakı: Optimist, 2018 360 s.
3. Кохут Х. Психоаналитическое лечение нарциссических расстройств личности: опыт систематического подхода // Антология современного психоанализа под ред. Россохина А. В. — М., 2000. — С.409-410.
4. Кернберг О. Тяжелые личностные расстройства: стратегии психотерапии. — М.: Класс, 2001.— С.239.
5. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе. — М.: Независимая фирма «Класс», 2015. — С.249-250
6. Фрейд, З. О нарциссизме // Фрейд, З. Я и Оно. — Тбилиси, 1991.
7. American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, (5th ed.). Arlington, VA, American Psychiatric Association.
8. Andreassen, C. S., Ursin, H., Eriksen, H. R., & Pallesen, S. (2012). The relationship of narcissism with workaholism, work engagement, and professional position. *Social Behavior and Personality: an international journal*, 40(6), 881- 890. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.6.881>
9. Back, M. D., Küfner, A. C., Dufner, M., Gerlach, T. M., Rauthmann, J. F., & Denissen, J. J. (2013). Narcissistic admiration and rivalry: Disentangling the bright and dark sides of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 105(6), 1013- 1037. DOI:10.1037/a0034431
10. Baumeister, R. F., & Vohs, K. D. (2001). Narcissism as addiction to esteem. *Psychological Inquiry*, 12(4), 206-210.
11. Blair, C. A., Hoffman, B. J., & Helland, K. R. (2008). Narcissism in organizations: A multisource appraisal reflects different perspectives. *Human Performance*, 21(3), 254-276. <https://doi.org/10.1080/08959280802137705>
12. Brunell, A. B., Gentry, W. A., Campbell, W. K., Hoffman, B. J., Kuhnert, K. W., & DeMarree, K. G. (2008). Leader emergence: The case of the narcissistic leader. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(12), 1663-1676. <https://doi.org/10.1177/0146167208324101>
13. Campbell, W. K., & Campbell, S. M. (2009). On the self-regulatory dynamics created by the peculiar benefits and costs of narcissism: A contextual reinforcement model and examination of leadership. *Self and Identity*, 8(2-3), 214-232. <https://doi.org/10.1080/15298860802505129>
14. Campbell, W. K., & Foster, J. D. (2007). The narcissistic self: Background, an extended agency model, and ongoing controversies. In C. Sedikides & S. J. Spencer (Eds.), *Frontiers of Social Psychology. The self* (pp. 115-138). Psychology Press.
15. Campbell, W. K., Hoffman, B. J., Campbell, S. M., & Marchisio, G. (2011). Narcissism in organizational contexts. *Human resource management review*, 21(4), 268-284. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2010.10.007>
- *Chatterjee, A., & Hambrick, D. C. (2007). It's all about me: Narcissistic chief executive officers and their effects on company strategy and performance. *Administrative science quarterly*, 52(3), 351-386. <https://doi.org/10.2189/asqu.52.3.351>
16. Campbell, W. K. (2001). Is narcissism really so bad? *Psychological Inquiry*, 12(4), 214-216.
- Campbell, W. K. (2005). When you love a man who loves himself. *Sourcebooks, Inc. Oara Prundeanu, Ticu Constantin and Octav Sorin Candel* 124

17. Campbell, W. K., Bosson, J. K., Goheen, T. W., Lakey, C. E., & Kernis, M. H. (2007). Do narcissists dislike themselves “deep down inside”? *Psychological Science*, 18(3), 227–229. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2007.01880.x>.
18. Campbell, W. K., Brunell, A. B., & Finkel, E. J. (2006). Narcissism, Interpersonal Self-Regulation, and Romantic Relationships: An Agency Model Approach. In K. D.
19. Cain, N. M., Pincus, A. L., & Ansell, E. B. (2008). Narcissism at the crossroads: Phenotypic description of pathological narcissism across clinical theory, social/personality psychology, and psychiatric diagnosis. *Clinical psychology review*, 28(4) 638-656. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2007.09.006>
20. Vohs & E. J. Finkel (Eds.), *Self and relationships: Connecting intrapersonal and interpersonal processes* (pp. 57-83). New York, NY, US: Guilford Press.
21. Chen, Y., Ferris, D. L., Kwan, H. K., Yan, M., Zhou, M., & Hong, Y. (2013). Selflove's lost labor: A self-enhancement model of workplace incivility. *Academy of Management Journal*, 56(4), 1199-1219. <https://doi.org/10.5465/amj.2010.0906>
22. Erkutlu, H. V., & Chafra, J. (2017). Leader narcissism and subordinate embeddedness: The moderating roles of moral attentiveness and behavioral integrity. *EuroMed Journal of Business*, 12(2), 146-162. <https://doi.org/10.1108/EMJB-04-2016-0012>
23. Gardner, D. G., & Pierce, J. L. (2011). A question of false self-esteem: Organizationbased self-esteem and narcissism in organizational contexts. *Journal of Managerial Psychology*, 26(8), 682-699. <https://doi.org/10.1108/02683941111181770>
24. Hendin, H. M., & Cheek, J. M. (1997). Assessing hypersensitive narcissism: A reexamination of Murray's narcissism scale. *Journal of Research in Personality*, 31(4), 588–599. <https://doi.org/10.1006/jrpe.1997.2204>
25. Hoffman, B. J., Strang, S. E., Kuhnert, K. W., Campbell, W. K., Kennedy, C. L., & LoPilato, A. C. (2013). Leader narcissism and ethical context: Effects on ethical leadership and leader effectiveness. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 20(1), 25-37. <https://doi.org/10.1177/1548051812465891>
26. Jordan, P. J., Ramsay, S., & Westerlaken, K. M. (2017). A review of entitlement: Implications for workplace research. *Organizational Psychology Review*, 7(2), 122-142. <https://doi.org/10.1177/2041386616647121>
27. Judge, T. A. (2009). Core self-evaluations and work success. *Current Directions in Psychological Science*, 18(1), 58-62. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01606.x> *
28. Klimchak, M., Carsten, M., Morrell, D., & MacKenzie Jr, W. I. (2016). Employee entitlement and proactive work behaviors: The moderating effects of narcissism and organizational identification. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 23(4), 387-396. <https://doi.org/10.1177/1548051816636790>
29. Nevicka, B., ten Velden, F. S., de Hoogh, A. H., & van Vianen, A. E. (2011). Reality at odds with perceptions: Narcissistic leaders and group performance. *Psychological Science*, 22(10), 1259-1264. <https://doi.org/10.1177/0956797611417259>
30. Maccoby, M. (2004). Narcissistic leaders: The incredible pros, the inevitable cons. *Harvard Business Review*, 82(1), 92-101.
31. Miller, J. D., Hoffman, B. J., Gaughan, E. T., Gentile, B., Maples, J., & Keith Campbell, W. (2011). Grandiose and vulnerable narcissism: A nomological network analysis.

- Journal of personality, 79(5), 1013-1042. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2010.00711.x> Different perspectives of narcissism in organizational context 127
32. Miller, J. D., Lynam, D. R., Vize, C., Crowe, M., Sleep, C., Maples-Keller, J. L., Few, L.R., & Campbell, W. K. (2018). Vulnerable narcissism is (mostly) a disorder of neuroticism. *Journal of personality*, 86(2), 186-199. <https://doi.org/10.1111/jopy.12303>
  33. Morf, C. C., & Rhodewalt, F. (2001). Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic self-regulatory processing model. *Psychological inquiry*, 12(4), 177- 196. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1204_1
  34. Nevicka, B., de Hoogh, A. H., van Vianen, A. E., Beersma, B., & McIlwain, D. (2011). All I need is a stage to shine: Narcissists' leader emergence and performance. *The Leadership Quarterly*, 22(5), 910-925. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.07.011>
  35. Pincus, A. L. (2013). The Pathological Narcissism Inventory. In J. S. Ogrodniczuk (Ed.), *Understanding and treating pathological narcissism* (pp. 93-110). Washington, DC, US:
  36. American Psychological Association. <http://dx.doi.org/10.1037/14041-006>
  37. Pincus, A. L., Cain, N. M., & Wright, A. G. (2014). Narcissistic grandiosity and narcissistic vulnerability in psychotherapy. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 5(4), 439-443. <http://dx.doi.org/10.1037/per0000031>
  38. Raskin, R., & Terry, H. (1988). A principal-components analysis of the Narcissistic Personality Inventory and further evidence of its construct validity. *Journal of personality and social psychology*, 54(5), 890.
  39. Resick, C. J., Whitman, D. S., Weingarden, S. M., & Hiller, N. J. (2009). The bright-side and the dark-side of CEO personality: examining core self-evaluations, narcissism, transformational leadership, and strategic influence. *Journal of Applied Psychology*, 94(6), 1365-1381. <http://dx.doi.org/10.1037/a0016238>
  40. Roche, M. J., Pincus, A. L., Lukowitsky, M. R., Ménard, K. S., Conroy, D. E. (2013). An integrative approach to the assessment of narcissism. *Journal of Personality Assessment*, 95, 237-248. <https://doi.org/10.1080/00223891.2013.770400>
  41. Rode, J. C., Judge, T. A., & Sun, J. M. (2012). Incremental validity of core self-evaluations in the presence of other self-concept traits: An investigation of Different perspectives of narcissism in organizational context 129 applied psychology criteria in the United States and China. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19(3), 326-340. <https://doi.org/10.1177/1548051812442964>
  42. Showry, M., & Manasa, K. V. L. (2014). Self-awareness-key to effective leadership. *IUP Journal of Soft Skills*, 8(1), 15-26.
  43. Spurk, D., Keller, A. C., & Hirschi, A. (2016). Do bad guys get ahead or fall behind? Relationships of the dark triad of personality with objective and subjective career success. *Social psychological and personality science*, 7(2), 113-121. <https://doi.org/10.1177/1948550615609735>
  44. Stucke, T. S., & Sporer, S. L. (2002). When a grandiose self- image is threatened: Narcissism and self-concept clarity as predictors of negative emotions and aggression following ego-threat. *Journal of personality*, 70(4), 509-532. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.05015>

45. Tamborski, M., Brown, R. P., & Chowning, K. (2012). Self-serving bias or simply serving the self? Evidence for a dimensional approach to narcissism. *Personality and individual differences*, 52(8), 942-946. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.01.030>
  46. Treadway, D. C., Yang, J., Bentley, J. R., Williams, L. V., & Reeves, M. (2017). The impact of follower narcissism and LMX perceptions on feeling envied and job Oara Prundeanu, Ticu Constantin and Octav Sorin Candel 130 performance. *The International Journal of Human Resource Management*, 30(7), 1181-1202. <https://doi.org/10.1080/09585192.2017.1288151>
  47. Wang, R., & Jiang, J. (2014). How narcissistic employees respond to abusive supervision: Two roles of narcissism in decreasing perception and increasing deviance. *Psychological reports*, 115(2), 372-380. <https://doi.org/10.2466/01.21.PR0.115c22z2>
  48. Wink, P. (1991). Two faces of narcissism. *Journal of personality and social psychology*, 61(4), 590-597. Wink, P., & Donahue, K. (1997). The relation between two types of narcissism and boredom. *Journal of Research in Personality*, 31(1), 136-140. <https://doi.org/10.1006/jrpe.1997.2176>
  49. Zagenczyk, T. J., Smallfield, J., Scott, K. L., Galloway, B., & Purvis, R. L. (2017). The Moderating Effect of Psychological Contract Violation on the Relationship between Narcissism and Outcomes: An Application of Trait Activation Theory. *Frontiers in psychology*, 8, 1113. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01113>
- Zitek, E. M., & Jordan, A. H. (2016). Narcissism predicts support for hierarchy (at least when narcissists think they can rise to the top). *Social Psychological and Personality Science*, 7(7), 707-716. <https://doi.org/10.1177/1948550616649241>

İKLİM ADALETİ VE ZORUNLU GÖÇ: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE ADALET PERSPEKTİFİNDEN BİR BAKIŞ

Dr., Cumhur HAVAN

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi,

cumhurhavan@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-3289-4523

ÖZET

Küresel iklim değişikliği, günümüzde insanlığı ve gezegenimizi tehdit eden en büyük krizlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bilimsel araştırmalar, özellikle son yüzyılda sera gazı salınımının tarihsel düzeyleri aşarak küresel ekosistem üzerinde kalıcı tahribat yarattığını ve bunun insan kaynaklı faaliyetlerden kaynaklandığını göstermektedir. Sanayi devrimiyle birlikte hızlanan fosil yakıt kullanımı, ormansızlaşma ve yoğun tarımsal faaliyetler, atmosferde sera gazlarının birikmesine yol açarak sıcaklık artışına, deniz seviyesinin yükselmesine ve aşırı hava olaylarının artmasına neden olmaktadır. Ancak bu etkilerin, tüm toplumlar üzerinde eşit bir dağılım göstermemesi, küresel bir “iklim adaletsizliği” sorununu doğurmuştur. İklim adaletsizliği, iklim değişikliğinin etkilerinin toplumsal, ekonomik ve coğrafi açılardan eşitsiz dağılımını ifade eder. Özellikle az gelişmiş ve kırılgan ülkelerde yaşayanlar, küresel iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından en fazla etkilenen kesimler arasında yer almakta; buna karşın iklim krizine en az katkı sunan gruplar olarak iklim kaynaklı zorluklarla başa çıkmakta zorlanmaktadır. Küresel Kuzey olarak bilinen gelişmiş ülkeler, tarih boyunca en yüksek karbon emisyonlarını üretmiş ve bu emisyonlar sonucu ortaya çıkan çevresel ve toplumsal sorunları, coğrafi olarak daha savunmasız olan Küresel Güney ülkelerine ihraç etmiştir. Bu nedenle iklim değişikliği, yalnızca çevresel bir mesele değil, aynı zamanda derin bir sosyal adalet sorunudur. Bu çalışma, iklim değişikliği ve iklim adaletsizliği çerçevesinde iklim göçünün dinamiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Küresel ısınmanın etkilerini yaşayan toplumların göç zorunluluğu, ekonomik kalkınma ve sosyal uyum gibi temel unsurlarla ilişkisi ele alınacaktır. Ayrıca bu çalışma, iklim değişikliğine bağlı zorunlu göçe adalet perspektifinde bakarak, iklim kaynaklı göç ve zorunlu yer değiştirme süreçlerinin toplumsal, ekonomik ve politik boyutlarını değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, zorunlu göç, iklim adaleti

BİZANS ORTAÇAĞI'NDAN GÜNÜMÜZE HEYBELİADA RUHBAN OKULU: EĞİTİM TARİHİ BAĞLAMINDA BİR BAKIŞ

HEYBELİADA SEMINARY FROM THE BYZANTINE MIDDLE AGES TO THE
PRESENT: A PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF EDUCATION

Dr. Hayati DOKDEMİR

Milli Eğitim Bakanlığı,

hayatidokdemir@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0735-4859

Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,

mozbas@erzincan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7830-4763

ÖZET

Heybeliada Ruhban Okulu, Bizans İmparatorluğu döneminden başlayarak, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul (Konstantinopolis)'un fethi ile Osmanlı Devleti yönetimi altında da varlığını sürdüren Ortodoks ruhban okullarının bir devamı olarak, esas itibarıyla XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile 1971 yılına dek bir eğitim kurumu olarak varlığını devam ettirmiştir. Heybeliada Ruhban Okulu, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı bir eğitim kurumu ve Ortodoks mezhebinin üst düzeyde teolojik eğitim veren bir ilâhiyat mektebi olarak hizmet vermiştir. Bu bakımdan, yani doğrudan Fener Patrikhanesi'ne bağlı olarak faaliyet göstermiş olması nedeniyle de, nüfuz alanı, İstanbul Fener Patrikhanesi'nin rûhânî nüfuz alanıyla sınırlı olmuştur. Gerek Osmanlı Devleti ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin himâyesi altında varlığını devam ettiren Heybeliada Ruhban Okulu, Marmara Denizi'ndeki Heybeliada'da yer almaktadır. Güncel tartışmaların üzerinde yoğunlaşması nedeniyle Heybeliada Ruhban Okulu, gerek Türk gerekse Dünya kamuoyunun dikkatlerini üzerine toplamaya devam etmektedir. Bu çalışmamızda, ruhban okulunun bir teolojik kurum olarak tarihsel geçmişi üzerinde durularak, eğitim tarihi bağlamında incelenmesine çalışılmıştır. Ülkemizde maalesef bu konu hakkında yapılmış olan bilimsel çalışmalar çok sınırlı sayıda olup, genellikle ikinci el kaynaklara dayalı olarak yapılan bu çalışmalar, Yunanca kaynakları ihmal etmeleri nedeniyle de yüzeysel kalmaktadır. Oysa konu ülkemiz açısından da oldukça önem taşımaktadır. Bu bakımdan, çalışmamızdaki bir amacımız da, ciddi düzeyde maalesef incelenmemiş bir konu olan

Heybeliada Ruhban Okulu hakkında, akademik câmiada ilgi uyandırmak ve yapılacak yeni bilimsel çalışmaları özendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Heybeliada Ruhban Okulu, Ortodoks Mezhebi, Bizans Ortodoksluğu, Fener Patrikhanesi.

ABSTRACT

Heybeliada Seminary is mainly a continuation of the Orthodox seminary schools that have existed since the Byzantine Empire period, with the conquest of Istanbul (Constantinople) by Fatih Sultan Mehmet, and under the rule of the Ottoman Empire, as a result of the XIX Century. it continued to exist as an educational institution between the second half of the century and 1971. Heybeliada Seminary served as an educational institution affiliated to the Istanbul Greek Patriarchate of Fener and a theological school of the Orthodox denomination providing high-level theological education. In this regard, in other words, due to the fact that it operated directly under the Fener Patriarchate, its sphere of influence was limited to the spiritual sphere of influence of the Istanbul Fener Patriarchate. Heybeliada Seminary, which continues its existence under the auspices of both the Ottoman Empire and the Republic of Turkey, is located in Heybeliada on the Sea of Marmara. Due to the fact that it focuses on current discussions, Heybeliada Seminary continues to attract the attention of both the Turkish and World public opinion. In this study, it has been tried to examine the historical background of this seminary as a theological institution in the context of the history of education. Unfortunately, the scientific studies conducted on this subject in our country are very limited in number, and these studies, which are usually based on second-hand sources, also remain superficial due to their neglect of Greek sources. However, the issue is also very important from the point of view of our country. In this regard, one of our goals in our study is to arouse interest in the academic community and encourage new scientific studies to be conducted about Heybeliada Seminary, which is unfortunately an issue that has not been studied at a serious level.

Key Words: Heybeliada Seminary, Orthodox Sect, Byzantine Orthodoxy, Fener Patriarchate.

GİRİŞ

Çalışmamızın amacı, Bizans İmparatorluğu döneminde Ortodoks Mezhebinin ihtiyacı doğrultusunda kurulmuş olan ruhban okulları ve bunların uzantısı mâhiyetinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında tesis olup, arada kesintiye uğradıktan sonra tekrar ihya olunarak 1971 yılında kesin kapatılışına dek varlığı devam eden Heybeliada Ruhban Okulu'nu, eğitim tarihi

bağlamında incelemektir. Ortodoks dînî geleneğin oluşum ve gelişmesinde, kendine özgü eğitim anlayışıyla XX. yüzyıla kadar muhafaza edilmesinde büyük rol oynayan Heybeliada Ruhban Okulu, aslında neredeyse Bizans İmparatorluğu'nun kuruluş dönemine dek geriye giden ruhban okullarının ve onların taşıdığı ve temsil ettiği eğitim anlayışının bir devamı olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında tesis olunmuştur. Bu çalışmamızda hem bu okulun tarihsel arkaplanını hem de Heybeliada Ruhban Okulunu incelemeye gayret edeceğiz. Kurumsal olarak İstanbul Fener Patrikhanesine bağlı olan Heybeliada Ruhban Okulu'nun öncülü diyebileceğimiz ve ruhban okulu olarak hizmet gören başlıca kurumlara da temas edeceğiz. Fakat çalışmamızın asıl konusu olan Heybeliada Ruhban Okulu doğal olarak, kendisini önceleyen Hristiyan teoloji okullarının bir devamı olarak düşünülmelidir. Burada, Heybeliada Ruhban Okulu'nu önceleyen teolojik okullara değinmenin gerekli olduğuna inanıyoruz. Zira asıl inceleme konumuz olan Heybeliada Ruhban Okulu'nun kendisine örnek ve temel aldığı ve büyük ölçüde etkilendiği teoloji okulları hakkında bilgi sunmanın, konumuzu anlamamıza büyük katkı sağlayacağına inanıyoruz.

Fener Rum Patrikhanesi'nin eğitim tarihi ve kurumları, Heybeliada Ruhban Okulu'nun da bir Ortodoks eğitim kurumu olarak arkaplanını oluşturmaktadır. Bu bakımdan çalışmamızın bu giriş kısmında, Bizans dönemi ile başlayıp Osmanlı asırları ile devam ederek, Türkiye Cumhuriyeti dönemini de kapsayacak şekilde modern çağa ulaşan eğitim tarihini ve bu süreçte oluşan kurumları, kronolojik sıralamaya dikkat ederek anlatmaya gayret edeceğiz.

MS 37 Yılında Aziz Andreas tarafından tesis edildiği kabul olunan İstanbul Kilisesi, 381 tarihli İstanbul Konsili'nde Patriklik seviyesine yükseltildikten sonra, 451 yılındaki Kadıköy Konsili, İstanbul Patriğini, statü bakımından Roma piskoposu ile eşit konuma getirmiştir. Bu gelişme, 1054 yılında İmparator Konstantinos Monomakhos (1042-1055) döneminde *Schisma* diye ifade olunan Konstantinopolis ve Roma kiliseleri arasındaki kesin ayrılık olayına yol açmıştır.³ Bu ayrılık sonrasında artık Roma Kilisesi Batı Hristiyanlığını, Konstantinopolis Kilisesi ise Bizans'ı ve ona bağlı olan Doğu kiliselerini temsil eder konuma gelecektir.⁴

Heybeliada Ruhban Okulu (HRO), en erken dönem Hristiyan teoloji mekteplerinden biri olan ve Mısır'da İskenderiyye şehrinde Milâdî 2. Yüzyılda tesis olunan İskenderiyye Teoloji Okulu

³ Schisma Olayı (1054) hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hayati Dokdemir, İmparator IX. Konstantinos Monomakhos Dönemi'nde (1042-1055) Bizans ve Komşuları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2022, s. 178 vd.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968, s. 3-61; Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", *DVİA* (Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), İstanbul 1998, c. 17, s. 332-335; Salih İnci, Heybeliada Ruhban Okulu, Yedirenk Yay., İstanbul 2010, s. 24.

ile Antakya’da kurulan Antakya teoloji okulunun bir devamı olarak görülmektedir. Antakya teoloji mektebi milâdî 3. Yüzyıl ilâ 5. Yüzyıla dek eğitim hayatına devam etmiştir. Hristiyan teolojisi bakımından temel teşkil eden bu iki okulun dışında Kapadokya Okulu olarak adlandırılan bir teoloji mektebi daha vardır ki, en önemli Kapadokyalı Kilise Babaları Aziz Basil (330-379), Nazianzuslu Gregory (öl. 390) ve Nyssalı Gregory (öl. 395) gibi ilâhiyatçılar bulunmaktadır.⁵

Roma İmparatorluğu’nun doğuda başkenti Konstantinopolis (İstanbul)⁶ olarak devamı mâhiyetinde tarih sahnesine çıkan Bizans⁷ döneminde, Konstantinopolis Kilisesi ve Patrikliği, Ortodoks Hristiyanlığın tarihinde tek dinî merkez olarak ortaya çıkmıştır. Bunda özellikle Antakya (636), Kudüs (638) ve İskenderiyye (642) gibi en önemli patriklik merkezlerinin Müslümanlar tarafından fethi önemli rol oynamıştır. Bizans İmparatorluğu döneminde Konstantinopolis Patrikliği yönetiminde Ortodoks teolojisi eğitimi için başkentte Patrikhane Teoloji Mektebi ile eyaletlerde manastır okulları tarzında eğitim kurumları faaliyette bulunmaktaydı. Bizans’ta dini eğitimin verilmesi ve kontrolü Patrikhane’nin uhdesinde bulunmakta olup, papazlar arasından seçilerek görevlendirilen öğretmenler (δάσκαλος) tarafından eğitim verilmekte idi. Eğitim müfredatı içerisinde Ortodoks ilâhiyatına dair derslere ilâve olarak, belâgat (rhetorik), mantık, gramer de okutulmaktaydı. Dinî eğitimin dışındaki seküler karakterli yükseköğrenim kurumlarında ise felsefe, edebiyat, hukuk, tıp, Latince ve Yunanca dersleri okutulmaktaydı. Fakat bu okullarda da Hristiyanlığın etkisi hissedilmekte olup, İmparator Iustinianos (527 – 565) döneminde Hristiyan olmayan ve Pagan inancını muhafaza eden hocaların ders vermeleri yasaklanmıştı. Yine İkonoklazm Dönemi⁸ (717-843) imparatoru III. Leon, suret ve heykel yasağına uymayan yükseköğrenim kurumlarına öfkelenerek

⁵ Mehmet Aydın, “Hristiyanlık”, *DVIA*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 332 – 335.

⁶ İncelediğimiz dönemde Bizans İmparatorluğu’nun başkenti Konstantinopolis olarak adlandırılmakta idi. Bu nedenle, anakronistik bir yaklaşımdan kaçınmak amacıyla çalışmamızda bu ismi kullanmayı tercih ettiğimizi belirtmeliyiz.

⁷ Doğu Roma İmparatorluğu dediğimiz devlet tarih araştırmalarının bir konusu hâline geldiği zaman, bu devletin nasıl isimlendirileceği sorunu ortaya çıktı. VII. Yüzyıldan itibaren, Roma İmparatorluğu ve Batı Roma’dan pek çok şeyi tevârüs etmekle beraber, artık özgün bir sistem oluşturmaya başlayan Doğu Roma İmparatorluğu’nun, öncüllerinden tefrîki için, XVI. yüzyıldan başlayarak Bizans tâbiri akademik çevrelerde kullanılmaya başlanmıştır. Bilindiği kadarıyla, ilk defa 1557 yılında, Alman tarihçi Hieronymus Wolf, Doğu Roma için *Bizans* tâbirini kullanmak sûretiyle, Tarih bilimi alanında kabul görmesinin yolunu açtı, bk. Paul Stephenson, “The World of Byzantine Studies”, *The Byzantine World*, (ed.) Paul Stephenson, Routledge, London 2012, s. 430.

⁸ İkonoklazm, VIII. ve IX. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu’nu sarsan ve bütünlüğünü ciddi şekilde tehdit eden siyasi-dini bir çatışmaydı. Karşıtlar, Hristiyanların kutsal ikonalara tapmaması gerektiğini savunan İkonoklastlar ve bunun tersini savunan İkonofiller idi: “Η Εικονομαχία υπήρξε πολιτικοθρησκευτική διαμάχη που συντάραξε τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία τον 8ο και 9ο αιώνα και απείλησε σοβαρά τη συνοχή της. Αντίπαλοι ήταν οι Εικονομάχοι (ή Εικονοκλάστες), που υποστήριζαν ότι οι χριστιανοί δεν πρέπει να προσκυνούν τις άγιες εικόνες και οι Εικονολάτρες (ή Εικονόφιλοι), που διακήρυτταν το αντίθετο”, bk. [Σαν σήμερα το 787 μ.Χ. η 7η Οικουμενική Σύνοδος καταδικάζει την εικονομαχία | iEllada.gr](http://www.iefellada.gr)

okulu ve kütüphaneyi kapattırıldığı, hatta bir rivayete göre yaktırıldığı kabul edilmektedir.⁹ Bizans Kilisesi'nin eğitim üzerindeki ağırlığı XI. yüzyılda giderek artmaya başlamıştır. Bu dönemde Bizans'ta kilise ve manastır okullarına ilâve olarak seküler anlayıştaki okular da varlığını sürdürmüş ve yenileri de tesis olunmuştur. Özellikle İmparator IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) döneminde, daha önce ihmâle uğratılan eski eğitim kurumları yeniden canlandırılmış, yeni bir felsefe okulu ve hukuk mektebi açılmıştır. Felsefe okulunun başına, etkileyici bir “filozofların konsülü” (‘υπατος Τών Φιλοσοφών) unvanıyla Mikhail Psellos getirilmişti.¹⁰ Fakat bu okullar, Batı Avrupa'daki muâdillerinin aksine idârî ve hukûkî bağımsızlıktan mahrumdular. Bizans İmparatorluğu ve başkenti Konstantinopolis'in IV. Haçlı Seferi sırasında Latin istilasına uğraması (1204-1261), her alanda olduğu gibi eğitim alanında da kısır bir döneme girilmesine yol açmıştır.¹¹ Görüldüğü üzere, Bizans döneminde Patrikhane Okulu, Manastır Okulu ve seküler karakterli Yüksek Okul olmak üzere üç farklı türde eğitim kurumunun varlığını müşâhede etmek mümkündür. Dini eğitim özellikle Patrikhane ve Manastır okullarında verilmektedir. Bu nedenle Bizans döneminde Ortodoks teolojinin şekillenmesinde ve gelişmesinde bu eğitim kurumlarının önemli rol oynadığı belirtilmelidir.

Bizans İmparatorluğu Dönemi'nde (330-1453) Ortodoks teolojisinin ve eğitiminin oluşum ve gelişiminde rol oynayan bazı faktörler mevcuttur. Bunlar arasında, özellikle birleştirici bir unsur olarak Patriklik merkezinin Bizans başkenti Konstantinopolis'te tesis olunması; buranın aynı zamanda o dönemin Yunan kültür evreninin önemli bir merkezi olması; yine Patrikliğin önderliğinde muhtelif Ortodoks sinodlarının toplanması; Ortodoks mezhebi içinde cereyan eden tartışmalar ve bölünmeler gibi hususlar zikredilebilir. Ortaya çıkan yeni mezhepler ve meşreplerle Bizans Ortodoksisi farklı eğilimlere ve akımlara ayrılmış, bu gelişmeler Ortodoks teolojisinin mevcut durumunu kazanmasında önemli rol oynamıştır.¹²

⁹ A. Adnan Adıvar, “Bizans'ta Yüksek Mektepler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1953, c. 5, sa. 8, s. 12 – 18.

¹⁰ Eğitim alanında büyük gelişmelerin meydana geldiği İmparator IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055) döneminde kurulan okullar ve eğitim alanındaki yenilikler hakkında bk. Hayati Dokdemir, İmparator IX. Konstantinos Monomakhos Dönemi'nde (1042-1055) Bizans ve Komşuları, yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2022, s. 289 vd.

¹¹ Nevra Necipoğlu, “Eğitim (Bizans Dönemi)”, *DBİA*, İstanbul 1994, c. 3, s. 137. Batı'da kurulan üniversiteler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kemal Aytaç, *Avrupa'da Eğitim Tarihi*, İstanbul 1998, s. 91-94; Burçin Erol, “Ortaçağ Avrupası ve Üniversiteler”, Doğu Batı Yay., Ankara 2005, sa. 33, s. 81 vd.

¹² Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bk. Steven Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge University Press, New York 1968, s. 50-51, s. 112-158.

OSMANLI DÖNEMİ'NDE PATRİKHANE VE HEYBELİADA RUHBAN OKULU

Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) tarafından 29 Mayıs 1453 tarihinde, Bizans başkenti Konstantinopolis'in fethi ile bu imparatorluk da tarihe karışmış ve toprakları ile yurttaşları, İslâm hâkimiyeti altına alınmıştı. Böylece Ortodoks Patrikhanesi ve bağlı eğitim kurumları da Bizans'ın ardından, önce Osmanlı İmparatorluğu'nun, sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin idaresi altında faaliyetlerine devam edecektir. Osmanlı yönetimi, mensubu olduğu İslâm kültürünün zimmî statüsündeki gayrimüslim unsurlara tanıdığı inanç ve ibadet hürriyeti kapsamında, Ortodoks Hristiyanlığın temsilcisi durumundaki Patrikhaneye çok geniş hak ve imtiyazlar tanımıştır. Bu haklar içinde eğitim de en başta gelenler arasında olup, Patrikhane, nüfuz alanı içindeki Ortodoks cemaatinin eğitimle ilgili bütün hizmetleriyle ilgilenmekteydi. Osmanlı Dönemi'nde, yönetim altındaki tebaa, "Millet Sistemi" adı altında, inanç ve kültürüne göre adlandırılmaktaydı. Bu çerçevede, Bizans'tan devralınan Ortodoks cemaati de devletin resmî kaynaklarında "Rum Milleti" olarak adlandırılmıştır. Osmanlı hâkimiyeti altında Ortodoks cemaati arasında özellikle dînî eğitim ağırlığını korumuştur. Okul kitapları daha çok dînî içerikli olup, öğretmenler de keşiş ve papazlar arasından seçilmekteydi. Eğitim kurumları, manastır okulları, ilk ve orta düzeyde eğitim veren okullar ile yüksek düzeyde dînî eğitim veren kurumlardan oluşmaktaydı.

Osmanlı idaresi altındaki Rum cemaati için özellikle XVII. yüzyıl, eğitim ve kültürel gelişmeler açısından büyük bir atılım devresi olmuştur. Adeta bir kültürel rönesans dönemini başlatacak olan ilk Rum matbaasının 1627'de faaliyete geçmesiyle Kitâb-ı Mukaddes çevirileri yapılmıştır. Bunun gibi hızlı yayın etkinlikleriyle Ortodoks Rum cemaatine yönelik yüksek düzeyde eğitim veren teoloji mekteplerinin gelişmesi; eğitim ve edebiyata da büyük ivme kazandırmıştır. Nihayet 1844 tarihinde, Heybeliada Ruhban Okulu'nun kuruluşuyla birlikte Ortodoks Rum cemaati içinde sosyal-kültürel, ekonomik gelişim ve değişimler de hız kazanmaya başlar. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelen bu gelişmeler sırasında Rum Patrikhanesi, kendisine bağlı durumdaki Ortodoks Sırp, Bulgar gibi unsurları dikkate almamış, din ve eğitim dilinin Rumca olmasında ısrar etmiş, bu nedenle de Rumca bu dönemde daha çok gelişme göstermiştir.¹³

Rum matbaasının kurulmasına ilâve olarak, 1789 tarihinde meydana gelen ve sonuçları itibariyle tüm dünyayı etkileyen, özellikle de yaydığı ulusçuluk (milliyetçilik) akımları ile çokuluslu imparatorluklar için olumsuz etkilere yol açan Fransız İhtilali, Ortodoks Cemaati ve

¹³ Salih İnci, *a.g.e.*, s. 35-36.

Patrikhane üzerinde de son derece etkili olmuştur. Osmanlı Rumları ile birlikte diğer Ortodoks tebaa için dinî kimliğin üzerine kalın ve güçlü bir milliyetçilik cilâsının çekilmesi, Osmanlı İmparatorluğu için yıkıcı sonuçlara yol açmıştır. Buraya kadar kısaca Heybeliada Ruhban Okulunu önceleyen ve onun öncesinde Ortodoks teolojisinin gelişimine katkı sağlayan eğitim faaliyet ve kurumlarına Bizans döneminden Osmanlı hâkimiyetine kadar olan süreci kapsayacak şekilde oldukça özet bir bakış sunmaya çalıştık. Şimdi Heybeliada Ruhban Okulu'nun kuruluşu ile eğitim tarihi bağlamındaki gelişimine biraz daha ayrıntılı şekilde bakabiliriz.

Heybeliada Ruhban Okulu (HRO), İstanbul Ortodoks Fener Patrikhanesi'ne bağlı bir eğitim kurumu olarak 1 Ekim 1844 tarihinde faaliyete başlamış¹⁴ ve 12 Ocak 1971'de Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından alınan bir karara bağlı olarak kapatılmıştır. Dönemin Ortodoks Patriği IV. Germanos, Heybeliada'daki Umut Tepesi'nde Ortodoks tebaanın ihtiyacı olan ruhban sınıfının yetiştirilmesi amacıyla anılan tarihte okulun temellerinin atılmasına önayak olmuştur. Patrikhane'yi yükseköğrenim düzeyinde eğitim veren bir kurum açmaya iten sebeplerden biri de Protestan misyonerlerin Ortodoks halk arasında gerçekleştirdiği misyonerlik faaliyetleridir.¹⁵ Ayrıca burada yer alan Aya Triada Manastırı, yüzyıllar boyunca Ortodoks mezhebi bağlılarının önem ve kutsallık attığı bir mekân olarak görülmüştür. Manastır, Yunan dilinde: “Μονή Της Αγίας Τριάδος Χάλκης” ismiyle anılmış olup, ‘Aya Triada’ adının anlamı ‘Kutsal Teslis’ manasına gelmektedir.¹⁶ Aya Triada Manastırı,

¹⁴ Η Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης βρῖσκεται σὲ λόφο, ποὺ ὀνομάζεται λόφος τῆς Ἐλπίδας, στὴ νῆσο Χάλκη, μία ἀπὸ τὰ Πριγκιπόννησα. Ἀπέχει μία περίπου ὥρα μὲ πλοῖο ἀπὸ τὴν ἀκτὴ τῆς Πόλης. Στὸν τόπο τῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Σχολῆς βρῖσκεται ἡ Μονὴ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ποὺ ἰδρύθηκε κατὰ τὴν περίοδο τῶν βυζαντινῶν χρόνων, χωρὶς νὰ ἔχουμε πληροφορίες γιὰ τὸν ἀκριβῆ χρόνο. Ἀνίδρυση καὶ ἀνασύσταση τῆς Μονῆς συνδέεται μὲ τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχες Μέγα Φῶτιο, Μητροφάνη Γ΄ καὶ Γερμανὸ Δ΄. Ὁ τελευταῖος, ὁ Γερμανὸς Δ΄ (1842-1845) ἐπισκέφθηκε τὴ Μονὴ τὸ 1842, εἶδε κατεστραμμένες καὶ ἐρειπωμένες τὶς ἐγκαταστάσεις τῆς καὶ ἀφοῦ ἔλαβε τὴ σχετικὴ ἄδεια ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς προχώρησε σὲ ἀνίδρυση καὶ ἀνοικοδόμησίν τῆς. Τὴν 1η Ὀκτωβρίου τοῦ 1844 μὲ εἰδικὴ τελετὴ ἐπανήρχισε ἡ λειτουργία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς καὶ ταυτόχρονα ἔγινε ἡ ἔναρξη τῆς λειτουργίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς: Heybeliada Kutsal İlahiyat Okulu, Prens adalarından biri olan Heybeliada'da, Umut Tepesi olarak adlandırılan bir tepede yer almaktadır. İstanbul sahilinden yaklaşık bir saatlik tekne yolculuğu mesafesindedir. Okulun bulunduğu yerde, tam zamanı hakkında bilgi sahibi olmamakla birlikte, Bizans döneminde kurulmuş olan Aya Triada (Kutsal Üçlü Manastırı) bulunmaktadır. Manastırın kuruluşu ve yeniden inşası, Ekümenik Patrikler Büyük Photios, Metropolitan III ve Germain IV ile bağlantılıdır. Germanos IV (1842-1845) 1842'de Manastırı ziyaret etmiş, harap tesislerini görmüş ve Türk makamlarından izin aldıktan sonra kurmaya ve yeniden inşa etmeye başlamıştır. 1 Ekim 1844'te özel bir törenle manastırın faaliyeti yeniden başlatılır ve aynı zamanda teoloji okulu açılır”, bk. Kaynak: [Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης - Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο \(ec-patr.org\)](http://www.ec-patr.org)

¹⁵ Emre Özyılmaz, *Heybeli Ada Ruhban Okulu*, Ankara 2000, s. 31.

¹⁶ Aya Triada Manastırı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Salih İnci, *a.g.e.*, s. 83 vdd. Ayrıca bk. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πρὸς βορρᾶν λόφου μιᾶς τῶν ὠραιότερων νήσων τῶν Πριγκιπωνήσων τῆς Προποντίδος, τῆς Χάλκης, ἐχούσης σχῆμα κώνου καὶ κεκοσμημένης δι' ἐνὸς τῶν πευκοφύτων δασῶν, εὐρίσκεται ἡ Ἱερὰ αὕτη Μονὴ, ἥτις τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ortodoks mezhebinin Aziz kabul ettiği Patrik Fotios tarafından IX. Yüzyılda Hristiyanlığın temel doktrini olan Kutsal Üçlü'ye ithaf olunmuştur. Bu manastır, İstanbul'un İslâm hâkimiyeti altına alınmasından sonra da varlığını korumuş, sahip olduğu bu öneme dayanılarak 1844'de teoloji eğitimi vermek amacıyla uygun bir yer olarak kabul edilmiştir.¹⁷

Osmanlı Devleti, bünyesinde yaşayan Türk ve Müslüman tebaasına tanıdığı din-ibadet hürriyeti ve istedikleri eğitim kurumlarını açma konusundaki serbestiyeti, gayrimüslim azınlıklara da vermiştir. Böylece gayrimüslim azınlıklar da eğitim kurumları açmışlar ve bu kurumların yönetimlerini üstlenmişlerdir. Bu okullar ve eğitim kurumlarının masrafları, azınlık cemaatlerine mensup hayırsever zenginler tarafından karşılanmıştır.¹⁸ Günümüz Türkiye'sinde 'Heybeliada Ruhban Okulu' adıyla bilinen bu eğitim kurumu, tarihsel süreç içinde farklı isimlerle de anılmıştır. Osmanlı arşiv belgelerinde bu okuldan: "Rum Milletine Mahsus İlm-i Kelam Mektebi", "Ruhban Mektebi", gibi isimlerle bahsedilmektedir. Muhtelif tarihlerde Rumca yayımlanmış olan okul nizamnamelerinde ise Heybeliada Ruhban Okulu'nun adı: "Η Θεολογική Σχολή της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας" olarak kaydedilmiştir. Bu ifadenin Türkçe manası ise "Büyük İsa Kilisesi'nin Teoloji Okulu" anlamına gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1951 tarihinde hazırlanan yönetmelikte bu okul "Heybeliada Rum Rahipler Okulu" adıyla anılmaktadır. Heybeliada Ruhban Okulu, eskiden "Papaz Dağı" olarak bilinen, şimdi ise "Ümit Tepesi" olarak bilinen tepe üzerinde yer almaktadır.¹⁹

Πρώτος, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντῖνος ὁ Α΄, ὁ ἀπὸ Σιναίου, εἰς τὴν «Κωνσταντινάδα» τοῦ ἀναφέρει ὅτι «ἐκ παραδόσεως ἰδρυτῆς τῆς Μονῆς τυγχάνει ὁ τὴν Μυριόβιβλον πονήσας Μέγας Πατριάρχης Φῶτιος. Τὴν μαρτυρίαν αὐτὴν υἱοθέτησαν καὶ πλεῖστοι ἔκτοτε ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι, ὡς οἱ: Οἰκονόμος Κωνσταντῖνος ἐξ Οἰκονόμων, Βαρθολομαῖος ὁ Κουτλουμουσιανός, Μανουὴλ Γεδεών καὶ ἄλλοι. Ἡ ἐν τῇ Μονῇ ἀπὸ τοῦ 1844 στεγαζομένη Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολή, ἀποδεχθεῖσα τὴν παράδοσιν αὐτὴν, ἀνέγραψεν ὡς προστάτην αὐτῆς τὸν Ἱερὸν Φῶτιον καὶ ἐτέλει τὴν μνήμην αὐτοῦ, πλὴν τῆς 6ης Φεβρουαρίου, καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην τῆς ἐορτῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατὰ τὴν ἀρχαίαν μοναστηριακὴν τάξιν»: "Propontis Prensliği'nin en güzel adalarından biri olan Heybeliada'nın kuzeye bakan tepesinde, koni şeklinde ve çam ormanlarından biriyle süslenmiş, Kutsal Üçlü adına onurlandırılan bu Kutsal Manastır bulunmaktadır. İlk olarak, Sinaion Patriği Patrik I. Konstantinos, "Constantiniana" adlı eserinde, "geleneklere göre, manastırın kurucusunun Myrioviblon'un kurucusu olan Büyük Patrik Photios olduğunu" belirtir. Bu ifade, o zamandan beri Konstantinos, Bartholomeos, Manuel Gideon ve diğerleri gibi tarihçiler ve vakanüvisler tarafından benimsenmiştir. Bu geleneği kabul eden ve 1844'ten beri Moni'de bulunan Kutsal İlahiyat Okulu, Aziz Fotios'u koruyucu olarak listelemiş ve eski manastır düzenine göre 6 Şubat ve Kutsal Üçlü Yortusu'ndan sonraki gün hariç onu anmaktadır", bk. Kaynak: [Μονὴ Ἁγίας Τριάδος Χάλκης - Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο \(ec-patr.org\)](http://www.ec-patr.org)

¹⁷ Münir Yıldırım, Dünden Bugüne Heybeli Ada Ruhban Okulu Sorunu ve Etrafındaki Tartışmalar, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, 2006, s.383-400

¹⁸ Ersoy Taşdemirci, "Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 2001, Sayı: 10, s. 14.

¹⁹ Salih İnci, *a.g.e.*, s. 89 vd.

Heybeliada Ruhban Okulu, Osmanlı Padişahı Abdülmecid'in yayımladığı irade ile 1 Mayıs 1844 günü açılmıştır. 13 Eylül 1844 tarihinde Ortodoks Patrikhanesine mensup metropolitlerin katılımıyla bizzat Patrik IV. Germanos tarafından yönetilen bir ayin düzenlenir. 1 Ekim 1844'te ise Kayseri Metropolitisi Pesiu tarafından düzenlenen özel bir ayinle Aya Triada Manastırı'ndaki Teoloji Okulu'nun açılış töreni gerçekleştirilerek, okulda dersler 8 Ekim 1844'te başlatılmıştır. Ruhban Okulu'nun eğitim faaliyetlerini başlıca 4 döneme ayırmak mümkün görünmektedir. Bu dönemlerin ilk ikisi Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti döneminde yer almaktadır. İlk dönem olarak okulun açıldığı 1844-1919 yılları arasında kapsayan süreçte 4 yıl ortaokul ve devamında 3 yıl teoloji eğitimi olmuştur. Lise mezunlarının girebildiği okulda 1852 tarihinden itibaren öğretim 7 yıla çıkarıldığından, lise mezunu olmayanlar için de girebilme şartı getirilmiştir. Ayrıca müfredata Türkçe dersi de konulmuş, farklı ülkelerden tahsil için gelen öğrenciler düşünülerek Yunanca'nın dışında Arapça, İbranice, Ermenice, Slav dilleri gibi dersler de okutulmaya başlanmıştır. Ruhban Okulu'nun eğitim aşamalarının ikinci dönemi olan 1919-1923 arasında ortaöğretimi olmayan 5 yıllık teoloji eğitimi verilmiştir. Bu döneme dek okulda sadece lise ve teoloji kısımları mevcut iken, bu tarihten itibaren yüksek din eğitiminin verildiği akademi statüsüne geçilmiştir. Bu döneme gelinceye dek dört yıl orta, üç yıl yüksek teoloji eğitimi verilen okulda, orta kısım değiştirilerek üç yıllık orta, dört yıllık (3+4) teoloji eğitimi vermeye başlanmıştır.²⁰ Bu dönemde Heybeliada Ruhban Okulu'nda daha çok siyâsî faaliyetlerin ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Zira bu dönem Türk Millî Mücadelesinin devam ettiği bir dönem olup, bazı düşman güçlerin Millî Mücadele aleyhindeki etkinliklerine hız verdikleri bir zaman kesitini kapsamaktadır. Özellikle Fener Rum Patrikhanesi, kendisine bağlı bir kurum olan Heybeliada Ruhban Okulu'nu bir eğitim kurumu olmasının haricinde, siyâsî amaçları doğrultusunda kullandığı bir kurum hâline getirmiştir. Özellikle Yunan Megali İdea'sına gönlünü kaptıran bir kısım okul mezunu papaz ve metropolitlerin içinde yer aldıkları faaliyetler, Türk kamuoyunda hem Patrikhane hem de Heybeliada Ruhban Okulu hakkında olumsuz bir kanaat oluşmasına yol açmıştır.²¹ Savaş ve Millî Mücadele sonrası dönemde Rum halkı ve birçok okul öğretmeni Türkiye'yi terk edip gidince, Okuldaki eğitim de iyice zayıflamıştır. Bunun üzerine Yunan hükûmeti okulun denklik durumunu bir derece indirmek suretiyle buradan mezun olanlara 'ilâhiyat doktoru' yerine 'öğretmen' unvanı vermeye başlanmıştır.²²

²⁰ Emre Özyılmaz, *a.g.e.*, s. 36-41; Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 387; Salih İnci, *a.g.e.*, s. 93.

²¹ Nejat Gülen, *Heybeliada Tarihi Coğrafyası, Yaşamı*, Tekin Yay., İstanbul 1985, 2. Baskı, s. 182 vdd.; Salih İnci, *a.g.e.*, s. 117; Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 387 vd.

²² Emre Özyılmaz, *a.g.e.*, s. 40; Salih İnci, *a.g.e.*, s. 119.

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE HEYBELİADA RUHBAN OKULU (1923-1971)

Türkiye Cumhuriyeti döneminde Patrikhane ile ilişkilerde yeni ve öncekinden oldukça farklı bir süreç başlamıştır. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması görüşmeleri sonucunda Türkiye, Osmanlı Dönemi'nde Patrikhaneye sağlanan imtiyazlara son vermiştir. Patrikhane artık sadece Rum Ortodoks azınlığın dinî işleriyle ilgilenen bir kurum haline getirilmiştir. 1923 yılı sonrasında Heybeliada Ruhban Okulu, azınlık okulları statüsünde kabul edilerek Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı'nın ortaöğretim kanunlarına göre idare edilmeye başlar. Okul, 100. Yılına, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni uluslararası dengelerin etkisinde girmiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın, Komünist Blok karşısında Batı ve ABD safında yer almaları, Patrikhane ve Heybeliada Ruhban Okulu açısından yeni kolaylıkların sağlanacağı bir dönemin başlamasına yol açmıştır. Patrikhane, oluşan yeni ortamdan yararlanarak, Heybeliada Ruhban Okulu'na ilişkin şu taleplerin yerine getirilmesini istemiştir:

- Okulun, Türkiye Cumhuriyeti tarafından ortaokul olarak tanınan kısmına lise statüsü verilmesi,
- Mevcut durumda üç sınıf olarak eğitim veren Teoloji kısmının dört sınıfa çıkarılması ve tanınması,
- Teoloji Bölümü için dışarıdan öğretmen getirilmesine izin verilmesi,
- Okulda okutulan Tarih, Coğrafya ve Sosyoloji derslerinin kaldırılması,
- Heybeliada Ruhban Okulu mezunlarına Rum azınlık okullarında öğretmenlik yapabilme hakkının verilmesi,
- Eğitimlerini ilerletmek amacıyla yurt dışına gidecek olan mezunlara, diğer resmî okul mezunlarına tanınan kolaylıkların sağlanması,
- Dışarıdan Heybeliada Ruhban Okulu'na öğrenci olarak gelmek isteyenler için Konsolosluklar tarafından Ankara'dan özel bir izin almaksızın gelebilmelerine imkân tanınması.

Bu talepler, Türkiye Cumhuriyeti'nin İçişleri, Dışişleri ve MEB temsilcilerinden teşkil olunan bir komisyon tarafından değerlendirmeye alınmış ve sonuçta olumsuz bir rapor hazırlanmasına rağmen, dönemin yetkilileri tarafından kabul edilerek daha sonra hazırlanan yeni bir yönetmelikle uygulamaya geçirilmiştir.²³ Heybeliada Ruhban Okulu'na yabancı öğrenci

²³ Emre Özyılmaz, *a.g.e.*, s. 85-86; Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 389; Salih İnci, *a.g.e.*, s. 123-128

alınmasına yönelik olarak dönemin MEB olumsuz görüş belirtmesine rağmen, Dışişleri Bakanlığı olumlu bakmış ve okula yabancı öğrenci alınmasında bir sakınca olmadığı, okula gelerek öğrenim görmek isteyen yabancılara vize verilmesi konusunda kolaylık gösterilmesi talimatı verilmiştir. Bu gelişmenin yaşanmasında, o yıllarda Patrikhane ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti arasında ilişkilerde bir yakınlaşmanın olduğu görülmektedir. İlk kez bir Türk Başbakanı, Adnan Menderes, Patrikhaneyi ziyaret eder. Bu gelişmeler, Heybeliada Ruhban Okulu için de büyük kazanımlar elde edilmesi anlamına gelmektedir. Bu yakınlaşmada, Soğuk Savaş dönemi koşullarında Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin ılımlı hale gelmesi önemli rol oynamıştır. Buna ilave olarak, o dönemde Türkiye'nin kendi iç bünyesinde meydana gelen siyasi gelişmeler de etkili olmuştur; Çok partili hayata geçilmesi, din adamı ihtiyacını karşılamak amacıyla İmam-Hatip Okullarına yönelik düzenlemeler yapılması, dini hürriyetler önündeki kısıtlamaların kaldırılmasına yönelik çabalar da önemli rol oynamış, bu gelişmelerden bir bakıma Patrikhane ve Heybeliada Ruhban Okulu da yararlanmıştı. Bu dönemde, Heybeliada Ruhban Okulu Mezunları ve ABD Başpiskoposu Athinagoras/Aθηναγορας²⁴ (1948-1972) gibi oldukça faal ve etkin bir din adamının Patriklik makamına getirilmiş olması da, gerek Patrikhane ve gerekse Heybeliada Ruhban Okulu adına bir şans olduğu kabul edilmektedir. Bu şahsın Patriklik dönemi, Heybeliada Ruhban Okulu lehine önemli gelişmelerin olduğu bir dönem olmuştur. Okulun tüm faaliyetleri Patriğin özel ilgi ve desteği altında gerçekleştirilmiştir. Patrikhane tarafından talep edilen Heybeliada Ruhban Okulu'nun statüsünün ve ders programlarının değiştirilmesi konusu, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 8 Aralık 1950 tarihli ve 9127/7 ve 2601 sayılı emri ile uygun görülmüştür. MEB, 25 Eylül 1951

²⁴ Athinagoras hakkında Yunanca kaynaklarda bolca bilgi bulmak mümkündür. Bk. Basileios Stauridis, «Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι»: “Ο Αθηνάγορας έκάλυψε τήν μακροτέραν εις 24 συνεχή έτη πατριαρχείαν (1948-1972) τών μετά τήν άλωσιν οικουμενικών πατριαρχών. “Οτε έζη ούτος, οι πλησίον του εύρισκόμενοι, οι έν τή υπηρεσία του τελούντες και οι συμπαθούντες προς τό έργον του, τοϋ άπέδιδον έπίθετα εύφημα. Τόν έκάλουσαν προφήτην, προφηταπόστολον, όραματιστήν, αλλά και άνθρωπον τών πράξεων και τών έργων, ειρηνοποιόν, χριστιανόν ήγήτην, άγιον, μέγαν. Τά ίδια και πολλά περισσότερα μετά προσοχής έλέχθησαν και ήκούσθησαν άπανταχοϋ τοϋ κόσμου κατά τās ήμέρας τοϋ θανάτου του και τοϋ έξ εκείνου πένθους. Άλλά και άπό αντιφρονούντας προς τήν γραμμήν του, ιδίως εις τό θέμα τών σχέσεων του μετά τών έτεροδόξων, άκόμη και άπό παλαιούς φίλους του, ήκούοντο και ήκούσθησαν άρνητικάί, άν μη ύβριστικάί έκφράσεις. Ασφαλώς θα χρειασθή χρονικόν τι διάστημα διά τήν άντικειμενικήν και δικαίαν κρίσιν έπί τοϋ πολυσχιδούς και πολυπλεύρου έργου, όπερ έπετέλεσεν ό Αθηνάγορας κατά τήν εικοσупενταετή περίπου πατριαρχείαν του”: “Athenagoras, ekumenik patrik olarak art arda 24 yıl süren uzun patriklik dönemini (1948-1972) ifa etmiştir. Hayattayken, ona yakın olanlar, hizmetinde bulunanlar ve çalışmalarına sempati duyanlar, ona övgü dolu sıfatlar verdiler. Ona bir peygamber, bir kahin, ama aynı zamanda bir iş ve eylem adamı, bir barışçı, bir Hıristiyan lider, bir aziz, büyük bir adam dediler. Ölümünün ve yasının tutulduğu günlerde tüm dünyada aynı şeyler ve çok daha fazlası dikkatle konuşuldu ve duyuldu. Ancak onun çizgisine karşı çıkanlardan da, özellikle heterodokslarla ilişkileri konusunda, eski dostlarından bile, küfürlü olmasa da olumsuz ifadeler duyuldu. Athenagoras'ın yaklaşık yirmi beş yıl süren patrikliği sırasında gerçekleştirdiği çok yönlü çalışmalar hakkında objektif ve adil bir yargıya varmak kuşkusuz biraz zaman alacaktır”. Daha ayrıntılı bilgi için bk. Kaynak: [Αθηνάγορας - Οικουμενικό Πατριαρχείο \(ec-patr.org\)](http://ec-patr.org)

tarih ve 151 sayılı kararla Okul Yönetmeliği'ni onaylar; buna göre, okulun dört sınıflı olan ortaokul kısmı, azınlık liseleri seviyesine çıkarılarak üç sınıflı bir lise haline dönüştürülmüştür. Böylece Okulun lise kısmının, diğer azınlık liselerinden farkı olmayıp, MEB'e bağlıdır ve öğretmenleri Bakanlıkça atanır. Lise kısmında ilahiyat kısmına hazırlık amaçlı dersler de okutulmaktadır. Önceden üç sınıflı olan Teoloji kısmı dört sınıflı bir Teoloji İhtisas Okulu olarak onaylanmıştır. Teoloji kısmını bitirenler 'Teoloji Doktoru' unvanı sıfatıyla bir diplomaya sahip olmaktadır. Ayrıca Okula dışarıdan öğrenim için gelen yabancı öğrencilere Türkçe öğretmek için hazırlanan 10 maddelik ek bir yönetmelik, İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından uygulanmak üzere 10.09.1952 tarihinde Okula gönderilmiştir. Bu yeni yönetmelikle Türkçe derslerinin haftalık ders saatleri artırılmış olup, Teoloji kısmının her bir sınıfına haftalık ikişer saat Türk Dili ve Edebiyatı dersi konurken, lise kısmına da Türkçe derslerinin yanında Türk Tarihi, Coğrafyası, Türkiye Sosyolojisi gibi dersler de müfredata konmuştur.²⁵

Heybeliada Ruhban Okulu, çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz üzere, başlangıçtan itibaren Fener Patrikhane'sinin yetki alanı altında bulunarak faaliyet göstermiştir. Bu okulun yönetimi, Patrikhane tarafından metropolitler arasından atanan ve aynı zamanda Heybeliada'daki Aya Triada Manastırı'nın da sorumlusu olan bir piskopos tarafından yerine getirilmiştir. Heybeliada Ruhban Okulu, tarihi süreç içerisinde farklı öğrenim programları ile eğitim faaliyetini yerine getirmiştir. Heybeliada Ruhban Okulu'nun eğitim faaliyetlerine, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi tarafından 'Özel Yüksekokulların Devletleştirilmesini öngören 12 Ocak 1971 tarihli ve 1971-3 sayılı kararı ile son verilmiş oldu.²⁶ Fakat okulun eğitim faaliyetine son verilmesi ile ilgili hukukî ve siyasî konular çalışmamızın kapsamı dışında olup, biz bu çalışmamızda Heybeliada Ruhban Okulu'nun sadece eğitim tarihi bağlamında, kısaca da olsa incelemek ve bilgilendirmek amacıyla olduğumuzu, başta da ifade etmiştik. Aynı şekilde, bu okulun açılması ile ilgili tartışmalar da bu mütevazı çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır.

SONUÇ

Heybeliada Ruhban Okulu, erken Bizans döneminden itibaren varlık göstermeye başlayan Ortodoks ruhban okulları geleneğinin bir uzantısı olarak 1844-1971 yılları arasında bir teoloji okulu olarak din adamı yetiştirmek amacıyla faaliyette bulunmuştur. Gerek Osmanlı ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde, Heybeliada Ruhban Okulu, Fener Patrikhanesi'nin yetki alanı

²⁵ Emre Özyılmaz, *a.g.e.*, s. 78; Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 389-390; Salih İnci, *a.g.e.*, s. 129-131.

²⁶ Münir Yıldırım, *a.g.e.*, s. 390 vd.; Salih İnci, *a.g.e.*, s. 141 vd.

ve kontrolü altında bulunmuş, Türk yönetimleri ve devlet adamları gerek Patrikhane ve gerekse bir eğitim kurumu olarak Heybeliada Ruhban Okulu'nun faaliyetine dinî hürriyetler ve eğitim hakkı bağlamında yaklaşmıştır.

Uluslararası ve ülke içindeki konjonktür de Türk yönetimlerinin Heybeliada Ruhban Okulu ile ilgili politikalarında etkili bir unsur olmuştur. Güncelliğini korumaya devam eden ve Türk kamuoyu ile birlikte dünya kamuoyunda da ilgi çekmeye devam eden bu konuda maalesef ülkemizde yapılan bilimsel akademik çalışmaların çok sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, bu mütevazı çalışmamızla az da olsa konuya ilgi ve merak uyandırabilirsek mutlu olacağımızı ifade etmek isteriz. Bu konu hakkında ülkemizde ana kaynaklara dayalı nitelikli çalışmaların sayısının giderek artmasını ve ülkemizin millî menfaatleri bakımından oldukça önem taşıyan bu alanda Türk kamuoyundaki bilgi eksikliğinin kısa zamanda giderilmesini temenni ediyoruz.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi kadim bir devlet geleneğine sahip olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenlik yıllarında, farklı dinlerden inanç sahiplerinin inançları ve inançlarına dayalı eğitim faaliyetleri, temel insan hak ve hürriyetleri bağlamında değerlendirilmiştir. Devletin temel kuruluş felsefesi gereği insanların inançlarını ve eğitimlerini tam bir serbestlik içerisinde özgürce gerçekleştirebilmeleri için gerekli kolaylıklar tümüyle temin edilmiştir. Türk devlet yönetimlerinin, farklı din ve inanç çevrelerinden vatandaşlarının temel insan hak ve hürriyetlerine gösterdiği saygı her zaman takdire şayan bir durum olmuştur. Türk devlet geleneğinde aynı zamanda azınlık mensubu vatandaşlara, inançlarını yaşamaları için kilise, havra vb. ibadethaneler açılması konusunda, devlet yetkilileri olağanüstü destekler vermektedirler.

Türkiye'de, özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde, Rum ve Ermeni Cemaatlerine mensup azınlıkların dini inanç ve eğitim hürriyetlerini tam anlamıyla kullanabilmeleri için onlara her türlü kolaylık sağlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti içerisindeki azınlıkların temel insan hak ve hürriyetlerinden olabildiğince yararlanabilmeleri yönünde çoğulcu demokratik yönetim yaklaşımının uygulandığı ve azınlıklara gerekli yönetsel anlayışın gösterildiği, desteklerin verildiği, yardımcı olunduğu görülmektedir. Bilhassa ve özellikle Yunanistan başta olmak üzere Avrupa Birliği ülkelerinde, Müslüman Türk Azınlığa inanç ve eğitim hürriyeti açısından gerekli desteğin verilmediğine tanık olunmaktadır. Yunanistan hükümetlerinin Batı Trakya'daki Türk azınlığa, 1923 Yılında kabul edilen Lozan Barış Antlaşmasıyla elde ettikleri en temel insan hak

ve hürriyetlerini kullandırmadığı çok aşikâr bir olgudur. Yunanistan’da, Türk azınlığın en başta inanç hürriyetlerinin kullanımının her türlü zorluk çıkarılarak engellendiği anlaşılmaktadır. Yunanistan’da, Türk azınlığın çocuklarının, temel ve zorunlu eğitim hakkından mahrum bırakıldıklarına tanık olunmaktadır. Türklerin, eğitimde ve günlük hayatta Ana Dili’ni kullanma ve Ana Dil’de yayım yapma haklarından mahrum kaldıkları çok önemli gerçeklerdir. Yunanistan, Türk azınlığın kendi hür iradeleriyle müftü seçme haklarını ellerinden almakta; hatta günümüzde dahi kendi atadığı müftüleri, Türk azınlığa zorla kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bulgaristan’daki Müslüman Türk Azınlığın, 1980’li ve 1990 Yıllar öncesinde ve sonrasında öncelikle Türkçe isimleri değiştirilmiş; ardından birçok alanda, temel hak ve hürriyetleriyle ilgili olarak her türlü asimilasyona tabi tutuldukları görülmüştür. Bulgaristan’da, Müslüman Türk Azınlığın başta inanç hürriyetleri olmak üzere seçme ve seçilme hürriyetleri ile eğitim hakları ellerinden alınmış; kısaca birçok yönden baskıya maruz bırakıldıklarına tanık olunmuştur. Bulgaristan’daki Türk Azınlığın menkul ve gayrimenkullerine el konulmuş; sınır dışı etme uygulamaları da dâhil olmak üzere olağanüstü insanlık dışı muamelelere tabi tutuldukları dünya kamuoyunun gündeminde uzun süre güncelliğini korumuştur.

Türkiye’nin tam bağımsız bir ülke olarak, Türk azınlığın bulunduğu ülkelerde, azınlığın uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını tam manasıyla kullanabilecekleri yasal mekanizmaları sonuna kadar kullanmaları yönünde, Türk azınlığa buldukları ülkelerde gerekli desteği sağlaması gerekir. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler açısından eşitlik ve müteakabiliyet unsurlarının kullanılması önemlidir. Küreselleşen dünyada, insan hak ve hürriyetlerinin herkes için gerekli temel koşullar olduğunun unutulmaması beklenir.

KAYNAKÇA

Adivar, A. Adnan, “Bizans’ta Yüksek Mektebler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul 1953, c. 5, sa. 8, s. 12 vdd.

Aydın, Mehmet, “Hristiyanlık”, *DVİA*, İstanbul 1998, c. XVII, s. 332 – 335.

Aytaç, Kemal, *Avrupa’da Eğitim Tarihi*, İstanbul 1998, s. 91-94; Burçin Erol, “Ortaçağ Avrupası ve Üniversiteler”, Doğu Batı Yay., Ankara 2005, sa. 33.

Demirci, Kürşat, “Hristiyanlık”, *DVİA* (Diyamet Vakfı İslam Ansiklopedisi), İstanbul 1998, c. 17, s. 332-335.

Dokdemir, Hayati, İmparator IX. Konstantinos Monomakhos Dönemi'nde (1042-1055) Bizans ve Komşuları, yayımlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2022.

Gülen, Nejat, *Heybeliada Tarihi Coğrafyası, Yaşamı*, Tekin Yay., İstanbul 1985, 2. Baskı.

İnci, Salih, *Heybeliada Ruhban Okulu*, Yedirenk Yay., İstanbul 2010.

Necipoğlu, Nevra, “Eğitim (Bizans Dönemi)”, *DBİA*, İstanbul 1994, c. 3.

Özyılmaz, Emre, *Heybeli Ada Ruhban Okulu*, Ankara 2000.

Stauridis, Basileios, «Οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι», [Αθηναγόρας - Οικουμενικό Πατριαρχείο \(ec-patr.org\)](http://ec-patr.org)

Stephenson, Paul, “The World of Byzantine Studies ”, *The Byzantine World*, (ed.) Paul Stephenson, Routledge, London 2012, s. 430.

Runciman, Steven, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968.

Taşdemirci, Ersoy, “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kayseri 2001, Sayı: 10.

Yıldırım, Münir, Dünden Bugüne Heybeli Ada Ruhban Okulu Sorunu ve Etrafındaki Tartışmalar, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, 2006, s.383-400.

ONLINE ERİŞİMLER

[Αθηναγόρας - Οικουμενικό Πατριαρχείο \(ec-patr.org\)](http://ec-patr.org) (Erişim Tarihi: 04.10.2024) (Fener Patrikhanesi Resmî Web Sayfası)

[Ιερά Θεολογική Σχολή Χάλκης - Οικουμενικό Πατριαρχείο \(ec-patr.org\)](http://ec-patr.org) (Erişim Tarihi: 04.10.2024) (Fener Patrikhanesi Resmî Web Sayfası)

[Μονή Αγίας Τριάδος Χάλκης - Οικουμενικό Πατριαρχείο \(ec-patr.org\)](http://ec-patr.org) (Erişim Tarihi: 04.10.2024)(Fener Patrikhanesi Resmî Web Sayfası)

[Σαν σήμερα το 787 μ.Χ. η 7η Οικουμενική Σύνοδος καταδικάζει την εικονομαχία | iEllada.gr](http://iEllada.gr) (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

CUMHURİYET DÖNEMİ YEREL BASININ GELİŞMESİ: ISPARTA ÖRNEĞİ 1923-1960

Dr. Araştırma Görevlisi Elif AŞCI

Süleyman Demirel Üniversitesi -elifasci@sdu.edu.tr

0000-0003-2955-0447

ÖZET

İnsanoğlunun yaşadığı dünyayı anlama ve yaşananları anında öğrenme gereksinimi haberleşme eylemini doğurmuştur. Uygarlıkların teknolojik, ekonomik ve kültürel gelişimine paralel olarak haberleşme eylemi gelişerek çağdaş basını ortaya çıkarmıştır. Temelde bireyleri yaşadıkları toplum hakkında bilgilendirmek amacı taşıyan basın, aynı zamanda bireylerin kendilerini ifade ettiği bir mecradır. Bu bakımdan demokratik toplumların temel taşlarından biridir. Basının bu özelliği sebebiyle ülkenin her köşesinde bulunması, çeşitlik arz etmesi, siyasi iktidardan bağımsız olması gibi unsurlar basın hayatının niteliğinin göstergesidir. Gerek ulusal gerek yerel basın, yayınladıkları haberler, fotoğraflar, kentin sorunları, ihtiyaçları hakkında haber vermesi, fikir, edebiyat, eğlence ve tüketim ile ilgili bilgiler sunması sebebiyle bölge insanına aidiyet ve beraberlik duygusu kazandırmaktadır. Türk basının gelişimine bakıldığında yerel basın ile başladığı görülür. Yabancı dilde yerel ölçekte yayınlanan gazeteler ile başlayan yayıncılık süreci resmi nitelikli vilayet gazeteleri ile devam etmiştir. Millî mücadele dönemindeki işlevi sebebiyle Atatürk'ün fazilet adaları olarak adlandırdığı yerel basın, 1950li yıllarda altın çağını yaşamıştır. Radyo, televizyon, internet teknolojisi haberleşmeyi hızlandırmış, basını yazılı olmanın ötesine geçirmiştir. Bu çalışma kapsamında Cumhuriyet dönemi yerel basınına bir örnek olarak Isparta basını ele alınmıştır. Özellikle yazılı basının öne çıktığı 1923-1960 arası dönemde Isparta'da yayınlanan gazeteler ve içerikleri değerlendirilerek, döneme ve bölgeye katkısı vurgulanmıştır. Isparta, İleri Isparta, Yeni Isparta, Yalvaç, Hür Senirkent, Yeşil Gelendost, Demokrat Eğirdir, Eğirdir Göl Sesi, Şarkikaraağaç Postası, Ün, Kök, Demet gazete ve dergilerini kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Basın, Isparta, Gazete, Dergi

THE DEVELOPMENT OF LOCAL PRESS IN THE REPUBLICAN ERA: THE CASE OF ISPARTA (1923-1960)

Dr. Research Assistant Elif AŞCI

Süleyman Demirel University -elifasci@sdu.edu.tr

0000-0003-2955-0447

The need of humanity to understand the world they live in and to instantly learn about what is happening has given rise to the act of communication. In parallel with the technological, economic, and cultural development of civilizations, the act of communication has evolved, giving birth to the modern press. The press, which fundamentally aims to inform individuals about the society they live in, is also a medium where individuals express themselves. In this regard, it is one of the cornerstones of democratic societies. Due to this characteristic of the press, factors such as its presence in every corner of the country, its diversity, and its independence from political power are indicators of the quality of the press. Both the national and local press, through the news and photographs they publish, inform the public about the problems and needs of the city, and provide information related to ideas, literature, entertainment, and consumption, thus fostering a sense of belonging and unity among the region's people. When looking at the development of the Turkish press, it is seen that it started with the local press. The process of publishing, which began with newspapers published locally in foreign languages, continued with officially endorsed provincial newspapers. Due to its function during the National Struggle, the local press, which Atatürk referred to as "islands of virtue," experienced its golden age in the 1950s. Radio, television, and internet technology have accelerated communication, taking the press beyond merely written media. In this study, the Isparta press has been examined as an example of the local press in the Republican era. Particularly focusing on the period from 1923 to 1960, when the written press was prominent, the newspapers published in Isparta and their content have been evaluated to highlight their contribution to the region and the period. The study covers newspapers and magazines such as *Isparta İleri*, *Isparta Yeni*, *Isparta Yalvaç Hür*, *Senirkent Yeşil*, *Gelendost Demokrat*, *Eğirdir Eğirdir Göl Sesi*, *Şarkikaraağaç Postası*, *Ün*, *Kök*, and *Demet*.

Keywords: Local Press, Isparta, Newspaper, Magazine

1938 MUSSOLINI ALTIN KUPASINI KAZANAN TÜRK BİNİCİLER

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

Ege Üniversitesi

mevlutcelebi@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8244-661X

ÖZET

Otoriter rejimlerin spora olması gereken fazla önem verdikleri ve bunu propaganda aracı olarak kullandıkları bilinmektedir. Sporun siyasete alet edildiği en dikkat çekici dönem iki dünya savaşı arası dönemdir. Almanya ve İtalya bu konuda ilk ülkeler olarak akla gelmektedir. Siyasete alet edilen spor dalları arasında at yarışlarının özel bir yeri vardır.

İki dünya savaşı arasında en prestijli at yarışları İtalya'da Başbakan Benito Mussolini adına yapılan Mussolini Altın Kupası idi. İlki 1926'da yapılan yarışların on üçüncüsü 1938'de yapıldı. 2 Mayıs 1938 günü yapılan yarışa katılan Türk ekibi birinci oldu. Yüzbaşı Cevat Kula, Yüzbaşı Eyüp Öncü, Yüzbaşı Cevat Gürkan ve Teğmen Saim Polatkan, 9 ülkeden 161 atın katıldığı yarış birincilikle tamamladı. Bu zafer Türkiye'de devlet katında ve kamuoyunda büyük bir coşkuyla kutlandı. Kupayı Mussolini'nin elinden alan Türk ekibinin bu başarısı Türk yarış tarihinin en büyük başarısı olarak kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: At Yarışı, Binicilik, Mussolini, Mussolini Altın Kupası.

GİRİŞ

Uzun yüz yıllar insanların en büyük yardımcısı konumunda olan hayvanların başında at gelir. Atın evcilleştirilerek insanın en önemli yardımcısı haline getirilmesinde Türklerin büyük katkısı oldu. Türklerde at, devlet ve toplum katında özel bir yere sahip hale geldi. Türk kültüründe özel bir yere sahip olan at, sahibinin dostu ve varlığı olarak görüldü. At, insan ve yük taşımada kullanıldığı gibi savaşlarda da insanın en önemli yardımcısı pozisyonundaydı. Kara ve hava taşıtlarının gelişmediği dönemlerde at, insanların yüzlerce kilometre uzağa gitmesini sağlayan bir vasıta durumundaydı. Atın yerini başka araçların almasıyla birlikte atlar, eğlence ve spor sahalarında boy göstermeye başladı.

Aslında at yarışlarının tarihçesi, atın insanların hayatına girmesine paralel bir seyir izlemiştir. Dolayısıyla at yarışları insanlık tarihinin en eski sporlarından birisidir. At yarışlarının konsepti günümüze kadar neredeyse hiç değişmemiştir. İlk dönemlerde arabalarla ve iki at arasında yapılan hız ve dayanıklılığı esas alan yarışlar zamanla çoklu yarışlarla engelli yarışlar da eklenmiştir. Yarış birinci bitiren atın kazandığı yarışlar modern çağda kamusal bir eğlence haline gelmiştir. İlk at yarışlarının arabalı at yarışları olduğu bilinse de, mevcut tarihsel ve arkeolojik bilgiler çerçevesinde atlı araba yarışlarının ilk kez ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte arabalı at yarışlarının Doğu Anadolu'da, Mezopotamya'da veya eski Mısır'da yapılmış olma olasılığı yüksektir. Araba yarışlarının en eski tasvirlerinin izine MÖ 13. yüzyılda Yunanistan'ın güneyindeki Tiryns şehrinde bulunan geç Miken

amforasında rastlanmıştır.²⁷ Hem dört çekme arabalı hem de binicili atlı yarışlar Roma İmparatorluğu'nda iyi organize edilmiş bir kamu eğlencesiydi. Diğer antik medeniyetlerdeki organize yarışların tarihi çok kesin bir şekilde belirlenmemiştir. Muhtemelen, organize yarışlar Çin, İran, Arabistan ve Doğunun başka ülkelerinde başladı ve oldukça gelişti. Avrupalılar, Haçlı Seferleri sırasında Arap, Berberi ve Türk atlarını tanıdılar ve bunları Avrupa'ya getirdiler.²⁸

Roma döneminde atlı araba yarışları, Roma'daki devasa Circus Maximus'ta popülerliğinin zirvesine ulaştı. Galibiyet kazanan araba sürücüleri büyük şöhrete sahip oldu ve para ödülü olarak büyük meblağlar kazandı. Roma Circus Maximus'unda büyük ilgi gören atlı araba yarışları Konstantinopolis Hipodrumu'nda resmi devlet törenlerinin bir parçası haline geldi ve tutkuyla seyredildi.²⁹

İki dünya savaşı arasında sporun dostluk, centilmence yarış ve eğlence gibi unsurlarını geride bırakan gelişmeler yaşandı. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır yıkımlar toplumları yeni arayışlara sürükledi. Göreceli olarak bulunan veya bulunduğu zannedilen yönetimler, rejimler ve liderler, daha büyük felaketlerin hazırlayıcısı oldu. Otoriter rejimler sporu siyasete, daha doğrusu rejimlerine alet ettiler. Spordaki başarı, Faşist rejimlerin başarısı olarak görüldü, gösterildi ve propagandası yapıldı. Sözü ettiğimiz dönemde spora yüklenen anlamı gösteren en kalıcı örnek 1936 Berlin Olimpiyatlarıdır. Almanya Şansölyesi Adolf Hitler'in "üstün ırk" düşüncesinin yanlışlığını gösteren siyahi sporcuların başarısı karşısındaki hırçınlığı hala hatırlanmaktadır. Benzer bir rejime sahip olan İtalya'da da sportif başarılar Başbakan Benito Mussolini rejiminin başarısı olarak görülmüştür.

1. YARIŞ

1920'lerde ve 1930'larda İtalyan basınında bir Mussolini kültü yaratılırken, Mussolini'nin çeşitli spor dallarına ilgi duyduğunu gösteren pek çok fotoğrafa rastlamak mümkündür. O sporlardan biri de at yarışlarıdır. Kaldı ki Mussolini de ata olan ilgi ve sevgisini her fırsatta göstermiş ve dile getirmiştir. Mussolini, Amerikalı bir gazeteciyle 1927'de yaptığı röportajda, "Atları severim, açık havada çalışmayı severim ve dörtnala koşma ve zıplama duygularını severim" dedi ve ekledi: "Bir saat ata binmek beni mükemmel fiziksel durumda tutuyor ve at sürmeden sonra, vücudumda, tüm bölümlerinde, kaslarında, liflerinde, sinirlerinde kendimi güçlü hissediyorum. İşlerimin talep ettiği ve bana yüklediği ciddi sorumluluklarla yüzleşmeye fevkalade hazırım."³⁰

Mussolini'nin ata ilgisi binmek ve zaman geçirmekle sınırlı değildi. İlgisini, yaratılan Mussolini kültürünü de destekleyecek şekilde bir at yarışlarına evrildi. Yapıldığı dönemde Avrupa'nın en prestijli yarışlarından birisi haline geldi. 1930'larda Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ilgi gören at yarışları düzenlenmekte ve Türk biniciler de davet edilmekteydi. 1920 ve 1930'larda İtalya'da çok sayıda Türk subayı eğitim ve staj için bulunuyordu. Bunların içerisinde akrobasi gösterilerinde ve at yarışlarında bireysel başarılar kazanan subayların haberleri Türk basınında yer buluyordu. Mesela 20 Eylül 1928 tarihli bir gazete haberine göre

²⁷ Ceren Altunbeğ Turgut, "Maviler Ve Yeşiller: Bizans Atlı Araba Yarışları Çerçevesinde Taraftar Grupları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 41, S. 71 (2022), s. 119.

²⁸ <https://www.britannica.com/sports/horse-racing/The-modern-age-of-racing> (Erişim Tarihi: 19.10.2024)

²⁹ Turgut, agm., s. 120.

³⁰ Caterina Tassi Matricola, *Horse riding and Fascism: did Mussolini manage to fascistize it and use it for its propaganda?*, LUISS Guido Carli University, Dipartimento di Scienze Politiche Cattedra di Contemporary History, Anno Accademico: 2019/2020, s. 5.

İtalya’da yapılan 2500 metrelik ve 22 engelli bir koşuda Türk subayı Yekta Vehbi Bey ikinci olmuştur. Gazete, yarışın zorluğunu göstermek için bu koşuda bir binbaşının vefat ettiğini, bir subayın ağır şekilde yaralandığını ve üç subayın da attan düştüğünü haber vermiştir.³¹ Türk subaylarının bireysel başarıları 1929’da da devam etmiştir. 1929’da İtalya’da staj için bulunan Yüzbaşı Ömer Vehbi, Roma yakınındaki Velletri’de yapılan engelli at yarışlarında birinci olmuştur.³² Bu başarı muhtemeldir ki İtalyan binicilik çevrelerinde de yankı yaratmıştır. Bu nedendir ki Türk binicileri sonraki yıllarda İtalya’ya davet edilmeye başlanmıştır.

İtalya Yarış ve Eğlence Komitesi Başkanlığı, Roma Büyükelçiliği aracılığıyla, 4-11 Mayıs 1935’te düzenlenecek Roma Uluslararası At Yarışlarına Türk binici subayları davet etti. Davet elçilik tarafından 5 Nisanda Hariciye Vekâleti’ne iletildi, Vekâlet 11 Mayıs’ta şu cevabı verdi: “Uluslararası at yarışlarına katılacak kadar yetişmiş atlarımız az olduğundan Nice’den dönecek ekibimiz daha önce çağrıldığımız Almanya’ya gönderilecek. Bu sebeple Roma koşularına girilemeyeceğinin Yarış ve Eğlence Komitesi Başkanlığına bildirilmesini rica ederim.”³³

1935’te icabet edilemeyen davete 1937’de olumlu cevap verildi ve Türk subayları parlak başarılar elde etti. 23 Nisan günü başlayan ve Türkiye, Almanya, Amerika, Fransa, İngiltere, İsviçre ve İtalya’nın katıldığı at yarışlarında Yüzbaşı Cevat Gürkan, Yıldız isimli atıyla 80 yarışçı arasında parkuru hatasız tamamlayan 4 yarışçı arasında yer aldı. Yapılan hesaplamalardan sonra Cevat Gürkan’ın dördüncü olduğu ilan edildi.³⁴ İtalya Savaş Bakanlığı Müsteşarı, 12. Uluslararası Binicilik Yarışlarına katılan süvariler şerefine bir ziyafet verdi. Türk subaylarının yanı sıra Türkiye’nin Roma Büyükelçisi de davette hazır bulundu.³⁵ Yarışlar 2 Mayıs günü yapılan koşuyla sona erdi. 80 atın katıldığı yarışlara Yüzbaşı Cevat Kula iki atla katıldı ve ikisiyle de parkuru hatasız bitirdi. Zamana göre yapılan tasnifte bu atların onuncu ve on birinci sırayı aldıkları anlaşıldı. Teğmen Eyüp Öncü de bir atla katıldığı yarışta bir hata yaptı. Böylece Türkiye adına yarışa giren beş attan üçü parkuru hatasız tamamlarken ikisi birer hata yaptı.³⁶

Görsel 1. Mussolini Altın Kupası ilanı.
(Il Giornale d'Italia, 24. 04. 1938)

³¹ *Milliyet*, 20 Eylül 1928.

³² *Ahenk*, 2 Teşrinievvel 1929.

³³ Mevlüt Çelebi, *Türkiye-İtalya Sosyal ve Kültürel İlişkileri 1923-1939*, TTK Yayını, Ankara, 2022, s. 584.

³⁴ *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1937; *Haber*, 25 Nisan 1937.

³⁵ *Cumhuriyet*, 2 Mayıs 1937.

³⁶ *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1937.

1930'larda Avrupa at yarışlarında son derece popüler olan Mussolini Altın Kupası, ilk olarak 1926'da koşulmuştur. İncelediğimiz 1938'deki koşunun büyük reklamlarının gazetelerde yer almaya başlamasıyla heyecan da artmaya başlamıştır. Il Giornale d'Italia'da yayınlanan yukarıdaki ilanda "Mussolini Altın Kupası" üst yazısının altında engeli aşan bir binici resmi yer almıştır. Devamında "Roma'da 27 Nisan'dan 4 Mayıs'a kadar Büyük at yarışı gösterisi" ifadesine yer verilmiştir. Daha sonra yarışa katılacak ülkelerin bayraklarının da yer aldığı reklamda demir yollarının biletlerde indirim yapacağı da belirtilmiştir.³⁷ 1938'deki müsabakalara 9 ülkeden 161 at katılacağı duyurulmuştur. 27 Nisan-4 Mayıs 1938 tarihleri arasında yapılacak yarışlara şu ülkeler katılacaktı: İtalya, Türkiye, Almanya, Romanya, Yunanistan, İrlanda, Avusturya, Danimarka ve Fransa. Türkiye'yi yarışta temsil etmek üzere Roma'ya giden ekip şu isimlerden meydana geliyordu: Albay Cevdet Bilgişin, Yüzbaşı Cevat Kula, Yüzbaşı Cevat Gürkan, Yüzbaşı Eyüp Öncü, Teğmen Saim Polatkan, Teğmen Avni Karaca, Teğmen Hamdi Barlas, Asteğmen Kudret Başar, Asteğmen İhsan Akal, Eğitimci Taton.³⁸ Nice'teki yarışlara katılan Türk ekibi, 26 Nisan'da Roma'ya gelmiş ve elçilik temsilcileri tarafından karşılanmıştır.³⁹

Yarışın favorisi kabul edilen İtalya için en tehlikeli ülkeler olarak Almanya ve İrlanda gösteriliyordu. Bu nedendir ki, kupayı Türk takımı şanslı görülmediği için kupayı kazanmas büyük sürpriz olmuştur. Nitekim yarış ve takımlar hakkında İtalyan gazetesi Il Popolo d'Italia, XIII. Mussolini Altın Kupası'na katılacak ülkelerin tanıtımını yaptığı haberinde diğer ülkeler hakkında daha fazla ve ayrıntılı bilgi verirken Türkiye'den, sadece takımın kimlerden oluştuğunu vermekle yetinmiştir.⁴⁰ Keza Il Giornale d'Italia da takımların durumlarını ve yarış kazanma ihtimallerini ele aldığı yazısında Türklerden söz ederken şu ifadeyi kullanmıştır: "Türkler, kibarca gülümsüyor ve zorlu rakipleri olduğunu söylüyor. Yine de zemin daha sert olursa işlerinin daha da zorlaşacağını farkındalar."⁴¹ Gazetelerin böyle bir yaklaşım sergilemesinde şüphesiz 1927'den 1938'e kadar Mussolini kupasını kazanan İtalyan, Fransız ve Alman ekiplerinin yine favori gösterilmesi etkili oluyordu. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Türk takımına fazla şans tanınmıyordu.

2 Mayıs 1938 günü yapılan Mussolini Altın Kupası koşusunda takımlar 4 subay ve 4 attan oluşacaktı. Bireysel koşular, 400 metrenin 1 dakikada koşulması şeklinde ve ikişer defa yapılacaktı.⁴² Yarışta Türk ekibi şu isimlerden oluşuyordu: Yüzbaşı Cevat Kula, Yüzbaşı Eyüp Öncü, Yüzbaşı Cevat Gürkan ve Teğmen Saim Polatkan. Cevat Kula'nın bindiği Güçlü isimli at 1936'da Fransa'dan satın alınmıştı. Alındığında beş yaşındaydı. Saim Polatkan'ın bindiği Çakal isimdeki at da Fransa'dan satın alınmıştı. 12-13 yaşındaydı. Cevat Gürkan'ın Yıldız isimli atı, yarım kan İngiliz atıdır ve süvari binicilik süvari okulunun en değerli atı olarak kabul ediliyordu. Eyüp Öncü'nün bindiği Ünal da 1937 yılında Fransa'dan satın alınmıştı.⁴³

Mussolini Kupası bütün Avrupa'da atlı müsabakaların aşılması en zor engellerinden meydana geliyordu. Koşu saat 15.30'da başlayacak olmasına rağmen halk, sabahtan itibaren

³⁷ Il Giornale d'Italia, 24 Aprile 1938.

³⁸ Il Giornale d'Italia, 27 Aprile 1938.

³⁹ Cumhuriyet, 7 Mayıs 1938.

⁴⁰ Il Popolo d'Italia, 2 Maggio 1938.

⁴¹ "Come l'anno scorso?", Il Giornale d'Italia, 3 Maggio 1938.

⁴² Il Giornale d'Italia, 28 Aprile 1938.

⁴³ Yeni Sabah, 7 Mayıs 1938.

akın akın Siena Meydanı'na gelmeye başlamıştı. Kalabalık bahçeyi, bankları ve tribünleri doldurmuştu. Kordiplomatik de yerlerini almıştı. İtalya Başbakanı Benito Mussolini, halkın coşkunu alkışları arasında, beraberinde bütün kabine erkânı ve Faşist Parti ileri gelenleri olduğu halde saat 15.00'te meydana gelmiştir. Müسابakaların ilk kısmı şu şekilde sonuçlandı: Türkiye, 63/4 fena puan. Almanya, 123/4 fena puan, İtalya 21 fena puan, İrlanda 281/4 fena puan, Romanya, 423/4 fena puan. Koşunun ikinci kısmını da Türk ekibinden Yüzbaşı Cevat Gürkan "Çakal" ile 4 fena puanla tamamlayarak birinci oldu. *Bütün koşuların ardından sırlama şöyle oluşmuştur: Birinci Türkiye 35 3/4 fena puan, ikinci Almanya 36 3/4 fena puan, üçüncü İrlanda 37 fena puan, dördüncü İtalya 39 1/2 fena puan ve beşinci Romanya 61 1/2 fena puan.* Yarışın bitiminde kupa, diğer ekiplerin de katıldığı törenle Mussolini tarafından Türk ekibine, elleri sıkılarak verildi. İstiklal Marşı'nın çalındığı tören sırasında Türk bayrağı da göndere çekildi. Kupa, başka bir millet kazanana kadar 3 yıl Türkiye'de kalacaktı. Kupaya tamamen sahip olmak için üç yıl üst üste birinci gelmek gerekiyordu ki, o ana kadar hiçbir ekip bunu başaramamıştı.⁴⁴

Görsel 2. Mussolini, Türk ekibine kutlayıp kupayı verşi.
(Il Popolo d'Italia, 03.05.1938)

⁴⁴ *Corriere della Sera*, 3 Maggio 1938; *Il Giornale d'Italia*, 3 Maggio 1938; *La Tribuna*, 3, 4 Maggio 1938; *Cumhuriyet*, 3, 6 Mayıs 1938; *Ulus*, 3 Mayıs 1938; *Tan*, 3 Mayıs 1938; *Son Telgraf*, 3 Mayıs 1938; *Akşam*, 3, 6 Mayıs 1938; *Haber*, 3, 6 Mayıs 1938; *Son Posta*, 3, 4, 6 Mayıs 1938; *Kurun*, 6 Mayıs 1938; *Yeni Sabah*, 6 Mayıs 1938. Kısa bir haber: *Ayın Tarihi*, Sayı: 54 (1-31 Mayıs 1938), s. 133.

Görsel 3. Türk ekibi, Mussolini Kupasıyla
(Il Giornale d'Italia, 04. 05. 1938)

2. YANKILAR

Avrupa'nın en prestijli yarışının Türk ekibi tarafından kazanılması Türkiye'de yediden yetmişe büyük bir sevinç ve coşkuya yol açtı. Bir spor müsabakası kazanmanın ötesinde anlam yüklenen binicilik yarışındaki başarı, belki biraz iddialı olacak ama o tarihe kadar Türkiye'nin takım sporlarında kazandığı en büyük başarı olarak kutlandı. Bu kutlamaya atı, at sporlarını ve binicilik yarışmalarını çok seven Atatürk de katıldı. Türk takımının ekip halinde birinci olması ağırlarından mustarip olan Atatürk'ü de mutlu etmişti.⁴⁵ Atatürk, kabile başkanı Albay Cevat Bey'i kutlamak için, Başvekil Celal Bayar'a talimat vererek kendisine bir tebrik telgrafı çektirmişti.⁴⁶ Zaten zaferin kazanılmasından sonra 2 Mayıs'ta kabile başkanı Albay Cevdet Bilgişin, Başvekil Celâl Bayar'a şu telgrafı göndermişti:

“Bugünkü Milletler Kupası müsabakasında Mussolini Altın Kupası'nı ekibimiz kazandı. Mussolini kendi nâmını taşıyan kupayı bizzat ekibe verdi. Almanlar ikinci, İrlandalılar üçüncü, İtalyanlar dördüncü, Romanyalılar beşinci oldular. Zafer direğine çekilen bayrağımız İstiklâl Marşı'mızla selamlandı. Atatürk'e minnet, sayın büyüklerimize şükranlar.”

Celal Bayar, ertesi gün Albay Cevdet Bilgişin'e şu tebrik telgrafını gönderdi:

“Milletler müsabakasında Mussolini Altın Kupası'nı kazandığınızı bildiren telgrafınızı sevinçle aldım. Parlak muvaffakiyetlerinizi ve minnet duygularınızı Atatürk'e arz ettim. Şefimiz hepinizden memnun oldu. Tebşir ederim. Ben de ekibimizi hararetle tebrik ederim. Aynı muvaffakiyetin bundan sonraki müsabakalarda da tecellisini diler ayrı ayrı hepinizin gözlerinden öperim.”⁴⁷

⁴⁵ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 149.

⁴⁶ *Atatürk'ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Uluşu'nun Hatıraları*, Derleyen: M. Kemal Uluşu, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s. 208.

⁴⁷ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-10-0-0-197-350-24; *Ulus*, 4 Mayıs 1938; *Akşam*, 4 Mayıs 1938; *Son Posta*, 4 Mayıs 1938; *Tan*, 4 Mayıs 1938; *Haber*, 4 Mayıs 1938; *Aynı Tarihi*, Sayı: 54, (1-31 Mayıs 1938), s. 134; *Türk Spor Kurumu Dergisi*, Sayı: 96, (9 Mayıs 1938), s. 4.

Dâhiliye Vekili ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya da 3 Mayıs'ta, Albay Cevdet Bilgişin'e aşağıdaki telgrafi göndermiştir: "Büyük ulusumuzun binicilik kudretini beynelmilel Roma at koşularında göstererek Roma'da Türk bayrağını şeref direğine çektiren süvarilerimizin muvaffakiyetlerinden göğsümüz kabardı. Tebriklerimi sunar, subay arkadaşlarımın gözlerinden öperim."⁴⁸

Türk binicilerinin İtalya'daki başarısı Mussolini Altın Kupasını kazanmakla sınırlı kalmadı. Roma'da 4 Mayıs'ta yapılan Kral Kupası yarışlarında da Türk takımı birinci oldu. Kral Vittorio Emanuele III'ün ve on binlerce kişinin izlediği koşuyu iki subay hatasız tamamladı. Bunlardan birisi Türk ekibinden Yüzbaşı Cevat Kula idi. Derece alan diğer biniciler arasında Yüzbaşı Cevat Gürkan da vardı. Müsabakalardan sonra İtalya Kralı, Cevat Kula ile Cevat Gürkan'ı tebrik ederken on binlerce kişi Türk subayları alkışladı.⁴⁹

Şükrü Kaya, bu başarıdan sonra da Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri imzasıyla, Kurmay Albay Saim'e şu telgrafi göndermiştir: "Binicilik ekiplerimizin bu yıl Nice, Roma ve Varşova'da kazanmış olduğu parlak neticenin hatırası ve cesur ekip mensupları arkadaşlarımıza karşı teşekkür ve takdir nişanesi olarak C.H. Partisi'nce hazırlatılan plakı takdim ediyorum. Sizin ve kahraman arkadaşlarınızın gözlerinden öperek sevgiler ve saygılar sunarım."⁵⁰

Aşağıda vereceğimiz yazı örneklerinden de anlaşılacağı gibi, kazanılan zaferden sonra duyguların ifadesinde, bir spor müsabakasının ötesinde bir sevinç ve coşku yaşanmıştır. Sanki kazanılan bir binicilik yarışı değil de, ölüm kalım savaşı ya da büyük bir teknolojik başarıymış gibi yansıtılmıştır. Bugün bakıldığında bu sevincin bazıları tarafından "abartı" olarak görülmesi muhtemeldir. Düz bir mantıkla haklı olduğu da kabul edilebilir. Yalnız yarışı 1938'in Avrupa şartları ve bilhassa spora verilen önem göz önünde tutularak değerlendirilirse makul görülmesi gerekir. Ne var ki, bu Türkiye ile sınırlı bir durum değildir. Dönemin dört beş İtalyan gazetesini inceledik ve gördük ki, Mussolini Kupasına bir spor müsabakasının ötesinde anlam yüklenmiş, büyük önem verilmiştir.

İtalyan gazeteleri de yarışı Türk ekibi kazanmış olmasına rağmen hayli ilgi gösterdi. Bu noktada şu akla geliyor: Acaba yarışı İtalyan ekibi kazanmış olsaydı İtalyan kamuoyu ve basını, zaferi nasıl verirdi? Herhalde şimdi verdiğinden daha az olmazdı. Söz konusu yıllar hemen 1936 Berlin Olimpiyatlarını ve Almanya diktatörü Adolf Hitler'in, zencilerin başarısı karşısındaki tepkisini hatırlatıyor. Kısacası, bazı aşırı örneklerini her zaman gördüğümüz gibi spordaki başarı kimi zaman sportif bir başarının ötesine taşınıp topyekûn bir başarı olarak algılanıp o şekilde sunulabiliyor.

Hemen bütün gazeteler bu başarıyı ilk sayfalarından, büyük puntolarla ve fotoğraflarla vermiştir. Haberleri en ayrıntılı şekilde veren, bazı yazarları zafer hakkında köşe yazısı yazan Cumhuriyet, şunları dile getirmiştir:

"Süvarilerimizin Roma'da kazandıkları bu zaferin kıymeti çok büyüktür. Çünkü bizimkilerden sonra derece alan Alman, İrlanda, İtalyan ekipleri, Avrupa atlı engelli müsabakalarının meşhur kahramanlarıdır. Bu ekiplerin atları son derece kıymetlidir. Aralarında 30-40 bin Lira'lık atlar vardır. Binicileri de, hayvanları gibi Olimpiyatlarda ve sair

⁴⁸ *BCA*, 490-1-0-0-1104-33-2-10-23; *Ulus*, 4 Mayıs 1938; *Akşam*, 4 Mayıs 1938; *Aydın Tarihi*, Sayı: 54 (1-31 Mayıs 1938), s. 133-134; *Türk Spor Kurumu Dergisi*, Sayı: 96 (9 Mayıs 1938), s. 5.

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1938; *Akşam*, 5 Mayıs 1938; *Son Posta*, 5 Mayıs 1938; *Ulus*, 6 Mayıs 1938; *Tan*, 6 Mayıs 1938; *Kurun*, 6 Mayıs 1938; *Haber*, 5 Mayıs 1938.

⁵⁰ *BCA*, 490-0-001-000-000-1104-33-2-4.

müsabakalarda birçok birincilikler kazanmış güzide süvarilerdir. Dünyanın en iyi süvarileri karşısında ikinci defa bir birincilik kazanmış olan kahraman süvarilerimizi can ve gönülden tebrik ederiz.”⁵¹

Görsel 4. (Cumhuriyet, 3 Mayıs 1938)

Türkiye’de zaferin ardından yazılanlardan kısa örnekler vereceğiz. Yunus Nadi, Türkiye’nin atlı sporlara verdiği öneme işaret edip şöyle devam etmiştir:

“İsmet İnönü’nün kulakları çınlamıştır diye tahmin ederiz. Çok ehemmiyet vererek hep ileri gitmek üzere sağlam temellerini koyduğu binicilik, terakkinin zirvelerinde dolaşmaya başladı işte. Büyük Şefimiz Atatürk, Türk süvarileri tarafından kazanılan bu güzel zaferi, hiç şüphesiz büyük memnuniyetle karşıladı ve onda muhakkak Türk milletinin yüksek kabiliyetlerine kayıtsız şartsız emniyetinin yeni ve parlak bir delilini daha gördü. Oldum olasıya atı ve atçılığı seven Türk milletinin her ferdi bu zaferi şevkle benimseyecektir. Atlı veya atsız her Türk bugün bu zafer haberi karşısında ‘Ben de olsam böyle yapardım’ diyen gururlu ve itimatlı bir sevince sahiptir. Süvarilerimizin Roma’daki son zaferiyle milletin kendi nefesine olan inanını, alabildiğine takviye etmişlerdir.”⁵²

Abidin Daver, kazanılan başarı nedeniyle en fazla yazı kaleme alan gazetecidir. İlkinde zaferin büyüklüğüne İtalyan gazetelerinden aldığı haberlerle vurgu yaparak diğer ekiplerle mukayese etmiştir. Türk ekibinin Nice’te koştuğu için yorgun olduğu halde orada koşmayan Almanya, İrlanda ve İtalya’nın ise yorgun olmadıklarına dikkat çekmiştir. Yazısını şu çarpıcı cümlelerle tamamlamıştır: “Bu yazıyı; İstanbul’dan kalkıp atlarını Vistül’de, Nil’de, Dicle’de sulayan kahraman Türk atlılarının torunları olduklarını ispat eden süvarilerimize karşı duyduğumuz hayranlığımızı tekrarlayarak bitiriyorum: Sağ olun aslanlar!”⁵³

Abidin Daver, başka bir yazısında da bu başarıyı, yıllardır verilen emeğe ve disiplinli çalışmayla açıklarken zaferin “sırlarını”⁵⁴ da şöyle sıraladı:

- Ciddi ve gerçek uzmanlar elinde aralıksız ve düzenli ve teknik çalışma.

⁵¹ Cumhuriyet, 3 Mayıs 1938.

⁵² Yunus Nadi, “Süvarilerimizin Roma’da Kazandıkları Zafer”, Cumhuriyet, 4 Mayıs 1938. Yunus Nadi’nin bu yazısı Ulus gazetesinde de yayınlandı: Yunus Nadi, “Süvarilerimizin Roma’da Kazandıkları Zafer”, Ulus, 4 Mayıs 1938.

⁵³ Abidin Daver, “Süvarilerimizin Zaferi Çok Kıymetlidir”, Cumhuriyet, 5 Mayıs 1938.

⁵⁴ Abidin Daver, “Süvarilerimizin Son Zaferlerinin Sırrı”, Cumhuriyet, 6 Mayıs 1938.

- Subayların Avrupa şehirlerinde kendilerini her türlü zevk ve sefadan uzak durarak, ülkelerinin şerefini yükseltmek için feragatla yaşamaları.
- Yarışları kazanmak için ölümü dahi göze alacak kadar fedakârlık ve cesaret göstermeleri.
- Devletin, bu işin ciddiyetinde olarak kıymetli atlar alacak kadar bir bütçe ayırması. (Yarışı kazanan atlardan üçü geçen sene yeni alınan atlardır.)

Belirttiğimiz gibi Roma’da kazanılan zafer hakkında en çok yazı yazan gazeteci Abidin Daver’dir. Abidin Daver, “Hem Nalına Hem Mihnına” köşesinde, Türk bincilerin zaferini Türk gençliğine örnek göstererek şunları yazdı: “Süvarilerimizin Nice’te ve Roma’da kazandıkları zaferler memleketin her tarafında büyük ve sevinçli akisler uyandırdı...” Basında çıkan yazılardan örnekler veren Daver, yazısını şöyle sonlandırıyor: “Sporun diğer şubelerinde çalışanların da süvarilerimiz gibi muvaffak olabilmeleri için, sporda ve bilhassa en fazla rağbet gören futbolda, manevi hasletleri yükseltmeye çalışmak lazımdır. Memleketin istediği ahlâkı zayıf, seciyesi sıfır sporcular değildir. Bedeni gibi hatta bedeninden ziyade ahlâkı ve seciyesi kuvvetli gençlerdir. Esasen maneviyat yüksek ve ruh kuvvetli olmadıkça, vücutlar kadar iradelerin de çarpıştığı sporda tam muvaffakiyet elde etmenin imkânı yoktur. Evet, Türk gençliğine Türk süvarilerini örnek olarak gösterelim ve gençliği bu örneklerle benzetmeye çalışalım.”⁵⁵

Türk basının önemli gazetesi Ulus’ta Falih Rıfkı Atay da zafer hakkında aşağıdaki yazıyı kaleme aldı:

“Duce kendi eliyle Mussolini kupasını Türk binicilerine verdi... Ne kadar sevinsek yeri var. Biz orduya bağlı ve onun bütün inkişaflarını can alakası ile takip eden, onun muvaffakiyetlerini gönülden benimseyen bir milletiz. Süvarilerimiz bize derin bir haz ve Türk sporunun her şubesinde çalışan gençlerimize de güzel bir ders verdiler: Sebatla, metotla ve yalnız sanat aşkı, millet adını yükseltme iradesi ile çalışmak dersi! Sessiz ve gösterişsiz, senelerce, hiçbir zorluktan yılmayarak ve hiçbir kolaylıkta gevşemeyerek, Atatürk’ün her Türkten istediği muvaffakiyet hedefine doğru yürüdüler ve muvaffak oldular. Hepsi isimlerini ekibin ve onu Türk biniciliğinin yüksek şerefi içinde kaybettiler. Gördükleri işin ferdi meyil ve zevki çok geride bırakan bir millî hizmet olduğu düşüncesini bir an hatırdan çıkarmadılar. Kendilerini sevinçle kucaklarken bize emanet edilmiş olan davalarda onların misal verdikleri feragatli hizmet düsturunu hâkim kılmaya çalışalım.”⁵⁶

Yaşar Nabi de zaferle birlikte, tarih ve gençliğin ruh ve beden terbiyesi üzerinde durmuştur:

“Binicilerimizin, Avrupa şehirlerinde, ardı ardına topladıkları zafer buketleri, bu baharın bize en güzel hediyesi oldu. Bayrağımızı şeref direklerine çektilerlere Türk milletinin şükranı ve sevgisi sonsuzdur. Roma hipodromunda en usta milletlerin ekiplerini arkalarında bırakarak uçan Türk atlıları tarih yapıklarından fırlamış kahramanlardır. Atla namusu bir tutan akıncı ataların hatırası ancak bu kadar güzel yaşatılabilirdi. Binicilerimizin bu biri birini kovalayan muvaffakiyetleri, aynı zamanda, Türk sporu için ibretle seyredilecek bir levhadır... Bedenlerini terbiye etmek isteyen Türk gençleri, her şeyden önce, seciyelerini ve sınırlarını

⁵⁵ *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1938.

⁵⁶ Fatay, “Binicilerimiz”, *Ulus*, 5 Mayıs 1938. Falih Rıfkı Atay’ın bu makalesi *Tan* gazetesinde de aynen yayınlandı. *Tan*, 7 Mayıs 1938.

terbiye etmekle işe başlamalıdır. Disiplinsizliğin çorbaya çevirdiği bir spor, cemiyet seviyemiz için bir tehlike olmaktan başka ne ifade eder? Bütün dünyanın gıpta ile seyrettiği binici subaylarımızı Türk gençliğine örnek olarak gösterelim.”⁵⁷

Dönemin önde gelen yazarlarından Muhittin Birgen yazısını, Türkiye’ye birincilik kazandıran “zâbitlerimize teşekkür etmek için” kaleme aldığını bildirerek şöyle devam etmiştir:

“... Bu yarış, bu netice, bu zafer biraz da Türkiye’nin bütün tarihi ve bilhassa son yükseliş devrinin timsali demek değil midir?... Evet, hiç şüphe yok, Roma muzafferiyeti, Türkün tarihte oynadığı rolün timsalidir. Roma galipleri, Türk tarihinin tükenmez mânialarla dolu hayat yarışında kazandığı zafer için bütün dünyanın gözleri önünde bir timsal yarattılar. Bu zaferin bizce manası budur. Harp sonu dünyasına büyük iddialarla çıkmış bir milletin şövalye ruhlu şefi, kendi ismini taşıyan zafer kupasını, kendi eliyle Türkiye’nin mümessillerine bizzat verirken, bu kupayı İtalyan binicilerinin kazanmamış olmasından dolayı elbet teessüf etmiş olsa gerektir. Bu, pek tabii olan bir millî duygudur; fakat aynı zamanda eminiz ki, bizzat bir tarih ve dünya adamı olan Bay Mussolini, kupanın lâyük ellere geçmiş olduğunu görmeye de memnuniyet duymuştur. Türk sipahisinin tarihte bıraktığı ismi herkes gibi Bay Mussolini de tanır ve o tarihe hürmet eder. Bugünkü Türk binicilerinin dünkü Türk sipahilerinin çocukları olduğunu ispat eden bir zafer elbet güzel bir şeydir. Her güzel şey, her kalpte mutlaka bir akis bulur, Bay Mussolini’nin kalbinde de bu aksin titremiş olduğu muhakkaktır. Bu satırları, bize zafer kazandıran Türk çocuklarına teşekkür için yazdığımı söylemiştim. Sade onların değil, Türk çocuklarının kalplerinde titreyen Türklük aşkını iyi duyan ve onların kazanmak istedikleri zafere doğru bütün kuvvetleriyle koşan atlara da teşekkür edelim ve hepsinin de gözlerinden öpelim.”⁵⁸

Görsel 5 (Son Posta, 4 Mayıs 1938)

Son Posta gazetesinde Naci Sadullah, başarının büyüklüğüne değindikten sonra atın Türk toplumundaki yerini şöyle izah etti:

⁵⁷ Yaşar Nabi, “Binicilerimiz ve Sporumuz”, *Ulus*, 5 Mayıs 1938.

⁵⁸ Muhittin Birgen, “Roma’da Binicilerimizin Kazandıkları Zaferin Manası”, *Son Posta*, 5 Mayıs 1938.

“Beygirine, kendi yattığı oda içerisinde yer veren Türk köylüsü, bayram yerinde on dakika ata binmek için bütün servetini koyan Türk çocuğu ve cephe, bir düşman mermisine atından evvel kendi göğsünü siper eden Türk neferi, bu zaferin heybetini idrak edebilecek yaratılıştadır... Uzmanlar diyorlar ki: ‘Milletler Kupası demek, bir ferdin bir fertle, yâni bir süvarinin bir süvari ile yarışması değil, bir kütle süvarinin bir kütle süvari ile mücadelesi demektir.’ Yâni bu mücadele, bir tek süvarinin veya birkaç süvariden müteşekkil bir ekibin değil, bütün bir yurdun, bütün bir milletin mücadelesidir ve dört süvarinin kazandıkları zafer Türk biniciliğinin, dünya süvariliğine galebesi demektir... Bu kahraman evlatlarıyla Türk ordusu ve Türk milleti ne kadar övünse yeridir.”⁵⁹

Nizamettin Nazif yazısında, üzerinde durduğumuz abartılı bir tavırla bu yarış “ırk yarışı” olarak tasvir etmiştir:

“Mussolini gibi yeni İtalyan devletinin tarihindeki büyük rolü dünyaca malum mühim bir şahsiyetin adını taşıyacak bir yarış ancak şöyle bir manayı işaret edebilir: Programdaki yarışların ehemmiyetlilerinden, güçlerinden ve kazanılması birçok zor şartların başarılmasına bağlı olanlarından. Eğer Mussolini’nin adını taşıyan bu yarış Roma’da yapılırsa ve kazananlara bahşedilecek hediye, bizzat bu mühim şahsiyet tarafından konulan bir kupa olursa, hiç şüphesiz kıymeti bir kat daha yükselir; en az İtalya büyüklüğünde bir mana alır... Atlılarımız, cidden Roma’nın en güç yarışını kazanmışlardır. Cermen atlılarını geçerek Roma’da kazandıkları bu üstünlük, Frenk atlılarını geçerek Nice’te kazandıkları üstünlükten elbette daha mühimdir... Roma’da bir at yarışı değil, bir insan yarışı, bir ırk yarışı kazanılmıştır.”⁶⁰

Gazetelerdeki bu yazılardan sonra, birkaç yazı da dönemin dergilerinden vereceğiz. Dönemin önde gelen Türk dergileri Mussolini kupasını kazanan ekibin resmini kapak fotoğrafı yaparken⁶¹ sporla ilgisi olmayan dergiler bile başarı hakkında yazılar yayımladı. Popüler dergilerinden Yedigün’de Eşref Şefik de yazısında, atların ve binicilerin yorgunluklarına dikkat çekmiştir:

“Dünyanın en iyi binicileri arasında isimleri ilk safta geçen Alman ve İtalyan süvarilerinin, canla, başla hazırlandıkları Mussolini Altın Kupası’nı ve onun hemen peşinden Kral Kupası’nı elde etmenin ehemmiyet ve kıymetini yukarıda izah ettiğimiz noktayı hatırlamak şartıyla daha iyi idrak etmiş oluruz. Cengâver ve asil Türk milletinin eskiden beri birinci olduğu süvariliğini Avrupalılara bir daha tasdik ettiren subaylarımızın açtığı çığırta sporun bu sahasında artık sırtımızın yere gelmeyeceğini temin edebiliriz. Bu kanaat ve iman, diğer sporlarda beynelmilel karşılaşmalarda uğradığımız muvaffakiyetsizlikleri çoktan unutturdu.”⁶²

Nizamettin Kırşan, Türk binicilerinin Nice ve Varşova’da kazandığı başarılarından söz ettikten sonra şöyle devam etmiştir:

“Roma zaferleri ise daha önemli, daha manalı ve daha zor neticeli oldu. Dünyanın en kıymetli atlarıyla uzun seneler bu müsabakalarda en iyi neticeleri alan ve son olimpiyatlarda birinci olan değerli rakiplerle, şeflerinin adını taşıyan altın kupayı yabancılara vermemek için

⁵⁹ Naci Sadullah, “Binicilerimizin Roma’daki Zaferini Bütün İtalyan Gazeteleri Hararetle Alkışlıyorlar”, *Son Posta*, 4 Mayıs 1938.

⁶⁰ Nizamettin Nazif, “At Yarışı Değil, Irk Yarışı”, *Haber*, 4 Mayıs 1938; *Aydın Tarihi*, Sayı: 54 (1-31 Mayıs 1938), s. 151.

⁶¹ Bir örnek için bakınız: *Süvari*, Sayı: 105-106 (1 Nisan-1 Temmuz 1938.)

⁶² Eşref Şefik, “Süvarilerimizin Emsalsiz Muvaffakiyetleri”, *Yedigün*, Cilt: 11, No: 271 (17 Mayıs 1938), s. 18.

geceyi gündüze katıp bu müsabakalara aylardan beri hazırlanan İtalyan bincilerin arasında, Türk zabitlerinin muvaffakiyet sırrı, ancak Atatürk çocuklarının sihirli enerjilerinde ve başarı inan kabiliyetlerinde ve bu uğurdaki tükenmez emeklerinde aramak lâzımdır...”⁶³

İncelediğimiz İtalyan gazeteleri de yarışa önemli yer verdiler. Birbirindeki haberlerin tekrarı mahiyetindeki bu yazılarda, yarışın ayrıntılı anlatımı da görülmektedir. Yarışın teknik analizinin de yapıldığı haberlerde Mussolini'nin kupayı Türk ekibine verirken çekilmiş resimleri de yer aldı. *Il Giornale d'Italia* sonucu “Mussolini kupasında Türk ekibinin şaşırtıcı başarısı” başlıklı haberle duyurdu. Gazetede “Duce, cesur galipleri ödüllendirdi” alt başlıklı haberin giriş cümlesi oldukça dikkat çekicidir: “Her türlü değerlendirme, eleştiri ve suçlamadan önce, Türk ekibinin galibiyetini bütün samimiyetimizle ve gönül rahatlığıyla selamlıyoruz. Hiç beklenmedik, hatta şaşırtıcı ve çarpıcı ama haklı bir zafer. Hilalin kıymetli süvarileri kolektif ve en iyilerdi. Avrupa'nın en iyi hazırlığını yapmış takımlarına üstünlük sağlayarak, dünyanın en güçlü binicileri olduklarını gösterdiler.” Daha sonra takımlarını eleştiren gazete, Türk takımının kupayı kazanışının ayrıntılarını anlattı. Haberde, Türk ekibini, kazandıkları kupayla gösteren bir fotoğrafı da yayımlandı.⁶⁴

Yarış Corriere della Sera “Galip Türk süvarilerine ödülleri, Duce tarafından coşkulu bir kalabalık huzurunda verildi” başlığıyla duyurdu. Çoğunluğu Roma dışından gelen büyük bir kalabalığın yarışları Mussolini ile birlikte takip ettiği yazıldı. “Yarışın bitiminde kupa, diğer ekiplerin de katıldığı törenle Mussolini tarafından galip Türk ekibine verildi. İstiklal Marşı'nın çalındığı tören sırasında Türk bayrağı da göndere çekildi. Kupa, başka bir millet kazanana kadar 3 yıl Türkiye’de kalacak.”⁶⁵

Il Popolo d'Italia'nın başlığı şöyleydi: “Duce, Mussolini Altın Kupası'nın galipleri Türk şövalyelerini ödüllendirdi.” Benzer bilgilerin yer aldığı haberde yarışın yapıldığı Siena meydanındaki atmosfer anlatıldı.⁶⁶

La Stampa, yarış, “Mussolini Kupası Türk Süvarilerine” başlığıyla aktardı. Diğer gazeteler gibi Mussolini'nin kupayı Türk ekibine verirken çekilmiş bir resmi yer aldı. Yarışın tarihçesinden bahsedildikten sonra, bu yarışa en iyi binicilerin katıldığına vurgu yapıldı. Yarışın teknik analizi yapılarak puanlama tablosu verildi.⁶⁷

La Tribuna, “Beş milletin takımları arasında heyecanlı yarış” başlıklı haberinde Mussolini Altın Kupası hakkında kalabalık, Mussolinin alana gelişi, yarışı Türk takımının kazanması diğer gazetelerdekine benzer şekilde vermiştir.⁶⁸ Aynı gazetede ertesi gün “Roma’da Rekabet. Mussolini Altın Kupasında yeni bir takımın başarısı” başlıklı bir teknik analiz yapılmıştır. Yazıda daha ziyade İtalyan ekibinin başarısızlık sebepleri üzerinde durulmuştur.⁶⁹

⁶³ N. Kırşan, “Kahraman Ordumuzun Genç Subaylarının Nis ve Roma Muvaffakiyetleri Münasebetiyle”, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, Sayı: 96 (9 Mayıs 1938), s. 4-5, 10. Yine Türk Spor Kurumu dergisinde L.G. kısaltmasıyla kaleme alınan yazıda, yarışların teknik bir analizi yapılmıştır. L.G. “Binicilerimizin Yeni Bir Muvaffakiyeti”, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, Sayı: 96 (9 Mayıs 1938), s. 11.

⁶⁴ *Il Giornale d'Italia*, 3 Maggio 1938.

⁶⁵ *Corriere della Sera*, 3 Maggio 1938.

⁶⁶ *Il Popolo d'Italia*, 3 Maggio 1938.

⁶⁷ *La Stampa*, 3 Maggio 1938.

⁶⁸ *La Tribuna*, 3 Maggio 1938.

⁶⁹ *La Tribuna*, 4 Maggio 1938. İtalyan basınındaki haberle kısaca Ayın Tarihi’nde de yer aldı. İtalyan basınının, Mussolini kupası hakkındaki 3-4 Mayıs tarihli yayınları özetle verilmiştir. *Ayın Tarihi*, Sayı: 54 (1-31 Mayıs 1938), s. 152.

Yarışlar hakkında İtalyan dergilerinden *L'illustrazione Italiana*'da, Türk takımının kaptanına Mussolini'nin kupayı verişini gösteren bir fotoğraf yer aldı.⁷⁰ Türkiye'deki İtalyanlar tarafından yayımlanan *Il Messaggero degli Italiani* de, Mussolini'nin Türk takımının kaptanına kupayı verişini gösteren bir fotoğraf ve yarış hakkında ayrıntılı bir yazı yayınlamı.⁷¹

Yarış sonucu, Almanya'da da sürpriz olarak görüldü. Alman basınında Türk binicilerin zaferi hakkında yazılar çıktı. *Völkischer Beobachter*, "Mussolini Kupasında Türkiye Almanya'yı bir puanla mağlup etti" başlıklı yazısında Türk ekibinin galibiyetini "büyük bir sürpriz" olarak yorumladı. Devamında şu satırlara yer verdi: "Yılmadan, usanmadan sarf ettikleri gayret sayesinde birkaç yıl gibi kısa bir müddet içinde tecrübe ve bilgilerini son derece genişletmiş olan Türkiye'nin temsilcileri, bu müsabakanın daha birinci turunda zaferi garanti altına almışlardır."

Berliner Tageblatt da, "Musolini Kupasını Türkiye kazandı" başlığını tercih etti ve şu yorumda bulundu: "Turnuvalara iştiraklerinin ilk gününden itibaren Türklerin binicilikteki gelişimini yıllardan beri takip ve geçen günlerde gösterdikleri fevkalade ileriliği müşahade etmiş olan bir kimse için, bu netice, bir sürpriz değildir. Bu böyle olmakla beraber, herkes, mücadelenin Almanya ile İrlanda arasında olacağı kanaatindeydi. Ancak Türkiye'nin çok tehlikeli bir rakip olacağı daha başlangıçta besbelli idi. Almanların bu yarışta şansları olmadığı iddia edilemez; mücadele çok temiz geçti; ne çare ki hatalar bir defa yapılmış oldu."⁷²

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Türk süvarilerinin bu başarısı kendilerine için de büyük prestij kazandı. Avrupa at yarışları kamuoyunda önemli bir yer kazanan Türk ekibine İtalya'dan sonraki yıl da davet geldi. İtalya Elçiliği, 14 Ocak 1939'da Hariciye Vekâleti'ne, Roma'da 30 Nisan 7 Mayıs 1939 ve Torino'da 23-25 Haziran 1939'da yapılacak at yarışları için davetiyelerin Roma Büyükelçiliğine verildiğini bildirdi.⁷³

1938'de yapılan XIII. Mussolini Altın Kupası ve bu yarışa katılanlar, Türk spor tarihinde özel bir iz bıraktılar. Bir örnek olmak üzere, yarışa katılan takımında yer alan Eyüp Öncü 1983'te vefat edince, ardından kaleme alınan yazıda, ekip olarak kazandıkları Mussolini Altın Kupası'na da atıf yapılmıştır.⁷⁴ Türkiye Binicilik Federasyonu, 2 Mayıs 1938'de kazanılan bu zaferin 80. Yıl dönümü olan 2018'de bu zaferi unutmamıştır. Federasyon sitesinde Mussolini'nin klasik hale gelen kupayı Türk takımına verişini gösteren fotoğrafıyla birlikte "Seksen yıl önce bugün Türk binicilik tarihinin en büyük başarısı kazanıldı" notuyla, yarış hakkında bilgi vermiştir.⁷⁵ Bu yarıştan herhangi bir şey kalıp kalmadığına öğrenmek için internette yaptığımız araştırmada 2 dakika 12 saniyelik bir videoya rastladık. Video, Mussolini'nin takımlar tarafından selamlanmasıyla başlamaktadır. Ardından yarıştan çeşitli

⁷⁰ *L'illustrazione Italiana*, Anno: LXV, No: 19 (8 Maggio 1938), s. 750.

⁷¹ *Il Messaggero degli Italiani*; Anno: 11, No: 413, 12 Maggio 1938.

⁷² *Ulus*, 8 Mayıs 1938.

⁷³ *BCA*, 490-1-0-0-1104-33-2-10-2.

⁷⁴ Cem Atabeyoğlu, "Mussolini'yi, Türk Bayrağına Selam Durduran Süvari", *Yıllar Boyu Tarih*, Sayı: 6 (Haziran 1983), s. 68-69.

⁷⁵ <https://www.binicilik.org.tr/Haber/28457/seksen-yil-once-bugun-turk-binicilik-tarihinin-en-buyuk-basarisi-kazanildi-> (Erişim Tarihi: 18.10. 2024)

görüntülere yer verilmiştir. Videonun sonunda galip Türk ekibinin görüntüsüne ve Mussolini'nin yarışı kazanan Türk ekibini kutlaması ve madalyalarını veriş gösterilmektedir.⁷⁶

KAYNAKÇA

- Ahenk, 2 Teşrinievvel 1929.
Akşam, 3, 4, 5, 6 Mayıs 1938.
Akşam, 4 Mayıs 1938;
Atabeyoğlu, C., “Mussolini’yi, Türk Bayrağına Selam Durduran Süvari”, *Yıllar Boyu Tarih*, Sayı: 6 (Haziran 1983)
Atatürk’ün Yanı Başında, Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulusu’nun Hatıraları, Derleyen: M. Kemal Ulusu, Doğan Kitap, İstanbul, 2008
Aydın Tarihi, Sayı: 54 (1-31 Mayıs 1938)
Birgen, M., “Roma’da Binicilerimizin Kazandıkları Zaferin Manası”, *Son Posta*, 5 Mayıs 1938.
“Come l’anno scorso?”, *Il Giornale d’Italia*, 3 Maggio 1938.
Corriere della Sera, 3 Maggio 1938.
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Cumhuriyet, 2 Mayıs 1937.
Cumhuriyet, 25 Nisan 1937, 3 Mayıs 1937; 3, 5, 6, 7 Mayıs 1938.
Çelebi, M. *Türkiye-İtalya Sosyal ve Kültürel İlişkileri 1923-1939*, TTK Yayını, Ankara, 2022.
Daver, A., “Süvarilerimizin Zaferi Çok Kıymetlidir”, *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1938.
Daver, A., “Süvarilerimizin Son Zaferlerinin Sırrı”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1938.
Derin, H., *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)*, Yayına Hazırlayan: Cemil Koçak, Doğan Kitap, İstanbul, 2017
Fatay, “Binicilerimiz”, *Ulus*, 5 Mayıs 1938.
Haber, 25 Nisan 1937; 3, 4, 5, 6 Mayıs 1938.
<https://www.binicilik.org.tr/Haber/28457/seksen-yil-once-bugun-turk-binicilik-tarihinin-en-buyuk-basarisi-kazanildi-> (Erişim Tarihi: 18.10.2024)
<https://www.britannica.com/sports/horse-racing/The-modern-age-of-racing> (Erişim Tarihi: 19.10.2024)
<https://www.youtube.com/watch?v=wOd7eF-rWlk> (Erişim Tarihi: 11.05.2020);
<https://patrimonio.archivioluca.com/luce-web/detail/IL5000028532/2/la-coppa-d-oro-mussolini.html&jsonVal=> (Erişim Tarihi: 11.10.2024)
Il Giornale d’Italia, 24, 27, 28 Aprile 1938, 3 Maggio 1938.
Il Messaggero degli Italiani, 12 Maggio 1938.
Il Popolo d’Italia, 2, 3 Maggio 1938.
Kırşan, N., “Kahraman Ordumuzun Genç Subaylarının Nis ve Roma Muvaffakiyetleri Münasebetiyle”, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, Sayı: 96 (9 Mayıs 1938)
Kurun, 6 Mayıs 1938.
L.G. “Binicilerimizin Yeni Bir Muvaffakiyeti”, *Türk Spor Kurumu Dergisi*, Sayı: 96 (9 Mayıs 1938)
L’Illustrazione Italiana, Anno: LXV, No: 19 (8 Maggio 1938)

⁷⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=wOd7eF-rWlk> (Erişim Tarihi: 11.05.2020);
<https://patrimonio.archivioluca.com/luce-web/detail/IL5000028532/2/la-coppa-d-oro-mussolini.html&jsonVal=> (Erişim Tarihi: 11.10.2024)

La Stampa, 3 Maggio 1938.

La Tribuna, 3, 4 Maggio 1938ç

Milliyet, 20 Eylül 1928.

Nabi, Y., “Binicilerimiz ve Sporumuz”, *Ulus*, 5 Mayıs 1938.

Nazif, N., “At Yarışı Değil, İrk Yarışı”, *Haber*, 4 Mayıs 1938; *Ayın Tarihi*, Sayı: 54 (1-31 Mayıs 1938).

Sadullah, N., “Binicilerimizin Roma’daki Zaferini Bütün İtalyan Gazeteleri Hararetle Alkışlıyorlar”, *Son Posta*, 4 Mayıs 1938.

Son Posta, 3, 4, 5, 6 Mayıs 1938.

Son Telgraf, 3, 5 Mayıs 1938.

Süvari, Sayı: 105-106 (1 Nisan-1 Temmuz 1938.)

Şefik, E., “Süvarilerimizin Emsalsiz Muvaffakiyetleri”, *Yedigün*, Cilt: 11, No: 271 (17 Mayıs 1938)

Tan, 3, 4, 6, 7 Mayıs 1938;

Tassi Caterina Matricola, *Horse riding and Fascism: did Mussolini manage to fascistize it and use it for its propaganda?*, LUISS Guido Carli University, Dipartimento di Scienze Politiche Cattedra di Contemporary History, Anno Accademico: 2019/2020

Turgut, Altunbeğ, C. “Maviler Ve Yeşiller: Bizans Atlı Araba Yarışları Çerçevesinde Taraftar Grupları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 41, S. 71 (2022)

Türk Spor Kurumu Dergisi, Sayı: 96, (9 Mayıs 1938)

Ulus, 3, 4, 6, 8 Mayıs 1938.

Yeni Sabah, 6, 7 Mayıs 1938.

Yunus N., “Süvarilerimizin Roma’da Kazandıkları Zafer”, *Cumhuriyet*, 4 Mayıs 1938.

Yunus N., “Süvarilerimizin Roma’da Kazandıkları Zafer”, *Ulus*, 4 Mayıs 1938.

MALTA SÜRGÜNLERİNİN BİR ŞİKÂYET MEKTUBU

Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ

Ege Üniversitesi

mevlutcelebi@yahoo.com

ORCID: 0000-0001-8244-661X

ÖZET

1908-1918 döneminde Osmanlı Devleti'nin yönetiminde söz sahibi olan İttihat ve Terakki'nin lider kadrosu olan Enver, Talat ve Cemal Paşalar, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra ülkeyi terk ederek Almanya'ya gitti. 13 Kasım 1918'de geldikleri İstanbul'da kendi idarelerini kuran İngilizlerle iş birliği yapan Osmanlı Hükümetleri, ülkede "İttihatçı avı" başlattı. Mütarekeden hemen sonra başlayan tutuklamalar öyle boyuta ulaştı ki, İngilizleri ve hükümet, bu kişiler hakkında karar vermek zorunda bıraktı. Özellikle İzmir'in işgalinin Anadolu'da yarattığı tepki karar verilesini hızlandırdı. Sadrazam Damat Ferid Paşa ve İngilizler, tutuklanan İttihatçıların kaldığı Bekirağa Bölüğüne baskın yapılması ihtimali üzerine tutukluları Malta'ya sürgün etmeye karar verdi. İlk katile 28 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan hareket etti. Sonraki dönemlerde yapılan tutuklamalarla aralarında sadrazam, bakan, milletvekili, asker, gazeteci gibi toplam 147 Türk Malta'ya gönderildi.

İttihatçılar, adada kaldıkları Ekim 1921'e kadar İngilizlerin çeşitli maddi ve manevi baskılarına maruz kaldı. Bu durumu protesto etmek için İngiliz yönetimine ve hükümete protesto telgrafları ve mektuplar gönderdi. Bazı tutuklular da şikâyetlerini İtalyan makamlarına iletti.

Bildirimize konu olan mektup İtalya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. Eski Sadrazam Sait Halim Paşa ve pek çok sürgünün imzasıyla İtalya Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza'ya 14 Aralık 1920'de gönderildi. Mektupta İngiliz yönetiminin Malta adasında Türk sürgünlere yaptığı uygulamalar eleştirildi ve şikâyet edildi. Mektupta İngilizlerin müttefiki olan İtalya'nın Malta'da yaşananlara ilgisizliğine de sitem edildi.

Anahtar Kelimeler: Sait Halim Paşa, Malta Sürgünleri, İngiltere, İtalya.

GİRİŞ

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra, İngilizlerin haklarında ne düşündüklerini tahmin eden İttihat ve Terakki Fırkası'nın önde gelen isimleri partileri ve şahısları için arayışa girdi. 1 Kasım 1918 günü toplanan 120 kişinin katıldığı ve başkanlığını Talat Paşa'nın yaptığı İttihat ve Terakki'nin son kongresinin ilk gününe katılan Talat, Enver ve Cemal Paşalar başta olmak üzere İttihat ve Terakki'nin lider kadrosu Türkiye'yi terk etti. (1-2 Kasım 1918) Türkiye'de kalan eski İttihatçılar, Mütareke döneminin günah keçisi olarak her türlü olumsuzluğun sorumlusu olarak gösterilecek. Burada İngilizlerin intikam hissiyle hareket etmeleri kadar önemli olan, ülkeyi yöneten kadroların da her türlü olumsuzluğun sorumlusu

olarak İttihatçıları görmesi ve İngilizlere her türlü desteği vermeleridir. Lider kadro yurt dışına çıktığı için intikam siyasetinin ve cadı avının muhatapları Türkiye’de kalan İttihatçılar oldu.

İttihatçıların cezalandırılması hususunda İngilizler ve Sultan Vahidettin ile Osmanlı Hükümeti birlikte hareket etti. Sadrazam Ahmet Tevfik (Okday) Paşa Hükümeti, İttihatçı hükümetlerin uygulamalarını araştırmak üzere Tetkik-i Seyyat komisyonlarının kurulmasına karar verdi. 14 Aralık 1918’de Meclis-i Vükela’da verilen karar üzerine iki gün sonra İstanbul’da kurulan Dîvân-ı Harb-i Örfî’ye tayinler yapıldı. Ayrıca Ermeni Tehciri sırasında savaş suçu işleyenleri tespit etmek ve sorgulamak amacıyla “Tehcir ve Taktili İnceleme Heyetleri” oluşturuldu.

İngilizler de hükümeti, İttihatçılar hakkında bir an önce karar vermesi için sıkıştırmaya devam ediyorlardı. Onlara göre cezalandırılması gereken üç grup söz konusuydu: Savaş esnasında İngiliz esirlerine kötü davrananlar, “Ermeni Kırımı”nda görev alanlar ve Mütarekenin uygulanmasını geciktiren askerler. Hükümetin, bu tasnifin sorumlularının cezalandırılmasına dönük çalışmalarına rağmen İngilizler tatmin olmuyordu. İngiltere’nin İstanbul’daki Yüksek Komiseri Amiral Arthur Calthorpe 2 Ocak 1919’da Londra’ya gönderdiği telgrafta şunları yazdı:

“Türk Hükümetini protesto edip durmak, hem yararsız, hem de onurumuzla bağdaşmaz görünüyor. Bugünkü Tefkik Paşa kabinesi, bize her türlü iyi niyeti gösteriyorsa da onun emirlerine uyulmuyor. Kendileri aleyhinde delil bulunduğu sanılan kimselerin hemen yakalanıp Müttefik askeri makamlarına teslimini isteme yetkisinin bana verilmesi, en etkin çare olacaktır kanısındayım.”⁷⁷ Türkleri cezalandırma tavrında Calthorpe yalnız değildi; Türkiye’deki İngiliz Orduları Başkomutanı General George Francis Milne, Türk ordusunun Kars, Ardahan bölgesinden yavaş çekildiğini ileri sürerek 12 Ocak günü Londra’ya, “*Türk’e çok sert bir ders vermek gerek*”⁷⁸ diye yazıyordu.

Mondros Mütarekesi’nden hemen sonra başlayan tutuklama furyası hızlanarak devam etti. İngilizleri memnun etmek için daha büyük bir iştahla tutuklamalar yapılmaktaydı. 30 Ocak 1919 gecesini ani bir baskınla eski nazır ve önde gelen İttihatçılardan pek çok kişi tutuklandı. Tutuklananların isimleri şöyleydi: Eski Dâhiliye Nazırı İsmail Canbolat, İaşe Nazırı Kemal Bey, Meclis-i Mebusan eski Reisi Hacı Adil Bey, İstanbul Mebusu Karasu Efendi, Meclis-i Mebusan eski birinci reisi Hüseyin Cahit (Yalçın), Merkez-i umumi üyelerinden Ziya Gökalp Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti Kâtibiumumisi Mithat Şükrü (Bleda), İzmir eski Valisi Rahmi Bey, Lazistan Mebusu Sudi Bey, Karesi Mebusu Hüseyin Kadri Bey, Erzurum Mebusu Hüseyin Tosun Bey, Bursa Mebusu Rıza Bey, Teceddüt Fırkası meclisi idare üyelerinden Tefkik Rüşdü (Aras) Bey, Diyarbakır Valisi Bedrettin Bey, Muhacirin İdaresi müdür muavini Veli Necdet Bey, İttihat ve Terakki murahhaslarından Ferit Bey, Esnaf Cemiyeti Kâtib-i Umumisi Selahaddin Bey, Merkez-i umumi kâtiplerinden Salim Bey, Siyasi Polis Müdürü Tefkik Hadi Bey, Boğazlıyan Kaymakamı Faik Bey, Enver Paşa’nın kethüdası (yardımcısı) Derviş Efendi, Erzurum Mebusu Vasfi Bey, İttihat ve Terakki Merkez-i umumi azasından Dr. Rusuhi Bey, Rüşumat Müdürlerinden Salim Bey, Darulfünun riyaziye hocalarından mühendis Şakir Bey,

⁷⁷ Bilal N., Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 27.

⁷⁸ Şimşir, *age.*, s. 29.

Memur Selahaddin Bey. Askerler ise, Süleyman Numan Paşa, Mahmut Kâmil Paşa, Cevat Bey, Vasfi Bey, Yarbay Ağâh Bey.⁷⁹

Tevfik Paşa Hükümetinin 30 Ocak'taki bu tutuklamalarını “çok iyi bir başlangıç” olarak gören Calthorpe, aynı gün Londra'ya gönderdiği raporda şunu sordu: “Bu şahıslardan bazılarının tehlikesizce hapsedilmeleri bakımından Türkiye'nin dışına gönderilmeleri mutlak lüzumlu görüldüğü takdirde Malta'ya gönderebilir misiniz?” İngiltere Hükümeti, 5 Şubat 1919'da gönderdiği cevapta, tutuklanan şahıslardan aşağıdaki eylemlerin sorumlusu olanlarının Osmanlı Hükümetinden teslim alınması direktifini verdi:

1. Mütareke şartlarına uymakta kusuru olanlar.
2. Mütareke şartlarının uygulanmasına engel olanlar.
3. Britanyalı âmir ve subaylara hakaret edenler.
4. Esirlere kötü davrananlar.
5. Türkiye ve Kafkasya'da Ermeni ve diğer ırklara mensup tebaaya tecavüz ve taşkınlıklarda bulunanlar.
6. Mal ve mülkleri yağmalamaya ve yok edilmelerine katılanlar.
7. Harp kanun ve usullerini çiğneyenler.

Söz konusu cevap şöyle devam ediyordu: “Krallık Hükümeti, yukarıda belirtilen suçlarla suçlanan Türklerin, Türk mahkemeleri tarafından yargılanma ve cezalandırılmalarını kabul edemez. Bu gibi suçluların Malta'da tevkif kampına götürülmek ve Müttefikler tarafından muhakeme edilmelerini sağlamak için bize teslim edilmeleri için ısrar ediniz. Bunların muhakeme usulleri hakkında henüz bir karar verilmemiştir. Fakat bu hususta Paris'te görüşmeler yapılmaktadır.”⁸⁰

Bu tutuklama aslında geniş çaplı tutuklamanın da habercisi gibiydi. 9 ve 10 Mart 1919 günü aralarında eski sadrazam ve nazırların da olduğu aşağıdaki 22 kişi daha tutuklandı.⁸¹

1. Eski sadrazam Sait Halim Paşa
2. Eski şeyhülislam Musa Kazım Efendi
3. Ayan Meclisi eski Başkanı Refet
4. Meclis-i Mebusan eski Başkanı Halil
5. Nafia eski nazırı Münif
6. Maarif eski nazırı Şükrü
7. Hariciye eski nazırı Ahmet Nesimi
8. Dâhiliye eski nazırı Fethi
9. Ayandan Adliye eski nazırı İbrahim
10. Çankırı eski mebusu Fazıl Berki
11. İstanbul eski milletvekili Salâh Cimcoz
12. Sinop eski mebusu Hasan Fehmi
13. Konya eski mebusu Hilmi
14. Bolu eski mebusu Habip

⁷⁹ Rıdvan Akın, “İttihat ve Terakki Hükümetleri'nin Divan-ı Harb-i Örfi'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)”, *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan), C. I, (2014/1), s. 68-69.

⁸⁰ Gotthard Jäeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1986, s. 175; Şimşir, *age.*, 38.

⁸¹ “Rüesa-yı İttihadın Tevkifi”, *İkdam*, 11 Mart 1919.

15. Ayan Meclisi Kâtib-i Umumisi Müştak
16. Vakıf gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin
17. Âti gazetesi sahip ve başyazarı Celâl Nuri
18. İstiklal gazetesi kurucusu Sapançalı İsmail Hakkı
19. Telefon Umum Müdürü Fuat
20. Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşaviri Osman
21. Merkez-i umumi azasından Milli Ekmekçiler Şirketi eski Müdürü Eyüplü İzzet
22. Polis Müdüriyeti Siyasi Kısım eski müdürü Reşat Beyler.

Bu haksız kararın acısı geçmeden alınan başka bir karar, daha büyük haksızlıklara ve acılara yol açtı: İzmir'in Yunan ordusu tarafından kanlı bir şekilde işgal edilmesi. Türk milletinin mitingler ve Batı Anadolu'da silahla gösterdiği tepki, İngilizleri tutuklu İttihatçılar hakkında telaşa ve yeni kararlar almaya sevk etti. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb, Londra'ya 19 Mayıs 1919'da gönderdiği raporda Türkiye'deki havayı ve Osmanlı Hükümetinin tavrını gayet iyi bir şekilde özetledi: "İzmir'in işgali bütün memlekette bir fırtına kopardı, sükûnetle yapılan gösterilere müsaade ediliyor. Damat Ferid, Divan-ı Harp muhakemelerinden memnun değil, Malta'yı tavsiye ediyor."⁸² Gerçekten de İngilizler de, Damat Ferid Paşa da İttihatçıları ne yapacakları konusunda kararsızdı. İstanbul'da İzmir'in işgaline tepki olarak düzenlenen mitingler endişelerini artırmış; halkın, Bekirağa Bölüğünü basıp İttihatçıları kurtaracağı gibi bir vehme dönüşmüştü. 25 Mayıs 1919 gecesini Bekirağa Bölüğünde tutuklu olanların kaçırılacağı zannıyla yaşanan "patırtı"⁸³ İngilizlerin ve hükümetin kaygılarını artırdı. Durum, Dâhiliye Nazır'ı Ali Kemal Bey'e atfedilen şu sözdeki gibidir: "İttihatçıları toplayıp hapsetmiştik. Ama ne hüküm giydirebiliyorduk, ne de salıvermeyi göze alabiliyorduk. Onun için İngilizlere verdik."⁸⁴

1. MALTA SÜRGÜNLERİ

Hükümetin ve İngilizlerin bulduğu çözüm, tutukluların bir kısmının Malta'ya sürgün olarak gönderilmesiydi. Yargılamalar devam ederken, 28 Mayıs 1919 günü, bir İngiliz subayı, Yüksek Komiserlikten getirdiği bir listeyi Harbiye Nezareti'ne sunarak, Bekirağa Bölüğü'nde tutuklu bulunan eski nazır, sadrazam ve önde gelen İttihatçılardan 67 kişinin Malta adasına götürüleceğini bildirdi. Devletler Hukukunun ve Osmanlı hükümlerinin apaçık ihlali olan bu girişim zamanın hükümetinden hiçbir tepki görmedi.⁸⁵

28 Mayıs 1919 sabahı kamyonlara, Fethi Okyar'ın ifadesiyle "âdeta eşya balyaları gibi bindirilen"⁸⁶ mahkûmlar, İngiliz vapuru Princess Ena'ya gönderildi. İngilizlerin, memnun olmadıkları Türkleri Malta adasına sürmeleri başka tarihlerde ve başka vesilelerle sıradan bir uygulama haline geldi. İngiliz Avam Kamarasında, Yarbay Walter Keynes tarafından sorulan bir soru üzerine hükümet adına Hammer Greenwood şu cevabı verdi: "29 Mayıs 1919 tarihinde 2; 2 Haziran tarihinde 54, 22 Temmuzda 2; 28 Temmuzda 3; 5 Ağustosta 5; 21 Eylülde 12 kişi

⁸² Jäeschke, *age.*, s. 34.

⁸³ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980. s. 283.

⁸⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 349.

⁸⁵ Akın, *agm.*, s. 79.

⁸⁶ Okyar, *age.*, s. 284.

gönderildi. Bunların çoğu mezalime iştirak veya İngiliz harp esirlerine kötü muamele etmekle suçlanmaktadır.”⁸⁷

İngilizlerin tutuklamaları bununla sınırlı değildi, İtilaf Devletleri'nin işgalinin kanlı bir şekilde genişletildiği 16 Mart 1920'deki İstanbul'un işgalinden sonra İngilizler, Meclisi basarak Hüseyin Rauf Bey (Orbay), Cevat (Çobanlı) Paşa, Kara Vasıf gibi Türkleri yaka paça tutuklayarak Malta'ya gönderdi. İngiliz Yüksek Komiseri John de Robeck, 18 Mart 1920'de Malta Genel Valisi Lord Herbert Plumer'e, 30 kadar Türk siyasi suçlusunu “Benbow gemisine bindirip yola çıkaracağını, geminin 21 Mart günü adaya varacağını”⁸⁸ bildirdi.

Görsel 1. Malta'da sürgün bir kısım Türklerin kaldığı Polverista Kampının günümüzdeki hali.

(Mevlüt Çelebi, Malta, 16. 09. 2023)

2. MEKTUP

Bir ülkeyi uzun yıllar yöneten sadrazam, bakanlar, milletvekilleri, Genelkurmay Başkanı ve ordu komutanı paşalar, valiler, yazarlar, gazeteciler, özetle önde gelen toplam 147 kişi Malta adasında Polverista ve Verdala kamplarına yerleştirildi. Türk aydınları, İngiliz yönetiminin izin verdiği ölçülerde kendilerine göre bir düzen kurarak esaret hayatını katlanabilir hale getirdi. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türkiye'den ailelerinin gönderdiği eşyaları

⁸⁷ *Vakit*, 20 Mart 1920.

⁸⁸ Şimşir, *age.*, s. 169.

sardıkları Türk gazeteleri aracılığıyla İstiklal Savaşı'nı merakla takip ettiler. Vatanseverlik duygularının yanı sıra kurtuluşlarının bu savaşın sonucuyla doğrudan ilintili olduklarının farkında olarak, Ali İhsan Sabis Paşa'nın ifadesiyle hepsi "müfrit Kemalist kesildi."⁸⁹

İngiliz yönetiminin baskıları kimi zaman yumuşar, kimi zaman sertleşirken Türk aydınları onurlu bir duruş sergiledi. İçlerinde zayıf karakterlileri de olmasına rağmen, büyük çoğunluğu İngiliz zulmüne direndi, ödün vermedi. Haksızlığa karşı ses çıkardılar ve bir gün kurtulacaklarına olan inançlarını hiç yitirmediler. Onlara bu inancı veren Anadolu'daki istiklal mücadelesiydi. Bu inançla, kendilerine göre bir düzen kurdular, aralarında dostluklar gelişti, yanlış anlamalar giderildi, yeni sorunlar ortaya çıktı. Sonuç itibarıyla, yazarak, yabancı dil öğrenerek, kitaplar okuyarak, spor yaparak esaret hayatını çekilebilir hale getirdiler. Yemeklerini kendileri yaptı, bulaşık ve çamaşırlarını kendileri yıkadı. Bunun dışında şahsi alışkanlıklarına devam edenler olduğu gibi, topluca yapılan aktiviteler de söz konusuydu.

Malta, bireysel ya da Ubeydullah Efendi'nin imamlığında toplu namaz kılmaktan fal bakmaya, alafranga tuvalete alışmakta zorluk çekenlerden intihara kalkışanlara kadar çeşitli insan tiplerinin zoraki birlikteliğinin adıydı.⁹⁰ Malta'da Türkler ve diğer ülke esirleri için çeşitli kamplar kuruldu. Türk sürgünlerin büyük kısmının yerleştirildiği Polverista, Ziya Gökalp'in tasviriyle şöyle bir yerd: "*Bulduğum bina gayet yüksektir. Etrafında da duvar yok. Bütün şehir, köyler, deniz, karalar gözümüzün önündedir. Herkesin hususi bir odası var. Karyolalar, yataklar daha muntazam. Yıkanmak için her dairenin ayrı bir odası var. Büyük oteller gibi muntazam ve yeni bir bina. Bahçesi, kocaman ağaçlarla bezenmiş. Malta'daki üsera karargâhlarının en iyisi burası imiş. Buradaki esirler dışarıya çıkabiliyorlar. Başka karargâhlara gidebiliyorlar.*"⁹¹

Rauf Bey, Malta'daki hayatı şöyle özetler: "*Malta'da günler, küçük gruplar halinde başa verip, sohbet etmek ve ekseriyetle de okumak ve bilhassa memlekette gazete, mektup, haber beklemekle geçiyordu.*"⁹²

Tenis oynamaktan denize girmeye, yabancı dil öğrenmekten Ziya Gökalp'in konferanslarına dinlemeye kadar pek çok aktivite yapıyordu. Ancak neticede özgürlüklerinden mahrum ve düşman bir devletin kontrolü altında bir yaşamdı. Karşı tarafı "düşman" olarak görmek sadece İttihatçılar açısından geçerli değil, İttihatçılar da İngilizlere göre düşmandı. Dolayısıyla İngiliz yönetiminin maddi olmasa da manevi baskıları dayanılmaz noktaya gelince sürgünler haklarını hukuki yollardan savunmak ve aramak için çareler düşündü. Osmanlı haklarını müdafaaya memur edilmiş olan İsveç Elçileri vasıtasıyla sormak için teşebbüse geçtikleri gibi Malta'nın yerli avukatlarından biriyle anlaşarak kendisine, sürgünlerin haklarını araması için vekâletnâme verdiler.⁹³

Türk sürgünler için haklarını aramanın bir yolu da şikâyetlerini Kamp Komutanına, Malta Valisine, Londra'ya İngiliz Hükümetine ve İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserine

⁸⁹ Ali İhsan Sâbis, *Harp Hatıralarım, İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, Beşinci Cilt, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s. 68.

⁹⁰ Malta sürgünlerinin günlük hayatları hakkında ayrıntılı bilgi: Mevlüt Çelebi, *Bir Malta Sürgünü Aka Gündüz*, TTK Yayını, Ankara, 2023, s. 153-165.

⁹¹ *Ziya Gökalp Külliyyâtı -II-, Limni ve Malta Mektupları*, Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel, TTK Yayını, Ankara, 1965, s. 39.

⁹² Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni -Siyasî Hatıralarım- 2*, Emre Yayınları, İstanbul 1993, s. 42.

⁹³ Orbay, *age.*, s. 43.

bildirmektir. Bunu kimi zaman bireysel olarak kimi zaman da birlikte yaptılar. Hatta savaş sırasında kendilerine iyi davranan Türk yöneticilerin esir tutulmasına itiraz eden İngiliz vatandaşları da, Londra Hükümetine müracaat ederek bazı sürgünlerin serbest bırakılmasını istedi.⁹⁴

İngilizlerin haksız uygulamalarına en fazla itiraz edenlerden birisi olan Diyarbakır Mebusu Zülfü Tigrel, Malta valisine sayısız protesto mektupları yağdırır, kendisini haksızca esir tutanlar hakkında neler düşündüğünü hiddetli bir lisanla anlatır.⁹⁵ Zülfü Bey gibilere rağmen Ağaoğlu Ahmet, Malta'daki Türklerin duyarsızlıklarından şikâyet ederek şunları yazar: “İnsan neticede elde etmese bile kendisine karşı yapılan haksız ve fena muameleyi daima ret ve protesto etmelidir. Varsın neticesiz kalsın, varsın hatta zalimleri daha ziyade şiddete sevk etsin! Hakkın müdafaası kendi başına ve bizzat bir zevktir. Bundan dolayı daha ziyade şiddeti reva görenler yollarında uzun müddet devam edemezler. Çünkü onlar da insandır, onların da vicdanlarında hakka karşı ister istemez bir hürmet, bir tazim vardır.”⁹⁶

Şu anki bilgilerimize göre Malta sürgünlerinin yaşadıkları haksızlıkları en fazla katılımla protesto ettikleri belge yayınladığımız bu mektuptur. Mektuba İtalya Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde (Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri) rastladık. Mektup, İttihat ve Terakki döneminde 1913-1917 arasında sadrazamlık yapan Sait Halim Paşa tarafından kaleme alındı. İtalya ve Fransa Dışişleri Bakanlarına hitaben yazılan mektup, adı geçenlere ulaştırılması için 19 Aralık 1920 günü İtalya'nın İstanbul Büyükelçisi Camillo Garroni'ye gönderildi.⁹⁷ Üç sayfalık mektubun sonundaki isimlerden tespit edildiğine göre mektup, aralarında Ali Fethi Bey, Cevat Paşa, Ali İhsan Paşa ve Ahmet Emin Yalman'ın da bulunduğu 54 sürgün tarafından imzalandı. Sait Halim Paşa'nın Malta'da 14 Aralık 1920'de kalem aldığı mektup aşağıdadır:

“Esirler Kampı. Polverista, Malta, 14 Aralık 1920.

Ekselansları,

Aşağıda imzası bulunan bizler, bakanlar, senatörler, mebuslar, valiler, profesörler, yüksek memurlar ve Osmanlı tüccarları olarak, Ekselanslarına, kendimizin Malta'da esir bulunduğumuzu bildirmekten onur duyarız. Bazıları neredeyse iki yıldır, bazıları aylarca adi suçlular gibi muamele gördü ve biz, ulusların tarihinde benzeri olmayan bu olayın ve keyfi şiddetin sebebinin henüz bilmiyoruz.

⁹⁴ Bununla ilgili olarak en çok bilinen örnek İzmir eski valisi Rahmi Bey hakkındadır. Rahmi Bey savaş zamanında İngiliz vatandaşlarına iyi davrandığı için daha savaş bitmeden İngiltere'nin Atina Elçisi vasıtasıyla Londra'dan bir teşekkür mektubu almıştı. Bundan ancak birkaç ay sonra Malta'ya sürülmüştü. Rahmi Bey Malta'da bulunduğu müddetçe Avam Kamarası'nda tartışmalar yaşanmış, gazeteler yazılar yazmış, İzmir'de yaşayan İngilizler protestolar yağdırmış, o zaman Sömürgeler Bakanı olan Winston Churchill, Rahmi Bey'in Malta'da tutuklu bulunmasını aklının kabul etmediğini söylemişti. Ahmed Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz 1, 1888-1922*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdiç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997, s. 585-586.

⁹⁵ Yalman, *age.*, s. 582.

⁹⁶ Ahmet Ağaoğlu, *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 36.

⁹⁷ *Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri-Affari Politici, (ASDMAE-AP)*, 1919-1930, Busta (Bu.), 1659-7771. Garroni'nin Dışişleri Bakanı Carlo Sforza'ya gönderdiği 6 Ocak 1921 tarihli yazı.

Ekselanslarına şunu belirtmek isteriz ki, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Hükümeti arasında mütareke imzalandıktan birkaç ay sonra, çatışmalar fiilen sona erdiğinde, İngiliz makamları tarafından İstanbul'dan Malta'ya sürgün edildik.

Ekselans İtalya Dışişleri Bakanı,

Karşılaştığımız şiddet eylemi, İtalya adına verilen ciddi taahhütlerin ve yürürlükteki uluslararası ilkelerin ihlali anlamına gelmektedir.

Şunu da eklemek isteriz ki, savaşan ülke tebaalarından hiç birisinin benzer zulümlere maruz kalmadığına dikkat çekeriz. Ateşkes sırasında hiçbir Alman, hiçbir Avusturyalının, hiçbir Macarın, hiçbir Bulgar ülkelerinde Müttefikler tarafından tutuklanmadı veya sürgün edilmedi. Bu istisna, Osmanlı Müslümanlarına karşı artık yüzyılımıza ait olmayan bir din düşmanlığını ifade ediyor gibi görünüyor.

Bu, her halükarda, Müttefik güçlerin savaş sırasında birçok kez beyan ettiği insani ilkelere ve aynı zamanda hukukun ve adaletin, vahşi güç karşısında üstünlüğünü kesin olarak tesis etmek için mücadele ettikleri yönünde yinelenen beyanlarına açık bir saldırı teşkil etmektedir.

Hangi suçla suçlanırsak suçlanalım, ancak kendi milletimize karşı sorumlu olabiliriz ve ancak kendi ülkemizin kanunlarına göre yargılanabiliriz. Sevr Antlaşması, Müttefik devletlere karşı bazı Osmanlı tebaası üzerinde geçici ve kesin nitelikte bir yargı yetkisi tanıyorsa ve bunları bu devletlerin eline verme olanağını kabul ediyorsa, buna ilişkin hükümler ancak söz konusu antlaşmanın onaylanmasından sonra yürürlüğe girebilir. Ne ateşkes ne de Sevr Antlaşması, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı yurttaşlarını ki hiç birisi herhangi bir kınamaya maruz kalmasına ve onlara sosyal durumları ve bireysel onurlarıyla kesinlikle bağdaşmayan bir varoluşu yıllarca dayatmalarına rağmen, özgürlüklerinden mahrum etme, onlara suçlu muamelesi yapma hakkı tanımıyor.

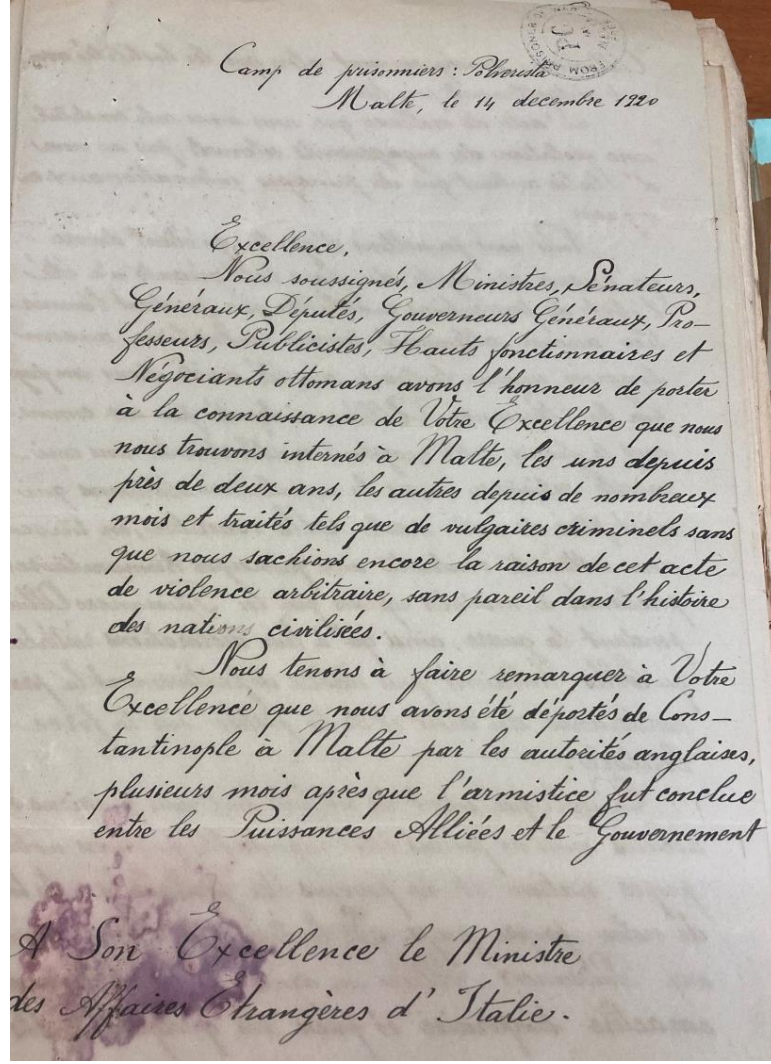
İtalya Hükümetinin ilgisizliğini, karşı karşıya olduğumuz dayanılmaz durumu, yukarıda belirtilen gerçekleri bilmemesine bağlıyoruz ve adalet ruhuna güvenerek Ekselanslarına başvurarak özgürlüğümüzün bir an önce bize iade edilmesini ve İngilizlerin müttefiki sıfatıyla kendisinin de katıldığı bir kararla bize yapılan büyük haksızlığa bir şekilde son verilmesini rica ediyoruz.

Sizden, Ekselanslarından en derin saygılarımızın kabulünü rica ediyoruz.

Sait Halim

Eski Sadrazam.⁹⁸

⁹⁸ ASDMAE-AP., 1919-1930, Bu., 1659-7771. Mektubu Fransızcadan tercüme eden Bornova Anadolu Lisesi Fransızca Öğretmeni Sayın Sevgi Bilgin Gürel'e teşekkür ederim.

Görsel 2: Sait Halim Paşa imzalı mektubun İlk sayfası
(ASDMAE-AP., 1919-1930, Bu., 1659-7771.)

Haki
 Ex-président de la
 Chambre.
 F. Sahito
 Sénateur ex
 Ancien Ministre
 Général Ali Saïd,
 ex-gouverneur
 militaire de Constantinople
 Prof. oculiste
 Essad
 Cheref
 Député d'Andrinople
 g^e
 S. Fatih
 Feizi
 Député
 Alihsan
 Général et ex-commandant
 de la 6e Armée turque
 Leheria
 Exe gouverneur
 Bedreddin 2701
 Exe gouverneur
 Ahmed Choubi
 Ancien Ministre
 Ali Minif
 Ancien Ministre
 Sulaiman
 général-major
 Ex chef saulair
 de l'armée turque
 M. Fatih
 Député d'Andrinople
 General N. Djewad
 ancien ministre
 Ali Djewany
 Député d'Antakya
 Hussein Kadry
 ancien député
 Helmi Abdulkadir
 Député
 g^e général
 Amadny Ayraf
 membre du Parlement
 Riza Hacıoğlu
 Député
 général de Division
 en retraite
 de Adana
 M. Réchah
 Lid. Colon. Bourin

Görsel 3. Mektubun bazı sürgünlerin imzasının bulunduğu beşinci sayfası.

(ASDMAE-AP., 1919-1930, Bu., 1659-7771.)

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu mektuba geniş çaplı katılımın olması, diğer bazı sürgünlerin ayrıca bir mektup yazmalarına vesile oldu. Edirne Mebusları M. Faik (Kaltakkıran) ve Mehmet Şeref Beylerle Antep Mebusu Ali Cenani Bey, İtalya Meclis Başkanı Enrico De Nicola'ya 26 Aralık 1920'de bir mektup gönderdi. Mektupta 16 Mart 1920'de İstanbul'u zor kullanarak işgal eden İngiliz güçleri tarafından Malta'ya sürüldükleri anlatılarak, İtalya Meclisinden adalet beledikleri ifade edildi.⁹⁹

Bu gibi girişimler diğer sürgünlere de örnek oldu. Aralarında Canbolat Bey, Hüseyin Cahit Bey, Sudi Bey gibi isimler her gün valiye ve diğer yerlere mektuplar yağdırmaya başladı. Bunların bir dereceye kadar tesiri oldu. İngiltere nezdinde Türklerin hakkını savunan İsveç Konsolosu gelip şikayetleri dinledi. Haftada bir defa ikişer lira para dağıtmaya başlandı; bir bakkal dükkânı açıldı, Malta'da bulunan Türk erlerinden her koğuşa hizmet erleri dağıtıldı. İngiltere hükümetinin, hasta esirlere ilaç vermeyi düşünmekte olduğu, doktor tarafından müjdelendi. Bir, iki hasta, hastaneye yollandı, fakat ateşli grup bu kadarla da yetinmeyerek her gün yeni bir zehirli mektup yazmaya devam etti. Günün birinde bu grubun teşebbüslerine kesin surette son verildi. Valinin şikâyetlerden usandığı ve artık mektup kabul etmeyeceği bildirildi.¹⁰⁰

Sait Halim Paşa ve 54 sürgün tarafından imzalanan mektubun içeriğiyle ilgili birkaç hususa değinmek isteriz. İttihatçılar, buna yurt dışına kaçanlar da dahil, yönetimde oldukları dönemin hesabını vermeye hazır olduklarını çeşitli vesilelerle dile getirdi. Ancak bunun Türk mahkemelerine ve olağanüstü dönem atlatıldıktan sonra yapılmasını tercih ettiler. Bu husus mektupta da dile getirilmektedir. Buna rağmen mektupta, Sevr'in yürürlüğe girmesinden sonra Müttefiklere verilen kendilerinin de bulunduğu bazı Osmanlı vatandaşlarını yargılamaya itiraz etmedikleri anlaşılmaktadır. İtirazları, İngilizlerin insan haklarıyla ve evrensel hukukla bağdaşmayan keyfi uygulamalarıdır. Bunun içindir ki sürgünle doğru bir yaklaşımla, Sevr'e taraf olan İtalya ve Fransa'yı da devreye sokmak suretiyle hak ihlallerinin önüne geçmek istedi.

Malta'ya sürgün edilen İttihatçıların yargılanmasını biraz daha detaylandırmak mümkün ve lazımdır. İngilizlerin İttihatçıları Malta'ya sürgün etme sebeplerinden birisi de onları dış etkilerden uzak bir yerde istedikleri gibi yargılama beklentisiydi. Belirtmek gerekir ki, sürgünler de yargılama ihtimalinden ve idam edilme korkusundan hatalarında çokça söz eder. Fakat İngilizlerin bu konudaki hesapları da tutmadı. İngilizler, kendilerine göre yaptıkları tasnifle, tutukladıkları Türkleri daha kolay yargılamak üzere, Osmanlı Hükümeti'nin de desteğiyle, Malta'ya sürgüne yolladı. Gerçi Fransızlar böyle bir yargılama yöntemine karşı çıktılarsa da İngilizler, yargılama için hukuki yapıyı da hazırladı. 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Barış Antlaşmasınının 226-230. Maddeleri, savaş suçu işlediği iddia edilen Türk görevliler hakkındaydı. Buna göre, Osmanlı Hükümeti, Müttefik Devletlerin, savaş kanun ve âdetlerine aykırı işler yapmakla itham edilen şahısları askeri mahkemelerde yargılamakta serbest olduğunu onaylıyordu. İtilaf Devletleri vatandaşlarına karşı yapılan işlerin faillerinin muhakemesi ilgili ülkenin askeri mahkemesinde yapılacaktı. Bu gibi suçlamalarda Osmanlı Hükümeti her türlü yardımı yapmayı ve gerekli belgeleri tedarik etmeyi taahhüt ediyordu.

⁹⁹ ASDMAE-AP., 1919-1930, Bu., 1659-7771.

¹⁰⁰ Yalman, *age.*, s. 532-533.

Nihayet Osmanlı Devleti, 1 Ağustos 1914'te Osmanlı toprağı olan bir yerde savaş esnasında yapılan "kıtallerden" sorumlu kişileri Müttefiklere teslim etmeyi taahhüt ve bunları yargılama hakkına sahip olacak Müttefik mahkemelerini tanıyacağını kabul ediyordu.¹⁰¹

Böyle bir hukuki dayanağı rağmen İngilizlerin elinde delil yoktu; hukuki gerekçe yaratmak kolay ancak delil bulmak zor olduğundan arayışa giriştiler. İngilizler Osmanlı arşivlerinde geniş çaplı araştırmalar yaptırdıysa da Malta tutukluları hakkındaki suçlamaları ispat edebilecek nitelikte yeterli kanıt ortaya çıkarılmadı. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri'ne müracaat ederek suçlamalara dair ellerindeki bilgilerin gönderilmesini istedi. Amerikalı yetkililer, ellerinde 'Ermeni soykırımının' olduğunu gösterir hiçbir resmi belgenin olmadığını bildirdi.¹⁰²

İngilizlerin istedikleri kanıtları bulamamaları bir yana asıl sorun, Ankara Hükümetinin tutumuydu. Yukarıdaki mektupta dile getirilen Malta sürgünlerinin özgürlüklerine kavuşması ancak Ankara Hükümeti'nin kararlı siyasetiyle mümkündü. Malta sürgünlerinin hepsi için olmasa da 40 sürgünün özgürlüğüne kavuşması mektubun gönderilmesinden bir süre sonra gerçekleşti. Bunda mektup etkili oldu mu ya da ne kadar etkili oldu, tartışılır. Ancak en azından İtalya'nın meselede taraf haline geldiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Malta sürgünlerinin bir kısmının kurtarılmasında Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında 21 Şubat 1921-12 Mart 1921 arasında Londra'da toplanan konferans önemli bir aşamadır. Ankara Hükümeti'nin de konferansa katılmasında ara bulucu olan İtalya, sürgünlerin bir kısmının kurtarılmasında da ara bulucu rolüne devam etti. Konferansta 7 Mart günü yapılan müzakerelerde Ankara Hükümeti Hariciye Vekili Bekir Sami Bey ile İngiltere Dışişleri Bakanlığı temsilcileri konuyu görüştü. İngilizlerin tasarısında Anadolu'da tutsak olan 21 İngiliz karşı Malta sürgünlerinden bazılarının bırakılması öngörülüyordu. Müzakerelerin ardından 16 Mart 1921 günü Malta sürgünleriyle İngiliz esirlerin mübadelesini öngören anlaşma imzalandı. Ancak bu anlaşma, Malta sürgünlerinin hepsinin kurtuluşunu sağlamadığı için Ankara Hükümeti tarafından reddedildi. Buna rağmen iki taraf da ellerindeki esirlerin bir kısmını serbest bıraktı. Londra Hükümeti, 12 Nisan'da 40 Türk sürgünü serbest bırakmaya karar verdi. 13 Nisan 1921'de Malta Valisine talimat verildi. Anlaşmada öngörülmüş altmış dört sürgünden kırkının Malta'dan İtalya'ya yollanması, 24 kişinin Malta'da tutulması bildirildi. Roma'da Türk, İngiliz ve İtalyan yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonunda Malta'da serbest bırakılacak 40 sürgünün İtalya'nın Taranto limanına gönderilmesinde mutabakat sağlandı. Türk sürgünler, herhangi bir zorlukla karşılaşmadan 1 Mayıs gecesi Taranto limanına indirildi.¹⁰³

Malta'da kalan Türklerin tamamının kurtuluşu yine Ankara Hükümetinin çabalarıyla ve Türk askerinin başarısıyla mümkün oldu. Ankara'da meclisin açılışına kadar geçici hükümet gibi çalışan Heyet-i Temsiliye'nin Başkanı Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'un işgali ve Meclisin basılması üzerine, Türkiye'deki İngiliz asker ve sivillerinin tutuklanmasını emretmişti. Bunları Malta'daki Türk sürgünlerin kurtarılması için elinde koz olarak bulduran Ankara Hükümeti, bunu Ekim 1921'de başardı. Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türk ordusu tarafından

¹⁰¹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C 1, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1953, s. 604.

¹⁰² Akın, agm., s. 98.

¹⁰³ Şimşir, *age*, s. 367-369.

kazanılması üzerine İngilizler, Ankara Hükümeti'nin elindeki esirlerini kurtarmak için yeni bir girişim başlattı. İstanbul'daki İngiliz asker ve diplomat yetkililerle Türk temsilciler arasında yapılan görüşmeler Malta'daki Türk sürgünlerle Türkiye'deki esir İngilizlerin takasında anlaşıldı. Sürgünler 25 Ekim 1921'de Malta'dan Türkiye'ye hareket etti. 31 Ekim günü İnebolu'ya getirilen sürgünlerle İngiliz esirlerin takası 1 Kasım günü yapıldı.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, A., *Mütareke ve Sürgün Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel-Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 36.

Akın, R., "İttihat ve Terakki Hükümetleri'nin Divan-ı Harb-i Örfi'de Yargılanması ve Malta Sürgünleri (1918-1921)", *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan), C I, (2014/1)

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri

Çelebi, M., *Bir Malta Sürgünü Aka Gündüz*, TTK Yayını, Ankara, 2023.

Erim, N., *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C 1, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1953.

Jäeschke, G., *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Çeviren: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1986.

Okyar, F., *Üç Devirde Bir Adam*, Yayına Hazırlayan: Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

Orbay, R., *Cehennem Değirmeni -Siyasî Hatıralarım- 2*, Emre Yayınları, İstanbul 1993
"Rüesa-yı İttihadın Tevkifi", *İkdam*, 11 Mart 1919.

Sâbis, A. İ., *Harp Hatıralarım, İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, Beşinci Cilt, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993.

Şimşir, B. N., Şimşir, *Malta Sürgünleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Vakit, 20 Mart 1920.

Yalçın, H. C., *Siyasal Anılar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Yalman, A. E., *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1, 1888-1922*, Yayına Hazırlayan: Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1997.

Ziya Gökalp Külliyyâtı -II-, Limni ve Malta Mektupları, Hazırlayan: Fevziye Abdullah Tansel, TTK Yayını, Ankara, 1965.

HADİS RİVÂYETLERİ IŞIĞINDA FİLİBELİ AHMED HİLMİ’NİN DÜŞÜNCE DÜNYASI: “BEŞERİYETİN FAHR-İ EDEBÎSİ NEBİMİZİ BİLELİM” VE “CİHÂD-I EKBER’E”

Arş. Gör. Dr., Ayşegül TOPRAK ŞAHİN

Artvin Çoruh Üniversitesi,

aysegultoprak@artvin.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5569-7779

ÖZET

Bu tebliğin konusu, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma döneminde yaşamış önemli bir mütefekkir olan Filibeli Ahmed Hilmi’nin, İslami düşüncüyü, tasavvufi görüşlerini ve ahlaki değerleri yoğun olarak işlemiş olduğu “Beşeriyetin Fahr-i Edebîsi Nebîmizi Bilelim” ve “Cihâd-ı Ekber’e” isimli risalelerindeki Hz. Peygamber’den aktarılan hadis rivâyetlerinin işlevidir. Bu tebliğde, adı geçen risalelerdeki hadis rivâyetlerine yönelik Ahmed Hilmi tarafından yüklenen anlam ve yorumların incelemesi amaçlanmaktadır.

“Beşeriyetin Fahr-i Edebîsi Nebîmizi Bilelim” risalesi, Hz. Peygamber’in hayatını, ahlakını ve insanlığa getirdiği mesajları ele alır. Ahmed Hilmi, hadisler aracılığıyla hakikat mefhumunu, insanın hakikat endişesini ve insanın hakikate erişebilmesinin mümkün olup olmadığı gibi hususları felsefî açıdan ele alır. “Cihâd-ı Ekber’e” risalesi Ahmed Hilmi’nin tasavvufi düşüncelerini içerir. Bu eserde büyük cihat olarak adlandırılan nefisle mücadele üzerinde durulur. Ahmed Hilmi, “Gerçek mücahit, nefesine karşı cihat eden kimsedir.” hadisini risalenin merkezine alarak okuyucuya manevi mücadelenin önemini anlatır ve bireyin içsel yolculuğunu detaylandırır. Ayrıca “İki günü denk olan ziyandadır.” hadisinden hareketle Müslümanları içinde buldukları ataletten kurtulmaya davet eder. Ahmed Hilmi’nin “Beşeriyetin Fahr-i Edebîsi Nebîmizi Bilelim” ve “Cihâd-ı Ekber’e” isimli risaleleri, hadislerin ne kadar derin ve çok yönlü kullanılabileceğinin önemli örneklerindedir. Bu risaleler Hz. Peygamber’in hayatından alınan derslerle bireyin iç dünyasında ve toplumsal ilişkilerinde rehberlik sağlayan birer kaynak olarak değer taşır. Aynı zamanda Ahmed Hilmi hadisler aracılığıyla İslami düşüncenin zenginliğini ve evrenselliğini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Filibe, Ahmed Hilmi, Cihâd-ı Ekber.

CUMHURİYET 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
OCTOBER 29, 2024 - ANKARA
ISBN NR. : 978-625-6283-91-6

IMPLEMENTING MANDATORY DIGITAL DOCUMENT EXCHANGE IN THE CZECH REPUBLIC: A COMPARATIVE ANALYSIS OF EXPECTATIONS AND OUTCOMES

Assist. Prof. Eva Nováková

Affiliation: Department of Information Systems, Charles University, Prague, Czech Republic

Abstract

The implementation of mandatory digital document exchange systems has become a cornerstone of modern e-governance, streamlining communication between government bodies, businesses, and citizens. This study examines the introduction of such a system in the Czech Republic, focusing on the gap between initial expectations and actual outcomes. By comparing anticipated benefits, such as increased efficiency, reduced administrative costs, and enhanced transparency, with observed results, this research identifies key factors influencing the system's success. The analysis incorporates perspectives from various stakeholders, including government officials, private enterprises, and end-users, to provide a comprehensive understanding. Findings highlight significant improvements in communication efficiency but also underscore challenges, such as technological adoption barriers and privacy concerns. The results contribute to broader discussions on digital governance implementation strategies and offer lessons for countries considering similar initiatives.

Keywords: digital document exchange, e-governance, Czech Republic, implementation challenges, comparative analysis

THE ROLE OF CREDIT FACILITIES IN ENHANCING PRODUCTIVITY IN PAKISTAN'S AGRICULTURAL SECTOR: A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS

AYESHA KHAN, BILAL AHMED, ZAHID IQBAL

Royal Holloway University of London, department of Economics, UK,

Abstract

Agriculture is the backbone of Pakistan's economy, contributing significantly to employment, food security, and exports. However, limited access to credit facilities has hampered its productivity potential. This study examines the impact of credit facilities on agricultural productivity using Data Envelopment Analysis (DEA) to evaluate efficiency across different farming units. The research highlights how access to financial resources fosters technological adoption, improved crop yields, and overall sectoral efficiency. Policy recommendations are provided to strengthen credit mechanisms and support sustainable agricultural development in Pakistan.

Keywords

Agricultural productivity, Credit facilities, Data Envelopment Analysis, Pakistan ,
agriculture , Financial inclusion

ANALYZING THE IMPACT OF SUSTAINABILITY INITIATIVES ON BUSINESS PERFORMANCE IN THE RESIDENTIAL SECTOR: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Prof. Laura Bennett

University of Toronto, Faculty of Management and Sustainability, Canada

Abstract

Sustainability initiatives are increasingly recognized as pivotal in enhancing business performance, particularly in the residential sector. This study develops a conceptual framework to analyze the multifaceted impact of sustainability initiatives on operational efficiency, financial performance, and stakeholder engagement within this sector. By integrating theories of sustainable development and business strategy, the framework aims to provide insights into how organizations can align sustainability practices with profitability and growth. The research also explores the challenges and opportunities of adopting eco-friendly measures and their implications for long-term resilience in residential businesses. This study contributes to the existing body of knowledge by offering a comprehensive perspective on sustainability-driven performance metrics.

Keywords: Sustainability, Business Performance, Residential Sector, Conceptual Framework, Eco-friendly Practices

KEY DRIVERS OF ISLAMIC BANKING GROWTH IN PAKISTAN

Imran Asif, Nadia Syed, Salim Raza

Department of Islamic Banking and Finance, Lahore School of Economics, Lahore, Pakistan

Abstract

Islamic banking has emerged as a significant component of Pakistan's financial sector, characterized by its rapid growth and expanding customer base. This study identifies and analyzes the key drivers influencing the development of Islamic banking in Pakistan. Drawing on a combination of primary data collection and secondary literature review, the research highlights the roles of Shariah compliance, government support, public awareness, product innovation, and macroeconomic stability. It underscores the importance of aligning financial products with Islamic principles to attract diverse clientele while promoting economic inclusivity. The findings reveal that regulatory frameworks, enhanced financial literacy, and customer-centric innovations are pivotal for sustainable growth in the sector. The paper concludes by recommending strategies to address challenges and sustain the upward trajectory of Islamic banking in Pakistan.

Keywords: Islamic banking, Pakistan, Shariah compliance, financial innovation, macroeconomic stability

10. SINIF “KARIŞIMLAR” ÜNİTESİ DENEYLERİNİN BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ GELİŞTİRME DÜZEYLERİNE GÖRE ANALİZİ VE YENİDEN DÜZENLENMESİ

Gamze ÖZATEŞ

Balıkesir Üniversitesi,

gamzeozates57@gmail.com – 0000-0003-4709-8060

Prof. Dr. Canan NAKİBOĞLU

Balıkesir Üniversitesi,

canan@balikesir.edu.tr– 0000-0002-7292-9690

ÖZET

Bu çalışmanın ilk amacı, 10. Sınıf Kimya Ders Kitabı “Karışımlar” ünitesinde yer alan deneylerin derslerde yapılması sonucunda öğrencilerin bilimsel süreç becerilerini ne düzeyde geliştirebileceğinin belirlenmesidir. Çalışmanın diğer bir amacı da bu deneylerin öğrencilere daha çok sayıda bilimsel süreç becerisi geliştirilmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesidir. Bu amaçlar doğrultusunda, ilk olarak kullanılarak deneyler hangi bilimsel süreç becerilerini geliştirdiği açısından analiz edilmiştir. Analiz için daha önce geliştirilmiş olan bilimsel süreç becerisi sınıflandırılmadan yararlanılmıştır. Bu sınıflandırmada bilimsel süreç becerileri üç grup altında toplanmıştır. Bunlardan ilki Temel Bilimsel Süreç Becerileri olup gözlem, ölçme gibi en temel becerileri içerir. İkinci grup beceriler Deney Doğrulama Bilimsel Süreç Becerileridir ve bu beceriler öğrencilerin var olan bir deneyi yaparken kullandıkları önceden kestirme, değişkenleri belirleme gibi daha üst düzey becerilerdir. Deney Kurgulama Bilimsel Süreç Becerileri ise öğrencilerin özgün bir deney tasarlayıp bu deneyi yapmaları sonucunda gelişen bilimsel süreç becerisi grubudur. Karışımlar ünitesinde yer alan deneylerin analiz sonuçları bilimsel süreç becerilerini geliştirme yeterliliği açısından incelendiğinde, deneylerin daha çok Temel Bilimsel Süreç Becerisi ve Deney Doğrulama Bilimsel Süreç Becerisine odaklanırken, Deney Kurgulama Bilimsel Süreç Becerisi gibi üst düzey bilimsel süreç becerilerinin çok fazla odaklanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu analizden sonra deneyler bilimsel süreç beceri sayısını arttıracak şekilde eklemeler yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Yapılan eklemeler sonucunda ders kitabında deneylerin toplamında 23 adet Temel Bilimsel Süreç Becerisi sayısı 40’a, 4 adet Deney Doğrulama Bilimsel Süreç Becerisi sayısı 14’e ve 1 adet Deney Kurgulama Bilimsel Süreç Becerisi de 8’e yükseltilmiştir. Çalışmanın sonunda konuya yönelik önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 10. Sınıf Kimya Ders Kitabı, bilimsel süreç becerisi, Karışımlar ünitesi.

1. GİRİŞ

21.yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler, bilgi birikimindeki hızlı değişimlerle birlikte değişen dünya öğrencilerin eğitim sistemindeki rolünü de değiştirmiştir. Geleneksel eğitim anlayışında öğrenci bilgiyi alan, olduğu gibi kabul eden, ezberleyen konumunda iken günümüzde bilgiyi araştıran, sorgulayan, gözlemleyen, gözlem sonuçlarına göre yorumlayan, karar verme sürecine dahil olan, bilimsel düşünebilen, bilgiye kendi ulaşmada etkin katılım gösteren kişi konumuna gelmiştir. Bu nedenle de günümüzdeki eğitim anlayışının amaçları içinde bilimsel bilgiye ulaşmada bilim adamlarının izlediği yolu izleyebilen nesiller yetiştirilmesi de yer alır. Bilimsel bilgiye ulaşılması için öncelikle kişilerin bilimsel süreç becerilerine (BSB) sahip olmasını gerektirir. Bilimsel süreç becerileri bilim insanlarının çalışmaları sırasında kullandıkları beceriler olup bu yönüyle de öğrencilerin bilimsel bir çalışmanın nasıl yürütebileceğini anlamaları açısından önemlidir. Bunların yanı sıra, öğrencilerin okulda öğrendiği bilgileri günlük hayatlarında da kullanmalarına yardımcı olur. Ayas ve diğerleri (1997) tarafından bilimsel süreç becerileri, “fen bilimlerinde öğrenmeyi kolaylaştıran, öğrencilerin aktif olmasını sağlayan, kendi öğrenmelerinde sorumluluk alma duygusunu geliştiren, öğrenmenin kalıcılığını artıran, ayrıca araştırma yol ve yöntemlerini kazandıran temel beceriler” olarak tanımlanmıştır [1]. Bilimsel süreç becerilerinin öğrencilere kazandırılması aynı zamanda bilimsel düşünme becerilerinin kazanmalarına da katkı sağlayacak ve öğrencilerin bilimin doğasını algılamasına yardımcı olacaktır.

BSB, ilk olarak Amerika’da 1961 yılında pilot uygulamaları ile başlayan “Science a Process Approach” programı ile gündeme gelmiştir. Bu program, bilimin bir süreç yaklaşımı olduğu ve bu şekilde öğretilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır [2, 3]. Ülkemizde de 2013 yılı Kimya Dersi Öğretim Programı ile bilimsel süreç becerileri kimya dersi öğretim programının önemli bir bileşeni haline gelmiştir [4]. Bundan sonra geliştirilen 2018 yılı ve 2024 yılı Kimya Dersi Öğretim Programlarında öğrencilerin bilimsel süreç beceri gelişiminin sağlanması hedefi önemini sürdürmüştür [5, 6].

Alanyazın incelendiğinde BSB ile ilgili çalışmaların önemli bir kısmının öğrencilerin BSB düzeylerinin ölçülmesine yönelik olduğu görülürken [7, 8], bir kısmı öğretmen ve öğretmen adaylarının bu konuda görüşlerine odaklanmıştır [9, 10]. Yine çalışmaların bir kısmı farklı alanlardaki ders kitaplarının BSB ile ilgili analizleri üzerinde araştırmalar içerdiği görülür [11, 12, 13, 14].

BSB’nin kazandırılması genel olarak sınıf içinde veya laboratuvarlarda yürütülecek deneyler ve etkinliklerle sağlanabilir. Ders kitapları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmakta olup öğretmene hem dersini planlaması hem de sınıf içi etkinliklerin yürütülmesinde yol gösterici olarak görev yapar. Ayrıca öğrencilerinde en önemli yardımcısıdır. Ders kitapları ile ilgili yürütülen çalışmalar, fen konularının öğretiminde ders kitaplarının hem sınıf içinde hem de sınıf dışında en temel kaynaklar olarak kullanılması nedeniyle öğrenciler için hala önemini koruduğu bildirilmiştir [15]. Bu nedenle öğrencilerin BSB’ni geliştirmek isteniyorsa kimya ders kitaplarında yer alan deneylerin BSB gelişimini sağlayacak şekilde düzenlenmesi son derece önemlidir.

“Karışımlar” konusu öğrencilerin ilk olarak 7.sınıfta karşılaştıkları, 10.sınıfta düzeyine gelindiğinde kimya dersinde daha ayrıntılı olarak işlenen ve öğrencilerin günlük hayatla ilişki

kurabilecekleri bir konudur. “Karışımlar” konusunun öğretiminde çeşitli deneylere yer verilmesi hem somut yaşantılar kazandırmada öğrencilerin konuyu daha anlamlı öğrenmelerine yardımcı olurken, diğer taraftan bilimsel süreç beceri gelişimlerine de katkı sağlayacaktır.

BSB gelişiminin önemi düşüncelerden hareketle bu çalışmada ilk olarak 10. sınıf kimya ders kitabı “karışımlar” ünitesinde yer alan dört deneyin yaptırılması ile öğrencilere bilimsel süreç becerilerinin hangilerinin kazandırılabilceğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. İkinci olarak da ders kitabında yer alan bu deneylerin öğrencilere daha çok sayıda bilimsel süreç becerisi geliştirilmesini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlara bağlı olarak çalışmanın araştırma soruları şunlardır:

1. 10. sınıf kimya ders kitabı, “karışımlar” ünitesinde yer alan deneyler hangi bilimsel süreç becerilerinin gelişimini hedeflemektedir?
2. 10. sınıf kimya ders kitabı, “karışımlar” ünitesinde yer alan deneyler daha fazla bilimsel süreç becerisi gelişimini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenebilir mi?

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın modeli

Çalışmanın modeli *doküman incelemesidir*. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitim araştırmalarında da özellikle ders kitapları, program yönergeleri, öğretmen ve öğrenci el kitapları incelenebilir [16]. Doküman analizi gerçekleştirilirken öncelikle analiz amacı doğrultusunda analiz birimleri belirlenir.

2.2. Çalışmanın örnekleme

Çalışmanın örnekleme, amaçsal örnekleme yoluyla seçilmiştir. Amaçsal örnekleme, olasılı ve seçkisiz olmayan bir örnekleme yaklaşımıdır. Amaçsal örnekleme çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına olanak tanır [17]. Çalışmada ders kitabı belirlenirken 2022-2023 eğitim öğretim yılında 10. sınıf kimya ders kitabı olarak okutulan Talim Terbiye Kurul onayı almış olması ve ünite seçiminde de deney sayısının fazla olması ve kimyanın temel konularından birisi olması dikkate alınmıştır. Böylece “karışımlar” ünitesi tercih edilmiştir.

2.3. Veri toplama ve veri analizinde izlenen yol

Veri toplanmasında kitap ve ünitenin belirlenmesinden sonra bu üniteye deneyler incelenmiş ve ünite de yer alan dört deneyin analizine karar verilmiştir. Bu deneyler ve isimleri şu şekildedir. Homojen karışımlar, farklı maddelerin suda çözünmesi, kütlece yüzde derişimleri farklı çözeltilerin hazırlanması ve zeytinyağ-su karışımının bileşenlerine ayrılması. Analizler sırasında Şen ve Nakiboğlu (2012) tarafından geliştirilen BSB sınıflandırılmasına yönelik kavram haritasından yararlanılmıştır [14]. Hem deneylerin analizi hem de ikinci aşama için bir analiz rubriği kullanılmıştır. Tablo şeklinde oluşturulan bu rubriğin ilk sütununda bilimsel becerilerin hepsi sırasıyla yazılmıştır. Daha sonraki sütunlardan ilkin “var”, ikincisine “yok”, üçüncüsüne “geliştirildi” başlıkları yazılmıştır. Analiz sırasında birinci sütunda yazılı BSB ile

İlgili deneyde bir kısım varsa artı işareti yoksa yok kısmına artı işareti konularak analizin ilk kısmı tamamlanmıştır. İkinci kısımda ilgili BSB yok veya var ama daha geliştirilecekse geliştirildi sütununa artı işareti konulmuş ve tablonun son sütununa da geliştirmek için ne yapıldığı yazılmıştır. Analizler sırasında “var” sütunun işaretlenmesinde her bir BSB için ilgili yönlendirici ifadelerin olup olmadığına bakılmıştır. Analizi güvenilirliğinin sağlanması şu şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk olarak çalışmanın ilk yazarı ilk iki sütunu deneyleri analiz ederek doldurmuş ve daha sonra ikinci yazar tarafından doğruluğu kontrol edilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında deneylerin geliştirilmesi aşamasına geçilmiştir. Bu amaçla ilgili BSB'nin deneyde yer almadığı BSB'yi eklenebilecekse eklenmiş, var olan BSB'nde gözden geçirilerek gerekiyorsa yeniden düzenlenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

10. sınıf Kimya ders kitabı, “Karışımlar” ünitesinde yer alan deneyler hangi bilimsel süreç becerilerinin gelişimini hedeflemektedir şeklindeki ilk araştırma sorusuna cevap bulmak amacıyla “Karışımlar” ünitesinde yer alan deneylerin bilimsel süreç becerileri bakımından analizine ilişkin bulgular Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Karışımlar ünitesi deneylerinin bilimsel süreç becerisi analiz bulguları

BSB	Deney 1			Deney 2			Deney 3			Deney 4		
	Var	Yok	Kısmen	Var	Yok	Kısmen	Var	Yok	Kısmen	Var	Yok	Kısmen
Gözlem	-	+	-	+	-	-	-	+	-	-	+	-
Ölçme	-	-	+	+	-	-	+		-	-	+	-
Sınıflama	+	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-
Veri kaydetme	+	-	-	+	-	-	+		-	-	+	-
Sayı-Uzay ilişkisi	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
İletişim	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
Önceden kestirme	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
Değişkenleri belirleme	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	+	-
İşlemsel tanımlama	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
Sonuç çıkarma	+	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	+
Hipotez kurma	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
Deney kurgulama	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
Değişken değiştirme ve kontrol etme	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
Veri kullanma	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-

Karar verme	-	+	-	-	+	-	+	-	-	-	+	-
-------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Çizelge 1 incelendiğinde, ilk deney olan “Homojen karışımlar” deneyinde TBSB’den sınıflama ve veri kaydetme becerisinin yer aldığı, ölçme becerisinin kısmen yer aldığı, DDBSB’den sonuç çıkarma becerisinin yer aldığı, ÖDTBSB bilimsel süreç becerilerini geliştirmeye yönelik ifadelerin yer almadığı görülmüştür. 2. deney 2 olan “Farklı maddelerin suda çözünmesi” deneyinde TBSB’den gözlem, ölçme ve veri kaydetme becerilerinin yer aldığı, sınıflama becerisinin kısmen yer aldığı, üst düzey bilimsel süreç becerilerini geliştirmeye yönelik ifadelerin yer almadığı görülmüştür. 3. Deney olan “Kütlece yüzde derişimleri farklı çözeltilerin hazırlanması” deneyinde TBSB’den ölçme ve veri kaydetme becerisi, DDBSB’den değişkenleri belirleme ve sonuç çıkarma becerilerinin yer aldığı, ÖDTBSB den ise karar verme becerisini geliştiren ifadenin yer aldığı, diğer bilimsel süreç becerilerini geliştirmeye yönelik ifadelerin yer almadığı görülmüştür. 4. deney “Zeytinyağ-su karışımının bileşenlere ayrılması” deneyinde ise yalnızca DDBSB’den sonuç çıkarma becerisini geliştiren ifadenin kısmen yer aldığı diğer hiçbir bilimsel süreç becerisini geliştirmeye yönelik ifadenin yer almadığı görülmüştür.

3.2. İkinci araştırma sorusuna yönelik bulgular

10. sınıf Kimya ders kitabı, “Karışımlar” ünitesinde yer alan deneyler daha fazla bilimsel süreç becerisi gelişimini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenebilir mi şeklindeki ikinci araştırma sorusuna cevap bulmak üzere Çizelge 1’de yer alan analiz bulgularına göre BSB yok veya kısmen yazan beceriler için deneyler tekrar düzenlenmiştir. Eklenen BSB’nin sayısal değerleri başlangıçtaki durumla karşılaştırmalı olarak Çizelge 2, 3 ve 4’te verilmiştir.

Çizelge 2. Temel bilimsel süreç becerilerinin başlangıç ve deneyin geliştirilmesinden sonraki durumlarına yönelik bulgular

Durum	Temel Bilimsel Süreç Becerileri (TBSB)					Toplam
	Gözlem	Ölçme	Sınıflama	Veri kaydetme	Sayı-Uzay ilişkisi	
Başlangıç	2	16	2	3	0	23
G. sonrası	15	16	5	4	1	40

Çizelge 2 incelendiğinde, kitapta yer alan deneylerin başlangıçta TBSB’den en fazla ölçme becerisini geliştirmesine odaklandığı, sayı-uzay ilişkisi becerisini geliştiren bir ifadenin de yer almadığı görülmektedir. Deneylerin ilk halinde gözlem becerisi 2, ölçme becerisi 16, sınıflama becerisi 2, veri kaydetme becerisi 3 olmak üzere toplam 23 TBSB ifadesi yer alırken yapılan geliştirme sonrasında gözlem becerisi 15, sınıflama becerisi 5, veri kaydetme becerisi 4, sayı-uzay ilişkisi 1 olmak üzere toplam TBSB’ni geliştiren ifade sayısı 40’a yükselmiştir.

Çizelge 3. Deney doğrulama bilimsel süreç becerilerinin başlangıç ve deneyin geliştirilmesinden sonraki durumlarına yönelik bulgular

Durum	Deney Doğrulama Bilimsel Süreç Becerileri (DDBSB)				Toplam
	Önceden Kestirme	Değişkenleri belirleme	İşlemsel tanımlama	Sonuç çıkarma	
Başlangıç	0	1	0	3	4
G. sonrası	5	2	3	4	14

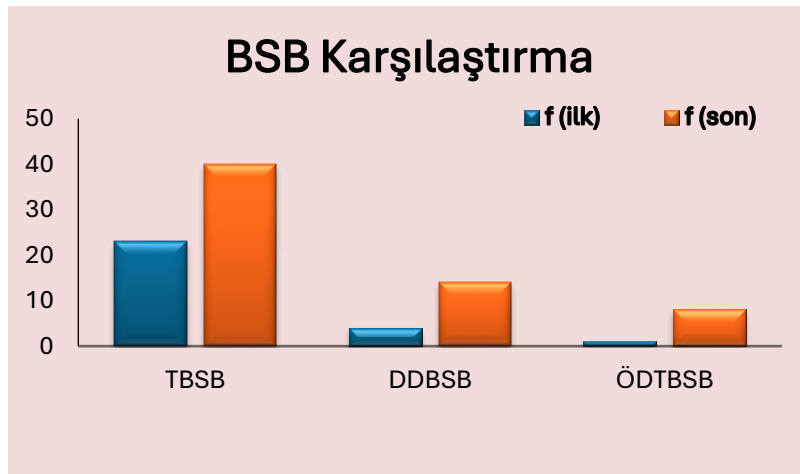
Çizelge 3 incelendiğinde, deneylerin DDBSB’ den en çok sonuç çıkarma becerisini geliştirdiği, önceden kestirme ve işlemsel tanımlama becerisini geliştiren bir ifadenin de yer almadığı görülmektedir. Deneylerin ilk halinde değişkenleri belirleme becerisi 1, sonuç çıkarma becerisi 3 olmak üzere toplam 4 DDBSB ifadesi yer alırken yapılan geliştirme sonrasında önceden kestirme becerisi 5, değişkenleri belirleme becerisi 2, işlemsel tanımlama becerisi 3, sonuç çıkarma becerisi 1 olmak üzere toplam DDBSB’ ni geliştiren ifade sayısı 14’e yükselmiştir.

Çizelge 4. Özgün Deney Tasarlama bilimsel süreç becerilerinin başlangıç ve deneyin geliştirilmesinden sonraki durumlarına yönelik bulgular

Durum	Özgün Deney Tasarlama Bilimsel Süreç Becerileri (ÖDTBSB)					Toplam
	Hipotez kurma	Deney kurgulama	Değişken değiştirme ve kontrol etme	Veri kullanma	Karar verme	
Başlangıç	0	0	0	0	1	1
G. sonrası	0	4	0	1	3	8

Çizelge 4 incelendiğinde, deneylerin ÖDTBSB’ den yalnızca karar verme becerisini geliştiren 1 ifadenin yer aldığı görülmüştür. Yapılan geliştirme sonrasında deney kurgulama becerisi 4, veri kullanma becerisi 1, karar verme becerisi 3 olmak üzere toplam ÖDTBSB’ ni geliştiren ifade sayısı 8’e yükselmiştir.

Son olarak karışım lar ünitesi deneylerinin ilk ve son durumunun BSB sınıflandırılmasına göre frekanslarının karşılaştırılmasının grafiksel gösterimi Görsel 1’de sunulmuştur.

Görsel 1. Karışım lar ünitesi deneylerinin ilk ve son durumunun BSB sınıflandırılmasına göre frekanslarının karşılaştırılması

Görsel 1 incelendiğinde her üç bilimsel süreç becerisi türünde de ders kitabında yer alan haline göre önemli ölçüde artmıştır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan çalışma sonunda ders kitaplarında yer alan deneylerin bilimsel beceri türlerin temel bilimsel becerilerin gelişmesine odaklandığı ancak üst düzey bilimsel süreç becerilerinin gelişimine odaklanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında odaklanan bilimsel becerilerinin sayısal olarak da çok fazla olmadığı anlaşılmıştır. Diğer taraftan yapılan çalışma sonucunda deneylerin tüm bilimsel süreç becerilerini geliştirecek şekilde yeniden düzenlenebileceğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- [1] Ayas, A., Çepni, S., Johnson, D. Turgut, M. F. *Kimya Öğretimi. YÖK/Dünya Bankası Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi*, Ankara, 1997.
- [2] Sanderson, B. A., Kratochvil, D. W. (1971). *Science--A Process Approach, Product Development Report No. 8*.
- [3] Monhardt, L., Monhardt, R. Creating a Context for the Learning of Science Process Skills Through Picture Books, *Early Childhood Education Journal*, 34, 67-71, 2006.
- [4] Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *Ortaöğretim Kimya Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim programı*, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2013.
- [5] Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *Ortaöğretim Kimya Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim programı*, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2018.
- [6] Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *Ortaöğretim Kimya Dersi (9, 10, 11 ve 12. Sınıflar) Öğretim programı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2024.
- [7] Bostan Sarıoğlan, A., Gedik, İ., Can, Y. Ortaokul Öğrencilerinin Bilimsel Süreç Becerilerinin Karşılaştırılması: Kuvvet ve Hareket Ünitesi Örneği, *Mersin University Journal of the Faculty of Education/Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 2016.
- [8] Karataş, F. Ö., Delen, İ., Cengiz, C., İkto, N., Birinci, S. Onuncu sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç beceri düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15, 1, 468-494, 2018.
- [9] Bakaç, E., Yıldız, A. Öğretmen Adaylarının Bilimsel Süreç Becerilerini Anlama Düzeyleri ve Öğretim Elemanlarının Onların Cevapları Hakkındaki Tahminleri, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 1, 453-481, 2021.
- [10] Işık, A., Nakiboğlu, C. Sınıf Öğretmenleri ile Fen ve Teknoloji Dersi Öğretmenlerinin Bilimsel Süreç Becerileri ile İlgili Durumlarının Belirlenmesi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 2, 2011.
- [11] Soyibo, K. An Assessment of Caribbean Integrated Science Textbooks' Practical Tasks, *Research in Science & Technological Education*, 16(1) 31-41, 198.

- [12] Ecevit, T., Alagöz, S., Özkurt, N., Köylü, Ü. K. İlkokul 3. ve 4. Sınıf Fen Bilimleri Ders Kitaplarındaki Etkinliklerinin Bilimsel Süreç, Yaşam ve Mühendislik Tasarım Becerilerini Kazandırması Açısından İncelenmesi, *Trakya Eğitim Dergisi*, 12, 2, 743-758, 2022.
- [13] Dökme, İ. (2005). Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) İlköğretim 6. Sınıf Fen Bilgisi Ders Kitabının Bilimsel Süreç Becerileri Yönünden Değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 4(1), 7-17.
- [14] Şen, A. Z., Nakiboğlu, C. Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarının Bilimsel Süreç Becerileri Açısından İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 47-65, 2012.
- [15] Nakiboğlu, C. Deneyimli Kimya Öğretmenlerinin Ortaöğretim Kimya Ders Kitaplarını Kullanımlarının İncelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 1, 91-101, 2009.
- [16] Yıldırım, A., Şimşek, H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (9. Genişletilmiş Baskı) Ankara: Seçkin Yayınevi, 2013.
- [17] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. *Araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi, 2011.

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ İNANÇLARINA YÖNELİK BİR İNCELEME

Doçent Doktor, Yahya DOĞAR

İnönü Üniversitesi, - 0000-0002-1068-2266

Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU

İnönü Üniversitesi, - 0000-0002-8149-801X

Özet

Bu araştırma, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeylerini cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerine göre incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, Osmaniye ilinde görev yapan 223 beden eğitimi öğretmeni üzerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, Fan vd. (2018) tarafından geliştirilen ve Uğraş ve Dindar (2019) tarafından Türkçeye uyarlanan “Beden Eğitimi Öğretmenlik Mesleğine İnanç Ölçeği” ile toplanmıştır. Ölçek, "Çalışma Arzusu" ve "Beden Eğitime Verilen Değer" olmak üzere iki alt boyut ve toplam 11 maddeden oluşmaktadır.

Verilerin analizi, normal dağılım göstermemesi nedeniyle non-parametrik testlerle gerçekleştirilmiştir. İkili gruplar için Mann Whitney U testi, üç veya daha fazla grup için Kruskal-Wallis H testi uygulanmış ve anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Sonuçlara göre, öğretmenlerin cinsiyet ve yaşlarına göre mesleki inanç düzeylerinde anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$). Ancak medeni durum değişkeninde, evli öğretmenlerin “Çalışma Arzusu” alt boyutu ve toplam mesleki inanç puanında bekar öğretmenlere göre daha yüksek puan aldığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). "Beden Eğitime Verilen Değer" alt boyutunda medeni durum açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0,05$).

Araştırma bulguları, öğretmenlerin cinsiyet ve yaş değişkenlerinden bağımsız olarak benzer mesleki inançlara sahip olduklarını, ancak medeni durumun mesleki motivasyon üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeyleri üzerinde sosyal faktörlerin (örneğin medeni durum) belirleyici olduğu, yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenlerin ise sınırlı bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi, Öğretmenler, Mesleki İnanç

A STUDY ON THE PROFESSIONAL BELIEFS OF PHYSICAL EDUCATION TEACHERS

Abstract

This study aims to examine the professional belief levels of physical education teachers according to gender, age and marital status variables. The study was conducted on 223 physical education teachers working in Osmaniye province. The data were collected with the “Belief in Physical Education Teaching Profession Scale” developed by Fan et al. (2018) and adapted into Turkish by Uğraş and Dindar (2019). The scale consists of two sub-dimensions, “Desire to Work” and “Value Given to Physical Education”, and a total of 11 items.

The data were analyzed with non-parametric tests due to non-normal distribution. Mann Whitney U test was applied for paired groups and Kruskal-Wallis H test was applied for three or more groups and significance level was accepted as $p < 0.05$.

According to the results, no significant difference was found in teachers' professional belief levels according to their gender and age ($p > 0.05$). However, in the marital status variable, it was determined that married teachers had higher scores in the “Desire to Work” sub-dimension and total professional belief score than single teachers ($p < 0.05$). No significant difference was found in terms of marital status in the sub-dimension of “Value Given to Physical Education” ($p > 0.05$).

The findings of the research show that teachers have similar professional beliefs regardless of gender and age variables, but marital status may have an effect on professional motivation. As a result, it was observed that social factors (e.g. marital status) had a determinant effect on physical education teachers' professional belief levels, while demographic variables such as age and gender had a limited effect.

Keywords: Physical Education, Teachers, Professional Belief

Giriş

Meslek olarak ele alındığında öğretmenlik, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin odağında yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Her şeyden önce toplumsal gelişmenin her anlamda rehberi konumunda olan öğretmen, bu özelliği itibarıyla pozitif ayrımcılığı da hak etmektedir. Bu itibarla öğretmenlik mesleğini diğer mesleklere göre müstesna bir konuma konulması gereği yerinde ve doğru kabul edilmelidir. Nitekim temel toplumsal kurumlardan birisi olarak kabul edilen eğitimin, her toplumda temel sorunların başında yer alması ve bu temel sorunun ana

öznesin de öğretmen olması, öğretmenlik mesleğinin öneminin her zaman gündemde tutulmasına neden olmaktadır (Battal, N. 2003).

Öğretmen öğrenme en temel aracıdır, toplumsal ahlakın vekili, toplumun güvenilir kişisi, öğrenci danışmanı, meslektaş ve toplumsal katılımcıdır. Bütün bunlar öğretmene daha çok mesleği ile ilgili olarak verilen imgelerdir. Ayrıca öğretmenin değerlendirilmesinde bilgi, kişilik, çevreye uyum, çevre kalkınmasına katılma, halkla ilişkiler gibi ölçütler de kullanılmaktadır (Çelikten ve Can, 2003).

Öğretmen bir ülkenin geleceğinin mimarıdır. Başka bir ifadeyle toplumun her kesiminde hizmet veren insan gücünü yetiştiren ve bir anlamda ülkelerin kaderlerini yazandır. Nitelikli insan gücünün yetiştirilmesinde, toplumdaki huzur ve sosyal barışın sağlanmasında, bireylerin sosyalleşmesi ve toplumsal hayata hazırlanmasında, toplumun kültür ve değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasında öğretmenlerin önemli rol oynadığı açıktır (Özden, 1999).

Bu nedenle öğretmenlerin eğitim hedeflerine ulaşmada taşıdığı görev ve sorumluluklarla öğretmenlik mesleğini seçme nedenleri, mesleğe verdikleri değer, meslekten beklentileri ve mesleğe olan tutumları, onların iş performanslarını da doğrudan etkileyecektir (Uğraş ve Dindar, 2019).

Öğretmenlik mesleğini seçme kriterleri farklılık göstermesine rağmen öncelikle sosyalleşme, ahlak ve etik gibi değerler öne sürülse de, sonraları bu nedenlerin yerini çocuklarla çalışma isteği, topluma katkı yapma ve entelektüel tatmin gibi nedenler almaya başlamıştır (Watt ve Richardson, 2012).

Yapılan araştırmalarda öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini bir kariyer olarak seçme nedenlerini içsel motivasyon, dışsal motivasyon ve özgecilik (Alturistik: başkalarının iyiliğine çalışmayı yaşam ve ahlak ilkesi yapan görüş) olarak gördükleri tespit edilmiştir (Uğraş ve Dindar, 2019). Ancak, bu gerçeğin herkesçe bilinmesine rağmen, çeşitli nedenlerle ülkemizde öğretmenlik mesleği çeşitli dalgalanmalarla bugünlere gelmiştir. Kimi zaman “bilen öğretir” diyerek öğretmenlik meslek bilgisinde yetişme aranamaksızın her meslekten kişiler öğretmenliğe atanmış, kimi zaman da “açıkta mı kalsın” endişesiyle alan bilgisi bile olmayan kişilere yeni nesiller teslim edilmiştir (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005).

Bu nedenle öğretmenlik sürecinin başlangıcından itibaren tüm öğretmenlerde olduğu gibi beden eğitimi öğretmenleri için de önemli ve gereklidir. Çünkü öğretmenin, öğretmenlik sürecinin başlangıcından itibaren kendini öğretmen olarak nitelendirmesi ve mesleğe olan inancı, kariyerinde karşılaşacağı problemlerin aşılmasında itici bir güç olacaktır (Dündar, S. 2014). Bir başka ifadeyle öğretmenlik mesleğine olan inanç onun seçimi yanında meslekte kalıcılığı da etkilemektedir. Dolayısıyla öğretmenliğe gönülsüz olarak başlayanlarla gönüllü

olarak başlayanlar arasında önemli farklılıklar olacaktır. Mesleğe istemeyerek başlayan öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin daha yüksek olacağı açıktır (Tümekaya ve Uştu (2016).

Bu açıklamalar çerçevesinde daha etkili ve yararlı beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek ve topluma beden eğitimi ve spor alanında daha yararlı eğitim ve öğretim sunabilmek için, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeylerinin araştırılmasına ihtiyaç vardır. Bu anlamda konu önemli ve araştırılmaya değerdir.

Araştırmanın amacı da, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre araştırılmasıdır.

Bu genel amaca bağlı kalarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

1. Cinsiyet değişkenine göre beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeylerinde farklılık var mıdır?
2. Yaş değişkenine göre beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeylerinde farklılık var mıdır?
3. Medeni durum değişkenine göre beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeylerinde farklılık var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli geçmişte var olan veya halen varlığını devam ettiren bir durumu olduğu gibi betimlemek amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır (Karasar, 2003).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Osmaniye ilindeki devlet ortaokul ve liselerde görev yapan beden eğitimi öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklemi ise evren içinden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 223 beden eğitimi öğretmeni oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Fan vd., (2018) tarafından geliştirilen, Uğraş ve Dindar (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "*Beden Eğitimi Öğretmenlik Mesleğine İnanç Ölçeği*" uygulanmıştır. Ölçek iki alt boyuttan 11 maddeden oluşmaktadır. Çalışma Arzusu alt boyutu 5 maddeden (1, 2, 3, 4 ve 5. maddeler) oluşurken Beden Eğitime Verilen Değer alt boyutu 6 maddeden (6, 7, 8, 9, 10 ve 11. maddeler) oluşmaktadır. Ölçek 7'li Likert tipi olup

kendini değerlendirmeye yöneliktir. Ölçek maddelerine “Kesinlikle katılmıyorum (1)” ile “Kesinlikle katılıyorum (7)” şeklinde yanıt verilmektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi IBM SPSS 25.0 istatistik paket programıyla yapılmıştır. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit amacıyla Basıklık ve Çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için non-parametrik testlerden yararlanılmıştır (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2013). Dolayısıyla ikili karşılaştırmalarda Mann Whitney U Testi, üç ve daha fazla grup karşılaştırmalarında Kruskal Wallis H testlerinden yararlanılmıştır. Anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyete göre mesleki inanç sonuçları

Alt boyut	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Çalışma Arzusu	Kadın	58	108,26	6279,00	4568,000	0,601
	Erkek	165	113,32	18697,00		
Beden Eğitime Verilen Değer	Kadın	58	109,74	6365,00	4654,000	0,750
	Erkek	165	112,79	18611,00		
Mesleki İnanç Toplam Puan	Kadın	58	108,70	6304,50	4593,500	0,648
	Erkek	165	113,16	18671,50		

Tablo 1 incelendiğinde, beden eğitimi öğretmenlerinin cinsiyete göre mesleki inançlarının hem toplam puanda hem de alt boyutlarda anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$).

Tablo 2. Yaşa göre mesleki inanç sonuçları

Alt boyut	Yaş	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p
Çalışma Arzusu	20-30 yaş	9	109,61	1,537	0,674
	31-40 yaş	86	118,41		
	41-50 yaş	107	107,10		
	51 yaş ve üzeri	21	111,76		
Beden Eğitime Verilen Değer	20-30 yaş	9	93,67	3,344	0,342
	31-40 yaş	86	120,03		
	41-50 yaş	107	109,83		
	51 yaş ve üzeri	21	98,05		
Mesleki İnanç Toplam Puan	20-30 yaş	9	103,50	2,654	0,448
	31-40 yaş	86	120,72		
	41-50 yaş	107	107,19		
	51 yaş ve üzeri	21	104,43		

Tablo 2 incelendiğinde, beden eğitimi öğretmenlerinin yaşlarına göre mesleki inançlarının toplam puanda ve alt boyutlarda anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

Tablo 3. Medeni duruma göre mesleki inanç sonuçları

Alt boyut	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Çalışma Arzusu	Evli	205	115,75	23729,00	1076,000	0,003
	Bekar	18	69,28	1247,00		
Beden Eğitime Verilen Değer	Evli	205	113,01	23168,00	1637,000	0,415
	Bekar	18	100,44	1808,00		
Mesleki İnanç Toplam Puan	Evli	205	114,73	23519,00	1286,000	0,032
	Bekar	18	80,94	1457,00		

Tablo 3 incelendiğinde beden eğitimi öğretmenlerinin medeni durumlarına göre çalışma arzusu alt boyutunda ve mesleki inanç toplam puanında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p<0,05$). Beden eğitime verilen değer alt boyutunda ise anlamlı bir fark yoktur ($p>0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeylerinin cinsiyet, yaş ve medeni durum değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına göre, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık saptanmazken, medeni duruma göre "çalışma arzusu" alt boyutunda ve "mesleki inanç toplam puanı" açısından anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Araştırma bulguları, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inançlarının cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermediğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, Aslan (2020) ve Erbaş (2013) gibi araştırmaların sonuçları ile örtüşmektedir. Cinsiyetin mesleki inanç üzerinde belirleyici olmaması, eğitim süreçleri ve mesleki deneyimin daha baskın faktörler olduğunu düşündürmektedir (Richardson, 1996). Bu bağlamda, mesleki inançlar bireylerin cinsiyetinden ziyade, meslek içi deneyimlerle, meslektaş etkileşimiyle ve meslek içi eğitimlerle gelişmektedir. Bu durum, öğretmenlerin profesyonel gelişim süreçlerinin mesleki inançları üzerinde daha güçlü bir etki yarattığını göstermektedir. Ayrıca, araştırma beden eğitimi öğretmenleri özelinde yapıldığı için cinsiyet farkının anlamlı olmaması spor ve beden eğitimi alanının daha eşitlikçi bir yapıya sahip olmasından da kaynaklanabilir. Eğitim-öğretim sürecinde cinsiyetle ilgili rol beklentilerinin beden eğitimi öğretmenleri için nispeten daha az etkili olması, mesleki inançların gelişiminde cinsiyet faktörünü ikinci plana itmiş olabilir. Diğer taraftan, meslek ortamında kadın ve erkek öğretmenlerin benzer görev ve sorumluluklara sahip olması da bu bulguyu destekleyici bir unsur olarak görülebilir.

Yaşla göre mesleki inançlar arasında anlamlı bir fark bulunmaması, öğretmenlerin yaşlarına bakılmaksızın benzer motivasyon ve mesleki değerlere sahip olduğunu göstermektedir. Yaş faktörüne göre farklılık olmaması, bireylerin meslek hayatına atıldıktan sonra geliştirdikleri inançların yaş ile değil, daha çok deneyim, iş tatmini ve meslek içi başarılarla şekillendiğini düşündürmektedir. Richardson (1996) da mesleki inançların sabit kalmayıp eğitim ve deneyimlerle değişebileceğini vurgulamaktadır. Bu araştırmanın bulgusu, beden eğitimi öğretmenlerinin yaşları ne olursa olsun mesleki anlamda benzer tutumlar geliştirdiğini ve mesleki inançlarını koruduklarını göstermektedir.

Bu sonuç, aynı zamanda öğretmenlerin kariyerleri boyunca belirli bir motivasyonu sürdürdüklerini de düşündürmektedir. Ancak yaş değişkeninin anlamlı bir fark yaratmaması, öğretmenlik mesleğinde farklı yaş gruplarına yönelik meslek içi destek programlarının önemini de ortaya koymaktadır. Örneğin, daha genç öğretmenlerin mesleğe uyum süreçlerinin güçlendirilmesi ya da yaşça büyük öğretmenlerin meslekten tükenmişlik yaşama olasılığına karşı önlemler alınması gerektiği söylenebilir.

Medeni durum değişkenine göre ise "çalışma arzusu" alt boyutu ve "mesleki inanç toplam puanı" üzerinde anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Evli öğretmenlerin mesleki inanç puanlarının bekâr öğretmenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum, evli bireylerin mesleki sorumluluklara daha bağlı oldukları ve mesleki kimliklerini daha güçlü bir şekilde benimsedikleri şeklinde yorumlanabilir. Özellikle evlilik gibi sosyal sorumlulukların artması, öğretmenlerin daha istikrarlı bir kariyer motivasyonu geliştirmesine katkıda bulunmuş olabilir.

Sonuç olarak, beden eğitimi öğretmenlerinin mesleki inanç düzeyleri üzerinde sosyal faktörlerin (örneğin medeni durum) belirleyici olduğu, yaş ve cinsiyet gibi demografik değişkenlerin ise sınırlı bir etkisinin olduğu görülmüştür.

KAYNAKLAR

Aslan, M. (2020). Examination of the Professional Belief Level of the Physical Education Teacher Candidates and Factors Affecting Their Belief Level: A Mixed-Method Research. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(4), 330-349.

Battal, N. (2003). Cumhuriyet Üniversitesi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma, Eğitimde Yansımalar: VII Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi Kültür Merkezi Sivas, ss.13-14.

Çelikten, M. ve Can, N. (2003). Yönetici, Öğretmen ve Veli Gözüyle İdeal Öğretmen, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Aralık, Sayı 15, ss. 253-267.

Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik Mesleği ve Özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(19), 207-237.

Dündar, S. (2014). Reasons for choosing the teaching profession and beliefs about teaching: A study with elementary school teacher candidates. College Student Journal, 48(3), 445-460.

Erbaş, M. K. (2013). Determination of physical education teachers' educational beliefs. *International Journal of Academic Research*, 5(5), 386-392.

Fan, Y., Keating, X. D., Liu, J., Zhou, K., Shangguan, R., & Knipe, R. (2018). Development of a scale measuring Chinese preservice physical education teachers' beliefs about the physical education profession. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 27, 365-372.

Karasar N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi: kuramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel yayınları: Ankara.

Özden, Y. (1999). Eğitimde Dönüşüm Eğitimde Yeni Değerler, Ankara: Pegem A Yayınları, s.9.

Richardson, V. (1996). The role of attitudes and beliefs in learning to teach. *Handbook of research on teacher education*, 2(102-119), 273-290.

Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston, MA: Pearson.

Tümkaya, S., & Uştu, H. (2016). Tükenmişliğin mesleğe bağlılıkla ilişkisi: sınıf öğretmenleri üzerine bir araştırma. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1), 272-289

Uğraş, S. ve Dindar, M. D. (2019). Beden eğitimi öğretmenliği mesleki inanç ölçeğinin türk kültürüne uyarlanması. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 23-34.

Uğraş, S. ve Dindar, M. D. (2019). Beden eğitimi öğretmenliği mesleki inanç ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 23-34.

Watt, H. M. ve Richardson, P. W. (2012). An introduction to teaching motivations in different countries: Comparisons using the FIT-choice scale. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 40 (3), 185-197.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN RUHSAL ZEKA DURUMLARININ İNCELENMESİ

Doçent Doktor, Yahya DOĞAR

İnönü Üniversitesi, - 0000-0002-1068-2266

Araştırma Görevlisi, Mehmet AKARSU

İnönü Üniversitesi, - 0000-0002-8149-801X

Özet

Bu araştırmanın amacı, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ruhsal zeka düzeylerinin çeşitli demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, spor branşı, hizmet yılı) göre incelenmesidir. Araştırma, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında görev yapan 226 beden eğitimi ve spor öğretmeni üzerinde yürütülmüştür. Veriler, King (2008) tarafından geliştirilen ve Yiğit-Seyfi (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Ruhsal Zekâ Öz-Rapor Envanteri aracılığıyla toplanmıştır. Bu envanter, farkındalık, kişisel anlam üretimi, önemli varoluşsal düşünme ve bilinçli durum genişlemesi olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Verilerin analizi için SPSS 25 programı kullanılmış ve normallik sınamaları yapılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, cinsiyet ve spor branşı (takım/bireysel) açısından ruhsal zeka düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ancak, yaş ve hizmet yılı değişkenlerine göre önemli varoluşsal düşünme alt boyutunda anlamlı farklar tespit edilmiştir. Özellikle 46 yaş ve üzeri öğretmenlerin ruhsal zeka düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, 21 yıl ve üzeri hizmet yılına sahip öğretmenler de varoluşsal düşünme ve toplam ruhsal zeka puanlarında anlamlı şekilde daha yüksek düzeylere ulaşmıştır.

Sonuç olarak, mesleki deneyim ve yaş ilerledikçe öğretmenlerin ruhsal zekalarının geliştiği; ancak cinsiyetin ve spor branşı tercihinin bu düzeyler üzerinde belirleyici bir faktör olmadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi, Öğretmenler, Ruhsal Zeka

EXAMINATION OF THE SPIRITUAL INTELLIGENCE STATUS OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS TEACHERS

Abstract

The aim of this study is to examine the mental intelligence levels of physical education and sport teachers according to various demographic variables (gender, age, sport branch, years of service). The study was conducted on 226 physical education and sport teachers working in the 2023-2024 academic year. The data were collected through the Spiritual Intelligence Self-Report Inventory developed by King (2008) and adapted into Turkish by Yiğit-Seyfi (2016). This inventory consists of four sub-dimensions: awareness, personal meaning production, significant existential thinking, and conscious state expansion. SPSS 25 program was used for data analysis and normality tests were performed.

According to the findings of the study, no significant difference was found between the levels of spiritual intelligence in terms of gender and sport branch (team/individual). However, significant differences were found in the important existential thinking sub-dimension according to age and years of service variables. In particular, teachers aged 46 years and above were found to have higher levels of spiritual intelligence. Similarly, teachers with 21 or more years of service reached significantly higher levels in existential thinking and total spiritual intelligence scores.

As a result, it has been revealed that teachers' spiritual intelligence improves as professional experience and age increase; however, gender and sport branch preference are not determinant factors on these levels.

Keywords: Physical Education, Teachers, Spiritual Intelligence

GİRİŞ

İnsan sadece dış görünümü itibarıyla fiziksel yapıdan oluşan değil aynı zamanda ruhsal yapıya da sahip akıllı bir varlıktır. Bu nedenle sağlıklı bir insanın tanımını yapabilmek için fiziksel ve ruhsal yapısını birlikte ele alarak tanımlamak lazım. Bu itibarla bütünsel bir yaklaşım anlamıyla ruhsal zeka, araştırılması gereken bir çok konuyu da içinde barındırmaktadır. Türkiye’de de son zamanlarda alanyazında kendine yer bulan ruhsal zeka konusu, yeterli olmasa da tartışılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte insanın duygusal, zihinsel ve ruhsal yönüyle bir bütün olarak ele alınarak değerlendirilmesi de öne çıkmıştır.

Günümüz çalışma anlayışında insanı her yönüyle (fiziksel, zihinsel, duygusal ve ruhsal) bir bütün olarak ele alan yaklaşımlara ihtiyaç olduğu görülmektedir (Seyfi ve Köse, 2016). Zekâ öğrenme kapasitesidir, bireyin sahip olduğu toplam bilgidir ve bireyin yeni çevreye ve durumlara uyum becerisidir. Bu noktada Akıcı ve Kristalize zekâ kavramlarını da ele almak

gerekir. Akıcı zekâ zihinsel muhakeme yeteneğidir, zihinsel beceridir. Zekânın bu yönü yaklaşık 22 yaş civarına kadar artar, ancak daha sonra yaşla birlikte azalır (Ünal Karagüven, 2018).

Gardner (2013), zekayı çeşitli alanlarda karşılaşılan problemleri çözme becerisi olarak tanımlarken, King (2008) ise ruhsal zekayı bireyin iç dünyasını anlaması ve bu anlamda olgunlaşması olarak nitelendirmiştir. Awais ve arkadaşları (2015) ruhsal zekanın doğuştan gelen bir özellik olduğunu ve bireyin duygu, düşünce ve davranışları aracılığıyla kendini ifade edebilme yeteneği olarak ortaya çıktığını belirtmiştir. Başka bir ifadeyle, ruhsal zeka, bireyde potansiyel olarak var olan ruhsal yeteneklerin ve kaynakların uygulamaya dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir. Bu açıklamalar doğrultusunda ruhsal zeka, zeka türleri arasında en kapsamlı olanı olarak kabul edilebilir. Ruhsal zeka, bilişsel zeka (IQ) ve duygusal zeka (EQ) kavramlarının bir arada ele alınmasını ifade eden bir terimdir (Seyfi & Köse, 2016). Aydın (2009), ruhsal zekanın diğer zeka türlerini de destekleyerek bireyin duygusal ve zihinsel zekasını daha etkin hale getirdiğini vurgulamaktadır.

Özellikle eğitim alanında, öğretmenlerin mesleki bilgi ve becerilerinin yanı sıra ruhsal zekalarının da güçlü olması önemlidir. Öğretmenlik, yalnızca mesleki bilgi ve program bilgisiyle sınırlı kalmayan, aynı zamanda manevi kararlar almayı, uygulamayı ve değerlendirmeyi gerektiren bir meslek olarak değerlendirilmektedir. Ruhsal zeka, bu bağlamda nitelikli öğretmenlerin sahip olması gereken temel becerilerden biridir. Nitelikli öğretmenler, bir toplumun gelişimine katkı sağlayan ve eğitimin kalitesini artırmak için insan ve maddi kaynakları etkin şekilde kullanabilen kişilerdir (Özsarı, 2021). Bu açıdan bakıldığında, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ruhsal zeka düzeylerinin incelenmesi, öğretmenlerin işlerini daha etkili ve verimli yapabilmeleri açısından anlam taşımaktadır.

Araştırmalar, spor ve beden eğitimi alanında eğitim gören bireylerin ruhsal ve sosyal zeka düzeyleri üzerine çeşitli bulgular sunmaktadır. Örneğin, Turan ve arkadaşları (2020), spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin ruhsal zeka düzeyleri ile cinsiyet, yaş, bölüm ve ağırlıklı not ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulamamışlardır. Ancak spor yapma durumuna göre hayatın ruhsal ve manevi boyutlarını anlama, metafizik farkındalık ve yüksek bilinç gibi ruhsal zeka alt boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit etmişlerdir. Buna karşılık, farkındalık boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmadığını belirtmişlerdir. Özsarı (2021) ise gençlik kamp liderlerinin cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre ruhsal zeka düzeylerinde anlamlı farklılıklar tespit etmiştir. Aynı şekilde, Durukan ve arkadaşları (2020), beden eğitimi ve spor öğretmenliği formasyon öğrencilerinin sosyal zeka becerilerinin cinsiyet ve bölüm değişkenine göre anlamlı şekilde

farklılık gösterdiğini, ancak yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığını ifade etmişlerdir.

Öğretmenler genelinde ele alınarak değerlendirilen bu durum, beden eğitimi ve spor öğretmeni özelinde de önem arz etmektedir. Çünkü daha nitelikli ve yararlı öğretmen yetiştirilmesi, öğretmenlerin işlerini daha etkili ve verimli yapabilmeleri için onların ruhsal zeka durumları anlamlı ve önemlidir. Böyle bir çalışmanın nitelikli öğretmen yetiştirilmesinin yol yöntem ve usullerinin belirlenmesinde katkı saylayacağı düşünülmektedir. Çünkü beden eğitimi ve spor öğretmenin anlam, yorumlama gibi temel özelliklerinin yanında bireylere, beden eğitimi ve spor faaliyetlerinin fiziksel gelişim yanında bilişsel, sosyal, duyuşsal ve ruhsal zeka alanlarını da geliştirme gibi görevlerinin olduğunu unutmamak gerekir.

Bu nedenlerle beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ruhsal zeka durumlarının araştırılması hem gerekli hem de önemlidir.

Dolayısıyla araştırmanın amacı “beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ruhsal zeka durumlarının çeşitli değişkenlere göre incelemek” şeklinde düzenlenmiştir.

Araştırmanın bu genel amacına bağlı kalarak alt problemler aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

1. Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin cinsiyet değişkenine göre ruhsal durumlarında farklılık var mıdır?
2. Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin yaş değişkenine göre ruhsal durumlarında farklılık var mıdır?
3. Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin spor branşları değişkenine göre ruhsal durumlarında farklılık var mıdır?
4. Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin hizmet yılı değişkenine göre ruhsal durumlarında farklılık var mıdır?

METOD

Araştırma Modeli

Araştırma genel tarama modelinde bir çalışmadır. Genel tarama modeli, birden çok elemanı bulunan evren hakkında genel bir yargıya ulaşmak için, bir grup örnek veya örneklem üzerinde yürütülen taramalardır (Karasar, 2015).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2023/2024 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı orta okullarda ve liselerde görev yapan beden eğitimi ve spor öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise bu okullarda görevli olan 226 beden eğitimi ve spor öğretmeni oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Veriler King (2008) tarafından geliştirilen Yiğit-Seyfi (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan “*Ruhsal Zekâ Öz-Rapor Envanteri*” kullanılarak toplanmıştır. Envanter; “*Önemli Varoluşsal Düşünme*”, “*Kişisel Anlam Üretimi*”, “*Farkındalık*” ve “*Bilinçli Durum Genişlemesi*” olarak 4 alt boyuttan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 25 programı aracılığıyla yapılmıştır. Öncelikle verilerin normallik sınaması yapılmıştır (Bkz. Tablo 1). Daha sonra ikili karşılaştırmalar için Independent Samples T-Test, üç ve daha fazla karşılaştırmalar için ise One-Way Anova testi kullanılmıştır. Ayrıca farkın hangi gruptan kaynaklandığını tespit etmek için de LSD testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Normallik sınaması

Alt Boyutlar	İstatistik	
Farkındalık	$\bar{X}$	3,58
	ss	0,53
	Skewness	0,011
	Kurtosis	-0,482
Kişisel Anlam Üretimi	$\bar{X}$	3,50
	ss	0,64
	Skewness	-0,087
	Kurtosis	-0,087
Önemli Varoluşsal Düşünme	$\bar{X}$	3,20
	ss	0,91
	Skewness	-0,279
	Kurtosis	-0,303
Bilinçli Durum Genişlemesi	$\bar{X}$	2,8398
	ss	0,57616
	Skewness	0,637

	Kurtosis	0,775
	X̄	3,28
Toplam	ss	0,43
	Skewness	-0,033
	Kurtosis	-0,291

Tablo 1'e göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ölçek puanlarının hem alt boyutlarda hem de toplam puanda normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin cinsiyete göre ruhsal zeka düzeylerinin t testi sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	X̄	ss	t	p
Farkındalık	Erkek	175	3,59	0,56	0,285	0,776
	Kadın	69	3,57	0,49		
Kişisel Anlam Üretimi	Erkek	175	3,46	0,67	-1,465	0,144
	Kadın	69	3,60	0,61		
Önemli Varoluşsal Düşünme	Erkek	175	3,28	0,94	1,956	0,052
	Kadın	69	3,02	0,84		
Bilinçli Durum Genişlemesi	Erkek	175	2,83	0,59	-0,526	0,599
	Kadın	69	2,87	0,54		
Toplam	Erkek	175	3,29	0,45	0,395	0,693
	Kadın	69	3,26	0,38		

Tablo 2'ye göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre ruhsal zeka düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0,05$).

Tablo 3. Öğretmenlerin yaşa göre ruhsal zeka düzeylerinin anova testi sonuçları

Alt Boyutlar	Yaş	N	X̄	ss	F	p	Fark
Farkındalık	30-35 yaş	58	3,57	0,51	0,209	0,890	
	36-40 yaş	82	3,60	0,54			
	41-45 yaş	52	3,54	0,47			
	46 yaş ve üzeri	52	3,62	0,64			
Kişisel Anlam Üretimi	30-35 yaş	58	3,44	0,70	0,533	0,660	
	36-40 yaş	82	3,48	0,61			
	41-45 yaş	52	3,59	0,61			
	46 yaş ve üzeri	52	3,52	0,72			
Önemli Varoluşsal Düşünme	30-35 yaş ¹	58	2,98	0,92	4,598	0,004	1<4 2<4 3<4
	36-40 yaş ²	82	3,16	0,87			
	41-45 yaş ³	52	3,13	0,99			
	46 yaş ve üzeri ⁴	52	3,59	0,82			
Bilinçli Durum Genişlemesi	30-35 yaş	58	2,75	0,60	1,602	0,189	

	36-40 yaş	82	2,89	0,59		
	41-45 yaş	52	2,95	0,54		
	46 yaş ve üzeri	52	2,76	0,56		
	30-35 yaş	58	3,18	0,46		
Toplam	36-40 yaş	82	3,28	0,40	1,803	0,147
	41-45 yaş	52	3,30	0,42		
	46 yaş ve üzeri	52	3,37	0,44		

Tablo 3'e göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin yaşlarına göre önemli varoluşsal düşünme düzeyleri alt boyutu anlamlı bir fark vardır ($p < 0,05$). Bu fark 46 yaş ve üzeri olanlar ile 30-35 yaş, 36-40 yaş ve 41-45 yaş arasından kaynaklanmaktadır. Farkındalık, kişisel anlam üretimi, bilinçli durum genişlemesi alt boyutlarında ve toplam puanda ise anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p > 0,05$).

Tablo 4. Öğretmenlerin takım veya bireysel spor yapma durumlarına göre ruhsal zeka düzeylerinin t testi sonuçları

Alt Boyutlar	Takım veya bireysel spor yapma durumları	N	$\bar{X}$	ss	t	p
Farkındalık	Bireysel Sporlar	125	3,56	0,52	-0,64	0,524
	Takım Sporları	116	3,61	0,57		
Kişisel Anlam Üretimi	Bireysel Sporlar	125	3,51	0,66	0,28	0,776
	Takım Sporları	116	3,49	0,65		
Önemli Varoluşsal Düşünme	Bireysel Sporlar	125	3,18	0,91	-0,63	0,529
	Takım Sporları	116	3,26	0,93		
Bilinçli Durum Genişlemesi	Bireysel Sporlar	125	2,79	0,54	-1,31	0,191
	Takım Sporları	116	2,89	0,59		
Toplam	Bireysel Sporlar	125	3,26	0,42	-0,85	0,394
	Takım Sporları	116	3,31	0,45		

Tablo 4'e göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin takım veya bireysel spor yapma durumlarına göre ruhsal zeka düzeyleri arasında anlamlı bir fark yoktur ($p > 0,05$).

Tablo 5. Öğretmenlerin hizmet yılına göre ruhsal zeka düzeylerinin anova testi sonuçları

Alt Boyutlar	Hizmet Yılı	N	$\bar{X}$	ss	F	p	Fark
Farkındalık	1-10 yıl	52	3,54	0,52	0,620	0,603	

	11-15 yıl	71	3,56	0,51			
	16-20 yıl	64	3,57	0,55			
	21 yıl ve sonrası	57	3,67	0,59			
Kişisel Anlam Üretimi	1-10 yıl	52	3,40	0,69	1,131	0,337	
	11-15 yıl	71	3,47	0,61			
	16-20 yıl	64	3,52	0,63			
	21 yıl ve sonrası	57	3,62	0,68			
Önemli Varoluşsal Düşünme	1-10 yıl ¹	52	3,05	0,92	6,109	0,001	1<4
	11-15 yıl ²	71	3,00	0,86			2<4
	16-20 yıl ³	64	3,18	0,95			3<4
	21 yıl ve sonrası ⁴	57	3,63	0,83			
Bilinçli Durum Genişlemesi	1-10 yıl	52	2,75	0,60	1,529	0,208	
	11-15 yıl	71	2,95	0,61			
	16-20 yıl	64	2,85	0,53			
	21 yıl ve sonrası	57	2,76	0,55			
Toplam	1-10 yıl ¹	52	3,18	0,46	3,070	0,029	1<4
	11-15 yıl ²	71	3,24	0,40			2<4
	16-20 yıl ³	64	3,28	0,42			3<4
	21 yıl ve sonrası ⁴	57	3,42	0,43			

Tablo 5'e göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin hizmet yıllarına göre önemli varoluşsal düşünme düzeyleri alt boyutunda ve toplam puanlarında anlamlı bir fark vardır ($p<0,05$). Bu fark hem varoluşsal düşünme düzeyleri alt boyutu hem de toplam puan için 21 yıl ve üzeri hizmet yılına sahip olanlar ile 1-10 yıl, 11-15 yıl ve 16-20 yıl arasında hizmet yılına sahip olanlardan kaynaklanmaktadır. Farkındalık, kişisel anlam üretimi ve bilinçli durum genişlemesi alt boyutlarında ise anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0,05$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin bazı değişkenlere göre ruhsal zeka düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre ruhsal zeka düzeyleri incelenmiş ve anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Benzer şekilde birçok araştırma bulguları cinsiyet ile ruhsal zeka arasında anlamlı fark olduğunu bildirmemiştir (Çat, 2014; Yurttaş, 2018).

Yaşa göre önemli varoluşsal düşünme alt boyutunda anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Benzer şekilde Aydınlatan (2009) yaptığı çalışmada ruhsal zeka düzeylerinin yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiştir. Bu bulgular, öğretmenlerin yaşları ilerledikçe, yaşam

tecrübesi, uyum ve stres yönetim becerilerinin artmasının, ruhsal zeka düzeylerinin de arttığına dair bir düşüncemizi desteklemektedir.

Takım veya bireysel spor yapma durumuna göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin ruhsal zeka düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu sonuç, öğretmenlerin spor tercihlerinin genel ruhsal zeka düzeylerini etkilemekte yetersiz olabileceği şeklinde değerlendirilebilir. Bu durum, ruhsal zeka düzeylerinin belirlenmesinde spor tercihinin belirleyici bir faktör olmadığını göstermektedir.

Hizmet yılına göre ise yine önemli varoluşsal düşünme alt boyutunda ve toplam puanda anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Benzer şekilde Çat (2014)'ın araştırma bulgularında mesleki tecrübesi 0-6 yıl arası olanlarla 25 ve üstü yıl olanlar arasında ruhsal zekaya verilen yanıtlar açısından anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu sonuçlara göre öğretmenlerin mesleki deneyimlerinin artmasıyla birlikte varoluşsal düşünme yeteneklerinin ve genel ruhsal zeka düzeylerinin de gelişmiş olabileceği düşünülmektedir.

Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin cinsiyetleri, yaşları, takım veya bireysel spor yapma durumları, ve hizmet yıllarına göre yapılan analizler sonucunda, cinsiyet ve spor tercihi arasında anlamlı bir fark bulunmazken; yaşlarına ve hizmet yıllarına göre önemli varoluşsal düşünme düzeyleri alt boyutlarında ve toplam puanlarda anlamlı farklar tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Awais, M., Malik, M.S., & Qaisar, A. (2015). A Review: the job satisfaction act as mediator between spiritual intelligence and organizational commitment. *International Review of Management and Marketing*, 5(4): 203-210.

Aydıntan, B. (2009). Ruhsal zekânın dönüştürücü liderlik üzerine etkisini araştıran uygulamalı bir çalışma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2): 257-274.

Aydin, D. (2018). Relationship between the spiritual intelligence and self-regulation skills of education faculty students. *Journal of Education and Training Studies*, 6(12), 227-234.

Çat, S. (2014). *Acil yardım, kurtarma ve müdahale çalışanlarının ruhsal zeka ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma: Gümüşhane ili örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gümüşhane Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.

Durukan, E., Dalaman, O. ve Can, S. (2020). Beden eğitimi ve spor öğretmenliği formasyon öğrencilerinin sosyal zekâ becerilerinin incelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 13(46)

- Gardner, H. (2013). *Multiple intelligences*. Optimist Publishing, p.11.
- Karadeniz, A. ve Aydın, D. (2016). Ruhsal zekâ özellikleri ölçeği geçerlilik ve güvenirlik çalışması, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 7(23), 69-93.
- Karasar N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- King, D. B. (2008). *Rethinking claims of spiritual intelligence: A definition, model, and measure*. Unpublished Master's Thesis, Trent University, Peterborough, Ontario, Canada.
- Leckron, L. L. (2013). *Implementing Gardner's theory of multiple intelligences at the college level of learning* (Doctoral dissertation, Capella University).
- Özsarı, A. (2021). Rekreatyonel gençlik kampları liderlerinin ruhsal zekâ özellikleri ve takım çalışmasına yatkınlıklarının incelenmesi, *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 7(1): 241-254
- Seyfi, Ü. Y. ve Köse, S. (2016). Ruhsal zeka ve çalışma algısı üzerine bir analiz*/ The analysis on spiritual intelligence and working perception. *Yönetim ve Ekonomi*, 23(3), 767.
- Turan, M. B., Koç, K., Ulucan, H. ve Yuce, M. S. (2020). Investigation of the mental intelligence levels of faculty of sport science students according to some variables. *Physical Education and Sport Sciences Journal*, 14(1), 25-37.
- Ünal-Karagüven, M. H. (2018). Çoklu zeka teorisi ve eğitimde uygulamaları. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-17.
- Yurttaş E. (2018). *Ruhsal zekâ ile karar ver stilleri ilişkisi; yöneticiler üzerinde bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.

ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ OLAN ÇOCUKLAR VE EĞİTİMLERİ

Prof. Dr. Güneş SALI

Yozgat Bozok Üniversitesi, gunes.sali@yobu.edu.tr - ORCID ID 0000-0001-5719-8618

ÖZET

Öğrenme organizmanın bir ihtiyaç ya da etki nedeniyle kendiliğinden çevre ile etkileşime girmesi ve bunun sonucu olarak organizmada büyük ölçüde kalıcı izli davranış değişikliği oluşma sürecidir. Öğrenme güçlüğü ise bireyin takvim yaşı ve zeka düzeyine göre okuma, okuduğunu anlama, heceleme, yazılı ifadelerle anlatım, sayı hissi, aritmetik işlemler, sayı kavramları, sayma gibi akademik becerilerdeki performansının beklenenden düşük olması ve buna ek olarak bahsi geçen alanlarda yaşanan güçlüklerin en az altı ay süreyle devam etmesi ve bireyin akademik performansını olumsuz yönde etkilemesi şeklinde tanımlanmaktadır. Nörogelişimsel bir bozukluk olarak bilinmektedir. Nörogelişimsel işlevin, öğrenmenin temel aracı olarak kazanılmak istenen beceriye göre devreye girmesine karşın, bu işlevlerde oluşan engellerden dolayı nörogelişimsel işlev bozuklukları meydana gelmektedir. Nitel araştırma paradigması temelinde doküman incelemesi esasına dayalı olarak yürütülen çalışmada öncelikle öğrenme kavramı ve açıklanmış, öğrenme güçlüğü'nün tanımı tarihsel açıdan incelenmiştir. Devamında öğrenme güçlüğü'nün alt tipleri olan okuma güçlüğü (disleksi), yazılı anlatım güçlüğü (disgrafi) ve matematiksel öğrenme güçlüğü (diskalkuli) kavramları açıklanmıştır. Sonrasında öğrenme güçlüğü'nün belirtileri, öğrenme güçlüğü'nün tanılama ve değerlendirme yaklaşımları, öğrenme güçlüğü'nün yaygınlığı, nedenleri ve karşılaştıkları sorunlar üzerinde durulmuştur. Son olarak öğrenme güçlüğü olan bireylere yönelik yürütülmekte olan eğitim çalışmaları hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, öğrenme, öğrenme güçlüğü.

1. GİRİŞ

Öğrenme güçlüğü özel eğitimin yeni fakat en yaygın ve en çelişkili kategorilerinden biridir. Günümüze kadar üzerinde en çok tartışılan, ancak bir özel eğitim kategorisi olarak varlığı hala sorgulanmakta olan bir gruptur. Bu kategorinin ortaya çıkmasına neden olan tarihsel geçmiş 19. yüzyıl başlarına rastlamakla birlikte, öğrenme güçlüğü teriminin kullanılıp yaygınlaşması ilk olarak 1962'de Samuel A. Kirk tarafından okulda ciddi öğrenme sorunları yaşayan fakat belirli diğer engelleri bulunmayan öğrenciler için ortaya atılmasıyla başlamıştır. Bu tarihte sonra öğrenme güçlüğü olan öğrenci sayısında artış gözlenmiştir. Öğrenme güçlüğü Türkiye'de de bir özel eğitim kategorisi olarak yasa ve yönetmeliklerde yer almış ancak, yasal düzenlemelerin öngördüğü özel eğitim hizmetlerinin gereği gibi verilmediği bir gruptur. Birçok öğrenme güçlüğüne sahip çocuk normal eğitim kurumlarında fark edilmeden eğitimlerini sürdürmeye çalışmakta ve doğal olarak büyük engellerle karşılaşarak, başarısızlığa itilmekte, sonunda eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmaktadır. Diğer bir kısım öğrenci ise, zihin engelli

öğrenciler için düzenlenen sınıflarda eğitim-öğretim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin başarılı olabilmeleri etkili sınıf yönetimi tekniklerinin kullanılması ve öğrenciye destek özel eğitim hizmetlerinin sağlanmasına, öğretmenlerin ise etkili öğretim istek ve çabalarını yerine getirebilmeleri için öğrenme güçlüğü olan öğrenciler hakkında bilgi sahibi olmalarına ve hem sınıflarında karşılaşılabilecekleri öğrenme güçlüğü olan öğrenciler hem de normal öğrenciler için yararlı olabilecek önlemleri alabilmelerine bağlıdır (Topbaş, 1988).

2. ÖĞRENME GÜÇLÜĞÜ

2.1. Öğrenme Güçlüğü'nün Tanımı

Öğrenme güçlüğü'nün tanımlanmasına yönelik günümüze kadar birçok çalışma ve birçok farklı tanım yapılmıştır (Kussmaul, 1877; Morgan, 1896; Hinshelwood, 1917; Orton, 1937; Werner ve Strauss, 1940; Kirk, 1962; American National Advisory Committee on Handicapped Children- NACHC, 1968; Education for All Handicapped Children Act EAHCA, 1975; The Interagency Committee on Learning Disabilities-ICLD, 1987; National Joint Committee on Learning Disabilities-NJCLD, 1988). En yaygın kabul gören tanımlardan birisi National Joint Committee for Learning Disabilities (NJCLD) tarafından önerilmiştir. İlk olarak 1981'de önerilen bu tanım 1991'de diğer dayanışma dernekleri temsilcileriyle birlikte gözden geçirilerek üzerinde en çok uzlaşılan tanım olmuştur. Öğrenme güçlükleri, dinleme, konuşma, okuma, yazma, usavurma ya da matematik yeteneklerinin kazanımında ve kullanımında önemli ölçüde güçlüklerle kendini gösteren heterojen bir grup bozukluğu içeren genel bir terimdir. Bu bozukluklar bireyin içsel özelliği olup, merkezi sinir sistemindeki aksaklıklardan kaynaklandığı varsayılmakta ve yaşam boyu sürebilmektedir. Kendini-düzenleyebilme, toplumsal yaşamı algılama ve sosyal etkileşim davranışlarındaki sorunlar öğrenme güçlükleri ile birlikte ortaya çıkabilir fakat bu sorunlar kendi başlarına bir öğrenme güçlüğü kategorisi oluşturmazlar. Öğrenme güçlüğü, diğer özür gruplarıyla (örneğin, duyuşal özür, zihinsel özür, sosyal ve duyuşal özür) ya da çevresel etkilerle (örneğin, kültürel farklılıklar, yetersiz ya da uygun olmayan öğretim) bir arada olabilmekle birlikte, bu koşulların ya da etkilerin doğrudan sonucu değildir (NJCLD, 1994, 19).

Bununla birlikte; öğrenme güçlüğü'nün genel kabul görmüş bir tanımı olmasına yönelik çalışmaların önemli adımlarından biri, Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından gerçekleştirilmiştir. Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından yayınlanan Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) içeriklerinde sunulan tanımlar günümüzde de tüm yetersizlik türleri için tanı konulmasında başvuru, geçerli ve genel kabul görmüş bir kaynak olarak bilinmektedir. Öğrenme güçlüğü, DSMV'de (APA, 2013) öğrenme güçlüğü, *özümlü öğrenme güçlüğü* adıyla, nörogelişimsel bir bozukluk olarak nitelendirilmiş ve öğrenme güçlüğü olan çocukların özellikleri ile tanılanma kriterlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda öğrenme güçlüğüne yönelik dört temel ölçüte yer verilmiştir. İlk olarak, öğrenme güçlüklerinin gözlenebilir davranışlar ve belirtiler olarak ortaya çıkması gerektiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, gerekli uyarlamalar ve müdahaleler sağlanmasına rağmen, yavaş veya hatalı okuma, harf yazma ve okumada güçlük, kelimeleri tahmin etme ve seslendirmede güçlük, okuduğunu anlamada güçlük, yazılı anlatımda güçlük, sayı algısı ve hesaplama becerilerinde güçlük, yorumlama ve mantık yürütme becerilerinde güçlük gibi belirtilerden en az bir belirtinin altı ay

süre ile görülmeye devam etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Diğer bir ölçüt olarak, öğrenme güçlüğünün belirlenmesinde bireylerin performansının ilgili yaşa ait ortalamasının çok altında olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, öğrenme güçlüğü belirtilerinin (dil gelişimi ve motor gelişimindeki gerilik vb.) erken yaşlarda görülmeye başlamasıyla birlikte, örgün eğitim-öğretime geçiş ile tam olarak fark edilebildiğine vurgu yapılmıştır. Son ölçüt olarak, bireyin yaşamış olduğu bu güçlüklere, zihinsel yetersizlik, işitsel ve görsel yetersizlik, psikososyal olumsuzluklar, diğer ruhsal ve nörolojik bozukluklar, akademik eğitimin sunulduğu dildeki yetersizlikler ya da öğretimin içeriğindeki yetersizliklerden kaynaklanmıyor olması gerektiği belirtilmiştir (APA, 2013).

Reid (2011), günümüze kadar öğrenme güçlüğü tanımlamalarının genel çerçevede; (a) genetik ve nörolojik etmenler; (b) fonolojik, görsel ve işitsel işlem süreçlerine yönelik güçlükler; (c) bellek, zaman yönetimi, organize olma ve plan yapma gibi konularda güçlükler ve (d) bireyselleştirilmiş öğretim süreçlerine gereksinim duyulması olmak üzere bu dört başlık üzerinde yoğunlaştığını öne sürmüştür. Öğrenme güçlüğüne yönelik yapılan tanımlara bakıldığında genel olarak değinilen ortak noktaların olduğu görülmektedir. Öğrenme güçlüğü olan bireylerin normal ya da normal üstü zekâ düzeyine sahip olmasına rağmen matematik, okuma ya da yazma gibi eğitsel alanlarda akademik başarısızlık yaşaması ilk göze çarpan özellik olarak görülmektedir. Bununla birlikte yapılan tanımlarda, bireyin genel başarı seviyesi ve zekâ seviyesindeki farklılığın, işitme, görme, zihinsel gibi bir yetersizlikten ya da çevresel koşullardan kaynaklanmadığına yönelik ortak bir görüş geliştirilmiştir. Yapılan tanımlarda genel olarak öğrenme güçlüğünün merkezi sinir sisteminin düzensiz gelişimi veya işlevinden kaynaklandığı görüşü savunulmaktadır. Öğrenme güçlüğüne yönelik yapılan tüm tanımlar incelendiğinde, genel olarak vurgulanan benzer noktaların olmasının yanında, pek çok kuruluş tarafından farklı kavramları içeren tanımların yapıldığı da görülmektedir (Lienemann ve Reid, 2006).

Tanımlardaki bu çeşitliliğin nedeninin ise, öğrenme güçlüğü olan bireylerin her birinin birbirinden farklı özellikler gösteren heterojen bir grup olmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, öğrenme güçlüğü olan bir birey belli bir alanda yetersizlik gösterirken diğer alanlarda akranları ile benzer performans gösterebilmektedir. Bu durum da tanımlardaki çeşitliliğin başka bir nedeni olarak görülmektedir. Sonuç olarak, her bir disiplinin, farklı özellik örüntüleri gösteren öğrenme güçlüğü olan bireylerin farklı bir yönünü öne çıkaracak tanımlar yaptığı ve bu durumun da tanımların çeşitliliğine yol açtığı söylenebilir.

2000 yılında yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile, ülkemizde öğrenme güçlüğünün bir yönetmelik kapsamında ilk kez geniş ve kapsamlı bir şekilde tanımlandığı görülmüştür. Bu yönetmelikte öğrenme güçlüğü terimi, *özüml öğrenme güçlüğü* olarak ifade edilmiş ve *“Dili yazılı ya da sözlü anlamak ve kullanabilmek için gerekli olan bilgi alma süreçlerinden birinde ya da birkaçında ortaya çıkan ve dinleme, konuşma, okuma, yazma, heceleme, dikkat yoğunlaştırma ya da matematiksel işlemleri yapmada güçlük nedeniyle bireyin eğitim performansının ve sosyal uyumunun olumsuz yönde etkilenmesi durumu”* şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 2000).

Ülkemizde 2000’li yıllara kadar yapılan tüm çalışmalarda öğrenme güçlüğünün tanımlanmasında tarihsel süreçte diğer ülkelerde o dönem içerisinde benimsenen tanımların dikkate alındığı görülmüştür. Özel Eğitim Hizmetleri yönetmeliği ile daha önceki tanımlardan farklı bir tanım yapılarak günümüzdeki kullanılan tanıma oldukça yakın bir tanım geliştirilmiştir. Ülkemizde sonraki yıllarda 2006 yılında yayınlanan ve 2012 yılında düzenlemeler yapılan 26184 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde öğrenme güçlüğünün “*Dili yazılı ya da sözlü anlamak ve kullanabilmek için gerekli olan bilgi alma süreçlerinin birinde veya birkaçında ortaya çıkan dinleme, konuşma, okuma, yazma, heceleme, dikkat yoğunlaştırma ya da matematiksel işlemleri yapma güçlüğü nedeniyle özel eğitim ve destek eğitime hizmetine ihtiyaç duyan birey*” şeklinde tanımlandığı ve 2000 yılında yapılan tanımın içeriğini koruduğu görülmektedir. Ancak günümüzde kullanılan bu tanımın, hangi durumların öğrenme güçlüğü olarak kabul edilebileceği, hangi durumların öğrenme güçlüğüne dahil edilemeyeceğini detaylandırmada yetersiz kaldığı öne sürüldüğünden, daha geniş kapsamlı bir tanımlamaya gereksinim duyulabileceği ifade edilmiştir (Melekoğlu, 2017).

2.2. Öğrenme Güçlüğü’nün Sınıflandırılması

Her biri kendine özgü özelliklere sahip bir dizi farklı öğrenme güçlüğü vardır. Bazı öğrenme güçlüğü tanısı olan bireyler sadece öğrenme güçlüğünün bir türünden muzdarip olurken, bazıları da birden farklı tipteki öğrenme güçlüğü ile karşı karşıya kalabilmektedir. Öğrenme güçlüğü tanısının en karmaşık tarafı da burasıdır. Heterojen bir grup olduğu için sınırları çizmek zorlaşmakta ve genellikle çeşitlilik içeren bireyler ile karşılaşmaktadır. Bir kişi yazma güçlüğü çekerken güçlü bir okuyucu olabilir ya da parlak bir matematikçi iken sosyal becerilerde zayıflık yaşayabilir. Ya da çok sosyal ve girişken bir birey olmasına karşın, eşyalarını veya okul çalışmalarını bağımsız olarak organize etmekte zorlandığı görülebilir. Spesifik öğrenme güçlüklerinin en yaygın türleri okuma güçlüğü, yazılı anlatım güçlüğü ve matematik öğrenme güçlüğü olarak bilinmektedir (Cortiella ve Horowitz, 2014). DSM-V’de nörogelişimsel bir bozukluk olarak tanımlanan öğrenme güçlüklerinin genel çerçevede, okuma bozukluğu (disleksi) ile giden, yazılı anlatım bozukluğu (disgrafi) ile giden ve sayısal (matematik) bozukluk ile giden olmak üzere üç türde sınıflandırıldığı görülmektedir.

2.2.1.Okuma Güçlüğü (Disleksi)

Öğrenme güçlüklerinin alt tiplerinden olan ve sıklıkla öğrenme güçlüğü yerine kullanılan disleksi (dyslexia), Yunancada dys- zorluk ve lexis- sözcük anlamına gelmektedir (Dyslexia International- Tools and Technologies ASBL, 2003: 5). Dil temelli bir öğrenme güçlüğü olan disleksi, bireylerin bir dizi semptom sonucu genellikle heceleme, yazma, okuma, telaffuz gibi eylemleri içeren dil ve okuma becerilerini kullanırken meydana gelen zorlukları ifade etmektedir (The International Dyslexia Association, 2017). Bir başka tanıma göre disleksi; bireyin geleneksel bir eğitime, yeterli zekaya ve sosyokültürel olarak uygun duruma sahip olmasına rağmen okumayı, yazmayı, hecelemeyi öğrenmedeki zorlukla kendini gösteren yapısal bir bozukluk olarak ifade edilir. Okuduğunu anlamada ve yazılı anlatımda zorluk yaşayan disleksili öğrencilerin genellikle benzer zorlukların yaşandığı bir aile geçmişi vardır (Texas Education Agency, 2018). Disleksinin, evrensel olarak kabul edilmiş tek bir tanımının henüz olmaması disleksinin çok yönlülüğüyle açıklanabilir. Bununla birlikte disleksinin

karakteristik özelliklerinin gruplanmasıyla ilgili bazı ortak görüşler olduğu söylenebilir (Reid, 2011). Disleksinin karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Sözlü anlatım:

- Konuşmayı geç öğrenme
- Kelimeleri telaffuz etmede zorluk
- Gelişim dönemine uygun dilbilgisi kullanmada zorluk
- Yön takibinde zorluk
- Önce/ sonra, sağ/ sol gibi kavramlarda karışıklık
- Alfabe, şarkı, tekerleme, şiir ezberlemede zorluk
- Kavramları ve ilişkileri anlamakta zorluk

Okuma:

- Okumayı öğrenmede zorluk
- Kelimeleri hecelemede zorluk (fonolojik)
- Kelimelerdeki sesleri duyma ve kullanma zorluğu
- Kelimelerdeki farklı sesleri ayırt etme zorluğu
- Harflerin seslerini öğrenmede zorluk
- Okurken veya yazarken harflerin sırasını değiştirme
- Yavaş ve zor okuma

Yazılı anlatım:

- Fikirleri kâğıda dökmede zorluk
- Çok yazım hatası yapma (The International Dyslexia Association, 2017)

DSM-V’de *okuma güçlüğü* olan bireylerin, sözcükleri yanlış ya da yavaş ve zorlanarak okuma, kelimeleri sesli okurken yanlış ya da yavaş ve hatta tereddütle okuma, kelimeleri seslendirmede güçlük yaşama ve okuma yaparken sık sık olmayan kelimeleri uydurmak gibi belirtiler gösterdiği öne sürülmektedir. Bunun yanı sıra okuma güçlüğü olan bireyler, zayıf okuma becerilerinden kaynaklı okuduğunu anlama becerilerinde de sorun yaşayabilmektedir. Bazen de metni akıcı bir şekilde okuyabilmelerine rağmen, metin içindeki sıralamayı, ilişkileri, çıkarımları ya da okunan ifadenin derin anlamını anlamakta güçlük çekmektedirler (APA, 2013).

2.2.2. Yazılı Anlatım Güçlüğü (Disgrafi)

DSM-V’de *yazılı anlatım güçlüğü*, yazım, dil bilgisel doğruluk, yazıyı zihinde organize etmede, imla ve noktalama işaretlerini kullanmada yaşanan güçlükler olarak ifade edilmektedir. Buna ek olarak, yazılı anlatım güçlüğü, okuma ve sözel ifade güçlüklerinden kaynaklanmadığı, sadece duygu ve düşüncelerin yazılı olarak ifade edilmesi sürecinde ortaya çıktığı belirtilmiştir (APA, 2013).

Disgrafinin yani yazı yazmada yaşanan zorluğun karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Hangi eli kullanacağından emin olamama
- Yavaş ve zayıf el yazısı
- Dağınık ve plansız sayfalar

- Bakarak yazmakta zorluk
- Zayıf motor becerileri (The International Dyslexia Association, 2017)

Genellikle öğrencinin ilköğretim başlamasıyla kendini gösteren disgrafi, öğrencinin yazım hızını ve kalitesini etkileyen bir öğrenme güçlüğüdür. Disgrafiye sahip olan öğrencilerde yazı yazabilmek için ön koşul olan dinleme, akılda tutabilme ve kasların düzgün çalışması gibi yeteneklerden biri veya hepsi etkilenir (Keçiören RAM, 2017).

Yazarken harflerin yerini değiştirme, harfleri unutma, harfleri karıştırma (b-d, m-n, i-i, d-t, g-ğ-y, z-s, g-k, r-n, f-v, d-t gibi), bazı harfleri ve rakamları ayna görüntüsü ile yazma (d-b, z-s, 9-6 gibi), kelime ya da eklerini yazmama gibi özellikler yazılı anlatım güçlüğü'nün en belirgin özellikleri olarak bilinmektedir. Yazılı anlatım güçlüklerinin, görsel ve işitsel bellekteki sorunlar, kısa süreli bellekteki sınırlılıklar, düşük kelime dağarcığı ve sıralama becerilerindeki yetersizliklerden kaynaklandığı düşünülmektedir (Yeo, 2008). Bunun yanı sıra, yazma güçlüklerine motor becerilerdeki yetersizliklerin eşlik etmesi ile akademik yetersizliğin düzeyinde artış görülebileceği öne sürülmektedir (Turnbull vd., 2007).

2.2.3. Matematiksel Öğrenme Güçlüğü (Diskalkuli)

Matematiksel öğrenme güçlüğü (diskalkuli), temel matematiksel becerilerin öğrenilmesinde, doğru ve akıcı hesaplar yapılmasında yaşanan güçlüklerle tanımlanan ve bir öğrenme güçlüğüdür (British Dyslexia Association, 2019). DSM-V'te yer alan matematik öğrenme güçlüğü, sayı algısı, aritmetik gerçeklerin ezberlenmesi, doğru ve akıcı hesaplama, doğru sayısal usullama alt becerilerinde yaşanan güçlükler olarak ifade edilmektedir (APA, 2013).

Diskalkulinin yani matematiksel alanda yaşanan zorluğun karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Doğru saymada zorluk
- Rakamları yanlış okuma
- Matematik formüllerini ezberlemede ve kullanmada zorluk
- Matematik problemlerini yazmada ve çözmeye zorluk
- Birçok işlem hatası yapma
- Matematiksel kavramları kullanmada zorluk (The International Dyslexia Association, 2017)

Matematiksel öğrenme güçlüğü, okuma güçlüğüne göre daha az bilirse de tanı alma sıklığı gittikçe artmaktadır (Özçivit Afsuroğlu & Saniye, 2016).

2.3. Öğrenme Güçlüğü'nün Belirtileri

Gelişim dönemlerine göre öğrenme güçlüğüyle ilgili risk faktörlerine ve davranışsal belirtilere bakıldığında doğumda; aile bireylerinde öğrenme güçlüğü öyküsü, bazı tıbbi durumlar, okul öncesi dönemde; geç konuşma, konuşma problemleri, renkleri ve sayıları yavaş öğrenme, erken okul yıllarında; sayıları öğrenememe, aynı sesleri içeren sözcükleri ayırt edememe, ses becerilerindeki güçlük, ilköğretimde; ifade edici dil ile ilgili yaşanan problemler, dar sözcük dağarcığı, yeni sözcükleri okumada ve sözcüklerin harflerini doğru yazmada güçlük, düşük yazılı anlatım becerisi, sözel çalışma belleğinin düşük işlevde çalışması, ortaokul ve sonrasında ise; akıcı okumada (doğru, hızlı, rahat ve anlaşılır okumada) problem yaşama, sözcükleri doğru

yazmada problemler, sözel anlatıma göre yazılı anlatımın daha düşük olması, dikkatsizlik, akademik becerilerin yavaş gelişmesi ve akademik alanda öz benlik algısının düşük olması gibi özellikler görülmektedir (Kılınçaslan, 2018: 195-258).

2.4. Öğrenme Güçlüğünde Tanı ve Değerlendirme

Bireyin öğrenme güçlüğüyle ilgili yaşantıları ne kadar erken belirlenirse eğitim hayatında ve sosyal hayatta başarıya ulaşma şansının o kadar yüksek olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte tarama testleriyle çocukların okullara girişlerinde kapsamlı bir tarama yapılarak erken tanı için önemli bir aşama gerçekleştirilebilir. Erken tanı için başka iyi bir yol ise, öğrencinin okul öncesi ve ilkökul döneminde okuma öncesi ve erken okuma etkinliklerine tepkilerini gözlemlemek ve değerlendirmektir (Rose, 2009: 11). Ayrıca ailede öğrenme güçlüğü öyküsünün bulunması ebeveynleri, öğretmenleri ve doktorları da bu olasılığa karşı hazırlamalıdır (The American Academy of Pediatrics, 2009). Tanılama kriterlerinde yaşanan belirsizlik ve tanılama bataryalarının yetersizliği farklı tür yetersizlikten etkilenen öğrencilerin yanlış tanı almasına sebep olabilmektedir. Örneğin hafif düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin öğrenme güçlüğü olan öğrenciler olarak tanılanması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir (Güzel Özmen, 2017: 374).

Öğrenme güçlüğü olan bireylerin değerlendirmeleri, klinik (tanısal) ve eğitsel değerlendirme olmak üzere iki boyutta yapılmakta ve öğrenme güçlüğü'nün yapısından kaynaklanan heterojenlikten ötürü kullanılan değerlendirme yöntemleri ve araçları da farklılık göstermektedir (Değirmenci ve Şahin, 2018). Klinik (tanısal) değerlendirme sürecinde genellikle bilişsel süreçler, ayırıcı ölçütler ve müdahaleye tepki becerileri değerlendirilir. Bağlı (norma dayalı) testler kullanılarak yapılır. Eğitimsel değerlendirme sürecinde ise norm temelli testler, ölçüt bağımlı araçlar, müfredat temelli değerlendirme ve gözlemler kullanılmaktadır. Türkiye'de tanısal değerlendirme süreci sağlık kuruluşlarında gerçekleştirilmekte, eğitimsel tanılama süreci ise MEB bünyesinde olan Rehberlik ve Araştırma Merkezleri'nde (RAM) uzmanlar tarafından yürütülmektedir (Değirmenci ve Şahin, 2018). DSM 5'e göre öğrenme güçlüğü'nün tanılanması için dört kriter göz önünde bulundurulur:

- Belirli müdahalelere karşın en az 6 aydır devam eden semptomların olması,
- Okul başarısını negatif yönde etkileyen bir ya da daha fazla kabiliyette kısıtlılık olması,
- Kısıtlılığın ileriki dönemlerde belirgin olarak açığa çıkabilmesine rağmen okul çağında başlamış olması,
- Son olarak, farklı dışlanma kriterleri bulunmaktadır. (Petretto & Masala, 2017)

Türkiye'de öğrenme güçlüğü'nün tanılanması için ülke genelinde kullanılan ölçütlerin farklılık göstermesi, bataryaların alt testlerinin sayısı, içerik ve puanların yorumlanmasının standart olmaması, testleri uygulayan personellerin bilgi ve deneyim sınırlılıkları tanılamadaki güçlükler arasında yer almaktadır. Erken tanı belirtilerinin tanımlanması ve öğrenme güçlüğü olan öğrencinin erken müdahale programlarına, sağlık ve eğitim hizmetlerine yönlendirilmesi için yukarıda bahsedilen sınırlılıkların giderilmesi önemlidir. Öğrenme güçlüklerini tanımlarken formal değerlendirmede kullanılan norm bağımlı testlerin yanı sıra ikincil veri sunan ölçüt bağımlı testler, müfredat temelli değerlendirme, portfolyo değerlendirme ve gözlem olmak

üzere sınıf değerlendirmeleriyle desteklenmektedir (Güzel Özmen, 2017: 372). Öğrenme güçlüğü tanılamada kullanılan testler şöyle sıralanabilir:

- WISC –R Zekâ Testi,
- Standford – Binet Zekâ Testi,
- Bender Gestalt Görsel Motor Algı Testi,
- Frostig Gelişimsel Görsel Algı Testi,
- Peabody Resim Kelime Testi,
- WRAT Geniş Kapsamlı Başarı Testi,
- Goodenough – İnsan Çiz Testi,
- Harris Laterelleşme Testi,
- Head Kendi Bedeninde Sağ – Sol Tayini Testi,
- Gesell Gelişim Figürleri Testi,
- GISD Sayı Dizisi Testi,
- Hata Analizleri (Informal”Akademik Başarı Değerlendirmesi (Harwell ve Jackson 2008).

Ayırıcı Tanı: Akademik yaşamdaki başarısızlıkla kendini gösteren öğrenme güçlüğünde ayırıcı tanı olarak bu başarısızlığa yol açabilecek etmenleri belirlemek için bireyin anamnezinin alınması ve fiziki muayene, duyu değerlendirme, nörolojik muayene ve diğer incelemelerin yapılması gerekli ve elzemdir (Kılınçaslan, 2018: 234). Bireyin zihinsel, işitme veya görme yetisiyle ilgili oluşan durumlardan veya çevresel koşullardan öğrenme güçlüğü yaşaması ayırıcı koşullar arasına girmektedir (Friend 2011).

Eş Tanı: Öğrenme güçlüğü olan çocukların sahip oldukları eş tanılara bakılırsa en yaygın olanın %30 oranla dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra depresyon, anksiyete, intihar, madde bağımlılığı gibi davranışsal ve duygusal sorunlar görülmektedir (Sahoo, Haritha, & Susanta, 2015). DSM-5’e göre öğrenme güçlüğü tanısı alan 6-15 yaş arası 80 çocuğun psikiyatrik eş tanı durumlarını inceleyen bir çalışmada Çocuk ve Ergenlerde Davranış Bozuklukları için DSM-IV’e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği, Özel Öğrenme Güçlüğü Belirti Ölçeği ve WISC-R testi kullanılmıştır. Araştırmaya katılanların %92’sinde eştanı bulunmakla birlikte, DEHB %82,3 oranla birinci sırada, %46,3 oranla özgül fobi ikinci sırada, karşıt olma karşıt gelme bozukluğu 26,3 oranlar üçüncü sırada, enürezis %25 oranla dördüncü sırada ve son olarak %22,5 oranla tik bozukluğu beşinci sırada yer almaktadır (Araz Altay & Görker, 2018).

2.5. Öğrenme Güçlüğü’nün Yaygınlığı

DSM 5’te ÖG yaygınlığının farklı dil ve kültürlerde %5-15 olduğu belirtilmektedir (APA, 2013). Özgül Öğrenme Güçlükleri alt tiplerinin yaygınlığı incelendiğinde, en sık görülen ÖG türünün okumada yaşanan ve disleksi olarak isimlendirilen öğrenme güçlüğü olduğu, öğrenme güçlüğü yaşayan grubun %80’ini oluşturduğu belirtilmektedir. Yaygınlık olarak okumada yaşanan öğrenme güçlüğü’nü sırasıyla matematik ve yazma güçlüklerinin takip ettiği belirtilmektedir (Shaywitz ve Shaywitz, 2005). ÖG’nin kızlar ve erkeklerde benzer oranlarda görüldüğü, ancak erkek çocuklarda dil bozukluğu ve dikkat eksikliği/hiperaktivite bozukluğu gibi durumların da daha sık eşlik etmesi nedeniyle erkeklerin daha sık tanıldığını belirtilmektedir (Das, 2009; Siegel, 2006).

Türkiye'deki yaygınlık oranının belirlenmesi için henüz standart tanılama uygulamasının olmamasından dolayı net bir oran verilememektedir (Çakıroğlu, 2018). 2013-2014 öğretim yılı Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) raporuna göre toplam 7429 öğrenme güçlüğü tanısı olan çocuk bulunduğu ve bu çocukların kaynaştırma öğrencisi olan tüm çocuklar arasındaki oranının %4,3 olduğu ifade edilmektedir (İlker ve Melekoğlu, 2017). Ülkemizde yedi-12 yaş arasında ve birinci-beşinci sınıf düzeylerinde olan ilkökul çocukları ile yapılan bir çalışmada, çalışma grubunu oluşturan çocukların öğrenme güçlüğü olma olasılığı %37-38 olarak belirtilmiştir (Doğan ve ark., 2009). Göker ve arkadaşları (2017), öğrenme güçlüğü olan çocukların yaygınlığını belirlemeyi hedefledikleri çalışmada, Edirne ilinde ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfa devam eden 2174 çocukla çalışmış ve araştırma sonucunda, çalışma grubuna dâhil edilen çocuklar arasında öğrenme güçlüğü belirtisi ve öğrenme güçlüğü olma ihtimali olan çocukların oranını %13,6 olarak belirlemiştirler. Bu oranların cinsiyete göre dağılımı ise erkeklerde %17, kızlarda %10,4 olarak sonuçlara yansımıştır. Bir çocuğun öğrenme ve dikkat sorunları açısından değerlendirilmesini öneren doktorlar verdikleri tavsiye ve önerilerin sadece %54'ünün ebeveynler tarafından dikkate alındığını ifade etmektedir. Ankara'da ikinci ve dördüncü sınıfa giden 1129 öğrenciyle yapılan çalışmaya göre okuma güçlüğü yaygınlığı %2'dir (Bingöl, 2003). Ayrıca öğrenme ve dikkat sorunlarının, tüm gelir düzeylerinden, tüm ırklardan ve etnik kökenlerden gelen çocukları etkilediği de belirtilmektedir. Bu nedenle, şüphelenilen durumlarda değerlendirmelerin erken yapılması ve yönlendirme sürecinin hızlı olması, ebeveyn-uzman işbirliğinin nitelikli şekilde devam etmesi öğrenme güçlükleri ve dikkat sorunlarının erken müdahalesinde kritik bir öneme sahiptir (Horowitz ve ark., 2017).

2.6. Öğrenme Güçlüğü'nün Nedenleri

Öğrenme güçlüğüne neden olan faktörler doğumdan önce, doğum sırasında ve doğum sonrasında ortaya çıkabilmektedir (Parks, 2009). Gebelik sırasında geçirilen maternal kızamık gibi prenatal, perinatal ve postnatal problemler, forseps kullanımından doğan beyin hasarı gibi doğum sırasında gerçekleşen problemler veya doğumdan sonra aşırı manganez içeren soya bazlı formül kullanımı gibi nedenler öğrenme güçlüklerinin ortaya çıkmasına neden olabilecek faktörler arasından bazılarını oluşturmaktadır (Jena, 2013).

Gebelik sırasında annenin alkol, sigara ya da uyuşturucu madde kullanımından kaynaklanan beyin yapısal sorunları, doğumdan sonra beyin işlev bozukluğuna neden olabilir. Doğum öncesi dönemde anne karnında gelişen bebeğin zararlı maddelere maruz kalması ve maruz kalmaların beyin geliştiği kritik dönemlere denk gelmesi durumunda beyin gelişmekte olan bölgelerine zarar verebilmektedir. Zehirli maddeler beyin fonksiyonu için oldukça tehlikeli olabilir. Ayrıca ensefalit, menenjit, pnömoni, şiddetli grip, kızamık ve bireyin bağışıklık sistemine zarar veren diğer çocukluk hastalıkları merkezi sinir sisteminin düzgün çalışmasını zorlaştırmaktadır (Cortiella ve Horowitz, 2014).

İnsan beynini inceleme sürecinde, bilim insanları çeşitli öğrenme güçlüklerini serebrumun belirli alanlarıyla ilişkilendirmiştir (Kadosh, 2007). Öğrenme güçlüğü'nün nedenlerini araştıran çalışmacıların üzerinde durduğu bir diğer önemli faktör ise genetik boyuttur. Sebebi tam olarak anlaşılmasa da öğrenme güçlüklerinin aile bireyleri arasında görülme yüzdesi oldukça yüksektir (Parks, 2009). Araştırmalarda, disleksi tanısı olan bireylerin kardeşlerinin yaklaşık

%40'ının okuma sorunları olduğu, ayrıca ebeveynlerde de aynı şekilde okuma sorunlarının yaşandığı ve yaklaşık olarak yüzde %49'unda okuma sorunlarının olduğu tespit edilmiştir.

2.7. Yaşadıkları Sorunlar

2.7.1. Okul Aidiyeti

Çocukların okul aidiyeti duygusu hissetmelerinde, kendilerini okulda yalnız olarak görmemelerinde ve pozitif okul atmosferi algısına sahip olmalarında idareci ve eğitimcilerin çocuklarla destekleyici, olumlu bir iletişim şekli benimsemelerinin önemli rol oynadığı ifade edilmiştir (Bakır Aygar ve Kaya, 2017). Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin öğrenme güçlüğü olan çocukların normal sınıf odalarına dâhil etme yönünde genel bir olumsuz algıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.7.2. Akademik ve Sosyal Kaygı

Öğrenme güçlüğü olan çocuklar, akademik ve sosyal açıdan sahip oldukları pek çok problem düşük benlik saygısı, kırıklık, sosyal gelişimde engeller gibi güçlüklerle yol açmaktadır. Ayrıca öğrenme güçlüğü olan çocuklar, akranları, öğretmenleri ve diğer yetişkinler tarafından sosyal açıdan reddedilip, ihmal edilerek kabul görmemektedirler. Reddedilme ve düşük kabul; çocuklardaki iletişim becerisinin azlığı ve empatik beceriyi göstermedeki yetersizlikleriyle ilişkilidir. Öğrenme güçlüğü olan çocukların pek çoğunda depresyon, endişe, içe çekilme vb. belirtiler görülmektedir.

2.7.3. Akademik ve Sosyal Kaygı

Özel eğitim destek hizmetlerine yerleştirilmesi düşünülen çocuklara uygulanan standart akademik ve zekâ testleri, çocukların akademik işlevleri ile ilgili birtakım bulgular verirken çocukların sosyal duygusal gelişimini belirleyemez. Bu durumda öğrenme güçlüğü olan çocukların sınıf seviyesinden hissedilebilir derecede geride kalmasıyla birlikte, öğrenme güçlüğü şüphesi ile yönlendirilerek akademik destek alması istenir, fakat sosyal duygusal durumları göz ardı edilir. Bu nedenle, çocukların akademik ve sosyal sorunlarının, öğrenme güçlüğüne eşlik edebilecek aşırı kaygı gibi kaynaklarının doğru bir şekilde belirlenmesine yardımcı olmak için ek değerlendirmelerin yapılması ve dikkate alınması gerekmektedir (Thaler ve ark., 2010).

Öğrenme güçlüğü tanısı olan çocukların sosyal durumlarda yüksek düzeyde kaygı yaşadığı bilinmektedir. Yaşanan kaygı sosyal geri çekilmeye, antisosyal davranışlara veya yıkıcı davranışlara yol açabilmektedir. Ayrıca sosyal kaygı, bir çocuğun düşüncelerini ifade etme yeteneğini engelleyebilmekte veya sınırlandırabilmekte ya da tam tersi uygunsuz bir biçimde kendini ifade etme, gereğinde fazla konuşma ve yüksek sesle kendini ifade etme gibi durumları ortaya çıkarabilmektedir (Franklin, 2018). Öğrenme güçlüğü olan çocuklarda tipik öğrenme seviyesine sahip akranlarına kıyasla daha fazla depresif belirti ve yüksek düzeyde okul kaygısı yaşadığı, benlik saygıları arasında da anlamlı farklılıklar belirlenmiştir.

2.7.4. Arkadaş İlişkileri, Zorbalık ve Okuldan Uzaklaşma

Öğrenme güçlüğü olan çocukların sosyal duygusal alanlarda yaşadıkları güçlüklerle ek olarak, akranlarının hoşgörüsüz davranışları bu çocukların daha zor uyum göstermesine ve daha birçok şeyle mücadele etmelerine neden olabilmektedir. Sosyal açıdan zorluk çeken ve arkadaşlık ilişkilerinde ve arkadaşlık ortaklıklarında olması gerekenleri bilme konusunda zorlanan öğrenme güçlüğü tanılı çocuklar, akranlarından gelen olumsuz davranışlarla iyice kendi içlerine kapanarak, kendilerini savunmak için olumsuz davranışlar sergileyebilmekte ve bunun sonucunda da arkadaşları tarafından daha az tercih edilen bir arkadaş olma yoluna sürüklenebilmektedirler. Olumsuz duygular ve okul iklimi çocukların akademik performans ve çabalarını etkilemektedir. Çocuklar güven duygusu veya aidiyet duygusu hissetmediklerinde, okula devam etme olasılıkları düşmekte ve olumsuz davranışlarda bulunma olasılıkları daha artmaktadır (Horowitz ve ark., 2017).

2.8. Eğitim

Sosyal becerilerin kazandırılmasında eğitim kadar öğretmene de sorumluluklar düşmektedir. Bunun için, öğretmenin sosyal gelişim ve sosyal beceriler hakkında bilgi sahibi olması ve uygun sosyal müdahalelerini bilmesi gerekmektedir. Ayrıca, akademik beceriler ve akademik başarı için sosyal becerileri önemsiyor olması da gerekmektedir. Çocuklara kazandırılacak sosyal beceri eğitimi programlarında sistemik açıdan konunun ele alınarak, ailelerin, öğretmenlerin, eğitimcilerin işbirliğine dayalı bir anlayışla programlara dahil edilmesi önem taşımaktadır (Mishna, 2003).

Eğitim programlarında ebeveyn, öğretmen ve akran desteğinin önemini vurgulayan Bear; Minke ve Manning'e, (2002) göre, öğrenme güçlüğü olan çocuklar normal çocuklarla kıyaslandıklarında sahip oldukları sorun alanlarından dolayı düşük benlik değerine sahiptirler. Bu nedenle dış ortamdaki gelen olumlu geribildirim ve sosyal destek bu çocukların kendilerini uygun yollarla ifade etmelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Öğrenme güçlüğü olan çocukların sosyal beceri eğitim programlarında (Vaughn ve Greca, 1993):

- Karşılıklı ilişkinin keşfi,
- Ortamı temel alan müdahaleler,
- Bilişsel - Davranışçı müdahaleler,
- Ergenler için sosyal beceri programları ve
- Yapılanmış müfredat programlarının kullanıldığı görülmektedir.

Karşılıklı ilişkinin keşfi: bu programda başkaları için olumlu algılar oluşturma, diğer bireylerle ortak etkileşim alanları belirlemek önemlidir. Aynı sınıfta okuyan öğrenme güçlüğü olan ve olmayan çocukların katılımını gerektirir. Eğer sosyal kabul sağlanırsa bu program olumlu sonuçlar sağlayabilmektedir.

Ortamı temel alan müdahale: geliştirilen bu müdahale tekniğinde sadece okul değil aile ve yakın çevre gibi faktörler de esas alınır. Okulda yapılan uygulamalarda çocuklar kura ile eşleştirilir. Haftada 2-3 kez toplantılar yapılır. Sosyal beceri stratejileri geliştirilir. Günlük olaylar, okul dışı faaliyetler konuşulur problem alanları belirlenir. Küçük büyük tartışma grupları oluşturulur. Özel eğitimciler ve yardımcıları okullarda bunu uygular. Çocuğun sosyal kabulü ve sosyal davranışı temel alınır.

Bilişsel - Davranışçı müdahale: geliştirilen bu program grup eğitimi formatını kullanır. "Yeterli ilişkiler" üzerine kurulur. Çocuğun sosyal yeterliğindeki sosyal davranış üzerinde durur. Akran ilişkilerini kurma ve sürdürme hedeflenir. Reddetme için uygun tepkiyi verme eğitimi verilir. Konuşma sırasında:

- göz kontağı sağlama,
- soru sorma (açık uçlu),
- konuşma başlığı belirleme,
- konuşmada bilgi sağlayıcı alış veriş kurma,
- kendi hakkında bilgiyi paylaşma,
- konuşma için konu üretme, bulma,
- iyi dinleme becerisinin geliştirilmesi temel alınır.

İlkokul düzeyinde bu program oldukça olumlu sonuçlar vermektedir. Ebeveyn katılımının da yararı vardır. Program içinde; **model olma, rol alma, yönetme, olumlu pekiştirme tekniklerine ve gerçek yaşamdan örneklere** yer verilir.

Ergenler için sosyal beceri programları: oluşturulan bu modelde sosyal fonksiyonlarda güçlük yaşayan ergenler için 8 basamaktan oluşan bir program uygulanır:

- olumlu geri bildirim,
- olumsuz geri bildirim,
- olumsuz geri bildirimini kabul etme,
- akran baskısına direnme,
- becerilerde anlaşma,
- kişisel problemleri çözme,
- yönergeleri izleme ve
- konuşmaları yönetme becerilerinin kazandırılmasına çalışılır.

Yapılanmış müfredat programları: geliştirilen bu program aslında doğrudan öğrenme gücünü olan çocuklara yönelik değildir. Ancak birçok özellikleri itibariyle kullanışlı bir program olarak birçok ihtiyaca cevap vermektedir. Ergenlere uygulanan sosyal davranış programlarından geliştirilmiştir. Model olma, rol alma, geri bildirim ve öğretimin transferinden oluşan dört bileşeni vardır. Her bileşen özel beceri eğitimini gerektirmektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin 31. maddesinin 3. fıkrasına dayalı olarak **Öğrenme Gücünü Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı** hazırlanmıştır. Bu program ile öğrenme gücünü olan bireylerin (MEB, 2024);

1. Algı ve bellek becerilerinin geliştirilmesi
2. Motor planlama becerilerinin geliştirilmesi
3. Dil ve iletişim becerilerinin geliştirilmesi
4. Kendini düzenleme stratejilerinin kazandırılması
5. Sosyal uyum becerilerinin kazandırılması
6. Erken okuryazarlık, erken matematik, matematik, ilk okuma yazma, akıcı ve doğru okuma, okuduğunu anlama, yazılı ifade, dinlediğini anlama ve dil bilgisi alanlarında akademik becerilerinin desteklenmesi hedeflenmektedir.

Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı altı modülden oluşmaktadır. Bu modüller aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır.

Öğrenmeye Destek (Görsel Algı ve Bellek, İşitsel Algı ve Bellek, Dokunsal Algı ve Bellek, Motor Planlama ve Duyusal Algı, Kendini Düzenleme/Yönetme)

Dil ve İletişim (Sesletim, Sözcük Dağarcığı, Biçim, Anlam ve Kullanım, İletişimin İşlevleri)

Okuma ve Yazma (Erken Okuryazarlık, İlk Okuma ve Yazma, Akıcı Okuma ve Okuduğunu Anlama, Dinlediğini Anlama, Yazılı Anlatım, Dil Bilgisi)

Erken Matematik (Nesne Nitelikleri ve Ölçmeye Hazırlık, Uzamsal İlişkiler, Sayılar, Parça-Bütün İlişkisi, Erken Toplama ve Çıkarma, Geometri, Ölçme, Veri)

Matematik (Sayılar ve İşlemler, Geometri, Ölçme, Veri İşleme)

Sosyal Etkileşim (Sözel Olmayan İletişim Kişiler Arası İlişkiler Duygu ve Davranış Düzenleme)

Programda yer alan hedef davranışları gerçekleştirmek için kullanılacak öğretim yöntem, teknik ve stratejilerin bazılarının uygulanma özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

Doğrudan Öğretim Yöntemi

Kümülatif Tekrar Stratejisi

Alıştırma Artırma

Çoklu Duyusal Yöntem

Model Okuma/Yazma - Tekrarlı Okuma/Yazma - Okuma/Yazma Hatası Düzeltme

Kendini İzleme

Hedef Belirleme

Planlı Söyleşi

Etkinlik Temelli Öğretim

Yazıca Zenginleştirilmiş Oyunlar

Etkileşimli Kitap Okuma

Resimli Kitap Bakma

Şematik Düzenleyiciler

Strateji Temelli Yazılı İfade Öğretimi

Okuduğunu Anlama Stratejilerinin Öğretimi

Süreç Temelli Matematik Problemi Çözme Öğretimi

3. SONUÇ

Öğrenme güçlüğü terimi okulda ciddi öğrenme sorunları yaşayan fakat belirli diğer engelleri bulunmayan öğrenciler için kullanılmaktadır. Öğrenme güçlüğü Türkiye’de de bir özel eğitim kategorisi olarak yasa ve yönetmeliklerde yer almış ancak, yasal düzenlemelerin öngördüğü özel eğitim hizmetlerinin gereği gibi verilmediği bir gruptur.

Öğrenme güçlüğü olarak nitelendirilen öğrenciler özellikle akademik alanları içeren becerilerde güçlük göstermektedirler. Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin pek çoğu gelişim örüntüleri yönünden de kendi yaş düzeyine uygun yeterlilikleri ve yetersizlikleri bakımından bireye özgü farklılıklar gösterebilmektedir.

Öğrenme güçlüklerinin nedenleri pek bilinmemektedir. Öne sürülen pek çok engelli oluş nedeni öğrenme güçlüğü içinde geçerli olabilir. Öğrenme güçlüklerinin nedenlerinin ve etki eden durumlarının açıklanmasında farklı modeller ortaya çıkmıştır. Bir öğrencinin öğrenme güçlüğü

olarak nitelendirilebilmesi için, o öğrencide gözlenmesi gereken ayırıcı koşullar öne sürülmüştür: akademik gerilik, yetenek-başarı farkı ve gelişim alanlarından bir veya birkaçında güçlük gibi.

Öğrenme güçlüğüne belirleme süreci niteliksel ve niceliksel bilgi ile desteklemek amacıyla klinik ve eğitsel olarak yapılır. Öğrencinin psikomotor ve bilişsel süreçlerdeki durumu tanıyıcı standartlaştırılmış bağıl (norma dayalı) testler kullanılarak yapılır. Bu ölçü araçlarının gerek geçerlilikleri, güvenilirlikleri ve kullanım kolaylıkları açısından, gerekse yetenek-başarı farkını ortaya koyma açısından yeterli bir katkısı olmamaktadır.

Eğitsel değerlendirme, öğrencinin işlevde bulunma düzeyini belirleme, eğitsel kararlara ışık tutma ve öğretime doğrudan hizmet etme sürecidir. Günümüzde öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin eğitsel değerlendirmelerinin müfredata dayalı olarak yapılması ve öğrencinin işlevde bulunma düzeyinin sınıf müfredatı ile bağıntılı olarak belirlenmesi hedeflenmektedir. Bu değerlendirmelerde informal, ölçüt bağımlı testler kullanılmaktadır.

Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin başarılı olabilmeleri için etkili öğretim ve sınıf yönetimi teknikleri kullanılmalıdır. Bir ya da birkaç disiplin alanında güçlük gösteren çocukların birebir eğitime gereksinimleri olabilir. Bu öğrencilere destek özel eğitim hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir.

Öğrenme güçlüğü olan öğrencilerin öğretiminde değişik yaklaşımlar kullanılmaktadır. Öğretim, öğrencinin düzeyine ve ilgisine göre düzenlenmeli, eğitim programları bireyselleştirilmeli ve beceri öğretimine ağırlık verilmelidir. Öğrenme güçlüğü olan bireylerin başarısızlık beklentisi içinde olabilecekleri göz önünde tutulmalıdır. Bu uygulamaları gerçekleştirmedeki başarı ise, özel eğitimci ve/veya öğretmenin değişik öğretim yaklaşımları ve öğretim tekniklerini bilmesine ve kullanabilmesine bağlıdır.

Ailenin ve okulun desteği bu çocuklar için önemlidir. Bu destek çocukları olumsuz deneyimlere girmekten korumaktadır. Bu çocuklar için hazırlanmış, koruyucu ve müdahaleye yönelik programlar, benlik saygısı, farkındalık, empatik davranış, uygun akademik destek, yetişkinlerle ve akranlarla uygun ilişki kurma ve bağlılık gibi konuları içermelidir.

KAYNAKLAR

- [1] Akutlu, H.C., Subay, B. & Turan, N. (2017). Edirne İl Merkezi İlkokul Çocuklarında Özgül Öğrenme Bozukluğu Olası Yaygınlığı ve Sosyodemografik Özellikler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 54(3): 343-349.
- [2] American Psychiatric Association. (APA 2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. (5th Edition). Author: Washington DC.
- [3] Asfuroğlu, B. & Fidan S. (2016). Özgül öğrenme güçlüğü. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38(1): 49-54.
- [4] Ayşe, K. (2018). Özgül Öğrenme Bozukluğu, (Yay. Haz.: Nahit Motovalli Mukaddes & Eyüp Sabri Ercan), *Nörogelişimsel Bozukluklar*, İstanbul: Noel Tıp Kitabevleri.
- [5] Bakır Aygar, B. & Kaya, A. (2017). Ortaokul Öğrencilerinin Okul Aidiet Duygusu ile Okul Temelli Yalnızlık Arasındaki İlişkide Okul İkliminin Aracılık Rolü. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 14-27.
- [6] Bear, G.G., Minke, K.M. & Manning, M.A. (2002). Self-Concept of Students with Learning Disabilities: A Meta-Analysis. *School Psychology Review* 31(3), 405-428.
- [7] Bilgin, N. (2006). *Sosyal bilimlerde içerik analizi -Teknikler ve örnek çalışmalar-*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

- [8] British Dyslexia Association (2019). Neurodiversity and Co-Occurring Differences, Dyslexia, <https://www.bdadyslexia.org.uk/dyslexia/neurodiversity-and-co-occurring-differences/dyscalculia-and-maths-difficulties>, 2 Ekim 2024.
- [9] Cortiella, C. & Horowitz, S.H. (2014). *The state of learning disabilities: Facts, trends and emerging issues*. New York: National Center for Learning Disabilities. [https://www.nclد.org/wp-content/uploads/2014/11/2014-State-of-LD.pdf]. Erişim tarihi: 01/11/2024.
- [10] Çakıroğlu, O. (2018). *Özel öğrenme güçlüğüne giriş, Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek*, Ankara: Pegem Akademi,
- [11] Das, J.P. (2009). *Reading Difficulties and Dyslexia: An Interpretation for Teachers*. India: SAGE Publication.
- [12] Değirmenci, G.Y. & Şahin, S. (2018). Öğrenme Güçlüğü Olan ve Dikkat Eksikliği Hiperaktivitesi Olan Çocukların Değerlendirilmesi. *Gelişimsel Değerlendirme içinde*, (s. 238-256.) (Ed. Bayhan P.) Ankara: Hedef Yayıncılık.
- [13] Dyslexia International Tools and Technologies: ASBL (2003). *Dyslexia- here and there*, Belçika, s. 5.
- [14] Doğan, O. Erşan, E.E. & Doğan, S. (2009). The Probable Learning Disorders in Primary School Students: A Preliminary Study. *Anatolian J Psych*, 10(1): 62-70.
- [15] EAHCA, (1975). Education for All Handicapped Children Act.
- [16] Franklin, D. (2018). *Helping Your Child With Language-Based Learning Disabilities: Strategies To Succeed In School And Life With Dyslexia, Dysgraphia, Dyscalculia, ADHD and Processing Disorders*. New Harbinger Publications, Oakland.
- [17] Friend, M. (2011). *Special Education: Contemporary Perspectives for School Professionals*. Boston: Pearson.
- [18] Görker, I., Bozatlı, L., Korkmazlar, Ü., Karadağ, M.Y., Ceylan, C., Söğüt, C., Akutlu, H.C., Subay, B. & Turan, N. (2017). Edirne İl Merkezi İlkokul Çocuklarında Özgül Öğrenme Bozukluğu Olası Yaygınlığı ve Sosyodemografik Özellikler. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 54(3): 343-349.
- [19] Güzel Özmen, R. (2017). Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrenciler, (Ed: İbrahim Diken), *Özel Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*, Ankara: Pegem Akademi.
- [20] Harwell, J. M., & Jackson, R. W. (2008). *The Complete Learning Disabilities Handbook: Ready-To-Use Strategies & Activities for Teaching Students with Learning Disabilities*. San Francisco, California: Jossey-Bass.
- [21] Hinshelwood, J. (1917), *Congenital Word Blindness*. London, H.K. Lewis Co., Ltd.
- [22] Horowitz, S.H., Rawe, J. & Whittaker, M.C. (2017). *The State of Learning Disabilities: Understanding The 1 in 5*. National Center for Learning Disabilities, New York. [www.nclد.org.] Erişim Tarihi: 01/11/2024.
- [23] ICLD (1987). *The Interagency Committee on Learning Disabilities*.
- [24] İlker, Ö., & Melekoğlu, M. A. (2017). İlköğretim Döneminde Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Öğrencilerin Yazma Becerilerine İlişkin Çalışmaların İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(03): 443-469. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.318602>
- [25] Jena, S.P.K. (2013). *Learning Disability: Theory to Practice*. SAGE Publications, India.
- [26] Kadosh, R.C. & Walsh, V. (2007). Dyscalculia. *Current Biology*, 17(22): 946-947.
- [27] Keçiören RAM (2017). Öğrenme Güçlüğü İle İlgili Bilgilendirme Kılavuzu (Öğretmen ve Aileler İçin). (Ed. Ebru Okul & Tuğba Demirdağ), Ankara: Keçiören Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü.
- [28] Kirk, S.A. (1962). *Educating Exceptional Children*. Boston: Houghton Mifflin.
- [29] Kussmaul, A. (1877). *Die Storungen der Sprache*. FCW Vogel, Leipzig.

- [30] Melekoğlu, M. A. (2017). Özel Öğrenme Güçlüğüne Giriş. M. A. Melekoğlu ve O. Çakıroğlu (Ed.), *Özel Öğrenme Güçlüğü Olan Çocuklar* (ss. 15-44). Vize Yayıncılık.
- [31] Mengühan, A.A. & Işık, G. (2018). DSM- 5 Kriterlerine Göre Özgül Öğrenme Bozukluğu Tanısı Alan Olguların Psikiyatrik Eştanı ve WISC-R Profillerinin Değerlendirilmesi, *Nöro Psikiyatri Arşivi*, C. LV, s. 127-134.
- [32] Millî Eğitim Bakanlığı. (MEB 2000). *Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*, 18.01.2000 tarih ve 23937 sayılı Resmî Gazete.
- [33] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2024). Öğrenme Güçlüğü Olan Bireyler İçin Destek Eğitim Programı.
https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_05/21130110_Ogrenme_Guclugu.pdf
- [34] Mishna, F. (2003). Learning Disabilities and Bullying: Double Jeopardy. *Journal of Learning Disabilities*, 36 (4), 336-348.
- [35] Morgan, W.P. (1896). Doğuştan Kelime Körlüğü Vakası. *The Lancet*, 2(1871): 1378.
- [36] NACHC (1968). American National Advisory Committee on Handicapped Children.
- [37] NJCLD (1988). National Joint Committee on Learning Disabilities.
- [38] NJCLD, (1994). National Joint Committee on Learning Disabilities.
- [39] NJCLD (2016). Learning disabilities: Issues on definition. [http://www.ldonline.org/pdfs/njclld/NJCLDDefinitionofLD_2016.pdf]. Erişim tarihi: 27/10/2024.
- [40] Orton, A. T. (1937), *Reading, Writing and Speech Problems in Children*, W- W. Norton, New York.
- [41] Parks, P.J. (2009). *Learning disabilities diseases and disorders*. Reference Point Press, San Diego.
- [42] Petretto, D.R. & Masala, C. (2017). Dyslexia and Specific Learning Disorders: New /International Diagnostic Criteria, *Journal of Childhood & Developmental Disorders*, 3(4): 1-5.
- [43] Reid, G. (2011). *Dyslexia* (3rd edition). London, Bloomsbury.
- [44] Reid, R., & Lienemann, T. O. (2006). *Strategy Instruction for Students With Learning disabilities (What Works for Special Needs Learners)*. The Guilford Press.
- [45] Rose, J. (2009). *Identifying and Teaching Children and Young People with Dyslexia and Literacy Difficulties*, DCSF Yayınları.
- [46] Sahoo, M.K., Biswas, H. & Padhy, S.T. (2015). Psychological Co-morbidity in Children with Specific Learning Disorders. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 4(1): 21-5. doi: 10.4103/2249-4863.152243.
- [47] Shaywitz, S. E., & Shaywitz, B. A. (2005). Dyslexia (specific reading disability). *Biological Psychiatry*, 57, 1301- 1309.
- [48] Siegel, L.S. (2006). Perspectives on dyslexia. *Pediatrics Child Health*, 11(9), 581-587. <https://doi.org/10.1093/pch/11.9.581>
- [49] The American Academy of Pediatrics (2009). Learning Disabilities, Dyslexia and Vision, *Pediatrics*, 124(2): 837-844.
- [50] The International Dyslexia Association (2017). *Dyslexia Basics, Just The Facts*, Baltimore.
- [51] Texas Education Agency (2018). *The Dyslexia Handbook*, Texas, Texas Education Agency,
- [52] Thaler, NS., Kazemi, E. & Wood, J.J. (2010). Measuring Anxiety in Youth With Learning Disabilities: Reliability and Validity of The Multidimensional Anxiety Scale for Children (MASC). *Child Psychiatry & Human Development*, 41(5): 501-514.

- [53] Topbaş, S. (1988). Öğrenme güçlüğü gözlenenler. *Özel Eğitim* (içinde s. 55-76). (Edit: Süleyman Eripek). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 561
- [54] Turnbull, A. P., Turnbull, R., Shank, M., Smith, S., & Leal, D. (2007). *Exceptional Lives: Special education in today's schools*. Merrill.
- [55] Vaughn, S. & La Greca, M. (1993). Social Skills Training : Why, What, Who and How. Learning Disabilities Best Practices for Professionals (Ed. William Bender) USA: Butter-Heinneman.
- [56] Werner, H. & Strauss, A.A. (1940). Causal Factors in Low Performance. *American Journal of Mental Deficiency, Washington*, 45: 213-218.
- [57] Yeo, D. (2003). *Dyslexia, Dyspraxia and Mathematics*. John Wiley & Sons.

ÇOCUKLARDA RESİM GELİŞİMİNİN EVRELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. Güneş SALI

Yozgat Bozok Üniversitesi, gunes.sali@yobu.edu.tr - ORCID ID 0000-0001-5719-8618

ÖZET

Bu çalışmada nitel araştırma paradigması temelinde doküman incelemesi esasına dayalı olarak çocuklarda resim gelişiminin evreleri incelenmiştir. Çocuğun en doğal ifade araçlarında biri olarak resim, çocukların yaratıcılık ve estetik gelişimini destekleyen önemli bir öge olarak bilinmektedir. Çocuğun doğumundan itibaren gelişim evreleri ile birlikte ilerleyen yaratıcılık ve çizme güdüsü, çocuğun kendi kendine keşfinin ve gelişiminin bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. Dilsel becerileri henüz tam anlamıyla olgunlaşmamış olan çocuk için resim yapmak kendiliğinden gelişen, istemli bir davranıştır. Çocuk resimlerinde gelişim evreleri yaşa uygun uzamsal kullanım, çizim karakteristiği, renk kullanımı ve insan figürlerinin tasviri gibi birtakım ölçütler dikkate alınarak belirlenir. Her resimsel gelişim evresine geçiş her çocuk için aynı dönemde olmayabilir. Bazı çocuklar diğer evreye daha erken geçerken, bazıları daha geç girebilir. Fakat her çocuk aynı evrelerden geçer. Bu çalışmada çocukların resim gelişimlerinin ne düzeyde, hangi aşamalardan geçtiği hangi, yaş gruplarında neler yapabileceği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Çocuk, resim, çocuk resmi.

1. GİRİŞ

Küçük çocuklar nesnelere varlıkları gerçekte olduğu gibi çizmez, ifade eder. Çizdikleri nesne ya da varlıklar onlar için ne ifade ediyorsa onu yansıtır. Onları bildikleri ya da duyumsadıkları bir biçimde yorumlar. Çocuk nesne ya da varlıkların doğal görüntüsünden, biçiminden öte, kişisel düşüncesini yansıttığı için bu durum **ideoplastik** olarak adlandırılır.

Erken çocukluk döneminde duygusal özellikleri bakımından çocuğun coşkulu, meraklı, keşifçi, canlı, dinamik, dış etkenlere karşı açık olması nedeniyle sanat eğitiminin verilmesi için en uygun dönemdir. Bu dönem inanılmaz bir yaratıcılık, fantezi, merak ve oyun dönemidir. Çocuklar bu dönemde yaşamı hayal gücüne dayalı heyecanlı bir forum, bir drama olarak görür. Bu dönemde sanat, çocuğun düşünsel, bilişsel, duyuşsal ve bedensel etkinlikler içinde bulunarak kendisini ifade etmesine olanak sağlayan çok yönlü bir araçtır. Bu süreçte çocuk, içinde yaşadığı çevreyi, ortamı tanır, gerçekleştirdiği çeşitli oyun ve sanatsal etkinliklerle kendini çevresine kanıtlamaya çalışır. Bunun bir değer olduğunun bilincine varır.

Dolayısıyla bu dönemde resim eğitimi, çocuğun kendisini tanımlamasında önemli bir faktör olarak görülür. Okulda resim, müzik, yaratıcı dans, dramatizasyon, sembolik oyunlar, hikâye anlatma, el becerileri-kâğıt işleri, kil, tuz seramiği v.b. etkinlikler yoluyla, çocuğun kendini ortaya koymasına ve anlatmasına fırsat tanınır. Kendini anlatma, çocuğun benlik kavramının gelişimine yardım eder. Bu tür etkinlikler, diğer bireylerin ve içinde bulunduğu dünyanın farkına varışı kolaylaştırır. Dış dünyayı algılamadaki yönelişler ve duygusal çatışmalar, bu

yolla anlaşılabilir. Bu nedenle konuşma becerisini arttıran, küçük ve büyük kas gelişimlerini besleyen, olaylar arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini gösteren ve akıl yürütme işlemini olgunlaştıran bu etkinliklere, okulda günlük programlarda yer verilmesi çok önemlidir. Yetişkinler (öğretmen, anne-baba) çocuğun nasıl resim çizeceğine ilişkin müdahale ve çaba içerisine girmemelidirler. Bu yaklaşım çocukların iyi resim çizmelerine katkı sağlamaz, tam tersine doğal artistik (resimsel) gelişimlerinde sapsulara yol açabilir. Asıl olan, tamamlanan resim/ürün değil, keşif ve yaratıcılık odaklı etkinlik sürecidir. Bazen çocuk resimlerinde yaratıcı öğeler bulunmayabilir. Olsa da bazı anne babalar veya öğretmenler bunu fark etmeyebilirler. Çocuğun resim çizme yeteneği yüksek olabilir ancak resimlerinde yaratıcı öğeler bulunmayabilir. Ya da tam tersi olabilir. Çocuk yeterince çizim becerisine sahip değildir ancak son derece gelişmiş bir hayal gücü ve yaratıcılığa sahiptir. Bu olasılıkların sanat ortamlarında göz ardı edilmemesi gerekir.

Çocuk ve sanat, birbirini tamamlayan en ilgi çekici, değişen, gelişen ve sürekliliği olan, yaratıcı eğitim anlayışı içinde önemli unsurlardır. Çocuk, çizme, boyama, yırtma inşa etme gibi sanatsal etkinlikler sürecinde kendine göre anlamlı bir bütünlük oluşturarak deneyim kazanır. Bu tür etkinlikler sonucunda çocuk, bize sadece bir sanat ürünü örneği vermemekte, onu tanımamıza yarayan önemli ipuçlarını sunarak bilinçsiz bir şekilde kendisini ifade etmektedir.

2. ÇOCUKLARDA ÇİZGİSEL GELİŞİM

Çocuğun sanatsal gelişimi diğer gelişiminin özellikleri içinde önemli bir yeri vardır. Örneğin çocuğun devinimsel gelişimi, nörolojik gelişiminin önemli bir dışavurumudur. Çünkü çocuğun sürekli hareket etmeye ihtiyacı vardır. Bu yüzden çizim aktiviteleri kâğıt üzerinde oyun gibi gerçekleşir. Bu süreç içinde çocuğun zihinsel nitelikleri, hız, ritim, düzenlilik, düzensizlik, yavaşlık, hızlılık gibi vücut hareketlerinin (beden dilinin) gelişiminin bir göstergesi olabilmektedir. Zamanla çocuğun küçük kas gelişimine paralel olarak çizimlerini denetim altına aldığı ve sistematik olarak geliştiği görülür. Çizim işlemi, birçok atletik aktivite gibi el, göz ve zihin arasındaki koordinasyonu sağlar. Tüm fiziksel aktivitelerde olduğu gibi çizim öncesinde rahatlama, el, kol ve parmakların daha yumuşak ve esnek olmasını sağlayan küçük egzersizler çocuğun daha rahat sanatsal etkinlikler içinde bulunabilmesi bakımından son derece önemlidir.

Doğumdan altı yaşına kadar olan zaman dilimi çocuğun gelişiminin en kritik evresidir. Bu dönemde sanat etkinlikleri, çocukların görsel/estetik algılamalarına, sanatı iletişim/ifade aracı olarak kullanmalarına, eleştirel düşünme ve keşfetmelerine, sanatı anlamalarına fırsatlar sağlayan önemli yaratıcı bir araçtır. Yapılan pek çok bilimsel, sanatsal araştırmalarda sanat pratiklerinin erken dönemde verilen diğer eğitim ve öğretim alanlarından daha az önemli olmadığı vurgulanmaktadır. Bu dönemin her aşamasında sanatın eğitim ve öğretiminin merkezinde yer alması gerektiği ifade edilmektedir.

Yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu çocukların çizim becerileri ve süreci üzerine yoğunlaşmıştır. Çünkü çocukların yaptıkları çizim ve boyamaların estetik görünümünde daha çok çizim karakterleri, kullanılan çizgisel öğelerin nitelikleri ve neden bu öğeleri belirli yaşlardaki birçok çocuğun benzer karakterlerde kullandıkları ilgi çekici bulunup araştırma konusu olmuştur. Ayrıca çocuk resimleri üzerine son yıllarda yapılan araştırmalara bakıldığında çocuk resimlerinin, onların diğer gelişim alanlarına ne ölçüde katkı sağladığı ya da ne ölçüde

etkilediği, çocukların hayatı, sosyal problemleri nasıl algıladıkları ve resimler üzerine yüklenen anlamlar üzerine yoğunlaştığı görülebilmektedir.

İlk çocukluk çağı boyunca çocukların çizimleri hızlı bir şekilde değişir ve buna paralel olarak sanata karşı anlayış ve tutumlarında da önemli bir değişim ve gelişim gözlenir. Lugué (1913), Lowenfeld (1947) ve Kellogg (1969) çocukların sanatsal gelişimleri üzerinde çalışan ve bu alanın gelişiminde etken olan önemli bilim insanlarıdır. Lowenfeld (1947) estetik gelişimin, her türlü yaratıcı aktivitelerin doğal niteliklerinden birisi olup, estetik eğitimin, duyguların eğitimi olduğunu ifade eder. Çizgisel gelişmeyi destekleyen Lowenfeld ve Brittain (1987) çocukların kâğıt üzerinde ilk işaretleriyle başlayıp, belirgin çizgisel aşamalardan geçerek, gençlik boyunca gelişen ve önceden tahmin edilebilen bir yol izlediklerini belirtirler.

Çocuklar için sanatsal aktivitelerde bulunmak, onların duygu ve düşüncelerini, hayata ilişkin deneyim ve düşüncelerini, kendilerini ifade edecek sembollerini bulmayı ve onları başkalarıyla paylaşmayı gerektirir.

Her çocuk büyüme sürecinde, sanat ile olan ilişkisinde belirli evrelerden geçerek belirli becerileri kazanır. Evrensel olarak çocuklar belirli yaşlarda benzer resim becerileri gösterirler. Kağıda yapılan ilk işaret ve çizgi, giderek birer sanat ürününe dönüşerek ergenlik dönemine kadar gelişimini sürdürür. Ancak bu süreçte tüm çocuklar aynı gelişim düzeylerini göstermeyebilirler. Dolayısıyla çocuğun ilk karalama evresinden itibaren tüm artistik gelişim basamaklarına geçişte sapmalar, dalgalanmalar olabilir. Bu durum, çocuğun kas gelişimine, zekâ, genel sağlık durumu ve resim çizmeye ayrılan zamana bağlı olarak birkaç hafta veya birkaç ay erken ya da geç ortaya çıkabilir. Bireysel farklılıklardan dolayı, her çocuğun bir dönemden diğerine aynı zamanda geçmesi söz konusu değildir (Collado 1999, Yavuzer, 1995). Genel olarak çocuk resimlerini anlamada onların farklı yaş gruplarında kendilerini nasıl ifade ettiklerini bilmek gerekir. Lowenfeld, bütün çocukların evrensel özelliklerden bireyselleşmeye doğru bir gelişim içinde olacağı gerçeğinden hareketle çocuk resimlerinin gelişimini (çizgisel gelişimi) beş evrede incelemiştir (Yavuzer, 1995; Artut, 2009). Aşağıda bu beş resim gelişim evresine yer verilmiştir.

- Karalama evresi, (2-4 yaş),
- Şema öncesi evre, (4-7yaş),
- Şematik evre, (7-9 yaş), (*Çocuğun gelişim evreleri, erken çocukluk dönemine uygunluğu açısından sadece "karalama" ve "şema öncesi" evre ile sınırlı tutulmuştur.*)
- Gerçekçilik evresi (9-11 yaş)
- Sahte/görünürde doğalcılık evresi (11-13 yaş)
- Karar dönemi, ergenlik dönemi (13 yaş ve sonrası)

2.1. Karalama Evresi

Çocuğun ilk çizgisel karalamaları büyümenin ilk adımıdır. Bu çizimler eğlenceli, heyecanlı, coşkulu motor aktiviteleridir. Bu ilk dönem karalamaları yalnızca oyun ve alıştırmaya olarak görülür. Bu dönemde, çocukların çizimleri düzensiz ve amaçsızdır. Çocuk çizimlerini elini dirsekten ya da omuzdan geniş hareketlerle yapar ve bu çizimlerinde çok az kas kontrolü görülür. Çocuklar yaptıkları çizimlerini adlandırmazlar, öğretmenler ya da ebeveynler de çocukların yaptıkları çizimlerin konusunu tanımlayamazlar. Yaklaşık iki yaşında çocuğun ilk

çizgileriyle başlayan karalama dönemi, yine yaklaşık dört yaşında ilk simgenin ortaya çıktığı zamana kadar sürer. Aslında bu ilk işaret çocuğun gelişimi açısından önemli bir adımdır (Kehnemuyi, 1977; Kırıçoğlu, 1991; Collado, 1999; Yavuzer, 1995; Artut, 2009; Çankırılı, 2011; Yıldız Karaman ve Köksal Akyol, 2011). İlk karalamalar, çocuk sanatının yapı taşıdır. Çocuk bu çizgileri kâğıdın üstüne çizmenin nasıl bir duygu olduğunu, neye benzediğini keşfettiği andan itibaren, hiç kaybetmeyeceği bir şey olan “**Sanatı**” keşfetmiştir. Lowenfeld ve Brittain’e göre karalama yapmak, bir anlamda kendi kendine oluşan bir eylemdir. Önce çocuk sürekli tekrar edilen hareketler, daha sonra da kontrol altına aldığı çizgiler aracılığıyla dış dünyayla kurduğu bağlantılarla tatmin olur.

Karalamalar gelişimsel ve sanatsal açıdan önemli kinestetik, manipülatif ve ifade edici bir davranıştır (Fox ve Schirrmacher, 2014). Karalama devresi, çocuğun kinestetik deneyimleriyle ilk görsel ve motor becerileri arasındaki koordinasyonun sağlanması açısından önemli bir süreçtir. Karalamalar dört dönemde gerçekleşir. Birinci dönemde, düzenli karalamalar görülür. Çocuk henüz motor beceriler üzerinde kontrol sağlayamadığı için ya da çok az kontrol sağlayabildiği için karalamalar bazı yerlerde koyu tonda, bazı yerlerde açık tonda olur. İkinci dönemde, boylamasına karalamalar vardır ve çocuklar boylamasına kontrollü karalamalar yaparlar. Üçüncü dönemde, dairesel karalamalar kendini gösterir. Çocuklar kaba motor davranışlarını kontrol etmeye başlar ve dairesel karalamalar yapar. Dördüncü dönemde ise isimlendirilen karalamalar söz konusudur. Rastgele karalamaların yerini adı ve bir öyküsü olan karalamalar alır (Çankırılı, 2011).

Kağıt üzerinde kalemin bıraktığı iz, çocuğun belki de ilk başarısıdır. Çocuk elini, bileğini, kolunu kullanarak çizer. İki elini kullanarak çizim yaptığı da görülür. Sağa ve sola, ileriye-geriye hareketlerle, oluşan ilk çizgiler, daha sonra saat yönünde sürekli yay çizen hareketlere dönüşür. Her bir hareket ve bu harekete bağlı karalama bir süre tekrarlandıktan sonra, yeni bir hareketle yeni bir biçim ortaya çıkar (Samurçay, 1975; Kırıçoğlu, 1991; Köksal Akyol, 2011). Hızlı, çizgisel, hareketler, çocuğun kavram dünyasının gelişimine, düşünce dünyasının zenginleşmesine olanak sağlayan sanatsal eylemlerdir.

Kellogg, 1928 yılından itibaren dünya çapında çocukların yaptıkları resimleri biriktirmiş ve çocuklarda resim çizme yeteneğindeki gelişim konusunda bir sistem getirmeye çalışmıştır (Çankırılı, 2011). Kellogg’a göre yirmi temel karalama türü vardır. Bu karalamalar noktalar, dikeyler, yataylar, çapraz çizgiler, zikzaklar, yatay ve çapraz zikzaklar, yaylar, karmaşık yaylar, yılan benzeri çizgiler, birbirini kesmeyen yuvarlaklar ve yuvarlaklar şeklinde görülür (Kırıçoğlu, 1991; Yavuzer, 1995).

Karalama 1		Nokta
Karalama 2		Tek dikey çizgi
Karalama 3		Tek yatay çizgi
Karalama 4		Tek çapraz çizgi
Karalama 5		Tek kavisli çizgi
Karalama 6		Çok sayıda dikey çizgi
Karalama 7		Çok sayıda yatay çizgi
Karalama 8		Çok sayıda çapraz çizgi
Karalama 9		Çok sayıda eğri çizgi
Karalama 10		Yarı bükülmüş açık çizgi
Karalama 11		Yarı bükülmüş kapalı çizgi
Karalama 12		Zik zak ya da dalgalı çizgi
Karalama 13		Tek çember çizgi
Karalama 14		Çok sayıda çember çizgi
Karalama 15		Helezonik çizgi
Karalama 16		Üst üste çizgilerle dolgu çember
Karalama 17		Üst üste çizgilerle çember
Karalama 18		Açılmış dairesel çizgiler
Karalama 19		Tek kesişmeli çember
Karalama 20		Kusurlu çember

Şekil 1 Kellogg'un karalama örnekleri (Artut 2004a)

Çocuk elinde renkli kalemleri tutarak kağıt üzerinde oynamaya başladığında, çocuğun çizgileri ile objelerin yapıları arasında anlamlı bir ilişki görülmez. Karalamalar herhangi bir şeyi temsil etmek niyetiyle yapılmaz, çocuğun o anki duygu ve düşüncelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Karalamalar bazı çocuklarda uzun süre görülürken, bazılarında ise kısa sürede biçimli ve anlamlı çizgilere dönüşür (Kehnemuyi, 1977; Boriss-Krimsky, 1999; Yavuzer, 1995; Artut 2004a). Başlangıçta kağıdın üzerinde gelişigüzel konan işaretler şeklinde görülen kontrolsüz karalamalar zamanla yetişkinler tarafından tanınabilecek düzeyde çizgilere dönüşür. Çocuk, kontrollü karalamaya başladıktan sonra, görsel kontrolden ve yaptığı işaretlerden haberdar olur. Çocuk yaptığı şekillerin dünyadaki gerçek objeler gibi görüldüğünü fark ettikten sonra yaptığı karalamaları isimlendirmeye başlar (Boriss-Krimsky, 1999; Yavuzer 2003). Bir şeylerden haberdar olmanın ilk göstergeleri, eğri dairelerden oluşan (mandala) çizimlerdir. Daire içinde çapraz çizgilerle bölünen ve temel bir diyagram olan mandalalar, çocukların gelecekteki çizimleri için bir temel oluşturması bakımından anlamlıdır. Çocuklar güneş, insan ve çiçek çizmek için mandalaları kullanırlar (Artut, 2004a; Fox ve Schirmacher, 2014).

Karalama dönemi sonlarına doğru insan figürü çizmek için yapılan ilk girişimler oldukça basit ve eksiktir. Üç yaş çocuğu çok tipik olarak adam resmini bir kafa olarak çizer. Gözler, burun ve ağız genellikle yüze yerleştirilir. Kollar varsa genellikle başın iki yanından çıkarlar. Bu insan figürünün en önemli özelliği gövdenin bulunmamasıdır. Standart insan resmine geçmeden önce kafadan bacaklı insan resimlerini çocukların büyük bir kısmı çizerler. Bu çizimler en erken iki yaş dokuz ayda görülür ve beş yaşına kadar devam edebilir. Dairenin içine yapılan bazı işaretler yüzün bazı ayrıntılarını, örneğin gözleri ve ağız gösterebilir (Yavuzer, 1995; Çankırlı, 2011).

Temsili çizimler yapmaya başlayan üç buçuk yaşından büyük çocuklar bazen çizimin parçalarını birleştiremezler. Örneğin bazen gözleri yüzün dışında çizerler. Dört yaş çocuğu için insan figürü en sevilen konudur. Baş yerine bir yuvarlak, gözler için noktalar, bacaklar için de iki düz çizgi çizilir. Daha seyrek olarak, gövde için ikinci bir yuvarlak eklenir ve daha da seyrek olarak kollar yerine de iki çizgi yapılır. Genellikle bacakların kol ve gövdeden önce yapıldığı görülür (Yavuzer, 1995).

Anne-babalar ya da diğer yetişkinler çocuklara bu dönemde kalemi nasıl tutacakları, çizgileri nasıl çizmesi gerektiği konusunda yardımcı olmak isterler. Ancak bu yardımlar ısrarlı bir şekilde yapılmaya devam edilirse çocuk için karalama yapmak sıkıcı hale gelebilir. Anne-babalar ve diğer yetişkinler çocuklar için kağıt, kalem ve ortam hazırlamalı ve çocuğu özgür bırakmalıdırlar (Çankırılı, 2011). Çocuğa uygun ortam ve araç gereç hazırlayıp, kendi doğal eylemleri ile baş başa bırakılması en sağlıklı yaklaşımdır.

2.2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş)

Bu dönemde, görsel düşünce yani şemalar gelişmeye başlar. Şema belirli bir kavramı simgeleyen genellenmiş bir semboldür ve çocukların ilk temsil çabalarıdır. Çocukların çizdikleri dairesel ve düz çizgilere bakıldığında insan ya da hayvan figürü olduğu tahmin edilebilir. Nesnelere ve olaylar arasındaki ilişkilerin nedenlerini anlamasa bile kendi dünyasına göre onları ilişkilendirir. Çizimler çocuğun yansıtmak istediği konunun önemini kavradığını gösterir. Henüz çizimlerde uzay ve mekan kavramı görülmez, objeler rastgele yerleştirilir. Renk seçimlerinde ise mantıktan çok duygusal seçimler söz konusudur. Dört yaşından itibaren çocuk, el ve parmaklarını rahatlıkla kullanabilir, bu becerisini kalem, makas ve fırça kullanımıyla ortaya koyabilir. Büyük bir dikkat ve titizlikle çalışır. Düşündüklerini etkin bir hayal gücü ile kağıda geçirir, şekiller çizer, kabaca harfe benzer şeyler yazar. Nesnelere az ayrıntılarla belirtmeye başlar. Cisimlerin büyüklükleri ve mekanla olan bağlantıları zayıftır. Kendisi için çok önemli olan bazı ayrıntıları çok büyük olarak çizer. Bazı çizimlerde yatay düz zemin çizgileri görülür. Genellikle şekiller, eşyalar bu zemin çizgileri üzerinde yükselir. Bazı şekiller ise kağıt üzerinde dağınık, yüzer biçimdedir. Perspektif etkiler görülmez, plan yapma becerisinde gelişme hissedilir (San, 1977; Artut, 2004b; Çankırılı, 2011; Fox ve Schirmmacher, 2014).

Genelde, dört yaş civarında, çocuklar oldukça tanınabilecek biçimler çizmeye başlar. Bununla birlikte, kesin olarak bunların ne olduğunu söylemek oldukça zordur. Mekan düşüncesi henüz gelişmediğinden eşyaların görünmeyen tarafları da çocukların resimlerinde yansıtılır. Bir masanın dört ayağını, bir arabanın dört tekerini çizmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Saydamlık ve düzleme özelliği en çok bu yaşlarda görülür. Çizgilerle sınırlandırılan nesnelere içini farklı renklerle doldurabilirler (Artut, 2004b).

Ancak beş yaşlarında, insanlar, evler ya da ağaçlar tanınmaya başlanır; çocuk altı yaşına geldiğinde de biçimler ve şekiller konulu olmaya başlar. 5-6 yaşlarında çocuk kendi duygu ve düşüncelerini ortaya koyacak girişimlerde bulunur. Çocukta ilk simge büyük olasılıkla insandır. Bu, onun ilgi alanı içinde doğrudan ilişki kurduğu kişinin resmidir (Yavuzer, 1995).

Beş yaş çocuklarının çoğunluğu bir kafa ve bir gövde çizerler. Kafada gözler, bir burun ve bir ağız olur, kollar ve bacaklar ise artık gövdeden çıkar. Genellikle yüzler önden görünümüyle çizilirler, ifadesizdirler. Baş ve baştan çıkan bacaklar ve eller parmaklı ya da parmaksız olarak çizilebileceği gibi, gövde kısmına önem verildiğinde, bu kısmın da abartılarak çizildiği görülür. İlerleyen her yaşla boyun, parmaklar, kulaklar ve gözbebekleri gibi özellikler eklenir. Tek boyutlu olan yüz, iki boyutluluk özelliğine sahip olur ve gövdenin çeşitli kısımları arasındaki oran değişir. Örneğin 5 yaşındaki bir çocuk daha büyük bir çocuğa oranla genellikle daha büyük bir kafa çizer. Yaş ile birlikte kalem kontrolü de gelişir ve bu gelişim çizim kalitesini de etkiler.

Çocukların yarattıklarında kullandıkları simgeler, onların gördükleri işittikleri, tattıkları, bildikleri dokundukları, düşündükleri ve hakkında konuştukları şeyler için benimsedikleri işaretlerdir. İnsan resminin yanı sıra çocuk, yakın çevresinde ilişkide olduğu çok sayıdaki objeyi çizmeye başlar. Bu objeler kağıt üzerinde gelişigüzel yer alırlar. Çocuk gördüğü nesnelere yapısal eşdeğerini yaratırken dikkatini her çizdiği şema üzerinde ayrı ayrı yoğunlaştırır. Bir resimde, at, ev, sinek, ağaç, çiçek birbiriyle ilişkisine bakılmaksızın çizilir. Bir resimde attan büyük kelebek, evden büyük insan çizilebilir. Bu da bu yaş çocuğun resimlerinin çekiciliğinden biridir. Resimlerde en çözüm gerektiren sorun iki boyutlu resim düzleminde üçüncü boyut görünümünü yaratmaktır. Çocuk 6 yaşına yaklaştıkça resimlerindeki oranlar daha gerçekçi olmaya başlar. Mekan içinde nesnelere yerleştirmesinde de bir ilerleme göze çarpar. Ayrıntılar çoğalır, yer çizgisi dediğimiz alttaki çizgi üzerine daha anlamlı biçimde dizilen nesnelere ilk zamanlardaki gibi havada uçmaz. 5-6-7 yaşlarında dikkat çeken özelliklerden biri de düzleme, bir görüş noktasından değil de birçok görüş noktasından bakıyormuşçasına nesnelere çizerler ve bu tür resimleri yaparken çocuk ya kendisi resmin etrafında dolaşır, ya da resmi döndürerek çizer (Yavuzer, 1995).

Çocuk, aynı anda görülmesi mümkün olmayan çeşitli manzaraları betimlemek için ilginç bir yöntem kullanır. Bir objenin içinde veya arkasında bulunan ve görünmemesi gereken şeyleri sanki görüyormuş gibi çizer. Bir evi önden çizerken aynı zamanda içine insanları da oturtur. Böylece evi saydamlaştırır. Saydam ya da röntgen çizim denen şeffaf resim ortaya çıkar; bu, Luquet'nin zihinsel gerçekçilik (entelektüel realizm) diye tanımladığı evrenin belirleyici bir niteliğidir (Segal and Bardige, 2000; Yavuzer, 1995; Artut, 2004a).

Freeman (1991) iki tür röntgen resmi arasında ayırım gözetmiştir. Birinci türde, çizimlerde gerçek dünyada hiçbir zaman görünür olmayan bir şey resmedilir (örneğin anne rahminde bir bebek, ya da örümceğin midesinde bir sinek). Bu tür çizimde açıkça bellidir ki, çocuk çizdiği nesnenin normalde gözlerden saklı olan içeriğini göstermek istemektedir. Bu tür saydam resimde daha yakın bir nesnenin arkasında saklı olan bir şey resimde gösterilmez. İkinci tür saydam resimde ise bu yaştaki çocuklar örneğin ata binmiş bir adamı, normal olarak atın öbür tarafında kalan ayağını da atın bedeni içinden görecek şekilde çizerler (Yavuzer, 1995).

Çocuğun kimi ayrıntıları görmesi, nitelikleri ayırmasaması, çizgileri üzerinde yeterli denetimi kazanması çevresel faktörlere, yaşantı zenginliğine, deneyimlerini arttırıcı tekrarlara ve bu tekrarlar için belirli bir süreye ihtiyacı vardır. İlk renk kullanımlarında çocuklar, üç ana renkle, kırmızı, sarı ve maviyle yetinir. 5 yaşındaki çocuk artık siyah, beyaz, turuncu, yeşil, mor gibi renkleri de ister. Bu yaşlarda yapılan figür ve boyamalarda, bir nesneyi boyamak için seçilen renk ile canlandırılan nesne arasında ilişki yoktur. Hangi renkler çocuğun hoşuna gidiyorsa o rengi kullanır. Örneğin yaptığı insan resmi kırmızı, mavi, yeşil ya da sarı olabilir (San, 1977; Artut, 2004a).

Altı yaşındaki çocuğun hareketlerinin koordinasyonu düzgündür. El becerisinin ona sağlayacağı olanakları keşfetmiştir. Küçük kaslarını kontrol eder ve çok rahat bir şekilde kullanabilir ve bunlar çocuğun resimlerine yansır. Çocuğun yedi yaşına gelmesiyle birlikte renklerin kullanımında kararsızlıklar görülebilir, ancak renkleri anlam ve amaçlarına uygun bir şekilde kullanılmasına özen gösterilir. İnsan vücutlarının oluşturulmasında genellikle

geometrik şekiller tercih edilir. Bu dönemde çocuklar çoğunlukla yakın dönemlerin etkileri altında kaldıklarından önceden ezberlenmiş, yaratıcılık açısından sakıncalı bazı şablon çizimleri benimseyebilirler (Artut, 2004b).

2.3. Şematik Dönem (7 ile 9 yaş arası)

Çocuğun çevresiyle ilişkilerinin zenginleştiği bir dönemdir. Bu dönemde çocuk artık toplumun bir üyesi olduğunun farkındadır. Büyüyen çocuğun yaratıcı etkinliği, çocuk ile çevresi arasındaki giderek artan karşılıklı etkileşimin ürünü ve anlatımıdır (San, 1977). Çocuklar form kavramını geliştirip tekrarlama eğilimindedirler. Çizimler objenin gerçek algısını değil çocukların objeleri algıladıkları halini yansıtır. Çocuklar uzay ve mekan kavramlarını anlamaya başlarlar ve bu da çizimlerine yansır. Figürler ve objeler arasında aşağı, yukarı, sağ, sol ilişkisine dikkat ederler. Yeri ve gökyüzünü sembolize eden çizgiler görülür. Çizimlerde objelerin büyüklük, küçüklük, uzunluk, kısalık, uzaklık, yakınlık özelliklerine dikkat ederler. Şekiller ve objeler kolaylıkla birbirlerinden ayırt edilir. Bazen bir figür ya da obje olması gerektiğinden büyük çizilebilir, bir insan ya da bir çiçek daha büyük çizilebilir. Bu çizimler daha çok çocuğun büyük çizdiği objeye verdiği değer gösteresidir. Bazen de önemsiz bir objeyi daha küçük yansıtabilir. Çocukların resimlerinde çizgi film kahramanlarının adı, otobüs durağı levhası ya da trafik işaretler gibi bazı yazı ya da semboller de görülür. Kimi zaman resimlerinde yazılı açıklamalar kullanırlar. Çocuğun yazı ile birlikte kimi simgeleri, işaretleri de çizgileri arasına yerleştirdiği görülür; yön gösteren ok işareti, banka amblemleri, PTT gibi yazılar. Çocuk içinde yaşadığı kültürü tanıyıp, anlayıp özümseme gereğini duyar (Artut, 2009; Çankırılı, 2011; Fox ve Schirmacher, 2014).

7 ve 8 yaşlarında çocuğun resimlerinde bir değişim başlar. Piaget'in somut işlem evresi olarak tanımladığı bu evre çocuğun resimlerinde de kimi görünür değişimlerin yer aldığı evredir. İşlem burada "içselleşmiş bir eylem" anlamında kullanılır. Bu eylem sayesinde çocuk, eskiden çevresiyle arasında geçen bir etkileşim sonucu, nesnelere, kendine özgü bir yapıyı ya da çerçeveyi uygulayarak onları kendi usunda, olduklarından daha başka bir şeye dönüştürmektedir. Bu dönemde, çocuk resimlerinde görünen şemalar çocuğun yaşantısıyla ilgili tanıdık, bildik şeylerdir. Bu şemalar giderek daha çok görsel ipuçları içerir. Bundan sonra çocuk sürekli gerçeği arar. Ancak bu görsel gerçeği vermek için zorlanır. Çocuk görür, düşünür ve çizmeye çalışır. Çizimlerdeki şemalar değişime uğrar. Bu değişim yetişkinlere göre olumsuz görünebilir. Resimler kuru ve canlılıklarını yitirmiş görünür. Resim yapmak çocuğun baş etkinliği iken giderek önemini yitirmeye başlar. Dil yavaş yavaş bir anlatım şekli olan resmin yerini almaya başlar. Bu çocuğa daha kolay bir anlatım olanağı verirken, resimlerinin de gerilemesine neden olur. Bazı eğitimcilere göre yaratıcılık bu yaşlarda uykudadır. Zamanı geldiğinde çocuk yine eski coşkusuyla çizecektir, yaratacaktır. Doğallığı bozmamak bu yaş dönemini en zararsız atlatmak için tek çaredir (Yavuzer, 1995).

Bu dönemde mekan şeması ile ilgili değişiklikler görülür. Şema öncesi dönemde birbiriyle ilgisi olmayan nesnelere yan yana getirilmesi, şematik dönemde çocuk tarafından aşılması, figürler tasarlanan mekanlarla özdeşleştirilmiştir. Çocuk, nesnelere yerleştirilmesini belli bir plan çerçevesinde gerçekleştirir. Resmi yatay olarak ikiye bölen yer çizgisi çoğunlukla görülen önemli bir ortak özelliktir. Yer çizgisi, çocuğun kendisi ile çevresi arasındaki ilişkiyi anladığının belirtisi olarak da kabul edilir. Genellikle kağıdın ya da kullanılan malzemenin üst

tarafında gök çizgisine de rastlanır (Yavuzer, 1995; Gürtuna, 2004). Özel durumların dışında genellikle canlı renkler tercih edilir. Tekrarlardan oluşan boyama ve çizime ilişkin bir güven duygusu oluşur. Figürlerde kirpikler, dudak boyları, kırmızı yanaklar, yüzük, kolye, kravat ve şapka gibi cinsiyet farklılığından kaynaklanan ayrıntılar belirgindir. Genellikle işlenebilecek konular arasında “ip atlamak, top oynamak, çeşitli yarışmalar, spor etkinlikleri, mahallemiz-çevremiz, lunapark, dağcılık, kamp ve diğer macera içerikli konular” sayılabilir (Yavuzer, 1995).

2.4. Gerçekçilik Dönemi (9-12 YAŞ)

Bu dönemde çocuk artık bir toplum üyesi olduğunun farkındadır. Aile dışında olan kişilerle de iletişimi artar, bu ilişki ağı da çizimlerine yansır. Kız ve erkek çocuklar kendi cinsiyetinden olan çocuklar ile oynamayı tercih ederler. İnsan figürü çizimlerinde cinsiyet ayrımı görülmeye başlar, kız ve erkek çizimleri rahatlıkla ayırt edilebilir. Mekan ve perspektif algısı resimlere yansır. Mekanın hem önden hem de kuşbakışı görüntüsünü çizerler ve mekan çiziminde subjektiftirler. Renk seçimi daha gerçekçidir. Rastgele çizimler biter, çocuk resmi yapmaya başlamadan önce neler çizeceğini tasarlar. Düşlediğini çizemediği zaman canı sıkılır, bu nedenle resim yapmayı bıraktığı olur. Yaptığı resmi anlatırken söylediklerini ise resimde görmek mümkündür (Yavuzer, 1995; Çankırlı, 2011; Fox ve Schirrmacher, 2014).

Dokuz-on iki yaşları arasında, fiziksel ve ruhsal değişmelerin yer aldığı bu dönemde, çocuğun bazı psikolojik özelliklerinin yaratıcı etkinliğine de yansıdığı izlenir. Bilişsel olgunlaşmaya paralel olarak çocuğun çözümsel davranışları artar; nesnelere gerçek büyüklük oranlarına sadık kalmak kaygısı belirir. Bu çağlarda çocuk gerçekle ilgilenmeye başlar, ayrıntıya ilgi duyar, renkleri gelişigüzel seçmek yerine, gerçeğe uygun bir biçimde seçer. Resimsel şemalardan uzaklaşırken biçimlerde tekrarlama ve ritim özelliği öne çıkar (San, 1977; Yavuzer, 1995; Kehnemuyi, 2006; Çankırlı, 2011).

Resimlerde anatomiye uygun bir yapıda ve elbiseler giymiş olarak çizilen insan figürleri ayrıntılı olarak işlenir. Çocukların cinsiyet farklılıkları resim yaparken seçtikleri konulara yansır. Figür ve diğer öğeler arasındaki ilişki, düzenleme bakımından kurallara uymaya başlamıştır (Kırıçoğlu, 1991; Yavuzer, 1995; Kehnemuyi, 2006; Artut, 2009). Konu seçiminde kızlar ve erkekler arasında farklılıkları görülür. Kızlar daha çok giysiler, kalp, çiçek, ev, hayvan resimleri, dekoratif süslemeler, kadın yüzleri, bebek ve aile gibi duygusal özellikleri yansıtan romantik, heyecan verici figürler yaparken, erkekler daha çok zorlukların üstesinden gelen kahraman, maceraperest, avcı, savaş, spor, dağcı gibi çizimleri tercih ederler. Bu dönem resimlerinde hareketli figürler sıkça görülmeye başlar. Resimlerde perspektife dikkat edilir. Mekan anlayışı gelişmiştir. Objeler yer ile gök arasında, yeri ve orantısı uygun bir şekilde yerleştirilir. Her şey yerine göre, anlam ve amacına uygun olarak yerleştirilmeye özen gösterilir. Çocuğun okuma ve yazma öğrenmesiyle birlikte resimlerine yazı girer ve anlatım çoğu kez yazı ile desteklenir (Kırıçoğlu, 1991; Yavuzer, 1995; Çankırlı, 2011).

Okul çocuğunun gelişme gösterdiği bir başka boyut; teknik beceri, kassal yetkinlik ve araç-gereç üzerindeki denetimidir. O birçok şeyi doğru yapmaya, tam çizmeye çabalar. Araçları iyi kullanır, gereci iyi işler. Bu işler içinde hata yapmaktan çekinir. Bu evrede çocuk, ayrıntıya ilgi duyarken, giderek resimlerini göstermekten hoşlanmaz, onları açıklamaz. Bu evrede çocuklar

ne çizeceklerini uzun uzun düşünürler, yaptıklarını beğenmezler, olması gerektiği biçimde yapamadıklarını sanıp cesaretlerini yitirirler. Çocuğun bu yıllarda kendini anlatma gücüne olan güveni sık sık sarsılır. Kısaca yaratıcı etkinliklerinde beceriksiz olduklarını düşünüp, şaşkındırlar. Fiziksel, zihinsel ve duygusal büyüme sonucu, artık daha önceki yıllarda kullandıkları üslup onları doyumaz. Çalışmalar sırasında sık sık öğretmenin onayını almak için resmini gösterir. Bu davranış yaratıcılığı ketlenmiş küçük, büyük her çocuğun genel bir davranışıdır (Yavuzer, 1995).

2.5. Görünürde Doğalcılık Dönemi (12-14 Yaş)

Mantık dönemi olarak da ifade edilen bu dönemde çocuklarda soyut düşünceleri yorumlama, kavramlaştırma ve yansıtma yetisi görülür. Bu dönemde, çocuklarda zengin bir yaratma gücü vardır. Çocuk resimleri iki psikolojik etkinin izlerini taşır. Bunlardan birincisi somut etkidir; bilişsel gelişim açısından somut işlemler döneminde olan çocuklar çevresinde gördükleri objelerin ve canlıların orantılarını, boyutlarını, derinliklerini çizimlerinde göstermeye çalışırlar. İkinci etki ise soyut etkidir; bilişsel gelişim açısından soyut işlemler dönemine geçen çocuklar çizimlerinde hızlı duygusal değişimleri ve cinsel kimliğin yansımalarını gösterirler. Ergenliğin başlangıcına rastlayan bu dönemde çocuklar giderek doğal çevrelerinden haberdar olurlar, yalnız somut değil soyut düşünceleri de anlarlar. Çevre ve doğadaki değişkenlikleri ifade yetisi güçlenir. Ailesi ve çevresi ile olan ilişkilerinin duygusal yansımaları resimlerinde görülür (Kehnemuyi, 1977; Kırıçoğlu, 1991; Yavuzer, 1995; Artut, 2009; Çankırılı, 2011; Yıldız Karaman ve Köksal Akyol, 2011; Köksal Akyol, 2014). Bu dönemin başlarında, renk tercihi yaparlar, ışık, güneş, gölge gibi dış etkenlerin görüntü üzerindeki etkilerini dikkate alırlar ve doğal görünüme odaklanırlar. Soyut düşünceye geçmiş olan çocuklar renk tercihlerinde daha çok duygusal davranırlar. Bu dönemde hem renk tercihi hem de görüntü çocuğun bilişsel ve duygusal gelişimi hakkında yorum yapılmasını mümkün kılar (Çankırılı, 2011).

Çocuk hem kendi çalışmalarına; hem de başkalarının yapıtlarına karşı eleştirel bakış açısı geliştirir. Bu eleştirel yaklaşım önceleri güvensizlikten kaynaklanan bir yaklaşımla, yalnız gerçeği yansıtma becerisine yönelmişken, bu yaştan başlayıp giderek sanatsal değerlere dönüşür. Yaratıcılığın bilinçli olarak tekrar kazanılmaya başlandığı bu dönemde, çocuklar modelden resim yapabilir, gördükleri nesnelere ve figürlerin boyutlarına, oranlara, renklere, perspektife ve cins ayırımına dikkat ederek, gerçeğe en uygun şekilde yansıtmaya özen gösterirler. İmgesel ve taklit çizimlere eğilim gösterir, yetişkinler gibi çizme ve boyama arzusu içine girerler. Ünlü sanatçıların yapıtlarını merak eder ve ilgi duyarlar (Kırıçoğlu, 1991; Gürtuna 2004).

3. SONUÇ

Resim yaparken bazen çocuklar istediğini yapamama endişesi taşır, detaya takılarak bütünden kopabilir ve gerçeği yansıtma çabası içine girebilirler. Çocukların resim yaparken korku ve çekingenlik içine düşmelerini engellemek, ancak okullarda kesintisiz sanat eğitimi vermekle mümkündür, mümkün olacaktır. Çocuklar sanatı bir yaratıcı faaliyet olarak, yaparak, üretirek; bir sanatsal, eleştirel faaliyet olarak inceleyerek; bir kültürel faaliyet olarak da tarihini

araştırarak öğrenirlerse, sanatı severler. Küçük çocukta yakalanan sanatsallıkla, okul çağında gelişmeye başlayan tamı, doğruyu, gerçeği yansıtmaya becerisi el ele geliştirilebildiği zaman yaratıcılık hiç kesintiye uğratılmadan sanat eğitimi hiç duraksamadan sürebilir (Kırıçoğlu, 1991; Yavuzer, 1995; Kehnemuyi, 2006; Fox ve Schirmacher, 2014).

Resim yapma sürecinde çocuklar evrensel bir şekilde aynı dönemlerden geçerler. Karalama ile başlayan çizim becerileri detayların ve soyut kavramların olduğu resimlere doğru bir gelişim gösterir. Altı yaşına gelmiş ve henüz karalama döneminin özelliklerini gösteren bir çocuğun yaptığı çizimler, eğer çevresel yoksunluk yoksa gelişiminde aksamalar olabileceği ile ilgili ipuçları verebilir. Ya da yaşının üzerinde çizim becerisi olan çocukları görmemizde bize yardımcı olur. Eğer resmin gelişim dönemleri bilinirse, karalama yapıp "Bu kuş" diyen küçük bir çocuğa çizdiklerinin kuşa benzemediği söylenmez ya da çocuğa kuş çizmeyi öğretmek çabasına girilmez. Ayrıca, küçük yaşlardan itibaren özgürce resim yapabilmeleri için çocuklara gereksinim duydukları ortamlar ve araçlar sağlanabilir.

KAYNAKLAR

- [1] Artut, K. (2004a). Okul Öncesi Resim Eğitiminde Çocukların Çizgisel Gelişim Düzeylerine İlişkin Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1): 223-133.
- [2] Artut, K. (2004b). *Okul Öncesinde Resim Eğitimi*. Anı Yayıncılık. Ankara.
- [3] Artut, K. (2009). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. 6. Basım. Anı Yayıncılık, Ankara.
- [4] Boriss-Krimsky, C. (1999). *The Creativity Handbook. A Visual Arts Guide for Parents and Teachers*. Charles C Thomas. Publisher LTD. Springfield İllions U.S.A.
- [5] Collado, F.Y. (1999). The Role of Spontaneous Drawing in the Development of Children in the Early Childhood Settings. U.S. Department of Education National Resources Information Center (Eric), *Reports Descriptive* (141); 3-15.
- [6] Çankırılı, A. (2011). *Çocuk Resimlerinin Dili. Çocuklar Sözde Anlatamadıklarını Resimleri Diliyle Anlatır. Bu Dili Biliyor musunuz?* İstanbul: Zafer Yayınları.
- [7] Freeman, J. (1991). *Gifted Children Growing Up*, London: Cassell.
- Fox, J. E. and Schirmacher, R. (2014). *Çocuklarda Sanat ve Yaratıcılığın Gelişimi*. Çeviri Ed. N Aral, Duman G. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlığı Tic. Ltd. Şti. Ankara.
- [8] Gürtuna, S. (2004). *Çocuk ve Sanat Eğitimi*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dizisi.
- [9] Karaman, Y. ve Köksal Akyol, A. (2011). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Yaptıkları Resimlerde Oyuncak Çizimlerinin İncelenmesi. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 277-296.
- [10] Kehnemuyi, Z. (1977). *Çocuğun Resim Eğitimi*. Redhouse Yayınları. İstanbul.
- [11] Kehnemuyi, Z. (2006). *Çocuğun Görsel Sanat Eğitimi*. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.
- [12] Kırıçoğlu, O.T. (1991). *Sanatta Eğitim*. Demircioğlu Matbaa. İstanbul.
- [13] Köksal Akyol, A. (2014). Çocuklarda Resim Becerilerinin Gelişimi. *Eleştirel Pedagoji*, 6(34): 6572.
- [14] Lowenfeld, V., Brittain, W. L. (1964). *Creative and mental growth* (Second Edition) New York: The Macmillan Company Web: <http://archive.org/stream/>

creativementalgr00/creativementalgr00_djvu.txt adresinden 6 Mart 2014 tarihinde alınmıştır.

- [15] Lowenfeld, V., & Brittain, W. L. (1987). *Creative and Mental Growth* (8th ed.). Pearson.
- [16] Lowenfeld, V. (1947) *Creative and Mental Growth*. New York. Macmillien.
- [17] Luquet, G.H. (1913). *Les Dessing d'un Enfant: Etude Psychogique*. Librairie Felix Alcan, Paris.
- [18] Luquet, G., H. (1927). *Le dessin enfantin*. Paris: Félix Alcan
- [19] Samurçay, N. (1975). *Okul Öncesi Çocuklarında Grafik Faaliyetin Gelişimi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. Ankara.
- [20] San, İ. (1977). *Sanatsal Yaratma ve Çocukta Yaratıcılık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara.
- [21] Segal M. and Bardige,B. (2000). *Your Child at Play Five to Eight Years*. "A Your Child at Play" Series Book. Newmarket Pres. New York.
- [22] Yavuzer, H. (1995). *Resimleriyle Çocuk*. Remzi Kitabevi. İstanbul.

ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİ TEMSİLCİLERİNDEN ERCÜMENT KALMIK'IN ÜSLUP ANLAYIŞI VE ESERLERİ ÜZERİNE İNCELEMELER

AN ANALYSIS ON THE STYLISTIC APPROACH AND WORKS OF ERCÜMENT
KALMIK, ONE OF THE REPRESENTATIVES OF CONTEMPORARY TURKISH
PAINTING

Doç. Muteber Burunsuz

Hitit Üniversitesi,

muteberburunsuz@hitit.edu.tr - 0000-0002-8987-0058

ÖZET

Çağdaş Türk Resmi temsilcilerinden Ercüment Kalmık'ın eserlerinde farklı üslup anlayışlarından izler görülmektedir. Nazmi Ziya Güran ve İbrahim Çallı atölyelerinde eğitim alan Ercüment Kalmık, ilerleyen yıllarda Paris'te André Lhote atölyesinde eğitim almıştır. Sanatçının André Lhote atölyesinde bulunması sonucu eserlerinde kübik etkiler görülmeye başlanmıştır. Manzara, kent, yelkenli, balık ağları, sahil ve liman görünülerinin yer aldığı eserlerde, çizgi ve leke birlikteliğinin yer aldığı soyutlamalar görülmektedir. Sanatçının lirik soyutlamaya yönelmesi kübik hareketler ve geometrik soyutlamalarla gerçekleşmiştir. 1960'lı yıllarda soyut anlatıma yönelen Kalmık, renk, leke ve çizginin ritmik uyumuyla doğaya bağlı kaldığı soyutlamalar oluşturmuştur. Geometrik soyutlamayla gelişen renk armonileri dekoratiflikten uzak, kavramlarla ilişkili ipuçları içermektedir. Eserlerde yatay ve dikey çizgiler, farklı büyüklükteki lekelerle kompoze edilerek kurgusal bir zeminde yapılandırılmıştır. Araştırmada Ercüment Kalmık'ın üslubunun oluşum aşamalarındaki izlenen süreçler, eserlerinin incelenmesi aracılığıyla çözümlenecektir. Konu bağlamında ilgili literatür incelenmiş olup doküman analizi ve veri toplama yöntemleri ile oluşturulan nitel araştırma yöntemiyle, sanat eserlerinin oluşum süreci incelenecektir. Ercüment Kalmık'ın eserlerinde saf ve katı geometri yerine lirizmle buluşan bir ifade anlayışı tercih edildiği görülmektedir. Figür ve mekanların iç içe geçtiği kompozisyonlarda, açık ve koyu renk nüansları, doğadaki nesnelerin geometrik olarak çözümlenmesiyle ifade edilmiştir. Fon ve öğelerin iç içe geçtiği eserlerde farklı büyüklüklerdeki geometrik yüzeylerin ritimsel olarak kavrandığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Türk Resmi, Ercüment Kalmık, Geometrik Soyutlama, Lirizm.

ABSTRACT

Traces of different stylistic approaches can be seen in the works of Ercüment Kalmık, one of the representatives of Contemporary Turkish Painting. Ercüment Kalmık, who received training in the workshops of Nazmi Ziya Güran and İbrahim Çallı, studied at the André Lhote workshop in Paris in the following years. As a result of the artist's presence in André Lhote's workshop, cubic effects began to be seen in his works. Abstractions involving the combination of lines and stains can be seen in the works, which include landscapes, cities, sailboats, fishing nets, coastal and harbor views. The artist's tendency towards lyrical abstraction was realized with cubic movements and geometric abstractions. Kalmık, who turned to abstract expression in the 1960s, created abstractions that remained connected to nature with the rhythmic harmony of color, stain and line. Color harmonies that develop with geometric abstraction contain clues related to concepts, far from being decorative. In the works, horizontal and vertical lines are combined with spots of different sizes and structured on a fictional basis. In the research, the processes followed in the formation stages of Ercüment Kalmık's style will be analyzed through the examination of his works. The relevant literature has been examined in the context of the subject, and the formation process of the works of art will be examined with the qualitative research method created by document analysis and data collection methods. In Ercüment Kalmık's works, it is seen that an understanding of expression that meets lyricism is preferred instead of pure and solid geometry. In compositions where figures and spaces are intertwined, light and dark color nuances are expressed by geometrical analysis of objects in nature. It has been determined that geometric surfaces of different sizes are grasped rhythmically in works where backgrounds and elements are intertwined.

Keywords: Contemporary Turkish Painting, Ercüment Kalmık, Geometric Abstraction, Lyricism.

1. Giriş

Türk Resminde ilk dönemlerde, Primitif ressamalarda görülen gerçekçi ve yansıtmacı aktarma biçimi zamanla yerini modern anlayışlara bırakmıştır. Asker Ressamlar Kuşağı, Çallı Kuşağı, Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği, D Grubu ve Yeniler Grubu ile farklı üslup anlayışlarıyla eserler üretilmiştir. Bu süreçte yurt dışına gönderilen ressamlar edindikleri tecrübeleri yurda döndüklerinde eserlerine aktarmışlardır.

“1930’lu yılların başlarında, Türk ressamları Batı’nın modern olarak tanımlanan akımlarının izinde ilerlemeye kararlıdılar. Bu gelişimi Paris’te geçirdikleri öğrenim süreçlerinde pekiştirirler. İstanbul’a döndüklerinde açtıkları sergiler, yalnızca sanatçıların kendi açıklamalarıyla tanıtılır. Çünkü sanat tarihi yazarı bulunmayan İstanbul’un o yıllardaki sanat ortamında, edebiyatçılar ve ressamlar, sanat için çok gerekli olan terimleri ve kuramları çözümlenerek sanat eserlerini değerlendirmeye çabalamaktadır. Fernand Leger’nin Sentetik Kübizmini temel alan ve André Lhote’un yapısal kübizm araştırmalarını öneren öğretileri ile

yetişen 1930'ların Türk sanatçıları, yeni sürecin yeni estetik görüşü çevresinde birleşir”(Giray, 2020: 8). Türk Resminde gerçekçi etkilerin yanı sıra izlenimciliğin ve kübizmin de izleri görülmektedir. 1950'li yıllara gelindiğinde grup hareketleri yerini bireysel eğilimlere bırakmıştır. Başkan'a (2014) göre,

“1950'li yıllarla başlayan süreçte artık grup hareketlerinin önemli bir yeri yoktur. O günlerden günümüze kadar pek çok sanatçı topluluğu adı ortaya çıkmışsa da bu toplulukların, Türk resminde bir çığır açma, yeni anlayışlar getirme ve kavramsal nitelikler oluşturma gibi katkıları olmamıştır”(s. 112). Türk Ressamların eserlerinde, soyut arayışlar ve modern üretimlerin yanı sıra ulusal ve yerel izler görmek mümkündür. Soyutlama yapılan eserlerde kaligrafinin, çini ve halı motiflerinin yansıdığı biçimler coşkulu bir tempo ile sürekli olarak dönüştürülmüştür(Tansuğ, 1997: 225).

1950'li yıllarda Türk Resminde soyut eğilimlere yönelik ilginin sonucu figürden arındırılmış soyut eserler görülmektedir. Lirik ve geometrik soyut eserler oluşturulmuş ve her bir sanatçının kendine ait bir ifade biçimi oluşmuştur. İçselliğin yansıdığı teknik yeniliklerin görüldüğü eserlerde, kaligrafik eğilimler de görülmektedir.

Türk Resmi içerisinde lirik soyutlamalarda bulunan sanatçılar arasında Selim Turan, Zeki Faik İzer,ERCÜMENT KALMIK ve Nejad Melih Devrim, yazının kaligrafik kullanımına ilişkin soyut biçimsel yapıların yer aldığı eserler oluşturmuşlardır (Gültekin, Tokdil, 2018: 247).

“1945 yılında ortaya çıkan ve 1960'lı yıllara kadar kendi içinde gelişen Lirik Soyut bir Fransız Stili olarak yaygınlaşırken, Paris Ekolü'nün sanat anlayışı içinde Türk ressamı yer alır. Bu bağlamda alınan etkiler nedeniyle, Türk Resim Sanatı, Soyut Resmin temsilcilerinin geliştirdiği sanat anlayışı üzerine yükselir”(Giray, 2020: 16).

Çağdaş Türk Resmi temsilcilerinden ERCÜMENT KALMIK'ın ise üslup anlayışının ilk dönemlerinde izlenimciliğin, ilerleyen yıllarda ise kübizmin etkileri görülmektedir. Eserlerinde doğayı merkeze konumlandıran Kalmık, içselleştirdiği doğaya ait olan öğeleri sadeleştirmiştir. Eserlerinde nesne ve öğelerin geometrik olarak yorumlandığı ve deforme edildiği görülmektedir. Zamanla nesnelere dair kalıntıların giderek sadeleştiği ve soyut anlatımlara dönüştüğü görülmektedir.

“1929 yılında girdiği Güzel Sanatlar Akademisi'nde önce Nazmi Ziya'nın sonra İbrahim Çallı'nın öğrencisi olan Kalmık, 1939 yılında Paris'e giderek André Lhote Atölyesi'nde çalışacak ancak ertesi yıl, Almanların kenti işgal etmesi üzerine Türkiye'ye dönmek zorunda kalacaktır. 1942 yılında eğitimciliğe başlayan sanatçı, 1947 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne atanacak ve onun eğitimcilik deneyimi 1969 yılında Akademi bünyesinde kurulan Temel Sanat Eğitimi Kürsüsü'nün de temelini oluşturacaktır.

Türk resminin kuramsal yönü üzerine yazıları bulunan Kalmık'ın, Renklerin Armoni Sistemleri ve Tabiatta ve Sanatta Doku adlı iki kitabı bu bağlamda anılmalıdır”(Pelvanoğlu, 45-47). Kalmık'a göre akım ya da üslup dönemin genel özelliklerini taşısa da geçmiş üslup ve anlayışlara ait izler barındırmaktadır. Asıl önemli olan sanatçının yaşadığı dönemi, dönemin özelliklerini özümseyip karakterize edebilmesidir(Keskin, 2017:87). Eserlerinde geniş bir konu yelpazesine sahip olan Kalmık, ağırlıklı olarak, manzara, kent, sahil ve liman görünümüne yer vermektedir. İlk dönem eserlerinde daha görünür olan ve birebir yansıtılan temalar, ilerleyen yıllarda daha da sadeleşmiştir. Kompozisyonlarda ortaya çıkan biçimler renk, çizgi, leke ve ritim birlikteliğiyle öne çıkarılmıştır.

2. Ercüment Kalmık Eserleri Üzerine Çözümlemeler

Ercüment Kalmık geometrik ve lirik soyut eserlerinde, renk armonilerini oluştururken güçlü ve nötr renkleri bir arada kullanmaktadır. Eserlerinde sıcak ve soğuk renklere, leke ve çizgi bütünlüğüyle birlikte yer veren Kalmık'ın soyutladığı birimler eserin tüm yüzeyine dağılmaktadır. Sanatçının eserlerinde ifadeci lekeler geometrik biçimlerle buluşmaktadır. Tuval ve baskı eserlerinde zaman zaman yerel yaşama ait öğelere de yer vererek, genellikle bu öğeleri sadeleştirmiştir.

Görsel 1. Ercüment Kalmık, 'Natürmort', Tuval üzerine yağlıboya, 1969.

Ercüment Kalmık'ın 1969 tarihli “Natürmort” adlı eserinde kübik biçim ve etkiler yoğun bir biçimde izlenmektedir. Kalmık, nesnelere derinlemesine analiz ederek geometrik olarak

çözümlemiştir. Objelerin rahatlıkla seçilebildiği eserde renkler arasında geçişler görülmez. Renkler de nesnelerin özü gibi saf bir biçimde ayrıştırılarak resmedilmiştir. Cezanne'nın natüromortlarını anımsatan eserde beyaz bir kumaş üzerinde, meyveler serbest bir biçimde konumlandırılmıştır. Bütün ve kesilmiş olan meyveler belirli bir yüzey üzerine resmedilmiştir. Kumaşın ya da örtünün yer aldığı masa düz bir biçimde perspektiften uzak bir biçimde aktarılmıştır. Yer zemini ve masada ağırlıklı olarak kahve ve siyah renklerine yer verilmiştir. Şematize edilmiş meyveler gölgeleriyle birlikte resmedilerek görünürlüğü arttırılmıştır.

Görsel 2. Ercüment Kalmık, 'Kompozisyon-Liman', 100x70 cm.

Ercüment Kalmık'ın Liman görünümünden soyutlanmış kompozisyonunda büyük ve küçük geometrik birimler yer almaktadır. Yeşil zemin üzerine yapılandırılan mavi tonların arasında kahve tonları da görülmektedir. Eserde farklı yönlerde izlenen geometrik biçimler gerçeklikle kavranan öze yönelik bir işlev üstlenmişlerdir. Yatay ve dikey çizgiler esere hareket kazandırarak kompozisyona yön vermektedir. Çizgilerin yönüne göre yapılandırılmış lekeler tüm yüzey üzerinde kurgulanmıştır. Yağlıboya tekniği uygulanan eserde leke ve renkler daha çok birbirine karıştırılmadan üst üste eklenmiştir. Doğanın görünümününin soyutlandığı Kalmık eserleri, kendi içinde doğayla ilişki kurarak dönüşüme uğramıştır. Dış dünyanın gerçekliği

sanatçının bilinç ve sezgisel kavrayış biçimiyle dönüştürülmüştür. Doğayı kavrayan, doğaya öykünen sanatçı duygusal etkinliği ruhsallığı ile derinleştirir.

Görsel 3. Ercüment Kalmık, “Soyut Kompozisyon”, Tuval Üzerine Yağlıboya, 98x124 cm., 1962.

Ercüment Kalmık’ın “Görsel 3”de görülen soyut kompozisyonunda geometrik biçimlerin leke ve çizgiler aracılığıyla aktarıldığı görülmektedir. Lirik bir anlayışla oluşturulan eserde açık ve koyu renkler birbiri içerisinde gezinen fırça tuşlarıyla dengelenmiştir. Kırmızı, mavi ve yeşilin tonlarının yer aldığı eserde, siyahı cesur biçimde kullanan Kalmık, yatay ve dikey hareketler aracılığıyla esere devinim kazandırmıştır. Nötr olan fon üzerinde üst üste kurgulanan biçimler, saf ve katı bir geometri anlayışı yerine resimsel renk geçişlerinin yer aldığı çizgi ve lekelerle betimlenmiştir. Doğa kaynaklı soyut kompozisyonda leke, renk ve biçim birlikteliği dinamik bir biçimde aktarılmış olup, gerçekliğe dair ipuçları içermemektedir. Kavramlara ilişkin indirgenmiş dizgeler, sanatçının bilinci ve üslup yetkinliğiyle olgunlaşmıştır. Düşünsel ve duygusal birliktelik sınırsız bir özgürlük serüveni içerisinde oluşturulur.

Görsel 4. Ercüment Kalmık, “İsimsiz”, Tuval üzerine yağlıboya, 100 x 162 cm., 1962.

Kalmık'ın Görsel 4'te yer alan soyut kompozisyonunda sıcak ve soğuk renklerin birlikteliği ile oluşturulmuş dinamik bir bütünlük ile karşılaşılmaktadır. Soğuk yüzeyde bir araya gelen leke ve çizgiler serbest bir biçimde yapılandırılmıştır. Lekeler arasında birbiri içerisinde eriyen renkler ve renk geçişlerine yer verilmiştir. Sanatçının diğer eserlerinde görüldüğü gibi, siyah lekelerle yer verilmiş, açık-koyu kontrast etkiler oluşturulmuştur. Yüze yayılan kompozisyonda fonda yer alan açık ve koyu lekelerle zemin ve kompozisyon arasında ilişki kurulmuştur. Açık ve koyu mavi tonların ağırlıklı olarak yer aldığı kompozisyonda, sarı ve turuncuların yer aldığı sıcak renklere de yer verilmiştir. Farklı yönlerde izlediğimiz leke ve çizgiler eserin iç dinamiğine katkı sağlamıştır. Doğayla bağlantılı biçimler, ayıklanarak daha özelleştirilmiş bir duruma gelmiştir. Doğada var olan objeler özlerinden hiçbir nitelik kaybetmeden içtenlik deneyimi ile aktarılmıştır.

Görsel 5. Ercüment Kalmık, “Anadolu Köyü”, linol baskı, 80x107 cm.

Kalmık’ın konu içeriğinin yansıdığı tuval eserlerinin yanı sıra linol ve gravür baskıları da bulunmaktadır. Sanatçının “Anadolu Köyü” adlı linolyum baskısı stilizasyona uğramış kavram ve figürlerden oluşmaktadır. Siyah-beyaz-gri tonların dengeli bir biçimde kompoze edildiği eserde sağ tarafta geleneksel kıyafetleriyle simgelenen Anadolu kadın figürü yer almaktadır. Figürün duruşu, kıyafetlerinin desenleri özenle betimlenmiştir. Sol tarafta daha geniş yüzeye yayılmış olan siyah leke üzerinde ise Anadolu evlerinin yer aldığı bir kesit yer almaktadır. Siyah zemin üzerinde oluşan açık ve koyu etkiler farklı yönlerdeki çizgilerin birlikteliği ile oluşturulmuştur. Geometrik yapıyla aktarılan stilizasyona uğramış figür ve objeler yerelliğe ait ipuçları barındırır. Kalmık, liman, sahil, manzara görünümünün yanı sıra baskı eserlerinde Anadolu temasını da işlemiştir.

“Yağlıboya resim tekniğinin veya heykelin yanı sıra gravür de yapan ve bu alanda da azımsanamayacak boyutta bir etkinlik gösteren sanatçıları dışarda bırakarak, sanatsal üretimini ağırlıklı olarak gravür teknikleriyle gerçekleştiren “gravürcü” sanatçıları bir başlık altında irdelemeye kalktığımızda, Aliye Berger, Ercüment Kalmık, Fethi Karakaş, Fethi Kayaalp, Muammer Bakır, Mürşide İçmeli, Gündüz Gölönü, Mustafa Aslıer, Hayati Misman, Fevzi Tüfekçi adları bu bağlamda ağırlık kazanmaktadır”(Germeç, 2019:292).

Görsel 6. Ercüment Kalmık "Köy Kadını", Woodcut (Ağaç Baskı) Ed:1/50, 50 x 38 cm, 1967.

Ercüment Kalmık ağaç ve linol baskılarında siyah-beyaz değerleri etkili bir biçimde kullanmış, Türk Resminde önemli bir yer edinerek sonraki kuşakları da etkilemiştir (Germeç, 2019:292). Kalmık'ın "Köy Kadını" adlı ağaç baskısında stilize edilmiş Anadolu kadın figürünün portresi görülmektedir. Kalmık'ın eserinde kadın portresini kişiselleştirdiği ve geleneksel kıyafetleri sadeleştirdiği görülmektedir. Portrede gözler iri biçimde betimlenmiş ve hüzünlü bir biçimde aktarılmıştır. Kalmık, Anadolu kadınına yöresel kıyafetleri ve motifleriyle detaylı bir biçimde betimlemiştir.

3. Sonuçlar ve Değerlendirme

Çağdaş Türk Resminde, geleneksel üretim yöntem ve üslupları Batı sanat akımlarının etkisiyle süreç içerisinde dönüştürülmüştür. Değişimin etkisiyle ortaya çıkan eserlerde bireysel ifade biçimleri dikkat çekmektedir. Çağdaş Türk Resminde 1950'li yıllarda benimsenen soyutlama yaklaşımı, figürün ve gerçekliğin saf dışı bırakıldığı üretimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınırsız ifade deneyimi sunan soyut eserler kimi zaman yerel çizgilerimizle birleşmiştir. Geometrik, lirik ve non-figüratif olarak şekillenen soyut eserler, ressamalara serbest bir biçimde ifade olanağı sağlamıştır.

Geometrik ve lirik soyut eserler sunan Ercüment Kalmık ise ilk dönem manzara ve natüromort eserlerinde lirizmle gelişen sezgisel bir duyarlık geliştirmiştir. Kalmık kübizmle başlayan geometrik soyutlamalarını giderek sadeleştirerek kompoze etmiştir. İlk dönemlerinde bağlı

kaldığı manzaralara ait öğeler zamanla eserlerinde kaybolmuştur. Kalmık'ın gerçekliğe dair kalıntıların giderek uzaklaştığı eserlerinde, renk, leke ve biçimleri ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak, katı geometriden uzak ve resimsel değerlerle zenginleştirilmiş Kalmık eserlerinde, içsel lirizm boya ve fırça etkilerine yansımıştır. Sanatçının eserlerinde doğadan hareketle oluşturulmuş biçimler, bilinçaltının sezgisel dışavurumu ile malzemeye buluşmaktadır. Oluşturulan biçimler belirli bir ifade ile olgunlaştırılmış ve renk armonileriyle daha da zenginleşmiştir.

KAYNAKÇA

Başkan, S. (2014). "Türk Resminde Modernite ile İlk Temas: 1940-1960". İdil Dil ve Sanat Dergisi, Cilt 3, Sayı 14, 101-119.

Germeç, U.(2019). Çağdaş Türk Gravür Sanatının Çanakkale’li Öncücüsü: Fethi Kayaalp. İdil Sanat ve Dil Dergisi, 2019, cilt / volume 8, sayı / issue 55.

Giray, K. (2020). Ziraat Bankası Koleksiyonundan Seçkilerle Türk Modernizminin Öncüleri Sergi Kataloğu.

Gültekin, T., Tokdil, E. (2018). Murat Morova, Ergin İnan, Burhan Doğançay ve Erol Akyavaş Örneğinde Sezgisel Bilgi Yaklaşımı ve Yazı İmgisinin İncelenmesi, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 2018, Cilt 6, Sayı 22, Volume 6, Issue 22.

Keskin, C. (2017). 1940-60 Yılları Arası Türk Resminde Modern Sanat Eleştirisinden Seçkiler. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 27, Mayıs 2017.

Pelvanoğlu, B. (t.y.).Malatya Modern’e Doğru ilk Adım, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sanat Koleksiyonu’ndan Bir Seçki

Tansuğ, S. (1997). Çağdaş Türk Sanatına Temel Yaklaşımlar. Ankara: Bilgi Yayınevi

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1. <https://artam.com/muzayede/252-degerli-tablolar-ve-antikalar/ercument-kalmik-1909-1971-naturmort> Erişim Tarihi: 28.10.2024

Görsel 2. <https://maksivizyon.blogspot.com/2015/04/ercument-kalmik-eser-ve-biyografi.html>
Erişim Tarihi: 11.10.2024

Görsel 3. <https://artam.com/muzayede/278-muzayede-cagdas-sanat-eserleri-2/ercument-kalmik-1909-1971-soyut-kompozisyon> Erişim Tarihi: 11.10.2024

Görsel 4. <https://www.artnet.com/artists/ercument-kalmik/untitled-WBgYIH8qKZyhpgH46Q2> Erişim Tarihi: 11.10.2024

Görsel 5. <https://www.imoga.org/en/collection/artists/ercument-kalmik/techniques/04> Erişim Tarihi: 11.10.2024

Görsel 6. <https://www.artiummodern.com/urun/3422787/ercument-kalmik-1909-1971-koy-kadini-imzali-1967-tarihli-woodcut-agac> Erişim Tarihi: 11.10.2024

DİL BİLİMİNDE ÇOK ANLAMLILIK: TEORİLER VE YAKLAŞIMLAR*

POLYSEMY IN LINGUISTICS: THEORIES AND APPROACHES

Kübra KUVAT**

Shalala RAMAZANOVA***

ÖZET

Çok anlamlılık, bir kelimenin birden fazla anlam taşıma yeteneğini ifade eder. Kelimeler zamanla farklı bağlamlarda kullanılarak mecazi anlamlar kazanır, bu da iletişimde derinlik ve kültürel etkileşim sağlar. Benzerlik, daralma ve genişleme gibi yöntemlerle anlam aktarımı gerçekleşir. Örneğin, ‘kalp’ kelimesi hem organ olarak hem de sevgi ve duygusal durumları ifade etmek için mecazi anlamda kullanılır. Çok anlamlılık, dilin sınırlı kelime hazinesi ile insan deneyimleri arasında denge kurarak zenginleşir; kelimelerin tarihsel ve kültürel bağlamda evrimi önemlidir. Bu olgu, edebi eserlerde de önemli bir yer tutar, çünkü kelimeler farklı bağlamlarda çok katmanlı anlamlar kazanır. Çok anlamlılık, dil bilimsel karmaşıklıkları da beraberinde getirir; bazı dil bilimciler bunu doğal bir olgu olarak görürken, diğerleri belirsizlik yaratabileceğini belirtir. Ancak, bu belirsizlik, dilin derinliğini ve zenginliğini artırır.

Anahtar Kelimeler: Çok anlamlılık, anlam, bağlam, dil bilim, kültürel etkileşim, metafor, metonimi.

ABSTRACT

The term ‘polysemy’ is used to describe the capacity of a word to be interpreted in more than one way. The use of words in different contexts over time results in the acquisition of metaphorical meanings, thereby enhancing the depth of communication and cultural interaction. The conveyance of meaning is achieved through the processes of similarity, contraction and expansion. To illustrate, the term ‘heart’ is employed in both a literal and figurative capacity to signify love and emotional states. The phenomenon of polysemy is enriched by the balancing of the limited vocabulary of the language with human experience. The evolution of words in historical and cultural context is of great importance. This phenomenon is also of great significance in literary works, as words acquire multiple layers of meaning in different contexts. Polysemy brings with it linguistic complexities. While some linguists see it as a natural phenomenon, others argue that it can create ambiguity. However, this ambiguity increases the depth and richness of the language.

---

* Bu makale Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyat Bölümü’nde Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA’nın danışmanlığında hazırlanmakta olan “Rus-Türk Diplomatik Terminolojisinin Çokanlamlılık Prizması” başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

** Yüksek lisans öğrencisi, Ardahan Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyat Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, E-mail, kubrat@hotmail.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2515-6012>

*** Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyat Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, E-mail, shramazan18@gmail.com ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3252-6504>

Keywords: Polysemy, meaning, context, linguistics, cultural interaction, metaphor, metonymy.

GİRİŞ

Çok anlamlılık, bir kelimenin birden fazla anlamı olma durumunu ifade eder ve bu, kelimenin mecazi anlamlar kazanarak yeniden yorumlanması sürecini içerir. Bu olgu, kelimelerin gerçeklik ile olan ilişkisini yansıtırken, mecazi anlamlar dolaylı karşılaştırmalar yoluyla ortaya çıkar. Mecazi anlamların oluşumu, isimlerin nesne, olgu veya özelliklerden aktarılmasıyla yeni anlamlar kazanmasıyla gerçekleşir.

Anlam aktarımında kullanılan yöntemler arasında benzerlik (metafor), daralma ve genişleme (metonimi) bulunmaktadır. Çok anlamlılık, dillerin sınırlı kaynakları ile deneyimlerin sonsuzluğu arasındaki çatışmayı çözme aracı olarak değerlendirilmektedir (Vinogradov, 1972: 18). Edward Sapir, “*hiçbir dil, bir fikri tek bir kelimeyle ifade edemez; anlamları farklı kavram başlıklarına yaymak zorundadır*” ifadesiyle çok anlamlılığın gerekliliğine dikkat çekmektedir (1934-1993: 65).

Günay Karaağaç’a göre çok anlamlılık, bir kelimenin birden fazla bilgi taşıma durumudur. Dillerin zamanla, mekânla değişimi; ses ve anlam yapılarında farklılıklara yol açarak mecaz anlamların ortaya çıkmasına sebep olur (Besli, 2015: 56; bkz. Karaağaç, 2002: 65). Bu bağlamda çok anlamlı kelimeler, dilin tarihsel gelişiminde evrilen ve değişime açık sözcükler olarak tanımlanabilir.

D. Aksan, tüm dillerde somuttan soyuta doğru değişime açık kelimelerin bulunduğunu belirtmekte ve bu süreçte kelimelerin temel anlamlarını kaybetmeden yeni kavramları karşıladığını vurgulamaktadır (2009: 34, 76-77). Çok anlamlılığı etkileyen faktörler arasında anlam aktarımının yanı sıra kelimelerin sıklıkla kullanılması da yer alır. Örneğin, ‘gönül’ kelimesi Türkiye Türkçesinde ‘sevgi’ ve ‘istek’ gibi çeşitli anlamlar taşımaktadır ve birçok deyimde de yer almaktadır (Aksan, 2009: 34, 76-77). Gündelik dilde kelimelerin çoklu anlamları bulunurken, bilim ve sanat eserlerinde de terimsel anlamlar kazanır.

Çok anlamlılık, dilin ifade gücünü zenginleştiren ve anlamsal kaynakları genişleten önemli bir olgudur. M. Aydın, yakın kavramlar ve biçim görev ilişkisi olan kavramların çok anlamlılık yoluyla birbirinin yerine geçtiğini vurgular (2007: 94). Yu. V. Şeka ise çokanlamlılığı ‘sinktrizm’ olarak adlandırarak, kelimenin semantik gelişiminden ziyade, farklı şekillerin tek bir resme dönüşmesi ile ortaya çıktığını belirtmektedir (Adzhumerova ve Atmaca, 2011: 167-169).

G. Karaağaç, aynı ses değerine sahip kelimelerin zaman içinde farklı anlamlar kazanmasının çok anlamlı kelimelerin oluşumuna yol açtığını ifade etmektedir (Soydan, 2019: 56; bkz. Karaağaç, 1994: 35). E. Hirik ise, çok anlamlılığı kullanım sıklığı ile ilişkilendirerek, bu durumun kelimelerin anlam alanlarının genişlemesiyle gerçekleştiğini öne sürmektedir (2017: 58). Dolayısıyla, çok anlamlılık, dilin edebi çeşitliliği içinde yer alan ve bir kelimenin birden fazla anlam taşımasını sağlayan bir süreçtir.

İ. G. Olşanskiy ve Skiba, çok anlamlılığı hem evrensel dil ve düşünce özelliklerini hem de sosyo-tarihsel ve bilişsel-psikolojik faktörlerle belirlenen idio-etnik özellikleri yansıtan bir semasiyolojik sınıflama olarak tanımlar (1984: 17-18).

G. Karaağaç, insan-varlık ilişkilerinin değişkenliği sonucu yeni bilgilere yeni adlandırmalar yapılması gerektiğini, bunun için dil içindeki unsurların yanı sıra dil dışındaki tarih, coğrafya gibi faktörlerin de anlam değişimlerine katkı sağladığını belirtmektedir (2008: 68). Bu çerçevede, beşerî faktörlerin çok anlamlılık üzerindeki dolaylı etkileri gözlemlenebilir.

Türk ve Rus araştırmacılar, çok anlamlılığı dilin işleyişinin temel koşullarından biri olarak değerlendirir ve bir kelimedede birbiriyle ilişkili birkaç anlamın bulunmasını savunurlar. Zamanla sık kullanılan kelimelerin anlam alanlarının değiştiği ileri sürülmektedir (Mednikova, 1974: 44; Erkinay, 2016: 826; bkz. Ahanov, 2008: 104-105; Günay, 2007: 196). G. Karaağaç, çok anlamlılığın kaynağını anlam değişimleri ve biçim birleşmeleri olarak ifade etmekte, anlam bölünmeleri yoluyla yeni adların oluştuğunu ve köklerin eski bilgi ile yeni bilgi bağlantısını yansıttığını belirtmektedir (Erkinay, 2016: 826; bkz. Karaağaç, 2013: 217-218).

Türkçede ‘çay’ kelimesinin altı tanımı bulunurken, Rusçada on farklı tanımı bulunmaktadır. Türkçe tanımlar arasında çay bitkisinin özellikleri, bu bitkinin kurutulmuş yaprağı, demlenmesiyle elde edilen içecek ve bu içeceğin sunulduğu sosyal etkinlikler yer alır (1998: 447). Rusçada ise çay, içecek türleri, çay partileri ve misafirleri çaya davet etme gibi sosyal gelenekleri de kapsar (Ojegov ve Şvedova, 2007: 2192; Uşakov, 1935-1940: 1232-1233).

Bu durum, ‘çay’ kelimesinin anlamının ad aktarması, eksiltme ve benzetme gibi süreçlerle zenginleştiğini göstermektedir. Bir kelimenin farklı dillerde benzer telaffuz edilmesi, sentaktik çok anlamlılık olarak adlandırılırken; bir kelimenin birden fazla anlamda kullanımı semantik çok anlamlılık olarak tanımlanır. S. Kahraman, sentaktik çok anlamlılığın, kelimenin farklı dil bilgisel türlerde (isim, sıfat, fiil) kullanılması ile oluştuğunu; semantik çok anlamlılığın ise dilin gramer zenginliğini gösterdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, semantik ve sentaktik çok anlamlılık arasındaki farklılıklar önemlidir (2015: 19).

Böylelikle, ‘çay’ kelimesi hem Türkçe hem de Rusçada çok anlamlılık örneği olarak dilin zenginliğini ve kültürel etkileşimini yansıtan bir kavramdır. Çok anlamlılık, bir kelimenin bir veya daha fazla anlamsal bileşeninin ortaklığıyla karakterize edilir ve bu, kelimenin yeni anlamlar kazanırken temel anlamını kaybetmeden yan anlamlar edinmesini içerir. Ayrıca, çok anlamlılık, az sayıda gösterge ile çok sayıda imge ve kavramın anlam yüklenmesi açısından önemli bir olgudur (Haritoçnik, 1992; Selvi, 2021: 210; bkz. Aksan, 2016: 90).

Çok anlamlılık, dilin anlamsal türetme kalıpları aracılığıyla ortaya çıkan değişikliklerin bir sonucudur. Selvi, “çok anlamlılık aynı eş süremde birden çok anlam içeren sözcüklerin özelliğidir; aynı gösteren birden çok gösterilen içerir” der (2021: 210; bkz. Aksan, 2016: 90; E. Öztokat, 1990: 164). F. Korkmaz ve G. Karaağaç gibi akademisyenler, kelimelere yüklenen dil içi unsurların yanı sıra, dil dışı tarih, coğrafya ve kavim ilişkilerinin de anlam değişikliklerine yol açtığını vurgular. Bu bağlamda, kelimelerin kullanım sıklığı ve zaman faktörünün çok anlamlılık olgusundaki rolü büyüktür (2020: 98).

Vardar, Ay ve Aydın, kelimelerin başka sözcüklerle birleşerek anlam dışında farklı kavramları ifade etmesi durumunu çok anlamlılık olarak kabul ederler. Bu bağlamda, göstergeye zamanla eklenen farklı kavramlar, kelimelerin çok anlamlılığını artırır (2002:62; 2023: 320; 2007: 95). Türk dil bilimci Z. Kıran, gösteren ve gösterilen ayrımını yaparak,

kelimenin iki veya daha fazla anlam kazanma sürecini vurgular. Bu açıdan, çokanlamlılık, dilin evrenselliği içinde önemli bir yer tutar (2001, 250).

SONUÇ

Çok anlamlılık, dilin zenginliğini ve dinamizmini yansıtan önemli bir olgudur. Bir kelimenin birden fazla anlam kazanması, dilin tarihsel, kültürel ve sosyal değişimlerine bağlı olarak gelişir. Kelimelerin mecazi anlamlar kazanması, benzerlikler ve benzetmeler yoluyla yeni anlamlar edinmesi, dilin ifadelerini çeşitlendirir.

Bu süreç, kelimelerin anlam alanlarının genişlemesiyle ve kültürel etkileşimlerle şekillenir. Çok anlamlılık hem sentaktik hem de semantik boyutlarıyla, dilin gramer yapısını zenginleştirir ve iletişimde derinlik kazandırır. Özellikle belirli kelimeler, farklı dillerde ve bağlamlarda farklı anlamlar taşıyarak çokanlamlılığın örneklerini oluşturur.

Sonuç olarak, çok anlamlılık, dilin ifade gücünü artıran ve anlamların çok boyutlu olarak anlaşılmasını sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilebilir. Bu durum, dilin evrensel doğası ve insan deneyiminin çeşitliliği ile iç içe geçmiş bir gerçekliktir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D., *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Engin Yayınları/ Ankara, 2009.
- Akyıldız Ay, D. Yansıma Sözcüklerde Çokanlamlılık-Eşadlılık Meselesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 316-327, 2023.
- Aydın, M., *Dilbilim El Kitabı*, 3F Yayınevi/ İstanbul, 2007.
- Besli, N., Kutadgu Bilig’de Kör Fiilinin Çokanlamlılığı Üzerine, *Journal of Turkish Studies*, 10, 12, Ocak, 2015.
- Erkınay, H. K. (2016). Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerindeki Dut-/Tut- Fiilinde Çokanlamlılık,11(21).https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=makale_tr_ozet&makale_id=20096 (Erişim tarihi:18.10.2024).
- Günay, V. D., *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual Yayınları/ İstanbul, 2007.
- Haritoçnik, Z. A., *Leksikolojiya Angliyskogo Yazıka/* Minsk, 1992.
- Hirik, E., Türkiye Türkçesi Duyu Fiillerinde Anlam ve Kelime Sıklığı İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Mayıs, 41, 2017.
- Kahraman, S., *Dilde Çokanlamlılık ve Belirsizlik*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2015.
- Karaağaç, G., *Dil, Tarih ve İnsan*, Kesit Yayınları/ Ankara, 2002.
- Karaağaç, G., *Dil, Tarih ve İnsan*, Kitabevi/ İstanbul, 2008.
- Kıran, Z., *Dilbilimine Giriş*, Seçkin Yayıncılık/ Ankara, 2001.
- Korkmaz, F., *Tonyukuk Yazısında Çokanlamlılık Üzerine Bazı Dikkatler*, Tonyukuk Kitabı/ İstanbul,2020.

Mednikova, Ye. M., *Znaçeniye Slova i Metoda Yego Opisaniya na Matepile Sarvneniy: Angliskiy Yazık/ M. Vıssaya şkola*, 1974.

Ojegov, S. İ., & Şvedova, N. Yu. *Talkoviy Slovar Ruskogo Yazıka: 80.000 Slov i Ustoyçivih Vıpajeni*, Rossiyskaya Akademiya Nauk. İnstitut Russkogo Yazıka/Moskva, 2007.

Olşanskiy, İ. G., & Skiba, V. P., *Leksiçeskaya Polisemiya v Sistemi Yazıka i Teksta*, Ştinital/ Kişinev,1984.

Selvi, C., *Türkiye Türkçesinde Bir Çokanlamlılık İncelemesi*, Doktora tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Soydan, S., Garipnâme’de Bazı Basit Fiillerde Çokanlamlılık. Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi, 2, (2), Aralık, 2019.

Şeka, Y. V., Adzhumerova, R., & Atmaca, E., Türkiye Türkçesinde Çokanlamlılık ve Eşgösterenlilik, *Dil Araştırmaları*, 9(9), Aralık, 2011.

Uşakov, D. N., *Talkoviy Slovar v 4 Tomah*, Gasudarstvenniy İnstitut “Sovetskaya Enitsklopedia” / Moskva, (1935-1940).

Vardar, B., *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları/ İstanbul,2002.

Vinogradov, V. V., *Russkiy Yazık Grammatičeskoye Uçeniye Slov*, Gasudarstvenniy İnstitut “Sovetskaya Enitsklopedia” / Moskva 1972.

TAHSİN YÜCEL'İN HİKÂYELERİNE YAPISAL BİR BAKIŞ A STRUCTURAL LOOK AT TAHSİN YÜCEL'S STORIES

Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum
Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
fyanardag@hotmail.com Orcid ID: 0000-0001-9903-542X

Assist. Prof. Dr., Sütçü İmam University,

Faculty of Humanities and Social Sciences,

Department of Turkish Language and Literature.

ÖZET

Hikâye, ilk insandan günümüze kadar bireylerin ve toplumların başından geçen önemli bir vakayı veya durumu anlatma ihtiyacından doğan edebi bir tür olarak yüzyıllar boyunca her sanatçının elinde farklı bir anlam kazanmıştır. Türk edebiyatında Tanzimat ile birlikte başlayan gelişim serüveni sonraki devirlerde ve Cumhuriyet döneminde kaleme alınan eserlerle devam etmiştir. Tahsin Yücel mütefekkir ve bilim insanı kimliğiyle bilinmesinin yanı sıra sanat hayatında çok yönlü edebi kimliğiyle yazdığı hikâyelerle de çağdaşlarından ayrılmaktadır. Doğduğu coğrafyanın yaşamında bıraktığı izler ve *Varlık* dergisinde edindiği tecrübe sanatına yön veren unsurlar olmuştur. Cumhuriyet döneminde deneme, roman, eleştiri türünde yazdığı eserlerin beraberinde kaleme almış olduğu hikâyeler ile hayatı sorgulamaya ve anlatmaya değer bulur. Hikâyelerinde yaşamın derin izlerini birey ve toplum ilişkisi üzerinden ele alırken eleştirel ve titiz bir dil kullanarak okuru tefekküre sevk eder. Gösterge bilimine ve Öz Türkçeciliğe önem veren Yücel, hikâye türünde kaleme aldığı eserlerde dilin farklı perdelerini kullanır. Onun zihin dünyasından doğan yeni sözcükler ve kavramlar hikâyeci kimliğinde de ön plana çıkar. Hikâyelerinde gösterdiği dil hassasiyetinin yanı sıra olay örgüsünü de kendisine has bir şekilde oluşturduğu görülür. Hayatın her alanında seçilmiş kişilerin (kahramanların) ruhu, mekânların atmosferi ve zaman kurgusu ustalıkla oluşturulurken okuru düşündürme yoluyla vakanın içine sürükler. Bu çalışmada; Tahsin Yücel'in *Ben ve Öteki*, *Haney Yaşamalı*, *Komşular*, *Aykırı Öyküler* adlı eserleri yapısal bakımından ele alınmıştır. Eserler sırasıyla Konu-İzlek, Kişiler, Dil, Mekân, Zaman ve Anlatım Teknikleri başlıkları altında incelenerek Yücel'in hikâyeci kimliği ve tekniği hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tahsin Yücel, Hikâye, Yapı.

ABSTRACT

The story, as a literary genre that arose from the need to tell an important event or situation experienced by individuals and societies from the first human to the present day, has gained a different meaning in the hands of each artist for centuries. The development adventure that started with the Tanzimat in Turkish literature continued with the works written in the following periods and the Republic period. Tahsin Yücel, in addition to being known as a thinker and scientist, also stands out from his contemporaries with the stories he wrote with his multifaceted literary identity in his artistic life. The traces left in his life by the geography he was born in and the experience he gained in *Varlık* magazine were the elements that shaped his art. He found life worth questioning and telling with the stories he wrote along with the works he wrote in the genres of essays, novels and criticism during the Republic period. While addressing the deep traces of life in his stories through the relationship between the individual and society, he uses a critical and meticulous language and encourages the reader to contemplate. Yücel, who attaches importance to semiotics and Pure Turkish, uses different tones of the language in the works he wrote in the story genre. New words and concepts emerging from his mental world also come to the fore in his storyteller identity. In addition to the sensitivity of language he shows in his stories, it is seen that he creates the plot in his own way. While the spirit of the chosen people (heroes) in every area of life, the atmosphere of the places and the time structure are masterfully created, the reader is drawn into the event by making them think. In this study; Tahsin Yücel's works named *Ben ve Öteki*, *Haney Yaşamaklı*, *Komşular*, *Aykırı Öyküler* were examined in terms of structure. The works were examined under the titles of Subject-Theme, Persons, Language, Place, Time and Narrative Techniques, and information was given about Yücel's storyteller identity and technique.

Key Words: Tahsin Yücel, Story, Structure.

GİRİŞ

Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesinde 17 Şubat 1933 tarihinde dünyaya gelen Tahsin Yücel, yoksul bir ailenin en küçük çocuğu olarak üç yaşında iken babasını kaybeder. Çocukluğunu üç kardeşi ve annesi ile birlikte geçirir. Babasının eksikliğini tüm yaşamı boyunca hisseder. Yücel'in çocukluk anılarında, yirmi iki yaşında kaybettiği abisi ile on dört yaşında ölen küçük ablasının ayrı bir yeri vardır. Ona, yazma ve okuma alışkanlığını kazandıran da şiir yazar abisidir. On iki yaşındayken Galatasaray Lisesinde yatılı olarak okumaya başlar. Edebi birikimini ve dil eğitimini burada tamamlayan sanatçı maddi imkânsızlıklardan dolayı çok istemesine rağmen tıp eğitimini alamaz. *Varlık* dergisinde çalışmaya başlayan Tahsin Yücel için burası edebi bir okul olur. Yaşamına ve yazın hayatına yön verecek birçok ismi burada tanır. Çıraklıktan ustalığa giden yolda *Varlık* dergisinin payı büyüktür. Potansiyelin zorluklarda ortaya çıkabileceğini doğrulayan bir yaşamda Tahsin Yücel sürekli kendini geliştirir. Türkiye'nin yetiştirdiği, çok yönlü öncü düşünürlerden birisi, üretken bir bilim ve edebiyat insanıdır. Bu yönleriyle çok sayıda ödüle layık görülen Yücel, başarılı bir romancı, öykücü, çevirmen, denemeci ve eleştirmen olarak Berke Vardar ile birlikte Julien Greimas, Gérard Genette yolunda dilbilim, yapısalci anlatıbilim ve göstergebilim çalışmalarıyla Türk edebiyatı alanında çok özel bir yer edinmiştir. Anadolu insanının genel sorunlarına eğilmiş ve bu konuda

yeri geldiği zaman çok sert eleştirilerde bulunmuştur. Edebiyat ve eleştiri alanına çok sayıda yeni öz Türkçe terim kazandırmış, Türkçenin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Tahsin Yücel'in araştırmacı ve edebiyat insanı kimliğini besleyen en önemli kaynaklardan birisi kuşkusuz doğup serpiştiği çocukluk yıllarıdır. Ötegeçe olarak anılan Elbistan'dır. Doğayla iç içe bir çocukluk geçiren Yücel, içinden geldiği toplumu büyük bir aile olarak anlatır. Bu toplumsal yapı ve doğduğu kasaba, Yücel anlatısının temel kaynağını oluşturmaktadır. Elbistan ve bu kentin insanları, sözcüğün tam anlamıyla ona yaşamın özünü, daha küçücük bir yaşayken öğretir: özgürlüğü ve tutsaklığı, uygarlığı ve yabanlığı, sevgiyi ve acımasızlığı, içtenliği ve ikiyüzlülüğü, yoksulluğu ve varıllığı, kısacası yaşamı Elbistan'da deneyimler. İnsanoğlunun kendiliğini gerçekleştirmesinde dil ve yazının rolü büyüktür. *“Sanatçılar dili, sese ve yazıya dönüştüren serüvencilerdir. Tahsin Yücel de edebiyatın uçsuz bucaksız evreninde kendine iyi bir yer edinmiş önemli düşünür, bilim insanı ve sanatçıdır”* (Şahin, 2017: 27).

Bir yandan Anadolu geleneği ve kültürü onun öykülerini beslerken, öte yandan da dünya ve özellikle Batı kültürünü öykülerinin ana kaynağı olarak kullanmaktan çekinmez. *“Tahsin Yücel'in bir ayağı yaşanan toplumsal gerçekliğe insanca karşı duruşu anlamlandıran, bir ayağı estetik özerklikten hiç kopmayan canlı anlatısı, onun yazınsal tininin odağında durur, yazın türü, olaylar, kahramanlar değişir ama Tahsin Yücel'in özü hep aynı kalır. Bizim durduğumuz yerden ilk görünen, kendini duyumsattıran “şey” bu yazınsal Tahsin Yücel gerçekliğidir.”* (Akçam, 2008:2) *Edebiyatın her alanında eser veren sanatçının bireyden topluma oradan da ulusala ve evrensele uzanan edebiyat yaşamında öykülerinin ayrı bir yeri vardır. Öykücü Tahsin Yücel ile romancı Tahsin Yücel'in yazınsallık açısından bir karşılaştırılması yapılmaya kalkılırsa, biraz kişicil bir seçimle, öykücülüğünün çok daha seçkin bir yerde durması gerektiğini söylemek isterim”* (Akçam, 2008: 4).

Tahsin Yücel'in ilk öyküsü on yedi on sekiz yaşlarında *Dert Çok Hem Dert Yok* adıyla 1950 yılında *Varlık* dergisinde “Yeni Hikâyeler” de yayımlanır.

Öykü kitapları şunlardır: *Uçan Daireler, Haney Yaşamalı, Düşlerin Ölümü, Yaşadıktan Sonra, Dönüşüm, Ben ve Öteki, Aykırı Öyküler, Komşular.*

1. HİKÂYELERİNDE YAPI

1.1. Konu

Eserlerinde genel olarak ironik bir dil kullanan Yücel, bireyin toplum karşısındaki konumuna ve sorunlarına değinmiş, bunu yaparken de toplumsal konulara doğrudan veya dolaylı göndermelerde bulunmuştur. İçerik olarak bireysel bir konudan toplumsal olana göndermelerde bulunur.

Yoksulluk, yabancılaşma, kimlik sorunu, bunalım, düş kırıklığı ile biten aşklar, karşılıksız sevgiler, aldanışlar, ölü gibi izlekler üzerine kurguladığı ilk öykülerinde, taşra insanının yaşamından kesitler sunar. Yazar, daha ilk eserlerinden başlayarak, hemen her öyküsünde evrensel insanlık durumlarına ilişkin kaygıları dile getirir. Yücel, yazma eylemini hayatı sorgulama ve insanı tek boyutlu görme anlayışına karşı direnmenin etkili yollarından biri olarak görür ve değerlendirir. Eserlerinde sıklıkla yabancılaşma temini işler. Yabancılaşma temini

işlerken gülünçleştirme ve abartma yoluna gider. Yazarın amacı üstü örtülü toplumsal gerçekleri, yabancılaşma olgusunu bir güzel duyusal araç olarak kullanarak yermek ve daha belirgin kılmaktır. *Öteyaşama* öyküsünde “Ebe”, *Yürümek* öyküsünde “Yarpızlı”, *Giz* öyküsünde “Dudu Bacı”, *Yastık* öyküsünde “Ahmet”, *Benlem* öyküsünde “İdris”, *Komşular* öyküsünde “Albay Atmaca” ve birçok hikâyeye kişileri yabancılaşmış gerçekle abartı arasında gelip giden bireylerdir. Eserlerinde insan gerçekliğini açıklamayı deneyen yazar, kişisel olandan yola çıkarak toplumsal yabancılaşma kavramlarını sorunsallaştırır. Çözülme, yozlaşma ve dönüşme onun temel temalarıdır. Eleştirel gerçekçi bir tutumla insanlık durumlarını tasvir eder ve toplumsal eleştiriye girişir. Öykülerinde insanın gerçekliğinden yola çıkan Yücel, onun dikkatiyle toplumu gözler önüne serer. İnsanın varoluş serüveni ve özellikle ilerleyen dönemlerde toplum ve çağın gereklerine uyarak değişimi, bireysel gerçeklikle toplumsal gerçekliğin iç içeliği öykülerinin temel meselesidir. “*Çevrenizdeki doğa, durmaksızın devinen yaşam, çocukluktan ilk gençliğe, oradan olgunluğa, yorgun yaşlılığa giden insan ömürleri geçer önünüzden. Yaşamı ve insanı tartan bireyden topluma yönelen konular irdelenir. Öykülerinin merkezinde yabancılaşan, toplumdan soyutlanan ya da toplumu soyutlayan sıradan insanın masalsı öykülerini anlatır. Toplumcu bir bakış açısıyla, insana olan inancın, geleceğe umutla bakışın öğelerini de bulabiliriz anlatıların konuları arasında Tahsin Yücel öykülerinde kendi içine olduğu kadar kendi dışına da yönelen izlekleri tercih eder. Tahsin Yücel, insanlığın ortak meselelerine eğilerek sanatın “bireyden bireye bir iletişim” (Andaç, 2003: 27) olduğuna inanır ve öykülerinin merkezine bireyi alır.*

Öykülerde olayların sebep ve sonuçları doğrudan söyleme eğiliminde olmayan yazar gerçeği katman katman okuyucuya sunar. Toplum karşısında bireyin konumunu sorgulayan, bireyin diğer bireylerle ilişkisi üzerine yeni yeni bakış açıları getiren konuların öykülerde ağırlıklı olduğunu görebiliriz. *Resim ile Elişi, Üşümek, Eski Öykü, Sümüklü Böcek, Akça Gölge, Katuşa Masalı, Öte Yaşama, Yürümek, Giz, İktidar, Ağalar ve Beyler* öykülerinin aşk teminde işlendiğini metinlerden örnekler vererek ifade eder. Adı geçen öykülerde aşk kavuşulmayan ve bireyi yalnızlaştırıp yabancılaştıran aşktır.

Tahsin Yücel’in öykülerinde kullanılan ikinci tema; “Arayış ve Kendini Gerçekleştirme” başlığını taşır. “Tahsin Yücel’in birçok öyküsünde anlatı kişileri, psikolojik ve sosyolojik açıdan değişim ve dönüşüm yaşar.” (Şahin, 2017: 272) *İktidar, Komşular, Oğuzlama, Yaşadıktan Sonra, Benlem* vs. öykülerini örnek gösteren Şahin, bu tip öykülerde değişimin insanların hep arkasında durduğunu ifade eder.

Yücel’in öykülerinde kullanılan üçüncü tema; “Cinsellik Temi/Cinselliğin Koynunda Var Olma” başlığını taşır. “Öykülerde anlatı kişilerinin derinlerde besledikleri kaba gücün ortaya çıkışını simgeleyen” (Şahin, 2017: 284) cinsellik, kimi öykülerde bedenlerin cinsel bir nesneye dönüşünün ilişkilerini anlatan bir izlek konumuna yerleşir.

Onun öykülerinde kullanılan dördüncü tema; “İnsanın Kuran ve Yıkan Değerler: Kaygı ve Korku” başlığını taşır. Şahin bu başlık altında *Gene Ağlatmışlar Kara Gözünden, Üşümek, Öteyaşama, Oğul* gibi öykülerden hareketle korku duygusunun “anlatı kişilerinin birer uzvu haline gelişinin” (Şahin, 2017: 301) öyküsünü verir.

Öykülerinde kullanılan beşinci tema; “İnsanı Sonsuza Taşıyan Kapı: Ölüm Temi” başlığını taşır. Doğum ile başlayan ölüm yüzleşmesi her varlığın mutlak sonunu ifade eder. Ölüm, Tahsin Yücel’in öykülerinde *“insanları kaçınılmaz sona götüren trajik bir olay”* (Şahin, 2017: 302) hususiyetini taşır. Veysel Şahin’in ifadesiyle Tahsin Yücel öykülerinde *“ölen kişi, varlığını öyküye katarak”* (Şahin, 2017: 301) iletişim olanaklarını ölüm duygusu ile sağlar. Böylelikle Yücel, ölümleri nesnelere dönüştürerek ölümsüzleştirmeyi tercih eder.

Altıncı tema; “Yabancılaştırma/Ötekileş (tir)me” başlığını taşır. Öykülerde yabancılaşma kavramını bireysel ve toplumsal olarak iki ana başlıkta inceleyen Şahin, Dizge, *Benlem, İktidar* gibi öykülerden hareketle, *“bireyin kendi benlik alanlarına ötekileşmesi ve bunun sonucunda kendi kültürel değerlerine yabancılaşmasını”* (Şahin, 2017: 335) toplumsal boyutuyla ele alarak okuyucuya sunar.

Tahsin Yücel’in öykülerinde kullanılan ve tespit edilen yedinci ve son tema ise, *“Yalnızlık Bahçesinde İnsan Manzaraları”* başlığını taşır. *Yalnızlığın ruhsal alandan fiziksel alana taşındığı”* (Şahin, 2017: 335) öykülerde insanların çıkmazları psikolojik ve bedensel olarak ele alınır. *Büyük Sarhoşluk, Resim ile Elişi, Üşümek, Şampanya, Sümüklü Böcek, Yaşamaktan Sonra, Yürümek* gibi öyküleri örnek olarak veren Şahin, bu öykülerde öykü kişilerinin kalabalıklar içinde yaşadığı yalnızlıkları, içsel arzular doğrultusunda yaşanan cinsel yalnızlık duygularını, içsel çatışma ve hesaplaşmalarını, yalnızlığın bireyde meydana getirdiği korku, endişe ve dışlanmışlık hissini öykü parçalarından hareketle gözler önüne serer.

Yazar, *Bir Küçük Resim, Haney Yaşamalı, Benlem, Akça Gölge, Sisli Ses, Önü, Dizge, Öteyaşama, Dönüşüm, Giz, Ötesi, Oğul, Büyükbaba, Ağalar ve Beyler, Oğuzlama* adlı öykülerinde ölüm temasını işler. Yücel, ölüm temasını *Haney Yaşamalı* ve *Ben ve Öteki* adlı öykü kitaplarında aktif bir metafor olarak ele alır. *Haney Yaşamalı* adlı öykü kitabındaki *Bir Küçük Resim* adlı öyküde, ölümün geride bıraktığı izler, yazarın açıklamalarıyla yeni bir duygu evrenine dönüşür. Yazar, ölümü bir geçiş, bir dönüşüm ve bir sıçrayış anı olarak değerlendirir. Ölümün insanı bu dünyadan öteki dünyaya taşınması, hayatın gerçek yüzünü insanın vücuduna serpiştirir. *“Emekli lise müdürü Zekeriya Bey’in dünyasını değiştirmesi, silik bir öğrencinin okuldan ayrılması, sıradan adamın bir kenti bırakıp başka bir kente gitmesi gibi bir şey oldu. Yalan değil, evinde iki gün ağlayıp sızladılar ama gözyaşlarının, acılı sözlerin, üzgün üzgün boyun bükmelerin gösteriden başka bir şey olmadığı çabuk anlaşıldı”* (Yücel, 2008: 44).

Haney Yaşamalı adlı öyküde yazar, ölüme başkaldıran bir kimlikle karşımıza çıkar. *“Haney yaşamalıdır!”* diyerek bir gerekliliğin altını çizer. Yazar, Haney’i dünyada ebedî kılmak arzusundadır. Bunu da anlatıcı konumundaki kahramana söyler. *“- Haney öldü. Ama ben “yaşayacak” diyorum var gücümle, “yaşamalı” diyorum. Ölümü bedensel bir yok oluş olmaktan çıkarmaya çalışır ve ölenin ruhunun aramızda olduğunu okuyucuya hissettirmeye çalışır. “Ben, Haney yaşamalı derken, yeryüzünde insanların arasında olmasa da dilinde, belleğinde, türküler gibi, kitaplar gibi yaşaması gerektiğini belirtmek istiyorum. Haney dilden dile dolaşmaya, övülmeye değer bir kadındır”* (Yücel, 2008: 63).

Akça Gölge adlı öyküde yazar, ölümü hazin bir ayrılığın başlangıcı olarak görür. Yücel’e göre ölüm, bir aç kurttur. *“Bizim oraların da köylerinde, gelinlerin, gelinlik kızların saçları ta bellerindeydi. Gür olurdu, yumuşak olurdu, güzel olurdu. Ama ölüm aç kurtlara benzerdi ne*

gelin bilirdi ne gelinlik kız, kapıp kapıp götürürdü. Yürek durup, ölü gelin yatağında yatarken, gür saçları diri diri yüzüne düşerdi. Teneşirde sabunlarla yununca diri saçlar bütün bütün gürleşirdi, ele avuca sığmazdı” (Yücel, 2008: 117).

Önü adlı öyküde yazar, ölümün soğuk ve hatırlatıcı yanını ortaya koyar. “Kadın, Memedali! Memedali!” diye haykırmakla kalıyordu, başını kaldırıp bakmıyordu bile Memedali’ye. Bir de ölünün taşlaşmış yüzünü öpüyordu, durmadan. Durmadan çirpindiği için, ölü de çirpınır gibiydi ama başka türlü, tüm bedeniyle, kalçadan bükülmüş bacakları bir yerde, bir havada. Ölü olan Memedali’ydi sanki donmuş gibi duruyordu karşılarında” (Yücel, 2008: 13).

Benlem adlı öyküde “ölümden öteye yol yok” (Yücel, 2008: 113). Diyen yazar, ölümü son nokta olarak görür. İnsanın bedensel olarak varacağı son nokta. Bu parantez doğum ile açılır ve ölüm ile kapanır.

Mektuplar adlı öyküde, hapisnede ölüm emrini bekleyen bir mahkûmun ölümden korkması, onun yaşamını çekilmez bir hale dönüştürür. Ölüm, insanın içine düştüğü an, zaman uzar, dünya anlamını yitirir. Öyküde Medet’e koğuşun ışığı, yaşamayı sembolize ederken, ışığın söndürülmesi ölümü çağırır.

Ağalar ve Beyler adlı öyküde ölüm, geride kalanları birbirine yaklaştıran bir fonksiyon üstlenmiştir. Mükrimin Bey, eşi Müşfika Sadberk Konuralp’in ölümünden sonra kendini geçmiş ile yüzleşir bir halde bulur. Çünkü ölüm acısıyla, hüznüyle anıları bağrında besleyen bir topraktır.

1.2. Kişiler

Yücel’in öykü ve romanlarını farklı kılan özelliklerden biri de eserlerinde işlemiş olduğu kişileri yapay birer figüran olmaktan çıkararak onlara birer hüviyet kazandırmasıdır. Tahsin Yücel özellikle roman ve öykülerinde merkeze aldığı kişileri ironiyle de harmanlayarak onları sosyal, psikolojik ve siyasal açılardan ele alıp farklı bir bakış açısıyla sunar. Yücel’in anlatı evreninin temelinde insan gerçekliğinin araştırması yatmaktadır. Öykülerde sıradan insanların hiç de sıradan olmayan yaşamları gün yüzüne çıkarılmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Kahramanlarını okuruna kolayca benimsetmiş, onların ardından anlatı boyunca okurunu sürükleyip götürmüştür Tahsin Yücel. “*Öykülerinde erkek kahramanlar genel anlamda içine kapanık, kendi ben ve öteki benleriyle çatışma içinde olan*” (Şahin, 2017: 153) kişilerdir. Bu öykülerin özünde çoğu zaman özellikle de mekânın Ötegeçe olduğu anlatılarında Tahsin Yücel’i görürüz. Yazar, öykülerinde kendi içine olduğu kadar kendi dışına da yönelen konuları tercih eder.

Hikâye kişilerinde dünya malı umursamazlığı, rahatlık, sıra dışılık vardır. Hikâye kişileri fiziksel özelliklerinden ziyade ruhsal ve sıra dışı yaşam algılarıyla karşımıza çıkar. Herkesin görüp geçtiği bireylerin içselleştirdiği olağanüstü tavır ve davranışları vardır. Hikâyelerdeki kişiler ne yüzde yüz gerçek ne de yüzde yüz yalandır. Öykülerdeki kişiler iyi-kötü ayırımına vardırılmadan okuyucuya sunulur, kesinlikleri yoktur. Yazar bireyi ve davranışlarını kaynağına

kökene giderek anlatır. Yücel insana salt işlevsel bir nesne olarak yaklaşmaz; derinliği olan özne olarak yaklaşır.

Öykülerinde, romanlarında da yaşamsal olanın, yaşamdan gelenin derin izleri vardır. Yalanları gerçeğe gerçekleri yalana dönüştüren birey ve konuları tercih eden yazar bize bizi ve bize dıştan bakan gözleri; öykünün başkişisi yapar. (Şahin, 2017: 154-157)

Feridun Andaç “Öykünün Yüzyılı” adlı yazısında şöyle der; “*Tahsin Yücel'in öykücülüğünde, Aykırı Öyküler 'den sonra geldiği çizginin süreğinde ürünleri içeriyor. Beş öykünün yer aldığı kitap, Tahsin Yücel öyküsünün tipik özelliklerini sunuyor bize. Toplumdaki çözülme, yozlaşma, değişim ve yabancılaşmanın bireylerin dünyalarına yansuları. Bunların da ironik biçimde anlatımı. Öyküsünün ana damarını hiçbir zaman bırakmadan, kente dönüş, bakış. Buradan uçlananlarla toplumun profilini çizer adeta. Kitaba adını veren öyküdeki "Albay Atmaca" tiplmesi bunun güzel bir örneğidir. Yücel, öyküsünün yeni yüzyıla taşınacak izleklerini ustalıklı yapıyor*” (Andaç, 2003: 44).

Yücel öykülerinde, gelenekle yenilik çatışmasını/özdeşliğini iki yönlü olarak ele alır. Bir yandan Anadolu geleneği ve kültürünü onun öykülerini beslerken, öte yandan da dünya ve özellikle Batı kültürünü öykülerinin ana kaynağı olarak kullanmaktan çekinmez öykülerinde, romanlarında da yaşamsal olanın, yaşamdan gelenin derin izleri vardır. Yücel'in öykülerinde şahıs kadrosu/anlatı kişileri en genel anlamıyla iyi/kötü ve olumlu/olumsuz olarak zıtlıklarıyla karşımıza çıkar. İyi ve olumlu olan karakterler genellikle sosyal statüsü düşük, maddi imkânsızlıklar içinde yaşayan köylüler, işçiler ya da öğrenciler; buna mukabil olumsuz ve kötü olarak ise değişmez bir gerçek gibi zengin ve varlıklı, aynı zamanda sosyal statüleri yüksek kişilerdir. Bu öykülerde zengin ve varlıklı olmak olumsuz ve kötü olmak için yeterli bir sebeptir; iyi ve olumlu olmak içinse yoksul olmak kâfidir. (Şahin, 2017: 158-160)

Ben ve Öteki'nde şahıs kadrosu Ötegeçe adlı bir semtte oturan her an karşılaşabileceğimiz sıradan insanlardan oluşur. İmamdan öğretmene, doktordan postacıya kadar hem belli meslek sahipleri hem de bağ bahçe sahibinden aylak gezenine, çoluk çocuğuna kadar geniş bir mahalle anlatılır. Bu kişiler bazen birden fazla öyküde yer alarak kurgunun geçerliliğinin yanı sıra ona gerçeklik de katar.

Aykırı Öyküler'de ise tutum, tavır ve davranışlarıyla farklılaştırılan “aykırı” kişiler yer alır. Burada sosyal ve siyasî kabulleri olan, sıradanlıklarından sıyrılan üst düzey karakterler yer alır. Bunlar öğretmen, akademisyen, mühendis ve bakan gibi refah seviyesi yüksek belli bir kesimi temsil ederler. Onları aykırı yapan ise kendilerine has inançlarıdır. Bu kişiler, karşıtlarını yüceltmek için öykülerde yer almışlardır. Her biri ruhsal, ideolojik ve sosyal anlamda problemlili insanlardır (Bezirci, 2003: 51).

Komşular'da ise kişiler, belli bir dağılımı sergilemek üzere seçilmişlerdir. Askerden yazara, ozandan idam mahkûmuna kadar değişik sosyal grupları temsil eden, ancak öykülerde bireysel tutumları ile yer bulan kahramanlar karşımıza çıkar.

Haney Yaşamalı'da ise toplumun her kesiminden hikâye kişilerinin varlığı görülür. Anlatıcı bu öykülerde daha dar gelirli ve kırsal kesimde yaşayan farklı insan tiplerini irdeler. *Erdemli Kargalar ve Sümüklü Böcek* öykülerinde hikâye kişileri hayvanlardır.

Tahsin Yücel'in incelediğimiz öykülerinde kişileri ruhsal betimlemeden kaçındığını daha çok akıl ve olay bağlamında okuyucuya vermeye çalıştığını söyleyebiliriz. Tahsin Yücel: *"Bir anlatı yazarı olarak ruhbilimcilikten hiç hoşlanmam, kişilerime ruhbilimci gözüyle bakmam, gerekli donanımdan yoksun olduğuma göre, bakmak istesem de fazla uzağa gidemem. Bu nedenle kimi romancıların yaptığı ya da yaptığını sandığı gibi ruhbilimsel çözümlere girişmem hiçbir zaman"* (Özkan, 2002: 12) der.

1.3. Dil

Tahsin Yücel'in öykülerinde sözcük kullanımı yazının altın işlemeli bir sülüsüne benzer. Yazar, öykülerinde çeşitli sözcük türlerini kullanarak, kelime hazinesini okuyucu ile yüz yüze getirir (Şahin, 2017: 312). Kullandığı kelimeler, halkın kullandığı kelimeler olduğu gibi kimi zaman bazı öykülerde üst düzeyde bir sözcük sarfiyatında bulunur. Bir sanatçının üslubu, onun dili kullanım şekliyle yakından ilgilidir. Edebi türlerin en önemli malzemesi olan dil, metindeki kullanım tarzıyla üslubu oluşturur.

Tahsin Yücel, Türkiye'de göstergebilimin ve öz Türkçeciliğin savunuculuğunu yapmıştır. Dil konusunda çok titiz olan yazar, *Yalan* adlı öykülerinde de bu titizliğini göstermiştir. İlk dile dönmenin özlemini yaşayan, deyimleriyle, atasözleriyle, söz oyunları ile çocukluğunun dilini arayan yazar, özellikle *Ben ve Öteki* öykü kitabında sık sık günümüzün birçok sözlüğünde bile olmayan kelimelere yer vermiştir: yetke, us, virtüöz, utku, eprime, tansık, ikircilik, köylük, gizlem, itki, türem, devingenleşmek, dönenmek, yersel, ulam, uslamlama, anıştırmak, çevren, şaşırtı, çelişkin, titrem, yabanıl, bulguladım... gibi kelimeler onun öz Türkçeye olan özlemini üslubuna yansıttığının göstergesidir. Memedali aracılığıyla yöresel dil ve argonun, doğal dilin (kirlenmemiş, arı bir dil) yansımasını görürüz. (tadeş, peyik,...) Aşağıdaki metin Tahsin Yücel'in dil ile ilgili görüşlerini yansıtmaya açısından önemlidir.

"Cemile Hanım ağzına tatsız bir şey almış gibi yüzünü buruşturdu. "Kırmasına kırarım da senin Bayram Erkek Cemile'sini nerede bulur o zaman?" dedi. Sözlerinin yerini bulup bulmadığını anlamak istercesine tek tek süzdü karşısındakileri. "Evet, bir şeycik kalmaz Cemile'den; iki şey gitti mi ara ki bulasın Cemile'yi." "O iki şey ne peki?" "Biri kır dediğin dilim, biri de anamın evinin hep burnumda tüten kokusu." (...) "Evet, böyle, diye mırıldandı. "Dilciler daha az çaba yarası deyip geçiyorlar, ama insanlar, dünyanın her yanında, hem de ayırımında bile olmadan, yitik dili arıyorlar, evet yitik dili" (Yücel, 2005: 486-487).

Son derece yalın ve özgün bir üslup kullanan yazar, okuruna, akıcı ve anlaşılır duru bir Türkçe ile seslenir. Yazarımız, edebiyat ve eleştiri alanına çok sayıda yeni öz Türkçe terim kazandırmış, Türkçenin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur. Öykülerinde; betimleyen, bulgulayan, çözümleyen bir dil evreni oluşturur. Her okuyana, her yorumlanana ayrı bir iletisi olan, kaba gerçekliğin yazına yakışmayan düz çizgisini hiç ilgilendirmeyen, ona hiç benzemeyen bir gerçekliktir.

“Dil konusundaki hassasiyetini her fırsatta dile getiren Yücel’in, öykülerinde saf ve arı Anadolu Türkçesini kullanma gayretinde olduğunu söylemek mümkündür. Yücel’in özellikle 1950-60 yılları arasında yayınlanan öykülerinde olabildiğince sade bir dil ve anlatım ile karşılaşırken, 1960’tan sonra ise kendine özgü ve sıradan okur tarafından hemen fark edilemeyen bir dil ve üslup kullandığı görülür. Zira Yücel “sıradan okuru ülküsel okur düzeyine” (Yücel, 2005: 177) getirmek istemektedir.

1.4. Mekân

Tahsin Yücel’in öykülerinde mekânın ruhu ile kahramanların ruhu arasındaki bağlantının öykülerdeki değişim ve bilişsel uyanma gibi hallerde kendini aktif hale getiren bir yapı olduğundan bahseder. Tahsin Yücel’in öykülerde oluşturduğu mekânı üç başlık altında incelemek mümkündür. Bu başlıklar:

- a) Dar ve Kapalı Mekânlar (ev, oda, okul, sınıf, otel odası vs)
- b) Açık ve Geniş Mekânlar (Ötegeçe, Karalbıstan, şehir, köy, mezarlık, gariplik vs)
- c) Arzulanan Mekân Mekânlar (Hayristan) şeklindedir.

Yücel’in incelediğimiz öykülerinde mekânı üç başlık altında ele almak daha doğru olabilir. Birincisi; *Haney Yaşamalı*, ikincisi; *Ben ve Öteki* ile verilen mekân; üçüncüsü ise *Diğer Komşular* ve *Aykırı Öyküler*’de verilen mekânlardır. Bunlardan *Ben ve Öteki*’nin uzamı Elbistan ve Ötegeçe iken *Haney Yaşamalı*’ da ise şehir dışındaki kasabalardır. Yücel’in yapıtlarında belirgin bir biçimde öyküden romana doğru gidişte mekânsal anlamda da köy ya da kasabadan büyük şehirlere doğru bir kayış olduğu gözlenir. Tahsin Yücel’in araştırmacı ve yazın adamı kimliğini besleyen en önemli kaynaklardan birisi kuşkusuz doğup serpiştiği çocukluk uzamı, Ötegeçe olarak anılan Elbistan’dır. Doğayla iç içe bir çocukluk geçiren Yücel, içinden geldiği toplumu büyük bir aile olarak betimler. Bu toplumsal yapı ve doğduğu kasaba, Yücel anlatısının temel uzamıdır. Elbistan uzamı ve bu kentin insanları, sözcüğün tam anlamıyla ona yaşamın özünü, daha küçük bir yaşayken öğretir: özgürlüğü ve tutsaklığı, uygarlığı ve yabanlığı, sevgiyi ve acımasızlığı, içtenliği ve ikiyüzlülüğü, yoksulluğu ve varsıllığı, kısacası yaşamı Elbistan’da deneyimler. Yaşam biçimi olarak Elbistan ve Ötegeçe ’den uzak olsa da bilinçaltını besleyen en önemli uzam olarak bu mekânlar çoğunlukla ana mekân olarak karşımıza çıkar. *“Benim çoğu anlatılarımın gözde uzamı Elbistan’dır. Elbistan’da çocukluğumun geçtiği semttir; betimlemem çoğu kez, adını bile anmam, ya da olabildiğince soyutlaştırırım, ama hep odur, orasıdır”* (Sezer, 1995: 53). *Ben ve Öteki* öykü kitabındaki mekân; “albıstan, karalbıstan, ötegeçe, kızılcaoba”dır.

1.5. Zaman

Tahsin Yücel’in öykülerinde zaman olgusu oldukça bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Yazar her öyküsünde zamanı durmadan yeniden kurar. Olaylar bir zaman dilimi içerisinde şerit gibi akarken, bazen yazarın geriye dönerek bu şeritte kırılmalar yaptığını rahatlıkla görebiliriz. Yücel’in öykülerinde zaman: *“İşlevsel açıdan niteliksel (bireysel) zaman, niceliksel (kamu) zamana dönüşebilir, bu dönüşüm ve değişim nesnel dünyasında da görebiliriz. Dolayısıyla nicelik bakımından zamanın mekâna kişilere yansımaları onların üzerinde yapmış olduğu değişikliklerle belirginleşir”* (Kongre, 2008: 114).

Edebi metinlerde zaman anlatıcı tarafından farklı şekillerde kullanılır. İncelediğimiz öykü kitaplarında genel olarak zamanın iki şekilde kullanıldığını söyleyebiliriz:

1) Anlatma Zamanı ile Vaka Zamanının Ayrı Olduğu Öyküler:

Bu tür öykülerde öyküleme zamanı ile öykü zamanı arasındaki zaman birbirinden ayrı olarak yapılandırılmıştır. Geriye dönüşlerin yapıldığı öykülerde vaka zamanı ile olay zamanı ayrıdır. Tahsin Yücel; “*Büyük Sarhoşluk*”, “*Bir Küçük Resim*”, “*Haney Yaşamalı*”, “*Yastık*”, “*Akça Gölge*”, “*Önü*”, “*Öteyaşama*”, “*Yaşadıktan Sonra*”, “*Giz*”, “*İkilem*”, “*Ötesi*”, “*Denge*”, “*Cuma*”, “*Ağalar ve Beyler*”, “*Büyük Baba*”, “*Mektuplar*” ve “*Oğuzlama*” adlı öykülerinde yazar, öyküleme ile öykü zamanı arasında zamanı ayrı ayrı kurmuştur.

2) Anlatma Zamanı ile Vaka Zamanının Aynı Olduğu Öyküler:

Bu tür öykülerde zaman kırılmalar olmaksızın devam eder. Tahsin Yücel’in anlatma zamanı ile vaka zamanı beraber yürüyen öyküleri; “*Ötegeçe Çocukları*”, “*Dolma*”, “*Sinema*”, “*Resim ile Elişi*”, “*Hayristan’ın Altın Çağı*”, “*Dokuz Ay On Gün*”, “*Yeni Gelin*”, “*Leblebi*”, “*Sümüklüböcek*”, “*Sonu*”, “*Kamyon*”, “*Mektup*”, “*Komşular*” dır. Bu öykülerde yazar kronolojik bir zaman kullanır (Kongre, 2008: 114-116).

1.6. Anlatım Teknikleri

Tahsin Yücel, öykülerinde bilinç akımı tekniğini oldukça başarılı şekilde kullanan bir yazardır. Bunun nedeni, öykülerdeki karakterlerin psikolojik derinlikleri ile durmaksızın uğraşmasındandır. Yücel’in karakterleri bir değişim ve dönüşümün eşliğinde olduğu için, kendilerini tanımlamak için hep içe, bilinçaltına doğru yönelirler. *Resim ile Elişi*, *Üşümek* öykülerinde bu tekniğin ağırlıklı olarak kullanıldığını söyleyebiliriz.

Tekin, “*İç monolog*” (*interior monologue*) okuyucusu, kahramanın iç dünyası ile karşı karşıya getiren bir yöntemdir. Bu yöntemin uygulandığı bölümlerde yazarın daha doğrusu anlatıcının varlığı ortadan kalkar, muhtemelen yorum ve açıklamalar, okuyucuya bırakır” (Tekin, 2004: 264) diyerek tanımlar. *Komşular* adlı öyküde Albay Atmaca’nın sürekli kendi ile konuşması bu tekniğe örnek olarak gösterilebilir.

İç çözümleme yöntemi, anlatıcının okuyucu ile kahraman arasına girerek, kahramanın duygu, düşünce ve psikolojisini aktarmada kullanılır. Tahsin Yücel’in *Ben ve Öteki* ve *Haney Yaşamalı* adlı eserinde oldukça sık kullandığı bir yöntemdir. Kahramanların zihninden geçenlerin yazarın sözcüsü konumundaki anlatıcı tarafından okunması ile öyküdeki kişiler, derin bir kişilik sergilerler. *Ben ve Öteki* adlı kitabındaki öykülerindeki anlatıcı konumundaki Memedali öykülerindeki kişilerin zihinlerin okuyarak bunları okuyucuya iletir.

Ben ve Öteki kitabındaki birçok öyküde geriye dönüş tekniği ile okuyucu Ötegeçelilerin yalnızlığına tanık olur.

Komşular kitabındaki *Mektuplar* hikâyesinde bu tekniğin kullanıldığını görürüz. Hikâyeye yön veren ve öyküyü duygusallaştırıp okuyucuyu Medetle aynileştiren unsur Medete anasından gelen mektuplardır.

Yücel'in öykülerinde "leitmotiv" örnekleri genellikle kelime tekrarları veya karakterlerin mimik veya jestleri doğrultusunda ortaya çıkar. *Üşüme*k öyküsünde 'üşüme'k' sözcüğü, *Ben ve Öteki* kitabında 'ötegeçe' mekânı *Mektuplar* öyküsünde emrim geldi mi?' sözcüğü leitmotiv olarak kullanılmıştır.

Montaj Tekniği, yazar, eserinin dokusuyla örtüşen diğer yazarların eserlerinden bir bölümü veya bir metni kalıp halinde kendi eserinin içinde bir amaç doğrultusunda kullanılmasına montaj tekniği denir. *Yaşadıktan Sonra* adlı öyküde Karadede'nin etrafındaki insanları etkilemek için söylediği ilahi, Karadede'nin psikolojisini yansıtan bir şiirdir. *Yürüme*k adlı öyküdeki Kâtiba Zöhre Bacı'ya ulaşmak için bir gezgine dönüşürken Elaziz'de bir türkü dillere dolanır. Kendi içindeki bunalımı türkünün içtenliğiyle ifade eden kahraman dili, bir türkü tadına dönüştürür. Böylece kendi içindeki daralmayı, aşkın acısıyla türküye yansıtır.

Önü adlı öyküde yazar, özetleme tekniğine başvurarak kahramanın içinde bulunduğu psikolojik durumu geçmişten hal zamanına taşıyarak özetler. Memedali'nin içinde bulunduğu bölünmüşlüğü'nin sebebi neden sonuç ilişkisi içinde özetlenir. *Üçlem* adlı öyküde geçmişte yaşanmış olayın okuyucuya aktarılması esnasında özetleme tekniği kullanılır.

Ben ve Öteki kitabında bulunan öykülerde özellikle "Ötegeçe" tasvirlerine rastlarız. Hikâye kişilerinin anlatımında davranışları ile yürüyen fiziki ve ruhsal tasvirlerle rastlarız.

Tahsin Yücel eserlerinde genellikle hâkim bakış açısı ile yazar anlatıcı bakış açısını birlikte kullanmış bir yazardır. Özellikle psikolojik derinliği olan kişileri daha sağlıklı anlatmak ve kendi hâkimiyet alanını daha da genişletmek için hikâyelerinin genelinde 'hâkim bakış açısı', 'yazar-anlatıcı' ile 'O anlatıcı' bakış açılarını kullanmıştır. Hikâyelerinde çoğunlukla gözlemci anlatıcı bakış açısını kullanır. *Ben ve Öteki* kitabında bulunan öykülerde gözlemci bakış açısının her hikâyede kullanıldığı görülür. Bu öykü kitabında olayları Memedalinin gözünden ve gözlemci bakış açısından bakarız olaylara. Bazı hikâyelerinde zaman zaman kendini hissettirdiği görüşlerini saklayamayıp olaya fikirleriyle müdahale ettiği görülür. Bu tutumunu *Bir Küçük Resim* adlı öyküde "Ama hemen söyleyelim, fazlasıyla yanıltıyorlardı: hiç de onların düşündükleri gibi değildi bu fotoğrafın öyküsü..." diyerek hikâyede varlığını hissettirir. Hikâye kitaplarında kendi yaşamından izler taşıdığını düşündüğümüz öykülerinde kahraman anlatıcı bakış açısını kullandığını görüyoruz.

SONUÇ

Yazmayı; "bir sorgulama, bir paylaşma edimi olarak" (Andaç, 2003: 96) ele alan Tahsin Yücel, oluşturduğu öyküleri de bu edimden hareketle kurgular. Yazmak içinde bulunulan ânı/durumu anlamak ve anlatmak için biçimlenir. Dolayısıyla Yücel'in öyküleri düşünsel bir etkinliğin kendi zihninde yaptığı betimlemelerin yorumu, bunun okurla paylaşımı olarak karşımıza çıkarken günlük yaşam ve gözlemler, Anadolu kültürü, batı kültür ve edebiyatı ile beslediği öykülerini birey ve onun yaşamı üzerine şekillendirir. *Haney Yaşamalı*'da taşra insanının dramlarını, *Ben ve Öteki* kitabında Memedali aracılığıyla benin ötekileşmesini *Ötegeçe* uzamında anlatır. Öykücülüğünü her kitabında yenileyen, geliştiren Tahsin Yücel *Komşular ve Aykırı Öyküler*'de toplumsal eleştirilerini sıra dışı kahramanlarının yaşamlarıyla gözler önüne serer. *Ben ve Öteki* daha çok kişilerin iç dünyasıyla ilgilidir. Olay da var ama daha

çok onların yorumu, anlatıcı sorunu gibi biçimsel arayışlar var. Bir bütündür çünkü öyküler birbirine gönderir, aynı kişiler değişik öykülerde de karşımıza çıkar. Buna karşılık bazılarında romandaki izlek var, örneğin; *Aykırı Öyküler*. Bu kitap büyük ölçüde toplumsal ve siyasal eleştiri içerir. Tahsin Yücel öykülerinde bireyi anlatıp toplumsala yol açar. Öykülerinde “Ben” gizini çözmeye çalışan yazar yüzeyi gösterip derinlere yolculuk yaptırır. *Yücel sustuklarımızı, görmezden geldiklerimizi, düşlediklerimizi, unuttuklarımızı hatırlatır. Eserleri, bir yazınsal metin olduklarını hiç unutmada, günlük yaşamdan selamı sabahı kesmeden kurgulanırlar, yapılanırlar; ama gerçekliği de “dört yön on altı rüzgâr” la deşeleyip dururlar.*” (Akçam, 2008: 2) Öykülerde düşünceler okuyucuya dikte edilmeden verilir. Her öykünün sonunda okuyucu kesin sonuçlara varmadan sorular ve bireyden topluma açılan sorunlarla baş başa bırakılır. Öykülerinde yepyeni Türkçe kelimelerle okuyucusunu selamlar. *Ötegeçe*’nin uzam olduğu öykülerinde yerel ağız özelliklerinden faydalanır. Yazar, öykülerinde hem yazın kimliği ile hem de dilbilimci kimliği ile karşımıza çıkar. Olması gerekeni okurun kendi çabasıyla bulması, sağlam ve güvenilir gerekçelerle buna ulaşması için yeterince ipucu taşıyor bütün öyküleri. Anadolu kültürü, batı kültür ve edebiyatı ile beslediği öykülerini birey ve onun yaşamı üzerine şekillendirir.

KAYNAKÇA

- AKÇAM, A., (2008). *Haney Yaşamalı”dan“Yalan”a, Yaşanası Yalanlar*, <http://alperakcam.com.tr>.
- ANDAÇ, F., (2003). *Yazın Coğrafyasının Oluşması*, Tahsin Yücel’le Söyleşi, Sözcüklerin Diliyle Konuşmak, İstanbul: Dünya Yayınları.
- ANDAÇ, F., GÜMÜŞ, S., (1996). Tahsin Yücel: Benim için yazın, bireyden bireye iletişimdir, İstanbul: *Adam Öykü*, Temmuz-Ağustos.
- ANDAÇ, Feridun., (1999). *Öykücünün Kitabı*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- BEZİRCİ, A., (2003). *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz*, İstanbul: Evrensel Basım.
- DURAK, M., (2000). “Tahsin Yücel’in Komşular Adlı Öykü Kitabında Aynalama”, İstanbul: *Adam Öykü*, S. 30, Eylül-Ekim.
- KONGRE, (2008). *Çağdaş Türk Yazınında Bir Dev: Tahsin Yücel, 2 Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, Ankara.
- NACI, F., (1992). *Roman ve Yaşam*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ÖZKAN, K., (2002). “Tahsin Yücel: Yalan Her Seye Karşın Bilinçlenmenin Öyküsü”, İstanbul: *Hürriyet-Gösteri*, Haziran.
- ÖZKAN, K., (2001). *Görünmez Adam Tahsin Yücel Kitabı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- SEZER, S., (1995). *Bir Usta: Tahsin Yücel*, Ankara: Cumhuriyet Kitap.
- ŞAHİN, V., (2017). *Tahsin Yücel ve Aykırı Öykülem, (Tahsin Yücel’in öykülerinde yapı ve izlek)*, Ankara: Akçağ Yayınları.

TEKİN, M., (2004). *Roman Sanatı (Romanın Unsurları)*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

TİLBE, A., (2012). *Tahsin Yücel'in Kumru ile Kumru'sunda Kişi/Uzam İlişkisi*.

YÜCEL, T., (2000). *Ben ve Öteki*, İstanbul: Can Yayınları.

YÜCEL, T., (2005). *Yazın, Gene Yazın*, İstanbul: Can Yayınları.

YÜCEL, T., (2008). *Haney Yaşamalı*, İstanbul: Can Yayınları.

YÜCEL, T., (2014). *Aykırı Öyküler*, İstanbul: Can Yayınları.

YÜCEL, T., (2017). *Komşular*, İstanbul: Can Yayınları.

İNCİ OKUMUŞ'UN POETİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME A STUDY ON THE POETICS OF İNCİ OKUMUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
fyanardag@hotmail.com, [orcid: 0000-0001-9903-542X](https://orcid.org/0000-0001-9903-542X)

Asist. Prof. Dr., Sütçü İmam University,

Faculty of Humanities and Social Sciences,

Department of Turkish Language and Literature

Özet

Poetika; şiiri edebî yapan unsurları ortaya çıkarmayı hedefler. Bu yüzden poetikanın ilgi alanı şairin; şair ve şiir üzerine söyledikleri ve yazdıklarıdır. Aristo'dan günümüze kadar birçok sanatçı şaire ve şiire dair görüşlerini, tespitlerini zaman zaman dile getirmişlerdir. Bu çalışma, İnci Okumuş'un şiir anlayışını, poetikasını ve şiire dair görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Okumuş'un şiirlerinin yanı sıra röportajları ve denemeleri de kaynak olarak kullanılmış, böylece şairin düşünce dünyası çok yönlü bir şekilde ele alınmıştır. Okumuş'a göre şiir, salt bireysel duyguların ve deneyimlerin ifadesi olmanın ötesinde, ilahi bir armağan ve manevi bir yolculuktur. Şair, bu yolculukta iç dünyasından evrensel gerçeklere ulaşmaya çalışan bir rehber konumundadır. Okumuş'un şiirlerinde geleneksel ve özgün imgelerin kullanımı, dilin şiirdeki merkezi önemi ve şiirin toplumsal yaşama etkisi gibi temalar da detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnci Okumuş, Poetika, Şiir, İmge.

ABSTRACT

Poetic aims to reveal the elements that make poetry literary. Therefore, the poetic's area of interest is; is what poet says and writes on poem and poetry. From Aristotle to the present, many artists have expressed their views and determinations on poem and poetry at times. This article delves into the poetic vision and philosophy of İnci Okumuş, examining her understanding of poetry, poetics, and her perspectives on the art form. It draws upon a range of sources, including Okumuş's poetry, interviews, and essays, to offer a comprehensive analysis. For Okumuş, poetry transcends the mere expression of personal emotions and experiences; it is a divine gift and a spiritual journey. The poet, in this journey, acts as a guide, striving to reach universal truths from the depths of their inner world. The article also explores themes such as the use of traditional and original imagery in Okumuş's poetry, the significance of language, and the impact of poetry on social life.

Keywords: İnci Okumuş, Poetics, Poetry, Image.

Giriş

Aristo'dan bugüne kadar pek çok filozof, estetikçi, edebiyat bilimcisi ve sanatkâr, yüzlerce kez şiiri tarif etmişlerdir. Bugün ve yarın da benzer tariflerle karşılaşmak her zaman için mümkündür. Bu durum, yani şiirin yüzlerce farklı tarifinin yapılmış olması, öncelikle insanların aynı tarif üzerinde birleşemediklerini ortaya koyar. Bir başka ifadeyle, herkesin üzerinde ittifak ettiği veya itirazsız kabul ettiği bir şiir tarifi bugüne kadar yapılamamıştır.

Çeşitli dillerde insanoğlunun dil vasıtasıyla erişebildiği en yüce, en ince, en derin, en ulvi, en deruni, en ahenkli, en manalı, en duygulu, en tesirli ve güzel ifade şekilleri şiirlerdir.

Şiirin ne olduğu ne olmadığı nasıl vücut bulduğu ve hatta nasıl inceleneceği üzerinde fikir yürüten yazılara ve eserlere poetika denir.

Batı dillerinden Türkçemize girmiş olan poetika kelimesi (fr. Poetique, ing. Poetic, lat. Poetica, yun. Poiatika) basit manasıyla şiir sanatı demektir. Vaktiyle Fransızcada, bütün güzel sanatlar için güzellik felsefesi, yani estetik yerine kullanılmışsa da, bugün yalnız şiir sahasında kullanılan bir terim olmuştur. Şemseddin Sami *Kamus-ı Fransevi*'de (1882), Fransızca poetique kelimesine “fenn-i şiir, ilm-i aruz” manasını vermiştir.

Bugün poetika, şiir ile ilgili her tür yazı, şiirin şekli (vezni, kafiyesi, nazım şekilleri) bu şeklin şiir için değeri, şiirde ahengin önemi, şiirin dış yapısı, ritim meseleleri, dilin kullanılması, şiirin muhteviyatı (konusu, manası, imajlar sistemi, edebi sanatlar, temalar), şiirin ferdi ve içtimai oluşu; nihayet bütün bunlardan sonra ve bunlarla beraber şiirin güzelliği, yani estetiği, bir başka ifadeyle, güzelin felsefesi ile meşgul olan bir ilim şubesi haline gelmiştir.

Dünya edebiyatında bilinen en eski poetika kitabı Aristo'ya aittir. Aristo'nun M.Ö. 344'de yazdığı tahmin edilen ve *Poetika* adını taşıyan bu kitaptan günümüze kadar ancak bir bölüm kalmıştır. Aristo'dan sonra şiir sanatı ile ilgili birçok kitabın adı poetika olmuş ve bu tarz yazılara da umumi olarak poetika gözüyle bakılmıştır. Batı edebiyatında meşhur birkaç poetika kitabı: Horace, Ronsard (1565), Boileau (1674), Paul Claudel (1907), Max Jacop (1922). Ayrıca; Bodler'in, Valeriy'nin, Verlayn'ın da poetikaları yaygın üne sahiptir.

Klasik edebiyatımızda şiir sanatı ile ilgili müstakil bir kitaba rastlayamıyoruz. Ancak, şiirin şekli ile ilgili bir takım aruz risaleleri vardır. Ayrıca şuaralar tezkirelerinde şiir hakkında bir takım mülahazalara yer verilmiştir. Bir de bazı şairlerin divanlarının dibacelerinde kendi şiir anlayışlarıyla ilgili görüş ve mülahazalar yer almaktadır. Yine bazı divan şairlerinin şiire dair manzum parçalarını da görüyoruz. Hiç şüphesiz bunların hepsi, gözden geçirilip bir sistem haline getirildiği takdirde, divan şiirimizin de poetikası ortaya çıkmış olacaktır.

Tanzimat'tan sonra Ekrem *Talim-i Edebiyat* ında, Naci *Istılahat-ı Edebiyye* sinde, Fikret “Edebi Musahabe”lerinde şiirle ilgili görüşlerini ortaya koymaya başlarlar. Ancak batılı anlamda poetika Ahmet Haşim'in “Şiir Hakkında Bazı Mülahazalar”ıdır. Yahya Kemal *Edebiyata Dair* adlı eserinde, Necip Fazıl *Çile* adlı şiir kitabının sonunda Orhan Veli “Garip Önsözü”nde, Cahit Sıtkı “Ziya'ya Mektuplar”ın da Salah Birsel “Şiirin İlkeleri”nde, Kaya Bilgegil “Cehennem Meyvası”nda, Suut Kemal Yetkin *Şiir Üzerine Düşünceleri*'nde, Sezai Karakoç *Şiir ve Medeniyet Üzerine* adlı eserinde poetik görüşlerini dile getirmişlerdir.

Cumhuriyet devrinde, şiir sanatı üzerine pek çok yazı yazılmıştır. Bunların bir kısmı, şiir dediğimiz sanatı, bir tarafı ile izah eden, deneme mahiyetinde yazılardır. Bir kısmı da bir edebiyat grubunun fikirlerini aksettiren beyanname karakterindedirler. Bazıları, şiir kitaplarının baş tarafında, bir çeşit takdim yazısı gibi kalmıştır. Çoğu da, bir şairin şiirleri için yaptığı itirazlara kendisi tarafından verilmiş cevap görüşündedir. (Okay, 2016: 15-20)

Hemen herkesin şiirle uğraştığı uzun yüzyıllardan bu yana şiirin ne olduğu hakkında ortak bir kanaat ortaya konulmamıştır. Şiirin şekliyle ilgili birtakım aruz risaleleri, belli bir geleneği takip ederek, az çok değişikliklerle Tanzimat yıllarına kadar gelmiştir.

“Poetika, şiir sanatının değişik türlerinde ve tarzlarında yazılmış ürünleri açıklayan, yorumlayan, şerh eden bir inceleme yöntemleri bütünü olmaktan çok, şiirle ilgili / şiire ilişkin her türlü meseleyi genel ölçekte ele alan, bir başka ifadeyle bu meseleleri belli bir örneğe bağlı kalmadan irdeleyen bir bilgi dalıdır. Dolayısıyla onun, herhangi bir şiir metnini, bir şairin şiirliğini yorumlama, değerlendirme ve bunları yaparken kullanacağı yöntemleri belirleme gibi bir amacı yoktur. Poetikanın amacı, şiir inceleme yöntemlerini bir kalıp içine sokmak da değildir. Poetikanın kural koyuculuk gibi bir isteği de yoktur” (Sazyek, 2001: 5-6).

Şairler, eserleriyle topluma ve insanlara bir tavır ortaya koyarlar. Ortaya koydukları bu tavır aynı zamanda bir mesaj niteliği taşır.

Aristo'nun aynı adlı eserinde ilk kez terim olarak kullanılan poetika, şiirin bütünü oluşturduğu her türlü düşünce olarak kullanılmaktadır. “Şiir sanatı üzerine teoriler” olarak ifade eden Orhan Okay, poetikayı şu şekilde tanımlar: Poetika; şiir biçimi (vezin, kafiye, nazım şekilleri), bu form ya da biçimin şiir için değeri, şiirin yapısı, ritim ve armoni, şiir dili, ahenk, muhteva (mana, imajlar, temalar, edebî sanatlar), şiirin kaynağı, estetiği ve şiirin ferdî ya da sosyal karakteri gibi şiire dair meselelerle uğraşan bir bilim alanıdır. (Okay, 2016: 19) Genel olarak poetikaya, şairlerin şiirin amacı, içeriği ve biçimi hakkında dile getirdikleri görüşler diyebiliriz. Şairler poetikalarını kimi zaman doğrudan bir metin kaleme alarak kimi zaman da bazı vesilelerle dolaylı olarak dile getirmişlerdir.

Şiirle uğraşan sanatçının şiire dair görüş belirtmemesi imkânsız gibi görünüyor. Şiir yolculuğuna çok genç yaşta başlayan İnci Okumuş, şiire dair görüşlerini poetika başlığı halinde ayrıca yayımlanmamış olmakla birlikte şiire dair düşüncelerini değişik vesilelerle ifade etmiştir.

İnci Okumuş, 1971 Yılında Kahramanmaraş'ta dünyaya gelir. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarından itibaren yönleştiği sanat ve edebiyat alanları yanında sayısal alanda fen bilimleri eğitimine devam ederek Eskişehir Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden doktora derecesiyle mezun olur. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi Pedagoji Bölümü'nü tamamlayarak eğitim hayatına katılır (2015). Yıldız Teknik Üniversitesi'nde hikâye ve masal anlatıcılığı eğitici eğitimi, Bahçeşehir Üniversitesi'nde Editörlük eğitimleri alır. Bazı Edebiyat Akademilerinde ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Şiir Sanatı üzerine dersler verir.

İlk şiiri Kültür Bakanlığı'nın *Gençliğin Sesi* dergisinde yayımlanır (1990). TRT GAP Radyosu'na edebi metinler hazırlar. Türkiye geneli düzenlenen Dolunay Şiir Şöleni Tertip Komitesinde yer alır. Cumhurbaşkanlığı tarafından himaye edilen; Millî Mücadele'nin 100.Yılı kapsamında vizyona giren kısa film senaryosu ile sahnelenerek filmi yapılan tiyatro eserlerini

yazar (2020). Birçok gazetede kültür sanat yazıları yazdı, köşe yazarlığı yapar. Ulusal panel ve sempozyumlarda bildirileri yayımlanır, alanında yazmaya ve eserlerini yayımlanmaya devam etmektedir. *Gençliğin Sesi, Millî Kültür, Dolunay, Seviye, Yeni Ufuk, Güneysu, Külliye, Sitare, Alkış, Usare, Mevsimler, Edebiyat Yaprağı, Şehir Defteri, İlvanlum* vb dergilerde yazmıştır. Eğitim alanında ve edebiyatın şiir ve hikâye alanlarında eser vermektedir. Seçme şiirleri İngilizce, Arapça, Makedonca, Arnavutça ve Sırpça olarak yayımlanır. Şiir dalında ödüller alır. TRT GAP Radyosu Şiir dalında Türkiye birinciliği (1991), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Edebiyat Takdir Ödülü (2014) ve KASİAD Yılın Edebiyatçısı (2021) ödülü, Büyük Güç Türkiye Akademisi Başbakanlık Takdir Ödülü (2018)'ne layık görülür. Halen *Evvel Ahir* dergisi ve yayın kurulunda bulunduğu *Yitik Söz* dergisi ve bazı dergilerde yazarak okurlarıyla buluşmaktadır. 1994'te kurucusu olduğu şirkette halen yöneticilik yapmaktadır. Evli olup İnşaat Mühendisi Oğuzalp ve Mimar Aybike'nin annesidir.

Şairimiz ayrıca; Türkiye Yazarlar Birliği, Türkiye Dil ve Edebiyat Derneği ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği KAGİK İcra komite üyesidir.

Eserleri; *Düğün Gönüle Kurulur* (Dolunay- 1999), *Aşkın Elif Hâli* (Kumrum- 2015), Bölüm Yazarlığı bulunan kitaplar; *Öğretmenlik Mesleğinin Sanatsal Değişkenleri* (Pegem- 2019) O Kuşu Ben Gördüm (Hikâyeler, Pegem Akademi- 2020).

1. Şiirin Mahiyeti

Geçmişten günümüze yüzyıllardır gerçek manası ile ne şiir ne de şair'in tanımlanabildiği söylenemez. Özünde öznellik ve soyutluk barındıran şiir tanımlanması güç ve karmaşık bir kavramdır. Yaşamı boyunca şiirle haşır neşir olmuş şiiri şuuruna eş İnci Okumuş konferanslarında, şiirlerinde ve röportajlarında şiiri tarif eden ifadeler kullanır.

Şiirle ilgili kesin bir tanımlama yapmaktan kaçınan İnci Okumuş Ali Haydar Tuğ'a verdiği röportajında şiirle ilgili duygularını şöyle ifade eder: " *Şiir, seven ve sevdirendir her şeyden evvel. Bütün duyguları ince bir elekten geçirse, kalburun üstünde kalanı da altına ineni de sevmek için bir bahane veriyor insana şiir... Öfke nöbetlerine yakalandığınız anda bile elinize aldığınız kalemin canını yakarcasına sıktığınızı fark etmeseniz de şiirin o şefkatli kucaklayışıyla teskin oluyor sükûnete eriyorsunuz. Şiirle, birdenbire ruhunuzda ki ince ve manalardaki derin kıyıları kulaçlarınızın değdiğini hissediyorsunuz. Sığıyanınız da derin hisleriniz de burada belli oluyor... Şiir, amiyane tabirle, tutup elinize boyunuzun ölçüsünü de veriyor bazen hem söyleyenine hem dinleyenine...*" (Tuğ, 2014: 11).

Şiirlerinde mistik dünya görüşünden beslenen, tasavvufi bir yaşam felsefesiyle şiirlerini kaleme alan İnci Okumuş şiire dair tariflerinde çoğu zaman şiiri "*Yaradan'ın bir lütfu olarak görür.*" *Gönlümü şiirle mayalayan Yüce Mevla'ya teşekkür ederim.*"(Okumuş, 2013:16). "şiir ruhuna ezelden yadigâr" (Okumuş, 2013:87) dir.

Yaşamı şiirin evidir, reddi mümkün olmayan "*nazlı vakitlerin ikamete mecbur kızı'dır*" (Okumuş, 2013:87). Şiirle içli dışlı bir ömrün "*zindanı eriten gün'*" (Okumuş, 2013: 88) üdür şiir.

Aşkın Elif Hali kitabında sunuş kısmı, şiiri bize tarif eder: "*ruhumdan kopan her sızı bir tuğladır/şiir yurdumun ebediliğine bıraktığım...*" (Okumuş, 2013: 4). Şiir İnci Okumuş için hem "deva"dır hem de "sızı"dır. Yürek yürek yoruluş; yoruluşta dinleniştir şiir. Şair yağmur yüklü bulut gibi evrende dolaşır, vakti gelince imgelerce yağar, İnci Okumuş şiirini ilahi sestem aldığı söyler. Şiir mutluluktur, şiirsiz bir an düşünülemez İnci Okumuş için "*yok 'um yolu şiirden geçmeyen saadetin içinde*" (Okumuş, 2013:86) dir.

İlhamını "Öz Mülkten" alan şiirleri İnci Okumuş 'un "ruhunun zekâtıdır". Şiir ağıttır, yüreğin ağıdı... "*incedir şairler, incelir yaşarken/bir de ağlar kalemi/yüreğindeki yazarken*" (Okumuş, 2013: 42).

İnci Okumuş farklı zamanlarda yaptığı söyleşilerde poetikasının ruhunu belirleyen cümleler ifade etmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

"Şiir şairin libasıdır.

Rabbimizin şaire verdiği kıymettir şiir.

Şiir teselli eden en vefalı yâr'dır.

Şiir ki; kendine teslim olmayana, teslimiyeti bırakmayandır.

Şiir ki; gönül dağının koyaklarından terli terli süzülen kar suyu...

İçebilene aşk olsun vesselam.

Şairin içine attığı çığlık değil mi şiir?"

2. Şair Kimdir?

Şiirin tanımı yapılamadığı gibi şairin de tanımı yapılamamıştır. Şiirlerinden hareketle satır aralarında bulduğumuz ipuçlarına tutunarak şair; İnci Okumuş'a göre Yaradan'dan aldığı sesi söze dönüştüren elçidir, yürek işçisidir, hasret yorgunudur. İnci Okumuş şairi şu sözlerle tarif eder:

"Şair, imtihanının sualini şiirleriyle verme gayretinde olandır. (...)Şair olmak, mesul olmakla aynı şey..." (İkili Görüşme, 01.11.2018).

Şair, edepli yaşamayı bilen, kelimeleri ruhundaki sonsuz hürriyetle sarıp sarmalayıp, onları müeddep güzelliklere müebbeden zincirleyen gerçek hürriyet arayıcısıdır da... O dem de şair, nefesini nakış gibi işleyebilen nakkaş olur kimi vakit. Kimi vakitse, keskin bir bıçağa benzer, kestirip atar bütün eğrilikleri.

"Şair; her daim kurulu bir şiir köprüsüdür güzellikler ülkesine götüren... En görünür anlamıyla, ezberlenecek şiirler yazan değil, yazdığı şiirlerle ezber bozan kadim sestir şair...Bunca asırdır şiirin payitahtındakilerin bile gayretlerine bakılırsa; Şair, Hırka-i Şerif saadetini erme bahtiyarlığının peşini hiç bırakmayan azimli nefestir... Yoksa; şiirler nezdinde birbirine kul olan beğeni ve iltifatlar için, onca kelimeyi incitip emanet ruhu yormaya ne gerek var?' Diye sormak geçer içimden..." (Tuğ:2014: 12).

İnci Okumuş telkin eden, ideolojisini zikreden bir şair olmamıştır. Edeple duygularını dizelere döken şiirle oturup kalkan, şiirle düşünen, fizik ötesini aşır ötelere ses getiren duygu işçisidir.

Dış alemde gördüklerini yüreğindeki seste eritip okuyanı/dinleyeni yeni hüyalara yolculayan gizemli sestir. Röportajında şairin niteliklerini şu şekilde sıralar:

“*Ahlak olgusundan şaşmadan, riyaya düşmeden, açık kalplilikle, muhatabı kırmadan, sadrımızdan ya da satırlarımızdan dökülen her hali ifade ederken, sözün güzelini söyleyene(...)*” (İkili Görüşme, 01.11.2018).

İnci Okumuş ‘un tariflerine göre dış alemden iç aleme seyri sefer yapan seferde topladıkları ile Mutlak Güzel’e ulaşmaya çalışan şiir işçisidir şair.

Bilir misin?

İncedir şairler, incelir yaşarken

Bir de ağlar kalemi

Yüreğindikileri yazarken

(...)

bir de süzülür kalemi

aşk ocağına sızarken (Okumuş, 2013: 42-43).

3. Şiirin Amacı ve Görevi

İnci Okumuş şiirde dünyalık bir gaye gütmmez. Ona göre şiir ilahi bir lütuftur. Gönül evine gelenlerin söz gömleğini giyip dizelere dökülmesidir. Ulvi bir terennüm olarak gördüğü şiirlerinin amacı yürek aynasının pasını almaktır. "*Ruhumuzun zekâtıdır şiir... Zira şair, ruhu ve dili zengin olan şahsiyettir. Öz Mülk'ten geldiğine inandığım bu varyetinin infaki, bir şairin boynunun borcudur her şeyden evvel. Onu sevgiyle zenginleştirip, aşk ile infak etmek içinse çok sebebimiz var diye düşünüyorum...*

“*Yeter ki; satılmasın, atılmasın şiir... Hiç kimseden taltif beklemesin. Şuyuu'nda değil şuurunda olsun, vukuunda değil makamında olsun. Hülasa layık olmayan hoyrat ellere düşmesin şiir... Hangi tanımda, hangi şekilde olursa olsun, hangi özgüvenle yazılırsa yazılsın. Yeter ki; kaleme gelirken ki hürriyeti, Tek Bir Makamın onayıyla sınırlansın*” (Tuğ:2014: 12).

“*Şiirler okurum senden/gözyaşlarımı içmek istediğimde/susmak istediğimde/sözler ülkesine varmak istediğimde*” (Okumuş, 2013: 31-32) dizelerinde şiirin gayesi açıkça dile gelir.

Şiirin görevi olsa olsa İnci Okumuş için dua rahatlığı af vesilesidir. Onun için şiir daimdir. Kitabının sunuş kısmında: “*Lakin çözemedim daha; çözebilecek miyim acep düğüm düğüm olan sesimi? Onu da bilmiyorum. Şiirle, kıyamete dek işim bu yüzden benim.*” (Okumuş, 2013: 115).

Şiir; gönül köprüleri kurar, söyleşimizde:

“Şiir bir köprü müdür? Evet. Frekansı inceliklere ayarlı olan gönüller arasında bir köprüdür. Ancak, geçmişle gelecek arasında bir köprü olabilmesi, onun sağlam şekilde inşasına bağlıdır” (İkili Görüşme, 01.11.2018) der.

4. Şiirinin Kaynakları

İnci Okumuş ‘un doğup içinde büyüdüğü aile çevresi şair ruhlu bir baba, manevi iklimi yüksek bir inanç atmosferi, tasavvuftan beslenen bir çevre, şiirin baş tacı edildiği akraba ve dostlar, şairler şehri, şiirin başkenti Kahramanmaraş... Şiirini mayalayan unsurlardır. Şairle yapılan söyleşide babasının sanatı üzerindeki etkisini “- rahmetli babamın engin şiir zevkinden şiirler dinler, rahmetlinin teşviki ile o dönemin çocuk şarkılarından uzak, ruhu büyük şiirler ezber ederdim “(İkili Görüşme, 01.11.2018) sözleri ile açıklar.

Yine aynı röportajda, “Şiir kalbin teyakkuzundan doğar dersem sözlerim abartı kabul edilmemelidir. Zira şiir baştan sona hikmetten ibarettir. Bu durumda yaşanmışlığın dozu; hokkabazlık içinde değil, hikmet ölçüsünde yer alırsa şiirde, şiir bırakınız yaşanmışlık gibi bir maziye taşımayı, atiden ödünçle hayat içinde hayat bile yaşatır muhatabına. (...)Demem o ki; ana sütüyle emzirilendir şiir; ilkin genlerden seslenendir. Buna inanırım. Bilgi ve yetenek ilişkisi, işin işleyiş yanı” (İkili Görüşme, 01.11.2018) diyerek şiirin kaynağının genler ve hikmet olduğunu belirtir. Tasavvuf sanatçıları ilhamın direk Allah'tan geldiğini beyan ederler. İnci Okumuş da şiirin kaynağına dair söylemlerinde bu düşünceye yakın durduğunu hissettirir. Şiirin üç ateşi görmesi lazımdır: Sabır, Aşk ve Acı ateşinde pişmeyen şiir gerçek şiir olma yolunda geride kalır. Ruhunun bir tarafında, vakti geldiğinde ortaya çıkan bir şiiri mutlaka vardır. Yunus'tan bugüne kadar ruhunu besleyen, okuduğu ve etkilendiği eserler onun şiirinin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Aile çevresince oluşturulan şiir ortamı “zaten genlerinde var olan şiir nakışı zamanla eksilmez artar. Şairin şiirini harlayan en önemli kaynak aşktır. Güzelliklere hayran yürektir. Şiirinin kaynağının ilahi lütuf olduğunu bazı şiirlerinde dile getirir.

“Bir ilahi senfoni

Tatlı rehavet verdi öze” (Okumuş, 1999: 10)

5. Şiirde Biçim

İnci Okumuş şiirde şekil ve muhtevanın ayrılığını kabul etmez. Biçim yürekte kopan sızılarının, sevinçlerin kalıba dökülmesidir. *Düğün Gönüle Kurulur* şiir kitabında serbest düzenli şekiller kullanır.

“Şiirde serbestlik dediğimizde, havzasından çıkmış yahut yatağını kaybetmiş başıboş bir ırmak hâli akla gelmemelidir. Serbest şiir, belirli kalıplar içinde sefer etmese de imgelerle, bazen bir boğazda düğümlemenin bazen de nefese nefes olmanın teslimiyetinde olmalıdır. Öyle ki; serbest şiirde ruhun bütün elektriğini şiire taşıyabilmek, şiir sesinin ahenkli kudretine bağlı. Kolay değil elbette bu elektriğe çarpılmadan işi sunabilmek... Ha, bir de içinizde kaynayan denizlerin bir testiye dökülmüş hâli gibi serbest şiir, geldiği yeri aynıyle temsil etmenin bedelini ödeyerek ve ödeterek gelir” (İkili Görüşme, 01.11.2018).

6. Şiir ve Dil

İnci Okumuş şiirlerinde arı bir Türkçe kullanır. Dil sapmalarına rastlanmaz. Kelimeler anlam ve ses değerine göre titizlikle seçilir. Sözü kanatlandırarak ses değeri bulunan kelimelerle şiir yazma çabasıdır. Türkçeyi güzel konuşma ve doğru yazma konusunda hassas olduğunu bildiğimiz Yavuz Bülent Bakiler İnci Okumuş ‘un şiir kitaplarını değerlendirirken dil konusunda şu cümleleri söyler:

"Kitabımızı okuyunca gördüm ki siz çok iyi bir şairimizsiniz. Evvela Türkçemizi çok güzel ve çok doğru kullanıyorsunuz. Bütün kitabınızda bir tek uydurma kelime var: ÖZGÜR kelimesi; onun dışındaki bütün kelimeler, "anamızın ak sütü gibi helal ve güzel kelimeler." (Bakiler, 2017)

Şiiri yazıldığı dil yaşatır. Şiir, dili bir anlamda süzmedir. Şair toplumun ruhunu ve dilini bilip buna göre şiirlerini kaleme alırsa, eseri ölümsüzlük özelliğini kazanır. Tür şiir tarihinde onlarca şair bulunmasına rağmen bu özellikten mahrum oldukları için unutulup, gitmişlerdir.

Okumuş, Türkçenin bir şair için yeterli bir dil olduğuna inanmakta ve hususta farklı düşünenleri ise kıyasıya eleştirmektedir. Toplumda artık kullanılmayan kelimeleri arayıp bulmak ve tekrar ona hayatıyet kazandırmak sanatçının görevidir. Şair de bu sorumluluk duygusuyla hareket etmeli ve topluma karşı sorumluluğunu yerine getirmelidir. Sanatçının görevi dilimizi zayıflatmak değil bilakis onun zenginleşmesine katkı sunmaktır.

7. Şiirin Toplumsal Yaşama Katkısı

İnci Okumuş ‘un ideolojik ve zihni bağlamda toplumcu bir anlayışı yoktur ama, onun kendi dünyasına çekilen, dışı kapalı bir şair olduğunu söylemek de mümkün değildir. Şiirlerini izlek açısından değerlendirdiğimizde bireysel konuların ağırlıkta olduğu görülür. Şiirlerinin kaynakları arasında toplum olsa da hedefi toplumsal uyanış değildir. Şiirin toplumsal yaşama katkısı nedir sorusuna vermiş olduğu ayrıntılı cevabı bölmeden olduğu gibi aktarıyoruz: “*Şiirin toplumsal yaşama etkisi ancak toplumun şiirsel yaşamıyla mümkün görünüyor. Bu nasıl olacak peki? Bir hassasiyet terazisi kuralım yüreğimizin tam orta yerine. Ve izleyelim: toplumda biri ağladığında, o gözyaşı kaç kişinin gözlerinden de akacak? İşte o vakit şiirle yaşama oranımızı ölçebiliriz.*

Hep şu hakikati atlıyor ve şiirin üzerinde bana göre haksız bir vebal bırakıyoruz. Her şiir; toplumsal yaşama katkı sunma zaruretinde midir? Arı balı evvela kendisi için yapar. Şair şiiri evvela kendisi için yazar. Bu başka ve derin bir konu ama şunu açık ve net olarak söylemeliyim ki, bir toplumun yaşamına şiirin tesir edebilmesi için şairde ki yetinin birazının da o toplumun fertlerinde bulunması beklenir yani şiirde ki ölçeklenmenin birazının olsun, toplumunun şuurunda da olması beklenir... Zira Mevlâna Hazret’ in buyurduğu gibi; körler çarşısında ayna satmanın bir manası da olmaz. Yani evvela toplumumuz kendini o şiir mektebine yazdırmalıdır. Evet, bir mektepten beklenen de başarılı mezunlar verebilmesi olsa gerek.

Ve velev ki şiiri dert edinmiş bir topluma şiirin ne katkısı olur? Her şeyden evvel toplum, 'tek bir ruhunun olduğunu fark eder. Şiirin yani şuurun açtığı yoldan yürür. Hayal kırıklıklarını şiirle onarabilir. Uçsuz bucaksız bir düşünce atlasında şiddetli fırtınalara rağmen birlikte yelken açmanın bahtiyarlığına şiirle erebilir. 'Benim' varlığım" demez, 'emanetimiz' der. Çaresizlik duygusundan iftihar duygusuna yücelir. Zihninde ki tatminsizliği kazır, üzerinde ki gerek hissiyata ve gerekse yaşayışa dair olabilecek sömürgeciliğe asla müsaade etmez.

Bendenize göre bu hususta ki en mühim yanı da şiirle yaşayan toplumun, maruz kaldığı her türlü travmadan ruhuna darbe almadan kurtuluşa ereceği hakikatidir. Şiir, en güzel müsekkin ilaçtır bir toplumun reçetesine yazılması gereken...

Peki, nasıl bir etki yaşatır toplumuna şiir müsekkini? Salt bir hayale mi sürükler, yoksa hakikatin yüreğine mi kilitler muhataplarını?

İlkin, şükür devrimiyle yaşar şiirle muhatap olan toplum... Servet uçurumlarının peşine gitmek yerine, idrak kalesinin burcuna çıkar. Birilerinin üzerine giydirdiği gündelik sorunların fistanını üzerinden çıkarır, asırların fetih kaftanını giyer... Ve bir toplum şiirle yaşadığında secdelerden bilgi toplayacak idrake ulaşır. Hayalleri hakikate erdiren sır şiir değil midir?

Şu soruyu da sorma vakti geldi: Bütün bu saydıklarımız şiirin topluma katkısıyla mümkün müdür? Evet mümkündür. Yaşanan acıya karşı, nehirleşen gözyaşının ve yaşanan mutluluğa karşı uçurtmalaşan yüreklerin farkında olan toplumlar bunun lezzetine varabilen toplumlardır... Şiirlerle özlediğimiz toplum bu 'dur. Biliyor ve yaşıyoruz ki; herkesin bir dileme şekli var Kudret Sahibinden... Şairin dilemesi de şiirle oluyor elbette... Bu yönüyle şiir, özlediğimiz topluma dua, böyle bir toplumsa özlediğimiz şiire yâren'dir. Şiirle dedik ama nasıl şiirle...? Hani, ilaç kimi zaman şifadır kimi zaman zehir. Hakkaniyetli şiirle, Hakk'a niyetli şiirle bu mümkün. Gayrisi bahsimizin ötesinde kalır" (Tuğ, 2014: 10).

Görülebileceği gibi soruya verilen cevap, kesin, abartılı ve slogan nitelikler taşıyor. Bağırın, çağırın telkin eden şiirden yana değildir İnci Okumuş. "Beni" anlatan her şiirde toplum; duygularına karşılık bulur elbet görüşündedir.

"Şaire toplum önünde fazlaca sorumluluklar vererek onu insanüstü yapma yanlışlığına düşmeyelim derim. Şair de elbette her insan gibi yaratılmış hasletlere sahiptir. Onu farklı kılan, yaratılış sebebinin peşine düşme cesaret ve sorumluluğunda olmasıdır. Gayrisi toplumun işi... Şairi kendi toplumu içinde, toplumunun tutan eli, gören gözü yahut işiten kulağı olarak görebilmek biraz da şairde olan yetinin toplumunda da olmasını mecbur kılar..." (İkili Görüşme, 01.11.2018).

İnci Okumuş şiirlerinde toplumun değişen yaşayış tarzına değinir.

"evler küçüçüktü insanlar büyük/ herkes birbirini sorardı ayrı gayrı olmadan aydınlanan sabahta /gönüller çiçek gibi açardı" (Okumuş, 2013: 89).

8. Şiir ve İmge

İnci Okumuş 'un şiirlerini şiir türleri açısından değerlendirdiğimizde soyut şiirlerin ağırlıkta olduğunu söyleyebiliriz. Soyut şiirin en önemli özelliği bilindiği üzere imge dünyasıdır. Şiirlerinde geleneksel ve özgün imgeler kullanır. Kelimelere teşbih ve teşhis yoluyla yeni manalar yükler. Bu bağlamda imge dünyasının zengin olduğunu söyleyebiliriz. İmge şiirde kelimelerin anlamlarını yüklenerek çok önemli bir görevi yerine getirir. Kelimelerin anlamlarını bir anlamda şiirin ruhuna uygun bir hale getirir. Nasıl ki şiirde her şey ölçülü ve kararında ise şair imgeyi de aynı hassasiyetle kullanmalıdır. Yerinde ve yeterli bir kullanım şiire değer katar. Aksi durum söz konusu olduğunda ise şiirin sahip olduğu sanat değeri zedelenir.

9. Şiir ve Etkileşim

İnci Okumuş şiirde etkileşimlerin olabileceğini ve etkileşimin çağlar boyunca devam ettiği görüşündedir. Dolunay şiir şölenlerinde üstat Bahaettin Karakoç ile birlikte tertip komitesinde yıllarca çalışmıştır. Dolunay mektebinde şiirlerini demleyen İnci Okumuş "üstat" olarak Bahaettin Karakoç'u zikreder.

"Eski malzemeyle yepyeni şiirler icra etmesi bakımından Yahya Kemal Beyatlı merhumun şiir ruhuna diğerlerinden daha fazla yakın olduğumu söyleyebilirim" (İkili Görüşme, 01.11.2018).

"Biz fark etmesek de tabiat etkileşim üzerine seyreder durur. Aksini iddia eden, aslını inkâra gider. Nasıl ki tabiatın, çiçeklenen ve meyveye duran yanıyla varlığını sürdürdürebilmesi tozlaşmaya bağlı ise şiirde de bu durum farklı değil. Şiir, ruh ikliminde ki tozlaşmalarla çiçeklenir ve meyveye durur. Nasıl ki, bir bal birçok çiçeğin özünü taşırsa, şiirde de durum öyle... İş arının yani şairin maharetinde bitiyor. Yeter ki şair, özü kendince işleyebilecek hissi donanımına sahip olsun. Sanatın sanata olan çekim gücü, güzel olanın güzel olana akışı, işin ruhunda mevcut. Hangi şair Yunus Emre'nin, Mevlâna'nın ve Hacı Bektaş Veli'nin çeşmesinden su içmemiştir? Bu anlamda etkilenmesini değil, etkilenmemesini bir eksiklik hatta his kaybı olarak görüyorum" (Tuğ, 2014: 12).

10. Şiir ve Okuyucu

İnci Okumuş şiir okuyucusunun hevesli ve şiirle dertlenen birisi olması gerektiğine inanır. Anlaşılmanın yolu şiirden anlayan okuyucudur. Şiirin tek taraflı terennüm olmadığını ifade eder. İyi şiir eninde sonunda okuyucusunu bulacaktır. Şair okuyucusunun peşine düşerek, onu arayıp bulma eylemi içerisinde olmaz. İyi şiiri iyi bir şair de bilir ve okur. Yeter ki şair bunun farkında olsun ve yersiz bir telaşa kapılmasın.

Okuyucu bu şiir benim için yazılmış duygusuna, hissine kapılıyorsa şair görevini layıkıyla yerine getirmiştir. İyi bir şiir okuyucusunun sanat zevkini geliştirmeli ve onu psikolojik ve ruhsal gelişimine katkı sağlamalıdır. Okuyucu hayata şiirin kendisine sunmuş olduğu estetik pencereden bakabiliyorsa şair görevini yapmıştır.

Sonuç

İnci Okumuş 'un şiiri, sadece bireysel duyguların ve deneyimlerin bir ifadesi olarak görmediğini, aynı zamanda ilahi bir armağan ve manevi bir yolculuk olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz. Şair, bu yolculukta iç dünyasından evrensel gerçeklere ulaşmaya çalışan bir rehber konumundadır. Okumuş'a göre şair, Yaradan'dan aldığı sesi söze dönüştüren bir elçi, yürek işçisi ve hasret yorgunudur. Şair, kelimeleri ruhundaki sonsuz hürriyetle kullanarak onları edepli güzelliklere dönüştüren bir gerçek hürriyet arayıcısıdır.

Şairimiz, şiirde dünyalık bir gaye gütmmez. Şiir, onun için ilahi bir armağan ve gönül evine gelenlerin söz gömleğini giyip dizelere dökülmesidir. Şiirlerinin amacı, yürek aynasının pasını almak ve ulvi bir terennümle okuyucuya ulaşmaktır. Okumuş 'un şiirinin kaynakları arasında aile çevresi, manevi iklim, tasavvufi düşünce, şairler şehri Kahramanmaraş ve özellikle de aşk yer almaktadır. Şair, şiirinin kaynağının ilahi lütuf olduğunu da ifade etmektedir.

Okumuş, şiirde şekil ve muhtevanın ayrılmazlığını savunur. Biçim, yürekten kopan duyguların kalıba dökülmesidir. Şiirlerinde serbest ve düzenli şekilleri birlikte kullanır. Dil konusunda ise

Okumuş, şiirlerinde arı bir Türkçe kullanır ve dil sapmalarına yer vermez. Kelimeler, anlam ve ses değerlerine göre titizlikle seçilir.

Onun şiirlerinde bireysel konular ağırlıkta olsa da toplum da şiirin kaynakları arasındadır. Şair, şiirin toplumsal yaşama etkisinin, toplumun şiirsel yaşama duyarlılığıyla mümkün olduğunu belirtir. Soyut şiirlerde imge dünyasının önemini vurgular ve şiirlerinde geleneksel ve özgün imgeleri kullanarak kelimelere yeni anlamlar yükler.

O şiirde etkileşimin kaçınılmaz olduğunu ve çağlar boyu devam ettiğini kabul eder. Kendisini Yahya Kemal Beyatlı'nın şiir ruhuna yakın bulur. Okumuş'a göre şiir okuyucusu hevesli ve şiirle dertlenen olmalıdır. Anlaşılmanın yolu şiirden anlayan okuyucudan geçer. Şiir, tek taraflı bir terennüm değil, okuyucuyla etkileşim içinde olan bir süreçtir.

Sonuç olarak, bu çalışma İnci Okumuş 'un şiir anlayışını ve poetikasını kapsamlı bir şekilde ortaya koyarak onun şiire dair görüşlerini geniş bir perspektifte değerlendirme imkânı sunmuştur. Okumuş 'un şiiri, bireysel duyguların ifadesinden manevi bir yolculuğa uzanan geniş bir yelpazede anlam kazanmaktadır. Şair, bu yolculukta iç dünyasından evrensel gerçeğe ulaşmaya çalışan bir rehber olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

İkili Görüşme: 01.11.2018 tarihinde Şair İnci Okumuş ile Yapılan İkili Görüşme.

AKSAN, Doğan, (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara.

AKTAN, Bilal, (2015). “Yahya Kemal Beyatlı'nın Şiirlerinde Dil ve Ahenk”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, Kütahya.

ARİSTOTELES, (1995). *Poetika*, (çev. İsmail Tunalı), Remzi Kitapevi, İstanbul.

ENGİNÜN, İnci, (1992). “19. Yüzyıl yeni Türk Şiiri” *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı 4 (Çağdaş Türk Şiiri)* S. 481-482/ Ocak-Şubat 1992, s.565-784.

HAŞİM, Ahmet, (1996). *Bütün Şiirleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

JACOP, Max, (1985). *Genç Bir Şaire Öğütler*, (çev. Salâh Birsal), Nisan Yayınları, İstanbul.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, (1987). *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul.

OKAY, O., (2016). *Poetika Dersleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

OKUMUŞ, İ., (2013). *Aşkın Elif Hali*, Kumrum Yayınevi, Kahramanmaraş.

OKUMUŞ, İ., (1999). *Düğün Gönüle Kurulur*, Dolunay Yayınları, Kahramanmaraş.

PARLATIR, İsmail, (1992). “19. Yüzyıl yeni Türk Şiiri” *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı 4 (Çağdaş Türk Şiiri)* S. 481-482/ Ocak-Şubat 1992, s.1-46.

SARIÇAM, Erdal, Şubat 2010.

SAZYEK, Hakan, (2001). *Şiir Üzerine Şiirler*, Perşembe Kitapları, İstanbul.

YANARDAĞ, Mehmet Fetih, (2013). “Kendimiz Olabilme Erdemi Şairi Mustafa Okumuş 'un Poetikasi”, *Uluslararası Cumhuriyet Döneminde Maraş Sempozyumu, 15- 16 Kasım 2013*, Kahramanmaraş Belediyesi,

YANARDAĞ, Mehmet Fetih ve KAYABAŞI, Bayram, (2021). “Al Fistanlı Gelincikler Şairi Yalçın Yücel ve Poetikası”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 7, Sayı 14, sayfa: 315-343.

YANARDAĞ, Mehmet Fetih, YILDIRIM KARATAŞ, Zilfi, (2021). “İnci Okumuş ‘un Şiirleri Üstüne Tematik Bir İnceleme”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), sayfa: 1739- 1757, Kahramanmaraş.

YANARDAĞ, Mehmet Fetih, (2021). “Bahaettin Karakoç’un Poetikası Hakkında Bazı Tespitler (1)”, *Uluslararası Mevsimler Sanat-Edebiyat-Kültür Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 27, sayfa: 6- 9. Kahramanmaraş.

YANARDAĞ, Mehmet Fetih, (2021). “Bahaettin Karakoç’un Poetikası Hakkında Bazı Tespitler (2)”, *Uluslararası Mevsimler Sanat-Edebiyat-Kültür Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 28, sayfa: 24- 26, Kahramanmaraş.

YANARDAĞ, Mehmet Fetih, (2021). *Ses İpine Söz Asan Şair Arif Eren’in Poetikası, Bütün Yönleriyle Mümtaz Bir Şair: Arif Eren*, Edit: Kemal Timur, Hatice E. Kaya, Ankara: Kesit Yay., sayfa: 73-104.

YANARDAĞ, Mehmet Fetih, GEDİK, Sadi, (2022). “Mar’âşizade Ahmed Kuddusi’nin Poetikası Hakkında Bazı Tespitler”, *Külliyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, sayfa: 141-153.

YANARDAĞ, Mehmet Fetih, GEDİK, Sadi, BATI, Azize, (2023). “Kahramanmaraşlı Şair ve Yazar Hasan Ejderha’nın Poetikası Hakkında Bazı Tespitler”, *Filoloji Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler*, Edit: Gülnaz Kurt, Ankara: Serüven Yay, Bölüm 5, sayfs: 89-106.

YEŞİL ENERJİNİN KADIN TÜKETİCİ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ¹⁰⁴

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zehra YEŞİLYURT

Kırıkkale Üniversitesi, zehraizmir60@gmail.com-0000-0001-7012-4023

Dr.Öğr.Üyesi, Müzeyyen ÖZHAVZALI

Kırıkkale Üniversitesi, thavzalimuzeyyen@hotmail.com - 0000-0003-0518-3021

ÖZET

Küreselleşen dünyada hızla tükenen doğal kaynaklar ve değişen iklim koşulları, hem bireyler açısından hem de gelecek nesiller açısından ciddi endişelere yol açmaktadır. Bu endişeler, tüketicilerin sürdürülebilir ürün ve hizmetlerin tercihlerinde büyük bir değişim yaratmaktadır. Sürdürülebilirliğin önemli bir bileşeni olan yeşil enerji; çevreye duyarlı ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjiyi ifade ederken; küresel ısınma, iklim değişikliği gibi çevresel sorunlara da çözüm sunmaktadır.

Bu çalışmada, kadın tüketicilerin perspektifinden yeşil enerjinin incelenmesi amaçlanmıştır. Kadın tüketicilerin yeşil enerjiye yönelik tutumları, farkındalık düzeyleri, tercihleri ve satın alma davranışları irdelenmiştir. Çalışma kapsamında, 18 yaş ve üstü farklı yaş, eğitim ve gelir seviyelerine sahip 390 kadına hem online hem de yüz yüze anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler üzerine Güvenilirlik Analizi, Normallik testi, Korelasyon Analizi ve Anketi cevaplayanların demografik özelliklerine ait frekans dökümleri analizi gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, kadın tüketicilerin genel olarak yeşil enerjiye olumlu baktığını ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunma isteğinde oldukları tespit edilmiştir. Ancak, fiyat faktörü ve yeşil enerjiye erişim konusunda bazı engellerin bulunduğu da görülmüştür. Çevresel kaygı, yeşil satın alma davranışı, faydanın teşvik edilmesinin yeşil enerji üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu, kadınların yaş aralıkları ile çevresel kaygı arasında anlamlı bir fark olduğu gibi sonuçlar bulunmuştur. Çalışma sonunda kadın tüketicilerin yeşil enerjiye olan ilgisini artırmak ve bu alandaki farkındalığı yükseltmek için eğitim kampanyaları ve teşvik edici politikalar yapılması gerektiği şeklinde öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeşil enerji, Yeşil ürün, Yeşil tüketici, Kadın tüketici, Korelasyon

¹⁰⁴Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan “Küreselleşen Dünyada Kadın Tüketici Perspektifinden Yeşil Enerjinin İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinin bir bölümünden hazırlanmıştır.

THE EXAMINATION OF GREEN ENERGY FROM THE PERSPECTIVE OF WOMEN CONSUMERS

Master's Student, Zehra YEŞİLYURT

Kırıkkale University, zehraizmir60@gmail.com – 0000-0001-7012-4023

Ass.Prof, Müzeyyen ÖZHAVZALI

Kırıkkale University, thavzalimuzeyyen@hotmail.com - 0000-0003-0518-3021

ABSTRACT

In a globalizing world, rapidly depleting natural resources and changing climate conditions raise serious concerns for both individuals and future generations. These concerns have led to significant changes in consumer preferences for sustainable products and services. Green energy, a crucial component of sustainability, refers to energy obtained from environmentally friendly and renewable sources, while also offering solutions to environmental issues such as global warming and climate change.

This study aims to examine green energy from the perspective of women consumers. The attitudes, awareness levels, preferences, and purchasing behaviors of women consumers regarding green energy have been explored. Within the scope of the study, both online and face-to-face questionnaires were administered to 390 women aged 18 and over with different age, education and income levels. Reliability Analysis, Normality test, Correlation Analysis and Frequency breakdowns of the demographic characteristics of the respondents were analyzed on the data obtained. The results indicate that women consumers generally view green energy positively and express a desire to contribute to environmental sustainability. However, some barriers related to price factors and access to green energy have also been identified. Findings suggest that environmental concern, green purchasing behavior, and the promotion of benefits positively influence green energy. Additionally, a significant difference was found between women's age groups and environmental concern. The study concludes with recommendations for conducting educational campaigns and incentivizing policies to increase women consumers' interest in green energy and raise awareness in this area.

Keywords: Green energy, Green products, Green consumer, Women consumers, Corelation

YEŞİL ENERJİNİN KADIN TÜKETİCİ PERSPEKTİFİNDEN İNCELENMESİ

GİRİŞ

21. yüzyılda hızla değişen dünyada, tüketici davranışları da köklü bir dönüşüm geçirmektedir. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sayesinde tüketiciler, ürünlerin sadece fiyat ve kalitesine değil, aynı zamanda üretim süreçlerinin çevresel etkilerine ve sürdürülebilirliğine de büyük önem vermeye başlamıştır. Bu durum, "yeşil enerji" olarak adlandırılan temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ilgiyi artırmıştır.

Yeşil enerji, rüzgâr, güneş, su ve biyokütle gibi doğal kaynaklardan elde edilen enerjiyi ifade eder. Fosil yakıtların neden olduğu çevresel sorunlara alternatif olarak görülen yeşil enerji, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, hem bireyler hem de ülkeler yeşil enerjiye geçişi hızlandırmak için çaba göstermektedir.

Kadınlar, toplumun önemli bir parçası olarak, tüketim alışkanlıkları ve karar alma süreçlerinde etkili bir rol oynamaktadırlar. Özellikle ekonomik olarak güçlenen kadınlar, sürdürülebilirlik konusunda daha duyarlı hale gelmiş ve çevre dostu ürünlere olan taleplerini artırmışlardır. Bu durum, yeşil enerji pazarının büyümesinde önemli bir etken olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, kadın tüketicilerin yeşil enerji konusundaki farkındalıklarını, tutumlarını ve davranışlarını derinlemesine incelemektir. Farklı yaş, gelir düzeyi ve eğitim seviyesindeki kadınların yeşil enerjiye yönelik görüşleri karşılaştırılarak, bu farklılıkların nedenleri ve sonuçları analiz edilecektir.

Ayrıca, kadınların yeşil enerji seçimlerini etkileyen faktörler ve bu alanda daha etkili pazarlama stratejileri geliştirilmesi için öneriler sunulacaktır. Ayrıca, sürdürülebilirlik çerçevesinde yeşil enerjinin üretim ve tüketimindeki değişimlerin sonuçlarını inceleyerek, yeşil ürün, yeşil tüketici ve yeşil pazarlama arasındaki etkileşimleri kadın tüketici perspektifinden belirlemek hedeflenmektedir. Bu doğrultuda öncelikle yeşil enerji, yeşil ürün, yeşil pazarlama ve yeşil tüketici ile ilgili teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu amaçlarla, yetişkin kadınlara yönelik saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1.YEŞİL ENERJİ VE YEŞİL ÜRÜN KAVRAMI

1.1. Yeşil Enerji

Yenilenebilir enerji, diğer adıyla yeşil enerji, çevresel etkileri en aza indirme amacı taşıyan enerji kaynaklarını ifade eder. Sanayi devrimi ile artan fosil yakıt kullanımı, sera gazı salınımı nedeniyle küresel ısınmaya yol açmakta ve bu durum, gelecek nesiller için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenle, son yıllarda birçok ülke, fosil yakıt bağımlılığını azaltmak için yenilenebilir, doğa uyumlu enerji kaynaklarına yönelmeye başlamıştır (www.dilekasan.com).

Fosil yakıtlar, milyonlarca yıl süren jeolojik süreçler sonucu oluşmuş ve tükenme riski taşıyan kaynaklarken, jeotermal enerji, güneş enerjisi, gelgitler ve rüzgâr gibi doğal kaynaklardan elde edilen enerji türleri, doğaya ve insan sağlığına zararı olmayan Yeşil Enerji (Green Energy) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, yeşil enerji, yenilenebilir enerjinin bir alt kümesi olarak

değerlendirilebilir (Alizada, 2022:5). Yenilenebilir enerji, hem kaynaklarının tükenmez olması hem de kullanım sırasında karbon emisyonu yaratmaması ile çevreye minimum etki yapmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynakları, tüketim süreçleriyle geçici olarak azalma gösterebilir; ancak her zaman yeniden telafi edilebilir özelliktedir (Labudović ve Barbir, 2002). Fosil yakıtların kullanımını azaltarak çevreyi koruma ve sürdürülebilirliğin ekolojik yönüne katkıda bulunma potansiyeline sahip olan yenilenebilir enerji kaynakları, doğrudan kullanıldığında çevre kirliliği yaratmaz (Nada, Ljerka ve Dario, 2012:263).

1.2. Yeşil Ürün

Literatür incelendiğinde, yeşil ürünlerin çevreye ve insan sağlığına zarar vermeyen, çevre kirliliğine yol açmayan ürünler olarak tanımlandığı görülmektedir. Chan (1996) yeşil ürünleri çevre dostu olarak nitelendirirken, Schuhwerk ve Lefkoff Hagijs (1995) de bu ürünlerin çevreye zarar verme olasılığının düşük olduğunu belirtmişlerdir. Diğer tanımlamalara göre, yeşil ürünler, doğal kaynak tüketimini azaltmak ve çevresel etkileri en aza indirmek için tasarlanmış ürünlerdir (Tseng ve Hung, 2013).

Yeşil ürünlerin özünde, tamamen "yeşil" olmanın zor olduğu kabul edilmelidir; çünkü bir ürünün yaşam döngüsünün her aşamasında çevre üzerinde bir etki bulunmaktadır. Düşük çevresel etkili ürünler arasında geri dönüştürülen malzemelerden yapılan, daha az enerji ve su tüketen, zararlı kimyasallar içermeyen ürünler sayılabilir.

Yeşil ürünleri, 4S formülü çerçevesinde şu başlıklar altında inceleyebiliriz (Erbaşlar, 2012):

Sürdürülebilirlik: Üretimden tüketime kadar çevresel olarak sürdürülebilir olmalıdır.

Sosyal Kabul: Etik ve adil bir üretim sürecine sahip olmalıdır.

Güvenlik: İnsan sağlığına zararlı kimyasallar kullanılmamalıdır.

Tatmin: Fonksiyonel ve kullanışlı olmalıdır.

Yeşil ürünler, doğayı ve insan sağlığını koruyarak sürdürülebilir bir geleceğe katkıda bulursa da bazı dezavantajları da vardır; bunlar arasında geleneksel ürünlere göre daha yüksek fiyatlar, bulunabilirlik sorunları ve yeterli bilinçlenmenin olmaması sayılabilir.

1.3. Yeşil Tüketim ve Yeşil Tüketici

Yeşil tüketim, günümüzde giderek önem kazanan ve bireylerin çevresel duyarlılıklarını tüketim kararlarına yansıtılmalarını ifade eden bir kavramdır. Yeşil tüketiciler, satın aldıkları ürün ve hizmetlerin çevresel etkilerini göz önünde bulundurarak, sürdürülebilirlik ilkelerine uygun seçimlerde bulunan bireylerdir. Yeşil tüketici kavramı, Wagner (2002:19) tarafından da belirtildiği gibi yeşil tüketim ve yeşil tüketici birbirini tamamlayan kavramlar olarak tanımlanmaktadır. Yeşil pazarlama ise, Eti (2017:96)'ya göre, tüketicilere sürdürülebilirlik ve sosyal sorumluluk bilinci ile üretilen ürünleri sunan bir pazarlama stratejisi olup, amaç tüketicilere, çevreye duyarlı üretim ve tüketim alışkanlıklarını teşvik etmektir.

Sürdürülebilir bir gelecek için doğal kaynakların korunması, çevresel kirliliğin önlenmesi büyük önem taşımakta ve bu hedeflere ulaşmada önemli bir rol oynayan yeşil tüketim, sadece bireysel bir tercih olmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur.

Yeşil tüketici, çevresel sorunlara duyarlı, sürdürülebilir bir gelecek için çaba gösteren ve tüketim alışkanlıklarını bu doğrultuda şekillendiren bireydir. Yeşil tüketiciler, ürünlerin üretim süreçlerinde

kullanılan hammaddelerin, enerji tüketiminin ve atık oluşumunun çevreye olan etkilerini değerlendirerek, daha az zararlı alternatifleri tercih ederler. Bu bireyler, aynı zamanda sosyal sorumluluk bilincine sahip olup, etik üretim yapan şirketlerin ürünlerini tercih etme eğilimindedirler.

Yeşil tüketicileri diğer tüketicilerden ayıran temel özellikler şu şekilde sıralanabilir:

Çevresel duyarlılık: Yeşil tüketiciler, satın aldıkları ürünlerin çevresel etkilerini yakından takip ederler.

Sürdürülebilirlik bilinci: Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak, sürdürülebilir kaynaklardan üretilen ürünleri tercih ederler.

Sorumluluk bilinci: Tüketim alışkanlıklarının çevre üzerindeki etkilerinin farkındadırlar ve bu doğrultuda hareket ederler.

Ürün bilgisi: Satın alacakları ürünlerin üretim süreçleri, kullanılan malzemeler ve çevresel sertifikaları hakkında bilgi edinmeye özen gösterirler.

1.4. Yeşil Pazarlama

Amerikan Pazarlama Derneği tarafından Ekolojik Pazarlama çalıştayında literatürdeki yerini alan yeşil pazarlama kavramı (Erbaşlar, 2012:95), işletmelerin çevresel duyarlılıklarını göstererek, tüketicilerin çevre dostu ürünlere olan ilgisini karşılamaya yönelik bir pazarlama stratejisidir. Yeşil pazarlama, tüketicilere çevreye duyarlı üretim ve tüketim alışkanlıklarını benimsetmeyi hedeflemektedir. Yeşil tüketiciler ise, yeşil pazarlama stratejileriyle sunulan ürünlere daha fazla ilgi göstererek, bu pazarın büyümesine katkıda bulunmaktadır.

Yeşil pazarlama ve yeşil tüketici arasındaki ilişki karşılıklı bir etkileşim içindedir. Yeşil pazarlama stratejileri, tüketicilerin çevresel bilinçlerini artırırken, yeşil tüketicilerin talepleri de işletmeleri daha çevre dostu ürünler üretmeye teşvik eder.

Hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve işletmeler, yeşil tüketimin yaygınlaşması için çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalar arasında çevre eğitimi, yeşil ürünlerin teşviki, sürdürülebilir üretim standartlarının belirlenmesi ve tüketicilerin bilinçlendirilmesi gibi faaliyetler yer almaktadır.

Genel olarak amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Duru vd., 2013:129-130);

- Çevresel etkileri minimize etmek
- Tüketici farkındalığını yükseltmek
- İşletmelerin çevreye karşı sorumluluklarını yerine getirmelerine destek olmak
- İşletmelerin karlılıklarını artırmalarına katkıda bulunmak.

Sonuç olarak, yeşil tüketim ve yeşil pazarlama, sürdürülebilir bir gelecek için birbirini tamamlayan kavramlardır. Yeşil tüketicilerin artmasıyla birlikte, işletmeler de çevre dostu ürünler üretmeye ve sürdürülebilirlik ilkelerini benimsemeye daha fazla önem vermeye başlamıştır (Ar, 2011:54). Bu

durum, hem çevresel sorunların çözümüne katkı sağlayacak hem de ekonomik büyümeye olumlu etkilerde bulunacaktır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ, VERİLERİN TOPLANMASI VE ANALİZİ

2.1. Araştırma Yöntemi

Çalışma kapsamında, 18 yaş ve üstü kadınlara yeşil enerjiye bakış açılarını ve satın alma davranışlarını anlamak amacıyla online ve yüz yüze üç bölümden oluşan bir anket uygulanmıştır. Birinci bölümde “Demografik” sorular, bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde, katılımcıların çevre duyarlılıkları ile kadın tüketicilerin sürdürülebilirlik, yeşil tüketim ve yeşil enerji kullanımı konusundaki tutum ve davranışlarını derinlemesine incelemek amacıyla 5 dereceli Likert tipi ölçek (1=kesinlikle katılıyorum, 2=katılıyorum, 3=kararsızım, 4=katılmıyorum, 5=kesinlikle katılmıyorum) kullanılmıştır.

Anketin anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla 30 kadın katılımcıya ön test uygulanmış, elde edilen geri dönüşlere dayanarak gerekli düzeltmeler ve uyarlamalar yapılarak anket formu son haline getirilmiştir. Katılımcılar tarafından hatalı veya eksik doldurulan anketler değerlendirmeye alınmamış ve toplamda 390 anket çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.2. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada, kurulan model ve belirlenen hipotezleri analiz etmek amacıyla betimleyici bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Veri analizleri için SPSS IBM versiyon 22 istatistik programı kullanılmıştır. Yapılan analizler sırasıyla şu aşamalardan oluşmaktadır: betimsel istatistikler, ölçeğin güvenilirlik analizi, korelasyon analizi. Bu analizlerde kabul edilebilir hata payı (istatistiksel anlamlılık düzeyi/p-değeri) üst sınırı %5 olarak belirlenmiştir.

Toplam 390 kadın tüketiciye uygulanan anketlere ilişkin betimsel istatistikler Çizelge 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Katılımcılara Ait Betimsel İstatistikler

	Demografik özellikler	Frekans	%
Medeni durum	Evli	162	41,5
	Bekâr	228	58,5
Yaş	18-24	182	46,7
	25-34	98	25,1
	35-44	47	12,1
	45-54	63	16,2
Gelir durumu	10.000 TL’den az	184	47,2
	10.0001-20.000 TL	66	16,9
	20.001-30.000 TL	26	6,7
	30.001-40.000 TL	34	8,7
	40.001 TL’den fazla	80	20,5

Eğitim durumu	İlkokul	19	5
	Lise	82	21
	Lisans	285	73
	Lisansüstü	22	5,7
Meslek durumu	Çalışmıyorum	50	12,8
	Ev hanımı	34	8,7
	Öğrenci	135	34,6
	Memur	107	27,4
	İşçi	22	5,6
	Diğer	42	10,8
Çocuk sayısı	Çocuğum yok	228	58,5
	1-3 çocuk	129	33,1
	4 ve üzeri çocuk	33	8,5

Çizelge 1.'e göre katılımcıların 41,5'i evli, %58,5'i bekârdır. Araştırmaya katılan katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında; büyük çoğunluğu %46,7 oran ile 18-24 yaş grubundan oluşmaktadır. Katılımcıların gelir durumu dağılımı incelendiğinde; %47,2'sinin 10.000 TL'den az geliri olduğu, %16,9'unun 10.0001-20.000 arası, % 6,7'sinin 20.001-30.000 arası, %8,7'sinin 30.001-40.001 arası ve 20,5'inin de 40.001 TL'den fazla gelire sahip oldukları sonucu ortaya çıkmıştır.

Eğitim durumunda ise; ilkokul mezun oranı %5, lise mezun oranı % 21, lisans mezunu oranı % 73, lisansüstü mezun oranı ise %5,7'dir. Ayrıca katılımcıların % 12,8'inin çalışmadığı, % 8,7'sinin ev hanımı olduğu görülmüş, öğrenci oranı % 34,6, memur oranı %27,4, işçi oranı % 5,6 ve diğer meslek gruplarının oranı ise % 10,8'dir. Diğer yandan %58,5 oranla katılımcıların büyük çoğunluğu çocuk sayısı sorusuna "Çocuğum Yok" cevabını vermiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde çalışma çerçevesinde elde edilen verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan bazı bulgular yer almaktadır.

Aşağıda yer alan Çizelge 2'de çevresel kaygı, yeşil satın alma davranışı, yeşil enerji ile ilgili sorular ve yeşil faydanın teşvik edilmesi arasındaki ilişkileri analiz etmek amaçlanmıştır. Bu çizelge, her bir değişkenin diğerleriyle olan korelasyon değerlerini göstermektedir.

Çizelge 2. Ölçekler Arası Korelasyonlar*

Çevresel kaygı	Yeşil satın alma davranışı	Yeşil enerji ile ilgili sorular	Yeşil faydanın teşvik edilmesi
----------------	----------------------------	---------------------------------	--------------------------------

			0,636**	0,838**
Çevresel Kaygı	1	0,713**	0,000	0,000
			390	390
Yeşil Satın Alma Davranışı		1	0,670**	0,680**
			0,000	,000
			390	390
Yeşil Enerji ile ilgili sorular			1	0,706**
				0,000
			390	390

*p=0,05 Anlamlılık düzeyi

Çizelge 2. incelendiğinde:

Çevresel kaygı ölçeği ile yeşil faydanın teşvik edilmesi, yeşil enerji ile ilgili sorular ve yeşil satın alma davranışı ölçekleri arasında sırasıyla %0,838, %0,636 ve %0,713 oranında pozitif ilişkiler saptanmıştır. Bu bulgulara göre, çevresel kaygının artması ile bireylerin yeşil faydanın teşvik edilmesine, yeşil enerji konusundaki tutumlarına ve yeşil satın alma davranışlarına dair yaklaşım ve davranışlarının olumlu yönde geliştiği gözlemlenmektedir. Bu nedenle, çevresel kaygının artırılmasının, bireylerin yeşil satın alma davranışları ve çevreye yönelik tutumları üzerinde olumlu etkileri olduğu söylenebilir.

Ayrıca, yeşil satın alma davranışı ölçeği ile yeşil enerji ile ilgili sorular ve yeşil faydanın teşvik edilmesi ölçekleri arasında %0,670 ve %0,680 oranında pozitif ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, yeşil satın alma davranışının, yeşil enerji konusundaki soruları ve yeşil faydanın teşvik edilmesini olumlu şekilde etkilediğini göstermektedir.

Yeşil enerji ile ilgili sorular ölçeği ile yeşil faydanın teşvik edilmesi ölçeği arasında %0,706 oranında pozitif bir ilişki bulunması, bireylerin yeşil enerji konusundaki tutumlarının, yeşil faydanın teşvik edilmesini etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yeşil enerji kaynaklarına duyulan ilginin, kadınların çevresel yararları artırma isteğiyle doğrudan ilişkili olabileceğini göstermektedir.

Çizelge 3. Yeşil satın alma davranışı ölçeği ile yaş, medeni durum, çocuk sayısı, eğitim durumu, meslekler ve aylık gelir arasındaki ilişki

Değişkenler		Yeşil satın alma davranışı	Yaş
Yaş	Pearson Korelasyon	1	0,105*
	p (2-yönlü)		0,039
	N	390	390
Medeni durum	Pearson Korelasyon	1	-0,050
	p(2-yönlü)		0,328
	N	390	390

Çocuk sayısı	Pearson Korelasyon	1	-0,070
	p (2-yönlü)	1	0,044
	N		0,385
Eğitim durumu	Pearson Korelasyon	390	390
	p (2-yönlü)	1	-0,033
	N		0,517
Meslekler	Pearson Korelasyon	390	390
	p (2-yönlü)	1	-0,041
	N		0,416
Aylık gelir	Pearson Korelasyon	1	0,041
	p (2-yönlü)		0,421
	N	390	390

Çizelge 3 gözden geçirildiğinde, Yeşil Satın Alma Davranışı ölçeği ile eğitim durumu sorusu arasında %0,033 oranında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu varsayımın desteklenmemesi şaşırtıcı bir sonuçtur. Çünkü eğitilmiş bireylerin yeşil ürünlere daha fazla yöneliminin olduğu bir kanı vardır. Örneğin Şahin, Meral ve Aytop (2016:69), Kahramanmaraş ilinde 271 tüketicilere yaptıkları anket sonucunda katılımcıların eğitim seviyesinin arttıkça yeşil ürün satın alımı artmakta olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Eğitilmiş bireylerin daha yüksek gelir düzeyine sahip olma eğilimi olsa da, yeşil ürünlerin fiyatları yüksek olabilmekte ve bu durum, satın alma kararlarını etkileyebilir. Eğitim seviyesi düşük olan kişiler bile, sosyal medyada ya da çevresi aracılığıyla çevresel konular hakkında bilgi edinebilir ve yeşil ürünlere yönelebilirler. Dolayısıyla, kadın tüketicilerin eğitim seviyesi ile yeşil ürün satın alma davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır diyebiliriz.

Yine söz konusu çizelgede yeşil satın alma davranışı ölçeği ile çocuk sayısı sorusu arasında %0,044 oranında pozitif ilişki olduğu belirlenmiştir. Çocuk sahibi kadınların çevreye duyarlılıkları ve yeşil ürünlere olan ilgileri, çocuk sahibi olmayan kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Bu durum, çocukların geleceği için duyulan endişenin, anneleri daha sürdürülebilir bir yaşam tarzına yönlendirdiğini göstermektedir. Çocuk sahibi olmak, bireylerde çevreye karşı daha sorumlu davranışlar sergileme ihtiyacını artırarak, yeşil tüketimi teşvik etmektedir. Bu bulgu, çocuk sahibi kadınların tüketim alışkanlıklarında gözle görülür değişikliklere neden olduğunu ve daha çevre dostu ürünlere yöneldiklerini ortaya koymaktadır.

Bu varsayımdan elde edilen sonuç aslında beklenen bir sonuçtur. Çabuk ve Gür (2020:183)'ün çalışmasında, annelerin çocuk sahibi olduktan sonra tüketim alışkanlıklarında önemli değişiklikler yaptığı görülmüştür. Araştırmada katılımcılar, çocuklarının sağlığı ve çevre için daha duyarlı hale gelerek, yumuşatıcı gibi zararlı kimyasallar içeren ürünlerden uzak durmuş ve paketli gıda tüketimini azaltarak daha doğal beslenmeye yönelmişlerdir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma bulgularına göre, katılımcıların yeşil ürünler hakkında bilgi sahibi oldukları ve bu ürünleri tercih ettikleri görülmektedir. Bu da, yeşil tüketime yönelik talepte artış olduğunu ve özellikle çocuk sahibi kadınların çevresel duyarlılıklarının yüksek olduğunu göstermektedir.

Fosil yakıtların çevreye verdiği zararlar nedeniyle, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan ihtiyaç giderek artmaktadır. Yeşil enerji, hem çevresel sürdürülebilirlik hem de iklim değişikliğiyle mücadele için kritik bir role sahiptir. Bu çalışmadaki araştırma sonuçları, kadınların büyük bir kısmının yeşil ürünlerin önemini kavradığını ancak yeşil enerji kullanımının yetersiz olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Gençler, çevre sorunlarına karşı daha duyarlı olduklarından, yeşil enerjiye olan talebi artırabilirler. Sosyal medya ve eğitim yoluyla gençlerin çevre bilinci geliştirilebilir. Ebeveynlerin çocuklarına çevre bilinci aşılaması, gelecek nesillerin daha sürdürülebilir bir yaşam sürmelerine katkı sağlayabilir.

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, tüketim alışkanlıklarıyla çevreye olan etkilerini göstermektedirler. Bu nedenle, kadınların yeşil enerjiye yönelik tutumları ve davranışları, bu alandaki gelişmeleri şekillendirmektedir. Şirketler, tüketicilerin çevreye duyarlılığına karşılık olarak yeşil pazarlama stratejileri geliştirmektedir. Bu sayede hem müşteri sadakatini artırmakta hem de çevresel sorumluluklarını yerine getirmektedirler.

Yeşil enerji ve ürünler hakkında toplumun bilinçlendirilmesi için çeşitli çalışmalar yapılabilir. Okullarda çocuklar, öğrenciler ve ebeveynleri için, hayat boyu eğitim çerçevesinde yetişkinlere yönelik açılan halk eğitim merkezi kurslarında yetişkinler için çevre eğitimi, sosyal medya kampanyaları ve geri dönüşüm teşvikleri gibi uygulamalar bu konuda önemli rol oynayabilir.

Bu çalışmada katılımcıların eğitim seviyeleri açısından daha çok üniversite ve üstü, gelir açısından belli kesimlere ulaşıldığından sonraki çalışmalarda ilkokul, lise gibi farklı eğitim düzeylerindeki kadınlar arasında daha detaylı karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir. Yine farklı gelir düzeylerine ve eğitim seviyelerine uygun geniş çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

- [1] Alizada, N. Yeşil Enerji Bağlamında Karabağ'ın Enerji Potansiyeli. Avrasya İncelemeleri Dergisi, 11(1), 1-15. Mart 2022.
- [2] Ar, A. A. Yeşil pazarlama (Tekstil sektöründen örneklerle). Beta Yayıncılık. İstanbul 2011
- [3] Chan, T. S. Concerns for environmental issues ve consumer purchase preferences: A two-country study. Journal of International Consumer Marketing, 9(1), 43-55. 1996
- [4] Çabuk, S. ve Gür, D. Yeni Dönem Annelik: Ekolojik Anne Olma Yolunda Kadınların Değişen Tüketim Davranışları. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (1), 176-188. Eylül 2020
- [5] Denona, Nada ve Cerovic, Ljerka ve Maradin, Dario. The security of electricity supply as the determinant of sustainable development. Marketing ve Management of Innovation. 3. 254-265. 2012

- [6] <http://www.dilekasan.com/fosil-yakit-nedir-cevresel-etkileri-ve-alternatif-enerji-kaynaklari/> (Erişim tarihi: 06.08.2024)
- [7] Duru, M. N. ve Şua, E. Yeşil pazarlama ve tüketicilerin çevre dostu ürünleri kullanma eğilimleri. Aralık 2013
- [8] Erbaşlar, G. Yeşil Pazarlama. Mesleki Bilimler Dergisi (MBD), 1(2), 94-101. Haziran 2012
- [9] Eti, H. S. Yeşil tüketim: Tekirdağ ilinde yeşil tüketim alışkanlığı ve yeşil tüketicilerin satın alma davranışı üzerine bir inceleme. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 3, 95-98. 2017
- [10] Labudović, B., Barbir, F. Obnovljivi Izvori Energije. [Renewable Energy Sources]. Zagreb, Croatia: Energetika Marketing. 2002.
- [11] Schuhwerk, M. E. ve Lefkoff-Hagius, R. Green or non-green? Does type of appeal matter when advertising a green product? Journal of Advertising, 24(2). 1995
- [12] Şahin, A., Meral, H. ve Aytıp, Y. Yeşil pazarlamada tüketici algısı: Kahramanmaraş kent merkezi örneği. Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 31(1), 60-71. Nisan 2016
- [13] Tseng, S. c Hung, S. A framework identifying the gaps between customers' expectations ve their perceptions in green products. Journal of Cleaner Production 59: 174–184. 2013
- [14] Wagner, SA Yeşil tüketici davranışını anlamak: Nitel bir bilişsel yaklaşım. Routledge. 2002.

TÜRK BASININDA TÜRKİYE’NİN UZAY YOLCULUĞU

Doç. Dr. Mustafa İNCE

Karabük Üniversitesi,

mustafaince@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8058-1076

Doç. Dr. Mevlüt Can KOÇAK

Karabük Üniversitesi,

mevlutcankocak@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9496-0541

Özet

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun yüzüncü yılı vesilesiyle ve Türkiye Yüzyılı Vizyonu çerçevesinde birçok alanda yeni çalışmalar başlattı. Bilim, teknik ve teknoloji alanında birçok projenin hayata geçirilmesi için yeni adımlar atıldı. Bu bağlamda özellikle havacılık alanında son yıllarda yapılan çalışmalar dikkat çekici boyutlara ulaştı. Bu adımlardan biri de Türkiye’nin uzay yolculuğu projesidir. Aslında bu alandaki çalışmalara 2019 yılında kurulan Türkiye Uzay Ajansı öncülük etmiş, Türkiye’nin Milli Uzay Programı ise 2021 yılında kamuoyu ile paylaşılmıştı. Ancak uzay programı ile ilgili ilk somut adım 19 Ocak 2024 tarihinde bir Türk astronotun uzaya gönderilmesiyle atılmış oldu. Bu olay iç ve dış kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Türkiye’nin uzay yolculuğu süreci başta gazeteler ve televizyonlar olmak üzere medyada da geniş yer buldu.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin uzaya astronot gönderme sürecinin medyada nasıl ve ne şekilde haberleştirildiğini incelemektir. Çalışma kapsamında ilk Türk astronotu Alper Gezeravcı’nın uzaya gönderilmesine ilişkin son üç günde yapılan gazete haberleri analiz edilmiştir. Türkiye’nin ilgili haftada en çok satan 3 gazetesinin (Sabah, Hürriyet, Sözcü) konuya ilişkin 17-20 Ocak 2024 tarihleri arasında birinci sayfalarından yayınladıkları haberler söylem analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen temel bulguya göre, gazetelerin Türkiye’nin uzay yolculuğunu önemli bir gelişme olarak gördükleri ve uzay çalışmalarında önemli bir atılım olarak değerlendirdikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler; Türkiye Yüzyılı, ilk Türk astronot, Alper Gezeravcı, Uzay yolculuğu

Giriş

Günümüzde insanlar boş zamanlarının önemli bir kısmını medyada (karşısında) geçirmektedir. Medya araçları insanları eğlendirirken aynı zamanda onların bilgi edinmesine de katkı sağlamaktadır. İnsanlar kendi ülkesinde ve dünyada meydana gelen pek çok olayı medya araçları sayesinde öğrenmektedir. Medyanın haber verme işlevi aynı zamanda onu cazibeli hale getirebilmektedir. Medyanın haber verme işlevi sayesinde insanlar birtakım olaylar hakkında bilgi edinmekte ve çeşitli konuları yorumlayabilmektedir.

Medyanın bilgilendirme ve eğlendirme işlevinin yanında toplumsallaştırma, siyasal katılım sağlama ve güdüleme işlevleri de bulunmaktadır. Medya bu işlevleri yerine getirmek için çeşitli yöntem ve teknikler de kullanmaktadır (Vatandaş, 2021, 1060). Bu yöntem ve teknikler çeşitli fikirlerin aktarılmasına da katkı sağlamaktadır.

Örneğin, gazeteler çeşitli olaylar hakkında bilgi verirken aynı zamanda bazı fikirlerin savunuculuğuna da yapabilmektedir. Gazetelerin fikir savunuculuğu okuyucuların fikirlerinin şekillenmesine ve değişmesine etki edebilmektedir (Tekin, 1998,44- 45). Diğer bir deyişle gazeteler haber verme işlevi sayesinde kamuoyu oluşturup kamuoyunu yönlendirebilmektedir. Yine medya işlevleri arasında hakemlik yapma, eğitme ve ekonomik yaşama katkıda bulunma da vardır (Yagbasan, 2008, 114-115).

Gazeteler haber verme işlevlerini gerçekleştirirken, ürettiği haberleri çeşitli süzgeçlerden geçirmektedir. Bu süzgeçler temelde hangi haberlerin verileceğine hangi haberlerin verilmeyeceğini belirlediği gibi verilecek haberin önceliğini de etki edebilmektedir. Haberlerin öncelik sürecine, gazetelerin sahiplik yapısı ve genel yayın politikaları da etki edebilmektedir. Fakat, gazetelerin haber aktarırken ana amaçları, ülkemizde ve dünyada meydana gelen olayları objektif bir şekilde okuyucularına aktarmak olmalıdır (akt. Akman, 2014, 41-42).

Medya sayesinde insanlar, anlayamayacağı pek çok olayı anlayabilmektedir. Özellikle gazeteler üretmiş oldukları haber ve köşe yazılarında çevremizde olup biten olayları farklı açılardan ele alarak işledikleri için okuyucuların olayları anlamasına katkı sağlamaktadır. Olayların idrak edilmesi ve anlaşılması kimi zaman çeşitli yargıların oluşmasına da neden olabilmektedir. (Köseoğlu, 2022, 888) Medya, zayıf-güçlü, güzel-çirkin ve iyi-kötü gibi zıtlıklar üzerinden ön yargıların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu tür ön yargıların oluşmasında medyanın olayları aktarırken belli kalıplara sokarak aktarmasının önemli bir rolü vardır.

Demokratik toplumlarda medyanın görevi; halkın çıkarlarını savunmak ve onların yararına göre yayın yapmak olarak görülse de medya haber üretiminde ideolojik söylemler üretme yoluna gidilebilmektedir. Medyanın sahip olduğu ideolojiler belli haberlerin ön plana çıkarmasına belli haberleri de görmezden gelinmesine neden olmaktadır (Koçak ve Arık, 2002, 303).

Bu çalışmada da Türkiye'nin ilk astronotu olan Alper Gezeravcı'nın uzay yolculuğu ile ilgili medyada çıkan haberler analiz edilecektir. Araştırmada gazetelerin uzay yolculuğunu haberleştirirken nasıl bir ideolojik söylemler ürettiği üzerinde durulacaktır. Farklı ideolojik görüşlere sahip olan gazetelerin uzay istasyonu yolculuğu ile ilgili haberleri aktarırken çeşitli ideolojik ilişkilerinin haberin diline etki edip etmediği yine bir araştırmada ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmada söylem analizi metodu kullanılacaktır.

Yöntem

Söylem, anlamlandırma ve sınıflandırma dizgisidir. Söylem yan anlamlardan, düz anlamlardan ve farklı anlamlardan oluşan karmaşık yapılardır. Bir metin içerisinde sözcüklerin hangi anlamda kullanıldığını söylem analizi yöntemiyle ortaya çıkarılabilmektedir (Aziz, 2010: 137-140). Söylem analizi dilin yapısının yanı sıra dilin kullanım kalıplarını ve fonksiyonlarını da incelemektedir. Söylem analizi sayesinde geniş düşünceler ve süsleyici kalıplar ortaya çıkartılıp yorumlanabilmektedir (Marshall, 2005: 692-693).

Söylem analizinin konusu oldukça geniştir. Söylem analizi sayesinde metinleri, konuşmaları, mesajları, diyalogları ve haberleşmeleri analiz edilebilir. Metin analizleri aynı zamanda mevcut dilinde detaylı analizidir (Van Dijk, 1998). Söylem analizi, metinlerin retorik, üslup ve şematik boyutlarıyla incelenmesidir. Söylem analizi sayesinde haber metinleri sadece ekonomi politik yönden incelenmez haberlerin yapısal özellikleri de ele alınır. (van Dijk, 1988: 1-3).

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye’de yayınlanan ulusal gazeteler oluşturmaktadır. Örneklem olarak ise; Türkiye’de söz konusu tarihte en çok tiraja sahip olan 3 ulusal gazete belirlenmiştir. Bu gazeteler aynı zamanda iktidara yakın duran Sabah gazetesi, muhalefet yakın konumlanan Sözcü gazetesi ve sahiplik yapısındaki değişimden sonra AK Parti’ye yakınlığı ile bilinen Hürriyet gazetesinden oluşmaktadır.

Sabah Gazetesi

17 Ocak 2024 tarihli Sabah gazetesi, uzay istasyonu yolculuğunu “Uzaydan İlk Mesaj Teknofest gençliğine” başlıkla birinci sayfasından vermiştir. Gazete, haberin başlığının açılımını ise şu cümlelerle aktarmıştır: “Türkiye’nin gurur günü: İlk astronotumuz Gezeravcı’nın uzay yolculuğu gece yarısı başlıyor.” Gazete, ilgili haberin başlığının zemininde bayrak deseni ve kırmızı beyaz renkler kullanarak Türk bayrağına vurgu yapmıştır. Sabah gazetesi uzay istasyonu yolculuğu ile ilgili haberde kullanmış olduğu renklerle “milli” bir söylem üretme yoluna gitmiştir. Haberin içeriğinde, VIP bölümünde uzay yolculuğunu izleyecek davetliler arasında Teknofest gençliğinin bir temsilcisinin bulunmasına dikkat çekilerek, Türkiye’nin uzay yolculuğunun Teknofest etkinliğinin bir sonucu olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca haberde TEKNOFEST ibaresinin büyük harflerle yazılması da okuyucu nezdinde bu ilişkilendirmenin yapılmasına yönelik olduğu değerlendirilmektedir.

18 Ocak 2024 tarihli Sabah gazetesinde uzay istasyonu yolculuğu ile ilgili olarak “Uzay yolculuğuna 24 saat erteleme” başlık bir haber yayınlamıştır. Sabah gazetesinin birinci sayfasından verilen ve iç sayfasında detaylandırılan haberde Alper Gezeravcı’nı uzay yolculuğu teknik bir nedenden dolayı gece yarısına ertelendiği vurgulanmıştır. Ayrıca haberin detaylarında Alper Gezeravcı’nın annesi ve babasının uzay yolculuğunu izlemek için ABD’ye gittiği de vurgulanmıştır.

Gazete birinci sayfasından vermiş olduğu uzay yolculuğu haberinin yanı sıra başında ise Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın açıklamalarında yer aldığı “Türkiye, Terörle Mücadelede kararlı” başlıklı başka bir habere yer vermiştir. Bir savaş uçağı görselinde kullanıldığı haberde Erdoğan’ın sınır ötesi harekâtın süreceğini yönünde söylemleri aktarılmıştır.

Yukarıdaki haberin detaylarında ise Erdoğan’ın kabine toplantısı sonrası yapmış olduğu: “Irak’ta veya Suriye’de eli kanlı caniler var oldukça içimiz rahat etmeyecektir. Sınır ötesi operasyonlarımızı genişleterek devam ettireceğiz” şeklindeki açıklamalarının dünyada manşetlere taşındığı vurgulanmıştır. Sabah gazetesi uzay istasyonu haberi ile Erdoğan’ın sözlerinin dünya kamuoyunun manşetlerine taşındığı haberini yan yana vererek Türkiye’nin her alanda güçlü bir devlet olduğuna vurgu yapmaktadır.

Resim 1: 19 Ocak tarihli Sabah Gazetesi

19 Ocak 2024 tarihli Sabah gazetesi birinci sayfasında uzay yolculuğu ile ilgili haberlerden biri “Bu büyük gurur Türkiye’nin, ilk Türk Astronot Uzayda” başlığı ile verilmiştir. Haberin başlığının açılımında ise şu ifadeler kullanılmıştır: “Tüm Türkiye, ekranları başında ilk Türk astronot olarak tarihe geçen Alper Gezeravcı’nın heyecanına nefeslerini tutarak, dualar ederek ortak oldu”. Haberde özellikle “dualar ederek” ifadesi kullanılarak muhafazakâr dindar okuyucu üzerinde etki oluşturulmaya çalışılmıştır. Haberin devamı ise; Okan Müderrisoğlu imzasını taşımaktadır. Haberin detaylarında uzay istasyonu yolculuğunun gerçekleşmesinin ülke için büyük bir başarı olduğunu ve bu başarının gerçekleşmesinde Erdoğan’ın büyük katkısı olduğu vurgulanmaktadır. Bu haberin hemen yanı başında ise Erdoğan’ın yerel seçimler için 48 ilin belediye başkan adayını tanıttığı haberine yer verilmiştir. Haberin başlığında ise “Milletimiz için azimle, şevkle çalışacağız” ifadelerine yer verilmiştir. Sabah gazetesi bu iki haberi aynı sayfadan yan yana vererek uzay i yolculuğu gibi başarıların devam etmesi için yerel seçimlerde Ak Partili adaylara oy verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

20 Ocak 2024 tarihinde yayınlanan Sabah gazetesi uzay istasyonu yolculuğuna birinci sayfasında yer vermiştir. “Türkiye yeni bir çağır açtı” başlığının kullanıldığı haberin detaylarında Ülkemizin ilk astronotu olan Alper Gezeravcı’nın uzay yolculuğunu 85 milyon kişi tarafından coşkuyla izlediği vurgulanmıştır. Haberin gövdesinde ise; Türkiye’nin birçok şehrindeki bilim merkezine dev ekranlar kurulduğu ve insanların bu tarihi ana tanıklık ettiği vurgulanmıştır. Haberin başlığı ve içeriğinin mikro analizi yapıldığında; “çığır açtı” “tarihi an” “rüya gerçek oldu” ifadeleri bir arada kullanılmak suretiyle uzay istasyonu yolculuğunun ülke için büyük bir başarı olduğu vurgulanmaktadır.

Sözcü Gazetesi

17 Ocak 2024 tarihinde “Atatürk’ün kurduğu cumhuriyette bu da yaşandı: Adliyenin İçinde Yaşasın Şeriat Sloganı Attılar” manşetiyle çıkan Sözcü gazetesi, Atatürk’e hakareten tutuklu bir kişinin tahliye edildiğini adliye koridorlarında ise bir grubun sloganlar atarak bu kişiye destek verdiği haberleştirilmiştir. Yine aynı gün sözcü gazetesi birinci sayfasında “Emekliye Sadaka gibi Ek Zam” başlığıyla başka bir haber daha yayınlanmıştır. Gazete uzay yolculuğu ile ilgili haberleri ise birinci sayfasından vermeyi tercih etmemiştir.

18 Ocak 2024 tarih Sözcü gazetesi emeklilere yapılan zammı gazetenin birinci sayfasına taşımıştır. Gazetenin birinci sayfasındaki haberleri makro açıdan incelendiğinde, emeklilerin geçinemediğine sık sık vurgu yapılmıştır. Gazete bir gün önce yayınlanan sayısında olduğu gibi 18 Ocak tarihinde de uzay yolculuğu ile ilgili haberi vermek yerine daha çok emeklilere yapılan zammı haberleştirmiştir. Haberde uzay yolculuğu ile ilgili hiçbir bilgi verilmeyerek de aslında ideolojik söylem üretilme yoluna gidilmiştir. Eagleton’un belirttiğine paralel olarak, haberde bir konu bilinçli olarak görülmeyerek o konunun önem derecesi azaltılmaya çalışılmıştır. (Eagleton 2015, 174)

Resim 2: 19 Ocak tarihli Sözcü Gazetesi

19 Ocak 2024 tarihinde “Maklubeeciler Makbul Oldu!” manşetiyle çıkan Sözcü gazetesi, haberde üst başlık olarak “Fetoculararın Sofrasından AKP belediye başkan adaylığına...” cümlesini kullanmıştır. Sözcü gazetesi birinci sayfasından yapmış olduğu bu haberin hem manşetinde hem de üst başlığında suçlayıcı bir dil kullanmış olup, bu suçlayıcı dilin merkezine ise Ak Partiden aday olan belediye başkanı adaylarını koymuştur. Gazete büyük puntolar ve kullandığı fotoğraflarla haberin retoriğini güçlendirmeye çalışmıştır. Haberde, dikkat çekmek

için “Makbule sofrası” yazısı belirgin bir biçimde sarı renkte verilmiştir. Gazete yine daha önceki haberlerinde olduğu gibi uzay yolculuğu haberini önemsiz görerek birinci sayfasından vermeme yoluna gitmiştir.

20 Ocak 2024 tarihli Sözcü gazetesi birinci sayfasından “Bir yanda geçim savaşı veren milyonlar, diğer yanda uzaya gitme gururu” başlıklı bir haber yayınlamıştır. İlk sayfasından yayınlanan ve iç sayfasında ayrıntıların yer aldığı haberde karşılaştırmalar yapılarak insanların geçim sıkıntısı yaşarken uzay istasyonuna gidilmesinin doğru olmadığı vurgulanmıştır. Haberin detaylarında uzay istasyonuna giden Alper Gezeravcı'nın yapmış olduğu açıklamalar aktarılmıştır. Haberde uzay İstasyonu'na giden Gezeravcı'nın, “istikbal göklerde” ifadesini kullandığını bu sayede Atatürk'ün adını uzaya duyurduğu vurgulanmıştır. Fakat yine haberin detaylarında iki haftalık uzay yolculuğu için 55 milyon dolar ödendiği aktarılmıştır.

Sözcü gazetesi diğer gazetelerin aksine özellikle uzay yolculuğunun maliyetini vurgu yapmaktadır. Yine bu haberin hemen yanında aktarılan “her gün zam yağıyor. Pahalılık bitmiyor. Kart limiti biten vatandaş, market kasasında kalıp büyük utanç yaşıyor” başlıklı başka bir habere yer verilerek insanların geçinemeyen uzay yolculuğuna 55 milyon dolar ödenmesi eleştirilmektedir.

Hürriyet Gazetesi

17 Ocak 2024 tarihinde Hürriyet gazetesi uzay istasyonu yolculuğu haberini birinci sayfasından “bu gece uzaydayız” başlığıyla aktarmıştır. Haberde uzay istasyonu yolculuğunun hangi saatte başlayacağı hakkında bilgi verilmektedir. Gazete, haberde yoruma yer vermezken haberin detaylarında uzay istasyonu yolculuğunu gerçekleştirecek Alper Gezeravcı'nın Cumhurbaşkanı Erdoğan'la telefonla görüştüğü aktarmıştır.

18 Ocak 2024 tarihinde ‘Uzay Yolun Açık Olsun’ manşetiyle çıkan Hürriyet gazetesi, uzay istasyonu yolculuğu ile ilgili haberi manşetin açılımını yapan şu cümlelerle aktarmıştır: ‘Türkiye’nin ilk astronotu Alper Gezeravcı’nın hayalleri çocukluğundan beri hep göklerdeydi. Şimdi bu hayallerini uzaya taşıyor. Dün planlanan fırlatma bu gece yapılacak’ Haberde ayrıca Alper Gezeravcı'nın astronot kıyafetli fotoğrafı ve bir uzay aracı resmi kullanılmıştır. Hürriyet gazetesi diğer iki gazete Sözcü ve Sabah gazetelerinden farklı olarak uzay istasyonu yolculuğu haberlerini genelde magazinleştirerek aktarmıştır. Gazetede haberinde uzay istasyonunda yenilecek yemekler arasında et, pilav ve bulgurun olduğunu vurgulamıştır.

Hürriyet gazetesi 19 Ocak 2024 tarihinde “Uğurlar Ola” başlıklı bir habere yer vermiştir. Haberde Alper Gezeravcı'yı ailesinin uzaktan el sallayarak uğurladığı aktarılmıştır. Yine haberin detaylarında “rüya gerçek oldu” ve Türkiye'nin ilk astronotu uzayda” gibi cümlelere yer verilerek Türkiye'nin gelişmekte olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu söylemi güçlendirmek için Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “Tarihi bir ana şahitlik ediyoruz” sözleri kırmızı ve beyaz renkte verilerek ön plana çıkartılmıştır.

Hürriyet gazetesi “Yeşilçam da Uzaya çıkmıştı” başlığını kullanarak vermiş olduğu başka bir haberde, Turist Ömer Uzay Yolunda filminde senaryo gereği uzaya çıktığını aktarmıştır. Gazete bundan önceki haberinde olduğu gibi yine bu haberinde de uzay istasyonu yolculuğu magazinleştirerek aktarma yoluna gitmiştir.

Resim 3: 19 Ocak tarihli Hürriyet Gazetesi

20 Ocak 2023 tarihinde “Uzayda Tek Yürek” manşetiyle çıkan Hürriyet gazetesi, uzay istasyonu yolculuğu ile ilgili haberin manşetinde açılımını da yapan şu cümlelerle ifade etmiştir: “Türk astronot Alper Gezeravcı, uzayda yaptığı ilk açıklamada Atatürk’ün “İstikbal göklerde” sözlerini tekrar etti. Gezeravcı’nın uzaya çıkması bütün Türkiye tarafından takdir, gurur ve sevinçle karşılandı.” Gazete haberin detaylarında ise; Gezeravcı’nın uzay yolculuğuna Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın yanı sıra CHP Lideri Özgür Özer ve diğer parti başkanlarının da destek verdiğini vurgulanmıştır. Hürriyet gazetesi haberinde bütünleştirici bir söylem üretme arayışındadır. Gazetede haberin detaylarında ayrıca uzay yolculuğuna çıkmadan önce dualar okunduğunu ve daha sonra da alkışlarla Gezeravcı’nın uzay yolculuğuna uğurlandığı aktarılmıştır. Gazete bu haberinde ‘duaların okunduğu’ ibaresini özellikle vurgulamıştır.

Sonuç

Sözcü gazetesi haberlerinde uzay yolculuğunu kısme olumlayan ifadelerle yer verse de genel olarak uzay yolculuğu için harcanan parayı eleştirmektedir. Gazete uzay yolculuğuna harcanan para ile emeklilere yapılmasına planlanan zammı karşılaştırarak ülkenin önceliğinin uzay yolculuğu olmadığını vurgulamaktadır.

Gazete bazı günlerde -uzay yolculuğundan önceki üç gün de- uzay yolculuğu ile ilgili haberlere hiç yer vermeyerek uzay yolculuğunu görmezden gelme ve önemsizleştirme yoluna gitmiştir. Yine Sözcü gazetesi uzay yolculuğu öncesinde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın uzay yolculuğuna

gidecek Alper Gezeravcı ile yapmış olduğu telefon görüşmesine birinci sayfasından yer vermemeyi tercih etmiştir.

Sabah gazetesi ise Sözcü gazetesinin aksine Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Gezeravcı ile yapmış olduğu telefon görüşmeyi birinci sayfasından aktarmıştır. Gazete özellikle haberlerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın söylemlerini ön plana çıkartarak Erdoğan'ın uzay yolcuğunu önemseydiğini okuyuculara aktarmaya çalışmıştır.

Gazete uzay yolculuğu ile ilgili haberleri genelde savunma sanayiye yapılan yatırımlarla ilgili haberlerin yanına yerleştirmiştir. Ak Parti hükümeti döneminde Türkiye'nin teknolojiye yatırımlar yaptığı konusunda anlamsal bir bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır.

Hürriyet gazetesi diğer iki gazete Sabah ve Sözcü gazetelerinden farklı şekilde uzay yolculuğu haberleştirmiştir. Özellikle tüm siyasi partilerin uzay yolculuğuna destek verdiğini haberlerinde ön plana çıkarmıştır. Yine gazete uzay yolcuğu haberini magazinleştirerek aktarma yoluna gitmiştir.

Sonuç olarak medya, ideolojik söylemleri sadece siyasi haberlerde üretmemektedir hemen hemen her haber üzerinden ideolojik söylemler üretilebilmektedir. Bu çalışma da bunu ortaya koyar niteliktedir. Gazeteler uzay yolculuğu ile ilgili haberleri aktarırken dahi haberi ideolojik bir zemine koyabilmekte /söyleme büründürebilmektedir.

Kaynakça

Aziz, A. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları.

Marshall, G. (2005). Sosyoloji Sözlüğü. (Çev. O. Akınhay & D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Van Dijk.(1988). News as Discourse, Lawrence Earlbaum Associates Publication, New Jerney.

Tekin, Cengiz. (1998). İnsan İletişiminin Boyutları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yagbasan, M. (2008). Basın Dili ve Gazete Manşetlerinin Dilbilimsel Analizi. Humanities Sciences, 3(1), 114-127.

Akman, Erdoğan. (2014). “Birinci ve İkinci İnönü Savaşlarının Sovyet Rusya Basımında Yansımaları [Pravda Ve İzvestiya Gazeteleri Üzerinden Basın Analizi]”. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, vol. 3, no. 4, pp. 37-55.

KÖSEOĞLU, A. (2022). Kadın Odaklı Habercilik Perspektifinden Savaş Temalı Haberlerde Ukraynalı Kadınlar: Anadolu Ajansı Üzerinden Bir Analiz. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(3), 888-905

Vatandaş, S. (2021). Gazete Haberlerinde Korku Sunumunun Göstergibilimsel Çözümlemesi (Covid-19 Örneğinde). Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20(78), 1060-1079.

Aziz, A. (2020) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Balci, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık

Çebi, M. S. (1996). Medyada Haber Seçiminin Teorik Boyutları- Ampirik Haber Seçimi Görüşleri Üzerine Bir Deneme. *Bilig*, (3), 247-269. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25407/268121>

Durak, R. (2011). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Atatürk Üniversitesi Pasinler Meslek Yüksekokulu- Erzurum 2011

İslam, Y. (2005). *Araştırma-Yazma ve Sunu Teknikleri Yönlendirilmiş Çalışma I-II*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Jerry Palmer, (2000). *Spinning into control: News values and source strategies*, News Values, London: Leicester University Press, UK.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

İNCİ TANELERİ DİZİSİ HAKKINDA YAZILAN KÖŞE YAZILARI ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. Mustafa İNCE

Karabük Üniversitesi,

mustafaince@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8058-1076

Doç. Dr. Mevlüt Can KOÇAK

Karabük Üniversitesi,

mevlutcankocak@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-9496-0541

ÖZET

Medya içerikleri ve medyanın toplum üzerindeki etkileri geçmişten günümüze tartışmalı bir alan olagelmıştır. Özellikle televizyonun, teknik ve teknolojik avantajları nedeniyle insanların daha kolay etkilendiği bir kitle iletişim aracı olduğu değerlendirilmektedir. Bu bağlamda son yıllarda ülkemizde ve hatta dünyada birçok ülkede büyük ses getiren Türk televizyon dizileri, bir yandan ekonomiye katkılarından dolayı övgüye mazhar olmuş öte yandan da toplumsal etki bakımından olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Son dönemlerde Türk dizileri reyting açısından büyük başarılar elde etmiş ve dizi filmlerde çita oldukça yükselmiştir. Bu durum dizi sektöründe rekabeti arttırmış ancak içeriklerinin daha da tartışmalı hale gelmesine neden olmuştur. Kanal D’de 25 Ocak 2024 tarihinde ilk bölümü yayınlanan ‘İnci Taneleri’ isimli dizi de konu ve içerik bakımından tartışmalı yapımlardan biri olmuştur. Öyle ki, daha dizi yayınlanmadan fragman üzerinden tartışmalar başlamış, dizinin yayınlanmaması için çeşitli düzeylerde girişimlerde bulunulmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Kanal D’de 25 Ocak 2024 tarihinde ilk bölümü yayınlanan ‘İnci Taneleri’ isimli dizi hakkında gazetelerin köşe yazılarında ne tür değerlendirmeler yapıldığını analiz etmektir. Çalışmada, “İnci Taneleri” dizisinin farklı görüş ve yayın politikasına sahip Sabah, Birgün, Hürriyet, Akit ve Posta gazetelerinin köşe yazarları tarafından nasıl ele alındığı incelenmiştir. Araştırma 7 köşe yazısı ile sınırlandırılmış olup yöntem olarak söylem analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen temel bulgulara göre, Sabah ve Akit gazetelerinin köşe yazılarında dizinin eleştirildiği, Birgün, Hürriyet ve Posta gazetelerinde ise övdüğü ve desteklendiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler; İnci tanesi, pavyon, analiz, köşe yazısı, Kanal D

Giriş

Hangi tür kitle iletişim aracı olursa olsun, bu araçların hemen hemen hepsi baskın olduğu dönemlerde içinde bulunduğu toplumu etkilemişlerdir. Bu etkinin boyutu ise hep tartışılmıştır. Kimi çalışmalarda bu etkinin boyutunun fazla, kimi zaman da az olduğu değerlendirilmiştir.

Ancak içinde bulunduğumuz çağda kitle iletişim araçlarına bağımlılığın her geçen gün arttığı düşünüldüğünde etkinin de o derece artmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Adeta mesaj/ileti bombardımanına maruz kaldığımız günümüzde medya içeriklerinden kaçmak ve/veya etkilenmemek neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Çünkü geleneksel medyada yayınlanan bir mesaj, eş zamanlı olarak yeni medyada ve sosyal medyada da karşımıza çıkmaktadır. Ya da tam tersi bir durum yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu bir bakıma mesajın bizi etki alanına dahil ettiği anlamına gelmektedir. Gelişen teknolojiler ve yeni bir takım teknik imkanlar sayesinde -yapay zekâ, çekim teknikleri, filtreler, efektler, müzikler vb.- kitle iletişim araçlarının etkileyciliğinin arttığını da söylemek mümkündür. Özellikle televizyonların bu teknikleri iyi kullanmasına bağlı olarak toplumlar üzerinde kısa, orta ve uzun vadede önemli etkiler bıraktığını değerlendirmek mümkündür. Her gün en çok izleyicinin ekran başında olduğu değerlendirilen saatlerde (prime time) yayınlanan diziler rating rekorları kırmakta, bu yapımların sosyal medya paylaşımlarının milyonlarca kez izlendiği görülmektedir. Hatta bu yapımların günlerce sosyal medya platformlarında konuşulması, tartışılması da bu etkinin bir göstergesidir. Bu çerçevede son yıllarda ülkemizde yapımçılık açısından üst düzey diziler üretilmektedir. Üstelik bu üst düzey yapımlar dizilere pek çok kanalda rastlamak mümkündür. Hatta rating oranlarında her gün farkı bir kanalda yayınlanan dizinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu yönüyle başarılı olan ve dünya genelinde pek çok ülkede de büyük rağbet gören Türk televizyon dizileri, bir yandan ekonomiye katkılarında dolayı övgüye mazhar olmuş öte yandan da toplumsal etki bakımından olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Son dönemlerde Türk dizileri reyting açısından büyük başarılar elde etmiş ve dizi filmlerde çita oldukça yükselmiştir. Bu durum dizi sektöründe rekabeti arttırmış ancak içeriklerinin daha da tartışılmalı hale gelmesine neden olmuştur. Kanal D’de 25 Ocak 2024 tarihinde ilk bölümü yayınlanan ‘İnci Taneleri’ isimli dizi de konu ve içerik bakımından tartışılmalı yapımlardan biri olmuştur. Bu çalışmada, bu dizinin farklı ideolojiye ve yayın politikasına sahip gazetelerin köşe yazarları tarafından nasıl değerlendirildiğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Kitle İletişim Aracı Olarak Televizyon

“Kitle iletişim araçları arasında özellikle televizyon, esasında haber verme, eğlendirme ve eğitime işlevlerini kapsayan, topluma farklı türlerde ve amaçlar için hazırlanmış programlar vasıtasıyla sürekli mesajlar iletmektedir. Gelişmiş ülkelerde bilhassa internetin hayatımıza girmesinden önce enformasyonun alındığı kaynak olarak gazete, radyo ve özellikle televizyon görülmekteydi. Dolayısıyla televizyon toplumsal yapıda siyasal, ekonomik, teknolojik ve kültürel anlamda bir içerik sağlayıcısı olarak günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası konumunda olmuştur (Büyükbaykal, 2007: 33). Günümüzde de televizyon halen aynı önemini korumaktadır.” (İnce ve Yılmaz, 2020: 419)

Medya ve toplum ilişkileri kapsamında yürütülen araştırmalarda kitle iletişim araçlarından televizyonun özel bir yeri olduğu kanıksanmış bir gerçektir. Bunun sebeplerinden bazıları aracın nitelikleri olurken bazıları ise televizyonun topluma nüfuz etme seviyesinin yüksek oluşu ve günlük yaşamda kullanılma yoğunluğu ile ilişkilendirilmektedir. Televizyonun yaygın oluşu, tüm dünyayı zahmetsizce izleyicisinin ayağına getirebilecek niteliğe sahip olması olarak açıklanabilir (Çakır, 2005: 30).

“Televizyon yayıncılığının görüntüye dayalı olarak yapılması nedeniyle program akışı içerisinde toplumdaki her kesim insana hitap edebilecek düzenlemeler yapılabilmesi, izlenimi kolay olması, eğitim veya sınıf farklılıkları gibi bir engeli olmamasıyla etkisini kolayca yansıtabilmektedir. Öte yandan izleyicilere haber vermek dışındaki işlevleri ile birlikte eğlence sunması, yarışmalar gibi heyecanlı içerikleri yayımlayarak sürekli izleyiciyi ekran başında tutmayı başarabilir ve böylece bireyler televizyon karşısında uzunca vakitler geçirebilir (Bostancı, 2004: 94). Bu haliyle bakıldığında televizyonun toplumsal hayat içerisinde çok önemli bir araç olduğu ve zamanla da bu kitle iletişim aracının önemini arttırdığından söz edebiliriz. (İnce ve Yılmaz, 2020: 423)”

“Televizyonun bu denli önemli olmasının sebebi izleyicilerine çok fazla sayıda kanal ve çeşitli içerik sunabilmesinin yanında izleyicinin kendi ruh haline göre özgürce seçim yaparak televizyon içeriğini tüketebilmesidir. Ses ve görüntüyü bir araya getirerek yaşadığımız dünyayı küçülten televizyon, popüler, tanınmış bir sanat gösterim aracı niteliğindedir. Bu özelliği ile televizyon, simgeleri aktarmakla kalmaz aynı zamanda genelleştirir, yayar ve bireylerin kullanımına sunar. Bu simgelerle de belirli anlamlar aktarır. Bunlar bazen karmaşık bazen de yalın olabilmektedir (Küçükerdoğan, 2010: 10)” (akt.: İnce ve Yılmaz, 2020: 423).

Yöntem

Bu çalışmada, “İnci Taneleri” dizisinin Sabah, Birgün, Hürriyet, Akit ve Posta gazetelerinin köşe yazarları tarafından nasıl ele alındığı incelenecektir. Araştırma 7 köşe yazısı ile sınırlandırılmış olup yöntem olarak söylem analizi kullanılacaktır.

Söylem analizinde ilgili metinler derinlemesine analiz edilip yorumlamakta ve bu sayede metinlerin iç dünyasını açığa çıkarılmaktadır. Van Dijk’in eleştirel söylem analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada basılı gazetelerde yer alan köşe yazıları makro ve mikro bağlamda analiz edilecek ve yorumlanacaktır. Van Dijk’in haber analizi yöntemi iki temel esasa dayanmaktadır. (akt. Toprak ve Koçak, 2021, 43) Makro denilince tematik yapılar akla gelmektedir. Bunlar içerisinde haberin manşeti, haberin üst ve alt başlıkları yer almaktadır. Mikro yapılarda ise; sözcük ve cümleler analiz edilmektedir.

Gazetelerde Yer Alan Köşe Yazılarının Analizi

Hürriyet gazetesi köşe yazarı Orkun Ün, 30 Ocak 2024 tarihinde köşesinde “Yerim sizin gereksiz hassasiyetinizi” başlıklı bir yazıya yer vermiştir. Yazının kurgulanış biçimine bakıldığında dans etmenin ahlak bozucu ve kötü bir şey olmadığı söylemine başvurulduğu anlaşılmaktadır. Yine yazıda, medyadaki tanınmış kişilerin dizi hakkında olumsuz açıklamalar yapıp, veryansın etmelerinin gereksiz olduğu da vurgulanmaktadır.

Yazının devamında Orkun Ün, eski bir pavyon çalışanı olan Popstar Mehtap’ın dizi ile ilgili yapmış olduğu açıklamaları eleştirmiştir. Yazar Popstar Mehtap’ın yok yere duyar kastığı söylemine başvurmuştur. Yine Ün, dans etmenin kötü bir şey olmadığı gibi insanları birleştirici, güldürücü ve eğlendirici olduğunu da vurgulamaktadır. Ün, yazısının başından sonuna kadar dizi hakkında olumsuz ifadeler kullanmış olup dizi ile ilgili olumsuz ifadeler kullanılan kişileri de “duyar kasmakla” suçlamıştır. Ün eleştirilerin dayanıksız ve gereksiz olduğu söylemine başvurmuştur.

Posta gazetesi, 01 Şubat 2024 tarihli sayısında köşe yazarı Şirin Sever'in "İnci Taneleri" meselesi" isimli bir yazısına yer vermiştir. Sever, yazısının girişimde "İnci Taneleri" dizisini bütün tartışmalardan bağımsız olarak izlediğini belirterek pavyona gidip eğlenmemin yeni bir şey olmadığını bunun hep var olduğuna vurgulamaktadır. Sever yazının detaylarında şu ifadeleri kullanmaktadır: "Öncelikle şunu söyleyeyim; dizideki o naif, o şiirsel dil etkiledi beni. Bugüne kadar kaç dizide şiir okundu, şiire güzelleme yapıldı söylesenize? Şiirler, güzel bir Türkçe, altında onlarca düşünce barındıran aforizmalar, zekâ dolu ironiler, ancak bir edebiyat hocasının kurabileceği derinlikte konuşmalar..." Yazar, İnci Taneleri dizisini önceki dizilerle karşılaştırıp daha kaliteli olduğu yönünde okuyucuyu ikna etmeye çalışmakta, retoriksel olarak görüşünü güçlendirmektedir.

Yazının gövdesinde Sever; İnci Taneleri dizisinin pavyon hayatının kendine has kabalığı ve kötülüğünün beraberinde, insanlara efendi olmayı, iyi kalabilmeyi telkin ettiğini de vurgulamaktadır. Yine dizinin sadece Dilber dansından ibaret olmadığını, insanların dizinin ne anlattığına bakmadan eleştiriye yöneldiğini vurgulamaktadır. Sever, köşe yazısında diziyi beğendiğini açık bir şekilde ifade ederken sürekli olarak başka dizilerle kıyaslama yaparak olumlama yapmaktadır. Kıyaslama bilindiği gibi retorikte en çok başvurulan yöntemlerden biridir. Bu yolla ortaya atılan düşüncenin doğrul olduğu kanıtlanmaya çalışılır.

Hürriyet gazetesinin 3 Şubat 2024 tarihli sayısında köşe yazarı Ahmet Hakan "İnci Taneleri" dizisi ile ilgili bir yazı yayımlamıştır. Hakan, yazısında, dizinin senaryosunu beğendiği belirten oyuncuların da yetenekli olduğuna vurgu yapmaktadır. Diziye yönelik eleştirileri ise kıskançlık olarak değerlendirip şu ifadeleri kullanmaktadır: "Çekememezlikler falan devreye girmiş durumda. Bizde adet böyledir çünkü. Başarı karşısında mutlaka bunlar girer devreye." Hakan, genel olarak köşe yazısında dizi hakkında olumsuz yorum yapanları eleştirip olumlu bir söylem üretmektedir.

Yukarıdaki pasajlardan anlaşılacağı gibi hem Ahmet Hakan hem de Şirin Sever "İnci Taneleri" dizisi hakkında hiçbir olumsuz yorum yapmadıkları gibi olumsuz yorum yapanları da birtakım ifadeler üzerinden eleştirmektedirler. Diğer taraftan her iki yazar sıklıkla diziyi olumlu ifadeler ortaya koymuşlardır.

Ahmet Hakan	Şirin Sever
Süper Tuttu	Dizideki o naif dil
Çok iyi oyuncular	Dizideki şiirsel dil
Replikler Dillerde	Güzel bir Türkçe
Oyunculuğu da şahane	Zekâ dolu ironiler
Güçlü oyunculuğu	Derinlikli konuşmalar

Tablo 1. Köşe Yazarların Dizi Hakkındaki Olumlu İfadeleri

Akit gazetesi köşe yazarı Selma Savcı, 31 Ocak 2024 tarihinde köşesinde "İnci Danesi Tv Dizisi! Sadece 1 Gram Zekâ Yeter" isimli bir yazıya yer vermiştir. Yazısının devamında İnci

Taneleri dizisinde Hazar Ergüçlü'nün canlandırdığı Dilber adlı karakterinin giydiği elbiseye vurgu yaparak sosyal medyada viral olduğunu, bazı kişilerin bunu fırsata dönüştürerek o ahlaksız elbiseyi ürettiğini aktarmıştır. Yazar, dizine kullanılan elbise için “ahlaksız elbise” ifadesi kullanarak olumsuz söylemini dizide giyilen elbise üzerinden tekrar üretme yoluna gitmiştir. Diğer taraftan Savcı'nın dizide giyilen kıyafete yapmış olduğu yorum ideolojik görüşü hakkında bilgi vermektedir.

Savcının yazısında ayrıca sosyal medyada insanların “pavyon karakterinin dans görüntülerini taklit etmek için sıraya girdiğini” vurgulamaktadır. Yazar, bu tür dizilerin ahlaksızlığın dik alası olduğunu ve bazı kişiler tarafından organize edilerek sunulduğunu aktarmaktadır. Yazının son bölümünde “...bunlarda samimiyet, bunlarda ar yok ki...” ifadelerini kullanarak dizinin Türk kültürüne zarar verdiği yönünde bir söylem ortaya koymuştur.

13 Şubat 2014 tarihinde, Sabah gazetesi köşe yazarlarından olan Yüksel Aytuğ tarafından kaleme alınan “İnci Taneleri Kopya mı?” başlıklı köşe yazısında bir benzerlikten bahsedilmektedir. Dizi ile yıllar önce Yavuz Turgul'un yazıp yönettiği Gönül Yarası filmi arasında büyük benzerlik olduğunu vurgulamaktadır.

Aytuğ, yazısını YouTube kanalında dizi ve film eleştirmenliği yapan Murat Soner'in yorumları üzerinden oluşturmuştur. Soner'in “O filmde de başrolümüz bir öğretmen, bu dizide de. Oranın öğretmeni 15 yıl sonra Güneydoğu'dan, buranın öğretmeni 10 yıl sonra hapisten dönüyor. O karakterin de bir kızı, bir oğlu var, bu karakterin de. O filmde de kadın karakter pavyonda çalışıyor, bu dizide de. O filmde de kadın eski kocasından kaçıyor, bu filmde de kadın bir otelde kalıyor ve neredeyse iki yapımdaki otellerin adı bile aynı...” Şeklindeki ifadelerini alıntılıyor. Aytuğ, köşe yazısında Murat Soner'in açıklamalarına doğrudan aktarmakta ve yazısının girişinde “büyük benzerlik” ifadesini kullanarak Soner'in düşüncelerini desteklemektedir.

Sabah gazetesinden Yüksel Aytuğ “Pavyonları bir de ondan dinleyelim” başlıklı başka bir köşe yazısında “İnci Taneleri” dizisi sayesinde yok olmaya yüz tutan pavyonlara tekrar ilginin arttığını, sırf merak yüzünden insanların pavyonlara gittiğini aktarmıştır. Aytuğ, yazısının gövdesinde ise “peki gerçek pavyonlarda neler oluyor?” sorusunu yönelterek okuyucuda merak uyandırmak istemiştir. Yazıda eski bir pavyon çalışanı olan ve “Popstar Mehtap” olarak bilinen Mehtap Yılmaz'ın Hülya Avşar'ın YouTube programında yapmış olduğu konuşmalar da aktarılmıştır.

Aytuğ'un yazının gövdesinde “15'imde düştüm” ara başlığına yer verilerek, Mehtap Yılmaz'ın 15 yaşında kandırılarak pavyona düştüğü yönündeki açıklamaları aktarılmıştır. Yılmaz'ın, pavyondaki insanların kibar olmadığı ve sürekli olarak kavga çıktığı yönündeki açıklamaları da yine köşe yazısında kullanılmıştır. Böylelikle dizinin aslında kötü olan bir ortamı olumlama yaparak aktardığı söylemi üretilmiştir. Bu söylemi ispat etmek içinse sıklıkla kullanılan tanık gösterme yönteminden yararlanılmıştır.

“Üniversiteli kızlar” ara başlığında, Mehtap Yılmaz'ın, pavyonların dizi ve filmlerde gösterildiği gibi olmadığı, buralarda üniversiteli kızların da çalıştığı, iki kız öğrencinin pavyonda çalıştığını gördüğü yönündeki iddiaları aktarılmıştır. Yılmaz'ın ifadeleri iddia olmakla birlikte köşe yazarı tarafından benimsenerek kullanılmıştır. Yazar yazısındaki iki ana başlığı Mehtap Yılmaz'ı söylemleri üzerinden oluşturulmuştur. Yüksel Aytuğ, Mehtap

Yılmaz'ı tanık göstererek pavyonun film ve dizilerde gösterildiğinden çok daha kötü yerler olduğu yönünde bir söylem üretmiştir. Diğer bir deyişle Aytuğ'un düşünceleri ile Mehtap Yılmaz'ın düşünceleri birbirine paralellik göstermektedir.

Birgün gazetesinde, Attila Aşut, "İnci Taneleri"nde Türkçe Dersleri" başlıklı köşe yazısında diziyi ilgili olumsuz ifadeler kullanmaktadır. Aşut, dizinin dildeki yozlaşmaya direnmesi bakımından önemine vurgu yaparken "dizinin bir eğitim filmi olma özelliğini" güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Aşut, yazısının devamında Show TV'de yayınlanan "Sandık Kokusu" dizisinde Karsu karakterini canlandıran Özge Özpınar'ın dil yanlışları yaptığına vurgulayarak kıyaslama yoluyla İnci Taneleri dizisini ön plana çıkarmaktadır.

Sonuç

Yayınlandığı günden itibaren medyada kendisine fazlasıyla yer bulan "İnci Taneleri" dizisi pek çok habere konu olurken aynı zamanda gazetelerin köşe yazarları tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Örneğin, Hürriyet gazetesinin köşe yazarları İnci Taneleri'ne yönelik eleştirileri abartılı olarak değerlendirmişlerdir. Özellikle gazetenin köşe yazarlarından Orkun Ün, diziyi eleştirenlere karşı içinde argo ifadelerin de bulunduğu bir yazı ile cevap vermiştir. Hürriyet gazetesinin diğer bir yazarı Ahmet Hakan ise oyuncu kalitesine vurgu yaparak, dizinin ilk iki bölümündeki yüksek reytinglere ulaştığını aktarmıştır.

Posta gazetesinin yazarı Şirin Sever yazısında; dizinin diğer dizilere göre çok daha kaliteli olduğunu vurgulamaktadır. Genel olarak bakıldığında Posta ve Hürriyet gazetelerinin yazarları dizi için olumsuz ifadeler kullanmaktadır. Kuşkusuz bunda dizinin yayımlandığı TV kanalı ile iki gazetenin aynı medya grubuna ait olmasının da etkisi vardır.

Akit gazetesi, araştırma kapsamında ele alınan diğer gazetelere göre kıyasla çok daha sert bir dil kullanmaktadır. Gazetenin köşe yazarlarından Selma Savcı'nın diziyi olumsuzlarken kullandığı ifadeler gazetenin yayın politikasını ile paralellik göstermektedir. Savcı, dizinin Türk toplumunun ahlakına zarar verdiğine değinerek bu tür dizilerin toplumun ahlakı bozmak için üretilmiş projeler olduğunu ima etmektedir.

Sabah gazetesinin köşe yazarlarında Yüksel Aytuğ ise Akit yazarına göre daha yumuşak bir dil üzerinden diziyi eleştirilmektedir. Aytuğ, dizinin pavyon kültürünü tekrar hareketlendirdiğini vurgulamıştır. Yazar başka bir yazısında ise dizinin başka bir filminden çalıntı olabileceği yönündeki iddiaları köşesine taşımış. Dizi hakkında olumsuz bir söylem üretmiştir.

Birgün gazetesinin köşe yazarlarından Atilla Aşut ise "İnci Taneleri" dizisinde Türkçe'nin doğru kullanımına vurgu yaparak olumsuz yoluna gitmiştir. Yazar dizinin toplum ahlakına zarar verip vermediği konusunda ilgili ise hiçbir yorumda bulunmamıştır.

Kaynakça

Aziz, A. (2020) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Balcı, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık

Çakır, Vedat (2005). Bir Sosyal Etkinlik Olarak Eğlence ve Televizyon (Konya Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çebi, M. S. (1996). Medyada Haber Seçiminin Teorik Boyutları- Ampirik Haber Seçimi Görüşleri Üzerine Bir Deneme. Bilig, (3), 247-269. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/25407/268121>

Durak, R. (2011). *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Atatürk Üniversitesi Pasinler Meslek Yüksekokulu- Erzurum 2011

İslam, Y. (2005). *Araştırma-Yazma ve Sunu Teknikleri Yönlendirilmiş Çalışma I-II*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Jerry Palmer, (2000). Spinning into control: News values and source strategies, News Values, London: Leicester University Press, UK.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Küçükdoğan, Rengin (2010). Televizyon Eğlendirir mi? Yoksa..., (Editör), Bülent Küçükdoğan. Ankara: Ütopya Yayınevi, s.9-38.

Toprak, Ö., & Koçak, M. . C. (2021). Haber Üretim Sürecinde Seçim Haberlerinin İnşası. İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi, 2021(53), 37-51

Zavalsız, Y. S., & Soydaş Dağcı, Y. (2019). Televizyon Dizilerinin Toplum Üzerindeki Etkisi (Karabük Örneği). Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD), 19(1), 185-201. <https://doi.org/10.30627/cuilah.549553>

<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ahmet-hakan/insanliga-guveni-sarsan-bir-kalleslik-42400465>

<https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/selma-savci/inci-danesi-tv-dizisi-sadece-1-gram-zeka-yeter-44424.html>

<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/orkun-un/yerim-sizin-gereksiz-hassasiyetinizi-42398380>

<https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/orkun-un/yerim-sizin-gereksiz-hassasiyetinizi-42398380>

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2024/02/13/inci-taneleri-kopya-mi>

<https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/aytug/2024/02/20/pavyonlari-bir-de-ondan-dinleyin>

<https://www.posta.com.tr/yazarlar/sirin-sever/inci-taneleri-meselesi-2692810>

<https://www.birgun.net/makale/inci-tanelerinde-turkce-dersleri-510837>

ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME HARCAMALARININ BOBİ FRS VE KUMİ FRS KAPSAMINDA MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Halime KARACA

İnönü Üniversitesi,

halime.karaca@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0218-3851

Özet

Ülkelerin teknoloji düzeyleri, gelişmişlik düzeyleri hakkında bilgi verir. Bu nedenle araştırma geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri ülkelerin teknolojik ve ekonomik gelişmişliğini tanımlayan en önemli değişkenlerden biridir. İşletmelerin sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı sağlamasında Ar-Ge faaliyetleri önem arz etmektedir. İşletmeler ve ülkeler için önem arz eden Ar-Ge harcamalarının muhasebe işlemlerinin BOBİ FRS ve KUMİ FRS kapsamında incelenmesi ve farklılıkların ortaya konulması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Ar-Ge harcamalarının BOBİ FRS ve KUMİ FRS düzenlemelerine göre muhasebeleştirilme kayıt örnekleri oluşturulmuş, benzer ve farklı muhasebe uygulamaları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ar-Ge Muhasebesi, BOBİ FRS, KUMİ FFR

ACCOUNTING OF RESEARCH AND DEVELOPMENT EXPENDITURES WITHIN THE SCOPE OF BOBI FRS AND KUMI FRS

Abstract

It provides information about the technology levels and development levels of countries. For this reason, research and development (R&D) activities are one of the most important variables that define the technological and economic development of countries. R&D activities are important for businesses to achieve sustainability and competitive advantage. The main purpose of the study is to examine the accounting transactions of R&D expenditures, which are important for businesses and countries, within the scope of BOBİ FRS and KUMİ FRS and to reveal the differences. For this purpose, record examples of accounting for R&D expenditures

according to BOBİ FRS and KUMİ FRS regulations were created and similar and different accounting practices were presented.

Key Words: R&D Accounting, BOBİ FRS, KUMİ FFR

1. Giriş

Muhasebe, işletmelerin ürettikleri mali bilgileri işletmeyle ilgilenen bilgi kullanıcılarına sunan bilgi sistemidir. Bu doğrultuda muhasebe; yatırımcılar, kredi kurumları, kamu kurumları gibi mali bilgiyi kullanan bilgi kullanıcılarının ihtiyacı olan bilgileri üreterek kullanımını sağlamaktadır. Mali tablolar aracılığı ile sunulmakta olan söz konusu bilgilerin düzenlenmesi, yürürlükte olan raporlama çerçeveleri kapsamında yapılmaktadır. Yararlanılan raporlama çerçeveleri işletmelerin yasal mevzuatları ve büyüklüklerine göre farklılık göstermektedir. Bu çerçeveler Türkiye Muhasebe / Finansal Raporlama Standartları, Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) ve Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (KUMİ FRS) düzenlemeleridir (Özdemir vd., 2023: 64)

Hızlı değişim, gelişim ve büyüme gösteren günümüzün dinamik dünyasında işletme ve ülkeler rekabet ortamının gerisinde kalmamak, değişim ve gelişimin takipçisi olmak zorundadır.

Günden güne değişen ve gelişen teknolojiye uyum sağlamak için taklidi yapılan var olan teknolojiden farklı, uygun araştırma yöntemleriyle farklılık yaratan buluşların yapılması ve teknolojik sistemlerin geliştirilmesi zorunluluk olmuştur (Kaya ve Uğurlu, 2013: 271-272). AR-GE, işletmelerde yeni ürünler ve üretim süreçlerinin oluşturulması için yapılan yaratıcı ve sistemli çalışmalardır. Bu bağlamda AR-GE, bilimsel ve teknolojik gelişmeyi sağlayacak yeni bilgilerin edinilmesi ya da var olan bilgilerle yeni ürün ve araçların üretilmesi, mevcut olanların geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirilen disiplinli çalışmalar olarak tanımlanmaktadır (Zerenler, 2007: 653-667). Ar-Ge faaliyetleri neticesinde teknolojik bilgi ve birikim ortaya çıkmakta ve ekonomik sürecin tümüne yayılmakta ve bu yayılım ekonomik gelişime ve büyümeye de önemli oranda katkılar sağlamaktadır (Avdar, 2019: 208).

Ar-Ge, işletmelerin sürdürülebilirlik ve rekabet edebilirlik amacıyla ürün geliştirmesi, ürünlerin geliştirilmesi aşamalarında maliyet minimizasyonunun sağlanması, kar marjının artmasıyla sektörde ter edinmek için yapılan yatırım ve faaliyetlerdir. İşletmelerin sürdürülebilirlik ve rekabet avantajı sağlanmasında Ar-Ge faaliyetleri hayati önem taşımaktadır. Özellikle yeni teknolojik ürünleri rakipleri öncesinde piyasaya süren işletmeler kalkınma ve kârlılık bakımından avantaj sağlamaktadır. Ar-Ge faaliyetleri günümüz dünya ekonomisinin yoğun rekabet ortamında işletmelerin ya da ülkelerin bir varoluş mücadelesidir. İşletmelerin yenilik

ve inovasyon faaliyetlerini örgüt stratejisi yapması, yenilik faaliyetlerini teşvik eden iklime sahip olmaları, işletmelerin yenilik ve inovasyon düzeylerini pozitif yönlü etkilemektedir (Crespell ve Hansen, 2008: 1703).

Çalışmada, öncelikli olarak Ar-Ge kavramı ve finansal raporlama standartlarından BOBİ ve KUMİ çerçevesiyle ilgili teorik bilgiler verilmiştir. İşletmeler ve dolayısıyla ülkeler için önem arz eden Ar-Ge harcamalarının BOBİ FRS ve KUMİ FRS kapsamında incelenmesi, aradaki farklılıkların ortaya konması çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

2. Ar-Ge Kavramı

Ar-Ge; üretim, dağıtım ve pazarlama alanlarında bilimsel yöntemlerin kullanılarak işin düşük maliyetli ve daha verimli olarak yapılabilmesinde en önemli yoldur. Diğer bir anlatımla Ar-Ge, vasıflı eleman, bilimin ve teknolojinin kullanılarak şirketlerin yeni bilgilere ulaşması, mevcuttaki bilgilerle yeni malzemeler, ürünler ve araçların üretilmesidir (Çankaya, 2003: 144).

Ar-Ge yeni ürün ya da üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, mevcuttaki veya ithalatı yapılan teknolojinin etkin kullanılması, uyarlanması ya da değiştirilmesi süreçleri teknolojik faaliyetlerin tüm aşamalarında önem arz etmektedir. Böylece teknolojinin ithalatını yapan ya da teknolojiden yüksek verimin alınmasını arzu eden işletmeler Ar-Ge faaliyetlerine öncelik vermelidir. Ar-Ge, bilginin üretilmesi için işletmelerin yatırım yaptıkları en önemli araçlardandır. Bu kapsamda Ar-Ge, bilginin somut ürünlere dönüştüğü katma değeri en yüksek bir dönüşüm süreci olup işletmelerin en önemli entelektüel sermayesidir (Yaylalı vd., 2010: 13).

İşletmelerin Ar-Ge faaliyetleri sonucunda ürettikleri yeni ürünler, söz konusu işletmeler açısından olası bir ticari değer anlamındadır (Katila ve Ahuja, 2002: 1183). Ar-Ge alanında başarılı olan işletmeler, yeni ürünler geliştirme amaçlarıyla mevcuttaki kaynakları ve becerilerini eşleştirerek, stratejik hedeflerini Ar-Ge projelerine bütünleştirmekte başarılı olan işletmelerdir (Schilling ve Hill, 1998: 70).

Ar-Ge faaliyetleri, işletmelerin ve ülkelerin teknolojik gelişmelerle birlikte küresel ekonomik sisteme entegrasyonunda önemli bir rolü üstlenmektedir (Avdar, 2019: 208). Küresel alanda bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin sonucunda bazı gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler (Güzel, 2009: 29-48):

- Ülkelerin üretim kapasitelerinin genişlemesi
- Bilişim, iletişim ve ulaşım alanlarının ön plana çıkması

- Toplum ve bireylerin ihtiyaçları ve beklentilerinin farklılaşması
- Teknolojik yeniliklerin takibi gerekliliğinin artması
- Yeni teknolojiye dayalı ürünlerin üretilebilmesidir.

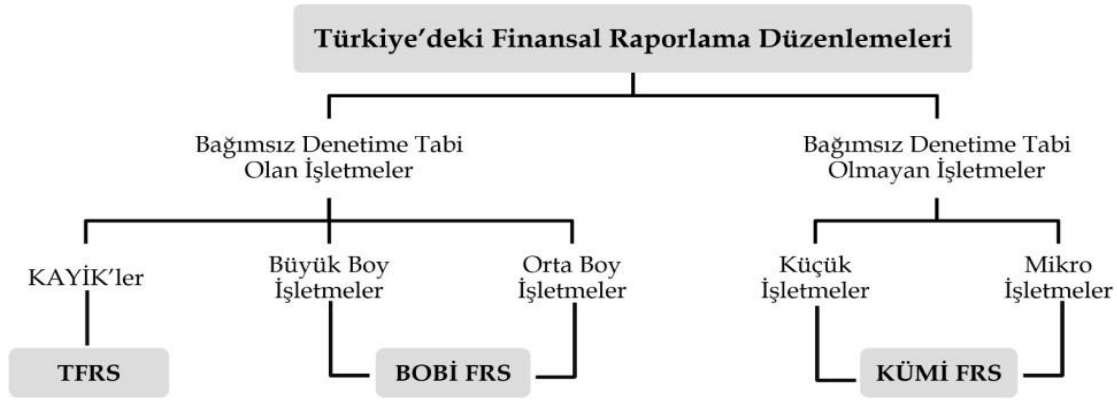
Yaşanan gelişmelerin sonucu olarak iş dünyası ve ülkelerin Ar-Ge harcamalarında artışa yol açmıştır. Dolayısıyla rekabet üstünlüğünün sağlanması ve oluşan durumun korunmasını arzu eden işletmeler emek yoğunluğundan teknoloji yoğunluğuna yönelmekte ve bu süreçte Ar-Ge faaliyetlerini oldukça önemsemektedirler (Bezirci, 2012: 15-19).

3. BOBİ FRS ve KÜMİ FRS Düzenlemeleri

İşletmelerin faaliyet sonuçlarının açık ve şeffaf bir biçimde raporlanması işlevini gerçekleştiren muhasebe sisteminin tekdüzeleştirilmesi çalışmalarına yönelik ulusal alanda önemli bir adım olarak kabul edilen MSUGT ile mali raporlarda uyumlaştırma başlamıştır. Dünya çapında uygulanan uluslararası muhasebe standartlarının (IFRS) birebir tercüme edilerek uygulanması sonrasında mali raporlamalardaki uyumlaştırma, uluslararası alana taşınmıştır (Akdoğan ve Tenker, 2010: 21).

2005 yılından itibaren AB topluluğu kapsamında yer alan halka açık şirket, banka ve sigorta şirketlerine finansal raporlamalarını IFRS'ye göre düzenlemeleri zorunlu kılınmıştır. Topluluğa aday ülke olmasından dolayı Türkiye de IFRS'leri benimseme ve uygulamaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda 2006 yılından itibaren halka açık şirketler, bankalar ve sigorta şirketleri IFRS'ler ile tam uyumlu TMS / TFRS uygulamaya başlamıştır. 2005'te TMS ile başlanan mali raporlama uyumlaştırma çalışmaları, 2023'te yürürlüğe giren KÜMİ FRS ile beraber hemen hemen bütün işletmeleri kapsayan bir seviyeye gelmiştir. TMS/TFRS'lerle beraber 2018 yılında BOBİ FRS, 2023 yılında KÜMİ FRS'nin yürürlüğe girmesi neticesinde mali raporlamalarda standartlaşma süreci ilerleme kaydederek tabana yayılmıştır. 2013/34 sayılı AB Muhasebe Direktifinde yer alan “önce küçükleri düşün” anlayışı çerçevesinde yapılan son düzenlemelerle beraber, raporlamalarında standartları uygulayan işletmelerin sayısı artacak böylece işletmelerin büyük çoğunluğu gerçeğe uygun, şeffaf ve karşılaştırılabilir mali raporlar hazırlama imkânına sahip olmuştur (Özdemir vd., 2023: 64).

TFRS ile başlayan sonrasında BOBİ FRS ve KÜMİ FRS düzenlemeleri ile şekillenen Türkiye finansal raporlama uygulamaları Şekil 1 yer almaktadır.

Şekil 1. Türkiye Finansal Raporlama Düzenlemeleri

Şekil 1’de tasnif edildiği gibi bağımsız denetime tabi olan fakat KAYİK kapsamında olmayan kalan ve TMS/TFRS’leri uygulamaları ihtiyari olan işletmelerin uygulamaları için BOBİ FRS raporlama çerçevesi düzenlemiştir. 27 bölümden oluşan BOBİ FRS’nin temel amacı, gerçeğe, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir nitelikli bilgilerin sunulması imkânı sağlanmasıdır (kgk.gov.tr).

KÜMİ FRS, TTK’ya göre bağımsız denetime tabi olmayan ve isteğe bağlı olarak diğer finansal raporlamaları uygulamayan işletmelerin uygulaması amacıyla hazırlanan bir raporlama çerçevesidir. 22 bölümden oluşan standardın temel amacı, gerçek ve tüzel kişilerin hazırlamış oldukları finansal tabloların gerçeğe, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir nitelikli bilgilerin sunulması imkânı sağlanmasıdır (kgk.gov.tr/).

4. Ar-Ge Harcamalarının BOBİ ve KÜMİ FRS Kapsamında Muhasebeleştirilmesi

Ar-Ge faaliyetleriyle ilgili oluşan maliyetler maddi olmayan duran varlıklar (MODV) sınıfında yer almaktadır. MODV işletme içerisinde oluşturulması halinde maliyet bedelinin tespitinde BOBİ ve KÜMİ FRS düzenlemeleri arasında hüküm farklılıkları vardır. Varlıkların oluşum süreleri, araştırma safhası ve geliştirme safhası şeklinde değerlendirilen BOBİ FRS’de araştırma safhasında yapılan tüm harcamalar; gelecek ekonomik yarar sağlayacağı konusyla ilgili bir belirsizlik olması nedeniyle aktifleştirilmez, harcama oluştuğunda gider olarak kar/zarara yansıtılır. Geliştirme safhasında yapılan harcamalar belirlenen kriterleri karşılaması halinde aktifleştirilir (BOBİ FRS, p.14.17). İşletmenin içinde yürütülen projenin araştırma safhası ile geliştirme safhası ayırımının yapılamaması halinde, harcamalar araştırma safhasında yapılmış gibi değerlendirilir (BOBİ FRS, p.14.19). KÜMİ FRS de ise işletmeler içerisinde

oluşturulmuş olan MODV için katlanılan tüm Ar-Ge harcamaları varlık olarak finansal tablolara alınmaktadır (KUMİ FRS, p. 12.10).

Örnek: A işletmesi 21.11.2023 tarihinde İşletme içi yeni teknolojik bir projeyi Ar-Ge Merkezi bünyesinde geliştirilmesi amacıyla başlatmış, projenin 6 ay süreceği öngörülmüştür. İşletme projeye ilgili 480.000₺ (%20 KDV)'yi peşin ödeme yapmıştır. Söz konusu harcamaların 180.000₺ 'si araştırma giderleri, 220.000₺ si geliştirme giderleri olarak gerçekleşmiştir.

Yapılan harcamaların BOBİ FRS çerçevesinde muhasebe kaydı aşağıdaki gibidir;

21. 11.2023		
264 GELİŞTİRME MALİYETLERİ	220.000	
264.05 Ar-Ge MODV		
750 ARAŞ. GİD. HESABI	180.000	
750.05 Ar-Ge MODV		
191 İN. KDV	80.000	
		480.000
100 KASA HESABI		
Ar-Ge Harcama Kaydı		

Ar-Ge projesinin başarıyla tamamlanması durumunda geliştirme giderleri şeklinde nitelendirilerek aktife alınan tutarlar, gayri maddi hakkın oluşması nedeniyle 263 İşletme İçinde Oluşturulmuş MODV hesabına alınmaktadır.

21. 05.2024		
263 İŞ. İÇ. Ol. MODV. H.	220.000	
-263.05 Ar-Ge MODV		
264 GELİŞTİRME MALİYETLERİ		220.000
264.20 Ar-Ge MODV		

Projenin başarısız olması veya gayri maddi hakkın oluşmaması halinde önceki dönemlerde aktifleştirilen tutarlar doğrudan gider olarak muhasebeleştirilmektedir.

21. 05.2024		
753 GELİŞTİRME GİD. H.	220.000	
753.05 Ar-Ge MODV		
		220.000

264 GELİŞTİRME MAL. 264.05 Ar-Ge MODV		
--	--	--

Yapılan harcamaların KUMİ FRS çerçevesinde muhasebe kaydı aşağıdaki gibidir;

21. 11.2023 750 ARAŞTIRMA GİD - 750.05 Ar-Ge MODV 191 İND. KDV 100 KASA HESABI	400.000 80.000	480.000
--	-------------------	---------

İşletme içerisinde Ar-Ge bünyesinde gerçekleştirilen proje için yapılan harcamalar projenin başarılı olması halinde yansıtma hesapları kullanarak 263 İşletme İçinde Oluşturulan MODV Hesabı'na alınacaktır.

21. 05.2024 751 ARAŞT. GİDER. YAN.H. - 751.05 Ar-Ge MODV 750 ARAŞT. GİDER. HESABI -750. 50 Ar-Ge MODV	400.000	400.000
---	---------	---------

21. 05.2024 263 İŞ. İÇ. OLUŞ. MODV. H. - 263.05 Ar-Ge İŞ. İÇ. OLUŞ. MODV. H. 751 ARAŞTIRMA GİDERLERİ Y. H. -751.05 Ar-Ge MODV	400.000	400.000
---	---------	---------

Projenin başarısız olması veya gayri maddi hakkın oluşmaması halinde önceki dönemlerde aktifleştirilen tutarlar doğrudan gider yazılır.

31. 12.2024 750 ARAŞTIRMA GİD. H. -750.05 Ar-Ge MODV 263 İŞ. İÇ. OLUŞ. MODV. H..	400.000	400.000
---	---------	---------

31. 12.2024 630 ARAŞTIRMA GELİŞTİRME G. 751 ARAŞTIRMA GELİŞTİRME G. Y. H	400.000	400.000
31. 12.2024 751 ARAŞTIRMA GELİŞTİRME G. Y. H 750 ARAŞTIRMA GİD. H.	400.000	400.000

BOBİ FRS ve KUMİ FRS’de Ar-Ge kapsamında işletme içerisinde tamamlanan ve aktife alınan varlıklar için sonraki dönemlerde birikmiş itfa payları ayrılmaktadır. Varlığın maliyet bedeli üzerinden kalıntı değer çıkarılarak varlığın itfaya tabi tutarı hesaplanır. Bu tutar üzerinden kıst amortisman yöntemi tekniğine göre hesaplanmış itfa payları, varlığın yararlı ömrünce sistematik olarak dağıtılır. Yararlı ömrü belli olmayan varlıkların kalıntı değerleri sıfır olarak kabul edilmekte ve 5 -10 yıl arasında itfa edilmektedir.

Örnek: A işletmesi, 01.07.2023 tarihinde Ar-Ge kapsamında işletme içerisinde geliştirdiği 680.000₺ maliyetli ve faydalı ömrü 10 yıl olan varlığın itfasında normal itfa tekniğini kullanmaktadır. Söz konusu varlığın 40.000₺ kalıntı değeri olduğu bilinmektedir.

BOBİ FRS çerçevesinde muhasebe kaydı aşağıdaki gibidir;

31. 12.2023 753 GELİŞTİRME GİD. H. 753.05 Ar-Ge MODV itfa Pay. 268 BİRİK. AMORT. HES. 268.05 Ar-Ge MODV itfa Payları. İtfa Tutarı: 640.000₺ (680.000 ₺– 40.000₺) İtfa Tutarı: 32.000₺ [640.000,- x 0,10 = 64.000 ₺÷12x6Ay]	32.000	32.000
--	--------	--------

KUMİ FRS çerçevesinde muhasebe kaydı aşağıdaki gibidir;

31. 12.2023 750 ARAŞTIRMA GİD. H. -750.05 Ar-Ge MODV 268 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR H	32.000	32.000
--	--------	--------

Ar-Ge kapsamında işletme içerisinde tamamlanan ve aktife alınan varlıklarının elden çıkarılmaları veya varlıklardan ileride ekonomik faydanın beklenmemesi halinde varlıklar mali tablolar dışında bırakılır. Bu işlemin sonunda meydana gelen kayıp ya da kazançlar, kâr/ zarar hesaplarına yansıtılmaktadır.

Örnek: A işletmesi varlıkları içerisinde bulunan 680.000₺ maliyet bedelli, 64.000₺ birikmiş amortismanı olan varlığını 05.08.2023 tarihinde 840.000₺ (%20 KDV)'ye peşin olarak satmıştır.

BOBİ FRS ve KUMİ FRS çerçevesinde muhasebe kaydı aşağıdaki gibidir;

05.08.2023	840.000	
100 KASA H.		
268 BİR. AMORT. H.	64.000	
268.05 Ar-Ge MODV itfa Payları		
263 İŞ. İÇ. OLUŞ. MODV. H.		680.000
-263.20 Ar-Ge MODV		
391 HES. KDV		140.000
648 MAD. VE MODV SAT. ORT. ÇIK.K.		84.000

Sonuç

Ar-Ge; yeni ürünlerin ya da üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, mevcuttaki veya ithalatı yapılan teknolojinin etkin kullanılması, uyarlanması ya da değiştirilmesi süreçleri teknolojik aktivitelerin tüm aşamalarında oldukça önemlidir. Teknolojiyi ithal eden ya da teknolojinin yüksek veriminden yararlanmayı amaçlayan işletmeler Ar-Ge faaliyetlerine öncelik vermelidir. Ar-Ge, bilginin üretilmesi için işletmelerin yatırım yaptığı en önemli araçlardan biridir. Bu kapsamda Ar-Ge, bilginin somut ürünlere dönüştüğü yüksek katma değerli bir dönüşüm süreci olup işletmelerin en önemli entelektüel sermayesidir.

Ar-Ge faaliyetlerinin işletmeler ve ülkeler için artan öneme sahip olması, bu konuda yapılan harcamaların muhasebeleştirilme ilkelerini de önemli kılmıştır. Ar-Ge harcamaları, aktifte varlık olarak raporlanabileceği gibi gelir tablosunda gider olarak raporlanabilir. Harcamaların raporlanmasında BOBİ ve KUMİ FRS düzenlemeleri arasında hüküm farklılıkları vardır. Varlıkların oluşum süreleri, araştırma ve geliştirme safhası şeklinde değerlendirilen BOBİ FRS'de araştırma safhasında yapılan tüm harcamalar gider olarak kar/zarara yansıtılır. Geliştirme safhasında yapılan harcamalar belirlenen kriterleri karşılama halinde aktifleştirilir.

KUMİ FRS de ise tüm Ar-Ge harcamaları varlık olarak finansal tablolara alınmaktadır. Her iki standartta dönem sonunda varlıklar itfaya tabi tutularak kıst amortisman yöntemi uygulanmaktadır.

Kaynakça

Akdoğan, N. & N. Tenker. (2010). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Avdar, R. (2019). Ar-Ge Çalışmalarının İhracat ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Econder International Academic Journal*, 3 (2), 203-220. DOI: 10.35342/econder.665074

Bezirci, M. (2012). *Ar-Ge Teşvikleri* (1. Basım). İstanbul: Beta Yayıncılık.15- 19 İstanbul.

Crespell, P., & Hansen, E. (2008). Work climate, innovativeness, and firm performance in the US forest sector: in search of a conceptual framework. *Canadian Journal of Forest Research*, 38(7), 1703-1715.

Çankaya, M. (2003). Araştırma ve Geliştirme Faaliyeti Harcamalarında Vergi Ertelemesi, *E Yaklaşım Dergisi*, 126, 143-147.

Güzel, S. (2009). Ar-Ge Harcamaları ve Vergi Teşvikleri: Belirli Ülkeler Karşısında Türkiye'nin Durumu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4. (2), 29-48. Eskişehir

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu-KGK. Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı-Bölüm 14 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı, <https://www.kgk.gov.tr> (08.04.2024).

Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu-KGK. Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı -Bölüm 12 Maddi Olmayan Duran Varlıklar Standardı, <https://www.kgk.gov.tr> (08.04.2024).

Katila, R. & Ahuja, G.(2002). Something old, something new: A longitudinal study of search behavior and new product introduction. *Academy of Management Journal*, 45(6), 1183-1194.

Kaya, V., & Uğurlu, S. (2013). Ar-Ge Harcamaları İle İhracat Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, 1990-2011. *EKEV Akademi Dergisi*(57), 269-282.

- Özdemir, N., Hacıhasanoğlu, T. & Dalkılıç, E. (2023). Küçük ve Mikro İşletmeler için Finansal Raporlama Standardı ile Büyük ve Orta Ölçekli İşletmeler için Finansal Raporlama Standardının Genel Bir Karşılaştırması. İçinde: Hacıhasanoğlu, T. & İğde, M. (eds.), *Güncel Gelişmeler Ekseninde Muhasebe ve Denetim*. Özgür Yayınları. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub77.c325>
- Schilling, M. A. & Hill, C. W. (1998). Managing the new product development process: Strategic imperatives. *The Academy of Management Executive*, 12(3), 67-81.
- Yaylalı M., Akan Y., & Işık, C. (2010). Türkiye’de Ar-Ge yatırım harcamaları ve ekonomik büyüme Arasındaki eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 5(2), 13-26.
- Zerenler, M., Türker, N. & Şahin, E. (2007). Küresel Teknoloji, Araştırma – Geliştirme (Ar-Ge) ve Yenilik İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17. 653-667.

A CONTRASTING EXAMINATION OF ZOTERO AND MENDELEY REFERENCE MANAGEMENT SOFTWARE

Sujit K. Basak

Department of Information and Library Science,
University of Calcutta,
India

Abstract

Reference management software plays a pivotal role in organizing, citing, and managing scholarly references for academic and research activities. This study provides a comparative analysis of Zotero and Mendeley, two widely utilized reference management tools. The evaluation focuses on key aspects such as user interface, compatibility, collaborative features, citation accuracy, and storage options. Additionally, the study examines user feedback and performance metrics to highlight their respective strengths and limitations. The findings aim to guide researchers and academics in selecting the tool best suited to their needs.

Keywords: Reference management, Zotero, Mendeley, academic tools, citation software

EXPLORING THE BENEFITS, RISKS, AND ETHICAL ISSUES IN SOCIAL MEDIA UTILIZATION AND COUNSELING

Dr. Eleni P. Georgiou, Lecturer: Markos K. Dimitriadis

University Of Thessaly , Greece

Abstract:

The purpose of this article is to briefly review the opportunities that social media present to counselors and psychologists. Particular attention was given to understanding some of the more important common risks inherent in social media and the potential ethical dilemmas which may arise for counselors and psychologists who embrace them in their practice. Key considerations of issues pertinent to an online presence such as multiple relationships, visibility and privacy, maintaining ethical principles and professional boundaries are being discussed.

Keywords : Social Media, Risk, Ethical Consideration

META-ANALYSIS OF MATERNAL SMOKING AND ITS LINK TO CHILDHOOD OBESITY AND OVERWEIGHT

Sophia Liu, John H. Mitchell, Kevin R. Smith

University of Calgary

Abstract:

The purpose of this study was to determine the significance of maternal smoking for the development of childhood overweight and/or obesity. Accordingly, a systematic literature review of English-language studies published from 1980 to 2012 using the following data bases: MEDLINE, PsychINFO, Cochrane Database of Systematic Reviews, and Dissertation Abstracts International was conducted. The following terms were used in the search: pregnancy, overweight, obesity, smoking, parents, childhood, risk factors. Eighteen studies of maternal smoking during pregnancy and obesity conducted in Europe, Asia, North America, and South America met the inclusion criteria. A meta-analysis of these studies indicated that maternal smoking during pregnancy is a significant risk factor for overweight and obesity; mothers who smoke during pregnancy are at a greater risk for developing obesity or overweight; the quantity of cigarettes consumed by the mother during pregnancy influenced the odds of offspring overweight and/or obesity. In addition, the results from moderator analyses suggest that part of the heterogeneity discovered between the studies can be explained by the region of world that the study occurred in and the age of the child at the time of weight assessment.

Keywords: Childhood obesity, overweight, smoking, parents, risk factors.

EFFECTS OF A PARENT TRAINING PROGRAM ON IMPROVING HEALTH BEHAVIORS AMONG SCHOOL-AGED CHILDREN WITH OBESITY

Assistant Professor Amina Khan

Suan Sunandha Rajabhat University - Thailand

Abstract:

The purposes of the study were to evaluate the effectiveness of the Parent Training Program for Obesity Reduction (PTPOR) on health behaviors of school-age children. An Ecological Systems Theory (EST) was approached the study and a randomized control trial was used in this study. Participants were school-age overweight or obese children and their parents. One hundred and one parent-child dyads were recruited and random assigned into the PTPOR ($N=30$), Educational Intervention or EI ($N=32$), and control group ($N=39$). The parents in the PTPOR group participated in five sessions including an educational session, a cooking session, aerobic exercise training, 2-time group discussion sessions, and 4-time telephoned counseling sessions. Repeated Measure ANCOVA was used to analyze data. The results presented that the outcomes of the PTPOR group were better than the EI and the control groups at 1st, 8th, and 32nd weeks after finishing the program such as child exercise behavior ($F_{(2,97)} = 3.98, p = .02$) and child dietary behavior ($F_{(2,97)} = 9.42, p = .00$). The results suggest that nurses and health care providers should utilize the PTPOR for child weight reduction and for the health promotion of a lifestyle among overweight and obese children.

Keywords: Parent training program for obesity reduction, child health behaviors, school-age children.

UNDERSTANDING PRIMARY SCHOOL CHILDREN'S PERCEPTIONS ON EMBRACING ENVIRONMENTALLY FRIENDLY PRACTICES

Dr. Mia O. Anderson, Dr. Samuel R. Turner

Guidance Institute of University of Luxemburg, Luxemburg

Abstract:

Environmental education is the key to enhancing or changing students' ways of thinking and acting in order to create an environmentally robust future for all. The present study investigates the beliefs of 812 primary school students, which merit consideration when developing educational interventions. Results of multiple regression analyses reveal that educational interventions should focus on promoting students' feelings of control over pro-environmental behaviors (PEB). For example, schools could provide recycling bins on the premises. Furthermore, it is critical to develop positive attitudes in students by stressing the various benefits of PEB for keeping our planet clean and protecting wildlife. Unfortunately, our results indicate that students believe that PEB is boring and annoying. Suggestions are offered for making PEB more interesting and relevant. Further research is needed to test the effectiveness of interventions based on the present results.

Keywords: Pro-environmental behaviors, primary school students, theory of planned behavior, beliefs, educational interventions.

PRELIMINARY RESEARCH ON THE CONNECTION BETWEEN SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN THE UNITED ARAB EMIRATES

Yasmin F. Al-Nasr, Hana J. Al-Khalidi, Omar T. Al-Mansoori

King Saud University

Abstract:

The association between sensory problems and cognitive abilities has been studied in individuals with Autism Spectrum Disorders (ASDs). In this study, we used a Neuropsychological Test to evaluate memory and attention in ASDs children with sensory problems compared to the ASDs children without sensory problems. Four visual memory tests of Cambridge Neuropsychological Test Automated Battery (CANTAB) including Big/little circle (BLC), Simple Reaction Time (SRT) Intra /Extra dimensional set shift (IED), Spatial recognition memory (SRM), were administered to 14 ASDs children with sensory problems compared to 13 ASDs without sensory problems aged 3 to 12 with IQ of above 70. ASDs individuals with sensory problems performed worse than the ASDs group without sensory problems on comprehension, learning, reversal and simple reaction time tasks, and no significant difference between the two groups was recorded in terms of the visual memory and visual comprehension tasks. The findings of this study suggest that ASDs children with sensory problems are facing deficits in learning, comprehension, reversal, and speed of response to a stimulus.

Keywords: Visual memory, Attention, Autism Spectrum Disorders (ASDs).

FACTORS INFLUENCING VARIATIONS AMONG YOUNG WOMEN IN TRADITIONAL SAUDI FAMILIES WHO CONFORM TO OR CHALLENGE SOCIAL NORMS

Assistant Professor Dr. Noor A. Hossain

Effat University, Saudi Arabia

Abstract:

This research suggests that women in traditional families of Saudi Arabia are divided into two groups, the one who conforms to the society and the new type of women that has been emerged due to the changing and development of the culture, who do not want to conform to the rules. The factors underlying the differences were explored by using a test and an interview. And that concluded some of the main factors that were a real affect of why some women still want to follow the society and traditional rules, and other want to break free.

Keywords: Conformity, Non-Conformity, Saudi Arabia, Women.

PARENTING STYLE AS A KEY FACTOR IN COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN, IN CONTRAST TO FAMILY TYPE AND GENDER

Dr. Amina F. Rahman, Fatima S. Ahmad, Mohammed A. Zaman

University of Dhaka, Bangladesh

Abstract:

The study aimed to investigate whether cognitive emotion regulation in children varies with parenting style, family type and gender. Toward this end, cognitive emotion regulation and perceived parenting style of 206 school children were measured. Standard regression analyses of data revealed that the models were significant and explained 17.3% of the variance in *adaptive* emotion regulation (Adjusted $R^2=0.173$; $F=9.579$, $p<.001$), and 7.1% of the variance in *less adaptive* emotion regulation (Adjusted $R^2=.071$, $F=4.135$, $p=.001$). Results showed that children's cognitive emotion regulation is functionally associated with parenting style, but not with family type and their gender. Amongst three types of parenting, authoritative parenting was the strongest predictor of the overall *adaptive* emotion regulation while authoritarian parenting was the strongest predictor of the overall *less adaptive* emotion regulation. Permissive parenting has impact neither on *adaptive* nor on *less adaptive* emotion regulation. The findings would have important implications for parents, caregivers, child psychologists, and other professionals working with children or adolescents.

Keywords: Cognitive Emotion Regulation, Adaptive, Less Adaptive, Parenting Style, Family Type.

SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN TEACHERS' AND STUDENTS' PERSPECTIVES ON CLASSROOM MISBEHAVIOR

Professor Dr. Alex T. Johnson

University of Hong Kong

Abstract:

This study aimed to examine the similarities and differences between teachers' and students' causal explanations of classroom misbehavior. In-depth semi-structured interviews were conducted with twelve teachers and eighteen Grade 7-9 students. The qualitative data were analyzed, in which the attributed causes of classroom misbehavior were categorized into student, family, school and peer factors. Findings showed that both interviewed teachers and students shared similarity in attributing to student factors, such as 'fun and pleasure seeking' and 'attention seeking' as the leading causes of misbehavior. However, the students accounted to school factors, particularly 'boring lessons' as the next attributed causes, while the teachers accounted to family factors, such as 'lack of parent demandingness'. By delineating the factors at student, family, school, and peer levels, these findings help drawing corresponding implications for preventing and mitigating misbehavior in school.

Keywords: Causal explanation, misbehavior, student, teacher.

**KHAIRULLAH KHAN, BAHARUM B. BAHARUDIN, AURANGZEB KHAN,
FAZAL_E_MALIK**

Khairullah Khan, Baharum B. Baharudin, Aurangzeb Khan, Fazal_e_Malik

University Teknologi PETRONAS, Malaysia

Abstract:

Opinion extraction about products from customer reviews is becoming an interesting area of research. Customer reviews about products are nowadays available from blogs and review sites. Also tools are being developed for extraction of opinion from these reviews to help the user as well merchants to track the most suitable choice of product. Therefore efficient method and techniques are needed to extract opinions from review and blogs. As reviews of products mostly contains discussion about the features, functions and services, therefore, efficient techniques are required to extract user comments about the desired features, functions and services. In this paper we have proposed a novel idea to find features of product from user review in an efficient way. Our focus in this paper is to get the features and opinion-oriented words about products from text through auxiliary verbs (AV) {is, was, are, were, has, have, had}. From the results of our experiments we found that 82% of features and 85% of opinion-oriented sentences include AVs. Thus these AVs are good indicators of features and opinion orientation in customer reviews.

Keywords: Classification, Customer Reviews, Helping Verbs, Opinion Mining.

AN APPROACH TO MONTE CARLO SIMULATION IN ANALYZING INVESTMENT UNCERTAINTIES

Maria Velasquez

University of London - UK

Abstract:

This paper argues that increased uncertainty, in certain situations, may actually encourage investment. Since earlier studies mostly base their arguments on the assumption of geometric Brownian motion, the study extends the assumption to alternative stochastic processes, such as mixed diffusion-jump, mean-reverting process, and jump amplitude process. A general approach of Monte Carlo simulation is developed to derive optimal investment trigger for the situation that the closed-form solution could not be readily obtained under the assumption of alternative process. The main finding is that the overall effect of uncertainty on investment is interpreted by the probability of investing, and the relationship appears to be an invested U-shaped curve between uncertainty and investment. The implication is that uncertainty does not always discourage investment even under several sources of uncertainty. Furthermore, high-risk projects are not always dominated by low-risk projects because the high-risk projects may have a positive realization effect on encouraging investment.

Keywords: real options, geometric Brownian motion, mixed diffusion-jump process, mean-reverting process, jump amplitude process

ARE E-AUCTIONS LEGITIMATE? AN EXAMINATION OF CONSUMER RIGHTS IN DIGITAL BIDDING

Liam McCarthy

Massey University - New Zealand,

Abstract:

This paper considers the exclusion of consumer rights by the New Zealand Consumer Guarantees Act 1993 in e-auctions. The paper asserts that the absence of an individual auctioneer conducting each e-auction means that e-auctions may not be auctions at all. The paper also questions the justification for excluding consumer rights in e-auctions because the rationale for excluding consumer rights in traditional auctions does not fit with e-auctions due to the significant differences in the sale processes. The paper recommends reform by way of statutory amendment.

Keywords: auction, auctioneer, consumer rights, e-auction.

E-PROCUREMENT AS A STRATEGY FOR OPTIMIZING SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: NAVIGATING NEW BANKING REGULATIONS

Elena Novikova,

Amir Hosseini

Iran Power Plant Projects Management Co

Abstract:

Procurement is an important component in the field of operating resource management and e-procurement is the golden key to optimizing the supply chains system. Global firms are optimistic on the level of savings that can be achieved through full implementation of e-procurement strategies. E-procurement is an Internet-based business process for obtaining materials and services and managing their inflow into the organization. In this paper, the subjects of supply chains and e-procurement and its benefits to organizations have been studied. Also, e-procurement in construction and its drivers and barriers have been discussed and a framework of supplier selection in an e-procurement environment has been demonstrated. This paper also has addressed critical success factors in adopting e-procurement in supply chains.

Keywords: E-Procurement, Supply Chain, Benefits, Construction, Drivers, Barriers, Supplier Selection, CFSs.

ADVANCING TOWARD WEB INTELLIGENCE MATURITY: STRATEGIES AND CHALLENGES

Ava Petrov

Charles University in Prague

Abstract:

The New Basel Capital Accord (Basel II) influences how financial institutions around the world, and especially European Union institutions, determine the amount of capital to reserve. However, as the recent global crisis has shown, the revision of Basel II is needed to reflect current trends, such as increased volatility and correlation, in the world financial markets. The overall objective of Basel II is to increase the safety and soundness of the international financial system. Basel II builds on three main pillars: Pillar I deals with the minimum capital requirements for credit, market and operational risk, Pillar II focuses on the supervisory review process and finally Pillar III promotes market discipline through enhanced disclosure requirements for banks. The aim of this paper is to provide the historical background, key features and impact of Basel II on financial markets. Moreover, we discuss new proposals for international bank regulation (sometimes referred to as Basel III) which include requirements for higher quality, constituency and transparency of banks' capital and risk management, regulation of OTC markets and introduction of new liquidity standards for internationally active banks.

Keywords: Basel II, Basel III, risk management, bank regulation

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES IN IMPLEMENTING E-GOVERNANCE SERVICES

Dr. Sofia Jovanović

University of Zagreb, Croatia

Abstract:

Web intelligence, if made personal, can fuel the process of building communications around the interests and preferences of each individual customer or prospect, by providing specific behavioral insights about each individual. To become fully efficient, Web intelligence must reach a stage of a high-level maturity, passing throughout a process that involves five steps: (1) Web site analysis; (2) Web site and advertising optimization; (3) Segment targeting; (4) Interactive marketing (online only); and (5) Interactive marketing (online and offline). Discussing these steps in detail, the paper uncovers the real gold mine that is personal-level Web intelligence.

Keywords: Web intelligence, web analytics, information technology (IT), interactive marketing.

OPTIMIZING TRANSFER PRICING DURING ECONOMIC DOWNTURNS: INSIGHTS FROM THE CROATIAN CONTEXT

Thomas J. Murphy

National and Kapodistrian University of Athens

Abstract:

In this article a bibliography research takes place to track down and introduce the barriers and opportunities for the adoption of e-Governance services mainly from the side of citizen, that is to say, the demand side. Although governments invest continuously in producing of e-Governance services, citizens face difficulties to adopt these services. Barriers derive and prevent them from using e-Governance services. Barrier is anything preventing citizens from the adoption of e-Governance services. Barriers impede or do not allow the adoption of e-Governance services by the citizens. If the barriers are pinpointed, it will be possible to take them into consideration while designing e-Governance services which the citizens are likely to use, if the obstacles are raised. The barriers will thus be converted in opportunities that will facilitate the adoption.

Keywords: adoption, barriers, e-governance services, eparticipation, opportunities.

APPLICATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN INDEX ARBITRAGE WITHIN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS

Dr. Amina Kovačević

University of Rijeka, Croatia

Abstract:

Countries in recession, among them Croatia, have lower tax revenues as a result of unfavorable economic situation, which is decrease of the economic activities and unemployment. The global tax base has decreased. In order to create larger state revenues, states use the institute of tax authorities. By controlling transfer pricing in the international companies and using certain techniques, tax authorities can create greater tax obligations for the companies in a short period of time.

Keywords: Documentation, Methods, Tax Optimization, Transfer Pricing

A DECISION-MAKING MODEL FOR BID PRICE STRATEGIES IN COMPETITIVE ENVIRONMENTS

Nitin Sharma, Arjun Rao

Thammasat University, Thailand

Abstract:

This research seeks to investigate the frequency and profitability of index arbitrage opportunities involving the SET50 futures, SET50 component stocks, and the ThaiDEX SET50 ETF (ticker symbol: TDEX). In particular, the frequency and profit of arbitrage are measured in the following three arbitrage tests: (1) SET50 futures vs. ThaiDEX SET50 ETF, (2) SET50 futures vs. SET50 component stocks, and (3) ThaiDEX SET50 ETF vs. SET50 component stocks are investigated. For tests (2) and (3), the problems involve conic optimization and quadratic programming as subproblems. This research is first to apply conic optimization and quadratic programming techniques in the context of index arbitrage and is first to investigate such index arbitrage in the Thai equity and derivatives markets. Thus, the contribution of this study is twofold. First, its results would help understand the contribution of the derivatives securities to the efficiency of the Thai markets. Second, the methodology employed in this study can be applied to other geographical markets, with minor adjustments.

Keywords: Conic optimization, Equity index arbitrage, Executionlags, Quadratic programming, SET50 index futures, ThaiDEX SET50ETF, Transaction costs

CONNECTING LIVES INSIDE AND OUTSIDE THE CLASSROOM: WHY AND HOW TO INCORPORATE TECHNOLOGY IN THE LANGUAGE LEARNING CLASSROOM

Geoffrey Sinha

Okinawa Christian University, Japan

Abstract:

This paper is primarily addressed to teachers who stand on the threshold of bringing technology and new media into their classrooms. Technology and new media, such as smart phones and tablets have changed the face of communication in general and of language teaching more specifically. New media has widespread appeal among young people in particular, so it is in the teacher's best interests to bring new media into their lessons. It is the author's firm belief that technology will never replace the teacher, but it is without question that the twenty-first century teacher must employ technology and new media in some form, or run the risk of failure. The level that one chooses to incorporate new media within their class is entirely in their hands.

Keywords: New media, social media, technology, education.

IMPROVING LEARNING OUTCOMES FOR POSTGRADUATE STUDENTS: STRATEGIES FOR EFFECTIVE LANGUAGE PRACTICES IN COMPUTER ENGINEERING EDUCATION

Dr. Laura Bennett, Prof. Samuel Carter

Queensland University of Technology, Australia

Abstract:

Universities' push toward the production of high quality research is not limited to academic staff and experienced researchers. In this environment of research rich agendas, Higher Degree Research (HDR) students are increasingly expected to engage in the publishing of good quality papers in high impact journals. IFN001: Advanced Information Research Skills (AIRS) is a credit bearing mandatory coursework requirement for Queensland University of Technology (QUT) doctorates. Since its inception in 1989, this unique blended learning program has provided the foundations for new researchers to produce original and innovative research. AIRS was redeveloped in 2012, and has now been evaluated with reference to the university's strategic research priorities. Our research is the first comprehensive evaluation of the program from the learner perspective. We measured whether the program develops essential transferrable skills and graduate capabilities to ensure best practice in the areas of publishing and data management. In particular, we explored whether AIRS prepares students to be agile researchers with the skills to adapt to different research contexts both within and outside academia. The target group for our study consisted of HDR students and supervisors at QUT. Both quantitative and qualitative research methods were used for data collection. Gathering data was by survey and focus groups with qualitative responses analyzed using NVivo. The results of the survey show that 82% of students surveyed believe that AIRS assisted their research process and helped them learn skills they need as a researcher. The 18% of respondents who expressed reservation about the benefits of AIRS were also examined to determine the key areas of concern. These included trends related to the timing of the program early in the candidature and a belief among some students that their previous research experience was sufficient for postgraduate study. New insights have been gained into how to better support HDR learners in partnership with supervisors and how to enhance learning experiences of specific cohorts, including international students and mature learners.

Keywords: Data management, enhancing learning experience, publishing, research higher degree students.

EXPLORING THE EFFECT OF MODALITY ON THE ENGAGEMENT LOAD THEORY

Dr. Isabella Rodriguez

Bulacan State University, Philippines

Abstract:

The underlying principle behind the harmonization in international education does not solely aim for the comparability but also the compatibility of outputs produced. The international standard in the different professions particularly in engineering defines the required graduate attributes to attain suitable qualifications and recognitions. This study described the language practices of the Electronics Engineering students of Bulacan State University, Philippines who will be deployed for their internship program. The purpose of the study was achieved by determining the language proficiency of the students in terms of speaking, listening, reading, and writing, and checking the adherence of the University to the commitment of intensifying community building for the Association of Southeast Asian Nation Vision 2020. The analysis of variance of the variables defined the significance between the causal variables and dependent variables. Thus, this study identified the mechanism that would regulate language practices in the Electronics Engineering program.

Keywords: Communicative competence, descriptive design, language practices, mechanisms, outcomes-based education.

EFFECTS OF GRADE AWARENESS ON STUDENT MOTIVATION AND ACADEMIC ACHIEVEMENT

Sarah El-Masri

Vali-e-Asr University , Iran

Abstract:

As far as incidental vocabulary learning is concerned, the basic contention of the Involvement Load Hypothesis (ILH) is that retention of unfamiliar words is, generally, conditional upon the degree of involvement in processing them. This study examined input modality and incidental vocabulary uptake in a task-induced setting whereby three variously loaded task types (marginal glosses, fill-in-task, and sentence-writing) were alternately assigned to one group of students at Allameh Tabataba'i University (n=21) during six classroom sessions. While one round of exposure was comprised of the audiovisual medium (TV talk shows), the second round consisted of textual materials with approximately similar subject matter (reading texts). In both conditions, however, the tasks were equivalent to one another. Taken together, the study pursued the dual objectives of establishing a litmus test for the ILH and its proposed values of 'need', 'search' and 'evaluation' in the first place. Secondly, it sought to bring to light the superiority issue of exposure to audiovisual input versus the written input as far as the incorporation of tasks is concerned. At the end of each treatment session, a vocabulary active recall test was administered to measure their incidental gains. Running a one-way analysis of variance revealed that the audiovisual intervention yielded higher gains than the written version even when differing tasks were included. Meanwhile, task 'three' (sentence-writing) turned out the most efficient in tapping learners' active recall of the target vocabulary items. In addition to shedding light on the superiority of audiovisual input over the written input when circumstances are relatively held constant, this study for the most part, did support the underlying tenets of ILH.

Keywords: Evaluation, incidental vocabulary learning, input mode, involvement load hypothesis, need, search.

DESIGNING A PROGRAM FOR POSTGRADUATE STUDENTS IN JORDAN TO ENHANCE SKILLS IN CREATING VISUAL STORYTELLING TOOLS FOR PRESCHOOL EDUCATION

Dr. Omar Hossain, Dr. Fatima Nasir

Department of Education, FAST – NUCES

Abstract:

The objective of this study was to check the impact of grade sensitivity on learning motivation and academic performance of students and to remove the degree of difference that exists among students regarding the cause of their learning motivation and also to gain knowledge about this matter since it has not been adequately researched. Data collection was primarily done through the academic sector of Pakistan and was depended upon the responses given by students solely. A sample size of 208 university students was selected. Both paper and online surveys were used to collect data from respondents. The results of the study revealed that grade sensitivity has a positive relationship with the learning motivation of students and their academic performance. These findings were carried out through systematic correlation and regression analysis.

Keywords: Academic performance, correlation, grade sensitivity, learning motivation, regression.

INFLUENCE OF THE SEVEN PHASES OF LEARNING MODEL ON STUDENT ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL INTELLIGENCE

Dr. Hossam Khalil, Prof. Nadia Youssef

Cairo University , Egypt

Abstract:

The current study presents a proposed program for acquisition the skills and techniques needed to produce concept cartoon. The proposed program has been prepared for non-specialist students who have never used neither graphics nor animating software. It was presented to postgraduates in Faculty of Education for Early Childhood, Cairo University, during the spring term of the 2014-2015 academic year. The program works in three different aspects: Drawing and images editing, sound manipulation, and creating animation. In addition, the researchers have prepared a questionnaire for measuring the quality of the concept cartoons produced by the students. The questionnaire was used as a pre-test and post-test, and at the end of the study, a significant difference was determined in favour of post-test results.

Keywords: Cartoon, concept cartoon, kindergarten, animation.

MILLENNIAL TEACHERS OF CANADA: INNOVATION WITHIN THE CONFINED CONSTRAINTS OF TRADITION

Sobhy Fathy A. Hashesh

Al Andanus Private Schools - Saudi Arabia

Abstract

This study explores the dynamic role of young educators in Australia as they navigate and innovate within traditional educational frameworks. Drawing upon qualitative and quantitative research methods, the study examines how these educators leverage technology, inclusive teaching strategies, and interdisciplinary approaches to redefine classroom practices. The findings reveal a profound impact on student engagement, critical thinking, and adaptability, highlighting the educators' resilience and creativity in addressing systemic challenges. The research emphasizes the need for institutional support to sustain these innovations and bridge the gap between conventional pedagogy and modern educational needs.

Keywords: young educators, innovation, traditional frameworks, Australia, educational strategies

HUBS AS TRIGGERS FOR SPATIAL COMMUNICATION IN KINSHIP NETWORKS

Sameer Kumar, Jariah Mohd. Jan

University of Malaya

Abstract:

Earlier studies in kinship networks have primarily focused on observing the social relationships existing between family relatives. In this study, we pre-identified hubs in the network to investigate if they could play a catalyst role in the transfer of physical information. We conducted a case study of a ceremony performed in one of the families of a small Hindu community – the Uttar Rarhi Kayasthas. Individuals ($n = 168$) who resided in 11 geographically dispersed regions were contacted through our hub-based representation. We found that using this representation, over 98% of the individuals were successfully contacted within the stipulated period. The network also demonstrated a small-world property, with an average geodesic distance of 3.56.

Keywords: Social Networks, Kinship Networks, Social Network Analysis, Geospatial Communication, Hubs

THE ROLE OF FAITH IN U.S.-CENTRAL ASIA RELATIONS: POLITICAL AND IDEOLOGICAL PERSPECTIVES

Elena Petrova, Dmitry Ivanov, Aisha Tursunova, Nikita Smirnov

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan

Abstract:

Numerous facts evidence the increasing religiosity of the population and the intensification of religious movements in various countries in the last decade of the 20th century. The number of international religious institutions and foundations; religious movements; parties and sects operating worldwide is increasing as well. Some ethnic and inter-state conflicts are obviously of a religious origin. All of this make a number of analysts to conclude that the religious factor is becoming an important part of international life, including the formation and activities of terrorist organizations. Most of all is said and written about Islam, the second, after Christianity, world religions professed according to various estimates by 1.5 bln. individuals in 127 countries.

Keywords: USA, Central Asia, Religion, Politics, Ideology Terrorism, Regional Security

GENDER DIFFERENCES IN SOCIAL NETWORK GAME ENGAGEMENT: AN ANALYSIS OF USER TRENDS

Soojin Lee, Minji Park

Hongik University, South Korea

Abstract:

As the Social network game(SNG) is rising dramatically worldwide, an interesting aspect has appeared in the demographic analysis. That is the ratio of the game users by gender. Although the ratio of male and female users in online game was 60:40% previously, the ratio of male and female users in SNG stood at 47:53% which shows that the ratio of female users is higher than that of male users. Here, it should be noted that 35% in those 53% female users are the first-time users of game. This fact suggests that women who were not interested in game previously has taken an interest in SNG. Notwithstanding this issue, there have been little studies on the female users of SNG although there are many studies that analyzed the tendency of female users- online game play. This study conducted the analyzed how the game-playing tendency of SNG gamers was manifested in the game by gender. For that, this study will identify the tendency of SNG users by gender based on the preceding studies that analyzed the online game users by gender. The subject of this study was confined to the farm and urban construction simulation games which were offered based on the mobile application platform. Regarding the methodology of study, the first focus group interview(FGI) was conducted with the male and female users who had played games on Social network service(SNS) until recently. Later, the second one-on-one in-depth interview was conducted to gain an insight into the psychological state of the subjects.

Keywords: Social network Game, Gender, Play inclination, Game psychology

ELECTRONIC VOTING IN DEMOCRACY: ASSESSING TRUSTWORTHINESS THROUGH TECHNOLOGICAL, POLITICAL, AND SOCIAL LENSES

Fatima Al-Mansoori, Amina Nasser

Universiti Tenaga Nasional, Malaysia

Abstract:

A trustworthy voting process in democratic is important that each vote is recorded with accuracy and impartiality. The accuracy and impartiality are tallied in high rate with biometric system. One of the sign is a fingerprint. Fingerprint recognition is still a challenging problem, because of the distortions among the different impression of the same finger. Because of the trustworthiness of biometric voting technologies, it may give a great effect on numbers of voter-s participation and outcomes of the democratic process. Hence in this study, the authors are interested in designing and analyzing the Electronic Voting System and the participation of the users. The system is based on the fingerprint minutiae with the addition of person ID number. This is in order to enhance the accuracy and speed of the voting process. The new design is analyzed by conducting pilot election among a class of students for selecting their representative.

Keywords: Biometric, FAR and FRR, democratic, voting

MODELING FOOT SIZE PREDICTIONS USING NEURAL NETWORKS

Omar Khaled

University of Gabes, Tunisia

Abstract:

In order to define a new model of Tunisian foot sizes and for building the most comfortable shoes, Tunisian industrialists must be able to offer for their customers products able to put on and adjust the majority of the target population concerned. Moreover, the use of models of shoes, mainly from others country, causes a mismatch between the foot and comfort of the Tunisian shoes. But every foot is unique; these models become uncomfortable for the Tunisian foot. We have a set of measures produced from a 3D scan of the feet of a diverse population (women, men ...) and we try to analyze this data to define a model of foot specific to the Tunisian footwear design. In this paper we propose tow new approaches to modeling a new foot sizes model. We used, indeed, the neural networks, and specially the Kohonen network. Next, we combine neural networks with the concept of half-foot size to improve the models already found. Finally, it was necessary to compare the results obtained by applying each approach and we decide what-s the best approach that give us the most model of foot improving more comfortable shoes.

Keywords: Morphology of the foot, foot size, half foot size, neural network, Kohonen network, model of foot size.

IMPACT OF FINANCIAL STRUCTURES ON MIXED-USE DEVELOPMENTS: CHALLENGES AND SAFETY PERCEPTIONS IN THE UK

Dr. Linda Johnson

University of Abu Dhabi

Abstract:

The past decade has witnessed a good opportunities for city development schemes in UK. The government encouraged restoration of city centers to comprise mixed use developments with high density residential apartments. Investments in regeneration areas were doing well according to the analyses of Property Databank (IPD). However, more recent analysis by IPD has shown that since 2007, property in regeneration areas has been more vulnerable to the market downturn than other types of investment property. The early stages of a property market downturn may be felt most in regeneration where funding, investor confidence and occupier demand would dissipate because the sector was considered more marginal or risky when development costs rise. Moreover, the Bank of England survey shows that lenders have sequentially tightened the availability of credit for commercial real estate since mid-2007. A sharp reduction in the willingness of banks to lend on commercial property was recorded. The credit crunch has already affected commercial property but its impact has been particularly severe in certain kinds of properties where residential developments are extremely difficult, in particular city centre apartments and buy-to-let markets. Commercial property – retail, industrial leisure and mixed use were also pressed, in Birmingham; tens of mixed use plots were built to replace old factories in the heart of the city. The purpose of these developments was to enable young professionals to work and live in same place. Thousands of people lost their jobs during the recession, moreover lending was more difficult and the future of many developments is unknown. The recession casts its shadow upon the society due to cuts in public spending by government, Inflation, rising tuition fees and high rise in unemployment generated anger and hatred was spreading among youth causing vandalism and riots in many cities. Recent riots targeted many mixed used development in the UK where banks, shops, restaurants and big stores were robbed and set into fire leaving residents with horror and shock. This paper examines the impact of the recession and riots on mixed use development in UK.

Keywords: Diversity, mixed use development, outdoor comfort, public realm, safe places, safety by design.

PERCEPTIONS OF POLITICAL FIGURES AND PARTICIPATION AMONG RESIDENTS OF THE BANGKOK METROPOLITAN AREA

Assoc. Prof. Vichai Suthipong

School of Communications Arts, Bangkok University, Thailand

Abstract:

The purposes of this study are to study political information exposure, politicians- perceptions, political attitudes and political participations among people in Bangkok Metropolitan Area. The sample consisted of 420 which were selected by using accidental sampling method. Questionnaires were administered to all of the respondents to obtain the data for this research. T-test, one-way ANOVA and Pearson-s correlation coefficient were used to analyze the data. The findings are as follows: The difference in gender, education, income and occupation has significantly effect upon political information exposures. The difference in age, income has significantly effect upon politicians- perceptions. The difference in income has significantly effect upon political attitudes. The difference in gender, income and occupation has significantly effect upon political participations. There were a significantly relations between political information exposures, political attitudes, political participations and between politicians- perceptions, political attitudes and political participations.

Keywords: Political Information Exposures, Politicians' Perceptions, Political Attitudes, Political Participations.

TRANSFORMATION OF MEDITERRANEAN CITIES IN THE MODERN ERA: A STUDY OF URBAN ADVANCEMENTS

Dr. Fatima Zahra Benali

Al-Azhar University, Egypt

Abstract:

The urban transformation processes in its framework and its general significance became a fundamental and vital subject of consideration for both the developed and the developing societies. It has become important to regulate the architectural systems adopted by the city, to sustain the present development on one hand, and on the other hand, to facilitate its future growth. Thus, the study dealt with the phenomenon of urban transformation of the Mediterranean cities, and the city of Alexandria in particular, because of its significant historical and cultural legacy, its historical architecture and its contemporary urbanization. This article investigates the entirety of cities in the Mediterranean region through the analysis of the relationship between inflation and growth of these cities and the extent of the complexity of the city barriers. We hope to analyze not only the internal transformations, but the external relationships (both imperial and post-colonial) that have shaped Alexandria city growth from the nineteenth century until today.

Keywords: Urban Transformations, Mediterranean cities, Modern Era, Alexandria.

SPATIAL ANALYSIS AND STATISTICAL APPROACHES FOR URBAN ZONING

Giovanni Russo, Carla Moretti

University of Basilicata, Italy

Abstract:

The use of statistical data and of the neural networks, capable of elaborate a series of data and territorial info, have allowed the making of a model useful in the subdivision of urban places into homogeneous zone under the profile of a social, real estate, environmental and urbanist background of a city. The development of homogeneous zone has fiscal and urbanist advantages. The tools in the model proposed, able to be adapted to the dynamic changes of the city, allow the application of the zoning fast and dynamic.

Keywords: Homogeneous Urban Areas, Multidimensional Scaling, Neural Network, Real Estate Market, Urban Planning.

SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA

Dr . Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim

Faculty of Computer Science and Information Systems, Universiti Teknologi Malaysia, 81310
UTM Skudai, Johor, Malaysia

Abstract:

This study explores the relationship between supply chain management (SCM) and the adoption of e-commerce technology among logistics service providers (LSPs) in Malaysia. The research focuses on understanding how the integration of e-commerce technologies enhances supply chain operations, particularly in the logistics sector. Using a combination of qualitative and quantitative methods, the study examines the factors influencing the adoption of e-commerce technology, including technological readiness, organizational capacity, and external pressures such as market demands and government policies. The findings reveal that logistics service providers in Malaysia are increasingly adopting e-commerce solutions to streamline operations, reduce costs, and improve customer satisfaction. However, challenges remain, particularly in terms of initial investment and the adaptation of existing infrastructure. This research contributes to the growing body of knowledge on SCM and e-commerce in emerging economies, offering practical insights for logistics firms and policymakers aiming to foster technological innovation.

Keywords: Supply Chain Management, E-Commerce Technology, Logistics Service Providers, Technology Adoption, Malaysia

COLLABORATIVE STRATEGIES BETWEEN CUSTOMERS AND SUPPLIERS IN THE METAL CASTING SECTOR: AN EXAMINATION OF ORGANIZATIONAL AND HUMAN ELEMENTS

Dr. Elif Karaca, Dr. Oğuzhan Korkmaz

National Taiwan University of Bio-industry Communication and Development

Abstract:

This study investigates the collaborative strategies between customers and suppliers in the metal casting sector, focusing on the interplay of organizational and human elements that influence effective partnerships. In particular, the research delves into how mutual trust, communication, and shared goals enhance operational efficiency and product quality. The analysis highlights the importance of aligning organizational structures, cultures, and human resource practices to foster collaboration. Furthermore, the study explores the role of technological advancements and information sharing in supporting seamless interactions between customers and suppliers. By examining these critical factors, this research offers insights into optimizing collaborative efforts within the metal casting industry.

Keywords: Collaborative strategies, metal casting, customer-supplier relationships, organizational elements, human factors

THE INFLUENCE OF WEBSITE CHARACTERISTICS ON INITIAL CONSUMER TRUST IN E-COMMERCE PLATFORMS

Emily Carter, R. Alexander, Sofia Morales

University of Technology Sydney, Australia

Abstract

This study investigates how website characteristics influence the development of initial consumer trust in e-commerce platforms. Factors such as usability, aesthetic appeal, security features, and perceived credibility are analyzed for their impact on consumer trust formation during initial interactions with online platforms. Employing a mixed-methods approach, the research incorporates surveys and usability testing, complemented by interviews to provide qualitative insights. Findings reveal that user-friendly navigation, transparent security protocols, and visually appealing design significantly enhance initial trust levels. These results highlight the importance of optimizing website elements to foster consumer confidence, ultimately driving customer retention and conversion rates. Recommendations are provided for e-commerce businesses aiming to enhance consumer trust through website design and functionality.

Keywords: consumer trust, e-commerce platforms, website usability, security features, online trust

INCREASING EFFICIENCY THROUGH AN INTEGRATED MANAGEMENT APPROACH

Ali Rezaei, Fariborz Salehi

Faculty of Business Administration, Isfahan University, Isfahan, Iran

Abstract

The increasing complexity of organizational systems necessitates the adoption of integrated management approaches to enhance efficiency and competitiveness. This study explores a comprehensive model that unifies strategic, operational, and resource management into a cohesive framework. Through qualitative and quantitative analysis, the model demonstrates how synergy among these domains can significantly improve decision-making, resource allocation, and overall organizational performance. Case studies from diverse industries illustrate practical applications and outcomes of the proposed approach. The findings underscore the critical role of integration in fostering adaptability and sustainability in a rapidly changing business environment.

Keywords: Integrated management, organizational efficiency, resource optimization, strategic synergy, sustainability

ÖĞRETMEN ADAYLARININ DÖNÜT VE DÜZELTME ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFÇİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mehtapcifci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5541-891X

Doç Dr. Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, firdevs@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287

ÖZET

Tüm kademelerdeki eğitim süreçlerinin kalite ve niteliğinin artması gerekmektedir. Bu durum alt düzeyde bireyi ve geleceğini üst düzeyde ise toplumların varoluşlarını devam ettirmelerini doğrudan etkilemektedir. Eğitimin istenilen düzeye getirilmesinde birçok farklı unsur bulunmaktadır. Öğretimde niteliği artırmak için yapılan çalışmalar, öğrencilerin öğrenmelerini etkileyen faktörler, öğrenme ortamları, uyaranlar, öğretim-öğrenme stratejileri, materyaller çevre, aile gibi sayısız etken araştırılmaktadır. Öğretmenlerin ders içinde kullandığı farklı öğretim stratejileri bulunmaktadır. Öğrenciye öğrenme sürecinde verilen dönüt ve düzeltmeler de bu stratejiler arasında yer almaktadır. Öğrenme sürecinde öğrencinin verdiği bilgilere ilişkin olarak uygun dönüt ve düzeltmelerin anında yapılması önem arz etmektedir. Dönüt ve düzeltmelerin öğretmenler tarafından daha önceki derslere ilişkin öğrenmelerin gözden geçirilmesi, eksik veya yanlış öğrenmelerin düzeltilmesi, yeni kavramları öğrencilerin kavraması, öğrenmenin kontrollü ilerlemesi gibi birçok farklı çerçevede uygulandığı görülmektedir. Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının dönüt-düzeltilme algılarının belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi, branş, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, algılanan gelir düzeyi, öğretmenlik mesleğini sevme değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik döneminde İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir üniversitenin Eğitim Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinin devam ettiği araştırmada verilerin toplanmasında Beydoğan'ın (2016) geliştirdiği 29 maddeli 6 faktörlü bir yapıya sahip olan "Öğretmen Adaylarına Yönelik Dönüt-Düzeltilme Algı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin toplam güvenilirliği .83, bu çalışmada .94 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin öncelikle

normallik analizleri yapılarak parametrik veya non-parametrik testler, yüzde ve frekans analizleri ve ilişki analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda katılımcıların aldıkları puanların cinsiyet ve algılanan gelir düzeyi değişkenlerine göre farklılık gösterdiği ($p<.05$), diğer değişkenlere göre göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin toplam puanı ile beş alt boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ($r>.70$), bir alt boyutu ile pozitif yönde orta düzeyde ($r<.70$) bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dönüt, Düzeltme, Öğretmen Adayı

ABSTRACT

The quality and nature of education processes at all levels must be increased. This situation directly affects the individual at the lower level and the future at the upper level and the existence of societies. There are many different elements in bringing education to the desired level. Studies conducted to increase the quality of education, factors affecting students' learning, learning environments, stimuli, teaching-learning strategies, materials, environment, family and many other factors are being investigated. There are different teaching strategies used by teachers in the course. Feedback and corrections given to the student during the learning process are also among these strategies. It is important to make appropriate feedback and corrections immediately regarding the information given by the student during the learning process. It is seen that feedback and corrections are applied by teachers in many different frameworks such as reviewing the learnings related to previous lessons, correcting incomplete or incorrect learnings, students' understanding of new concepts, and controlled progress of learning. The purpose of this study is to determine the feedback-correction perceptions of teacher candidates and to examine them according to the research variables of gender, grade level, branch, family residence, perceived income level, and liking the teaching profession. The sample group of the research consists of students of the Faculty of Education of a university located in the Central Anatolia Region in the 2024-2025 fall academic semester. The data collection process is ongoing in the study, and the "Feedback-Correction Perception Scale for Teacher Candidates", which has a 29-item 6-factor structure developed by Beydoğan (2016), was used to collect data. The total reliability of the scale was calculated as .83 in the scale development study and .94 in this study. First of all, normality analyzes were performed on the data obtained in the study, and parametric or non-parametric tests, percentage and frequency analyzes and relational analyzes were applied. In the findings obtained, it was concluded that the scores received by the participants differed according to the variables of gender and perceived income level ($p<.05$), but not according to other variables. It was concluded that there was a positive high

level ($r > .70$) relationship between the total score of the scale and its five sub-dimensions, and a positive moderate level ($r < .70$) relationship with one sub-dimension.

Keywords: Feedback, Correction, Teacher Candidate

GİRİŞ

Eğitim sisteminde öğrencilerin problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcı ve yansıtıcı düşünme gibi metakognitif becerilerini geliştirecek şekilde yeteneklerine ve bireysel farklılıklarına uygun bir şekilde eğitim-öğretim planlanmalıdır. Bu noktada doğru öğrenmeler, öğretmenlerin öğrencinin öğrenip öğrenmediği ya da ne kadar öğrendiği ile ilgili olarak öğrenciye sağlayacağı geri bildireme (dönüte) bağlıdır. Yapılandırmacı öğrenme anlayışı, öğrenme sürecinin dönütle başlayıp, dönütle bitirilmesi gerektiği ilkesi üzerine kurulmuştur (Beydoğan, 2016). Öğrencilere verilen dönütler (geribildirimler), öğrencilere öğrendiklerinin doğru veya yanlış olma konusunda verilen mesajların bütünüdür (Senemoğlu, 2009). Düzeltme ise beklenenle eşleşmeyen veya sapma gösteren öğrenci davranışlarının ortadan kaldırılması veya beklenen davranışın öğretilmesi eylemidir (Özçelik, 1998).

Son yıllarda öğrenci merkezli yaklaşımlara doğru genel bir kayma göz önüne alındığında, akademisyenler ve öğretmenler öğrencilerin öğretmenlerinin geri bildirimleri aracılığıyla kendi boşluklarını bulmayı ve bunlar üzerinde çalışmayı öğrenmeleri gerektiğine inanmaktadır (Lee, 2009). Öğretmenlerin dönüt-düzelteye yönelik algıları, eğitim aktivitelerinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynayabilir. Grup öğretimin kullanıldığı okullarda öğretim hizmetinin kalitesi dört bileşenden oluşur; ipucu, işaret, pekiştirici, öğrenci katılımı ve dönüt-düzelte'dir (Bloom, 1998). Yani öğretim hizmetinin niteliği, öğretmenlerin sınıf içinde ipuçlarını ve pekiştiricileri uygun kullanması, öğrenciyi öğretim sürecine etkin katılımını sağlaması, öğrencilerin öğrenmelerine ilişkin dönüt ve düzeltme vermelerine bağlıdır (Demir, 2005). Geribildirim ve düzeltmeyle etkileşim, öğrencilere farklı bir iç görü de kazandırmaktadır. Ayrıca geribildirim- düzeltme etkileşimiyle öğrenme süreci, öğrencilerin iş birliği yapma becerisini geliştirerek öğrenme düzeylerini çeşitlendirmektedir. Pedagojik açıdan bakıldığında ise öğrencilerin davranışsal, sosyal ve bilişsel katılımını harekete geçirirken, derse katılımı artırabilir (Dang, Scull, & Chowdhury, 2022).

Öğretmenler genellikle öğrencilerin önceki derslerde yaptıklarını gözden geçirerek, eksiklikleri veya hataları düzelterek yeni materyallerin tanıtılması ve amaçlarını açıklayarak; kontrollü uygulamalar yaparak; öğrencilere sorular sorup, alıştırmalar yapıp ve kavram yanlışlarını ve kavram yanlışlarını belirleyerek öğrencinin yanıtlarını inceleyip düzelterek ve öğrencilerin bağımsız olarak pratik yapmasına izin vererek; yeniden öğretmek için dönüt ve düzeltmeleri yapar

(Woolfolk, 1990). Eğitim sürecinde dönüt-düzeltilmenin kullanılması, öğrencilerin hedeflere ulaşmalarına, dersleri yönlendirmelerine, öğrencilerin motive olmalarına, kendi eksikliklerini fark etmelerine, verilen mesajı anlamalarına ve öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alan, uygun ve zamanında dönüt-düzeltilmelerin alınması onları destekler. Ayrıca öğrencilerin birbirleriyle dönüt- düzeltmeye dayalı etkileşime girmelerine hizmet eder (Bloom, 1995). Öğrenciler, dönüt-düzeltilmeye dayalı gruplar içi akranlarının geri bildirimlerine yanıt vererek davranışsal, bilişsel ve sosyal olarak gelişim gösterirler (Dang vd., 2022).

Öğretmenler, öğrencilerin öğrenmesindeki eksiklikleri fark eder etmez, öğrenmelerine rehberlik etmek için dönüt-düzeltilme yöntemini kullanmalı ve öğrenmeyi sağlayacak dönüt-düzeltilmeler yapmalıdır. Anlık dönüt-düzeltilmenin, gecikmeli dönüt-düzeltilmeden daha etkili (Kleij, Eggen, Timmers, & Veldkamp, 2011), açıklayıcı dönütün ise yalnızca doğru cevapların sunulduğu dönütten daha etkili (Özdener & Satar, 2009) olduğu rapor edilmiştir. Eklemlenmeye (genişletmeye) yönelik dönütün öğrenmede sonuç bilgisine yönelik dönütten daha etkili (Kleij vd., 2011) olduğu bilinmektedir.

Araştırmanın Önem ve Amacı: Öğretimde önemli bir bileşen olarak öğrencileri dönüt- düzeltilme uygulamalarıyla öğrenmenin önemini vurgulamaktadır. Dönüt ve düzeltilme, eğitimde "öğrencilerin gelişimi için çok önemli" olarak kabul edilir (Han ve Hyland, 2019). Ancak, bugüne kadar geri bildirim ve düzeltilme ile öğrencilerin katılımını en üst düzeye çıkarmaya odaklanan çok az araştırma bulunmaktadır (Beydoğan, 2016; Dang vd., 2022; Türkdogan & Yıldız, 2023). Bu noktadan hareketle bu çalışmanın alan yazına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öğretmenler eğitim-öğretim sürecinin en önemli aksiyonieridir. Dolayısıyla öğretmenlerin dönüt- düzeltilme konusundaki farkındalıkları ve algıları eğitim-öğretim etkinliklerinin düzenlenmesinde etkilidir. Bu kapsamda mevcut çalışmanın amacı; öğretmen adaylarının dönüt-düzeltilme algılarının belirlenmesi ve bazı demografik değişkenlerine göre incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular araştırılacaktır;

1. Öğretmen adaylarının dönüt-düzeltilmeye yönelik algıları cinsiyetlerine, branşlarına, ikamet ettiği yerleşim yerine, algılanan gelir düzeylerine öğretmenlik mesleğini sevme düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Öğretmen adaylarının dönüt-düzeltilmeye yönelik algıları ölçeğinin toplam puanı ile alt boyutları arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi nedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri arasından yer alan betimsel tarama deseni ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Evren / Örneklem

Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik yarıyılında İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunda 136 kadın-34 erkek olmak üzere 170 öğrenci yer almıştır. Örneklemeye ilişkin demografik bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemeye Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	136	80.0
	Erkek	34	20.0
Sınıf	Bir	27	15.9
	İki	20	11.8
	Üç	80	47.1
	Dört	43	25.3
Branş	İngilizce	31	18.2
	Okul Öncesi	43	25.3
	Sınıf	49	28.8
	Özel Eğitim	28	16.5
	PRD	19	11.2
Ailenin Yaşadığı Yerleşim Birimi	Köy	22	12.9
	İlçe	45	26.5
	Şehir	71	41.8
	Büyükşehir	32	18.8
Algılanan Gelir Düzeyi	Düşük	11	6.5
	Orta	122	71.8
	Yüksek	37	21.8
Mesleği Sevme	Evet	135	79.4
	Hayır	5	2.9
	Kararsızım	30	17.6

2.3. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Beydoğan (2016) tarafından geliştirilen “Öğretmen Adaylarına Yönelik Dönüt–Düzeltilme Algı Ölçeği (ÖDDA)” kullanılmıştır. Ölçek Dönütte İlkellik (Dİ= 8 madde), Dönütte Nitelik (DN=6 madde), Dönütte Tarz (DT=4 madde), Dönütte Yeterlik (DY= 5 madde), Dönütte Kapsam (DK=3 madde), Performansa Dönüklük (PD=3 madde) olmak üzere 6 alt boyut ve toplamda 29 maddeden oluşmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin toplam güvenilirliği .83, bu çalışmada ise .94 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	Min. puan	Max. puan	$\bar{x}$	Ort. (5)	Ort. (100)	sd	Skew.	Kurt.
ÖDDA Top.	170	61	145	117.32	4.05	80.91	15.33	-.493	.418
Dİ	170	17	40	32.33	4.04	80.82	4.50	-.358	.080
DN	170	12	30	23.28	3.88	77.61	3.59	-.183	.088
DT	170	5	20	16.80	4.20	84.00	2.67	-.957	1.888
DY	170	7	25	21.54	4.31	86.14	3.35	-.987	1.133
DK	170	5	15	11.00	3.67	73.33	2.06	.111	-.067
PD	170	4	15	12.37	4.12	82.47	2.22	.186	.252

Ölçek bulgularına bakıldığında katılımcıların aldıkları puanların ölçeğin toplam puanı ve tüm alt boyutlarında yüksek düzeyde (Ort. > .70); çarpıklık ve basıklık değerlerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmektedir (± 1.96).

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir üniversitede öğrenim göre 170 öğrenciye online olarak uygulanmış ve sonrasında veriler Excel olarak indirilmiştir. Verilerde gerekli düzeltmeler yapılarak SPSS 25. Programına aktarılmıştır. Ölçeğin normallik değerlerinin belirlenmesi için Kolmogorov-Smirnov (K-S) kullanılmış (30 < 170) ve normallik değerlerinin karşılanmadığı görülmüştür ($p < .05$). Araştırmada normallik analizleri yapılmış ve çarpıklık ve basıklık değerlerine göre parametrik testlerin uygulanabileceği görülmüştür (Tablo 2). Verilerin ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız t testi, daha fazla grup karşılaştırmalarında ise ANOVA kullanılmıştır. Ayrıca anlamlı farklılık belirlenen ANOVA testlerinde Tukey testi uygulanmıştır. Ölçeğin toplam puanı ile alt boyutlarının karşılaştırmasında Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

RPD bölümü öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre ÖDDA'nın alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarına ilişkin analiz bulguları Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. *Cinsiyet Değişkeni t Testi Bulguları*

Cinsiyet		n	$\bar{x}$	sd	t	df	p
Dİ	Kadın	136	32.69	4.28	1.912	168	.042*
	Erkek	34	30.88	5.09			
DN	Kadın	136	23.25	3.50	-.216	168	.830
	Erkek	34	23.41	4.01			
DT	Kadın	136	16.98	2.63	1.698	168	.096
	Erkek	34	18.09	2.76			
DY	Kadın	136	21.65	3.31	.838	168	.406
	Erkek	34	21.09	3.52			
DK	Kadın	136	10.99	1.99	-.084	168	.933
	Erkek	34	11.02	2.34			
PD	Kadın	136	12.48	2.21	1.246	168	.218
	Erkek	34	11.94	2.26			

* $p < .05$

Tablo 3'teki bulgularda katılımcıların cinsiyet değişkenine dönüt ve düzeltme ölçeğinin dönütte ilkesellik alt boyutundan aldıkları puanların anlamlı düzeyde kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği ($p < .05$), ancak diğer alt boyutlarda puanların farklılaşmadığı saptanmıştır ($p > .05$).

Tablo 4. *Sınıf Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları*

Sınıf Düzeyi	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark			
Dİ	Bir ¹	27	31.41	5.21	Gruplar arası	3	2.273	.082	-		
	İki ²	20	30.80	5.24							
	Üç ³	80	32.36	4.37						Grup içi	166
	Dört ⁴	43	33.56	3.60						Toplam	169
DN	Bir ¹	27	22.70	3.54	Gruplar arası	3	1.087	.356	-		
	İki ²	20	22.60	4.52							
	Üç ³	80	23.25	3.44						Grup içi	166
	Dört ⁴	43	24.02	3.41						Toplam	169
DT	Bir ¹	27	16.70	2.60	Gruplar arası	3	.713	.546	-		

	İki ²	20	16.45	3.41					
	Üç ³	80	16.65	2.65	Grup içi	166			
	Dört ⁴	43	17.30	2.39	Toplam	169			
DY	Bir ¹	27	21.33	4.04	Gruplar arası	3			
	İki ²	20	20.75	4.48			.730	.535	-
	Üç ³	80	21.53	2.93	Grup içi	166			
	Dört ⁴	43	22.05	3.04	Toplam	169			
DK	Bir ¹	27	10.85	2.03	Gruplar arası	3			
	İki ²	20	10.60	2.19			1.004	.392	-
	Üç ³	80	10.91	1.97	Grup içi	166			
	Dört ⁴	43	11.44	2.19	Toplam	169			
PD	Bir ¹	27	12.67	2.04	Gruplar arası	3			
	İki ²	20	12.25	2.49			.389	.791	-
	Üç ³	80	12.21	2.02	Grup içi	166			
	Dört ⁴	43	12.53	2.59	Toplam	169			

Öğretmen adayların ÖDDA'dan aldıkları puanların alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde sınıf düzeyi değişkenine göre tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 5. Ailenin Yaşadığı Yer Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Ailenin yaşadığı yer	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
Dİ	Köy ¹	22	33.37	4.27	Gruplar arası	3			
	İlçe ²	45	32.98	4.90			1.407	.243	-
	Şehir ³	71	32.15	4.03	Grup içi	166			
	Büyükşehir ⁴	32	31.16	4.95	Toplam	169			
DN	Köy ¹	22	24.09	2.84	Gruplar arası	3			
	İlçe ²	45	23.64	3.37			1.096	.353	-
	Şehir ³	71	23.17	3.40	Grup içi	166			
	Büyükşehir ⁴	32	22.47	4.63	Toplam	169			
DT	Köy ¹	22	17.00	1.93	Gruplar arası	3			
	İlçe ²	45	17.42	2.63			1.431	.236	-
	Şehir ³	71	16.58	2.67	Grup içi	166			
	Büyükşehir ⁴	32	16.28	3.09	Toplam	169			

DY	Köy ¹	22	22.23	2.02	Gruplar arası	3	1.103	.349	-
	İlçe ²	45	21.87	3.43					
	Şehir ³	71	21.48	3.56	Grup içi	166			
	Büyükşehir ⁴	32	20.72	3.44	Toplam	169			
DK	Köy ¹	22	11.27	1.91	Gruplar arası	3	.482	.695	-
	İlçe ²	45	10.96	2.00					
	Şehir ³	71	11.10	2.01	Grup içi	166			
	Büyükşehir ⁴	32	10.66	2.39	Toplam	169			
PD	Köy ¹	22	12.64	1.50	Gruplar arası	3	1.007	.391	-
	İlçe ²	45	12.64	2.28					
	Şehir ³	71	12.37	2.19	Grup içi	166			
	Büyükşehir ⁴	32	11.81	2.60	Toplam	169			

Katılımcıların ÖDDA'dan aldıkları puanların alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde ailenin yaşadığı yer değişkenine göre tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 6. Branş Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Branş	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
Dİ	İngilizce ¹	31	32.16	4.12	Gruplar arası	4	1.677	.158	-
	Okul öncesi ²	43	33.54	3.60					
	Sınıf ³	49	32.49	4.56	Grup içi	165			
	Özel eğitim ⁴	28	31.04	5.48	Toplam	169			
DN	İngilizce ¹	31	23.81	3.75	Gruplar arası	4	1.153	.334	-
	Okul öncesi ²	43	24.02	3.41					
	Sınıf ³	49	22.90	3.23	Grup içi	165			
	Özel eğitim ⁴	28	22.50	3.64	Toplam	169			
DT	İngilizce ¹	31	16.52	2.62	Gruplar arası	4	.539	.708	-
	Okul öncesi ²	43	17.30	2.39					
	Sınıf ³	49	16.73	2.70	Grup içi	165			
	Özel eğitim ⁴	28	16.57	2.64	Toplam	169			

	İngilizce ¹	31	21.87	3.11	Gruplar	4			
	Okul öncesi ²	43	22.05	3.04	arası				
DY	Sınıf ³	49	21.31	2.82	Grup içi	165	.635	.638	-
	Özel eğitim ⁴	28	21.25	3.99					
	PRD ⁵	19	20.84	4.59	Toplam	169			
	İngilizce ¹	31	11.35	2.23	Gruplar	4			
	Okul öncesi ²	43	11.44	2.19	arası				
DK	Sınıf ³	49	10.63	1.75	Grup içi	165	1.309	.269	-
	Özel eğitim ⁴	28	10.79	2.02					
	PRD ⁵	19	10.68	2.21	Toplam	169			
	İngilizce ¹	31	12.23	2.17	Gruplar	4			
	Okul öncesi ²	43	12.53	2.59	arası				
PD	Sınıf ³	49	12.20	1.94	Grup içi	165	.239	.916	-
	Özel eğitim ⁴	28	12.61	2.02					
	PRD ⁵	19	12.32	2.54	Toplam	169			

Öğretmen adaylarının ÖDDA'dan aldıkları puanların alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde branş değişkenine göre tüm alt boyutlarda anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır ($p>.05$).

Tablo 7. Algılanan Gelir Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Algılanan gelir düzeyi	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark
Düşük ¹	11	35.00	3.61	Gruplar arası	2			
Dİ Orta ²	122	31.76	4.57	Grup içi	167	4.118	.018*	1>2, 3>2
Yüksek ³	37	33.41	4.09	Toplam	169			
Düşük ¹	11	24.00	3.69	Gruplar arası	2			
DN Orta ²	122	22.87	3.46	Grup içi	167	2.991	.048*	3>2
Yüksek ³	37	24.43	3.81	Toplam	169			
Düşük ¹	11	17.82	2.86	Gruplar arası	2			
DT Orta ²	122	16.49	2.75	Grup içi	167	2.997	.048*	3>2
Yüksek ³	37	17.51	2.18	Toplam	169			
Düşük ¹	11	23.36	2.66	Gruplar arası	2			
DY Orta ²	122	21.11	3.54	Grup içi	167	3.906	.022*	1>2, 3>2
Yüksek ³	37	22.38	2.48	Toplam	169			

	Düşük ¹	11	12.38	2.18	Gruplar arası	2			
DK	Orta ²	122	10.79	1.93	Grup içi	167	3.071	.049*	1>2
	Yüksek ³	37	11.35	2.34	Toplam	169			
	Düşük ¹	11	13.09	2.77	Gruplar arası	2			
PD	Orta ²	122	12.29	2.08	Grup içi	167	.677	.510	-
	Yüksek ³	37	12.43	2.51	Toplam	169			

Katılımcıların ÖDDA'dan aldıkları puanların alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde algılanan gelir düzeyi değişkenine göre Dİ, DT, DN, DY ve DK alt boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği ($p<.05$); PD alt boyutunda ise göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>.05$).

Tablo 8. Mesleği Sevme Değişkeni t Testi Bulguları

Mesleği sevme	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark
Evet ¹	135	32.39	4.53	Gruplar arası	2			
Dİ Hayır ²	5	32.80	3.70	Grup içi	167	.117	.990	-
Kararsızım ³	30	32.00	4.56	Toplam	169			
Evet ¹	135	23.21	3.46	Gruplar arası	2			
DN Hayır ²	5	23.00	4.47	Grup içi	167	.181	.835	-
Kararsızım ³	30	23.63	4.11	Toplam	169			
Evet ¹	135	16.87	2.75	Gruplar arası	2			
DT Hayır ²	5	17.20	1.79	Grup içi	167	.378	.686	-
Kararsızım ³	30	16.43	2.47	Toplam	169			
Evet ¹	135	21.41	3.43	Gruplar arası	2			
DY Hayır ²	5	22.60	2.19	Grup içi	167	.515	.598	-
Kararsızım ³	30	21.90	3.13	Toplam	169			
Evet ¹	135	11.01	1.98	Gruplar arası	2			
DK Hayır ²	5	11.60	3.51	Grup içi	167	.311	.733	-
Kararsızım ³	30	10.83	2.21	Toplam	169			
Evet ¹	135	12.27	2.27	Gruplar arası	2			
PD Hayır ²	5	13.40	1.52	Grup içi	167	.873	.420	-
Kararsızım ³	30	12.63	2.02	Toplam	169			

Katılımcıların ölçekten aldıkları puanların mesleği sevme değişkenine göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>.05$).

Tablo 9. Ölçeğe İlişkin Pearson Korelasyon Bulguları

	1	2	3	4	5	6	7
ÖDDA Top. ¹	1.00	.866**	.865**	.860**	.855**	.672**	.801**
Dİ ²		1.00	.716**	.660**	.648**	.451**	.605**
DN ³			1.00	.707**	.604**	.564**	.614**
DT ⁴				1.00	.764**	.467**	.667**
DY ⁵					1.00	.538**	.688**
DK ⁶						1.00	.511**
PD ⁷							1.00

Araştırmada kullanılan ADDÖ'nün alt boyutlarıyla ilişkisinin toplam puan ile Dİ (r=.866), DN (r=.865), DT (r=.860), DY (r=.855) ve PD (r=.801) alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde (r>.70); DK (r=.672) alt boyutu arasında pozitif yönde orta düzeyde (r<.70) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının dönüt-düzeltilme algılarının belirlenmesi ve bazı demografik değişkenlerine göre incelenmesini amaçlayan mevcut çalışmanın sonuçlarına göre; yapılan analizler neticesinde algılanan gelir düzeyi değişkenine göre Dİ, DT, DN, DY ve DK alt boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği; PD alt boyutunda ise göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca cinsiyet değişkenine dönüt ve düzeltilme ölçeğinin dönütte ilkesellik alt boyutundan aldıkları puanların anlamlı düzeyde kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği ancak sınıf düzeyi, ailenin yaşadığı yer, branş ve mesleği sevme değişkenlerinde anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. Öğretmen Adaylarına Yönelik Dönüt–Düzeltilme Algı Ölçeği (ÖDDA) nin alt boyutlarıyla ilişkisinin toplam puan ile Dönütte İlkesellik (Dİ), Dönütte Nitelik (DN), Dönütte Tarz (DT), Dönütte Yeterlilik (DY) ve Performansa Dönüklük (PD) alt boyutları arasında pozitif yönde yüksek düzeyde; Dönütte Kapsam (DK) alt boyutu arasında pozitif yönde orta düzeyde (r<.70) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Alan yazın incelendiğinde mevcut çalışmanın sonuçlarını destekleyen ve desteklemeyen bulgulara rastlanmıştır. Bedur (2007) tarafından yapılan araştırmada öğretmenlerin cinsiyete göre dönüt-düzeltilmeye yönelik algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ancak kadın öğretmenlerin ortalama algı puanının daha yüksek olduğu görüldü. Bunun nedeni öğretmenlerin öğrencileriyle daha iyi iletişim kurması olabilir. Bir diğer

çalışmada da matematik, fen bilgisi ve sınıf öğretmen adaylarının yanlış ve anlık dönüte ilişkin tutumlarına dair yaptıkları çalışmada cinsiyete bağlı olarak istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olmadığını bulmuşlardır. Fakat erkek öğretmen adaylarının yanlış ve anlık dönüte ilişkin tutum puanları ortalamasını daha yüksek bulmuşlardır (Yıldız, Bakırcı, & Türkdoğan, 2023). Ayrıca Özkale (2018) kadın fen bilgisi öğretmenlerinin erkek fen bilgisi öğretmenlerine göre daha olumlu dönüt verdikleri ve daha fazla çaba gösterdikleri sonucuna varmaktadır. Bu sonuç aynı zamanda Türkdoğan ve Yıldız (2021) çalışmasında elde edilen sonuçlarla da tutarlıdır. Araştırmacılar, yanlış veya anında dönüt vermeye yönelik tutumlarda cinsiyet farklılığı olmasa da kadın öğretmenlerin dönüt düzeltmeye yönelik tutumlarının daha yüksek olduğunu rapor etmektedir.

Türkdoğan ve Yıldız (2023) yaptığı çalışma da öğretmenlerin branş değişkenine göre dönüt-düzeltilmeye yönelik algı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Bu sonuç mevcut çalışmanın sonuçlarıyla uyumludur. Türkdoğan ve Yıldız (2021), çalışmalarında da yanlış-anlık dönüte yönelik tutumun branşa bağlı olarak farklılaşmadığı görülmektedir. Ancak Yıldız ve arkadaşları (2023) araştırmasında matematik, fen bilgisi ve sınıf öğretmen adaylarının yanlış ve anlık dönüte ilişkin tutumlarına dair branşa bağlı olarak fen bilgisi öğretmenleri lehine istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olduğunu bulmuşlardır.

Yapılan analizler neticesinde algılanan gelir düzeyi değişkenine göre Dİ, DT, DN, DY ve DK alt boyutlarında anlamlı farklılık gösterdiği; PD alt boyutunda ise göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni eğitimin verimli olması için öğretmen adayının çalışma ortamının rahat, ihtiyaca ve koşullara göre düzenlenmiş ve fiziki şartları uygun olması büyük önem taşımaktadır. Ancak gelir düzeyi azaldıkça rahatsız edilmeyeceği çalışma ortamı sağlama imkânları da aynı oranda azalmaktadır. Bu sonuçlara öğretmen adaylarının fiziki mekân sorununu önemli ölçüde yaşadıkları görülmektedir.

Alan yazında, üniversite öğrencilerinin dönüt verme ile etkileşiminin çoklu boyutlarını ve bunun kişiyle ilgili, görevle ilgili veya stratejiyle ilgili inançlar (Han, 2017), bilgisayar tarafından oluşturulan dönüt vermenin (Zhang, 2016) ve öğrencilerin yeterlilik seviyeleri (Zheng & Yu, 2018) tarafından nasıl aracılık edildiğini incelenmiştir. Han (2017), kişiyle ilgili, görevle ilgili ve stratejiyle ilgili inançlar arasındaki etkileşim ve çatışmanın dönüt verme etkileşimi kolaylaştırdığı sonucuna varmıştır. Zhang (2016) tek vaka çalışması, öğrenci davranışsal katılımının belirsiz olduğunu, bilişsel katılımın olumlu olduğunu ve duygusal özelliklerin yazma puanlarından etkilendiğini doğrulamıştır (Zheng & Yu, 2018).

Dönüt ve düzeltme yoluyla öğrenmede çok boyutlu katılım en üst düzeye çıkarılabilir, böylece etkili öğrenmeye yol açan çeşitli fırsatlar ortaya çıkar. Bu öğrenme özellikleri, bireylerin

öğrenmede bilişsel ve sosyal becerilerini geliştirmek için güçlü bir temel oluşturabilir. Bilişsel ve sosyal bakış açısından grup temelli düzeltme uygulamaları da yapılarak akran geri bildirimini sağlama ve bunlara yanıt verme örnekleri, boşlukları tespit etmek ve işlemek ve metinleri yeniden yazmak için işbirlikçi ve aktif katılım yoluyla bilginin rafine edilmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Bedur, S. (2007). *Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerle iletişimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- [2] Beydoğan, Ö. (2016). Öğretmen adaylarına yönelik dönüt–düzeltme algı ölçeği. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 297-314.
- [3] Bloom, Benjamin S.(1998). *İnsan nitelikleri ve okulda öğrenme*. (Çev. Durmuş Ali Özçelik), Ankara.
- [4] Dang, T. T. D., Scull, J., & Chowdhury, R. (2022). Engagement with a Sequence of Feedback-Correction: A case study of secondary school students in Vietnam. *International Journal of Instruction*, 15(1), 1025-1044.
- [5] Demir, K. (2005). “Tam öğrenme”. *Eğitimde yeni yönelimler içinde* (Ed. Özcan Demirel). Pegem Akademi Yayınları.
- [6] Han, Y. (2017). Mediating and being mediated: Learner beliefs and learner engagement with written corrective feedback. *System*, 69, 133–142. <https://doi.org/10.1016/j.system.2017.07.003>.
- [7] Han, Y., & Hyland, F. (2019). Learner engagement with written feedback: A sociocognitive perspective. In K. Hyland & F. Hyland (Eds.), *Feedback in second language writing: Contexts and issues* (2 ed., pp. 247-264): Cambridge University Pres.
- [8] Lee, I. (2009). Ten mismatches between teachers' beliefs and written feedback practice. *ELT Journal*, 63(1), 13-22. <https://doi.org/10.1093/elt/ccn010>
- [9] Özçelik, D. A. (1998). *Eğitim programları ve öğretim*. ÖSYM Yayınları.
- [10] Özkale, U. (2018). *Fen bilgisi öğretmenlerinin sınıf ortamında kullandıkları geri bildirim stratejilerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- [11] Senemoğlu, N. (2009). *Gelişim, öğrenme ve öğretim*. Pegem Akademi.
- [12] Türkdöğün, A., & Yıldız, A. (2021). Attitudes of mathematics and science educators towards mistake and instant feedback. *Journal of Turkish Science Education*, 18(1), 105-117. <https://dx.doi.org/10.36681/tused.2021.55>

- [13] Türkdoğan, A., & Yıldız, A. (2023). Matematik ve fen bilgisi öğretmenlerinin dönüt-düzeltelemeye yönelik algılarının incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 7(3), 679-701. <https://doi.org/10.34056/aujef.1020513>
- [14] Van der Kleij, F. M., Eggen, T. J., Timmers, C. F., & Veldkamp, B. P. (2012). Effects of feedback in a computer-based assessment for learning. *Computers & Education*, 58(1), 263-272. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.07.020>
- [15] Woolfolk, Anita E. (1990). *Educational psychology*. Allyn and Bacon Inc.
- [16] Yıldız, A., Bakırcı, H., ve Türkdoğan, A. (2023). Teacher candidates' attitudes towards mistake and instant feedback. *Journal of Pedagogical Research*. 7(3), 125-137. <https://doi.org/10.33902/JPR.202319187>.
- [17] Zhang, Z. (2016). Student engagement with computer-generated feedback: A case study. *ELT Journal*, 71(3), 317-328. <https://doi.org/10.1093/elt/ccw089>
- [18] Zheng, Y., & Yu, S. (2018). Student engagement with teacher written corrective feedback in EFL writing: A case study of Chinese lower-proficiency students. *Assessing Writing*, 37, 13-24. <https://doi.org/10.1016/j.asw.2018.03.001>

ÖĞRETMEN ADAYLARININ DERS DIŞI ÇALIŞMA ALIŞKANLIKLARI

Doç. Dr. Fatıma Firdevs ADAM

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, firdevs@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1765-6287

Doç Dr. Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap ÇİFCİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mehtapcifci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5541-891X

ÖZET

Öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıkları, sadece akademik bir gereklilik olmaktan öte, geleceğin eğitimcilerinin profesyonel gelişiminde kritik bir role sahiptir. Bu alışkanlıklar, öğretmen adaylarının sadece pedagojik bilgi ve becerilerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin karmaşık ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilmelerini sağlayan empati, iletişim ve problem çözme gibi kişisel niteliklerini de güçlendirir. Ders dışı çalışmalar, öğretmen adaylarının teorik bilgileri pratik öğretim ortamlarına taşımalarına olanak tanır. Stajlar, gönüllülük projeleri ve atölye çalışmaları gibi etkinlikler, adayların farklı öğrenme ortamlarında deneyim kazanmalarını, farklı öğrenci popülasyonlarıyla etkileşim kurmalarını ve gerçek sınıf ortamının dinamiklerini anlamalarını sağlar. Bu süreçte, öğretmen adayları sadece öğrenmeyi öğretmekle kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimlerine de katkıda bulunacak etkinlikler tasarlar. Ayrıca, mesleki gelişimlerine yönelik seminerlere katılarak, güncel eğitim yaklaşımları, teknolojik entegrasyon ve özel öğrenme ihtiyaçları gibi konularda bilgi ve becerilerini sürekli olarak güncellerler. Kısacası, öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıkları, onların sadece iyi bir öğretmen olmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin hayatlarında kalıcı izler bırakabilecek etkili eğitimciler olmalarını sağlar. Bu çalışmanın amacı öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıklarının belirlenmesi, araştırma değişkenleri olan cinsiyet, sınıf düzeyi, branş, ailenin ikamet ettiği yerleşim yeri, ailenin gelir düzeyi, öğretmenlik mesleğini sevme değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik döneminde İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir üniversitenin Eğitim Fakültesine devam eden 184 öğrenci oluşturmaktadır. Veri

toplama sürecinin devam ettiği araştırmada verilerin toplanmasında Ermeydan ve Bedir'in (2023) geliştirdiği 17 maddeli 4 faktörlü bir yapıya sahip olan “*Öğretmen Adaylarının Ders Dışı Çalışma Alışkanlıkları Ölçeği*” kullanılmıştır. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin toplam güvenirliği .88, bu çalışmada ise .75 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin öncelikle normallik analizleri yapılarak parametrik veya non-parametrik testler, yüzde ve frekans analizleri ve ilişki analizleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgularda katılımcıların aldıkları puanların araştırmada yer verilen tüm değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ($p < .05$) sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin toplam puanı ile bir alt boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ($r > .70$), üç alt boyutu ile pozitif yönde orta düzeyde ($r < .70$) bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ders Dışı Çalışma, Öğretmen Adayı, Üniversite, Alışkanlık

ABSTRACT

The extracurricular study habits of prospective teachers are not only an academic requirement, but also play a critical role in the professional development of future educators. These habits not only improve prospective teachers' pedagogical knowledge and skills, but also strengthen personal qualities such as empathy, communication, and problem solving, which enable them to better respond to students' complex needs. Extracurricular studies allow prospective teachers to transfer theoretical knowledge to practical teaching environments. Activities such as internships, volunteer projects, and workshops allow prospective teachers to gain experience in different learning environments, interact with different student populations, and understand the dynamics of the real classroom environment. During this process, prospective teachers not only teach how to learn, but also design activities that will contribute to students' social, emotional, and cognitive development. In addition, by attending seminars for their professional development, they constantly update their knowledge and skills on topics such as current educational approaches, technological integration, and special learning needs. In short, prospective teachers' extracurricular study habits allow them to not only be good teachers, but also effective educators who can leave a lasting impression on students' lives. The aim of this study is to determine the extracurricular study habits of teacher candidates and to examine them according to the research variables of gender, grade level, branch, place of residence of the family, income level of the family, and liking the teaching profession. The sample group of the study consists of 184 students attending the Faculty of Education of a university located in the Central Anatolia Region in the 2024-2025 fall academic semester. In the study where the data collection process continues, the “*Extracurricular Study Habits of Teacher Candidates Scale*”

with a 17-item 4-factor structure developed by Ermeydan and Bedir (2023) was used to collect the data. The total reliability of the scale was calculated as .88 in the scale development study and .75 in this study. First of all, normality analyzes were performed on the data obtained in the study and parametric or non-parametric tests, percentage and frequency analyzes and relational analyzes were applied. In the findings obtained, it was concluded that the scores of the participants showed significant differences according to all variables included in the study ($p<.05$). It was concluded that there was a positive high level ($r>.70$) relationship between the total score of the scale and one of its sub-dimensions, and a positive moderate level ($r<.70$) relationship with its three sub-dimensions.

Keywords: Extracurricular Study, Teacher Candidate, University, Habit

GİRİŞ

Eğitim, insanlığın bilimsel, teknolojik, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan gelişim göstermesi ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması için en önemli unsurlardan biridir. Bireylerin donanımlı hale gelmesi, toplumun genel refahı ve sürdürülebilir kalkınması adına eğitimin büyük bir rolü vardır. Eğitim, formal ve informal eğitim olarak ikiye ayrılmaktadır. Formal eğitim kurumlarda planlı ve uzman eşliğinde yapılırken, informal eğitim ise formal eğitim dışındaki hayat içinde doğaçlama gerçekleşen bir süreçtir (Özer & Atik, 2015). Bu bağlamda eğitim süreci, yalnızca sınıf içinde gerçekleştirilen uygulamalarla sınırlı değildir. Öte yandan eğitim süreci içerisinde en önemli saçı ayaklarından biri de eğitim uygulayıcılarından biri olan öğretmenlerdir. Öğretmenlerin kaliteli eğitim almaları dokunuş yapacağı öğrencilerin akademik ve psiko-sosyal gelişimleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Gelişmiş medeniyetlerin eğitim sistemleri tarihten günümüze kapsamlı bir şekilde incelendiğinde eğitim politikaları içerisinde öğretmen ve aday öğretmen eğitimi kritik bir öneme sahiptir. Bilginin hızla yayılması, dünyanın küresel bir köy haline gelmesi öğretmen eğitimini ve öğretmenden beklentileri de değiştirmiştir. Günümüzde artık öğretmen bilgiyi hazır sunan, doğrudan aktaran bir eğitim uygulayıcısı olmaktan çıkmıştır (Aslan, 2005). Öğretmen, 2023 Eğitim Vizyonu ve son olarak açıklanan Maarif modeliyle birlikte öğrencileri ontolojik olarak merkeze alarak zihinsel, ahlaki ve duyuşsal gibi birçok becerilerin gelişimlerini şekillendirmede kilit bir role sahiptir (Ballı, Koyuncu, & Özdemir, 2023). Bu bağlamda öğretmen yetiştirmenin sadece alan bilgisi değil aynı zamanda pedagojik becerileri, sınıf yönetimini, öğrencilerin farklı öğrenme stillerine uygun öğretim yöntemlerini ve iletişim becerilerini de içermesi gerekmektedir (Duran & Kurt, 2019).

Öğretmen adaylarının ders dışı öğrenme alışkanlıkları, öğretmenlik mesleğindeki başarıları ve kendilerini inovatif olarak güncellemeleri açısından çok önemlidir (Sırmacı, 2003). Ders dışı öğrenme alışkanlıkları bireysel öğrenmedeki farklılıklara, öğrenme stillerine, hazırbulunuşluk düzeylerine ve geleceğe yönelik oluşturdukları mesleki projeksiyonlara göre değişkenlik göstermektedir. Ders dışı çalışmalar, öğretmen adaylarının teorik bilgileri pratik öğretim ortamlarına taşımalarına olanak tanır. Stajlar, gönüllülük projeleri ve atölye çalışmaları gibi etkinlikler, adayların farklı öğrenme ortamlarında deneyim kazanmalarını, farklı öğrenci popülasyonlarıyla etkileşim kurmalarını ve gerçek sınıf ortamının dinamiklerini anlamalarını sağlar. Kısacası, öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıkları, onların sadece iyi bir öğretmen olmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin hayatlarında kalıcı izler bırakabilecek etkili eğitimciler olmalarını sağlar. İlgili alan yazın incelendiğinde Altunay (2021), tarafından sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıklarını incelenmiştir. Bu çalışmada daha kapsamlı olarak evren öğretmen adayları olarak belirlenmiştir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular araştırılacaktır;

1. Öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıklarının cinsiyetlerine, branşlarına, ikamet ettiği yerleşim yerine, algılanan gelir düzeylerine öğretmenlik mesleğini sevmeye düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıkları ölçeğinin toplam puanı ile alt boyutları arasındaki ilişkinin yönü ve düzeyi nedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemleri arasından yer alan betimsel tarama deseni ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.2. Evren / Örneklem

Araştırmanın örneklem grubunu 2024-2025 güz akademik yarıyılında İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem grubunda 141 kadın-143 erkek olmak üzere 184 öğrenci yer almıştır. Örneklemeye ilişkin demografik bilgilere Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Örneklemeye Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	141	76.6
	Erkek	43	23.3
Sınıf	Bir	28	15.2
	İki	25	13.6
	Üç	85	46.2
	Dört	48	25.0
Branş	İngilizce	34	18.5
	Okul Öncesi	46	25.0
	Sınıf	51	27.7
	Özel Eğitim	30	16.3
	RPD	23	12.5
Ailenin Yaşadığı Yerleşim Birimi	Köy	23	12.5
	İlçe	47	25.5
	Şehir	77	41.8
	Büyükşehir	37	20.1
Algılanan Gelir Düzeyi	Düşük	11	6.0
	Orta	136	73.9
	Yüksek	37	20.1
Mesleği Sevme	Evet	142	77.2
	Hayır	7	3.8
	Kararsızım	35	19.0

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecinin devam ettiği araştırmada verilerin toplanmasında Ermeydan ve Bedir'in (2023) geliştirdiği 17 maddeli 4 faktörlü bir yapıya sahip olan “Öğretmen Adaylarının Ders Dışı Çalışma Alışkanlıkları Ölçeği (DDÇA)” kullanılmıştır. Ölçek Strateji (STRJ = 6 madde), Motivasyon (MTVS = 4 madde), Ortam (ORTM = 3 madde), Planlama (PLNM= 4 madde) olmak üzere 4 alt boyut ve toplamda 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmasında ölçeğin toplam güvenilirliği .88, bu çalışmada ise .75 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Ölçeğe İlişkin Betimsel İstatistikler

	n	Min. puan	Max. puan	$\bar{x}$	Ort. (5)	Ort. (100)	sd	Skew.	Kurt.
DDÇA Top.	184	35	79	62.92	3.70	74.02	7.28	-.776	1.318
STRJ	184	10	30	24.48	4.08	81.59	4.22	-.937	.827
MTVS	184	4	20	12.88	3.22	64.40	3.04	-.342	-.265
ORTM	184	4	15	12.77	4.26	85.11	2.28	-1.240	1.903
PLNM	184	6	19	12.79	3.20	63.97	2.39	.044	-.054

Ölçek bulgularına bakıldığında öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları puan ortalamalarının ölçeğin toplam puanı ve Strateji, Ortam alt boyutlarında yüksek düzeyde (Ort. > .70), olduğu Motivasyon, Planlama alt boyutlarında ise orta düzeyde ($30 < \text{Ort.} < .70$) olduğu görülmektedir. Ölçek uygulaması sonucunda elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin ölçeğin veri analizlerinde parametrik analizler için kabul edilebilir aralıkta olduğu görülmektedir (± 1.96).

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

İç Anadolu Bilgesinde yer alan bir üniversitede öğrenim göre 184 öğrenciye online olarak uygulanmış ve sonrasında veriler Excel olarak indirilmiştir. Verilerde gerekli düzeltmeler yapılarak SPSS 25. Programına aktarılmıştır. Ölçeğin normallik değerlerinin belirlenmesi için Kolmogorov-Smirnov (K-S) kullanılmış ($30 < 184$) ve normallik değerlerinin karşılanmadığı görülmüştür ($p < .05$). Araştırmada normallik analizleri yapılmış ve çarpıklık ve basıklık değerlerine göre parametrik testlerin uygulanabileceği görülmüştür (Tablo 2). Verilerin ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız t testi, daha fazla grup karşılaştırmalarında ise ANOVA kullanılmıştır. Ayrıca anlamlı farklılık belirlenen ANOVA testlerinde Tukey testi uygulanmıştır. Ölçeğin toplam puanı ile alt boyutlarının karşılaştırmasında Pearson Korelasyon testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

RPD bölümü öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre DDÇA'nın alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarına ilişkin analiz bulguları Tablo 3'te yer verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni t Testi Bulguları

Cinsiyet	n	$\bar{x}$	sd	t	df	p	
STRJ	Kadın	141	25.17	3.42	4.205	182	.000*
	Erkek	43	22.21	5.65			
MTVS	Kadın	141	12.98	2.98	.758	182	.451
	Erkek	43	12.56	3.25			
ORTM	Kadın	141	13.01	2.04	2.639	182	.029*
	Erkek	43	11.98	2.80			
PLNM	Kadın	141	13.07	2.20	2.908	182	.004*
	Erkek	43	11.88	2.77			

* $p < .05$

Tablo 3'teki bulgularda katılımcıların cinsiyet değişkenine ders dışı çalışma alışkanlığı ölçeğinin strateji, ortam ve planlama alt boyutlarından aldıkları puanların anlamlı düzeyde kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiği ($p < .05$) tespit edilmiştir. Ancak katılımcıların ölçeğin motivasyon alt boyutundan aldıkları puanların anlamlı düzeyde farklılaşmadığı saptanmıştır ($p > .05$).

Tablo 4. Sınıf Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Sınıf Düzeyi	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
STRJ	Bir ¹	28	24.86	4.96	Gruplar arası	3	3.705	.013*	4>3
	İki ²	25	24.16	4.17					
	Üç ³	85	23.59	4.40	Grup içi	180			
	Dört ⁴	48	26.07	2.86	Toplam	183			
MTVS	Bir ¹	28	11.82	3.54	Gruplar arası	3	2.208	.089	-
	İki ²	25	12.24	2.86					
	Üç ³	85	13.13	3.96	Grup içi	180			
	Dört ⁴	48	13.41	2.62	Toplam	183			
ORTM	Bir ¹	28	12.82	1.91	Gruplar arası	3	4.219	.007*	2>4
	İki ²	25	11.52	2.66					
	Üç ³	85	12.73	2.37	Grup içi	180			
	Dört ⁴	48	13.48	1.81	Toplam	183			
PLNM	Bir ¹	28	12.75	2.56	Gruplar arası	3	5.175	.001*	4>2, 4>3
	İki ²	25	12.40	1.89					

Üç ³	85	12.26	2.50	Grup içi	180
Dört ⁴	48	14.02	1.89	Toplam	183

$p < .05$

Öğretmen adayların DDÇA'dan aldıkları puanların alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde sınıf düzeyi değişkenine göre ölçeğin strateji (4>3), ortam (2>4) ve planlama (4<2; 4>3) alt boyutlarında anlamlı farklılık olduğu ($p < .05$); motivasyon alt boyutunda ise olmadığı saptanmıştır ($p > .05$).

Tablo 5. Ailenin Yaşadığı Yer Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Ailenin yaşadığı yer	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
STRJ	Köy ¹	23	24.57	2.95	Gruplar arası	3	1.011	.389	-
	İlçe ²	47	24.96	4.56					
	Şehir ³	77	24.66	4.23	Grup içi	180			
	Büyükşehir ⁴	37	23.43	4.42	Toplam	183			
MTVS	Köy ¹	23	11.96	3.04	Gruplar arası	3	2.224	.089	-
	İlçe ²	47	13.09	2.67					
	Şehir ³	77	12.58	3.08	Grup içi	180			
	Büyükşehir ⁴	37	13.81	3.24	Toplam	183			
ORTM	Köy ¹	23	13.61	1.50	Gruplar arası	3	4.715	.003*	2>3, 2>4
	İlçe ²	47	13.49	2.04					
	Şehir ³	77	12.41	2.55	Grup içi	180			
	Büyükşehir ⁴	37	12.05	2.00	Toplam	183			
PLNM	Köy ¹	23	12.91	2.71	Gruplar arası	3	1.968	.120	-
	İlçe ²	47	13.34	2.59					
	Şehir ³	77	12.77	2.22	Grup içi	180			
	Büyükşehir ⁴	37	12.08	2.17	Toplam	183			

$p < .05$

Katılımcıların DDÇA'dan aldıkları puanların ortam (2>3; 2>4) alt boyutunda anlamlı düzeyde farklılaştığı ($p < .05$), diğer alt boyutlarda ise farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 6. Branş Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Branş	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
STRJ	İngilizce ¹	34	22.65	5.12	Gruplar	4	3.451	.010*	2>1
	Okul öncesi ²	46	26.07	2.86	arası				
	Sınıf ³	51	24.22	3.76	Grup içi	79			
	Özel eğitim ⁴	30	24.53	4.94					
	PRD ⁵	23	24.52	4.15	Toplam	183			
MTVS	İngilizce ¹	34	13.79	2.87	Gruplar	4	2.510	.044*	1>3
	Okul öncesi ²	46	13.41	2.62	arası				
	Sınıf ³	51	12.69	3.13	Grup içi	79			
	Özel eğitim ⁴	30	11.70	3.45					
	PRD ⁵	23	12.43	2.90	Toplam	183			
ORTM	İngilizce ¹	34	12.47	2.98	Gruplar	4	3.312	.012*	2>5
	Okul öncesi ²	46	13.48	1.81	arası				
	Sınıf ³	51	12.90	1.87	Grup içi	79			
	Özel eğitim ⁴	30	12.77	1.85					
	PRD ⁵	23	11.48	2.78	Toplam	183			
PLNM	İngilizce ¹	34	12.21	2.58	Gruplar	4	4.531	.002*	2>1, 2>3
	Okul öncesi ²	46	14.02	1.89	arası				
	Sınıf ³	51	12.29	2.47	Grup içi	79			
	Özel eğitim ⁴	30	12.57	2.57					
	PRD ⁵	23	12.61	1.83	Toplam	183			

p<.05

Öğretmen adaylarının DDÇA'dan aldıkları puanların alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde branş değişkenine göre ölçeğin strateji (2>1), motivasyon (1>3), ortam (2>5), planlama (2>1; 2>3) alt boyutlarında anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır (*p*<.05).

Tablo 7. Algılanan Gelir Düzeyi Değişkeni ANOVA Testi Bulguları

Algılanan gelir düzeyi	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark
Düşük ¹	11	24.55	4.78	Gruplar	2	.055	.977	-
Orta ²	136	24.42	4.38	Grup içi	181			
Yüksek ³	37	24.68	3.48	Toplam	183			

	Düşük ¹	11	15.00	3.13	Gruplar arası	2			
MTVS	Orta ²	136	12.69	2.92	Grup içi	181	3.014	.042*	1>2
	Yüksek ³	37	12.95	3.27	Toplam	183			
	Düşük ¹	11	14.09	1.38	Gruplar arası	2			
ORTM	Orta ²	136	12.57	2.37	Grup içi	181	2.860	.060	-
	Yüksek ³	37	13.11	1.97	Toplam	183			
	Düşük ¹	11	12.45	2.81	Gruplar arası	2			
PLNM	Orta ²	136	12.68	2.34	Grup içi	181	4.077	.019*	3>1
	Yüksek ³	37	13.59	2.24	Toplam	183			

* $p<.05$

Katılımcıların DDÇA'dan aldıkları puanların alt boyutlarına göre yapılan analizler neticesinde algılanan gelir düzeyi değişkenine göre ölçeğin motivasyon (1>2) ve planlama alt boyutlarında anlamlı farklılık olduğu ($p<.05$); strateji ve ortalama alt boyutlarında ise olmadığı sonucuna ulaşılmıştır ($p>.05$).

Tablo 8. Mesleği Sevme Değişkeni t Testi Bulguları

Mesleği sevme	n	$\bar{x}$	sd	Varyans kaynağı	df	F	p	Anlamlı Fark	
	Evet ¹	142	25.12	3.79	Gruplar arası	2			
STRJ	Hayır ²	7	20.14	7.40	Grup içi	181	9.012	.000*	1>2, 1>3
	Kararsızım ³	35	22.74	4.23	Toplam	183			
	Evet ¹	142	12.37	3.02	Gruplar arası	2			
MTVS	Hayır ²	7	14.43	1.27	Grup içi	181	9.485	.000*	1>3
	Kararsızım ³	35	14.63	2.64	Toplam	183			
	Evet ¹	142	12.81	2.07	Gruplar arası	2			
ORTM	Hayır ²	7	11.57	5.19	Grup içi	181	1.003	.369	-
	Kararsızım ³	35	12.83	2.27	Toplam	183			
	Evet ¹	142	13.07	2.34	Gruplar arası	2			
PLNM	Hayır ²	7	12.14	3.44	Grup içi	181	4.390	.014*	1>3
	Kararsızım ³	35	11.80	2.11	Toplam	183			

* $p<.05$

Katılımcıların ölçekten aldıkları puanların mesleği sevme değişkenine göre strateji (1>2; 1>3), motivasyon (1>3), planlama (1>3) alt boyutlarda anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği ($p<.05$), ortam alt boyutunda ise göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p>.05$).

Tablo 9. Ölçeğe İlişkin Pearson Korelasyon Bulguları

	1	2	3	4	5
DDÇA Top. ¹	1.00	.769**	.422**	.627**	.682**
STRJ ²		1.00	-.190**	.325**	.507**
MTVS ³			1.00	.099**	-.049**
ORTM ⁴				1.00	.257
PLNM ⁵					1.00

Araştırmada kullanılan DDÇA'nın alt boyutlarıyla ilişkisinin toplam puan ile STRJ ($r=.769$) alt boyutu arasında pozitif yönde yüksek düzeyde ($r>.70$); MTVS ($r=.422$), ORTM ($r=.627$), PLNM ($r=.682$) alt boyutları arasında pozitif yönde orta düzeyde ($r<.70$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Katılımcıların %76.6'sının kadın olması, öğretmenlik mesleğinde kadınların daha baskın olduğunu göstermektedir. Bu, öğretmenlik mesleğinde kadınların erkeklere oranla daha fazla yer aldığını ortaya koyan genel eğilimlerle de tutarlıdır. Sınıf öğretmenliği (%27.7) ve okul öncesi öğretmenliği (%25.0) en fazla katılım sağlayan branşlar olarak öne çıkmaktadır. Bu, bu alanların öğretmenlik mesleğinde daha popüler olduğunu ya da bu branşlarda daha fazla öğretmen adayının olduğunu gösterebilir. Katılımcıların çoğunun (%41.8) şehirde yaşayan ailelerden geldiği görülmektedir. Katılımcıların çoğu, ailelerinin gelir düzeyini orta (%73.9) olarak algılamaktadır. Gelir düzeyini yüksek olarak algılayanların oranı %20.1 iken, düşük gelir seviyesinde olanlar %6.0 gibi daha küçük bir grubu oluşturmaktadır. Bu durum, öğretmen adaylarının genellikle orta sınıfa mensup ailelerden geldiklerini göstermektedir. Öğretmen adaylarının büyük bir kısmı (%77.2), öğretmenlik mesleğini sevdiğini ifade etmektedir. Bu, öğretmen adaylarının mesleklerine karşı olumlu bir tutum sergilediklerini ve motivasyonlarının yüksek olduğunu göstermektedir. Kadınların strateji konusunda erkeklerden daha başarılı olduğunu veya bu beceriyi daha fazla geliştirdiklerini gösterebilir. Cinsiyete göre motivasyon düzeylerinde anlamlı bir fark yoktur. Kadınların ortam faktöründe erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Planlamada kadınlar erkeklere göre anlamlı derecede daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Yenilmez ve Özbey (2007), Yiğit ve Kaçire (2015), Ermeýdan (2019) ve Altunay (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda, cinsiyet ile ders dışı çalışma arasında bir ilişki olduğu ve kadın katılımcıların ders dışı çalışma alışkanlıklarının erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Strateji ve planlama alt boyutunda, dördüncü sınıf öğrencilerinde diğer sınıflara kıyasla daha yüksek görünmektedir. Özellikle dördüncü sınıf öğrencilerinin bu becerilerde üçüncü sınıflara göre daha yüksek puanlar aldıkları görülmektedir. Ortam alt boyutunda ikinci sınıf öğrencileri, dördüncü sınıf öğrencilerinden anlamlı derecede düşük puan almıştır. Bu, dördüncü sınıf öğrencilerinin bu alt boyut değişkeni daha fazla geliştirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Motivasyon açısından sınıflar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu, öğretmen adaylarının motivasyon düzeylerinin sınıf düzeyine göre önemli bir farklılık göstermediğini ifade eder. Sonuç olarak, dördüncü sınıf öğrencilerinin strateji, ortam ve planlama becerilerinde daha yüksek seviyelere ulaştığı görülmektedir. Başbay, Bıyıklı ve Demir (2018), çalışmalarında ders çalışma alışkanlıklarının sınıflar arasında anlamlı bir farklılık bulmuş olup, sınıf düzeyi artan öğrenciler lehinedir (Vatansever-Bayraktar & Karakülçe, 2023). Bu durum, öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yaklaştıkça bu tür becerileri daha fazla geliştirdiklerini gösterebilir.

Strateji ve motivasyon açısından yerleşim birimleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Ailelerinin köyde, ilçede, şehirde veya büyükşehirde yaşıyor olması, öğretmen adaylarının alt boyutlar üzerinde istatistiksel olarak belirgin bir etkiye sahip değildir.

Ortam açısından ise ilçede yaşayan öğretmen adayları, şehirde ve büyükşehirde yaşayanlara göre daha yüksek bir performans sergilemektedir. Bu durum, ilçede yaşayan öğretmen adaylarının ortam alt boyutu bakımından daha güçlü bir şekilde geliştirmiş olabileceğini düşündürülebilir. Planlama açısından yerleşim birimleri arasında anlamlı bir fark bulunmama birlikte, ilçede yaşayan öğretmen adaylarının planlama noktasında diğer gruplara kıyasla bir miktar daha yüksek görünmektedir. Okul öncesi branşındaki öğretmen adayları çeşitli değişkenlerde diğer branşlardaki adaya göre daha yüksek performans sergilemekte, özellikle strateji, ortam ve planlama açısından avantajlı görünmektedir. Algılanan gelir düzeyinin motivasyon ve planlama üzerinde anlamlı etkileri olduğu, ancak strateji ve ortam açısından etkisinin olmadığı gözlemlenmiştir. Düşük gelir düzeyine sahip öğretmen adayları motivasyon bakımından avantajlı görünürken, yüksek gelir düzeyine sahip adaylar planlamada daha başarılıdır. Mesleği sevmenin strateji ve planlama üzerinde olumlu etkileri olduğu, motivasyon üzerinde ise ters bir etkisi olabileceği görülmektedir. Ortam açısından ise mesleği sevmenin belirgin bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bulgular, öğretmen adaylarının mesleklerine olan bağlılıklarının gelişimlerine katkıda bulunabileceğini göstermektedir. Ders dışı çalışma alışkanlıkları, strateji, ortam ve planlama değişkenleriyle güçlü ve pozitif ilişkilere sahiptir. Kurtuldu (2021), araştırmasında piyano çalışma alışkanlıklarının belirli bir düzeye sahip olduğu ve bu alışkanlıkların başarı düzeyleriyle aşamalı bir ilişki gösterdiğini tespit etmiştir.

Motivasyon ile strateji arasındaki negatif ilişki, öğretmen adaylarının farklı alanlarda çeşitli zorluklarla karşılaşabileceğini düşündürülebilir. Bu bulgular, öğretmen adaylarının gelişimi için ders dışı etkinliklerin önemini vurgulamaktadır. Eğitimin daha etkili olması için, adayların motivasyonlarını artıracak stratejiler geliştirilmesi önerilmektedir. Sonuç olarak, öğretmen adaylarının ders dışı etkinliklere katılımı, sadece akademik başarılarını değil, aynı zamanda kişisel ve profesyonel gelişimlerini de olumlu yönde etkilemektedir. Yine Vanlı (2024), yapmış olduğu araştırmada bu durumu desteklemektedir. Flüt öğrencilerinin enstrüman çalışma alışkanlıkları ve çalışma yöntemlerine ait puanlarının yüksek seviyede olduğu tespit etmiştir. Bununla birlikte, bazı öğrencilerin meslek konusunda kararsız olması, öğretmen adaylarının meslekle ilgili daha fazla yönlendirmeye ve desteğe ihtiyaç duyabileceklerini de ortaya koymaktadır. Eğitim politikalarının, bu kararsız adaylara yönelik destekleyici önlemlerle öğretmen adaylarının mesleklerine olan bağlılıklarını artırmaya odaklanması faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Altunay, F. (2021). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıklarının incelenmesi. *ISOEVA*–5, 660.
- [2] Aslan, S. A. (2005). *Ergenlerde ana-baba tutumu, sınav kaygısı, ders çalışma becerilerinin lise giriş sınavını yordama düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Mersin Üniversitesi.
- [3] Ballı, A. İ., Kılıç, M., Koyuncu, R., & Özdemir, M. B. (2023). Eğitim politikalarının şekillenmesinde öğretmenlerin rolü. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(11), 2201-2214. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10441492>
- [4] Başbay, A., Bıyıklı, C., & Demir, E. K. (2018). Öğrenme stilleri ile ders çalışma alışkanlıklarının incelenmesi. *Elementary Education Online*, 17(2), 848-863. <http://dx.doi.org/10.17051/ilkonline.2018.419316>
- [5] Duran, E., & Kurt, M. (2019). 2023 Eğitim vizyonuna ilişkin öğretmen görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi (IJONASS)*, 3(1), 90-106.
- [6] Ermeýdan, Z., & Bedir, G. (2019). Öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıkları: bir ölçek geliştirme çalışması. *Muallim Rifat Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 43-58.
- [7] Ermeýdan, Z. (2019). *Öğretmen adaylarının ders dışı çalışma alışkanlıkları: bir ölçek geliştirme çalışması ve uygulaması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.
- [8] Kurtuldu, M. K. (2024). Piyano öğrencilerinin çalışma alışkanlıkları ile piyano dersi başarılarının karşılaştırılması. *The Journal of Academic Social Science*, 118(118), 1-12. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.51255>

- [9] Sırmacı, N. (2003). Matematik öğretmenliği anabilim dalı öğrencilerinin ders çalışma alışkanlıklarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11(2), 359-366.
- [10] Özer, N., & Atık, S. (2015). Eğitimin temel kavramları. Celal Tayyar Uğurlu (Edt.). *Eğitim bilimine giriş* içinde. Eğiten Kitap Yayınları.
- [11] Vanlı, N. B. (2024). *Müzik Eğitimi Anabilim Dallarındaki flüt öğrencilerinin çalgı çalışma alışkanlıklarının ve çalgı çalışma yöntemlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi.
- [12] Vatansever-Bayraktar, H., & Karakülçe, N. (2023). İlkokul öğrencilerinin ders çalışma alışkanlıkları. *Ekev Akademi Dergisi*, 95, 122-146. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1289983>
- [13] Yenilmez, K., & Özbey, N. (2007). İlköğretim öğrencilerinin ders çalışma alışkanlıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-15
- [14] Yiğit, B., & Kaçire, İ. (2015). Ortaokul öğrencilerinin ders çalışma alışkanlıklarının incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(31), 309-319.